RALIS

S

A·M·D·G

PRÆLECTIONES PHILOSOPHIÆ MORALIS

quas habebat

in Collegio Maximo Lovaniensi

J. B. GEERAERTS. S. J.

TERTIA FORMA 1888-89.

PHILOSOPHIA MORALIS

PROOEMIUM

Definitio. — Ratio tractandi. — Partitio.

§ I. Definitio.

Partium in quas distribui solent Institutiones philosophicae ultima versatur circa mores hominum: quare apto nomine vocatur Philosophia moralis seu Ethica.

Moris vocabulo significatur constans quilibet et uniformis modus deliberate operandi.

Definitione autem reali haec institutio dicitur: Scientia recte ordinandi actiones humanas.

Nomen scientiae in hac definitione intelligitur secundum acceptionem strictissimam qua significat: Integrum systema notionum quo continetur unius objecti cognitio completa per intrinseca ejus principia.

Quam significationem scientiae maxime severam Ethicae convenienter applicari ex tota rei tractatione apparebit.

Versatur autem haec scientia circa actiones humanas: quo nomine presse accepto veniunt operationes illae quae ex deliberata hominis voluntate procedunt; in ipsis enim

solis viget modus operandi qui est homini in his rebus creatis maxime proprius. Reliquae actiones quae ab homine procedunt, at non deliberate, vocari solent actus hominis.

Ethica est itaque scientia ordinandi actiones humanas recte, i. e. juxta normam ipsarum naturalem. Recte quippe exercitur operatio qualibet, quum efficitur prout fert ipsius natura, seu secundum normam cui adaptari postulat ipsa operationis natura.

Naturalis vero istaec actionum humanarum norma quae sit, hic non determinatur, sed postea investigabitur.

De actionibus hominis, non proprie humanis, nequit agere moralis philosophia, propterea quod harum ordinatio non est proxime in potestate hominis posita.

Corollaria. Ex hactenus explicatis apparet:

1° Objectum materiale hujus scientiae esse universim omnes actiones humanas; objectum vero ejusdem formale, seu peculiarem rationem secundum quam actiones illae hic considerantur, esse rectam earum ordinationem.

2° Ethicam esse scientiam practicam, quum natura sua ordinetur ad operationem. Etenim tanquam ad finem connaturalem, refertur ad totam vitam humanam recta norma regendam.

3° Inter scientias practicas naturales primum locum tenere Ethicam, ceterisque omnibus praeesse; quum ipsa actiones humanas praecise qua humanae sunt dirigere debeat, dum caeterae qualibet easdem sub respectu aliquo inferiore regendas suscipiunt.

4° Hanc doctrinam merito inter partes philosophiae collocari, tum quia respicit objectum altissimum, actiones nempe humanas, tum quia statuit prima principia practica.

Scholion. Ex variis hujus doctrinae definitionibus, quas apud

alios reperire est alias, duae videntur consideratione digniores: quarum altera sua brevitate, altera patronorum commendatur auctoritate.

Prior definit Ethicam esse "scientiam morum". Hac autem formula non determinatur quodnam sit hujus scientiae objectum formale; quae quidem determinatio necessario pars est definitionis potissima. Non enimvero quidquid ad mores spectat, continuo id etiam continetur sub objecto proprio Ethicae, sed ea tantum quae pertinent ad mores ordinandos secundum naturalem eorum regulam. Quoad alia non pauca mores comprehenduntur tum sub objecto Psychologiae, tum aliarum disciplinarum plurium.

Alias dicitur Ethica esse "scientia debiti ordinis ponendi in actibus humanis". Quae descriptio, si benigne accipiatur, ad nostram reduci potest, accipiendo scilicet ordinem debitum pro ordine recto. Si vero voces, quemadmodum in definiendo necesse est, presse accipiantur, non videtur laudanda. Quum enim assignat ordinem debitum ut objectum proprium hujus scientiae esse ordinem debitum, insinuare videtur ordinem quem servare tenetur, ad quem scilicet obligamur: atque ita jam supponit hoc loco conceptum et existentiam obligationis. At vero obligatio quid sit, et utrum detur, non est hic in ipso limine accipiendum, sed postea in ipsius doctrinae tractatione sedulo inquirendum. Praeterea Ethica non agit de solo ordine obligatorio actionum humanarum, sed de omni ordinatione quae earumdem naturae congruat, sive obligationem inducat, sive solam convenientiam. Unde 1° defectu claritatis laborare videtur haec definitio, et 2° praesupponere quod postea demonstrandum est, et 3° objectum Ethicae nimium restringere.

---

§ II. Ratio tractandi.

Triplex potissimum hoc nostro tempore vigere solet in scholis philosophicis ratio tractandi doctrinam morum. Alia enim via utuntur scholae rationalisticae, alia est ratio processus scholae historicae, alia ratio communiter accepta in scholis christianis.

I. De Tractatione Rationalistica. — Ipsos scriptores qui rationalistarum nomine gloriantur, si interroges, audies Rationalismum nihil aliud esse nisi usum rationis in quaestionibus ad scientias spectantibus. Quapropter contendunt ipsos auctores catholicos toties exercere Rationalismum quoties ex rationis penu argumenta depromunt. Hanc esse notionem Rationalismi genuinam ab etymologia confirmare nituntur.

At si rem ipsam inspiciamus, et qua ratione a sectatoribus intelligi ac exerceri solet, essentia Rationalismi in hoc consistit ut in quaestionibus philosophicis, et maxime in re morali, tota doctrina ita ex solius rationis principiis haurienda sit, ut excludatur omne adminiculum aliud, et potissimum auxilium quodlibet revelationis supernaturalis. Hujusmodi enim divinam veritatis manifestationem rationalistae, nullā factā rei inquisitione ejusve argumentorum excussione, abjiciunt a priori, ut quam plane impossibilem esse vel saltem indignam Deo hominibusque inutilem ita in aperto sit, ut probari non oporteat.

Verum in hac re agunt rationalistae valde irrationabiliter. Quod enim viri plurimi iique doctissimi tenent indubitatum, id a priori et sine ulla disquisitione respuere nonnisi levitatis est et insipientiae. Revelationis vero supernaturalis, quam christiani confitentur, aut impossibilitatem aut indignitatem

in propatulo versari asseri id quidem potest, ostendi non potest. Quae autem Deus locutionis suae oraculo confirmavit, quum falsa esse non possint, ea nullius esse momenti, vel certe non tanti ut in scientifico systemate adstruendo eorum ratio aliqua habenda sit, nec sine absurditate nec sine impietate effutiri potest.

II. De processu Scholae historicae. — Scriptores aliqui principium scholae cujusdam juridicae quae circa finem saeculi proxime elapsi et initium praesentis in Germania potissimum floruit, ad ipsam philosophiam inepte transferentes, contendunt normam secundum quam actiones humanae dirigendae sunt deducendam esse ex elementis historicis quae apud alios populos alia vigere experientia constat; nimirum ex moribus, ex inclinationibus, ex vario gradu evolutionis, ex quibuscumque adjunctis in quibus gens aliqua versatur deducendum esse quae sit norma secundum quam in illa gente agendum sit. Hujus porro systematis vitium in hoc consistit quod non statuat quae sit norma naturalis actionum humanarum, sed tantum inquirat de regula aliqua arbitraria et accidentali ad quam actiones humanae erigi possunt, si cui libuerit, quin tamen inde recte ordinatae sint. Neque ex hujusmodi regula recte ordinabitur operatio humana. Fieri enim potest ut actio alicujus hominis, quaecumque illa sit, prorsus accommodetur omnibus his elementis historicis et tamen sit homine ratione utente plane indigna: quod ut evidenter appareat, sufficit animadvertisse moribus, inclinationibus et conditionibus omnibus quarumdam gentium valde convenire actiones quasdam evidenter inordinatissimas, ut sunt furta, latrocinia, caedes injustae et turpia non pauca.

III. Vera ratio tractationis. — Ethica quum scientia

sit eaque naturalis, veritates quibus constituitur omnes ex intima rei circa quam versatur scrutatione eruendae sunt. Fons igitur unde hauriendae sunt, est ipsa natura actuum humanorum, tum in se inspecta absolute, tum relative in suis effectibus et in respectibus quos actus illi realiter sustinent ad varia entia. Instrumentum vero quo utendum ad veritates illas detegendas et confirmandas, aliud non est nisi facultas nostra cognoscitiva rationalis: qua nimirum objectum scientiae undequaque versantes, et intimius rimantes, atque cum variis terminis quos respicit conferentes, quidquid de ipso naturaliter cognosci et demonstrari potest in ordine ad rectam vitae humanae institutionem, id statuatur et demonstretur.

Adminiculis praeterea utendum erit duobus: revelatione scilicet supernaturali et historia.

Revelatio quidem non est fons ex quo sive propositiones excipiamus statuendas, sive deducamus argumenta demonstrationis; sed est utilissimus quidam index scopulorum, quos vitemus oportet ne impingamus in errorem. Quod enim a Deo revelatum est quum falsum esse nequeat, eo certi sumus quidquid doctrinae revelatae adversatur etiam opponi veritati, atque ita ab innumeris hujusmodi falsitatibus docendis aut admittendis tuti efficimur. Non igitur praestat revelatio disciplinis philosophicis adjumentum intrinsecum in ipsa doctrina constituenda; sed auxilium praebet, quod licet extrinsecum sit, opportunissimum tamen accidit.

Historiae vero in re nostra utilitas multiplex est:

1° Dum varias in singulis quaestionibus opiniones recenset, simul qui potissimum refutandi nobis sunt errores, indicat.

2° Dum errorum genesin enarrat, qui plerumque vel ex confusis conceptibus vel ex parum cautis loquendi formulis exorti sunt, simul prudentiores nos efficit ac animo attentiores, ut et notiones accurata analysi explicemus et terminorum significationem presse determinemus, et a periculosis nonnullis locutionibus abstineamus.

3° Quae veritates ad sensum naturae communem spectantes ab omnibus communiter admissae sint, docet.

4° Dum fructum operae et ingenii aliorum conservat et nobis communicat, faciliorem in multis reddit laborem inventionis et crisis argumentorum, atque ita non parum confert ad progressum ipsius doctrinae.

§III. Partitio.

1. Quae sit partitio usu inducta.
2. Quae partitio teneatur.

1. A tribus fere seculis scientiae operationis humanae recte ordinandae in duas partes dividi solet, quas Ethicam vocari placuit et Jus naturae. Hujusmodi autem processus duplici frequenter vitio obnoxius esse historice constat. Multi enim partes illas alteram ab altera ita avulsas volunt, ut duae ex eis scientiae prorsus diversae et ab invicem independentes constituantur. Alii scientificae tractationis unitatem quum pessumdatam nolint, principium tamen distributionis vel non proponunt satis liquidum, vel tale sequuntur, ut pars altera in alterius fines non raro incurrat, atque ita eadem quaestiones aut sine ordine tractentur permiscte et confusim, aut bis repetantur

et recoquantur eaedem. Quae quidem ratio procedendi quam vitiosa sit et per se patescit, et luculenter apparet ex regulis recte dividendi quae in logica proponuntur. Quam vero eadem communis sit, colliget qui volet, inspiciendo libros qui de hac materia juris publici sunt facti, et modum quo solet res tradi in hodiernis universitatibus.

2. Philosophia moralis seu Ethica in duas partes convenienter dividitur.

Prior considerat actum humanum omnino generice, i.e. praecise secundum eas notas quae omni actui humano communes sunt; et ex hac consideratione deducit quae sit communis norma omnium actuum humanorum. Haec pars merito vocari potest Ethica generalis; aliqui eam appellant ontologiam juris naturae; si cui lubet, vocetur etiam, licet minus recte, Ethica proprie dicta.

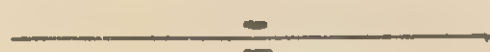
Pars altera actus humanos considerat magis specifice, i.e. secundum varios effectus et relationes diversas quas alii actus alias sustinent cum diversis entibus, ad quae respectum habent, et hinc deducit normas speciales quibus variae species actuum humanorum adaptari debent. Vocari potest haec pars Ethica specialis; vel, si cui placet, Jus naturae proprie dictum: licet non probemus, nomini tamen non obstamus.

Pars Prior

Ethica Generalis

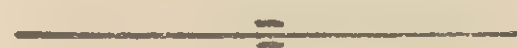
Conspectus totius tractationis.

Scopus huic parti Philosophiae moralis praestitutus hic est, ut scilicet ex considerata natura communi actuum humanorum, deducatur quae sit generalis eorum norma, utque hujusmodi normae variae proprietates statuantur.

In actibus vero humanis duplex respectus occurrit expendendus: objectivus et subjectivus. Hinc totum hoc opus absolvetur triplici capite.

Caput I. De respectu objectivo seu de fine actuum humanorum.
— II. De respectu eorumdem subjectivo.
— III. De eorum naturali norma.

Caput Primum

De Fine Actuum Humanorum

Art. 1. De fine generatim.
Art. 2. De fine simpliciter ultimo hominis.
Art. 3. De fine ultimo praesentis vitae.

Articulus 1.
De fine generatim.

Circa finem in genere duo nobis praestanda sunt:
1º Ejus natura et notio accurate determinanda
2º Divisiones praecipuae indicandae.

§ 1. De natura et notione finis.

Nomen finis (τέλος, fin, einde) usum obtinet latissimum, signatque id quod est extremum in re qualibet, id quod res desinit. Ita dicitur: finis loci, regionis, itineris, vitae, laboris, motus, actionis, etc.

Sensu vero psychologico pressius usurpari solet pro termino in quem tendit actio voluntatis. Tendentia autem voluntatis quum consistat in appetitione, finis sensu psychologico, sed lato, dici po-

test etiam id quod appetit voluntas in agendo.

At potest voluntas ferri in rem aliquam vel propter ipsam ita nimirum ut in ea sistat, vel non propter ipsam, sed ut per eam perveniat ad aliud. Ubi ergo hoc alterum contingit, res illa quam voluntas appetit ut per eam ad aliquid perveniat, vocatur proprio nomine medium. Ubi vero voluntas in aliquam rem tendit propter ipsam, res illa vocatur sensu stricto et omnino proprio, finis.

Jam finis ita secundum rigorem acceptus potest considerari tum in actu primo, sive remoto sive proximo, tum in actu secundo finalizandi seu causandi finaliter.

In actu primo remoto finis est ens quatenus aptum intendi a voluntate, seu appeti propter se. Hic inquiri potest quae sit ratio, seu proprietas, vi cujus aliquid constituatur aptum sic intendi. Hanc autem rationem esse bonitatem rei notum est ex psychologia; ibi enim, tum experientia tum ratione metaphysica, ostenditur nec quidquam appetere voluntatem nec appetere posse nisi bonum (1).

Ulterius inquirendum est sub qua ratione boni moveat finis. Cujus quaestionis solutio ex collata natura boni cum notione finis deducenda est. Bonum igitur est ens conveniens. Jam quod alicui enti convenit si hoc ipsi tribuatur, ens istud ex hac adeptione perficitur. Hinc bonum etiam definiri potest: id quod aliquo modo perficit, seu ens perficiens.

Potest autem aliquid convenire enti cuilibet vel per seipsum seu ratione sui, vel ratione alterius rei quacum connectitur, quae res

---

(1) Hinc contigit ut nonnulli philosophi bonum definirent: Ens appetibile; quae definitio eo peccat quod non explicat naturam bonitatis, sed ejus loco aliquid substituit quod ipsam bonitatem subaudiat, et ad eam consequatur. Appetibilitas enim rei non est formaliter ejus bonitas, sed ad bonitatem consequitur. Ideo namque res est appetibilis quia bona, non e converso.

ipsa conveniat per se. Si convenit hoc ultimo modo, bonum vocatur bonum utile. Ubi autem per se convenit, convenientia ejus potest esse duplex: potest enim convenire enti praecise propter delectationem quam illi affert, et hoc bonum vocatur bonum delectabile. Est autem delectatio suavitas quaedam vitalis quam experitur aliquod subjectum. — Potest etiam convenire, abstractione facta ab ista delectatione, per suam propriam entitatem, qua conferat illi enti aliquam perfectionem ab ipsa delectatione distinctam, et bonum hujusmodi vocatur bonum honestum, sensu lato.

Quum autem agitur de bono hominis, bonum honestum potest illi convenire secundum ejus naturam acceptam quoad quamcumque sui partem, quia nimirum partem aliquam ejus naturae entitate sua perficit, quo sensu v.g. sanitas, scientia, vita ipsa dicuntur bona hominis honesta. Hujusmodi bonum vocari solet bonum naturae et bonum naturale hominis. Potest etiam convenire homini praecise ut agenti secundum naturam rationalem: et hoc sensu strictissimo bonum honestum est tantum vel actio humana recte ordinata, vel habitus talis actionis, vel etiam hujusmodi actionis objectum. Hoc sensu propriissimo sumitur bonum honestum in philosophia morali.

His positis, bonum quo ens constituitur in ratione finis, est bonum honestum (1) vel delectabile, non vero bonum utile. Finis enim est ens aptum intendi seu appeti propter se, i.e. propter bonitatem ipsi intrinsecam, non autem propter aliud bonum ad quod conducere possit (2).

Consideratus in actu primo proximo, finis est ens per se ama-

(1) Intellige honestum sensu lato.
(2) Cfr. Suar. Metaph. Disp. X, sect. 1 et 2.

bile, actu cognitum ut tale et voluntati propositum. Quo enim cognoscitur aliquid ut per se amabile, eo ipso constituitur in actu proximo seu in complexu omnium conditionum requisitarum et sufficientium ut actu movere possit voluntatem ad ipsum appetendum.

Circa finem in actu proximo nulla quaestio videtur speciali examini subjicienda in philosophia morali.

Finis in actu <u>secundo</u> consideratus, seu ut actu finalizans, quod aliqui dicunt, i. e. actu movens voluntatem, definiri solet: id propter quod vel cujus gratia aliquid fit, vel id ex cujus cognitione agens movetur ad operandum. Verum istae definitiones, et harum similes, defectu claritatis laborant; non enim conveniunt soli definito; sed aptari possunt non solum causae finali, verum causae etiam morali, quum tamen istae duae species non parum inter se discrepent. Ita potest homo aliquid operari propter mandatum superioris, nec tamen istud praeceptum est finis actionis, sed causa ejus moralis.

Causae autem finali proprium est ut intendatur tanquam bonum ad ipsam actionem consecuturum, veluti ex actione aliquo modo pullulans. Gallice optime: La fin est le résultat qu'a en vue celui qui agit. Accuratius proin definitur: Bonum cujus comparandi gratia aliquid fit. Notandum autem est illud bonum consequi ad actionem, modo tanquam effectum ejus physicum, modo tanquam effectum moralem, modo tanquam aliquid cum alterutro effectu connexum (1).

Restat ut varii modi distinguantur quibus potest voluntas operari propter finem, seu finem intendere: sunt autem numero

(1) Cfr. Suar. de ultimo fine, Disp. I, sect. 3 & 4.

quatuor: intentio nempe actualis, virtualis, habitualis, interpretativa.

Potest enim aliquid intendi:

1° formaliter, i. e. vera intentione formali, ita nimirum ut actio vere fiat ex intuitu determinati alicujus finis intenti. Hujusmodi intentio, uti apparet, vere influit in actum qui fit ad hunc finem comparandum. Potest autem ipse actus volendi finem vel actualiter elici, quum operatio exercetur: et hujusmodi intentio propterea vocatur intentio actualis; vel praecessisse et reliquisse aliquem sui effectum adhuc manentem dum fit operatio, ita ut vi illius effectus influat in operationem intentio praecedens, et jam non existens actualiter: hujusmodi intentio merito dicitur virtualis, quia licet non influat sua actuali realitate, influit tamen virtute sua in effectu relicta. Hic autem effectus potest esse vel actio aliqua externa aut series actionum se successive excipientium sine interruptione, vel dispositio quaedam interna intellectus aut voluntatis, quae dispositio permaneat et determinet actionem praesentem. Primo modo sacerdos se induit vestibus sacris ex intentione initio actualiter formata offerendi Deo sacrificium Missae; et omnes actiones subsequentes pergit praestare, non amplius fortasse cogitans de illa intentione: quum autem actiones istae se successive excipiant in serie aliqua determinata, omnes illas sacerdos praestat ex virtuali intentione offerendi Deo sacrificium Missae. Si vero quis decrevit sequenti die instituere iter summo mane et revera id facit non cogitans, quum dein solito maturius surgit, de itinere faciendo, ista actio procedit ex specie relicta in mente ab intentione prius habita, qua specie determinatur ad iter instituendum.

2° Dicitur etiam actio fieri propter finem, licet non proce-

dat ex formali intentione illius finis, ac proin licet fiat sine ullo influxu illius finis. Hoc autem contingere potest dupliciter: Fieri potest ut aliquis finem aliquem formaliter intendens actionem aliquam postea faciendam vel aliquod genus actionum in illum finem retulerit, quae relatio neque fuerit revocata neque tamen ullo effectu a se relicto influit in actionem quum haec postea elicitur: ille dicitur hanc actionem facere propter illum finem. Talis modus vocari solet intentio <u>habitualis</u> hujusmodi finis.

Ita, v.g., si quis summo mane omnes actiones a se per diem praestandas Deo offerat ad aliquod speciale beneficium obtinendum, ille, quidquid toto die faciat, in singulis actionibus habitualiter intendit illud bonum a Deo accipere, etiamsi de illo nulla ratione jam cogitet.(1).

Uti liquet, elementa hujus intentionis sunt tria, unum positivum, et duo negativa, formalis intentionis praecedens non revocata — non influens nec mediate neque immediate. Fit etiam ut opus quod perficitur natura sua vergat in aliquem finem quem tamen ille qui operatur nullo ex tribus supradictis modis formaliter intenderit, quem etiam non positive renuat. Tunc utique merito censetur hujusmodi finem intenturus fuisse, si de naturali actionis suae ad illum relatione cogitavisset: merito enim existimatur quisque actiones suas velle prout fert eorum natura, nisi positive voluerit oppositum. Atque haec dicitur <u>intentio</u> finis <u>interpretativa</u>.

Duo igitur sunt hujusmodi intentionis elementa, positivum et negativum: naturalis relatio actionis in finem, et nulla hujus

---

(1) N.B. S. Thomas nomen intentionis habitualis modo usurpat secundum significationem hic explicatam, modo applicat intentioni virtuali

finis positiva volitis.

Scholion. Quum, sicut in habituali, ita et in interpretativa nullus revera sit influxus finis in operationem, tales intentiones, licet revera non sint reales, tamen non sine fundamento existimantur perinde ac si revera existerent.

§ 2. Divisiones.

Multipliciter dividi solet finis; nos hic praecipuas aliquas indicabimus distributiones, ad rem moralem magis spectantes; sunt autem sequentes:

1° Finis { qui / cui } vide Ontologiam.

2° Finis qui { objectivus, est ipsum objectum intentum a voluntate / subjectivus, illius objecti possessio; vocatur etiam finis quo. }

3° Finis objectivus { formalis, est ipsa bonitas vi cujus objectum quod est finis fit amabile propter se; / materialis, concretum actu ans illam rationem boni (1). }

4° Finis qui { efficiendus. / obtinendus. } Vide Ontologiam.

5° Finis { operis. / operantis. } Ibid.

6° Finis { ultimus { simpliciter talis. / secundum quid talis. } / non ultimus { proximus. / remotus. } }

---

(1) Scholastici non pauci nomine finis formalis frequenter

Ad cujus partitionis intellectum, notari necesse est fieri posse ut idem objectum habeat simul, et in eadem operatione, rationem finis et rationem medii. Potest enim homo aliquid velle tum propter bonitatem illi rei intrinsecam, tum simul propter aliud bonum ad cujus adeptionem res illa conducat.

Jam finis <u>ultimus</u> ille est qui non ordinatur ad alium finem obtinendum; si autem positive <u>excluditur</u> ulterior illa ordinatio, finis dicitur <u>positive</u>, vel <u>simpliciter</u> ultimus; si vero ab ulteriore ordinatione <u>praescinditur</u> tantum, dicitur finis <u>negative</u> vel etiam <u>secundum quid</u> ultimus.

Hinc apparet quis sit finis <u>non ultimus</u>, sive proximus, sive remotus (Cfr. Ontol.).

Articulus II.
De fine simpliciter ultimo hominis.

Quaestio in hoc articulo agitanda duas habet partes: 1º Utrum sit aliquis finis simpliciter ultimus hominis; et 2º Quisnam ille sit.

Cui quidem quaestioni ut plene satisfiat, notandum est duplici modo posse hominem habere finem aliquem ultimum: primo modo ex ordinatione auctoris naturae: quae ordinatio relate ad hominem est quasi extrinseca, et ad eam homo se habet passive, cum ordinetur ab alio et non se ordinet; quare haec ordinatio hominis ad finem vocari solet <u>ordinatio extrinseca</u> et <u>passiva</u>. Altero modo ordinatur homo ad finem

---

etiam signant <u>finem quo</u>. Quare attendendum est ut vitetur deceptio aequivocationis.

ordinatione intrinseca et activa, qua nimirum homo per actum suae voluntatis finem aliquem ultimum sibi praestituit, in quem dirigat actiones suas; qui finis potest esse vel ultimus simpliciter vel ultimus secundum quid.

Plena igitur propositae quaestionis solutio praestabitur triplici paragrapho:

§ 1. De ordinatione intrinseca.

§ 2. De ordinatione extrinseca.

§ 3. De objecto ordinationis extrinsecae.

§ 1. De ordinatione intrinseca.

De hac parte quaestionis sint theses sequentes quatuor:

Thesis I.

Homo in singulis operationibus humanis semper intendit finem aliquem saltem secundum quid ultimum.

Constat haec thesis duplici parte: 1° Intendi finem aliquem. 2° Finem qui sit saltem negative seu secundum quid ultimus.

Ad sensum thesis declarandum oportet definire quid sit finis ultimus, quid ultimus simpliciter, quid ultimus secundum quid seu negative.

Hic autem est finis quem homo propter ejus intrinsecam bonitatem appetit, nec formaliter ordinat ad alium finem consequendum, etiamsi ad talem finem ordinabilis sit aut etiam natura sua vergat.

Probatur I^a pars. I^m Arg. Actio humana non tendens in aliquem finem involvit contradictionem, ergo est impossibilis.

Prob. antec. Actio humana est actio tendens in aliquod bonum, quum sit actus voluntatis (Cfr. Psychol. de voluntate).

Atqui actio non tendens in finem aliquem non tendit in bonum; nam dempto fine, non remanent nisi media ad quae possit converti voluntas. At media non habent in se bonum, quum sint tantum media ad aliud, et ceteroquin non mutuantur bonum ex alio, quum nullus supponatur intendi finis a quo bonitatem participare possint (Cfr. quae dicta sunt de bono utili).

Ergo actio humana non tendens in finem esset actio simul tendens in bonum, quum sit actus voluntatis, et non tendens in bonum quum nullum supponatur bonum in quod tendere possit.

Prob. aliter. Bonum quod actione humana appetitur, vel propter seipsum appetitur, vel propter aliud, i.e., vel ut finis vel ut medium.

Atqui appetere aliquid propter aliud est primario appetere hoc aliud et secundario appetere istud per quod hoc aliud obtineatur.

Ergo quum causarum per se subordinatarum, quales sunt causae finales, repugnet dari seriem infinitam, omni actione humana appetitur bonum aliquod propter se, seu ut finis.

Probatur IIa pars. Actus humanus tendens quidem in finem, sed in nullum qui sit saltem secundum quid ultimus, aequivalet duobus actibus, quorum prior tendit in rem propter bonitatem ipsi intrinsecam: est enim intentio alicujus finis; alter tendit in rem eamdem prout est medium ad aliud. Jam de priore parte illius actus nulla est quaestio. Circa secundam recurrit argumentum factum in parte superiore thesis: ille videlicet actus includeret intrinsecam contradictionem; esset enim actus voluntatis non tendens in bonum (1).

(1) Objectiones vide apud Suar. De ultimo fine: Disp. III, sect. 1, nn. 6 et 7

Thesis II.

Non est necesse ut homo in singulis operationibus humanis formaliter intendat finem aliquem simpliciter ultimum, sive materialem sive formalem.

Formaliter hic dicitur intendi aliquid quum circa illud versatur finalis intentio sive actualis sive virtualis sive habitualis. Intentio autem interpretativa non est formaliter intentio, sed potius naturalis ordinatio ipsius rei formaliter intentae ad aliquod bonum quod operans non intendit, sed tantum censetur intenturus fuisse, si de naturali illa ordinatione cogitavisset.

N.B. Intentio habitualis nec ipsa habet rationem intentionis finalis ex qua procedat operatio; sed potius ad interpretativam revocanda est: quum quemadmodum haec, sic et illa nullo modo influat in operationem. Hic tamen habitualis finali adjicitur, ut significetur necesse non esse ut intentioni cuilibet boni particularis ulla ratione praecesserit finalis aliqua intentio boni perfecti.

Finis formalis intelligitur ipsa ratio abstracta boni qua voluntas movetur ad operandum.

Finis materialis est res concrete actuans rationem illam boni.

Ponitur haec thesis contra aliquos Thomistas qui contendunt omnem appetitum cujuscumque finis particularis ultimatim resolvi in intentionem aliquam sive actualem sive virtualem boni universalis et perfecti finis simpliciter ultimi. Sententia istorum auctorum sic explicatur: Homo ubi seriem aliquam operationum inchoat, prima operatione intendit bonum perfectum tanquam finem ultimum simpliciter talem, et dein ceterae omnes operationes subsequentes eliciuntur ex influxu primae illius intentionis; atque ita contendunt primum actum voluntatis rationalis quem homo elicit, esse intentionem boni perfecti seu finis simpliciter ulti-

mi. Eorum tamen sententia intelligenda est de fine simpliciter ultimo formali, non vero de materiali.

Asserit thesis nostra non requiri ut in omni operatione humana intercedat intentio aliqua formalis cujusque finis, ut simpliciter ultimi, nec ipsius boni perfecti abstracte sumpti.

Nota sufficere ut ostendatur non requiri praeviam aliquam intentionem finis simpliciter ultimi formalis: ex hoc enim sequitur multo minus requiri intentionem praeviam finis ultimi materialis.

Probatur. Neque conscientia testatur singulis operationibus humanis praeire intentionem finis simpliciter ultimi, neque ullum est fundamentum asserendi necessitatem intentionis illius praeviae. Ergo.

Prob. antec. 1a pars: quoad testimonium conscientiae. –
Quisque experitur se frequenter elicere actiones deliberatas, dum tamen in ordine ad illas, nec proxime nec remote cogitaverit de bono perfecto adipiscendo, vel de bono aliquo cujus ordinatio ad bonum aliud positive excludatur, ac proin etiam, dum nullum tale bonum formaliter antea intenderit; cogitatio enim illa ad talem intentionem praerequiritur.

Prob. 2a pars: nullum esse fundamentum asserendi necessitatem illius intentionis. –

Praevia illa intentio finis formalis simpliciter ultimi ad omnem operationem humanam requireretur vel ex parte objecti ipsius operationis, vel ex parte intellectus cognoscentis et proponentis objectum, vel ex parte voluntatis. Alius fons nec indicatur nec indicari potest. Atqui ex nullo illorum capitum evincitur necessitas istiusmodi praeviae intentionis. Ergo.

a) Non ex parte objecti; nam ideo ex hoc capite praerequirere

tur intentio finis formalis simpliciter ultimi, quia nonnisi in hoc fine reperiri posset objectum formale voluntatis, ita ut voluntas non posset intendere bona aliqua particularia nisi vi boni universalis et perfecti prius intenti. Sed haec ratio est falsa; nam objectum formale voluntatis non est bonum perfectum, sed quaevis ratio boni propter se amabilis; quae ratio reperitur in singulis bonis particularibus per se convenientibus.

b) Non ex parte intellectus, qui nimirum prius perciperet et proponeret voluntati bonum universale et perfectum et postea tantum particularia. At neque hoc verum est: intellectus enim cognitio incipit a sensibilibus; quapropter prius versatur circa particularia bona quam circa bonum universale et perfectum, ac proin illa prius, hoc posterius proponit voluntati.

c) Non ex parte voluntatis. Ut enim voluntas possit intendere aliquod objectum sufficit ut et in illo objecto habeatur ratio formalis quam respicit voluntas, et haec ratio per intellectum voluntati applicetur. Atqui in bonis particularibus habetur ratio formalis boni per se amabilis. Ergo.

Objectiones.

I. Haec thesis supponit hominem cognitione intellectuali prius cognoscere ens singulare quam universale. Atqui haec suppositio falsa est. Ergo.

Resp. Negatur Maj. Supponit thesis prius cognosci bonum particulare seu speciem aliquam boni quam perfectum bonum, sumptum ut bonum perfectum; ideo transeat minor, et negatur consequens.

II. Omne ens per suam naturam habet necessariam inclinationem in finem naturae: ergo et homo in bonum perfectum,

qui est finis naturae rationalis. Quum autem natura sit fundamentum et principium omnium potentiarum quae enti insunt, sequitur omnes determinationes voluntatis humanae consequi ex necessaria ejus determinatione ad appetendum bonum perfectum.

Resp. Inclinatio illa naturalis in finem non est actio, sed dispositio quaedam permanens, quae consistit in capacitate et exigentia finis naturae tanquam ultimi complementi perfectivi τοῦ esse naturalis. Non esse aliquam actionem vel inde apparet, quod, quum appetitus ille dicatur inesse omnibus entibus, et immediate consequatur ex ipsa essentia cujusque entis, perpetuo versaretur homo in actu appetendi bonum perfectum ac proin etiam in actu de illo cogitandi: quod falsum esse experientia constat, et ultro largiuntur illi Scholastici qui in hac quaestione a nobis dissentiunt. Vi autem istiusmodi dispositionis homo nequit bonum perfectum ut tale apprehensum positive respuere, nec ea quae cum illo bono essentialiter connexa esse percipit; non tamen necessario determinatur ad eliciendum actum positivum appetendi illud bonum, quotiescumque illi fuerit ab intellectu propositum. (1).

III. Impossibile est aliquid movere vel seipsum vel alia nisi secundum quod est in actu: ergo et voluntas, ut possit se movere actu libero, necessario debet ipsa prius esse in actu, seu esse mota, non a se seu determinatione aliqua libera, ergo determinatione ab extrinseco, ergo a bono perfecto quod solum necessitare potest voluntatem.

Resp. Principium quod hic applicatur, hoc est: Nihil movet nisi in quantum est actu, vel in actu. Jam vero actus, de quo hic agitur, ubi dicitur: in quantum est in actu, non est actus operandi, sed actus existendi. Voluntas autem realiter existit etiam

---

(1) Confer S. Thom. 1.2. q. X, a. 2.

quum non operatur, cujus rei signum est quod potest accipere majorem minoremve perfectionem habitualem, et esse substratum proximum plurium habituum permanentium.

IV. Voluntas nequit libere se determinare nisi vi deliberationis praeviae; haec autem praesupponit intentionem alicujus finis jam voliti; ergo, quum non detur processus in infinitum in volitionibus aliis ad alias per se subordinatis, necesse est ut quaelibet operatio humana initium habeat ex volitione non libera boni perfecti (1).

Resp. Deliberatio hujusmodi non supponit essentialiter intentionem aliquam actualem praeviam; sed tantum inclinationem habitualem in bonum, et cognitionem objecti alicujus particularis continentis rationes boni et rationes mali, vel ad summum praesupponit intentionem alicujus finis secundum quid ultimi.

V. Ita se habet bonum perfectum ad operationes voluntatis, sicut principia ad cognitiones intellectuales. Ergo quemadmodum intellectus nequit assentiri alicui veritati nisi vi primorum principiorum, ita nec voluntas valet se ferre ad bona particularia nisi vi intentionis boni perfecti.

Resp. Ut intellectus assentiatur veritati alicui particulari, non est opus ut actu cogitet de primis principiis, sed sufficit ut ei insit habitus illorum, et ut ea participentur aliquo modo a veritatibus omnibus, quae sunt illorum applicationes quaedam particulares. Ita etiam in operabilibus sufficit ut voluntati insit inclinatio habitualis in bonum perfectum, et ut bona omnia particularia ad illud referantur interpretative, secundum modum qui explicabitur in thesi 3a (2).

(1) Vide S. Thom. 1. 2. q. IX, a. 4.

(2) Vide Suar. de Ult. fine. disp. III, sect. 1, Dicend. 2° et sect. 5.

Thesis 3.

Homo in singulis operationibus voluntatis interpretative intendit finem simpliciter ultimum.

Haec thesis spectat non solum actus humanos, sed omnes prorsus actiones voluntatis, sive sint deliberatae et humanae, sive indeliberatae et hominis tantum.

Agitur autem de fine formali, non de materiali.

Probatur. Intentio interpretativa alicujus finis in eo consistit quod homo 1° intendit aliquod bonum quod natura sua referatur ad illum finem et 2° non positive excludit intentionem illius ulterioris finis. Atqui quodlibet bonum particulare refertur ad bonum perfectum, saltem ut quaedam ipsius participatio et inchoatio. Ceterum nequit homo positive nolle bonum perfectum formaliter sumptum neque bonum perfectum potest ulla ratione ad bonum aliquod ulterius ordinari. Ergo quum in singulis actibus voluntatis homo intendat aliquod bonum, simul interpretative intendit bonum perfectum tanquam finem formalem simpliciter ultimum.

N.B. Duplici modo potest aliquod bonum referri ad bonum ulterius, nempe vel ut medium vel ut inchoatio et participatio quaedam illius boni. Hic non agitur de modo priore, nam evidenter non omne bonum particulare est medium ad bonum perfectum obtinendum, ut per se patet; immo ubi est hujusmodi medium, non tamen necessario ut tale apprehenditur et intenditur, ut constat ex thesi 2ª.

Obj. Homo potest positive respuere bonum perfectum, ut constat experientia: etenim 1° sunt qui mortaliter peccant in ultimo instante vitae; — 2° Sinenses et Japones non pauci declarabant missionariis se malle esse in inferno cum suis progenitoribus quam sine illis in coelo; — 3° alii sibi mortem ultro inferunt, quum tamen

existimant nullam esse vitam futuram.

Resp. Non respuunt bonum perfectum. Sed alii errant circa naturam objecti cui renuntiant, non existimantes illo constitui hominem beatum, quum putent aliquid esse melius. Alii existimantes jam impossibile esse ut desinant esse infelices, ex desperatione malunt non esse quam esse miseri. Si autem eis proponeretur ut a sui destructione quaerenda abstinerent et fierent beati, vel etiam solum solverentur calamitatibus suis, statim toto animo propositam commutationem arriperent.

Thesis 4.

Non repugnat hominem simul intendere duos fines ultimos, alterum simpliciter talem, alterum secundum quid.

Sensus thesis. Quaestio est utrum possit homo simul plures fines ultimos intendere independentes ab invicem: quae quaestio eo potissimum spectat ut cernatur utrum si quis intendat finem aliquem qui non ordinatur ad finem simpliciter ultimum ad quem hominem a Deo ordinatum esse statuemus, eo ipso renuntiet aliquo modo isti fini simpliciter ultimo. Ut autem solutio quaestionis et sensus thesis luculenter appareant, recolendum est est quid sit finis ultimus simpliciter et quid finis secundum quid ultimus.

Ut constat ex supra positis, finis ultimus alicujus operationis, ille dicitur ad quem obtinendum ordinantur omnes fines intenti in illa operatione. Si autem ita ordinantur ad illum finem, ut positive excludatur hujus ordinatio ad alium aliquem ulteriorem, tunc finis ille sic intentus dicitur finis istius operationis simpliciter ultimus. Haec vero exclusio positiva fieri potest duplici modo, nempe vel actione operantis, vel ipsa na-

tura rei intentae. Fit actione operantis quum hic exclusione actuali vel virtuali positive renuit illum ulteriorem finem obtinere, licet finis in quo sistit ad hoc bonum ulterius natura sua ordinetur, sive ut medium, sive ut participatio ejus et quasi inchoatio. Natura rei intentae fit illa exclusio quum finis in quo aliqua operatio sistit non est ordinabilis ad alium quemcumque finem ulteriorem, sive de hac proprietate operans cogitet, sive non. Jam hic finis qui non est ordinabilis ad ulteriorem, vocatur κατ' ἐξοχὴν finis simpliciter ultimus, quia nimirum hic solus habet ex natura sua ut sit ultimus, dum alter ille prior non est ultimus ex se, sed tantum extrinsece et aliunde, ex intentione videlicet operantis.

Jam finis qui est ultimus ex natura sua, definiri solet: "Finis ad quem operans se ordinet et sua omnia et qui ad nullum alium referatur"; quasi dicatur finis ad quem homo omnes suas operationes et proin totam suam activitatem ordinet. Verum haec definitio non fit per intrinsecam rationem talis finis, sed tantum per extrinsecos effectus ejus connaturales; quia nimirum finis natura sua simpliciter ultimus, si secundum hanc suam naturam et dignitatem cognoscitur, ita requirit intendi ut homo omnes suas operationes et totam suam activitatem ad illum obtinendum ordinet. Finis enim talis perfecte explet omnem capacitatem voluntatis humanae. Unde propria definitio hujusmodi finis est haec: Bonum adaequans capacitatem voluntatis. Hoc autem evidenter idem est ac bonum perfectum.

Nota. Finis simpliciter ultimus qui talis non est ex natura sua sed tantum ex intentione agentis, ille quidem semper etiam intenditur ut bonum perfectum, licet reapse in se talis non sit. Quum enim nequeat homo respuere perfectam voluntatis suae expletionem, fieri non potest ut positive nolit bonum quodcumque

a se conceptum ordinari ad finem perfecte satiantem, nisi bonum hoc ipsum accipiat ut sufficiens ad perfectam illam expletionem efficiendam. Ex quo sequitur finem simpliciter ultimum esse vel bonum reipsa perfecte satiativum, vel ut tale conceptum. Ac proin finis simpliciter ultimus generatim acceptus secundum definitionem realem est finis ut perfecte satiativus.

Finis simpliciter ultimus ex natura sua, sicut quilibet alius, potest considerari vel formaliter vel materialiter.

Formaliter sumptus (finis simpliciter ultimus formalis) est ipsa ratio boni perfecte satiativi, praescindendo a materia seu subjecto in quo talis ratio actuatur.

Materialiter acceptus est subjectum concrete actuans rationem illam boni perfecte satiativi.

Patet esse de ratione talis finis, sive materialiter, sive formaliter sumpti, ut nequeat ordinari ad aliud bonum ulterius, quum ipse sit vel contineat objectum explens totum appetitum humanum; item de ejus essentia est, si sumatur formaliter, ut ad ipsum ordinentur fines alii quilibet, et ut ipse, si non semper actualiter aut virtualiter, saltem intendatur interpretative in aliis finibus omnibus quos sibi praestituere potest humana voluntas, ut constat ex thesi 3ª.

Si autem spectetur materialiter et intendatur modo convenienti ipsius naturae, patet etiam ad ipsum ordinari ceteros fines omnes humanarum operationum, tanquam media ipsum consequendi; quum in ipso reperiatur ratio illa formalis quae est objectum formale adaequatum humanae voluntatis.

Utrum autem de ejusdem, materialiter utique sumpti, essentia sit, ut, quum ipsum serio volumus, simul praeter ipsum nihil aliud intendi possit quod ad eum non referatur: en quod hic

controvertitur.

Janvero fieri utique non potest ut, dum aliquid intendimus tanquam finem simpliciter ultimum, simul etiam intendamus aliquod bonum diversum ut finem item simpliciter ultimum materialiter sumptum. Qui enim vellet simul intendere duos fines ut simpliciter ultimos, neutrum reipsa intenderet ut perfecte satiativum ac proin neque ut simpliciter ultimum (1).

Sed thesis dicit fieri posse ut simul cum aliquo fine intento tanquam simpliciter ultimo intendamus etiam aliud objectum tanquam finem ultimum secundum quid, qui ad objectum superius non ordinetur.

Finis ultimus secundum quid est ille quem ita intendit voluntas in aliqua operatione, ut in illo sistat, non referendo illum, neque actualiter neque virtualiter, quin nec habitualiter, ad alium ulteriorem finem, licet neque talem relationem positive excludat; sed tantum ab ea praescindens sive quia non cogitat de illo ulteriore, sive quia circa illum nullam elicit intentionem, etiamsi de illo cogitet. Hinc apparet finem sic intentum esse tantum negative ultimum, quia nimirum nullo actu voluntatis refertur ad alium, licet referri possit, aut étiam fortassis natura sua referri postulet.

Sensus ergo thesis breviter ita exponitur: non repugnat ut homo dum formaliter intendit aliquod objectum ut finem materialem simpliciter ultimum, simul etiam intendat aliud objectum ut finem ultimum secundum quid, quin hunc ad illum ullo modo referat.

<u>Probatur</u>. Intendere aliquid ut finem materialem simpliciter ultimum, est absolute velle illud objectum ut bonum per-

---

(1) Conf. Suar. de Ult. fine, Disp. III, Sect. 3.

fecte satiativum appetitus naturalis.

Atqui non repugnat ut quis, dum absolute vult aliquid ut bonum perfecte satiativum aliquando consequendum, simul etiam intendat aliud objectum tanquam bonum particulare independens priùs consequendum.

Ergo non repugnat ut quis simul intendat duos fines ultimos, alterum simpliciter talem, alterum vero secundum quid.

Major constat ex notione finis simpliciter ultimi.

Minor prob. Talis repugnantia oriretur vel ex parte objectorum, vel ex parte ipsius actus intendendi; atqui non ex parte objectorum: rationi enim finis simpliciter ultimi materialis tantum repugnat ut dum possidetur, simul etiam aliquod aliud objectum concurrat ad perfectam satiationem appetitus naturalis, non autem ut antequam possideatur, aliud aliquod objectum satiet partialiter. Nec major est repugnantia ex parte ipsius actus intendendi: namque neque quoad cognitionem proponentem, neque quoad volitionem formaliter sumptam talis repugnantia habetur. Non quoad cognitionem: intellectus enim objecta cognoscit et proponit secundum relationes quas inter se realiter habent, nec ipse novas repugnantias eis addit. Non ex parte volitionis formaliter sumptae: nam voluntas ferri potest in objecta prout proponuntur ab intellectu, ac proin secundum relationes quas inter se realiter habent (1).

Principia solvendarum difficultatum.

1° Ut operans dicatur intendere aliquid tanquam fi-

(1) Cfr. Suar. De Ult. fine, D. III, Sect. 4.

nem ultimum simpliciter, satis est ut nihil amet quod illi fini repugnet simpliciter, et ut absolute intendat adhibere media necessaria ad illum consequendum. Cum tali autem intentione stare potest, ut in aliquo opere habeat levem inordinationem respectu talis finis, quatenus nimirum vel per tale opus in illum finem non tendit, vel si tendat, non tamen secundum dignitatem talis finis.

2° Ex thesi 3ª probatum manet, fieri nequaquam posse ut homo intendat finem aliquem ultimum secundum quid qui non referatur ad finem simpliciter ultimum formaliter sumptum, relatione interpretativa.

§.2. De ordinatione extrinseca.

Hominem a Deo ordinari ad aliquid in hoc mundo praestandum, qui est scopus ejus exsistentiae, qui et vocari potest et solet finis ejus, utique efficiendus, veritas est ad metaphysicam spectans potius quam ad philosophiam moralem: In theodicaea enim probatur Deum quidquid facit ad extra, ordinare ad gloriam suam extrinsecam tanquam ad finem necessario praestandum ab omni re creata. In cosmologia autem statuitur qua ratione Deus ad illam suam gloriam ordinaverit universum hunc mundum adspectabilem, cujus pars est homo praecipua. Verum aliud hic inquirendum est, utrum scilicet homo ordinetur a Deo ad finem aliquem simpliciter ultimum, secundum notiones illas quas superius tradidimus circa finem: utrum nimirum homo ordinetur ad bonum aliquod obtinendum quod sit perfecte satiativum appe-

titus ejus naturalis (1).

In hac quaestione tractanda praesupponimus ex psychologia notum esse objectum adaequatum voluntatis humanae esse bonum universaliter sumptum, id est complexum eorum omnium quae habent rationem boni. Hoc supposito, notiones exponendae et nomina quaedam definienda sunt.

Beatitudo, si vim vocis spectes, est qualitas vel status entis beati. Beatus autem ab omnibus ille intelligitur cujus desideriis universis ita satisfactum est ut nihil ulterius concupiscat.

Sensum hunc huic nomini communis omnium usus affingit, nec nobis ab eo recedendum est, quum inquirimus sitne homo ad beatitudinem consequendam conditus.

N.B. Nomini felicitatis eamdem vim adscribunt ac beatitudinis; sunt enim haec duo apud philosophos synonyma.

---

(1) Notasse juverit auctores non paucos, in agitanda quaestione de fine ad quem homo a Deo ordinatur, labi in gravissimam confusionem conceptuum, eo quod notiones non subjecerint accuratae analysi notarum. Probant enim hominem creatum esse ad aliquem finem ultimum, ex eo quod non potest esse inutilis ejus existentia. Hinc procedunt perinde ac si probavissent hominem ordinatum esse ad beatitudinem. Jam vero scopus seu finis efficiendus non est confundendus cum bono possidendo seu fine obtinendo. Neque ille qui plene procurat gloriam Dei extrinsecam eo ipso jam assecutus est beatitudinem: nondum enim ipso facto possidet bonum quod sit objectum adaequatum voluntatis humanae: quod quotidiana experientia nimis luculenter apparet. Porro hac confusione muneris ex ordinatione divina praestandi cum beatitudine, laborarunt non solum plures ex antiquis philosophis, sed ex recentioribus satis multi, imo aliqui etiam scholastici.

Ad definitionem realem ut accedamus, animadvertendum est tunc tandem universis hominis desideriis satisfactum iri, quum appetitus ejus naturalis perfecte satiabitur per perfectam possessionem objecti facultatis ejus appetitivae adaequati. Tunc enim quod homo concupiscat ulterius superesse non poterit quidquam. Secundum hanc ergo significationem primariam, beatitudo est subjectiva et vocari etiam solet beatitudo formalis; definitur autem: Status perfectae satiationis appetitus naturalis; vel etiam: Possessio perfecta objecti adaequati appetitus naturalis.

Praeter hanc significationem ab etymologia propius manantem, deflexit etiam hoc nomen ad signandum ipsum objectum cujus possessione constituitur beatitudo illa subjectiva, et sic dicitur beatitudo objectiva, quae definitur esse objectum perfecte satiativum naturalis appetitus.

Haec autem potest considerari sive abstracte — alii dicunt formaliter — et est: ipsa ratio boni perfecte satiativi, praecisione facta a subjecto in quo haec ratio actuatur; sive concrete — aut materialiter — et est: res ipsa talem rationem boni plene satiativi actuans.

<u>Proprietates beatitudinis.</u> Ut homo vere sit beatus, non sufficit objecto beatifico possessio qualiscumque, sed ea tantum quae perfecta sit, quae nimirum et perpetuo sit duratura et cum hujus perpetuitatis evidenti cognitione conjuncta. Nisi enim homo perspicue et infallibiliter cernat se objecto illo satiativo perenniter fruiturum, semper supererit quod ulterius concupiscat: securitas nempe illa rationalis, oriunda ex cognitione certa status sui ut perpetuo duraturi.

Ad perfectam hujusmodi objecti beatifici possessionem

consequitur tanquam ejus effectus et naturale complementum beatitudinis, gaudium plenum de bono possesso seu delectatio illa perfecta quae adaequet capacitatem fruendi.

N.B. Nonnulli inter proprietates essentiales beatitudinis annumerant immutabilitatem: nos eam omittimus, quia vel non competit beatitudini, vel continetur in ipsa perpetuitate. Etenim immutabilitas alterutro hoc sensu intelligi potest: 1°/ quasi sit carentia omnis motus seu successionis: haec autem statui beatitudinis creatae non competit, sed soli Deo; beatitudo enim creata consistit essentialiter in actu possidendi; actus autem hominis in quocumque statu non sunt immutabiles, sed semper successivi. 2°/ Ita intelligi potest immutabilitas, ut sit perpetua incorruptio i.e. nunquam interrupta continuatio actus possidendi objectum beatificum: haec autem incorruptibilitas perpetua continetur in ipsa perpetua duratione; quod enim corrumpitur, non durat perpetuo. — His positis, sit:

Thesis 5.

Homo naturaliter ordinatus est a Deo ad beatitudinem.

Expositio sensus. Non determinatur in hac thesi quodnam sit objectum concretum ad quod possidendum homo ordinetur, sed tantum statuitur conditum esse hominem ad beatitudinem subjectivam adipiscendam per possessionem perfectam objecti alicujus plene satiativi naturalis sui appetitus.

Dicimus autem hominem ad illam beatitudinem assequendam a Deo ordinari naturaliter, i.e. vi ipsius naturae

humanae.

<u>Probatur.</u> Ad hoc homo naturaliter ordinatur a Deo, ad quod per ipsam essentiam naturae rationalis habet appetitum naturalem et innatum; — atqui vi ipsius naturae rationalis inest homini appetitus naturalis et innatus ad beatitudinem; — ergo ad eam homo naturaliter ordinatus est a Deo.

<u>Major explicatur:</u> Appetitus naturalis et innatus est dispositio quaedam primigenia per quam ens aliquod et capax est alicujus boni possidendi, et ad illud ita incitatur ut hoc positive respuere nequeat.

Notandum est dispositionem hujusmodi merito quidem sed metaphorice tantum vocari appetitum; merito scilicet, quia naturaliter infert appetitionem. — Metaphorice tantum, quia dispositio illa non est ipsa per se actus appetendi, sed tantum habitus ad appetendum inclinans. Quapropter appetitus ille innatus solet a scholasticis accurate distingui ab appetitu elicito qui est actus appetendi (1).

<u>Maj. probatur.</u> Dispositio qualibet enti inhaerens vi ipsius essentiae, auctorem habet auctorem ipsum naturae, ac propterea signum est ex quo cognoscitur quae sit hujus voluntas relate ad ens cui talis dispositio est indita: Si enim Creator Dominus aliquam naturam condidisset cui essentialiter insit inclinatio ad aliquem finem, et tamen non voluisset ens hujusmodi illo fine potiri, insipienter egisse dicendus esset, cum

---

(1) Dispositio illa habitualis non raro designatur apud auctores scholasticos solo nomine appetitus <u>innati</u>; frequenter solo nomine appetitus <u>naturalis</u>. Semper autem distinguitur ab appetitu elicito.

sine ulla necessitate fecisset opus natura sua indigens aliquo fine, et tamen non voluisset illum finem procurari. Jure igitur affirmandum est appetitum naturalem enti rationali innatum esse infallibile indicium ordinationis divinae relate ad illud ens.

Prob. min.: Homo vi naturae rationalis, a) cognoscit quid sit esse beatum, b) ad beatitudinem concupiscendam ita impellitur ut eam a se abdicare prorsus nequeat, imo ut a positivo actu eam appetendi, ubi de eà cogitaverit, nonnisi difficile abstinere possit. Atqui talis dispositio naturalis est appetitus naturalis et innatus beatitudinis. Ergo inest homini hujusmodi appetitus vi ipsius naturae rationalis.

Major hujus probationis tum testimonio conscientiae nititur, tum ex consideratione naturae rationalis secundum se sumptae vera esse ostenditur. Est enim talis natura capax cognoscendi quidquid habet rationem entis, ac proin quid sit beatitudo, et huic facultati cognoscitivae respondet facultas appetendi proportionata.

Est ergo homo naturaliter capax appetendi beatitudinem, ac proinde etiam ea quoque fruendi capax est, si quando eam consequi conceditur. Naturalis enim facultas appetendi supponit facultatem potiundi et fruendi, atque in ea radicatur.

Praeterea beatitudo est manifeste objectum adaequatum facultatis appetitivae rationalis. Nulla autem facultas potest vincere influxum objecti quod sit sibi prorsus adaequatum. Quare nequit homo ulla ratione beatitudinem respuere; ex quo etiam sequitur homini de beatitudine cogitanti non esse facile ut ab actu eam volendi sese abstineat.

Nota. Hominem non posse positive respuere beatitudinem clarissime etiam patescit ex sequenti consideratione:

Homo scilicet non potest velle nisi bonum; jam vero non datur bonum ullum quod non contineatur in beatitudine, neque beatitudine carere potest ullo modo habere rationem boni. Est ergo impossibile ut homo carentiam illam velit; at nolle est aliquod velle; est namque velle oppositum rei quam quis nolit; ergo homo non potest respuere beatitudinem.

Confirmatur hoc argumentum. Repugnat divinis perfectionibus ut Deus naturam aliquam constituat consciam naturalis suae capacitatis quoad bonum suum et in illud invincibiliter incitatam, nec tamen velit eam ad hoc bonum pervenire. Talis enim naturae constitutio signum est ex quo naturaliter homo judicare debet se ad illud bonum ordinari, tanquam ad finem suae naturae. Ergo si haec ordinatio non daretur, Deus hominem aequivalenter induceret in errorem per ipsum rectum usum suae rationis: quod utique repugnat veracitati divinae. Item repugnat bonitati divinae, ut hominem per id ipsum quod est maxime intrinsecum ipsius naturae, per quod et super bruta animalia excellit, reddat illis longe miseriorem, eumque amplissimae suae naturalis capacitatis conscium, incredibili quadam fame et siti cruciet nunquam satianda. Ergo constitutio naturae humanae qualis est, implicat ordinationem ejus ad beatitudinem.

Tendentia hominis ad beatitudinem dicitur esse invincibilis non quod homo (ut aliqui existimant) nequeat non appetere beatitudinem actus elicito, sed tantum quod nequeat beatitudinem positive respuere. Priorem sensum falsum esse vel inde manifestum est quod saepissime contingit hominem per longum temporis spatium ne cogitare quidem de beatitudine, atque consequenter nec illam actu elicito concupiscere, imo etiam cum de beatitudine cogitat, potest actum eam concu-

piscendi pro arbitrio omittere et mentem ad aliud convertere. Cum enim ille actus concupiscendi neque sit ipsa beatitudo, nec ad beatitudinis consecutionem evidenter necessarius, ad eum vel eliciendum, vel omittendum libera est hominis voluntas.

Objectiones.

I. Bruta animalia non ordinantur ad consequendum objectum adaequatum suae capacitatis. Ergo neque hominem repugnat ordinari ad objectum adaequatum capacitatis suae.

Resp. Non est paritas inter bruta et hominem relate ad objecta appetitus utrorumque: brutis enim non inest capacitas actualis, sed potentialis tantum, ad bonum sensibile indefinite crescens, et hujus suae capacitatis non sunt conscia, quum careant intellectu. Homo vero praeditus actuali capacitate boni perfecti, hujus suae capacitatis est naturaliter conscius, et ad ipsius expletionem naturaliter tendit appetitu invincibili; propter quam naturalem cognitionem et tendentiam repugnat veracitati et bonitati Dei ut non ordinetur ad hanc expletionem.

Nota. Actualem capacitatem vocamus eam quae possit tota simul expleri (seu actu); potentialem vero, quae non possit objectum suum totum simul possidere, sed tantum per partes successive apprehensas. Praeterea alterum habetur discrimen inter appetitum brutorum et appetitum naturalem ac innatum hominis, quod videlicet hic est invincibilis, ille nequaquam. Quodcumque enim bonum appetunt bruta, actus illius appetitionis superari et expelli et in oppositum converti potest, objecto nimirum aliquo imminenti malo cujus metu percellantur. Homo vero nullius mali terrore induci potest ad renuntiandum beatitudini cum beatitudo ipsa omne prorsus malum excludit.

II. Sufficit perfectionibus divinis ut homo ordinetur ad finem aliquem communem totius humani generis, nimirum ad successionem bonorum indefinite crescentem in genere humano complexive sumpto, sine fine ultimo singulis hominibus proposito.

Resp. Negando hoc sufficere perfectionibus divinis: hoc enim admisso, non tollitur oppositio conscientiae singulorum hominum et judicii connaturalis suae ordinationis ad felicitatem cum veracitate Dei (1).

III. Admitti potest hominem ordinari a Deo ad progressum indefinitum in seipso procurandum, quo magis semper accedat ad bonum perfectum, etsi nunquam perventurus sit; qui progressus obtinetur per indefinitam evolutionem virium naturalium; et tanquam medium hujus progressus procurandi inditam esse homini tendentiam naturalem ad beatitudinem, seu ad bonum perfectum.

Resp. Etiam in hoc systemate non tollitur repugnantia inter invincibilem tendentiam hominis ad bonum suum actu possidendum et impossibilitatem hujus possessionis actualis, quae impossibilitas oriatur ex defectu ordinationis divinae; ac proin inter tendentiam illam et bonitatem Dei.

Ex altera autem parte manet repugnantia inter judicium hominis connaturale, quod sit erroneum et veracitatem divinam.

Insuper addendum est in tali systemate hoc haberi in-

---

(1) Connaturale dicitur id quod est plane secundum naturam entis sibi omnino permissam. Hinc judicium connaturale illud est quod procedit a natura rationali plane sibi permissa, i.e. sponte operante omnino secundum propriam suam constitutionem et ingenitas dispositiones.

ordinatam quod aliquid perfectius (seu perfectioris ordinis), nimirum capacitas boni illimitati conjuncta cum hujus capacitatis cognitione et invincibili tendentia ad illud bonum possidendum, ordinetur ad aliquid imperfectius, nimirum ad obtinendum progressum limitatum vel possessionem boni semper limitati, quod repugnat sapientiae divinae.

Scholion. Ex argumentis factis in probatione, adjecta nota qua ostenditur capacitatem boni universalis et tendentiam in illud non posse ordinari ad procurandum progressum indefinitum, tanquam ad finem naturalem et unicum, constat singulos homines a Deo ordinari ad beatitudinem personaliter obtinendam per possessionem boni perfecti; quidquid sit de ordinatione secundaria singulorum hominum ad progressum proprium indefinitum, et ad perfectiorem usque evolutionem boni totius generis humani procurandam. Hujusmodi enim ordinationem secundariam revera dari, rationi valde consonum est ut admittatur (1).

---

(1) De ordinatione hominis ad progressum indefinitum, tum in se, tum in genere humano procurandum.

1° Utrum sit illa ordinatio?

2° Qualis sit.

Ad 1m. Hominem ordinari a Deo ad hujusmodi progressum, ex tribus potissimum signis colligere fas est: a) Ex indole hominis ingenita, qui scilicet natura sua propensus est ad indagandum de legibus quibus res creatae reguntur, deque proprietatibus earum rerum intimis et vel maxime reconditis, quod constat ex experientia.

b) Ex relatione quae inter hominem et hunc mundum creatum instituta est: mundus videlicet hic universus a Deo conditus est ut sit homini scala quaedam quâ ad cognitionem, amorem et laudem sui Creatoris assurgat. In quo naturaliter juvatur eo magis quo magis et melius hunc mundum cognoscit et eo videt se posse frui.

c) Ex ipso facto progressus successivi, sive hic obtineatur labore et industria hominis sive etiam et vel maxime quasi fortuito obtingat. Hoc facto

IV. Status quietis in perfecto bono aliquo repugnat capacitati naturae humanae: nam haec capacitas nullo determinato bono expletur, sed requirit bonum universale seu congeriem simultaneam omnium bonorum possibilium: talis autem congeries absurda est.

<u>Resp.</u> <u>Dist. Antec. prob.</u> Non expletur bono finito, <u>Conc.</u>; bono infinito <u>Neg.</u> Cujus rei ratio explicabitur in thesibus proxime sequentibus.

Nomen quietis duplici sensu solet accipi. Modo idem sonat ac simplex carentia motus. Hoc sensu quies psychologice erit carentia desiderii. Modo quies signat fruitionem boni possessi talem ut vi ipsius fruitionis homo contentus nihil ultra desideret. Hinc quies in beatitudine est fruitio boni perfecto talis ut propter eam excludatur omne desiderium ulterius. Quae fruitio breviter definitur: fruitio satiativa.

V. Beatitudo non est finis naturalis ad quem homo

Deus comprobare videtur tentamina et conatus ad progressum, imo et ardorem hominis ut progressum ulterius usque promoveat acrius stimulare.

<u>Ad 2m.</u> Non existit hominis ad progressum indefinitum in se et in humano genere procurandum ordinatio quaedam primaria, quum progressus ille neque sit finis ultimus, neque possit sine maxima perversitate procuratio progressus illius praeponi ordinationi rectae actionum humanarum. Est igitur ordinatio illa secundaria tantum, cui sufficienter obsecundat homo ubi facultates suas non permittit otio tabescere, sed eas exercet ratione convenienti propriis cujusque aptitudinibus et conditionibus in quibus quisque se reperit constitutum.

<u>Nota.</u> Ordinatio primaria ea est quae instituta est ratione sui, seu propter seipsam, et non tantum ratione alterius ordinationis cui subordinetur tanquam medium, ad finem, ut scilicet melius et perfectius obtineatur finis hujus alterius ordinationis.

Ordinatio secundaria ea est quae non est ratione sui, sed ratione alterius ordinationis cui subserviat et inserviat.

ordinatur; nam ille non potest esse finis naturalis, seu ad quem homines ordinentur in suae naturae, quem non assequuntur omnes homines. Atqui non omnes homines attingunt beatitudinem. Ergo.

Resp. Neg. assertum. Quoad prob. Dist. Maj. Si non obsequantur ex defectu ipsius naturae quatenus nimirum non haberent naturaliter media quibus possint assequi, Conc., si non assequantur per accidens relate ad naturam, quia nempe libere nolunt uti mediis naturaliter concessis ad illud bonum assequendum, Neg. Maj.

VI. Nullius objecti possessio, nec etiam infiniti, constituit beatitudinem humanam. Nam quaecumque sit perfectio illius possessionis, potest objectum istud semper in gradu perfectiori possideri, ac proin talis perfectior possessio naturaliter semper desiderabitur ab homine, et ita nunquam obtinebitur plena satiatio.

Resp. Negatur assertum. Quoad prob. Conc. antec. Neg. conseq. Nam ubi homo facultatibus suis naturalibus versatur circa objectum quod est bonum earum adaequatum, quiescit in illo exercitio facultatum, modo exercitium sit ita plenum et perfectum ut nullam patiatur difficultatem nec ullum incommodum positivum, licet fortassis adsint imperfectiones negativae (1).

---

(1) Imperfectiones positivae eae sunt quae afferunt aliquod verum incommodum positivum, puta aliquid privativum, i.e. aliquid positivum quod adversatur naturae subjecti (quod et vocari potest malum positivum). Negativae quae consistunt in simplici carentia alicujus boni convenientis cuidam naturae subjecti quae tamen carentia non inferat aliquid quod positive adversetur huic naturae. V.g. cognitio numeri stellarum est quidem bonum conveniens naturae humanae, ejus vero ignorantia est simplex carentia quae non adversatur positive nostrae naturae.

Quod si contingat Beatum aliquem cogitare de intensitate vel de specie beatitudinis subjectivae qua fruuntur alii aliqui Beati, quae tamen ipsi non conceditur, alterutrum horum duorum continget: vel videbit illam speciem beatitudinis non habere proportionem cum facultatibus suis naturalibus, ac proin sibi non convenire (1), vel si perspiciet se potuisse aliquando gradum illum consequi, quem non est consecutus, illa cognitio nullam producet circa praesentem statum tristitiam, sed ad summum bastitiam experietur circa culpas quas admisit, et propter quas gradu illo beatitudinis excidit, non tamen homo ille ulteriore illa beatitudine carens quam potuisset obtinere, inde dicendus erit infelix seu non beatus, quum plene possideat objectum perfecte adaequans capacitatem facultatum suarum. Sed quoad intensitatem possessionis illius et fruitionem, admitti potest illum non pervenisse ad summum gradum beatitudinis qui illi competere potuit.

N.B. Omnes objectiones ad tres classes reduci possunt: altera earum est quibus contenditur non dari illationem ab antecedente probationis ad consequentem; ex eo nimirum quod in homine vigeat appetitus naturalis et innatus beatitudinis, non inferri voluntatem Dei esse ut homo ad beatitudinem illam perveniat (1, 2, 3, 5). — Altera classis procedit indirecte: contendit

---

(1) Beati qui vident se ob culpas admissas in vita praeterita magnum detrimentum passos esse gradus beatitudinis ad quem et ordinati erant et pervenissent si illas culpas non admisissent, etiam acquiescent suae praesenti conditioni ex complacentia et amore summae justitiae et perfectissimae ordinationis divinae quae singulis tribuit secundum merita et supereminenter.

videlicet assecutionem beatitudinis esse homini impossibilem, atque hinc eum non ordinari ad eam obtinendam (Obj. 4a et 6a). — Dein tertia contendit non inesse hunc appetitum innatum ad beatitudinem (7a). —

Haec objectio 7a jam hic omittitur, si fuit plena soluta ad thesim 3am.

§3. De objecto ordinationis extrinsecae.

Inquirendum hic est quodnam sit bonum in cujus possessione consistit beatitudo subjectiva. Agitur autem de objecto materiali beatitudinis, seu de ente illo quod in se continet bonum plene satiativum appetitus humani, quae est beatitudo objectiva materialiter sumpta.

Variae sententiae indicandae sunt.

Falsae refellendae.

Vera sententia statuenda

Multi hic et varii sunt errores, plerique oriundi ex alterutro horum fontium: 1° Plurimi philosophi, maxime ante promulgationem religionis christianae, in doctrina de beatitudine humana praescindebant a vita futura, inquirentes tantum quam beatitudinem homo possit assequi in hac vita; nostri etiam temporis scriptores non pauci propter eamdem rationem in errorem impegerunt.

2° Alter fons errandi fuit conceptus falsus boni: multi enim conceptum boni ad solum bonum delectabile restringunt, ita ut nihil nisi quod delectat, bonum esse teneant.

Varii errores: 1° classis est Voluptuariorum, ut Aristippi, discipuli Socratis et auctoris sectae Cyrenaï-

cae, qui docuit beatitudinem consistere in summa voluptate corporea; et Epicuri, qui reponit beatitudinem in voluptate quidem, sed potissimum in voluptate spirituali, non corporea, et non in summa intensitate actuali illius voluptatis, sed in fruitione stabili voluptatis intellectualis maximae quae constare possit cum carentia doloris etiam corporei; erit autem eo felicior homo, quo summa omnium voluptatum, quibus fruetur, simul sumpta erit major.

Ad hanc doctrinam accedunt Materialistae et Sensistae omnes, qui quum non admittant substantiam spiritualem, ponunt unice bonum in voluptate sensibili sive proprie dicta corporea, sive altioris ordinis.

Inter sensistas eminent Hobbesius et Bentham, quorum prior beatitudinem hominis constuit in voluptate actuali, et videtur potiorem partem in beatitudine tribuere delectationibus sensitivis proprie dictis. Alter vero instaurat systema Epicuri: statuit enim solum bonum hominis in voluptate reponi, solum malum in dolore. Quare finem hominis ultimum constituit in voluptate sive corporea sive altioris ordinis. Jam voluptas non potest esse infinita; quin etiam, in praesenti vita nunquam est constanter pura ab omni admixtione mali. Ad hoc ergo enitendum nobis est, ut quam maximam summam voluptatum possideamus, simul cum quamminima summa dolorum. Haec autem summa non est intelligenda summa dolorum aut voluptatum actu praesentium, sed summa dolorum aut voluptatum totius vitae: beatus igitur ille erit, juxta Bentham, ut et juxta Epicurum, qui in tota vita sua habebit summam volupta-

tum praevalentem summae dolorum.

2ª Classis complectitur systemata Stoicorum et horum affinia. Stoici beatitudinem constituunt in vita conformi naturae. Vitam autem conformem naturae in hoc esse sitam affirmant ut, omnino independens factus a bonis animo extrinsecis, homo in seipso possideat perfectam sufficientiam; quam sufficientiam acquiri tradunt per sapientiam tum speculativam, tum practicam. Haec autem sapientia efflorescit ex contemplatione veri ex qua gignitur sapientia speculativa, et ex habitu agendi secundum veritatem contemplatam, quae est sapientia practica: hac autem constituitur virtus seu vita honesta.

Cum hoc systemate conveniunt pleraque systemata Rationalistarum, potissimum quoad secundam partem systematis, nimirum quoad sapientiam practicam: in hac enim plerique rationalistae constituunt beatitudinem, a futura vita praescindentes.

3ª Classis complectitur systemata illa omnia quae constituunt beatitudinem in sapientia speculativa tantum, sive ea sit sapientia praesentis vitae, sive futurae. Haec sunt systemata Academicorum, quorum dux Plato beatitudinem totam existimabat consistere in contemplatione idearum, qualem post hanc vitam obtinere nos posse arbitrabatur.

4ª Classis. Systemata Peripateticorum. Secundum Peripateticos, beatitudo reponitur in sapientia summa. Hanc autem sapientiam aliqui Peripatetici intelligebant speculativam tantum; alii sapientiam tum specu-

tum practicam, et hi viam sternunt sententiae Stoicorum. Nonnulli etiam ex asseclis Aristotelis ad beatitudinem requirunt conjunctionem utriusque sapientiae cum bonis corporis et fortunae, quae aliquo certo modo fuit sententia ipsius magistri. Haec schola solet etiam praescindere a vita futura.

5° classis complectitur systemata pantheistica proprie dicta, maxime systemata Orientalium. Hi plerumque constituunt beatitudinem in absorptione animae in substantiam divinam.

Thesis 6.

Beatitudo ad quam homo ordinatur a Deo non competit vitae praesenti.

Sensus thesis perspicuus est nec ulteriore expositione indiget.

Probatur. Arg. I. Ad beatitudinem requiritur plena satiatio appetitus naturalis et consequenter exclusio omnis mali.

Atqui bona praesentis vitae, si seorsim possidentur secundum singulas species, non excludunt omne malum; si vero collective sumentur, nequeunt in hac vita ita possideri ut satietur appetitus naturalis.

Ergo homo non ordinatur ad beatitudinem consequendam in vita praesenti.

Major patet ex ipsa notione beatitudinis.

Prob. Min. per partes:

1° De bonis hujus vitae seorsim acceptis per species.

Omnia quae homo possidere potest in hac vita, reduci possunt

ad triplicem speciem: sunt enim sive bona fortunae, divitiae nempe, honor, gloria, potestas; sive bona corporis, qualia sunt valetudo, robur, caeteraeque qualitates corporis, et voluptas sensilis; sive bona animi, ut egregiae dotes ingenii et indolis, scientia, virtus.

Atqui evidens est, illum qui aliquam tantum ex his speciem bonorum possidet, posse quoad reliqua multis malis esse obnoxium. Ergo nulla species bonorum hujus vitae seorsim accepta, excludit omne malum.

2° De congerie omnium bonorum hujus vitae.

Possessio objecti beatifici, quae satiet appetitum naturalem, quieta sit oportet et expers omnis difficultatis ac sollicitudinis. Atqui cumuli omnium bonorum possessio, qualis in praesenti haberi potest, neutiquam caret sollicitudinibus multis et difficultatibus, ad procurandam eorum conservationem et accretionem spectantibus. Ergo possessione illa nequit satiari appetitus naturalis.

Arg. II. Beatitudinis ad quam homo a Deo ordinatus est acquisitio, ita in potestate singulorum hominum sit oportet, ut non pendeat sive a libera voluntate aliorum, sive ab eventibus extrinsecis quibuscumque. Atqui omnium bonorum, tum fortunae tum corporis, et plerumque bonorum animi — sola nempe virtute excepta — acquisitio, ita pendet ab eventibus externis et a voluntate aliorum, ut penes neminem fere sit, nedum totius aggregationis acquisitionem pro arbitrio in hac vita sibi procurare, sed nec cujuscumque speciei istorum bonorum seorsim sumptae. Ergo beatitudo, ad quam a Deo ordinatur homo, non est vitae praesentis.

Arg. III. Possessio objecti beatitudinis, ut sit plene satiativa

debet esse certo perpetua et ut talis certo cognita.

Atqui possessio bonorum in praesenti vita nemini est certo duratura et cunctis morte destruitur. Ergo hujusmodi possessio nequit ita satiare appetitum hominis naturalem, ut nihil supersit quod concupiscat; ac proin non constituit hominem vere beatum.

Corollarium. Beatitudo homini post hanc vitam assequenda est.

Thesis 7.

Nullum bonum finitum, sed Deus solus potest esse objectum sufficiens beatitudinis humanae.

Sensus thesis. Quum probatum sit hominem non posse plene beari in hac vita, inquirendum est quodnam sit objectum cujus possessione constituatur beatus in vita futura.

Asserit autem prior pars thesis nullum bonum finitum per se sufficere, sed Deum esse objectum necessarium illius beatitudinis; altera pars statuit Deum per se vel solum posse esse objectum sufficiens beatitudinis humanae. In hac igitur parte negatur requiri cum Deo consortium bonorum finitorum.

Iª pars Prob. I. Ex capacitate naturali potentiarum animae humanae.

Objectum beatitudinis humanae debet explere capacitatem naturalem potentiarum homini propriarum.

Atqui nullum objectum potest explere capacitatem naturalem illarum potentiarum, nisi in eo contineatur Deus.

Ergo nullum objectum finitum potest sufficere beatitudini humanae.

Maj explicatur et prob. Objectum beatificum hominis debet explere omne desiderium naturale voluntatis ad bonum. Atqui voluntas naturaliter desiderat omne bonum cujus naturaliter homo capax est, ac praecipue bonum respondens potentiis homini propriis. Ergo.

Prob. Min. Potentiae homini propriae sunt intellectus et voluntas. Objectum autem adaequatum intellectus est ens universaliter sumptum, seu continens quidquid participat rationem entis. Voluntatis vero objectum adaequatum est bonum universale, seu continens quidquid participat rationem boni, atque ita utriusque potentiae objectum complectitur Deum, et hoc sensu sunt capaces Dei. Imo Deus quum sit bonum summum et summum ens, est praecipua pars illius objecti, seu praecipuum objectum harum facultatum. Ergo nullum objectum potest explere capacitatem earum, nisi in eo contineatur Deus.

Nota. Objectum praecipuum diximus, non adaequatum neque proprium.

Objectum formale alicujus facultatis est illa proprietas entis quam attingit facultas.

Objectum ejus praecipuum est illud in quo praecipue refulget ratio illa formalis, ac proin praecipuum objectum intellectus et voluntatis illud est in quo potissimum refulget ratio entis et ratio boni.

Objectum adaequatum est objectum quod respondet toti capacitati illius facultatis.

Objectum proprium est illud ens quod primo et per se, seu secundum se (secundum naturam suam) a facultate attingitur, et ad cujus similitudinem omnia alia attinguntur.

Prob. II. Ex naturali ordine entium finitorum ad ens infinitum.

Objectum beatificum debet perfecte satiare appetitum hominis.

Atqui tantum abest ut ullum objectum finitum possit per se solum perfecte explere appetitum voluntatis humanae, ut contra illum appetitum omnia excitent ad desiderandum possessionem Dei. Nam objecta finita quum habeant essentialem ordinem ad Deum, tanquam ad causam efficientem et exemplarem, naturaliter inducunt intellectum ut cognoscat esse aliquod objectum infinitum, atque ita appetitum rationalem inflammant ad concupiscendam illius objecti, nempe Dei, possessionem. Ergo.

Prob. III. Ex natura excellentissimarum operationum hominis.

Objectum beatificum necessario complectitur objectum excellentissimarum operationum hominis.

Atqui objectum illarum operationum est Deus. Ergo.

Prob. Min. Excellentissimae operationes hominis sunt nobilissima operatio intellectus et perfectissimus amor voluntatis. Atqui utriusque operationis objectum est Deus. Operatio enim excellentissima versatur circa objectum nobilissimum facultatis.

IIa pars. – Expositio. In hac parte peculiaris occurrit difficultas, quia nimirum homo naturaliter est capax tum boni rationalis tum boni sensibilis, Dei vero possessio est tantummodo bonum ordinis rationalis; anima autem humana, separata a corpore, in vita futura conservat memoriam suae unionis cum corpore et boni sensibilis tali unioni convenientis; quapropter videtur ejus appetitus naturalis non plene satiari solo bono ordinis rationalis qualis est possessio Dei, sed praeterea etiam concupiscere bona ordinis sensitivi; quo supposito jam excidere videtur ex beatitudine veri conceptus: haec enim juxta communem omnium intellectum est status perfectae satiationis appetitus

naturalis, ita ut nihil ulterius concupiscatur.

Aliunde vero ex revelata veritate novimus, nos Catholici, futuram corporum nostrorum resurrectionem sine qua fruitio boni sensibilis post hanc vitam haberi non potest, esse supernaturalem, seu naturae humanae indebitam.

Huic difficultati alii alias apponunt solutiones.

Sunt enim 1° qui in beatitudine distinguunt statum et operationem perfectissimam. Hanc dicunt constitui actione hominis qua consequitur suum ultimum finem; quem finem definiunt esse "Bonum vel ens illud ad quod consequendum homo ita conditus est a Deo, ut alia bona qualibet ad illud referenda sint, ipsum vero ad nullum aliud referatur; et hujusmodi Ens esse solum Deum facile probant. Ad statum" vero beatitudinis praeterea etiam pertinere admittunt omnia illa subsidia, sive intrinseca sive extrinseca, quibus homo disponitur ad operationem illam perfectissimam exercendam, et effectus etiam qui ex illa operatione consequi debent. Verum in hac sententia non probatur hominem consequi illam quam omnes intelligunt beatitudinem et quam omnes invincibiliter concupiscunt, juxta superius exposita, talem videlicet satiationem appetitus naturalis ut nihil ulterius concupiscatur, quum non probent hominem non ordinari ad ipsum bonum sensibile consequendum. Quare tota quaestio eis restat solvenda.

2° Alii dicunt objectum beatificum esse illud bonum quod respondet appetitui naturali. Jam appetitus naturalis definitur ab ipsis: Ille appetitus qui ita praecipuus est in ente ut reliqui ad illum ordinentur et ab ipso pullulent, seu qui est radix et terminus omnium appetitionum aliarum. Jam vero in homine haec definitio convenit soli appetitui ordinis rationalis. Ergo objectum

beatificum hominis est objectum perfecte satians appetitum rationalem, qualis est solus Deus.

Crisis hujus sententiae. Haec sententia aperte respuit bona sensitiva tanquam partem beatitudinis hominis. Contendunt enim ejus fautores communiter, obtento ultimo fine, jam evanescere appetitum ordinis sensitivi, quippe qui fiat prorsus inutilis. Haec autem explicatio plura habet incommoda: α) Non probatur appetitum boni sensibilis non posse etiam superesse, adepto fine ultimo; imo, probabilius videtur illum non prorsus extingui, quia nimirum remanet in homine possessionem Dei jam adepto memoria boni sensitivi vitae praeteritae, ut superius dictum est; unde pronum est ut illa bona etiam appetat, licet sint ordinis inferioris. Praeterea β) ex hac sententia inferri videtur bona sensibilia in statu possessionis Dei, jam non esse homini bona, quin et fieri prorsus impossibilia. At hoc falsum esse Catholicis certum est: docet enim revelatio homini beatitudinem assecuto etiam bonum sensibile accessurum esse post resurrectionem.

3° Alii distinguunt duplicem beatitudinem, alteram essentialem, accidentalem alteram. Priorem dicunt totam constitui perfecta possessione summi boni ordinis rationalis; accidentalem vero reponunt in bonis superadditis, sive ea sint ordinis rationalis, sive sensibilis.

Crisis. Recte quidem distinguitur, sed hujus distinctionis ratio non solet reddi sufficienter, uti nec explicari quomodo ea pars quam vocant beatitudinem essentialem sufficiat homini reddendo vere beato secundum communem omnium ac genuinum beatitudinis conceptum.

4° Alii statuunt ad perfectam beatitudinem requiri quidem satiationem utriusque appetitus, quam et in beatitudine homini

contingere docent, non quod homo possideat bona sensibilia ex quibus naturaliter oriatur satiari appetitus inferioris, sed quod Deus praeter formalem fruitionem satiativam facultatum superiorum, etiam omnipotentia sua concedat fruitionem sensitivam modo nobis ignoto.

Crisis hujus sententiae. Videtur utique Deum, si velit, hoc praestare posse, sed fore ut praestet non probatur.

5a sententia ad beatitudinem requirit omnium et singularum facultatum satiationem, per possessionem boni tum ordinis rationalis, tum sensitivi; quamobrem asserit Deum solum ad ita satiandum appetitum hominis sufficere, quia in se continet omne bonum; et quidem bonum ordinis rationalis continet formaliter vel virtualiter, bonum vero ordinis sensitivi continet eminenter. Hanc autem continentiam eminentialem explicant, quod omne bonum ordinis superioris continet in se modo excellentiori bonum quodlibet ordinis inferioris, quemadmodum ens ordinis superioris eminenter continet entia ordinis inferioris.

Crisis hujus sententiae. Continentia eminentialis boni sensitivi in bono rationali, juxta hunc explicandi modum, nihil aliud sonat nisi bonum rationis praecellere ordine et gradu entitatis omni bono sensibili. Talis autem praecellentia non infert vim supplendi per se bonum sensibile absens, in ordine ad satiandum hominem quoad appetitum inferiorem. Etenim, secundum eumdem explicandi modum, etiam in vita praesenti, bonum ordinis rationalis eminenter continet bonum sensibile, quum hoc sit relate ad illud ordinis inferioris: at vero in praesenti vita bonum rationale nequit compensare defectum boni sensibilis.

Distingui igitur potest continentia quae asseritur boni infe-

rioris in bono superiori, nimirum bonum superius dici potest eminenter continere bonum inferius, ubi agitur de bono accepto sensu absoluto, quo aliquod ens est sibi bonum, sed negandum est bonum superius continere bona inferiora sensu relativo, i.e. in ordine ad satiandum aliquod ens aliud, quod utriusque boni capax sit.

6ª Sententia asserit ad beatitudinem veri nominis requiri perfectam satiationem appetitus humani per possessionem boni rationalis perfectam, conjunctam cum formali possessione boni sensibilis; et simul statuit talem beatitudinem aliquando homini obventuram, quum nimirum animae iterum corporibus unientur. Quapropter tenent sectatores hujus sententiae resurrectionem corporum, quoad substantiam, i.e., quoad ipsam restauratam animae unionem cum corpore, esse naturalem, seu a natura exigi ut aliquando contingat; eam vero quam ex doctrina catholica futuram esse novimus, supernaturalem esse quoad modum tantum quo fiet, et quoad qualitates quibus corpora rediviva ornabuntur. Quam sententiam hinc etiam confirmare conantur, quod anima humana, quum natura sua sit forma corporis, naturaliter nequeat non appetere unionem cum corpore, nec proin beata esse in statu separationis a corpore.

Verum haec opinio, etsi non debeat dici improbabilis, est tamen satis paucorum, et longe communior viget apud theologos sententia resurrectionem corporum secundum ipsam rei substantiam esse supernaturalem; neque ullo modo repugnat, quod Deus condiderit hominem ad beatitudinem obtinendam in statu separationis animae a corpore, et re quidem vera inde fieri potuit ut nullus philosophorum qui revelationem christia-

non ignoraverit, suspicatus esse videatur resurrectionem corporum futuram. Secundum hanc sententiam, Sancti qui jam in caelo fruuntur possessione Dei, nondum sunt vere beati ante futuram corporum resurrectionem.

7ª Sententia constituit ad beatitudinem hominis perfectam concurrere utique posse tum bonum ordinis rationalis, tum bonum ordinis sensitivi, sed hoc alterum non ita prorsus necessarium esse, ut ejus carentia impediat quominus homo vere beatus esse possit, et hoc sensu in 2ª parte thesis nostrae dicitur Deum posse per se sufficiens esse objectum beatitudinis humanae.

Scholion. — Septem hic expositae sententiae reduci possunt ad tres classes: Prima classis est eorum qui affirmant ad beatitudinem non requiri bonum sensibile; et hoc alii aliter ostendere conantur plerumque inducendo a) definitionem arbitrariam beatitudinis (1ª et 2ª); b) vel distinctionem gratis assertam (3ª).

Secunda classis eorum est qui tenent ad beatitudinem requiri bonum utriusque ordinis, rationalis videlicet et sensitivi; et hoc bonum sensitivum a Deo concessum vii alii aliter explicant: a) Omnipotentia sua Deus modo nobis ignoto concedit bonum sensibile (4ª); — b) continentia eminentiali, (5ª); — c) Per resurrectionem naturalem, quoad substantiam, non quoad modum, (6ª).

Tertia classis (quae unicam continet sententiam) docet utrumque bonum concurrere posse ad beatitudinem, sed probat bonum sensitivum non esse prorsus necessarium. Hanc sententiam tuetur altera pars thesis nostrae.

Prob. 2ª pars. Illud est objectum sufficiens beatitudinis humanae cujus possessione ita satiari potest naturalis hominis appetitus ut nihil ulterius concupiscat. Atqui Solius Dei possessione

tam perfecte satiari potest hominis appetitus. Ergo Deus per se solus est objectum sufficiens beatitudinis humanae.

Min. prob. – Dupliciter fieri potest perfecta hujusmodi satiatio, nempe 1) vel possessione objecti ita prorsus adaequati capacitati appetitus naturalis ut nihil supersit quod ulterius queat concupisci; – vel 2) possessione adeo perfecta objecti facultatum superiorum ut quodcumque aliud bonum inferius facillime respuatur, ejusque desiderium ultro dimittatur. Atqui possessio Dei, etsi non satiat modo illo priore, hoc tamen altero hominem satiare potest. Ergo solius Dei possessione ita potest expleri hominis appetitus naturalis ut nihil ulterius concupiscat.

Hujus probationis propositio major manifeste vera apparet consideranti non solum eum qui possidet omne bonum quod concupiscere possit, sed illum etiam esse beatum qui propter excellentiam boni possessi et perfectionem fruitionis, omne cujuscumque ulterioris boni desiderium facile et ultro dimittit. Quae veritas catholicis nobis vel exinde confirmatur, quod beati in coelis veri nominis felicitatem obtinent, etiamsi careant quibusdam bonis a possessione Dei diversis, uti, v.g. plurimi Beati carent aureolis Virginitatis, martyrii, doctoratus, et omnes carent ante ultimam resurrectionem unione cum corpore et bonis corporis quae ad eam sunt consecutura.

Minor vero non est minus perspicua. Deus enim utique non est bonum ordinis sensitivi, ac proin non debet dici bonum ita prorsus adaequatum capacitati hominis naturali, ut eo possesso nihil supersit quod possit ulterius appeti: Sed tamen ubi Deus possidebitur facultatibus superioribus per cognitionem perfectam, licet analogicam tantum, entis infiniti, qua mens clarissime

et evidentissime (1) perspiciat Deum ut causam primam effectricem et exemplarem omnis realitatis et omnium legum ordinis cujuscumque possibilis, homo operatione illa intellectuali comprehendere censendus est omnem realitatem in sua radice et ratione sufficienti, ita ut intellectu omnem illam realitatem possidere merito dicatur. Atque in illa contemplatione adeo exardescet amor complacentiae et benevolentiae in Deum, ut ex ea consequatur gaudium ingens et fruitio ineffabilis propter quam omnia alia boni cujuscumque incrementa facile despicere et a se dimittere valeat.

Cujus asserti veritas vel ex iis menti affulget quae aliquando his in terris contigisse narrat historia.

Fertur enim homines nonnullos sapientiae studio deditos, aliquando in contemplatione veri adeo detineri et veritatis inventione adeo delectari, ut bona qualibet alia facile despiciant et mala videantur quasi non persentiscere. Quod si contingit in speculationibus nostris adeo imperfectis et nonnisi subobscura luce irradiatis, quid cogitandum de contemplatione veritatis, quando ea concedetur in perfectissima luce evidentiae omnimodae, et discussis omnibus nubeculis dubii confusionis, difficultatis et erroris.

Scholia I. Cognitio dici potest perfecta duplici sensu:

1° relate ad objectum cognitum; quo sensu perfecta ea tantum est cognitio quae omnem cognoscibilitatem objecti prorsus adaequat intensitate et extensione. Talem cognitionem Dei nullus potest habere nisi solus Deus.

---

(1) Claritas spectat ad distinctionem idearum, evidentia ad veritatem judiciorum.

2° relate ad <u>subjectum</u> cognoscens; atque est ea quae quidem objecti cognoscibilitatem non exhaurit (seu adaequat), sed illud tamen cognoscit ea perfectione quae competit subjecto cognoscenti: nimirum summa claritate specierum quibus apprehenditur objectum et summa evidentia judiciorum quibus proprietates objecti cognoscuntur.

Prior illa cognitio vocari potest <u>simpliciter</u> vel <u>absolute perfecta</u>, altera vero <u>relative perfecta</u>.

II. Homo qui ad hanc possessionem Dei pervenerit dici potest possidere omne bonum: bonum quidem ordinis rationalis supremum possidet <u>formaliter</u>; alia ejusdem ordinis minora in illo, summo bono possidet <u>virtualiter</u>, quum Deus sit causa prima effectrix et <u>exemplaris</u> omnium entium et bonitatis eorum; bonum vero ordinis sensitivi dici potest possideri <u>eminenter</u>, non eo praecise sensu quod possideat aliquod bonum ordinis superioris, sed quia bono adaequato facultatum superiorum tam perfecte satiatur ut cuilibet bono sensitivo facillime renuntiet.

III. Haec beatitudo non est quidem maxima beatitudo possibilis, quum careat aliquo complemento quod posset ei accedere, nimirum bono sensitivo formaliter sumpto; sed ex ejusmodi complementi carentia non potest dici animam non esse beatam beatitudine veri nominis: quum ita satietur ut hujusmodi complementum licet concupiscere possit facile tamen a concupiscendo abstineat. Unde, si cui libuerit, vocare potest talem beatitudinem, statum beatificum carentem quidem aliquo complemento accidentali, quod tamen essentiale non sit beatitudini humanae.

IV. Secundum hanc explicationem, intelligitur quam ob cau-

sam talis beatitudo jure vocetur essentialis: quia nimirum in ea reperitur id omne quod requiritur ad genuinum conceptum beatitudinis verificandum. Altera vero pars, complementaria nempe, est tantum accidentalis. Confer quae superius dicta sunt ad sententiam 3am.

Nota.
De beatitudine formali seu subjectiva.

In quonam actu praecise consistat possessio Dei?

Triplex sententia: 1a quae Scoti est, reponit possessionem Dei in actu amoris seu voluntatis; 2a Divi Thomae et maxime Thomistarum, in actu intellectus. 3a est D. Bonaventurae et Alberti Magni, quae et Suarii et plurimorum: juxta hos possessio Dei consistit in utroque actu conjuncto; pauca de ista quaestione sufficiant:

1° Certum est objectum beatificum possidendum esse prout fert natura ejus, ac proin solis actibus facultatum superiorum, quum Deus sit ens spirituale. 2° Probabilius videtur beatitudinem subjectivam essentialiter consistere in utroque actu. Nam uterque respicit immediate objectum beatificum; quapropter uterque potest proprie dici possessio hujus objecti. Sed tamen videtur in actu intellectus primo et principalius consistere essentiam beatitudinis, tum quia in eo consistit prima possessio perfecta objecti: natura enim prior est cognitio objecti, quam ejus amor ad illam cognitionem consequens; tum quia actus intellectus circa Deum ut objectum beatificum, est radix ex qua necessario pullulant reliqua omnia ad beatitudinem spectantia, et quidem maxime ipse amor

tum complacentiae, tum benevolentiae (1).

Qualis cognitio Dei requiritur ad beatitudinem?

In hac quaestione distinguenda est duplex species beatitudinis: altera naturalis, quae nempe respondet viribus et exigentiis naturae secundum se sumptae: supernaturalis altera, quae vires illas et exigentias omnes excedit. Per se autem patet, si haec posterior beatitudo homini concedatur, non requiri priorem, quum ejus loco possideatur bonum longe praecellentius, in cujus comparatione prior beatitudo contemptibilis sit. Jam nos catholici ex veritate revelata novimus excellentiorem illam esse ad quam Deus hominem elevavit et ordinavit. Sed hujus beatitudinis supernaturalis possibilitas solo lumine rationis probari non potest. Inquirendum igitur manet qualis cognitio Dei necessaria sit ut homo obtineat beatitudinem illam naturalem, quam solam possibilem esse necessario arbitraremur, si careremus lumine revelationis; de qua etiam sola philosophari possunt quotquot revelationem ignorant.

Nonnulli philosophi, etiam inter Scholasticos, existimant ad cognitionem Dei beatificam opus esse species nobiliores iis quas in hac vita acquirimus, obtentas scilicet per abstractionem ex rebus sensibilibus. Quapropter opinantur ad beatitudinem naturalem necesse fuisse ut species hujusmodi vel a Deo immediate infunderentur, vel acquirerentur ex consortio spirituum. Verum necessitas illarum specierum altioris ordinis asseritur quidem, probari autem non videtur.

---

(1) Item perfectum gaudium ex plena fruitione boni satiativi ortum, et hinc quies perfecta ad satiationem illam consequens.

Ad cognitionem enim Dei intuitivam, qua scilicet ita expleatur naturalis appetitus cognoscendi, sufficit ut facultas cognoscitiva homini naturalis exerceatur circa objectum illud suum nobilissimum et adaequatum modo perfecto, perfectione sane relativa ad hominem, quo videlicet et excludantur omnes imperfectiones positivae, et objectum cognoscatur summa claritate et distinctione notionum summaque evidentia judiciorum. Jam vero species in hac vita acquisitae, et in intellectu remanentes, ubi anima nostra miseriis hujus vitae erit expedita fient instrumenta multarum cognitionum novarum, potissimum circa Deum et entia suprasensibilia. Homo enim pollet, etiam in hac vita, vi per species componendi, dividendi, et, mediantibus iisdem, assurgendi ad altiores altioresque cognitiones analogicas.

Objectiones.

I. Inter objectum humanae felicitatis ipsumque hominem proportio esse debet. Sed inter Deum et hominem nulla est proportio.

Resp. Ad Maj. Proportio habitudinis, conc. entitatis, neg. – Contrad. min.

Nota. Proportio entitatis in eo consistit quod entitas subjecti sit ejusdem ordinis ac entitas objecti; ita ut si objectum est ordinis infiniti, subjectum et facultates ejus sint ejusdem ordinis infiniti. Proportio habitudinis quod actu suo proprio, scilet vitali, possit versari circa objectum.

Inst. Atqui proportio habitudinis supponit pro-

portionem entitatis. Ergo hac deficiente et illa deficiat necesse est.

Prob. ant. Habitudo facultatis ad suum objectum est ejus intrinseca aptitudo attingendi, apprehendendi, possidendique propriis actibus (scilicet suis) suum objectum, et exercendi circa illud intimam suam activitatem. Atqui hanc intrinsecam aptitudinem habet facultas ex ipsa natura, seu ex entitate subjecti cujus est. Ut ergo sit aptitudo proportionata alicujus facultatis ad aliquod objectum necesse est ut ipsa entitas subjecti sit proportionata entitati objecti.

Resp. Haec proportio habetur inter entitatem subjecti et entitatem objecti proprii facultatis; non tamen est necesse ut habeatur etiam inter subjectum et objectum quod facultas attingit analogice tantum et per speciem alienam; nam proportio inter facultatem et objectum ideo tantum requiritur ut possibilis sit actus quo objectum attingitur. Hinc ut attingatur aliquod objectum in se necesse est ut inter hoc objectum et subjectum attingens vigeat proportio entitatis; secus enim actus attingendi subjecto attingente perfectior esset, cum omnis actus sit ejusdem ordinis ac objectum quod in se attingit; absurdum autem est actum perfectiorem esse subjecto ex quo emergit. Eadem autem proportio non requiritur ut aliquis actus possit attingere objectum aliquod non in se sed in alio et quasi indirecte, scil. per speciem alienam.

Inst. Deus cum infinitus sit, humanae mentis captum prorsus excedit.

G.

Resp. Dist. Deus excedit humanae mentis captum, quatenus adaequate apprehendi nequit humanarum facultatum actibus, Conc., quatenus sit extra humanarum facultatum ambitum, Neg.

Humanae profecto facultates nunquam poterunt ex intensitate Deum apprehendere, ut infinitatem divinae perfectionis intensitas apprehensionis adaequet; nihilominus summum verum et summum bonum nequit esse objectum extraneum iis facultatibus quae ad omne verum et ad omne bonum tendunt.

Obj. II. Objectum humanae beatitudinis debet explere omnes hominis facultates. Atqui Deus est incorporeus, ac proinde explere nequit facultates sensitivas. Ergo.

Resp. Dist. Maj. Debet omnes hominis facultates explere formaliter: Neg.; vel formaliter, vel eminenter: Conc. Et talis expletio eminentialis ita intelligenda est, ut sit satiatio facultatum superiorum tam abundans, ut non relinquat homini desiderium satiationis formalis facultatum inferiorum, secundum explicationem traditam in expositione thesis VII^ae^ ad partem 2^am^.

Obj. III. In cognitione Dei abstractiva reperiri non potest perfecta felicitas. Ergo felicitas naturalis perfecta felicitas non est. Perfecta enim felicitas non est, si magnum aliquod bonum appetendum supersit. Sed qui solum abstractive Deum cognosceret, appeteret adhuc maximum illud bonum intuitivae cognitionis. Ergo.

Resp. Dist. ant. In cognitione abstractiva Dei non reperitur felicitas absolute perfecta, Conc., felicitas perfecta relative, i. e. accommodata ad naturae humanae in naturali

statu appetitum explendum, nego.

Ad rat. add. Dist. maj., si supersit appetendum bonum cognitum et possibile, Conc., si bonum ignotum, vel certe impossibile, nego. Nego min.

Sane felicitas absolute perfecta unius Dei est propria; entis autem finiti felicitas tantum relative perfecta esse potest: est autem relative perfecta, si sit entis appetitui explendo, pro vario ejusdem entis statu, accommodata. Jam in statu naturali abstractiva cognitio, de qua supra diximus, ad hominis appetitum explendum omnino sufficeret. Etenim homo in eo statu fortasse ne notionem quidem immediatae Dei visionis haberet. Quod si eam haberet, non posset ejus desiderio rationabiliter moveri et augi. Bonum enim quod sit prorsus impossibile, nemo absolute desiderat: quod autem entis naturam transcendit, ut impossibile apprehenditur. Satis ergo haberet homo de magno illo bono quod ejus naturae perfecte congruit, ejusque potentias, quantum earum naturalis capacitas postulat, abunde perficeret.

Obj. IV. Felicitas, etiam naturalis, toti humano composito est tribuenda. Nam felicitas est virtutis praemium. Totus autem homo virtuti excolendae incumbit, non modo per facultates rationales, sed etiam per facultates sensitivas; imo per has multo magis; nam hae portant totum virtutis pondus, labores nempe et molestias quae ad virtutem exercendam necessario subeundae sunt. Atqui compositum humanum manet solum in hac vita: post hanc vero solus superest animus. Ergo felicitas in hac vita non in futura est homini tribuenda.

Resp. Major qua asseritur felicitatem toto humano composito esse tribuendam, ita absolute accepta ad mentem objicien-

tis, neganda est. Sufficit enim ut tribuatur subjecto praemiando secundum statum in quo reperitur tunc quum praemium accepturus est, modo sit eadem persona, vel quasi-persona, quae felicitatem est merita.

Sit ergo objectio in forma:

Praemiandus est qui virtutem exercuit; atqui non anima sed homo virtutem exercuit, et quidem non solis facultatibus rationalibus sed etiam sensitivis; ergo non anima sed homo scilicet compositum praemiandum, nec sola pars rationalis sed etiam sensitiva beatitudine donanda est.

<u>Resp.</u> <u>Dist. maj.</u>: Praemiandus est qui virtutem exercuit i.e. idem subjectum praemiandum est <u>conc.</u> secundum eumdem statum et in iis facultatibus quibus exercuit virtutes, <u>neg.</u> Etenim facultates non sunt id quod agit sed principium <u>quo</u>. Inde etiam axioma scholasticorum: Actiones sunt suppositorum.

<u>Obj. V.</u> Si anima beata esse nequit nisi postquam a corpore soluta est, conjunctio ejus cum corpore in ipsius detrimentum cedit; nam felicitati moram affert. Sed hoc dici nequit: animae enim conjunctio cum corpore est ab auctore naturae. Ergo.

<u>Resp.</u> <u>Neg. maj. et rat. add.</u> — Unio animae cum corpore non affert felicitatem novam; sed unio illa necessaria est ut anima acquirat species intellectuales, quibus cognoscere possit: ac proin illa unio est conditio necessario praerequisita ut anima possit naturaliter esse beata, quidquid dicatur de mora necessaria ad beatitudinem assequendam ex merito: de hac enim necessitate agetur in sequentibus.

<u>Obj. VI.</u> Si solum post hanc vitam felicitatem assequi pos-

semus, mortem appeteremus naturali desiderio: eodem enim modo et finis appetitur et medium necessarium ad finem. Atqui e contrario mortem naturaliter horremus omnes. Ergo.

Resp. Ad Maj. Mortem naturaliter appeteremus si haec non haberet nisi rationem medii ad certo obtinendam beatitudinem; sed mors habet praeterea in se duplicem rationem mali propter quam ab ea abhorremus 1° enim affert ingentem dolorem et violentam dissociationem partium quarum altera naturalem ordinationem habet ad alteram 2° non est medium infallibile consequendi beatitudinem fieri enim potest ut sit alicui causa incidendi in aeternam infelicitatem; illi videlicet qui noluerit beatitudinem demereri.

Obj. VII. Homo naturaliter concupiscit non solum bonum ordinis rationalis, sed etiam bonum sensibile: ergo ad beatitudinem requiritur etiam possessio boni sensibilis.

Resp. Dist. Maj. naturaliter concupiscit bonum sensibile, quamdiu non possidet Deum modo illo perfecto qui dictus est: conc.; Deo sic possesso: subd.: potest concupiscere, conc., certò concupiscat nec facile desiderium illud evacuabit, neg. Tunc enim facillime renuntiat bono sensibili; ad instar viri locupletissimi, qui utique facillime negligit accessionem aliquot centesimarum partium unius nummi.

Obj. VIII. Beatitudo consistit in possessione objecti adaequati appetititus naturalis; atqui Deus non est objectum adaequatum appetitus homini naturalis, quum non sit objectum respondens alicui parti hujus appetitus nempe appetitui boni sensibilis. Ergo.

Resp. Dist. Maj. in possessione objecti adaequati, i.e.

objectô perfecte satiativi, Conc. — in possessione objecti adaequati, i.e. formaliter respondentis singulis partibus hujus appetitus, Neg. — Contrad. Min. Non est objectum adaequatum appetitus, i.e., objectum formaliter respondens singulis partibus illius appetitus, Trans. vel Conc.; non est objectum adaequatum, i.e. objectum perfecte satiativum illius appetitus, ita ut nihil ulterius desideret, Neg.

N.B. Objectum perfecte satiativum, si non est physice adaequatum, est tamen moraliter tale, i.e. objecto quod esset physice adaequatum moraliter aequivalet quoad effectum beatificum.

Obj. IX. Ex proposita doctrina de beatitudine sequeretur non omnes homines ordinari ad beatitudinem; multis enim impossibile fit hanc beatitudinem acquirere: iis nempe qui e vita discedunt, nondum acquisitis illis speciebus quibus possint post hanc vitam ad Dei cognitionem assurgere. Hujusmodi autem sunt illi omnes qui moriuntur antequam perveniant ad sufficientem evolutionem facultatum ut intellectus acquirat species.

Resp. 1. Si transmittatur assertum, aliquos homines ex hac vita migrare nondum acquisitis speciebus intellectualibus, quibus exerceatur cognitio beatifica, negari non potest Deum posse supplere infundendo species illas quae ad statum beatificum requiruntur.

2. Probari autem non potest intellectum humanum non acquirere species antequam facultates inferiores sint sufficienter evolutae ad exercitium rationis proprie dictae; ita ut et ipsi pueri vel a prima infantia, vel etiam

a primo instanti vitae videantur posse acquirere species. Hoc autem admisso, evidenter ruit objectio ex negatione suppositi (1).

Articulus 3.

De summo bono praesentis vitae.

Supremum bonum ad quod homo pervenire potest, consistit in ipso Deo actibus intellectus et voluntatis ita possidendo, ut nihil ulterius concupiscendum supersit. Talem autem Dei possessionem beatificam quum non possit homo assequi, nisi postquam miseriis hujus vitae solutus fuerit, restat ut inquiratur in quo praecise con-

---

(1) Quod hic insinuatur, pueros scilicet acquirere species a primo exordio vitae probabile satis apparet ex duplici signo et ex ratione rei intrinseca: 1um signum est quod pueri species certe habent multo antequam ratio sit evoluta a 1a scil. infantia cum ex tunc habeant usum loquendi, plures scilicet jam a primo anno: locutiones enim supponunt ideas. 2um signum est quod ideae vel potius earum usus videatur gradatim evolvi. Ita apparet initio usus quidam idearum rudimentarius, dein successu temporis, usus magis magisque perfectus et varius, donec perveniatur ad statum evolutionis proprie dictum immo post adeptum hunc statum potest idearum usus semper crescere donec deveniatur ad decrepitam senectutem. Ex his signis conjicere est jam extitisse in mente ideas cum nullus earum usus posset externe apparere a 1o nempe vitae instante. Hujus porro ratio intrinseca rei haec est: Cum ideae efformentur operatione intellectus humani circa phantasmata ope sensationis acquisita, non apparet, phantasmata dum sunt praesentia a 1o instante vitae sensitivae, cur intellectus non possit ope illorum phantasmatum sibi efformare ideas.

sistat summum bonum ad quod homo jam in hac ipsa vita obtinendum pervenire possit.

In hac re tractanda, dantur sententiae diversae inter theologos et philosophos.

1° Auctores aliqui considerantes hanc vitam omnino secundum se, praecisione facta a relatione quam habere possit cum vita futura, inquirunt quodnam sit hujus vitae sic abstracte consideratae bonum summum, quod homo possidere possit. Quaestione sic posita, a) tenent alii beatitudinem hujus vitae consistere in amore et cognitione Dei. Ita Suarius[1] (et Tongiorgi quoad modum loquendi, n° 61, non quoad rem); b) alii vero, sive cum Aristotele, sive cum Stoicis, reponunt beatitudinem hujus vitae in aliquo ex iis bonis quae indicata sunt initio § 3ae art. praec.

2° Alii vitam praesentem considerantes tantummodo ut medium ad beatitudinem futuram obtinendam, summum bonum hujus vitae constituunt in cura se disponendi ad illam beatitudinem consequendam. (Ita Liberatore, etc.).

3° Nos vitam praesentem speculantes, non abstracte secundum hunc vel illum respectum particularem, sed concrete, nimirum prouti est in se et secundum relationes quas habere potest ad vitam futuram, summum ejus bonum quodnam sit sequenti thesi statuimus.

---

(1) De ult. fine, D. VII, sect. 2.

Thesis 8.

Supremum hominis in hac vita bonum consistit in recta ordinatione actionum humanarum.

Sensus thesis. Recta ordinatio actionum humanarum ea est, qua actiones humanae exiguntur juxta normam ipsarum naturalem. Haec norma quae sit in seqq. capitibus investigabitur. Modo sufficiat statuisse quaecumque tandem ea norma sit, si quis actiones suas ad illam exegerit, hunc praesentis vitae summum bonum possidere, atque ita finem illum ultimum attingere ad quem in hac vita consequendum ordinatur, et frui beatitudine illa, utique imperfecta, i.e. impropie dicta quae sola his in terris possibilis est; eoque magis illd fruetur, quo perfectius actiones suas ad hanc regulam accommodaverit. Quod non ita intelligendum est, ut censeamus in hoc exercitio semper reperiri summam voluptatem, sive sensibilem, sive etiam rationalem, quam homo hic in terris experiri possit; sed ita ut sciamus in accommodatione illa actionum nostrarum ad earum normam naturalem consistere bonum illud quod maxime homini convenit in hac vita.

Prob. thesis. Si datur bonum quodpiam quod tribus his conditionibus praestet 1° quod ad illud in hac vita assequendum homo naturaliter a Creatore ordinetur, tamquam ad finem proprium hujus vitae;

2° quod in hac vita maxime perficiat hominem;

3° quod simul maxime conducat ad beatitudinem perfectam futurae vitae obtinendam illud profecto erit su-

premum hominis in hac vita bonum.

Atqui recta ordinatio actuum humanarum habet illos characteres. Ergo est summum bonum hujus vitae.

Prob. Min. per partes: 1° pars: Finis rerum omnium creatarum et scopus creationis est ut singula entia procurent gloriam Dei extrinsecam modo eorum naturae convenienti. Finis proin homini in hac vita proprius est ut gloriam Dei prosequatur actibus humanis. Atqui prosequitur homo humanis actibus gloriam Dei extrinsecam, quum actus illos exigit secundum normam quam Deus ipsis praefixit, seu secundum normam eorum naturalem. Ergo homo naturaliter ordinatur ad actiones suas in hac vita recte ordinandas, tamquam ad finem proprium hujus vitae.

2° pars: Recta ordinatio actionum humanarum maxime perficit hominem in hac vita; nam 1° maxime perficit facultates hominis superiores, tum perfectione actuali, tum habituali; quum perfectio actualis facultatum quarumlibet sita sit in earum exercitio connaturali, et ex tali exercitio remaneant in facultatibus habitus quidam quibus eo majorem acquirunt perfectionem habitualem, quo exercitium illud ipsum fit frequentius, intensius et accommodatius ad naturalem normam. 2° Perficit maxime etiam partem hominis sensitivam, perfectione convenienti naturae humanae; perficit enim facultates sensitivas, non secundum se praecise sumptas, sed prout sunt facultates hominis, seu entis rationalis: nimirum subordinate et coordinate ad bonum proprium hominis, quod est bonum rationis. 3° Maxime tandem perficit hominem ut est pars universi creati: nam recte ordinando actiones suas homo se maxime adaptat scopo a Creatore intento in creando hoc universo adspectabili; hic

enim scopus in eo consistit, ut omnia gloriam Dei extrinsecam procurent mediante homine. Atque ita homo quantum in se est, confert ad perfectionem totius universi procurandam, cujus ipse pars est praecipua.

3a pars. Quum beatitudo perfecta futurae vitae consistat in possessione Dei, quae concedi nequit nisi ab ipso Deo, ille profecto, si quis unquam, hoc bonum est obtenturus a Deo, qui in omnibus se libere conformem reddiderit ordinationibus divinis, ac proin qui actiones suas humanas recte ordinaverit.

Scholion. Perpetua illa ordinatio actionum humanarum secundum earum normam naturalem est pulcherrimus quidam ordo illarum actionum ad ipsarum finem naturalem, seu gloriam Dei, qui ordo vocatur ordo moralis.

Corollarium. In hac recta ordinatione actionum humanarum consistit beatitudo propria hujus vitae, quae est beatitudo tantum imperfecta. Distingui enim potest beatitudo perfecta seu proprie dicta et imperfecta seu improprie dicta. Perfecta ea est, quae superius definita fuit: perfecta satiatio appetitus naturalis per possessionem perfectam objecti adaequati. Imperfecta est satiatio aliqualis ejusdem appetitus, per possessionem nimirum boni summi quod in aliquo statu, v. g. vita praesenti homo possidere potest.

Objectiones.

Obj. I. Summum bonum hujus vitae consistit in perfectissima cognitione et perfectissimo amore Dei quae in hac vita possibilia sunt. Ergo non in recta ordinatione actionum humanarum.

Probari potest Antec. tribus argumentis:

1° Quod illa cognitio et ille amor sunt nobilissima operatio nobilissimarum facultatum hominis.

2° Quod haec cognitio et hic amor maxime perficiunt hominem secundum facultates superiores.

3° Quod maxime participant beatitudinem perfectam alterius vitae.

Resp. Dist. Antec. Bonum summum hujus vitae, i.e. actus conferens maximam delectationem, est cognitio et amor Dei, Conc. Bonum summum, i.e. quod maxime convenit in hac vita, est cognitio et amor Dei, subd.: Est pars illius boni, Conc. Est totum bonum quod maxime convenit, Neg.

Obj. II. Ordo moralis bonum rationis est duntaxat: sed homo sensu etiam coalescit; nam semper inclinatio ad bona sensus supererit, etiamsi ordo moralis colatur. Ergo nisi haec inclinatio expleatur, ad aliud natura tendet.

Resp. Conc. totum, et hoc probat non dari hic felicitatem perfectam. Haec bona sensibilia augent felicitatem hujus vitae propriam dummodo non officiant ordini morali.

Caput Secundum

De Actibus Humanis Subjective Inspectis.

Actus humanus quum ille sit qui a deliberata hominis voluntate procedit, in ejus natura subjective sumpta penitius investiganda, de duplici elemento, voluntarietate videlicet et libertate, ea agitanda nobis sunt, quae ad morum institutionem pertinent potius quam ad speculationem pure metaphysicam, quod praestabitur duplici articulo:

Art. 1. De voluntarietate actuum humanorum.

Art. 2. De eorumdem libertate.

Articulus 1.

De voluntarietate actuum humanorum.

Quae de voluntarietate in genere sumpta statuere muneris est philosophiae moralis ad tres partes referri possunt; ut nimirum quid voluntarium proprie sit et quas potissimum admittat divisiones exponatur, ut dein eadem de ejus opposito, nempe de involuntario tradantur; et tandem de iis actibus agatur qui neque omni ex parte voluntarii sint neque omnino involuntarii. Haec omnia primus hic articulus complectitur triplici paragrapho.

§ 1. De natura voluntarii et ejus praecipuis divisionibus.
§ 2. De natura involuntarii et ——— ———
§ 3. De voluntario mixto cum involuntario.

§ 1. De natura voluntarii et ejus praecipuis divisionibus.

Generali ratione, quidquid sub voluntatem cadit, dici potest voluntarium.

Potest autem aliquid cadere sub voluntatem, vel 1° ut objectum tantum, et non ut effectus neque ut actus voluntatis; et hoc potius dicendum est volitum quam voluntarium: ita voluntaria mihi dicitur seu melius volita mors hominis alicujus ab alio effecta, me interne probante, nullo tamen modo cooperante. Haec species voluntarii vocatur etiam voluntarium concomitans tantum: quia nimirum actus voluntatis concomitatur tantum objectum sed in illud non influit;

Vel 2° cadit aliquid sub voluntatem ut effectus: quod dicitur voluntarium causaliter seu principiative, et de hujusmodi voluntario erit, in praesenti capite, praecipuus sermo. Hoc modo sunt voluntarii tum actus sive eliciti sive imperati a voluntate, tum illorum actuum effectus.

Notandum vero est omne voluntarium causaliter, esse etiam aliqua ratione voluntarium objective seu volitum: et quidem effectus actuum voluntatis et ipsi actus imperati sunt proprio sensu voliti, quum sint objectum actus eliciti. Hi vero non est proprie objectum volitum; quum proprie dici

tum objectum volitum sit terminus distinctus ab ipso actu volente; sed est solummodo volitus intrinsece et per se ipsum, per quamdam virtualem reflexionem quam in se includit, et ideo dicitur volitus ad modum actus non ad modum objecti.

Notari hic potest actum positivum nolendi aliquid, includere per istiusmodi virtualem reflexionem actum volendi ipsam nolitionem; quod per se patet nullam involvere repugnantiam, et potest eo confirmari quod actus nolendi aliquid reducitur ad actum volendi objectum oppositum.

Definiri autem solet voluntarium: quod est a principio intrinseco cum cognitione: quae definitio ita intelligenda est, ut cognitio non sit tantum aliquid concomitans voluntarium, sed fons unde aliquo modo oriatur id quod dicitur voluntarium, quare aliis magis probatur definitio qua dicitur: Quod est a principio intrinseco ex cognitione. Haec autem definitio convenit omni actui appetitus etiam inferioris seu omni spontaneo: unde dari solent definitiones aliae (1).

Haec sit igitur definitio stricte dicta voluntarii: Quod a principio intrinseco procedit sub cognitione rationali.

Duplex ergo est elementum voluntarii: 1° Ut principium effectivum, sive immediatum sive mediatum, sit appetitus intrinsecus agentis. 2° Ut principium dirigens operationem appetitus sit cognitio rationalis objecti ad quod terminatur actus appetendi (2).

---

(1) Vide Liberatore, 35. —

(2) Quae cognitio intellectualis requiritur ut voluntas possit appetere objectum propositum?

Divisiones praecipuae

Dividitur voluntarium:

I. In elicitum et imperatum. Vide Psychologiam.

Notandum porro est voluntarium imperatum posse esse etiam actum ipsius voluntatis. Potest enim homo aliquo actu voluntatis imperare sibi alium voluntatis actum. Ita, v.g., potest homo ex metu poenarum gehennae sibi imperare actum contritionis perfectae. Patet actum voluntatis imperatum esse simul voluntarium elicitum.

Resp. Ut voluntas possit ferri in objectum actu simplicis complacentiae, sufficit ut objectum proponatur ut bonum, quae propositio fieri potest simplici apprehensione bonitatis ejus. Eadem apprehensio sufficit ut voluntas possit ferri in objectum desiderio inefficaci; quippe quod consistit in actu quo homo vellet sibi dari ut objecto potiatur: hic propterea actus est ita affinis actui complacentiae ut mirum non sit si quibus videatur unum ab altero vix esse diversum, aut hunc vix posse existere quin secum trahat illum alterum. Hinc fit ut uterque possit versari etiam circa impossibilia, physice aut moraliter talia, de eorum bonitate percipiendo delectationem et dolendo quod non sint obtentu possibilia. Uti patet, objectum actuum hujusmodi est quidem volitum, non tamen voluntarium causaliter.

Ut vero voluntas ferri possit in objectum voluntate effectrice i.e. actu sufficiente ad imperandum efficaciter executionem objecti, non sufficit apprehensio qua objectum proponatur tantum ut bonum, sed requiritur praeterea judicium quo cognoscatur prosecutionem objecti esse hic et nunc possibilem, vel certo vel saltem dubitative: ratio est quia voluntas nequit serio velle efficere quod novit esse effectu impossibile. Talis quippe volitio non fieret sub cognitione rationali.

Paucis ergo: propositio objecti proportionata sit oportet actui voluntatis: simplex apprehensio boni sufficit simplici complacentiae et desiderio inefficaci, cognitio boni ut saltem dubitative assequibilis sequitur desiderio inefficaci.

II. in voluntarium in se et voluntarium in alio, seu in causa.

Voluntarium in se, — quod a nonnullis vocatur etiam voluntarium directum, ab aliis voluntarium formale (ut Lib. 36), — est illud ad quod immediate terminatur actus voluntatis, quodque proinde in se est volitum.

Voluntarium in alio seu indirectum vel virtuale, est illud quod non praecise secundum seipsum attingitur a voluntate, sed quatenus connectitur cum alio objecto ad quod voluntas directe terminatur.

Theoria de voluntario in alio.

Cum voluntarium in alio illud sit quod secundum se praecise sumptum non est objectum volitum, quod tamen merito dicitur voluntarium, quia ejus volitio continetur implicite in volitione objecti, quod voluntas in se appetit, ut ejusmodi voluntarietas in alio habeatur requiritur:

1° Ut existat connexio subjectiva inter id quod in se est volitum et illud aliud quod dicitur voluntarium in alio; nisi enim hujusmodi connexio revera habeatur, fieri non potest, ut volitio unius includat in se volitionem alterius.

2° Requiritur etiam ut connexio illa aliqualiter ab intellectu advertatur: nisi enim cognoscatur talis unio duorum objectorum, voluntas nulla ratione fertur in objectum quod secundum se sumptum non terminat ejus actum. Praeterea non sufficit connexio qualiscumque, sed quaenam requiratur, ex duabus thesibus sequentibus apparet:

Thesis IX.

Quod cognoscitur esse per se connexum cum re efficaciter volita in se, est et ipsum semper voluntarium in illa re.

Sensus thesis. Connexio per se viget inter objecta, cum unum nequit existere naturaliter, quin etiam existat alterum, quia videlicet existentia unius natura sua infert existentiam alterius.

Efficax volitio ea est quae per se sufficit ut objectum volitum consequatur, seu quae habet omnia ex parte voluntatis requisita, ut sequatur effectus volitus.

Volitio quae aliquo ex his elementis caret vocatur volitio inefficax.

Fieri autem potest ut ad volitionem efficacem non consequatur existentia effectus a voluntate intenti, cum videlicet deficiunt conditiones voluntati extrinsecae ad illam existentiam necessariae.

Sensus ergo thesis hic est: quoties voluntas rem aliquam appetit actu sufficiente ut ad intentum, quantum ex ipsa voluntate est, perveniat, toties etiam vult efficaciter quidquid cognoscitur cum illo objecto esse per se connexum.

Prob. thesis. In volitione efficaci, continetur volitio eorum omnium sine quibus naturaliter non potest existere objectum efficaciter volitum. Atqui nullum objectum potest naturaliter existere quin existant etiam ea quae cum ipso per se connectuntur. Ergo in efficaci volitione objecti cujuscumque continetur volitio efficax eorum quae cognoscuntur cum ipso esse per se connexa.

Min. hujus syllogismi constat ex definitione objecti

per se cum alio connexi.

Prob. Maj. Volitio efficax ea est, quae quantum est ex voluntate, sufficit ut objectum volitum ad existentiam deducatur. Atqui volitio quae non extenditur ad ea omnia sine quibus objectum non potest naturaliter existere, non est sufficiens ut objectum illud existentiam consequatur. Ergo volitio efficax extenditur ad ea omnia sine quibus objectum volitum non potest naturaliter existere.

Scholion. Efficax volitio ubi intentum effectum reipsa producit, cum sit ejus causa, objectum cum illo effectu per se connexum, proprie dicitur voluntarium in causa. Ubi vero effectus non producitur realiter, ea volitio dicitur simplex desiderium efficax, quod proin nihil aliud est nisi volitio per se sufficiens ad rem volitam effective causandam, licet effectus, ob adjuncta, realiter non producitur. Porro quod cum objecto talis desiderii per se connectitur potest et ipsum minus quidem proprie dici voluntarium in causa, scil. in causa volita non producitur; quapropter hoc est proprie voluntarium in alio, non vero in causa, scil. volitum in alio.

Nota. Ad solvendam objectionem quae proponi posset, animadvertendum est fieri posse ut quis, dum efficaciter vult aliquem effectum, et consequenter etiam quidquid cum illo noverit esse per se connexum, tamen habeat simul affectum oppositum huic connexo, verum hic affectus est tantum inefficax, quum nihilominus efficaciter velit rem cum qua novit hoc esse connexum.

Thesis X.

Quod connectitur per accidens cum aliquo objecto in se voluntario, nunquam est voluntarium in illo, sed ejus activa permissio semper est voluntaria.

Per accidens connectitur aliquid cum alia re, cum res illa objectum istud nata est producere, licet etiam ea naturaliter possit existere quin illud objectum sequatur.

Quod quomodo fieri possit, ita intelligitur: non raro contingit, ut unum objectum ex alio forte consequatur, vel etiam soleat communiter consequi, quin tamen haec consecutio procedat ex natura solius objecti quod videtur ratione causae fungi, sed venit ex concursu adjunctorum, quae vel forte adsunt, vel communiter adesse solent.

Permissio activa alicujus effectus in hoc consistit quod actu quodam voluntatis causa illius effectus constituitur in complexu adjunctorum sufficiente ut ea effectum suum producat.

Haec proin permissio apprime distinguenda est a permissione passiva, quae in eo consistit quod nihil fit quo causa impediatur effectum suum producere. Dicitur autem permissio activa objectiva connexi per accidens esse voluntaria in causa videlicet vel in causa producta realiter vel saltem volita efficaciter secundum notiones expositas in scholio praecedentis thesis.

Prob. 1a pars thesis. Ut aliquid sit voluntarium in alio requiritur, ut ejus volitio contineatur in alterius volitione. Atqui in volitione cujuscumque rei nunquam continetur volitio eorum quae sunt tantum per accidens cum illa re

connexa. Ergo quae ita connexa sunt numquam sunt in alio voluntaria.

Major illius syllogismi constat ex definitione voluntarii in alio.

Minor prob. Voluntas efficax rei cujuscumque qua talis ad nihil aliud terminatur praeter ea quae necessaria sunt, ut res illa naturaliter existat. Atqui quae tantum per accidens connectuntur cum aliqua re ad illuis existentiam naturalem non sunt necessaria. Ergo efficax ejus rei volitio non continet connexorum illorum volitionem.

Prob. 2ª pars thesis. Volitio efficax extenditur ad ea objecta quae ita consequuntur ad existentiam rei in se volitae ut haec naturaliter haberi nequeat quin illa consequantur. Atqui impossibile est aliquid naturaliter existere quin eo ipso habeatur complexus conditionum sufficientium (1) Ergo efficax volitio cujuscumque rei continet in se volitionem hujusmodi complexus conditionum quae est permissio activa effectuum cum illa re per accidens connexorum.

Major hujus syllogismi constat ex notione volitionis efficacis.

Scholion I. Ex his apparet falsam esse vel saltem perperam exprimi sententiam quae dicit illud quod per accidens connectitur cum re in se volita et ipsum esse voluntarium quotiescumque habetur praeceptum prohibens hanc rem. Falsa est illa sententia si intelligitur secundum

(1) Ut accedentibus elementis ad existentiam effectuum per accidens connexorum praeterea requisitis, effectus illi reipsa producantur.

sensum obvium terminorum; perperam exprimitur si ita intelligitur ut effectus connexus per accidens non sit proprie loquendo voluntarius sed tantum <u>imputabilis</u> perinde ac si esset voluntarius. Improbanda autem hujusmodi expressio talis sententiae propter duo:

1º Quia inducit periculum erroris ex affini sensu obvio falso.

2º Quia stricte loquendo praeceptum hujusmodi non inducit <u>eamdem culpabilitatem</u> ac si res connexa per accidens esset proprie loquendo voluntaria. Minus enim inordinatum est effectum prohibitum permittere quam illum positive velle. Est ergo tantum in hoc casu culpabilitas ejusdem speciei non autem ejusdem gradus.

<u>Scholion II</u>. Ubi habetur praeceptum prohibens ne quis active permittat alicujus effectus existentiam, evidenter peccabit quicumque actu voluntatis talem existentiam libere permittet. Qua in re notandum est, non semper prohiberi permissionem sive activam sive passivam effectus cujus directa procuratio esset prohibita.

<u>Scholion III</u>. Ratio cur permissio activa objecti accidentaliter connexi cum re in se voluntaria, sit et ipsa semper involuntaria in alio, est quia haec permissio est per se connexa cum illa re (1).

---

(1) Satis multi autores influxum connexionis accidentalis in voluntarietatem sic exponunt: quae connectuntur per accidens cum objecto in se voluntario sunt voluntaria <u>in illo</u>, ubi intercedit praeceptum prohibens illud objectum praecise <u>propter</u> ipsam connexionem illam accidentalem; si vero non existit hujusmodi prohibitio, tunc accidentaliter connexa non sunt voluntaria in alio.

Schol. IV. Quae connectuntur cum objecto simplicis complacentiae vel desiderii inefficacis nunquam sunt propterea voluntaria in alio. — Ratio est quod simplex complacentia et desiderium inefficax versantur tantum circa virtualitates directe a voluntate intentas.

III. Dividitur in voluntarium simpliciter et voluntarium secundum quid.

Voluntarium simpliciter dicitur id quod acceptum secun-

Porro ista theoria non est probanda. Existente enim tali prohibitione jam connexa per accidens cum objecto in se voluntario dicuntur esse voluntaria in illo. Hoc autem intelligi potest vel sensu proprio de voluntarietate scilicet realiter et physice existente, vel sensu improprio de voluntarietate quadam non reali sed existimata, quae possit vocari voluntarietas moralis. Sensu proprio significaretur, existente hujusmodi praecepto jam volitionem objecti prohibiti in se realiter et physice continere volitionem connexorum per accidens. Quod quidem manifeste falsum est. Ubi enim unum ex duobus potest existere naturaliter sine altero, possibile est etiam unum velle sine altero, imo ita velle unum ut si certo cognosceretur alterum esse consecuturum a priori etiam volitione abstineretur. Neque existentia praecepti prohibentis quidquam mutare potest in voluntarietate physica rerum. Sensu improprio significatur, in data hypothesi, licet connexa per accidens non sint realiter voluntaria, tamen perinde rem se habere ac si voluntaria essent, ac propterea dici moraliter seu aequivalenter voluntaria. Hoc autem etiam falso asseritur: Quum enim connexa per accidens non sint vere voluntaria, sed tantum voluntaria permissa, animadvertendum est longe minus culpabile esse rem prohibitam tantum permittere quam eam positive velle, multoque magis inordinatam esse voluntatem quae rem prohibitam positive vult et actione sua perficit, quam ea quae aliquid facit quo posito fieri potest ut res prohibita sequatur, fieri etiam ut non sequatur. Haec enim voluntas actionem suam producere potest cum desiderio vero, licet inefficaci, imo et cum rationabili spe fore ut effectus ille malus non contingat: Quod utique cum voluntate rem positive volente constare minime potest

dum complexum notarum quibus subjectum in proprio esse concrete constituitur, est voluntarium.

Voluntarium secundum quid, quod acceptum abstracte seu tantum secundum aliquam partem notarum est volitum, licet fortassis secundum totam suam entitatem concretam non sit voluntarium. Fieri igitur potest ut aliquid sit simpliciter voluntarium et non sit volitum secundum particularem aliquam notam si seorsim sumatur, imo secundum hanc adversetur voluntati.

§ 2. De involuntario.

Involuntarium definiri potest: Id quod non est a principio intrinseco, vel non sub cognitione rationali.

Dividitur in involuntarium negative, privative et contrarie sumptum.

Negative involuntarium dicitur est in subjecto quod caret voluntate.

Privative involuntarium, quod caret voluntarietate, quum tamen sit in subjecto voluntarii capace.—

Involuntarium positive seu contrarie illud est quod adversatur formali volitioni.

Huic involuntario, nempe contrarie sumpto, applicari possunt fere omnes divisiones traditae de voluntario. Hic potissimum attendendum est ad divisionem 5am superius positam. Secundum datas ibi notiones manifestum est illud esse simpliciter involuntarium quod secundum complexum notarum, quibus constat in se concreto, adversatur formali volitioni, et involuntarium secundum quid, quod sec. aliquam notam repugnat voluntati, licet fortasse sec. esse concretum sit volitum v.g. quis vellet sani-

tatem, sed non potest acquirere nisi operatione dolorissima et inde dicit malo mori quam sic curari.

<u>N. B.</u> 1º Ex notionibus ad has divisiones spectantibus apparet fieri posse ut aliquid sit simul involuntarium simpliciter et voluntarium sec. quid et etiam, ut supra dictum est, e converso.

2º Quod est tantum sec. quid voluntarium aut involuntarium non est principiative tale sed tantum objective, cum voluntarietas principiative nequeat afficere nisi objectum concrete sumptum.

Involuntario affines sunt notiones coacti, violenti, molesti et necessarii.

<u>Violentum</u> ab Aristotele definitur: quod est ab extrinseco, nullam vim conferente passo.

Quae definitio ita intelligenda est ut subjectum quod violentiam patitur, positive resistat, nec se solum habeat indifferenter. Id enim fert nomen violenti, prout usu ejus significatio determinatur. Optime proin definitur cum Liberatore: Quod est ab extrinseco, renitente subjecto passo.

<u>Coactum</u> est ipsum violentum quatenus cadit in subjectum voluntate praeditum. Violentum enim potest etiam cadere in subjectum carens voluntate, quidquid nimirum adversatur naturae alicujus entis dicitur esse ipsi violentum.

<u>Molestum</u> superaddit coacto notionem doloris ab extrinseco illati.

<u>Necessarium</u> est determinatum ad unum antecedenter ad actum voluntatis, sive haec determinatio proveniat ab extrinseco sive ab intrinseco. Hinc apparet necessarium potius opponi libero quam voluntario.

(Utrum possit esse actio coacta voluntatis vide Psych.).

De involuntario ex ignorantia

Definitio. Ignorantia proprie dicta definitur carentia cognitionis in subjecto apto, utique ad cognoscendum (1).

Divisiones. 1° Ratione ipsius actus ignorandi, alia ignorantia est habitualis, alia actualis. Prior est carentia cognitionis habitualis altera carentia advertentiae actualis.

2° Ratione intensitatis, alia perfecta est, imperfecta alia. Perfecta, in qua ne suspicio quidem habetur rei ignoratae, — imperfecta, in qua saltem suspicio aliqua seria rei.

Quum omnis veritas enuntietur aliqua propositione, et quum ignorantia nihil aliud sit nisi carentia cognitionis in subjecto apto, quisquis nequit sine mendacio sibi de aliqua propositione dicere: Scio hanc propositionem esse veram, ille dicendus est eam ignorare. Ignorantia autem illa potest contingere duplex: 1°. Fieri potest quod nec suspicetur eam propositionem fortassis esse veram, vel quia de ea nec occurrit quidem cogitatio, vel quia non apparet aliquod esse fundamentum existimandi eam esse veram, sed habetur simpliciter ut

---

(1) Aliqui definiunt ignorantiam esse carentiam cognitionis quamcumque; atque dein distinguunt ignorantiam negativam et privativam: priorem dicunt esse carentiam cognitionis in subjecto cui non sit facultas cognoscitiva; alteram carentiam cognitionis in subjecto apto. Verum ille processus inutilis est, ab usu et sensu communi alienus et plane absonus. Quid enim sibi vult quod lignum aut lapis dicatur versari in ignorantia?

Alii definiunt ignorantiam esse carentiam cognitionis debitae. Neque haec definitio est probanda: multa enim ignoramus quorum cognitio nullo modo est debita; v.g. numero stellarum, numerum arenularum in littore maris, etc.

falsa. Atque haec ignorantia merito vocatur perfecta. — 2° Fieri etiam potest ut de propositione cogitans nequeat respondere: scio veram esse propositionem; ac proin eam ignoret, nec tamen habeatur simpliciter falsa. Ignoratio autem ejusmodi oriri potest vel ex eo quod nulla apparet ratio existimandi propositionem esse potius veram quam falsam, aut e converso, vel quia licet habeatur falsa, tamen non deficit fundamentum admittendi eam fortasse esse veram. Haec porro ignorantia non est nisi imperfecte talis: habet enim aliquid de ignorantia et aliquid de cognitione; estque inter perfectam ignorantiam et perfectam cognitionem intermedia. Manifestum autem est ignorantiam imperfectam esse etiam aliquam cognitionem imperfectam eamque altero potius quam altero nomine appellari pro diverso modo considerandi ac pro alterutra notarum quae habetur ut in recto vel in obliquo, seu ut connotata. Variis etiam in gradibus potest haberi ignorantia illa imperfecta, prout plus vel minus habet de nescientia, plus vel minus de cognitione. Potest enim mens propositionem subjectam habere ut falsam sed suspicari eam fortasse posse esse veram; vel judicare ejus veritatem esse probabilem, probabiliorem — probabilissimam.

3° Relate ad materiam circa quam versatur, dividitur in ignorantiam juris et facti. Illa detinetur homo, quando ignorat legis existentiam et obligationem; haec, quum ignorat eas rei, de qua agitur, conditiones, quae legi applicandae materiam praebeant.

4° Relate ad causam, potest esse antecedens actum voluntatis seu non voluntaria, vel consequens seu voluntaria; — relate ad effectum, seu melius relate ad actum qui ignoran-

ter fit qui non est proprie loquendo vere effectus ignorantiae, potest esse vel antecedens vel mere concomitans illum actum: antecedens illa dicitur qui ita influit in actum, ut, ea absente, actio non fieret; — concomitans non ita influit, sed fit actio cum ignorantia, et propter praesentem agentis dispositionem etiam fieret, ea absente.

Unde contrahendo duas has divisiones in unicam, ignorantia dividi solet in antecedentem, consequentem et concomitantem.

Antecedens ea dicitur quae utraque hac signatur proprietate 1° quod non sit voluntaria et 2° quod sine ea, vi praesentis dispositionis subjecti, non fieret actio.

Consequens quae est voluntaria et sine qua item, vi praesentis dispositionis, non fieret actio.

Concomitans ea est sine qua, vi praesentis dispositionis, aeque fieret actio. Potest autem haec esse voluntaria vel non voluntaria.

5° Ratione subjecti cui inest, ignorantia dividitur in vincibilem quam scilicet depellere acquisitione cognitionis oppositae, est in potestate subjecti; — et invincibilem quae non est in ejus potestate. Ut autem ignorantiam in qua versatur expellere quis possit, necesse est ut ad hoc efficiendum ei praesto sint media physica, tum interna tum externa; et praeterea requiritur ut se ignorare cogitet. Hinc ignorantia invincibilis esse potest vel physice, vel moraliter. Physice, ad quam nimirum depellendam non suppetunt media physica, sive interna, sive externa; alia est moraliter invincibilis, ad quam nempe depellendam non deficiunt quidem media physica, quae tamen aut depelli non potest, sive quia ejus de-

pellendae non occurrit cogitatio. Praeterea ignorantiae moraliter invincibili adnumerari solet ea cujus removendae non apparet obligatio; quae proprie appellanda esset ignorantia inculpabilis. Imo magis etiam improprie vocari solet invincibilis moraliter illa ignorantia quae non potest expelli sine magna difficultate, qualem homines non solent superare in rebus momentosis.

Inde apparet quid sit ignorantia vincibilis vel physice vel etiam moraliter. Moraliter autem vincibilis alia est affectata, alia negligens. Affectata, quam quis data opera procurat ut licentius agere possit; negligens, quam tantum non curat depellere. Haec autem potest esse vel simpliciter negligens, vel crassa seu supina: Haec postrema ea est quam ne minima quidem adhibita diligentia homo vult depellere. Simpliciter negligens ad quam depellendam non vult adhibere diligentiam satis studiosam.

Scholion. Ignorantia simpliciter vincibilis est semper imperfecta. Ut enim per se patet et in hac quinta divisione recte explicatur, ignorantia cujus depellendae non occurrit cogitatio est moraliter invincibilis. Talis autem cogitatio supponit essentialiter suspicionem rei ignoratae. Quare qui in definiendo explicite rejiciunt ignorantiam imperfectam, ipsi eamdem in dividendo implicite admittunt.

De influxu ignorantiae in actum.

Thesis 11.

Actualis ignorantia perfecta reddit actionem privative involuntariam quoad virtualitatem

ignoratam; ubi vero ignorantia est tantum imperfecta, actio quoad illam virtualitatem est simpliciter voluntaria saltem permissive.

Sensus thesis. Ignorantia actualis est inadvertentia mentis in agendo seu in ipsa actione. Est autem perfecta vel imperfecta. Perfecta, si ne occurrat quidem suspicio alicujus virtualitatis actionis faciendae; imperfecta, ubi occurrit saltem confusa aliqua suspicio illius virtualitatis. In hac autem ignorantia imperfecta varii possunt esse gradus, prout suspicio erit magis vel minus confusa, i.e. prout videbitur magis vel minus seria seu fundata.

Virtualitas dicitur quaecumque proprietas alicujus actionis. Agit autem thesis de virtualitate ignorata tantum. Ubi enim aliqua actio fit ignoranter, non solet ignorantia versari circa omnes illius actionis virtualitates, sed circa aliquas tantum. Aliae plerumque cognoscuntur, et quoad has actio est voluntaria, quum esse vel moveant voluntatem ad agendum, vel saltem ab actione non removeant efficaciter. Quaestio igitur tantum agitatur hic de illis virtualitatibus actionis quae occultantur ignorantia. Atque de his duae partes in hac thesi facile distinguuntur:

Prior statuit actionem quae fit cum perfecta ignorantia alicujus virtualitatis, fieri quoad illam privative involuntariam, nec dici posse voluntariam sive in se sive in causa, etiamsi ignorantia illa fuerit culpabilis, quin etsi affectata.

Prob. 1ª pars. Ad actionem voluntariam requiruntur duo elementa: intellectualis cognitio objecti, et influxus principii

intrinseci in actum.

Atqui ignorantia perfecta tollit primum ex his elementis quoad virtualitatem ignoratam.

Ergo actio quae fit cum tali ignorantia est relate ad illam virtualitatem privative involuntaria in se.

Neque dici potest voluntaria in causa, nempe in ipsa ignorantia, ubi haec fuit voluntarie procurata, neque in voluntate causante ignorantiam, neque in dispositione praesenti subjecti agentis. Non in ipsa ignorantia: nam ignorantia non est proprie causa actionis sed tantum removens prohibens, neque actio ad ignorantiam consequitur per se, sed tantum per accidens; — non in voluntate causante ignorantiam: nam inter hanc voluntatem et actionem, quae postea fit nulla viget connexio cognita; — non in dispositione praesenti agentis, quum scilicet subjectum agens ita est dispositum ut actionem faceret etiamsi non ignoraret: haec enim dispositio non est actualis relate ad individuam actionem quae fit, quum non perspiciatur in illa actione reperiri objectum dispositionis illius praesentis.

<u>Secunda pars</u> asserit actionem, quae fit cum ignorantia imperfecta circa aliquam ejus virtualitatem, esse relate ad hanc simpliciter voluntariam, et quidem in se: voluntarietate nimirum <u>intentionis</u>, ubi videlicet actio illa fit propter virtualitatem quam agens suspicatur ei forte inesse; vel saltem voluntarietate <u>permissionis</u>, quum nempe agens, licet non intendat illam virtualitatem, tamen non abstinet ab actione, ne illa virtualitas forte consequatur.

<u>Prob. 2a pars.</u> Actio quae fit cum ignorantia imperfecta, procedit ab interno principio, sub intellectuali cognitione per-

apiente objectum saltem confuse et dubitative.

Atqui hujusmodi actio immediate terminatur ad objectum in se sumptum, vel saltem ad objecti permissionem relate ad virtualitatem de qua habetur suspicio.

Ergo talis actio est in se voluntaria vel saltem in se permissa relate ad illam virtualitatem.

Major evidens est ex expositione thesis.

Minor explicatur. Qui suspicatur alicui actioni inesse posse virtualitatem aliquam determinatam, et illam actionem sub hac suspicione producit, ille vel positive vult istam virtualitatem, vel saltem eam non respuit efficaciter, sed permittit. Ergo ejus actio voluntaria vel immediate terminatur in ipsam virtualitatem vel saltem in ejus permissionem.

Scholia I. Quum omnis causalitas consistat in aliquo influxu positivo, manifestum est ignorantiam quae nihil in se habet positivi sed tota negativa est, non posse habere rationem verae causae. Ejus enim influxus in actionem vel nullus est vel consistit tantum in non ponendo impedimentum: nullus, ubi ignorantia est tantum concomitans, negativus, si est antecedens vel consequens. Hic autem influxus designari solet nomine removentis prohibens, atque verius nominaretur non prohibens

Ex quo apparet nomen causae per accidens, quod S. Thomas et alii Scholastici applicare solent ignorantiae intelligendum esse sensu valde improprio, nimirum pro removente prohibens: quae est ceteroquin.

II. Ignorantia non potest reddere actionem involuntariam contrarie, sed tantum privative: nimirum, quia

aufert cognitionem quae requireretur ut actus esset voluntarius, non autem producit in voluntate actum oppositum alicui inclinationi actuali

III. Quum quis vult ignorantiam, sive studiose eam procurando, sive negligenter permittendo, simul eodem momento omnes effectus quos tunc praevidet ex illa ignorantia secuturos, seu melius omnes actiones quas praevidet se in ignorantia illa facturum, cum earum effectibus itidem praevisis, sunt ab illo permissae vel etiam volitae: quapropter in hoc instante contrahit omnem malitiam volendi tales actiones vel eas permittendi, si actiones illae vel earum permissio sit culpabilis. Notari autem hic potest non raro contingere ut quae studiose procurare esset inhonestum, ea tamen permittere inhonestum non sit.

IV. Quod actiones illae praevisae postea fiant sub ignorantia perfecta vel non fiant, nihil refert ad culpabilitatem agentis. Nulla enim culpa potest contrahi nisi actione quae sit vere voluntaria, et quantum est voluntaria. Actiones autem de quibus hic agitur, non sunt voluntariae quoad virtualitatem inhonestam; sunt enim relate ad hanc plane ignoratae ex hypothesi.

V. Fieri tamen potest ut actio quae relate ad virtualitatem aliquam inhonestam fit plane ignoranter, habeat quosdam effectus morales omnino similes effectibus actionis quae ipsa esset culpabilis. Ratio est, quod permissio talis actionis, si fuerit culpabilis, imo non raro etiam si non fuerit culpabilis (1) simul inducat assumptam imputabilitatem

(1) Infra de Imputabilitate.

effectuum ipsius actionis, pro casu quo illi effectus obtigerint.

VI. Ignorantia quae non sine culpa permissa fuit vel procurata, non est semper in se hic et nunc culpabilis, vel quia prava voluntas illa fuit retractata, vel quia simpliciter cessavit.

VII. Ignorantia actualis oriri potest vel ex ignorantia habituali, ut patet, vel ex defectu advertentiae mentis ad cognitionem habitualem quam habet. Utrovis ex fonte oriatur, quis sit ejus effectus ad actionem in thesi posita decernitur.

Corollaria I. Ignorantia rationis peccati quae inest actioni, si fuerit perfecta, tollit peccatum: cum voluntarietas sit elementum essentiale peccati; sin vero illa ignorantia fuerit imperfecta, peccatum minuit, ubi actionem reddit tantum permissive voluntariam; minus quippe inordinatum est permissive se habere ad rationem peccati, quam directe et positive eam velle

II. Ignorantia nunquam auget peccatum; non enim est magis inordinatum committere peccatum sine plena cognitione quam, ceteris paribus, illud patrare cum plena cognitione. Ignorantia autem per se alia adjuncta, non ignorata scilicet, actionis in deterius mutare nequit.

III. Catholicis qui actionem lege sive divina, sive humana prohibitam commisit cum prohibitionis ignorantia, quum non peccaverit, non tenetur postea ubi prohibitionis cognitionem acquisiverit, illam actionem in confessione accusare.

Appendix

De aliis theoriis circa influxum ignorantiae in actus humanos.

Auctores solent satis communiter in hac quaestione procedere alii ex divisione ignorantiae superius quarto loco posita, qua ignorantia distinguitur in antecedentem, consequentem et concomitantem; alii ex divisione quinta in ignorantiam invincibilem et vincibilem.

Qui sunt prioris processus non omnes membra illius divisionis eadem ratione explicant. Multi ponunt notiones non accurate subjectas analysi sed satis indeterminatas, confusas, vagas, imo non semper sibi Constantes: Ex quo fit ut ex hac divisione deduxerint theses alii alias inter se non Consentientes, imo et pugnantes(1). Suarius rem intime rimatus, notiones pressius et nitidius exponit: ab ipso accepta est divisionis expositio superius proposita.

Prolixum esset singulas opinionum varietates fuse prosequi. Juverit Solius Suarii doctrinam exposuisse et ad trutinam vocasse, tum propter tantam viri auctoritatem, atque studium quo ipse rem discus-

(1) Cf. S. Th. 1.2. q. 6 a. 8 et q. 76 — Suar. de volunt. et involunt. D. IV. — Billuart, Tract. de actib. hum. Dissert. I art. IX. — S. Alph. Homo apost. Tract. 3. cap. 1 nº 13. et Theol. mor. lib. 2 Tract. de act. Hum. Art. 2. nº 26-29. — Liberatore. Ethica nº 37, 39. 40.

sit, tum quia ex iis quae de Suariano systemata dicenda sunt, facile colligi poterit quid de aliorum opinandi modis sit sentiendum.

Suarius igitur de influxu ignorantiae in actus humanos sequentes statuit Propositiones. A." Ignorantia antecedens causat simpliciter involuntarium, respectu actus vel effectus quatenus ignorantis est." (D. IV. S. 2. n° 10). — B. "Ignorantia concomitans, si sit omnis involuntaria facit actum ignoratum omnino involuntarium privative" (ib. n° 11) — C. "Ignorantia simpliciter voluntaria reddit actum, vel effectum subsecutum voluntarium, sive illa sit consequens sive concomitans." (ib. n° 18).

Porro de ista theoria haec sunt notanda: 1° Fieri potest ut ignorantia, tum antecedens tum concomitans, sit imperfecta. Non enim repugnat quominus quis suspicans actioni de qua facienda deliberat inesse posse aliquam virtualitatem, quod si vere sciret ab actione abstineret, non possit omni adhibita diligentia rem facere manifestam; qui propterea actionem faciat existimans virtualitatem abesse, quin tamen suspicionem possit abjicere. Ille versabitur in ignorantia antecedente, et tamen actio ejus non erit quoad virtualitatem ignoratam simpliciter involuntaria, sed voluntaria permissive. Falsa igitur est Propositio A generaliter accepta, ut proponitur. — 2° Propter similem rationem falsa est secundum generalitatem, Propositio B. Contingere enim potest ut ignorantia concomitans involuntaria sit etiam tantum imperfecta. — 3° Ignorantia consequens

potest esse perfecta vel imperfecta: Si primum, actio erit involuntaria in se, quod ipse profitetur Suarius; neque potest esse voluntaria in consequentia, ut in probatione thesis ostenditur; — Si vero alterum obtinet, actio erit in se voluntaria permissive. — Ignorantia autem concomitans voluntaria, si sit perfecta reddit actionem involuntarium privative; si vero sit imperfecta, facit voluntariam voluntarietate intentionis. Haec ex notione ignorantiae sive consequentis, sive concomitantis voluntariae patescunt. — Atque ex his apparet propositionem C, secundum generalitatem acceptam, a veritate deficere.

N. B. Suarius in Sectione 3a. hujus disputationis IVae., in qua acutissime, ut solet, et plenissime tractat de actuali in agendo inadvertentia, ea profert quibus ad veram solutionem quaestionis de influxu ignorantiae in actus humanos valde accedat, imo rem plane tradidisset, si ad divisionem ignorantiae in imperfectam et perfectam attendisset.

Jam auctores qui sequuntur alterum processum, ex ignorantia distributa in invincibilem et vincibilem communiter docent ignorantiam invincibilem tollere voluntarium, vincibilem nequaquam; inter eos plurimi etiam affirmant ignorantiam affectatam augere voluntarium (1).

---

(1) Cf. Tongiorgi; Ethica n.° 107; — Busenbaum; Medulla. Lib. I Tract. II, cap. IV Dub. I. — Gury; Compend. Theol. moralis Tract. de actib. hum. art. III § 1. — Costa-Rossetti, Phil. mor. Pars 1a. cap. IV, Sect. II., § 3. — Meyer, Instit. Jur. nat. Pars I, Sect. I, Lib. I. cap. III, art. III, § 1.

Quum autem non repugnet ignorantiam invincibilem esse tantum imperfectam, evidenter falsa est prima assertio hujus systematis. Quod si quis putaverit fautores hujus opinandi modi non admittere ignorantiam illam quam imperfectam dicimus, sed tantum ignorantiam perfectam, is advertat quod superius notatum est auctores qui ita definiunt ignorantiam ut ab ignorantia excludatur status mentis rem quam ignotam dicimus suspicantis, eosdem quum ignorantiam dividunt in invincibilem et vincibilem necessario admittere ignorantiam quae existat cum suspicione rei ignoratae. Quod et expresse docet Suar. Disp. IV, sect. I, nº 11 et sq.

Praeterea errore etiam decipiuntur qui tenent ignorantiam affectatam augere voluntarietatem et consequenter gravitatem peccati, quum contra longe magis inordinata esse soleat voluntas quae sciens prudensque violat legem actu cognitam quam quae sub ignorantia vel studiose procurata malum operatur. In utroque enim affectus efficax viget praevius ad actum qui lege prohibetur; sed in voluntate agente contra legem actu cognitam habetur praeterea multo gravior contemptus legis quam in illa quae noluit legem cognoscere ne a peccato averteretur.

§ 3. De voluntario mixto cum involuntario

Nonnunquam contingit ut actio aliqua sit partim voluntaria, partim involuntaria, vel etiam ut voluntarietas actionis augeatur vel minuatur ex influxu

alicujus causae extrinsecae voluntati. Causae vero quae voluntarium non tollunt quidem prorsus, sed in illud influunt, ad duas praecipue reduci possunt: metum nempe et concupiscentiam.

In hac paragrapho agemus de actionibus ex metu factis; partem autem alteram quae respicit actiones in quas influit concupiscentia, ad articulum sequentem rejicimus, propterea quod concupiscentia influxum exercet magis in libertatem actionis quam in ejus voluntarietatem.

De metu.

Metus est motus appetitus ad fugiendum apprehensum malum.

Dividitur in metum gravem et metum levem. Gravis oritur ex prudenti exspectatione mali gravis et imminentis sibi vel suis. Levis ex praevisione mali levis aut valde remoti aut quod facile propulsari queat.

Est autem metus absolute gravis, si malum ex se sit ingens et viro quoque constanti formidabile. Est gravis relative, si malum quod timetur, debiliores solummodo animos graviter perturbet.

Notandum est 1° hic non agi de illis actionibus quae oriuntur ex metu ita hominem percellente, ut omnem usum rationis auferat. Hujusmodi enim actiones sunt actiones hominis tantum, nullo modo humanae.

2° Distinguendas esse actiones quae fiunt ex metu, ab illis quae fiunt cum metu: in priores metus influit causaliter, tanquam motivum illas producendi; in alteris se habet duntaxat concomitanter,

nec influit in actionem ut ejus causa, sed potius ab ipsa retrahit.

3° Actiones posse oriri vel ex solo metu vel ex metu conjuncto cum alio motivo.

Disputatio versatur tantum circa actiones ex solo metu oriundas.

Circa actiones hujusmodi Puffendorfius et ejus schola (ipsum enim secuti sunt multi praesertim in Germania, saec. XVII) docet actiones quae fiunt ex gravi metu esse omnino involuntarias et assimilandas illis quae fiunt ex coactione (1). Haeretici vero recentiores, uti sunt Lutherani, Calvinistae, Janseniani, tenent actionem ex solo metu profectam, licet non sit simpliciter involuntariam, esse tamen semper involuntariam secundum quid; ex quo inferunt observationem legis Dei ex metu gehennae esse semper inhonestam seu peccaminosam, utpote cui semper admixtus sit simplex affectus ad peccatum. Haec sententia ut intelligatur, attendum est ad distinctionem voluntarii in voluntarium simpliciter et voluntarium secundum quid. Ex iis igitur quae dicta sunt in quinta divisione voluntarii, qua tribuitur in voluntarium simpliciter et voluntarium secundum quid, sequitur id esse simpliciter voluntarium quod concrete sumptum est objectum efficacis volitionis. Si vero aliquid voluntas non vult efficaciter, quia videlicet concretum illud afficitur quibusdam conditionibus quas effica-

---

(1) De Jure nat. et gentium, L. 1, c. 5 (Secundum Liberatore).

citer rejicit; sed tamen idem, propter alias quasdam conditiones, amat seu vult affectu inefficaci, illud est voluntarium secundum quid — Involuntarium simpliciter est quidquid adversatur efficaci volitioni, seu quidquid voluntas positive et efficaciter non vult; involuntarium secundum quid, id quod, licet adversetur affectui alicui voluntatis, tamen non rejicitur ab ea efficaciter.

Thesis 12.

Actiones ex gravi metu profectae, sunt simpliciter voluntariae, frequenter tamen, at non semper, involuntariae secundum quid.

Prob. 1a pars. Quod procedit ex efficaci voluntatis determinatione est simpliciter voluntarium;

Atqui actio ex gravi metu profecta causatur ex deliberata voluntatis determinatione;

Ergo est simpliciter voluntaria.

Prob. 2a pars. Illud est involuntarium secundum quid, quod, etsi absolute et simpliciter a voluntate procedit, tamen adversatur propensioni alicui actuali voluntatis, utut inefficaci.

Atqui actiones ex solo metu gravi profectae, licet absolute et simpliciter a voluntate procedant, tamen plerumque adversantur propensioni cuidam actuali et inefficaci voluntatis.

Ergo sunt plerumque involuntariae secundum quid.

Prob. min. Experientia testatur homines plerumque, quum ex solo metu aliquid agunt, invitos agere et ma-

luisse non agere quod agunt, nisi adfuissent adjuncta quaedam quae valde displicent et quae dolent adesse.

Eamdem minorem confirmat Aristoteles ex triplici signo involuntarii: primo, quod tales actiones plerumque secum afferunt magnam tristitiam: tristitia autem nequit oriri ex actione secundum quod est voluntaria, sed secundum quod adversatur voluntati; secundo, quod hujusmodi actiones, si sint culpabiles, communiter censentur dignae venia et commiseratione: quae excusabilitas actionis non oritur ex actione quatenus est volita, sed potius quatenus ei reluctatur voluntas; tertio, quod si actio illa in se spectetur, praescindendo ab individuis circumstantiis, ea plerumque non est eligibilis seu amabilis, sed potius odibilis: ergo nata est secundum talem proprietatem producere in voluntate aliquam displicentiam.

N. B. Metus est quidem signum involuntarietatis; non tamen est causa involuntarii qua talis, sed contra reddit voluntarium quod de se esset involuntarium. Unde apparet quo sensu dicatur metum reddere actionem involuntariam secundum quid: sensu nimirum valde improprio; quia nempe superat causam involuntarietatis, et est causa cur id quod secundum se est involuntarium, et ut tale non fieret, jam tamen fiat, metu nimirum impellente. Quamobrem rectius dicitur metum non reddere involuntarium, sed assumere involuntarium et illud reddere voluntarium.

Prob. 3ª pars. 1º Illud nullo modo est involuntarium, quod nullo modo adversatur actuali volitioni.

Atqui contingere potest, et non raro contingit ut actio ex solo metu gravi facta, nullo modo adversetur cuicumque

praesenti actui voluntatis.

Ergo non est semper involuntaria secundum quid.

Minor constat experientia. v.g. quum quis odit peccatum ex solo metu gehennae; item, quum vir nobilis odit furtum ex metu infamiae; haec non habent necessario connexum affectum actualem ad illa quae odit vel quae non vult patrare.

2° Evidens est simplicem illam displicentiam inefficacem, propter quam actio dicitur involuntaria secundum quid, oriri ex concupiscentia boni cujus jactura facienda est. Ergo, ubi is qui ex timore agit, nulla concupiscentia hujusmodi boni afficitur, non orietur in illo simplex illa displicentia, ac proin actio non erit involuntaria secundum quid.

N.B. Quandonam habentur casus in quibus actio facta ex solo metu non est involuntaria?

R. Quando malum quod timetur est intrinsecum alicui actioni vel omissioni, vel ubi est illi per se conjunctum; tunc actio opposita, quae fit ex metu, non solet esse involuntaria secundum quid; quin, si motivum timoris rite intelligatur, neque secum admittit ullum hujusmodi involuntarium.

Contingere etiam potest ut non adsit involuntarium ullum, etiamsi malum quod timetur, sit tantum per accidens connexum cum actione vel omissione opposita illi actioni ad quam inclinat metus; v.g. si quis nauta reperiat in navi sua pondus aliquid rerum ad omnia prorsus inutilium, ille fortassis pondus illud non abjiciet, si non adsit periculum naufragii; sed, ingruente periculo, res inutiles projiciet in mare ex solo metu naufragii, et tamen sine ulla displicentia.

Scholion I. Aristoteles et Divus Thomas, ac nonnulli

etiam eorum commentatores, locutionem simpliciter voluntarium in hac ipsa quaestione quam hic tractamus, alio usurpant sensu ac nos eum usurpavimus. Nempe simpliciter voluntarium dicunt id quod simpliciter sumptum, i.e. juxta illos auctores, sumptum praecise secundum se, abstrahendo a circumstantiis, est volitum et propterea dicunt actionem ex metu factam non esse simpliciter voluntariam. Verum hi ipsi auctores quoad rem nobis consentiunt; imo non raro etiam quoad modum loquendi; in hoc enim non semper sibi constant.

II. Sanctus Thomas nonnunquam etiam simpliciter voluntarium opponit voluntario mixto cum involuntario, ita ut simpliciter voluntarium vocet quod est pure voluntarium (1).

Objectiones.

Objicit Puffendorfius. 1° Quod est supra hominis vires, non est libero hominis arbitrio commissum, nec potest esse illi imputabile. Atqui abstinere ab agendo, quando gravis metus urget, est supra hominis vires. Ergo.

2° Qui agit ex gravi metu, se habet ut purum alterius instrumentum, ut gladius aut securis.

3° Si is qui vitae sibi intentato exciolis alterum perimit, hujus facinoris auctor censendus esset, consequeretur nos generatim teneri ad redimendum malo nostro malum quod alteri inferendum sit. Atqui hoc generatim falsum est. Ergo.

Respond. ad 1. Nego min. Contra gravem metum agere non est profecto physice impossibile, sed solum moraliter; quia

---

(1) Cf. Suar. Tract. de Volunt. D. III. Sect. 1 2.

communiter homines gravissimam difficultatem, licet possint, non superant.

Ad 2. Dist. Se habet ut instrumentum quod ab alio physice moveatur, neg. ut instrumentum quod ab alio movetur moraliter, ac seipsum physice movet, conc. et nec parit.

Moveri physice ab alio est recipere motum qui sit physice et prorsus determinatus actione alterius. — Moveri moraliter est motum suscipere ad quem alterius actio impellit propositis motivis, quem tamen illa actio non determinat physice, sed quem determinat agens ipse qui dicitur moveri.

Ad 3. Neg. maj. Nam hoc solum sequitur, nos teneri ad hoc ut injuriam innocenti non inferamus, mali quod nobis imminet, declinandi causa. Non tenemur redimere malo nostro malum alienum, sed solum non redimere malo innocentis malum nostrum.

Objicitur ad haec 4º Pacta vel promissa ex metu inita, sunt irrita et nulla. Ergo non sunt libera.

Resp. Dist. ant. Pacta vel promissa inita ex quocumque metu, neg., ex metu injuste incusso, subd. sunt irrita ex defectu libertatis, neg.; censentur irrita ex dispositione legis sive naturalis sive positivae, quae hujusmodi contractus invalidos facit, trans. De his alibi.

5º Si metus voluntarium aliquando non tollit, quae ex gravi metu fiunt contra aliquam legem, semper essent prava. Atqui hoc est falsum: nam metus excusat a plurium legum observantia.

Resp. Dist. maj. si lex pro illo casu obligaret, conc. si lex in eo casu non obligaret, neg.

Contradist. min. . Quia lex cessat, conc. si lex maneat, neg. Ad rat. add. dist. Metus excusat a plurium legum observantia, quia lex in eo casu non obligat, Conc. quia metus libertatem perimit, neg. (1).

Articulus 2.
De libertate actuum humanorum

Ex doctrinis psychologicis notum est libertatem indifferentiae physicam, de qua tantum hic sermo habetur, esse indifferentiam quandam activam voluntatis, qua haec in actu primo proximo posita adhuc sui determinativa est relate ad actum secundum; quae proin definiri solet: Vis activa voluntatis, qua, positis omnibus ad agendum requisitis, potest agere vel non agere vel agere contrarium. Actio vero libera ea vocatur quae oritur ex libera determinatione voluntatis: unde apparet libertatem in actione esse denominationem quamdam a libertate ipsius voluntatis desumptam, et applicatam actui qui ex exercitio illius libertatis oritur.

Duo autem hic consideranda ad philosophiam moralem spectant: 1° quem influxum exerceat concupiscentia in actus humanos; 2° quae proprietates in subjectum humanum redundent ex ipsius actionum libertate. Hinc triplex paragraphus:

1. De influxu concupiscentiae in actus humanos.
2. De imputabilitate actuum humanorum.

(1) Conferri potest Liberatore, n°. 45.

3. De merito.

§ 1. De influxu concupiscentiae in actus humanos.

Concupiscentia definitur: Motus appetitus sensitivi in bonum sensibile. – Dividitur in antecedentem et consequentem.

Antecedens ad aliquem actum ea est, quae ante illum actum existit et ad illum exerendum inclinat.

Consequens ad actum ea est, quae ex ipso actu oritur.

Thesis 13.

Concupiscentia consequens nec voluntarium nec liberum auget vel minuit.

Prob. Concupiscentia consequens formaliter sumpta, ea est quae ex actione voluntatis veluti effectus consequitur.

Atqui quod est effectus alicujus actionis, in eadem actione mutare nequit rationem voluntarii vel liberum; nam talis mutatio supponit aliquem influxum causalem ab eo quod mutationem illam inducit; effectus autem, ut effectus, nullum influxum causalem potest exercere in suum principium. Ergo.

Scholion I. Concupiscentia consequens potest optime dici signum majoris vel minoris intensitatis voluntatis in agendo.

II. Eadem concupiscentia potest esse consequens relate ad unum actum vel partem actus, et antecedens relate

ad alterum actum vel alteram partem actus (1)

Thesis 14.

Concupiscentia antecedens minuit liberum et auget voluntarium.

Prob. 1ª pars. Ium Arg. Concupiscentia antecedens minuit advertentiam rationis ne accurate consideret objectum, non solum secundum rationes boni, sed etiam secundum rationes mali quae in ipso sunt; perfecta autem advertentia rationis ad utramque partem, ad bonum scilicet et malum, est radix libertatis in actu humano, ac proin concupiscentia antecedens minuit libertatem in radice.

IIum Arg. Concupiscentia antecedens facit ut objectum apparens pulchrius, i.e. magis amabile, vehementius moveat et alliciat voluntatem in unam partem, et consequenter minuit indifferentiam voluntatis, in qua formaliter consistit libertas; haec est enim indifferentia quaedam activa voluntatis ad utrumlibet oppositorum.(2).

Prob. 2ª pars. Dicitur aliquid voluntarium ex hoc quod in id fertur voluntas.

Atqui concupiscentia antecedens illecebris suis hunc motum auget. Ergo. (3).

---

(1) Vide Suar. De Volunt., D. 111, Sect. 3, nº 6.
(2) " " " " " " nº 7, 8.
(3) Confer. " " " " " " nº 10.

Notae et principia solvendi difficultate.

1. Auctores aliqui dicunt concupiscentiam antecedentem minuere voluntarium; quod hoc sensu recte intelligi potest, minui nimirum vi concupiscentiae aliquam proprietatem seu perfectionem voluntarii, nempe libertatem. Nam quando libertas actui et objecto ejus convenit, exercitium libertatis pertinet ad perfectionem voluntarii. Perfectius enim exercetur voluntas circa rem et circa actum, quum exercetur secundum omnes suas proprietates, et secundum veras objecti conditiones omnes, quam ubi tantum secundum aliquas. Dici igitur potest concupiscentiam antecedentem simul augere voluntarium et minuere: augere scilicet intensitatem impetus voluntatis, et minuere aliquam voluntarietatis perfectionem, minuendo libertatem.

2. Contingit non raro ut concupiscentia alliciat ad actum contrarium actui quem voluntas reapse exercet, et tunc frequenter minuit ipsam intensitatem impetus voluntatis. Efficit enim ut voluntas minori vi producat actum quam si concupiscentia in alteram partem non retraxisset. Attamen etiam in hoc casu non raro concupiscentia causa est majoris conatus et impetus voluntatis, quo ipsa concupiscentia vincatur et perfecte expellatur; sed haec causalitas est potius mera causalitas occasionalis quam verus influxus a concupiscentia exercitus.

De utroque hoc casu notandum est neutrum spectare ad theses nostras; procedunt enim theses de concupiscentia inclinante in actum quem voluntas producit, non de concupiscentià ab illo actu retrahente.

3. Concupiscentia quae simul est consequens ad aliquam partem actionis et antecedens ad alteram minuit quidem liberum actionis vel partis actionis, ad quam antecedit, in se spectatae; non vero minuit libertatem hujus actionis spectatae in sua causa, nempe in ipsa concupiscentia. Haec enim ex voluntate omnino libera profluxit. Actio proin hujusmodi voluntati, quatenus liberae, omnino imputabilis est.

4. Concupiscentia antecedens ex una parte minuit cognitionem, ex alia auget. Auget enim considerationem illius boni in quod ipsa fertur, minuit vero aliorum bonorum vel malorum considerationem. Prius autem augmentum confert ad augmentum voluntarii: quia hoc nascitur ex bono cognito et consistit in positiva ad objectum tendentia; posterior vero cognitionis diminutio minuit rationem liberi; quia libertas actus oritur ex indifferentia et amplitudine cognitionis rationum boni et mali quae objecto insunt. Unde etiam fit ut minuatur illa perfectio voluntarii quae sumitur ex parte rationis considerantis et ponderantis omnes rationes bonitatis quae voluntati proponuntur. Fit etiam hinc ut in objecto sic volito multae rationes sint minus voluntariae et solum indirecte volitae, ut v.g. quando quis ex passione irae magno affectu voluntatis inimicum occidit; licet vindicta ipsa magis voluntaria sit, tamen offensa divina quae in illa includitur, item periculum propriae vitae cui homo se exponit, minus voluntaria et solum in alio volita sunt; quia passio facit ut attentius consideraretur utilitas seu bonitas vindictae,

occultavit autem cetera: et ita etiam ex hac parte minuitur perfectio voluntarii. Atque hoc modo posset etiam exponi S. Thomas, dicens concupiscentiam minuere peccatum, quia minuit voluntarium. Facit enim ut ipsa ratio peccati, quae in offensione Dei consistit, minus considerata minusque volita sit.

5. Concupiscentia non movet voluntatem ad modum principii extrinseci, sed mediante objecto, quod vividius offert sub ratione boni; atque ita excitat potius principia intrinseca voluntarii, ut ipsa vividius agant: non enim influit in voluntatem nisi per cognitionem vividiorem objecti.

6. Actiones quae fiunt ex concupiscentia sunt etiam aliquoties involuntariae secundum quid; quum quis nimirum quasi reluctans cedit concupiscentiae; sed hoc est per accidens, dum in metu id obtinet plerumque. Et ita melius respondetur objectioni quam proponit Liberatore in instantia n. 45. Responsio autem quam ipse ex S. Thoma proponit, videtur Suario difficilis, et merito quidem: non enim semper concupiscentia expellit affectum ad oppositum, sed frequenter illum reddit tantum inefficacem.

Ad objectionem igitur quam sic proponit Liberatore: "Sicut qui agitatur timore facit id quod secus non faceret; „ ita qui agitatur concupiscentia. Ergo sicut in primo „ casu actio est quodammodo involuntaria, ita etiam „ in secundo"; sic respondetur in forma:

Trans. antec.: hoc enim non raro contingit, licet non semper ita fiat.

Dist. conseq.: ita etiam in secundo actio est involuntaria secundum quid, nonnunquam et per accidens, conc.; plerumque et per se, neg.

Ratio hujus solutionis est, quod qui agit ex solo metu, plerumque conservat affectum inefficacem ad appositum rei quam facit: scilicet ad non agendum id quod agit. Qui vero ex concupiscentia agit plerumque non conservat hujusmodi affectum ad non agendum, licet aliquoties etiam conservare contingat (1)

§2. De imputabilitate actuum humanorum.

Tria sunt praestanda:

1. Notio imputabilitatis statuenda.
2. Ratio cur actus sit imputabilis indicanda.
3. Consectaria imputabilitatis assignanda.

1 Definitio. Imputabile dicitur aliquid alicui cum id isti adscribendum est tanquam enti per quod stat existentia illius rei. Hinc vera imputabilitatis definitio haec est: habitudo effectus ad subjectum agens, vi cujus habitudinis effectus ille agenti tribuendus est tanquam verae rationi cur existat.

2. Ratio. Notandum porro est ad existentiam cujuscumque rei quae sit effectus alicujus causae duo requiri: 1) principium effectivum a quo procedat effectus, et 2° determinationem hujus principii ad effectum producendum. Ratio autem propria existentiae effectus non habetur in

(1) Cfr. Suar. De volunt. D. III, sect. IV.

causa quae est tantum efficiens; haec enim effectum non produceret nisi ad eum producendum determinaretur. Vera ergo ratio existendi effectus est penes illud ens quod causam determinat ad effectum producendum. Hinc apparet rationem imputabilitatis tantum reponi in vi determinativa qua pollet aliquod subjectum relate ad causam physicam effectus producti. Vis autem illa determinativa vel proxime, vel remote est libertas illius qui determinat. Fundamentum proin cujusvis imputabilitatis est libertas agentis.

Haec est notio omnino communis cujusvis imputabilitatis. Hic nobis potissimum attendendum est ad specialem aliquam imputabilitatis rationem, eam videlicet quae vocatur imputabilitas moralis. Haec autem est habitudo actionis ad agens quod sit ejus vera ratio existendi, qua habitudine bonitas vel pravitas actionis tribuenda est agenti ut ipsius perfectio vel imperfectio.

N.B. I. Imputari possunt subjecto:

1°) actiones ipsius liberae: quippe quarum sit non solum causa efficiens sed etiam causa determinans.

2°) actiones alterius subjecti quarum existentiae habetur in ipso ratio determinans.

3°) effectus ex alterutra actione profluentes.

II. Una eademque actio imputabilis esse potest pluribus subjectis distinctis: fieri enim potest ut ratio existendi illius actionis reperiatur in pluribus illis subjectis integra in collectione et partialis in singulis, sive etiam integra in singulis.

III. Imputabilitas actionis alterius haberi potest

sive ex libera cooperatione physica sive ex cooperatione morali tantum: haec autem potest esse vel positiva vel negativa. Talis porro cooperatio quae moralis tantum est in eo consistit quod quis actione vel omissione sua deliberata aliud subjectum efficaciter impellit ad exerendam physice aliquam actionem.

IV. Imputabilitas actionis potest esse major vel minor, pro majore vel minore influxu in determinanda actionis exsistentia. Hinc non raro contingit ut actio magis imputanda sit causae quae tantum moraliter influit, quam illi quae actum libere et physice produxit: quum nimirum haec ab illa magis quam a se ipsa determinetur ad agendum.

3. Consectaria. Imputabilitatis moralis consectaria sunt duo: Judicium aliquod, et hujus judicii expressio. Judicium nimirum quo bonitas vel pravitas actus tribuitur agenti, ut ejus perfectio vel imperfectio: Estimatio est judicium perfectionis vel bonitatis agentis. Judicium oppositum est reprobatio.

Expressio potest esse duplex: vel verbis vel factis; estque in verbis laus vel vituperatio; in factis vero honor vel contemptus: honor est actus quo exprimitur aestimatio; contemptus, actus quo exprimitur reprobatio.

Gloria est laus et honor vulgo exhiberi solitae.

Infamia est diffusa pravitatis alicujus hominis notitia cum vituperio et contemptu.

Scholion. Responsabilitas, quam dicunt gallice, est proprie: Habitudo subjecti ad actionem aliquam, vi cujus tenetur ejus rationem praestare et se-

quelas in se assumere. Haec igitur praesupponit imputabilitatem actus, qualem superius descripsimus, et ex ea profluit.

Potest autem haec responsabilitas esse vel in habitu vel in actu. In habitu est status quidem permanens subjecti rationalis vi cujus tenetur actionum suarum rationem praestare et sequelas in se suscipere. Status hujusmodi vocari potest responsabilitas habitualis. In actu vero est habitudo correspondens talis subjecti relate ad aliquam actionem determinatam. Hoc sensu merito appelletur responsabilitas actualis.

Responsabilitas ergo oritur vel ex imputabilitate alicujus determinatae actionis vel ex conditionibus quae subjecto agenti permanenter inesse debent ut actionum suarum imputabilitatem sustinere queat et teneatur: atque inde apparet responsabilitate semper subaudiri expeditum usum liberi arbitrii in agente.

Ut ex definitione liquet, duo sunt consectaria responsabilitatis: alterum quo tenetur agens responsabile praestare rationem suae actionis. Quae pars connotat subjectum aliquod distinctum ab agente, et quod jus habeat rationem ab eo exigendi, ac proin infert conceptum superioris: quapropter de hac parte agi a nobis nequit priusquam de lege et de auctoritate egerimus. Alterum consectarium, quod consistit in necessitate suscipiendi in se effectus actionis, respicit potissimum proprietatem illam quae nominibus meriti ac demeriti signari solet.

§ 3. De merito.

In hac paragrapho duo praestanda sunt:

1. Notio meriti explananda.

2. Meritum actibus humanis inesse posse probandum.

I. De notione meriti. Meritum in genere est convenientis retributionis congruentia, quae inest alicui actioni ob emolumentum vel detrimentum quod alteri confert.

Duplex ergo est species meriti: meritum bonum et meritum malum. – Meritum bonum definiri potest: congruentia retributionis bonae quae alicui actioni inest ob emolumentum quod alteri affert. – Meritum malum, congruentia retributionis malae quae actioni inest ob detrimentum quod alteri affert.

Nota. Meritum bonum solet communiter vocari Meritum, sine addito. Hoc enim nomen nude usurpatum sumitur in bonam partem. Meritum malum communiter etiam vocari solet demeritum.

Praemium est retributio bona quae respondet alicui operi vergenti in emolumentum alterius; respondet ergo merito.

Poena est retributio mala quae respondet operi directo in detrimentum alterius; ac proinde correlativa est merito malo.

Conditiones ut opus aliquod sit meritorium, aliae respiciunt ipsum opus, aliae personam quae est terminus operis.

Quoad opus requiritur 1° ut fuerit libere praestitum; quum meritum sit consectarium ad imputabilitatem; 2° ut cedat in emolumentum alterius; 3° ut factum sit ex intentione hujusmodi emolumenti procurandi. – Ex parte personae apud quam habetur meritum, necesse est ut aliquo modo acceptaverit emolumentum operis, vel saltem debuerit acceptare. Ratio hujus conditionis est quod onus retribuendi nequit alicui incumbere, nisi ille necessitatem illam in se susceperit, vel eam suscipere teneatur.

N. B. Sunt qui ponunt conditionem etiam aliquam requiri quae se habeat ex parte personae bene merentis: ut nimirum ea versetur adhuc in statu viae ad beatitudinem, non in termino beatitudinis obtentae. Conditionem hanc exposcunt alii ad omne meritum, alii solummodo ad meritum habendum respectu Dei. Verum hanc conditionem necessariam esse non efficitur; imo falso excogitatam esse luculenter ostenditur: etenim, ea admissa, jam Deus, quum sit per essentiam suam beatissimus, quaecumque in creaturas suas conferat beneficia, nullas ab eis meretur grates rependi. Praeterea coelitibus – i.e. iis qui jam beatitate fruuntur, si quid auxilii, levaminis in hujus vitae laboribus aut quid alterius cujuslibet emolumenti nobis afferant, nihil tamen exinde debemus, ne gratum quidem animum. Tandem nobis catholicis certum est conditionem personae constitutae in termino non officere per se quominus haec possit meritum acquirere etiam erga Deum: revelatione enim novimus Salvatorem nostrum a primo instante Incarnationis fuisse comprehensorem, ut aiunt, seu in statu possessae beatitudinis constitutum, et tamen innumera apud Deum merita toto

mortalis vitae tempore obtinuisse.

II. Realitas meriti.

Thesis 15.

Actionibus humanis inesse potest ratio meriti et demeriti, tum respectu individuorum hominum et societatis humanae, tum etiam respectu Dei.

Tres in thesi indicantur partes, quae ad duas reduci possunt, quarum prior adstruit meritum relate ad individuos homines et societatem humanam, altera meritum relate ad Deum.

Sensus autem thesis hic est: reddendam esse aliquam retributionem congruam actionibus humanis quae fiunt in emolumentum individuorum vel societatis, quoad hanc primam partem, non determinando quanta debeat esse retributio; hoc enim pendet a multis adjunctis singularum actionum, personarum, etc.; nec etiam determinando ex quo jure debeatur, utrum ex justitia proprie dicta an solum ex aequitate; hoc enim ipsum secundum adjuncta variare potest. Quoad alteram partem, quae nimirum respicit meritum respectu Dei, sensus determinabitur post probationem primae partis.

1a Pars. Duo hic praestanda:

1° Examen instituendum argumentorum quibus probari solet haec pars.

2° Vera probatio danda.

Duplici ex fonte solet potissimum deduci probatio hujus partis.

1° Taparelli (1), quem sequitur Liberatore (n. 56), arguit ex conceptu aequalitatis symmetricae, quae ut servetur, tantum debet quis dare quantum accepit.

Verum aequalitas symmetrica est quidem lex quaedam aesthetica ad opera artificialia spectans, sed eam moralibus rebus etiam applicari probandum foret; nisi quis velit in hac quaestione supponere idipsum quod est in controversia, et ita petitione principii peccare.

2°. Congiorgi procedit ex aequalitate naturali hominum inter se, quae restituenda sit retributione facta personae bene merenti.

At nihil inde evinci potest. Nam inter homines non datur aequalitas quae vi actionis in emolumentum alicujus cedentis laedatur. Sola enim aequalitas, quae inter omnes homines viget, est aequalitas naturae. Haec autem post acceptum beneficium aliquod, eadem manet quae antea erat. Quoad reliqua vero omnia praeter naturam humanam, quoad bona nimirum tum fortunae, tum corporis, tum etiam animi, maxima viget inter homines inaequalitas; haec autem inaequalitas ex accepto beneficio plerumque potius minuitur quam augetur, ac proin ex servanda aequalitate, potius argui posset contra exigentiam retribuendi quam pro tali exigentia.

Probatur. Actio humana in emolumentum alterius libere elicita inducit peculiarem aliquam relationem inter illum qui eam elicit et alium, sive individuum hominem, sive societatem, in cujus emolumentum cedit.

Atqui natura rationalis exigit ut quodlibet ens, sive in-

(1) Tap. Saggio di dritto naturale, n° 130-137.

dividuum, sive collectivum seu societas, in quo viget hujusmodi natura, agnoscat relationes quibus cum aliis entibus rationalibus connectitur, et secundum has exerat operationes suas deliberatas.

Ergo natura rationalis exigit ut is in cujus emolumentum cedit actio aliqua humana, praemium rependat, secundum varietatem circumstantiarum quae indicata est in expositione thesis.

Major paucis quoad unum explicanda. Relatio scilicet quae sic inducitur est relatio sui generis, nempe quam vocant relationem benefactoris ad beneficio affectum (Gallice breviter: Rapport du bienfaiteur à l'obligé).

In Minore dicitur exigi a rationali natura, i.e. rationali naturae adversari, ut quis hujusmodi relationem non observet.

Confirmatur thesis sensu communi multifariam se prodente. Ita v.g. omnes homines vituperio dignos habent eos qui erga benefactorem non exhibent gratum animum, eo modo quo possunt. Item, benefactor ipse inique erga se agi existimat, quum ei non exhibentur testimonia gratitudinis.

Scholion. Actione humana in detrimentum alterius exercitâ inducitur etiam peculiaris relatio inter subjectum et terminum illius actionis.

Atqui naturae rationali congruit ut qui male ab altero passus est hanc relationem et agnoscat et ei in agendo se conformet; — atque eadem natura prorsus exigit ut qui alium detrimento impetivit, permittat hunc novae hujusmodi relationi se accommodare in actibus suis seu male impetenti vicem rependere.

Ergo natura rationalis permittit ut malum passus malum etiam retribuat, et exigit ut qui malum intulit, poenam, si referatur, excipiat.

Nota. Relate ad terminum erga quem demeritus est aliquis, natura rationalis permittit quidem non tamen exigit, ut terminus ille in agendo erga subjectum male meritum, se adaptet relationi exorbae ex demerito, non exigit cum possit ob motiva naturae humanae convenientissima qui male passus est jure suo, cedere et ab inferenda poena abstinere, imo etiam malo illato rependere bonum.

2ª Pars. In hac parte specialis occurrit difficultas: videtur enim homo non posse habere meritum apud Deum, cum nihil emolumenti videatur posse afferre Deo, et praeterea quidquid conari possit in bonum qualecumque Dei, hoc nihil aliud efficiet nisi quod exhibebit aliquam grati animi testificationem, quia Deus infinite majorem jam ab homine meritus est beneficiis quae in ipsum contulit. Qui autem alteri exhibet gratitudinem ipsi debitam hic certe nullum exin apud eum acquirit meritum. Quare:

Probatur. Homo per rectam ordinationem actionum humanarum procurat Deo gloriam illam extrinsecam ad quam procurandam a Deo conditus est. Haec autem dici potest verum bonum Dei, licet extrinsecum tantum; quo quidem bono Deus neque eget, neque perficitur; quod tamen a Deo aceptatur et quod Deus ordinavit se aeterna beatitudine praemiaturum, ut postea demonstrabitur.

Potest ergo homo recta illa ordinatione actionum humanarum acquirere meritum apud Deum, fundatum in illa

ordinatione divina.

N. B. Inter meritum quod acquirere possumus apud Deum et meritum apud homines maximum habetur discrimen. Fundamentum scilicet meriti apud homines reperitur in ipsa natura actionis secundum se sumptae, qua confertur beneficium: atque propterea hoc meritum jure vocatur meritum absolutum. Meritum autem apud Deum fundatur non in natura actionis praecise sumptae, sed in ordinatione illa Dei, qua Deus promisit se vitam recte institutam aeterna beatitudine esse praemiaturum: Quapropter hoc meritum appellatur meritum hypotheticum.

Scholion. Actione humana inordinata homo denegat Deo gloriam illam extrinsecam quae illi debetur. Atqui haec negatio est malum extrinsecum Dei. Ergo potest homo demereri apud Deum.

Objectiones.

Veritati in thesi demonstratae adversantur potissimum haeretici saeculi XVI qui dicunt nos nihil posse merere apud Deum. — Puffendorfius.

Obj. I. Meritum ex indebito opere nascitur. Sed quidquid homo agit, id Deo debitum est. Ergo.

Resp. Dist. maj.: Ex opere omni ex parte indebito, neg.; Ex opere non debito ex justitia commutativa, subd.: meritum absolutum, Conc., meritum hypotheticum, neg.: scilicet in hypothesi quod terminus operis acceptet opus debitum ut beneficium conferens titulum praemii.

Ctrad. min.: Debitum est aliquo modo, Conc.; ex stricta justitia commutativa, subd.: omne opus honestum Deo

debetur ex tali justitia, neg.; multa vel pleraque opera bona, trans. et neg. supp.; nimirum quod non existat ordinatio Dei qua Deus illa opera debita acceptet ut conferentia titulum praemii.

Dist. cons. non habet meritum apud Deum absolutum, Conc., hypotheticum, neg.

N. B. Justitia commutativa ea est quae oritur ex contractu oneroso quo quis obligatur tantum reddere quantum accepit.

Instant. Non est meritoria actio qua quis rependit alteri praemium quod hic suis beneficiis jam est meritus.

Atqui Deus beneficiis suis a singulis hominibus meritus est ut omnes operas suas et se totos impendant procurandae gloriae ejus extrinsecae.

Ergo quidquid homo faciat in hunc scopum, sive id stricte sit debitum sive non sit, nullum potest actionibus suis apud Deum acquirere meritum.

Resp. Dist. Maj. Absolute loquendo non meretur, Conc. Hypothetice i.e. supposito quod primus benefactor ordinaverit se praemium relaturum esse pro actibus gratitudinis alterius, non meretur: Neg.

Conc. Min. – et Dist. Cons. Nullum meritum absolutum Conc.; nec hypotheticum, Neg. Deus enim ordinavit homini qui procurandae gloriae suae extrinsecae constanter ad laboraverit, se collaturum esse praemium beatitudinis perfectae.

Obj. II. Meritum est actio alteri utilis, demeritum actio noxia. Sed humanae actiones nullam utilitatem nullumque damnum Deo afferre possunt. Ergo.

Resp. Dist. maj. Meritum est actio alteri utilis, vel

ad emolumentum intrinsecum, vel ad bonum extrinsecum, conc., ad emolumentum intrinsecum necessario, neg.

Contrad. min. Humanae actiones nullam utilitatem intrinsecam Deo conferre possunt, Conc.; nullum bonum extrinsecum, neg. – Actiones humanae recte ordinatae cedunt in gloriam Dei extrinsecam.

N. B. Eadem responsio aptatur actibus demeritoriis. Actiones ergo hujusmodi negant Deo gloriam extrinsecam debitam.

Obj. III. Qui bene de aliquo meretur, eum sibi debitorem facit. Sed repugnat Deum esse debitorem hominis.

Resp. Dist. maj. Si titulus meriti fundatur in illo qui meritum habet, tunc alterum sibi debitorem facit, conc. Si contra titulus ille fundatur in natura illius qui beneficium accipit, subd.: tunc eum facit sibi debitorem improprie loquendo. Trans. Proprie, Neg. Tunc enim ille qui beneficium accipit, non benefactori debet, sed sibi ipsi ut rependat praemium.

Obj. IV Instrumentum nihil meretur apud eum qui utitur instrumento (S. Th.). Sed homo in agendo est instrumentum divinae virtutis.

Resp. Dist. maj. Si est instrumentum mere passivum, Conc. Si simul est liberum et sui determinativum. Neg. –

Obj. V. Quidquid homo habet, hoc habet a Deo. Ergo quum operatur in obsequium Dei, nihil facit quam reddit Deo quod Dei est.

Resp. Quod ita Dei est ut non simul hominis, Neg.

Obj. VI. Hominem mereri apud Deum supponit hominem esse benefactorem Dei. Jam vero hoc absurdum est. Ergo nequit homo apud Deum mereri.

Resp. Dist. maj. Benefactorem proprie dictum, neg. (hoc enim infert conferri beneficium quo quis vel perficitur in se, vel adipiscitur aliquid quod aliàs non obtineret); — Benefactorem improprie dictum, Conc. (H. e. habetur a Deo quasi esset ejus benefactor, propter gloriam extrinsecam quam actionibus suis recte ordinatis Deo confert).

Ctrad. min. — neg. csqs et csqm.

Nota. Quapropter meritum quod acquirere possumus apud Deum, non est univocum cum merito quod habemus apud homines sed analogum. Meritum enim quod habemus apud homines fundatur in relatione benefactoris proprie dicti ad affectum beneficio. Dei autem benefactor nequit esse homo nec creatura ulla nisi sensu improprio: benefactor enim est proprie ille qui confert alteri bonum quo hic vel eget, vel perficitur. Ex quo apparet hominem non posse sensu proprio dici benefactorem Dei, sed tamen potest dici quasi benefactor Dei, i. e. qui habetur a Deo quasi esset ejus benefactor et ut talis remuneratione dignus. Accipit enim Deus gloriam extrinsecam Ipsi ab homine collatam perinde ac si esset beneficium quo aliquid boni Deo accedat, quo Deus egeat.

Caput Tertium

De Ipsa Naturali Norma Actuum Humanorum

Quae de ipsa naturali norma actionum humanarum in genere consideratarum praecise qua talium, statuenda sunt, septem articulis praestari possunt, nimirum si dicatur:

1. Quae sit naturalis norma actionum humanarum.
2. De ipsis actionibus qua honestis vel inhonestis.
3. Qua facultate cognoscatur honestas vel inhonestas actionum humanarum.
4. Quae sit normae honestatis efficacia, seu de lege naturali.
5. Quae sint proprietates hujus legis.
6. Quae formula generalis.
7. De ejus applicatione.

Quibus accedit Appendix de Morali quae dicitur independens.

Articulus 1.

Quae sit naturalis norma actionum humanarum.

Tria praestanda: § 1. Definitiones tradendae.
§ 2. Opiniones variae exponendae.
§ 3. Vera sententia statuenda.

§ 1. Definitiones.

Definiendum imprimis est quid sit Moralitas, dein quid bonitas et pravitas moralis; postremo quid norma naturalis.

De conceptu Moralitatis. In hoc conceptu definiendo non consentiunt auctores. In quibusdam tamen omnes fere conspirant. Omissis igitur controversiis aliquibus ad Metaphysicam spectantibus potius quam ad moralem philosophiam, omnes qui dari moralitatem non negant, admittunt unanimi consensu eam non reperiri nisi in actibus proprie dictis humanis, in iis scilicet qui ex rationali cognitione et perfecto voluntatis exercitio procedunt.

Item consentiunt moralitatem involvere aliquem respectum ad naturalem normam communem actionum humanarum praecise qua talium.

Nonnulli dicunt eam esse ipsam relationem conformitatis vel difformitatis actionum relate ad suam normam. Ita Lib., Tong. etc. Verum ista sententia certo non est probanda. Etenim a) Conformitas illa vel difformitas potest etiam reperiri in actibus qui non sunt morales; ut, quum quis non advertens profert voces blasphemas, hujusmodi actio evidenter est difformis a naturali norma actuum humanorum, et tamen a nemine vocatur actus moralis, quum neque sit actus humanus; — b) Moralitas est aliquid commune actibus humanis qui suae normae sunt conformes cum iis qui ab ea sunt difformes; quod a nemine in controversiam vocatur et ab ipsis quorum sententiam impugnamus auctoribus asseritur cum dicunt moralitatem esse relationem con-

formitatis vel difformitatis illorum actuum ad suam normam. Jam vero conformitas cum aliqua regula qua talis, nihil habet commune cum difformitate ab illa regula. Inter opposita enim formaliter sumpta nihil potest esse commune, cum opposita quoad alia se mutuo excludant. Ergo moralitas non est ipsa conformitas vel difformitas actuum relate ad suam normam sed est elementum aliquod quod in actibus tum conformibus tum difformibus reperitur commune. — Hinc c): non raro de actibus ab homine procedentibus inquiri solet utrum morales fuerint, necne, praescindendo ab eorum conformitate vel difformitate relate ad normam naturalem, sed solummodo investigando utrum circa omnes virtualitates illorum actuum adfuerit in agente advertentia mentis et libertas voluntatis.

N.B. Nec potest dici inter conformitatem et difformitatem haberi communem notam relativi, quae se habeat ut genus, quod contrahatur nota conformitatis vel difformitatis tanquam differentia ultima: nam in ea compositione ex genere proximo et differentia ultima nota differentialis a nota generali distinguatur oportet distinctione non tantum rationis ratiocinantis, secus vel differentia nil contraheret. At inter conformitatem formaliter sumptam et relationem conformitatis nulla datur distinctio nisi rationis ratiocinantis, sed conformitas est ipsissima relatio conformitatis, sicut homo est ipsissimum animal rationale.

Est igitur actus moralis ille qui a deliberata voluntate procedit, sub advertentia ad normam actionum huma-

norum qua talium; et <u>moralitas</u> est peculiaris illa dependentia, quam habent quidam actus a voluntate libere operante sub advertentia ad normam naturalem actionum humanarum. Nullum enim inter actum rectum et detortum habetur elementum <u>commune</u> quod respectum includat ad illorum actuum normam, praeter illorum dependentiam ab intellectu normam illam percipiente et voluntate libere se determinante sub illa cognitione (1).

Elementa ergo moralitatis haec sunt: 1) Dependentia actus a voluntate operante libere. 2) Ejusdem dependentia ab intellectu advertente ad normam actuum humanorum.

Ut hujus notionis habeatur conceptus explicitior, com-

---

(1) <u>N.B.</u> Quae hic explicantur circa genuinam notionem moralitatis consonant cum doctrina Suarii, quam exponit in tractatu de Bonitate et Malitia humanorum actuum Disp. I sic enim habet in sect. Iª: "Dicendum primo: Ut actus
" voluntatis moralis sit necesse est ut procedat ex perfecta deli-
" beratione rationis, non solum quatenus potest unum actum
" cum alio conferre in ratione delectabilis, vel alio modo conveni-
" entis naturae, sed etiam sub ratione honesti aut turpis."

"Dicendum secundo: Ut actus sit moralis necesse est ut actualiter sit liber." Et in sect. altera: "Dicendum est ergo primo: <u>Esse morale</u> in actu voluntatis praeter entitatem
" et substantiam ejus nihil addere, nisi modum cujusdam
" emanationis, seu cujusdam moralis dependentiae a ratione
" advertente et a voluntate libere operante."

" Dicendum secundo: Hic modus non est aliquid phy-
" sice et intrinsece inhaerens actui morali, sed in actu exte-
" riori dicit denominationem ab actu libero voluntatis; in
" ipso autem actu voluntatis dicit praeter physicam ema-
" nationem a voluntate denominationem a ratione dirigente
" et a voluntate ex plena potestate ita operante ut possit non
" operari."

paratio instituenda est inter actum moralem et actum humanum. Igitur, praeter requisita ad omnem actum humanum, actus moralis requirit advertentiam ad normam naturalem actuum humanorum. Est ergo actus moralis species quaedam relate ad actum humanum, et moralitas species quaedam humanitatis, eaque nobilissima.

Item comparanda est moralitas cum imputabilitate. Moralitas actus est fundamentum imputabilitatis ejus moralis. Ideo enim actus est moraliter imputabilis, ita nimirum ut ejus honestas vel pravitas refundatur in personam tamquam ejus perfectio vel imperfectio, quia actio haec procedit a voluntate libere operante sub cognitione normae et conformitatis actus ad illam normam vel ejusdem ab illa deformitatis.

Scholia. 1. Ex dictis circa naturam moralitatis apparet, in actibus imperatis moralitatem nihil esse nisi denominationem ipsis extrinsecam, ab actu nimirum imperante.

2. In actibus vero elicitis est denominatio a voluntate libera et cognitione normae sub qua actus elicitur.

Nota. 1. Ex his percipitur quid proprie sit causa moralis, quid effectus moralis, tum quoad proprietates quae ex moralitate resultant, tum quoad res externas quae substant libero voluntatis consensui. Causa moralis alicujus rei ea dicitur quae actione vel omissione sua morali, sciens volensque influit in existentiam illius rei. Hinc apparet fieri posse ut quae est alicujus effectus causa moralis eadem sit causa ejus physica, fieri quoque posse

ut non sit. Hoc vero alterum ubi accedit, tunc causa moralis influxum immediate exercet in causam liberam physicam, quam ad effectum physice producendum movet, vel determinando, vel impellendo, aut etiam tantum constituit proxime expeditam ad operandum vel removendo obstaculum vel ab actione non avertendo cum avertere possit et debeat.

N. B. 1° Nomen causae moralis nude sumptum solet plerumque supponi pro ea causa quae non influit physice in existentiam effectus sed moraliter tantum. Quare nisi contrarium ex adjunctis appareat, hoc nomen idem sonare solet quod causa moralis tantum.

2° Nomen istud proprie signat subjectum quod moraliter influit, non raro tamen applicatur significandae ipsi actioni morali qua exeritur influxus in effectum ita v.g jussio patris dicitur causa moralis actionis filii.

3° Nomen causae moralis, ut hic explanatum est, signat actum secundum, ut patet (nam in actu primo non influit). Nonnunquam tamen etiam usurpatur ad signandum actum primum causandi et ita causa moralis dicitur subjectum aptum causando moraliter, subjectum scilicet fruens expedito usu rationis et libertatis.

Scholion. Effectus moralis ille dicitur qui procedit ex alicujus subjecti influxu morali, quique propterea merito adscribitur huic subjecto. Effectui morali conveniunt notiones illae quae in explananda causa morali modo traditae sunt.

Nota. 2. Vox gallica moral usurpatur duplici sensu. Primo, sensu a nobis superius explicato, et sic ei opponitur

vox negativa non moral. Secundo, sensu honesti, et sic opponitur voci immoral.

De bonitate morali. Eorum quae secundum aliquam regulam habent exigi, respectus possibilis duplex est relate ad hanc regulam: vel consentiunt vel non.

Actus rectus est actus moralis conformis naturali normae actuum humanorum.

Actus pravus est actus moralis ab ea difformis.

Bonus dicitur actus prior quia haec conformitas est conveniens naturae actuum humanorum.

Malus alter quia adversatur naturae actus humani difformitas a sua norma.

Honestus dicitur ille actus prout haec rectitudo condecorat naturam rationalem. — Inhonestus alter, prout haec pravitas eam deturpat.

De conceptu normae. Nomen normae seu regulae accipi potest 1° sensu latissimo, et est id omne quod aliquo modo dirigit aliquam actionem, sive ut facultas, sive ut exemplar, sive ut finis obtinendus sive ut motivum.

2° Sensu presso et strictissimo est typus objectivus, ad quem respicit operans, ut actionem suam ei reddat conformem. Hinc actio ad normam exacta, est quasi reproductio quaedam seu expressio normae.

§ 2. Opiniones variae circa normam actionum humanarum.

I^a^ Classis est eorum qui negant dari verum et reale

discrimen inter actus bonos et malos, sed contendunt discrimen hoc esse mere putativum, inductum scilicet ex falsis opinionibus hominum, quas confirmaverunt variae circumstantiae, sive ordinis politici, sive educationis, etc.: ita pantheistae, fatalistae, materialistae non pauci; imo ita sentire debent materialistae omnes, si sibi constare volunt.

II^a Classis eorum est, qui admittunt discrimen esse utique reale, at non oriri ex ipsa natura intrinseca talium actionum, sed ex causa aliqua extrinseca, nimirum vel ex decretis liberis Dei, alias actiones praecipientis, alias prohibentis: ita Puffendorfius, et ita etiam si sibi constaret, sentire deberet Cartesius; vel ex positivis quibusdam hominum pactionibus et legibus, uti docet inter alios Hobbesius.

III^a Classis est eorum omnium qui tenent discrimen inter actiones honestas et inhonestas esse reale et intrinsecum ipsis actibus humanis, seu oriri ex ipsa natura actuum illorum. In hac classe sententiae potissimum sunt sequentes:

1^a est Sensistarum seu melius Voluptuariorum, qui docent hujusmodi discrimen desumendum esse ex conducentia illarum actionum ad voluptatem praesentis vitae; atque illi sunt vel Egoistae vel Utilitarii. Egoistae normam honestatis statuunt esse voluptatem praesentem quam hic et nunc afferunt vel impediunt actiones humanae. Utilitarii vero, inter quos eminet Jeremias Bentham, bonitatem vel malitiam actionum pensandam asserunt ex summa omnium voluptatum et dolorum quae ex aliqua actione procedunt, non solum in praesenti, sed etiam in futuro hujus vitae spatio. Si prior summa alteri praestat, actio efficitur bona; si contra, mala erit.

2ª eorum qui dicunt actiones honestas illas esse, quae conducunt ad finem ultimum, ob quem conditus est homo, obtinendum; inhonestas, quae ab illo fine avertunt. Inter hos aliqui non inquirunt ex professo quae sit proprie dicta norma actionum humanarum, alii hujusmodi normam dicunt esse ipsam utilitatem actionis ad illum finem procurandum. Sic Taparelli.

3ª normam honestatis statuit esse naturam rationalem.

4ª rectam rationem sive objective sive subjective spectatam.

5ª asserit actionum humanarum normam naturalem esse complexum conditionum omnium in quibus versantur varia entia, ad quae actiones illae respectum quemcumque habent, sive illae conditionis sint essentiales, sive sint accidentales et mutabiles. Honestas proin dicunt esse actiones quae ad illum complexum conditionum conformiter exerentur, inhonestas quae illi opponuntur. Ita Damiron et alii.

6ª tandem tenet honestatem dijudicandam esse ex conformitate actionis cum objectivo ordine rerum, non qualicumque, sed cum illo qui oritur ex essentialibus relationibus agentis ad varia entia circa quae versatur actio. Ita Lib., Tong., quorum sententiae adstipulandum est.

§3. Vera sententia.

Thesis 16.

Suprema norma ex qua humanarum actionum honestas immediate pendet, sita est in objectivo ordine relationum agentis ad varia entia.

Sensus thesis. Hanc esse supremam dicimus normam omnium actionum humanarum, quae videlicet est universalissima, et ideo sub se continere potest plures normas inferiores quae ab ipsa accipiant vim dirigendi actiones humanas, dum ipsa sub nulla alia norma superiore continetur.

Honestatem autem actionum humanarum ab illa norma immediate pendere dicimus, ita nimirum ut actionem aliquam exerciturus homo, hanc normam contemplando, immediate statuere possit quomodo sibi agendum sit ut actio sit honesta. Honestatem actionum humanarum ab illa norma pendere, i.e. actiones illas honestas esse, seu naturae rationali convenientes, quae normae isti accommodantur; quae vero illi opponuntur, inhonestas, seu naturae rationali absonas.

Quid autem sit ordo ille objectivus ut intelligatur, quaedam notanda sunt:

Unumquodque ens suam propriam essentiam habet, omnis autem essentia suam intrinsecam perfectionem, quae ex ipsis ejus constitutivis emergit. Et quoniam essentiae rerum diversae sunt, diversa quoque est entium intima perfectio, qua alia aliis praestantiora sunt. Ad haec

intrinsecarum perfectionum relationes caeterae entium essentiales relationes revocari possunt. Hinc si plura simul entia considerentur, eae perfectionis relationes, quas invicem habent, essentialem aliquem ac necessarium inter ea ordinem determinant, in quo unumquodque ens pro suae realitatis mensura, certum aliquem gradum ac locum immutabiliter obtinet.

Homini quoque in immensa entium serie suus est locus ex ipsa ejus natura praestitutus. Est enim homo inferior Deo, aequalis caeteris natura sibi similibus, superior brutis ac rebus mere corporeis, atque in ipso homine animus corpori praestat, ratio sensui.

Praeterea non raro ex factis quibusdam contingentibus, ab actione quam hic et nunc homo elicitiurus est independentibus, enatae sunt inter agentem et alia quaedam entia relationes particulares, in ipsa essentia talium factorum fundatae, et ex his relationibus ordo quidam specialis inter agentem et illa entia viget. Hunc ordinem merito vocant ordinem naturalem rerum, dum superiorem accuratius nuncupant ordinem essentialem. Exemplum ordinis naturalis praebent relationes filii ad patrem, civis alicujus societatis ad concives et ad principem, accipientis beneficium ad benefactorem et caetera multa.

N.B. Quum omnis ille ordo oriatur ex essentiis sive entium existentium sive factorum, potest denominatio ordinis essentialis convenire complexui utriusque partis ordinis illius objectivi: atque hoc sensu a multis usurpari solet. Aliis magis arridet in hunc sensum accipi nomen ordinis naturalis. Nos complexum illum utrivis

nomine indifferenter designabimus: quare ita universaliter semper intelligendae erunt istae locutiones, nisi ex contexta oratione aliud appareat.

Jam ordinem illum objectivum, sive essentialem sive naturalem esse normam actionum humanarum significat ea ratione actiones illas huic ordini habere adaptari ut sint libera quaedam et efficax approbatio illius ordinis, seu agnitio ejus practica atque hinc etiam ejus quaedam expressio, talis nimirum ut, qui actionem humanam aliquam contemplatur, prouti hic et nunc ab agente procedit, ex ipsa inspectoe statim cognoscat ordinem naturalem inter hominem a quo actio illa procedit et varia entia quae ab hac actione respiciuntur vigentem; tanquam si quis ex exemplari aliquo ad archetypum descripto, ipsum illud archetypum cognat.

Prob. Illa est suprema norma honestatis actionum humanarum, cui natura sua illae actiones adaptari debent, ut habeant perfectionem sibi convenientem.

Atqui naturae actionum humanorum, qua talium, convenit conformari essentiali ordini agentis ad varia entia quae respiciuntur ab actione tanquam termini: ab illo autem ordine discrepare adversatur.

Ergo ordo ille est suprema norma actionum humanarum.

Minor prob. Actio quaelibet humana est habitudo quaedam activa subjecti agentis ad terminum actionis. Atqui ens quodlibet decet se habere ad varia entia modo conformi relationibus quae ipsum inter et illa entia revera existunt, illis relationibus opponi dedecet. Ergo

naturae actionum humanarum qua talium (seu humanae naturae qua agenti) convenit conformari objectivo ordini relationum agentis ad varia entia, ab illo ordine discrepare adversatur.

Min. explic. Quaevis actio humana versatur circa aliquod objectum, sive illud unum sit, sive multiplex; et est modus quidam quo agens se habet, seu se gerit erga objectum, sive externe sive interne.

Confirm. thesi. Actio humana est actio procedens ex deliberata voluntate, ac proin sub directione cognitionis rationalis. Proprium autem est cognitionis rationalis percipere essentias rerum, earumque relationes et ordinem ex his relationibus exsurgentem. Ergo convenit actibus humanis, qua talibus, ut huic ordini accommodentur; ab eo autem discrepare, ipsis est disconveniens seu malum. Enti enim rationali convenit agnoscere veritatem, eam practice negare probrosum est.

Scholia I. Quum essentiae rerum fundentur in divina essentia, norma quoque actionum humanarum in eadem fundatur; et hoc sensu dici potest normam primariam actionum humanarum esse divinam essentiam, vel rationem divinam, divinam essentiam contemplantem, vel etiam sapientiam Dei utique objective sumptam, qua speculatur essentiales relationes rerum. Quae locutiones omnes nihil aliud significant nisi normam actionum humanarum fundari in essentia divina, et ita ab intellectu divino cognosci.

II. Objectivus ordo rerum vocari etiam solet ordo rationis, quod nomen non est confundendum cum ordine

morali: hic enim est ordo exsurgens in ipsis moribus hominis ex constanti actionum humanarum accommodatione ad ordinem rationis.

Corollarium I. Ex demonstrata thesi liquet quid de aliis in hac re opinionibus sentiendum sit; etenim datur discrimen intrinsecum, ac proinde reale inter actus honestos et inhonestos. Quod enim actus humanus sit honestus vel inhonestus, habet ex ipsis suis elementis intrinsecis, consideratis non absolute et in sua entitate physica tantum, sed respective ad relationes agentis ad terminos illius actionis. Est enim actus alter honestus, eo ipso quod sit intrinsece habitudo agentis ad aliquod objectum conformis ordini illarum relationum; inhonestus alter, eo quod sit intrinsece habitudo agentis ad aliquod objectum opposita ordini illarum relationum.

Cor. II. Honestas actionum humanarum non pendet universaliter a causa aliqua libera, sive illa sit opinio generis humani, sive leges aut pactio qualibet, sive educatio, sive etiam ipsa libera voluntas Dei. Ordo enim essentialis rerum et proin conformitas actionis cum illo ordine vel ab eo difformitas, ab iis omnibus independentia sunt, quum immediate oriantur ex essentiis rerum et essentiali relatione actionis ad illum ordinem.

Cor. III. Voluptas ex actu humano proveniens, utilitas item ejusdem ad bona praesentis vitae, per se nullatenus spectant ad honestatem vel inhonestatem actus.

Cor. IV. Utilitas ad finem ultimum est quidem aliquid connexum cum honestate actionis, ut probavimus in thesi 3a; sed ne ipsa quidem constituit honestatem. Non enim

ideo actus est honestus quia utilis ad finem; sed ideo utilis ad finem quia honestus. Ideo namque homo per actus aliquos certam sibi facere potest adeptionem finis ultimi ad quem obtinendum ordinatus est, quia per illos actus se conformat intentionibus Dei creatoris in condenda natura humana; seu quod idem est, quia illos actus exerit conformiter ad normam ipsis a Deo constitutam. Hinc apparet honestatem actionum humanarum esse aliquid natura prius ipsarum utilitate ad finem ultimum.

- Nota. Finis ultimus vel conducentia ad illum, si formaliter sumantur, nequeunt esse norma proprie dicta actionum humanarum. Norma etenim est illud elementum objectivum, ad quod respiciens ille qui operaturus est, statim sciat quomodo sibi agendum sit. Jamvero si quis in eo constitutus ut actionem aliquam exerat, v.g. erga alium hominem, petat a se: quid mihi agendum erga illum? et illico respiciat ad finem suum ultimum, ut inveniat quid ad illum utile sit, quid noxium, et secundum hanc utilitatem se dirigat, ille non reperiet solutionem quaestionis, nisi recurrat ad objectivum ordinem rerum. Reperiet enim illud esse utile ad finem ultimum, quo se conformet intentionibus conditoris seu quo actionem suam exerat prout convenit naturae rationali quam a Deo accepit; ac proin secundum naturalem ordinem a ratione apprehensum.

Cor. V. Natura humana vel natura rationalis non est, proprie loquendo, norma actionum humanarum, sed est ratio cur earum norma sit ipse naturalis ordo rerum. Ideo enim convenit homini actiones suas exercere secundum illum ordinem, quia homo est ens rationale, et enti ra-

tionali bonum est se conformare ordini quem cognoscit, malum ab illo ordine se avertere.

Cor. VI. Ratio est facultas qua cognoscitur ordo, ac proin potest dici norma subjectiva scilicet sensu lato. Non est autem norma objectiva, nisi accipiatur pro ipso objecto rationis, quod aliquando contingit apud auctores: et hoc sensu est objectivus ordo quem statuimus, seu ordo rationis. Nonnunquam etiam ratio usurpatur pro natura rationali et hoc sensu de ipsa dicendum quod supra de rationali natura.

Cor. VII. Normam honestatis actionum humanarum non esse complexum omnium conditionum quibus efficiuntur termini actionis, ex eo apparet quod actio est vitalis habitudo solius agentis ad illos terminos. Ubi autem ens aliquod se habet erga aliquem terminum conformiter ad relationes quae ipsum inter et illum terminum vigent, modus iste se habendi talis est qualem esse convenit hujusmodi enti. Actione enim sua ens hujusmodi agnoscit et approbat statum quem revera habet erga terminum suae operationis. Est ergo hujusmodi habitudo conveniens tali enti ut agenti: ac proin si est ens rationale, est haec habitudo honesta; modus vero agendi oppositus adversatur naturae illius entis, scilicet est inhonestus.

Objectiones

Obj. I. Ex Puffendorfio: "Quum honestas sive necessitas moralis et turpitudo sint affectiones actionum humanarum, ortae ex convenientia aut disconvenientia a norma seu lege, lex vero sit jussum superioris; non apparet quomodo

honestas aut turpitudo intelligi possit ante legem et citra superioris impositionem," seu: Honestas est convenientia actionis cum lege.

Atqui lex est expressio voluntatis superioris.

Ergo honestas est conformitas actionis cum voluntate Dei.

Resp. Dist. Maj. Est convenientia actionis cum lege proprie dicta, quae est norma obligatoria, Neg. Cum lege improprie dicta, seu norma in quantum est tantum directiva, Conc.

Ad Min. Contradist.: Lex improprie dicta seu norma directiva est expressio voluntatis superioris, Neg. Lex proprie dicta. Conc.

Instat I. "Qui citra impositionem divinam, moralitatis actionum humanarum aeternam aliquam statuunt regulam, nihil aliud videntur agere, quam ut Deo adjungant principium aliquod coaeternum et extrinsecum, quod ipse in assignandis rerum formis sequi necesse habuerit."

Resp. Ordo objectivus rerum non est aliquod a Deo independens, sed in ultimo suo fundamento est ipsa essentia divina.

Instat. II. "Si quaeras ex istis hominibus de quibusnam lege naturae disponatur, respondent: de iis quae per se natura sua honesta et turpia sunt. Sin ulterius quaeras: quaenam autem sunt illa per se et sua natura honesta vel turpia, nihil aliud habent quod respondeant, quam ea de quibus lege naturae disponitur.

Resp. Primum, Conc., alterum, Neg. Respondetur enim ea esse honesta vel turpia quae sunt consonantia vel repugnan-

tia ordini rationis.

Inst. III. "Admissa hac sententia, in obscuro manet quinam demum sint illi actus in se illiciti, et quo judicio ab aliis actibus liquido internoscantur, quae item ratio sit proxima cur tales sint."

Resp. Lumine rationis videmus facile quid ordini rationis consonet vel repugnet.

Inst. IV. Saltem aliquae actiones quoad honestatem pendent a voluntate libera Dei; illae nimirum quas Deus praecipit vel prohibet lege positiva tantum.

Resp. Illarum actionum honestas pendet a voluntate Dei tanquam a norma suprema, Neg. Tanquam a norma proxima, quae pendeat ipsa a suprema illa norma et illam subaudiat. Conc.

Nota. Norma proxima sub illa suprema contenta, sive voluntas libera Dei sit, sive lex aliqua humana, dici potest esse conditio quaedam, qua posita, actiones quaedam per se indifferentes fiant honestae vel inhonestae vi normae supremae, quae, illa posita conditione, istis actionibus applicatur.

Obj. II. Objicit Taparelli: Norma actionum humanarum est finis ultimus hominis.

Prob. Omnis actio conducens ad finem ultimum est honesta, removens est inhonesta. Ergo norma discriminans actiones honestas ab inhonestis, est finis ultimus; et honestas ipsa est conducentia ad finem, inhonestas vero est vis avertendi a fine ultimo.

Resp. Neg. assertum; quoad probationem vero Conc. antec. Neg. Conseq. et Consequentia.

Prob. consequentia. Unica ratio quae assignari possit cur actio aliqua dicatur honesta, est quod conducit ad finem ultimum. Etenim honestas est convenientia actionis cum natura humana qua rationali; atqui naturae rationali qua tali convenit unice, quidquid talem naturam conducit ad finem ultimum; illi etiam qua tali, unice malum est seu disconveniens, quidquid eam a fine ultimo removet. Ergo unica ratio cur actio sit honesta in hoc consistit, quod conducit ad finem ultimum.

Resp. Negando istam unicam esse rationem quae assignari possit cur actio dicatur honesta. Ad probationem vero: concessa Majore, potest transmitti Minor: nam, hac etiam admissa, nondum sequitur intentum; sed tantum sequitur omnem actionem honestam conducere ad finem ultimum, inhonestam vero abducere, ita ut inter honestatem actionis et ejus conducentiam ad finem, existat ineluctabilis nexus, non vero sequitur honestatem esse ipsam illam conducentiam. Quare Conc. Maj. et min., neg: csqs et csquia.

Nota 1. Minor propositio transmissa a nobis fuit, non simpliciter concessa, quia licet revera detur hujusmodi connexio, de hac re tamen hoc loco nihil possumus scientifice asserere, quum in sequentibus tantum — articulo nempe quarto — statuendum sit ordinatione divina constitutum esse talem nexum inter vitam peractam conformiter ad ordinem rerum naturalem et beatitudinem adipiscendam. Quod si hoc loco supponatur aliqua actio relate ad finem se habere prorsus indifferenter, i. e. neque conducere ad illum neque ab illo avertere, hujusmodi actio poterit etiam induere rationem

honesti vel inhonesti, seu convenire naturae rationali qua tali, vel illi adversari. Naturae enim rationali ut talis est, etiam praescindendo a fine ultimo, convenit actiones suas liberas ordinare secundum naturas rerum ab intellectu cognitas et hoc ita illi convenit, ut secus procedere rationi prorsus adversetur.

Nota 2. Conducentia ad finem ultimum et vis ab illo avertendi sunt proprietates quaedam actionum quae dicuntur honestae vel inhonestae, procurandi bonum aliquod ab ipsis actionibus distinctum, vel ab illo bono avertendi: quare illae proprietates reducuntur ad bonum utile. Jam vero utilitas, seu utile qua tale, non est bonum honestum, nec propter se diligitur, sed propter aliud. In hac ergo sententia bonum honestum daretur unicum, finis nimirum ultimus seu beatitudo, et actiones quae vocantur honestae vocandae essent potius actiones utiles. Attamen praescindendo a conducentia ad finem ultimum, naturae rationali qua tali convenit ac proinde honestum est actiones suas accommodare ad ordinem essentialem rerum. Naturae enim rationali proprium est 1° cognoscere illum ordinem; 2° actiones suas liberas dirigere secundum cognitionem intellectualem; quum voluntas sit facultas appetitiva rationalis, seu quae natura sua habet regi intellectu et ratione.

Articulus II.

De ipsis actionibus qua honestis vel inhonestis.

§ 1. Ex quibus elementis oriatur actionis honestas vel inhonestas.

§ 2. Utrum dentur actiones partim honestae partim inhonestae.

§ 3. Utrum omnis actus humanus sit honestus aut inhonestus, an possit esse indifferens.

§ 1. Ex quibus elementis oriatur honestas vel inhonestas actionis humanae.

Actio humana habet esse morale ex respectu ad intellectum et voluntatem a quibus manat; habet esse honestum aut inhonestum ex respectu ad ordinem rationis: est quippe honesta illa quae ita aptatur relationibus agentis ad terminum actionis ut sit earum relationum agnitio practica, inhonesta illa quae est earum practica negatio.

Terminus autem actionis potest esse vel unicus vel multiplex; ejus vero ad personam agentem relationes determinari possunt non solum ex ipsa utriusque natura, sed etiam ex adjunctis in quibus uterque vel alteruter versantur. Item actio moralis potest vel esse simplex actus elicitus, vel constare duplici elemento, actu videlicet imperante et actu imperato. Hinc ut actio sit honesta, haec in suo esse concreto simplici vel composito conformis sit oportet relationibus talis determinatae personae, versantis in hisce deter-

minatis adjunctis ad tales itidem individualiter determinatos terminos.

Quae quidem veritas analytice solet enuntiari hac formula: *Actus honestatem, vel inhonestatem, accipit ab objecto, circumstantiis et fine operantis.* Ab *objecto* morali videlicet proprio. Objecta autem moralia actus humani illa sunt in quae actus tendit tanquam in terminos cognitos secundum respectum quem habent ad ordinem rationis. Quorum illud dicitur objectum morale proprium in quod actus tendit primo et natura sua. Tale objectum potest esse vel actio aliqua, puta v.g. actio imperata, vel ens circa quod versatur actio, v.g. Deus in actu amoris Dei etc. Manifestum autem est actus honestatem vel inhonestatem pendere a relationibus agentis ad illud objectum proprium, hancque moralitatis speciem esse actui essentialem, quum actus moralis neque esse neque concipi possit sine illo objecto morali ad quod tendit primo et natura sua, neque consequenter sine illa moralitatis specie quae ex relationibus talis objecti ad personam agentem determinatur (1).

---

(1) Auctores scholastici aliqui denominationes honesti et honesti moralis applicant non solum actibus humanis, sed etiam actuum objectis. Ita objectum quod ipsum sit actus vocant honestum, cum illum actum deliberate velle honestum est; objectum vero quod non est actus honestum appellant, cum tale objectum amare est honestum: Quo sensu Deus dicitur objectum honestissimum. Contrahendo igitur: objectum moraliter honestum illud est quod velle amare honestum est. Consequenter inhonesta sunt objecta quae velle vel amare est inhonestum.

De speciebus honestatis vel inhonestatis. – Bonitas vel malitia actionum specificantur ex particulari ordine rationis cui conformantur vel adversantur actus morales. Ordo enim rationis qui exsurgit ex relationibus agentis ad varia entia est notio quaedam generica quae distribuitur in tot species diversas quot relationes diversae agentis ad terminos actionis, ita v.g. cum alia sit relatio agentis ad Deum, alia ad hominem quemlibet, alia ad patrem, alia ad benefactorem, alia ad inferiorem, etc., singulis hisce relationibus respondet specialis ordo rationis, impertiens actui humano speciem propriam aliquam honestatis vel inhonestatis, prout actio fit huic ordini conformis vel ab eo dissidens. Circumstantias et finem operantis conferre ad honestatem vel inhonestatem actus ex eo patet quod elementa quoque ista habent rationem objecti moralis ad quod terminetur actus; propter quod actus adaptari debet etiam ad illarum relationes erga personam agentem.

N. B. 1°) Bonitas vel malitia quam finis actui tribuit, quandoque specie differt ab ea quam actus habet ex objecto, ut si quis furetur ad homicidium perpetrandum; quandoque non, ut si quis furetur solum ex rei alienae possidendae desiderio.

2° Quandoque finis impedit honestatem quam actus habet ex objecto. Sit exemplo qui indigenti fert opem, ut eum ad scelus perpetrandum adjutorem habeat.

3° Quandoque finis primam et essentialem moralitatis speciem actui tribuit, quum videlicet actus ratione objecti nec bonus est nec malus. Sic qui ambulat sanitatis gra-

tia, recte agit; qui ambulat ad alterum interficiendum, male agit, licet ambulatio sit actio moraliter indifferens.

4º Adjuncta quandoque novam tribuunt actui bonitatis vel malitiae speciem, quandoque non, sed solum intra eamdem speciem bonitatis vel malitiae gradus augent minuuntve. Novam tribuunt speciem quum addunt actui conformitatem vel difformitatem ad aliquem specialem ordinem, distinctum ab eo ad quem actus refertur spectato objecto. V. g. si quis de loco sacro furetur, ejus furtum ex objecto est solum actus contra justitiam; at ex ejusmodi adjuncto est etiam actus contra religionem. E contrario si qui alteri stipem confert, sit et ipse pauper, ex hoc adjuncto solummodo augetur honestas actus.

5º. Honestas, seu bonitas objectiva actus illa dicitur quam actus habet ab objecto proprio.

6º. Nonnunquam ambiguum videri potest utrum ex duobus elementis alicujus actus habeat rationem objecti proprii ac proin impertiatur actui essentialem speciem honestatis vel inhonestatis, utrum habeat rationem adjuncti. Sed haec difficultas evanescit considerando quid sit objectum proprium actus. Istud igitur ex duobus illis elementis erit objectum proprium, quod agens sibi proposuit ut praecipuum terminum actus sui, seu quod potissimum intendit propter se, et alterum elementum fungetur officio adjuncti. Ut exemplo res illustretur, qui furatur rem sacram, vel de loco sacro, non in loco sacro tantum, si potissimum intendit violare rem sacram, ipsi injustitia illius actus erit tantummodo circumstantia, et pri-

maria species inhonestatis illius actus erit sacrilegium; quod propter circumstantiam fit sacrilegium injustum seu contra justitiam. Contrarium obtinuisset, si potissimum intendisset surripere rem alienam: tunc enim fuisset furtum sacrilegum.

§2. Utrum dentur actus partim honesti partim inhonesti, seu mixti.

Cum in uno eodemque actu objectum possit appeti sub duplici formalitate simul ab intellectu proposita, non repugnat voluntatem dum erga terminum actus ita se gerit ut ferunt relationes inter terminum illum et personam agentem vigentes quae est certe actio honesta, simul etiam actionem hanc suam ordinare ad finem aliquem operantis non recte ordinatum. Ita, v.g. qui pauperi in egestate opitulatur, primario quidem ut ei levamen afferat, et secundario ut exinde vanam aliquam apud homines sibi laudem comparet, illius actio erit ex objecto proprio honesta, sed ex fine operantis aliqua inhonestate infecta.

Item fieri potest ut actione practice agnoscantur omnes variorum ejus terminorum ad personam agentem relationes, sed non ea studiositate quae talibus relationibus competat; quo fiet ut actio hujusmodi licet honesta sit, careat tamen ea perfectione, qua plene respondeat naturae et dignitati relationum quas agnoscit, atque ita licet notioni actionis honestae vere adaptetur, non tamen aliqua inhonestate sit immunis.

Notandum porro est quod si actio quae ex objecto pro-

prio et adjunctis objectum afficientibus sit honesta, ordinetur unice aut principaliter ad finem operantis inhonestum, illius actionis honestas prorsus evanescit; quia videlicet ita se gerens homo bonum honestum totaliter ordinat ut medium ad finem pravum.

§.3. Utrum dentur actus indifferentes.

Agitur in hac quaestione de actionibus moralibus, de iis scilicet quae fiunt sub actuali attentione ad normam.

Sententiae. Sunt duae sententiae: altera S. Bonaventurae, simpliciter dari posse actus moraliter indifferentes, non solum si abstracte considerantur relate ad objectum suum proprium, sed etiam si considerantur concrete, ut hic et nunc ab homine procedunt; et hujusmodi actus esset v.g. studium susceptum praecise ad acquirendam scientiam, non ordinando formaliter ulterius scientiam ad finem ultimum, vel ad gloriam Dei. Sub hac formula haec sententia exponi solet: dantur actus indifferentes non solum in specie sed etiam in individuo.

Altera sententia est S. Thomae, Suarii et totius scholae Thomisticae. Haec tenet dari quidem actus indifferentes in specie, at non in individuo. In hac autem sententiâ duplex habetur varietas: Prima nonnullorum antiquorum, quam et aliqui immerito adscribunt Suario, docet quemcumque actum moralem elicitum ob finem aliquem temporalem, seu ob aliquod bonum hujus vitae, nec ordinatum ulterius ad finem simpliciter ultimum, intentione nimirum aut actuali, aut virtuali, aut saltem habituali, esse actum in-

honestum et malum. Alii contra, potissimum recentiores cum Suario tenent actum hujusmodi esse honestum, quia natura sua, seu interpretative, ordinatur ad gloriam Dei, nisi tamen vel excludatur hujusmodi ordinatio ulterior, vel finis temporalis intentus sit in se pravus sub ratione finis.

Fundamentum discriminis utriusque sententiae. — Severiores contendunt et ponunt tanquam fundamentum suae sententiae actum humanum non esse stricto sensu honestum nisi eum qui formaliter referatur in Deum ut in finem ultimum. Quae relatio fieri potest, sive intentione gloriae Dei procurandae formali, sive etiam intentione formali possessionis Dei obtinendae, cum duo isti fines, gloria Dei nimirum procuranda et Dei possessio obtinenda ita sint inter se connexi ut, uno procurato, alter etiam procuretur.

Qui vero sententiae minus severae adstipulantur tenent tanquam fundamentum cui innituntur, ad genuinam notionem honestatis in agendo non requiri hujusmodi intentionem formalem Dei tanquam finis ultimi, sed plane sufficere ut actio referatur in Deum intentione interpretativa. Quod fit ubi homo ergo varios terminos ad quos actum suum cernit respicere, se gerit conformiter relationibus quae ipsum inter et illos terminos existunt. Ex quo inferunt omnes actiones humanas quae fiunt propter finem honestum lati sensus esse etiam honestas sensu stricto, nisi positive excludatur ordinatio illius finis intenti ad Deum, a) vel glorificandum, b) vel possidendum.

Hanc autem alteram sententiam esse veram ex eo apparet, quod qui ita operatur se habet erga varia entia ad quae actus habet respectum, eo modo quo decet ut erga illa se ha-

beat, ac proin agit ut convenit naturae rationali.

Evidens est esse plures actus secundum speciem indifferentes: Actus enim humani essentialem suam speciem moralem desumunt ex objecto secundum quod hoc naturae rationali convenit aut repugnat. Atqui plurium actuum objecta nullam sive convenientiam sive repugnantiam cum natura rationali prae se ferunt; ut v. gr. ambulare, loqui, scribere, ludere, aliaque hujusmodi. Ergo.

Actus humanus, attentis adjunctis, ac praesertim fine operantis, indifferens esse nequit: Nam ii ipsi actus qui sunt ex objecto indifferentes, spectatis adjunctis ac fine vel boni vel mali sunt.

Sane homo deliberate agens semper propter aliquem finem agit. Natura autem rationalis exigit ut semper agat propter finem honestum.

Ergo aut agit homo propter finem honestum, aut secus. Si primum, actio erit honesta, si alterum, actio erit inhonesta.

Dixi ordinem exigere ut homo semper agat propter finem honestum. Nam finis est bonum. Bonum autem vel est secundum rationem, quod dicimus bonum honestum, vel secundum sensum, h. e., sensilis delectatio. Atqui ordo vetat ne agamus propter bonum sensus.

Etenim sensilis delectatio suapte natura et juxta Creatoris institutum rationem medii habet ad bonum honestum. Delectatio enim indita est actionibus quibusdam naturae convenientibus, ut hoc lenimento agens alacrius operaretur. Qui ergo operatur propter delectationem, operationem delectationi, finem scilicet medio

subordinat, ac propterea contra ordinem natura constitutum agit.

Nota: 1° non esse vetitum sensilem delectationem quibusdam operationibus a natura inditam percipere, at solummodo non licere ut eam delectationem tanquam operationis finem intendamus.

2° omnes actus deliberatos et ex se indifferentes ad finem honestum referendos esse, sed non semper explicite, at sive implicite, sive virtualiter, sive etiam interpretative. Referuntur autem interpretative ad finem honestum, quum actus hujusmodi cum quadam moderatione exercentur. Haec enim moderatio indicio est, quae ad naturae levamen rectamque animi corporisque habitudinem conferunt, secundum rectae rationis dictamen assumi. Atque hoc pacto fit etiam satis obligationi naturali dirigendi humanos actus ad Deum, tanquam ad ultimum finem.

Ex his principiis, quae objici solent, commode solves.

Articulus 3.

De facultate qua discernitur actionis honestas vel inhonestas.

Auctores non pauci actionum honestarum ab inhonestis discretionem adscribunt facultati cuidam speciali, quam ad hoc munus homini inesse contendunt. Hanc autem facultatem alii tenent esse mere organicam;

ut illi omnes qui materialismum vel sensismum professi, nolunt tamen moralia judicia e medio tollere, nec secus quam faciunt plurimi, a suis placitis discedunt ac sibi dissentiunt. Hujusmodi systematis exemplum profert Liberatore ubi ita exponit opinionem Robineti: (1) "Scriptor ille judicium quo bonum a malo discernatur, sensui cuidam interno, ceteris quinque exterioribus analogo, tribuendum esse finxit. Ait enim auctorem naturae nobis indidisse dispositionem quamdam probandi nonnullas actiones, atque alias reprobandi. Hanc dispositionem, quam instinctum moralem appellat, non esse aliud nisi sensum quemdam interiorem, qui optime assimilatur gustui dulcis et amari. Ejus vocem esse promptam, facilem, infallibilem, nec ab idea ulla, aut ratiocinatione anteverti. Tum organum ei constituit, quod morale nominat. Et quamvis ignotum sit ubi resideat, tamen probabile putat illud reponi in fibris quibusdam moralibus, in cerebro existentibus, quae relationem habeant cum organo visus et auditus. Objecta enim, quae hos sensus impellunt, honesta aut turpia a nobis potissimum judicantur."

Ad hanc etiam erroris formam nonnulli recensent systema Phrenologorum. Re autem vera hoc systema agit non de facultate qua discernantur actiones honestae ab inhonestis, sed de explicandis variis moralibus hominum propensionibus.

Licet autem haec sententia apud alios ita exponatur

---

(1) Nat. Redonibus in Civitate anno 1735, obiit ibidem a° 1820

ut sit plane materialistica, et inducat fatalismum, tamen insigniores ejus patroni hujusmodi erroris notam vehementer a se repellunt, et ita suam opinationem explicant ut materialismi et fatalismi labe sit immunis. Docent enim propensiones homini ingenitas indicari vel etiam pendere (non tamen hoc ultimum omnes dicunt, sed multi), a variis cerebri conformationibus, quibus respondeant totidem calvae protuberationes; ita tamen ut iis propositionibus homo non necessitetur ad actus suos; imo, palam asserunt libero voluntatis arbitrio posse inclinationes illas ingenitas adeo coerceri et sub imperio servari, ut videatur homo eis plane expeditus.

Alii vero auctores censent facultatem discretivam honesti esse ordinis spiritualis. Hinc tria celebriora systemata.

1º Systema sensus moralis, ut vocari solet. Apparet in regno Britannico circa finem saeculi XVII, et praecipuum patronum habuit Hutcheson, in Hibernia natum anno 1694, et institutum in Universitate Glascoviensi, in qua Philosophiam moralem docuit ab anno 1729 ad obitum, anno 1747. Systema illud ita apud Liberatore exponitur: "Hutcheson ad notionem boni moralis in nos inducendam, facultatem fingit quam ipse primus sensum moralem appellat, sed significatione a sensistis longe diversa. Ipsam enim ab intelligentia et ratione quidem distinguit, at non consimili sed longe praestantiori natura donat, quam qua ornatur sensus communiter dictus. Ceteris enim facultatibus omnibus divinior est, totamque hominis vitam suprema

quadam potestate moderatur." Vocavit autem hanc facultatem sensum, quia anima afficitur in hac facultate impressione aliqua analoga ad impressiones sensiles, ita ut in hac re sit passiva potius quam activa. Nomen autem sensus moralis huic systemati inditum est, quia in hoc systema haec locutio primum invecta, indeque vulgata jam necessario cognoscenda est.

2° Systema sentimentalismi moralis. Auctor hujus est Adam Smith, discipulus Hutchesonii est alter ejus successor in Universitate Glascoviensi. Vixit ab anno 1723 ad 1790. Secundum ipsum bonitas et malitia actionum humanarum cognoscitur instinctu quodam affectivo naturae rationalis, qui omnino diversus est tum ab intellectu, tum a voluntate. Hujus systematis capita summa sic exponuntur a lectore et scriptore non ignobili, cui nomen Ludovicus De San:

1ª pars complectitur facta quaedam experientiae nota, quibus systema superstruitur. Nimirum:

Factum primum. Quando videmus ab alio homine certas quasdam actiones peragi, experimur inclinationem quamdam ut hanc ejus actionem seu dispositionem in nobis referamus. Cernentes autem alias quasdam actiones ab alio perpetrari, experimur inclinationem oppositam, nimirum ad abstinendum ab hujusmodi agendi ratione. Hanc inclinationem aversantem antipathiam vocat, priorem vero illam, ad imitandum nempe sympathiae nomine signat.

Factum secundum. Delectatione quadam spontanea afficimur quando videmus affectus nostros et sensus conve-

vire cum affectibus et sensibus aliorum.

Factum tertium. Ejusmodi sympathiae (1^m factum) usus et delectatio quae ex ipsa gignitur, est omnino instinctiva, quae scilicet omnem apprehensionem intellectus et imperium voluntatis antevertat.

2ª pars complectitur principia ipsius systematis.

1um principium. Ad actiones aliorum quod pertinet, eas veluti honestas approbamus, quibus sympathia commovemur; veluti inhonestas, quibus antipathia; et ita gradus honestatis vel bonitatis moralis aestimandus est ex gradu sympathiae; similiter gradus inhonestatis ex gradu antipathiae.

2^m principium. Ad actiones proprias quod spectat, eadem facultate affectiva earum honestatem cognoscimus vel inhonestatem. Ad hoc autem requiritur, ut relate ad illas actiones proprias quisque se gerat tanquam spectatorem aliquem, ut ipse dicit, impartialem, nimirum ut spectatorem ad quem actio nullatenus pertinet nec respicit: et ita, si afficimur sympathia actio est honesta; si vero antipathia, inhonesta.

Juxta hoc igitur systema actiones honestae illae dicuntur quibus sympathia afficitur spectator impartialis; inhonestae, quibus antipathia.

3um principium. Rationis munus est notare et memoriae commendare quae sint actiones quibus experti sumus nos affici sympathia, quibus contra; et inde statuere principia generalia circa honestatem actionum.

3° Systema instinctus intellectivi caeci, statuit principia morum cognosci caeco quodam et invincibili

instinctu ipsius intellectus. Est proprium systema scholae Reidianae; et multi qui non adhaerent Reidio in aliis partibus, hanc tamen ejus doctrinae partem amplectuntur.

Nota. Errores illi inde orti videntur quod, in inquirenda norma honestatis actionum humanarum, prius mentem adverterint hi auctores ad facta quaedam experimentalia, quae solent comitari vel exercitium actionum honestarum aut inhonestarum vel judicium de honestate vel inhonestate; dum contra primo statuendum fuisset, ex inspecta ipsa natura actionum humanarum, quae sit naturalis earum norma, atque in quo consistat earum honestas. Hac ubi proceditur via, intelligitur actionem humanam, ut fiat convenienter ad naturam suam, debere conformari objectivo ordini exsurgenti ex relationibus agentis: hoc requirit natura actus eliciti a facultate quae per se pendeat a lumine rationis directivo, cujusmodi est voluntas: est enim haec appetitus rationalis, seu appetitus tendens in bonum ab intellectu seu ratione propositum. Ita autem determinata norma actuum humanorum, nullo negotio cernitur facultatem qua et hujusmodi norma apprehenditur, et cognoscitur relatio actionis cum illa norma, aliam non esse nisi ipsam rationem seu intellectum humanum. Sit ergo

Thesis 17

Intellectus est decernere de honestate actionum humanarum; nec ulla datur ratio hujusmodi discretionem adscribendi facultati cuicumque speciali aut instinctui uti vocant, morali.

Expositio thesis. Postquam in priore parte statutum est quae sit facultas discretiva actionum honestarum ab inhonestis, in altera confutantur systemata omnia cujuscumque modi sint, specialem aliquam vim aut facultatem ad hoc discrimen instituendum requirentia.

Prob. 1ª pars. Honestas est conformitas aliqua cum ordine qui ex essentià relationum agentis exsurgit; inhonestas est aliqua difformitas relate ad hunc ordinem.

Atqui essentias, relationes, ordinem cognoscere proprium est intellectus.

Ergo intellectus est decernere de honestate actionum humanarum.

Nota. Habitus seu inclinatio, qua intellectus naturaliter fertur ad prima morum principia percipienda ac judicio prabanda, appellatur synderesis.

Prob. 2ª pars. Ratio exigendi facultatem aliquam specialem, vel instinctum ad discernendas actiones honestas ab inhonestis, alià esse non potest praeter testimonium conscientiae aut necessitatem hujusmodi facultatis ad explicanda facta quaedam ad discrimen illud spectantia.

Atqui nec conscientia testatur inesse nobis hujusmodi facultatem distinctam, nec facta ulla eam requirunt ut explicari possint.

Ergo nulla ratio hujusmodi facultatem admittendi.

Major est evidens; in casu enim tali non datur nisi haec duplex ratio possibilis.

Prob. min. 1º Non solum nemo se interrogando tale quid experitur, sed neque conscientiae munus est diversitatem facultatum referre; ipsius vero est referre actus diver-

sos, qui, si specifice inter se differunt, fundamentum praebent logice inferendi diversitatem facultatum. Quum enim facultates ab actibus specificentur, tot sunt necessario facultates distinctae admittendae in homine, quot experitur se elicere posse actus specifice diversos.

2° Facta propter quae exigi dicunt facultatem aliquam specialem ad haec reduci possunt.

1) Primum factum: Honestatem esse aliquod bonum, intellectum vero versari non circa bonum, sed circa verum.

2) Secundum factum: Maxima facilitas et promptitudo qua fieri solet discretio actus honesti ab inhonesto, ita ut haec videatur omne judicium rationis antevertere.

3) Tertium factum: Praerogativa rudium, qua nimirum hi doctis longe facilius et certius videntur de actionum honestate decernere.

4) Quartum factum: Carentia evidentiae judiciorum circa honestatem actuum humanorum statuentium.

5) Quintum factum: Experientia affectionis jucundae et sympathicae, quam sentimus in nobis exoriri quum vel conspicimus actum aliquem honestum, vel de eo cogitamus; et item affectionis ingratae et antipathicae quum vel menti vel sensibus obversatur actus inhonestus.

Atqui factorum illorum omnium ratio plene redditur, nulla supposita facultate ab intellectu distincta ad discernendam honestatem actionum humanarum. Etenim:

Quoad factum 1m, objectum intellectus est omne ens; jam vero quod bonum est, rationem entis habet, in qua et ipsa ratio boni fundatur. Ergo bonum est objectum tum intellectus in quantum est cognoscibile, tum voluntatis in

quantum est appetibile; imo natura prius est objectum intellectus quam voluntatis: nequit enim voluntas illud appetere, nisi prius fuerit ipsi ab intellectu propositum ut bonum, ac proin cognitum.

N.B. Animo advertisse hic juverit bonum qua bonum, sive qua ens conveniens, esse tum cognoscibile tum appetibile: ac proin non solum esse objectum voluntatis, sed etiam intellectûs. Cujus rei signum est multa disputari de bono qua bono.

Quoad factum 2m: Erret qui existimaverit effata circa honestatem actionum facilitate sua et celeritate antevertere omnem actum intellectus. Promptitudo enim illa non afficit omnia judicia moralia, sed ea solum quae respiciunt vel prima principia morum dirigendorum, qualia sunt: relationes esse observandas, rationi obsequendum et caetera hujusmodi; atque horum deductiones propinquiores, uti: Deum esse colendum, suum cuique tribuendum, etc.; nullatenus vero conclusiones quae a primis principiis nonnisi remotiùs deducuntur. Jam quae est mentis expedita celeritas in proferendis effatis illis practicis, eadem prorsus apparet in cognoscendis primis veritatibus speculativis, et harum propinquioribus conclusibus; uti v.g. quod est, dum est, non posse non esse; totum esse majus sua parte; quae sunt eadem uni tertio esse eadem inter se, et ita porro. Intellectus ergo qui in haec judicia tum facile et celeriter prorumpit, ipse ad illa quoque eadem celeritate et facilitate proferenda ecquid non abunde valebit?

Quoad 3um factum: privilegium ridium ne nimium

amplictur cavendum est, ne falsum allegari fatendum sit. Etenim ^primo^ plerumque facilitas illa quae rudibus inest, non versatur circa eadem judicia practica in quibus doctos haerere contingit: hi enim subtilioribus inquisitionibus operam dantes, investigare solent qua ratione determinetur quid praecise sit licitum, quid inhonestum, et qui sint utriusque limites, quousque v.g. licitum sit genio, irae indulgere, citra limites gravis inordinationis, etc. Atque in hujusmodi quaestionibus a primis morum principiis non immediate pendentibus frequenter contingit intellectum haerere ambiguum; rudis vero hominis dictamina omnino aliud solent pronuntiare: non quid praecise licitum, aut quid praecise necessarium, ne ab honestate discedatur; sed quid nobilius, quid perfectius, quid ab omni inhonesti specie remotius dispiciunt. At hujusmodi quaestionum solutio non est magis anceps homini docto quam rudiori. Quod si aliquando evenit rudes quosdam promptius decernere in ipsis quaestionibus quae doctis difficultates facessunt, et mentem ambiguam frequenter relinquunt, hoc relinquunt, hoc inde contingit, quod vel rudes effata sua proment nisi solo motivo auctoritatis; vel ex consuetudine honeste agendi, voluntas rudis soleat frequenter in bonum magis propendere, et ita intellectum magis determinare ad pronuntiandum in partem securiorem; vel quod aliquando homo rudis natura possidet intellectum ad judicandum proniorem et aptiorem quam aliqui alii ipsa cultura assequi potuerunt (quod non solum in moralibus, sed etiam in aliis non-

nunquam cernere est); vel tandem quod frequenter rudes ut verum proferunt quod ipsis probabilius apparet, dum viri scientiae colendae addicti, plerumque haerere solent dubii, quamdiu ipsam evidentiam rei et plenam certitudinem non sunt assecuti. Haec igitur rudium praerogativa facillime componitur cum solo et nudo intellectu homini concesso ut de honestate actionum decernat.

Quoad factum 4um: inevidentia judiciorum moralium immerito objicitur: haec enim falso asseritur, ubi agitur de judiciis certis. Quod autem frequenter difficile sit explicare motivum quo intellectus determinatur ad hujusmodi certum judicium proferendum, unum tantum indicat: judicia nimirum illa esse directa et spontanea, et oriri ex evidentia identitatis inter ideas licet claras non tamen distinctas. Eplicatio enim motivi plerumque requirit ipsam distinctionem idearum. Difficultas vero hujusmodi non contingit major in rebus moralibus quam in speculativis; ut uno exemplo res indicetur non minor est doctorum labor in explicanda et vindicanda evidentia principii causalitatis quam in quocumque dictamine morali reflexe exponendo et probando.

Quoad factum 5um: affectiones illae jucundae vel ingratae 1°) non comitantur omnia judicia de honestate actionum decernentia; quod tamen requiretur si ipsa facultas decernens esset facultas affectiva ex qua affectiones illae pullulant. 2°) Facillime explicantur ex unione substantiali animae rationalis cum corpore organico, vi cujus unionis facta quae in parte ratio-

nali peraguntur, naturalem influxum exercent in partem sensitivam, et e converso, quae in hac existunt, etiam redundant in illam. Ergo non supponunt illae affectiones facultatem distinctam:

Objectio.

Dispositio corporis influit in judicium morale. Ergo judicium ad sensilem facultatem pertinet.

Resp. Dispositio corporis influit in judicium morale extrinsece, propter nexum inter facultates, Conc; propter influxum quem exerceat immediate in ipsum actum discernendi, Neg. Neg. consequens

Appendix.

ad tres primos articulos praesentis capitis.

§ 1. De passionibus:

§ 2. De habitibus honestis et pravis, seu de virtutibus et vitiis.

§ 1. De passionibus.

Notio - Divisio. - Respectus ad ordinem moralem.

Doctrinam de passionibus ita studiose elaboratam proponit Liberatore ut eum quasi ad verbum exscribere sit visum

Notio. Tendentia illa vitalis, qua animus in bonum sensibus propositum fertur, atque malum aversatur, sensilis

appetitio nominatur. Haec, cum nonnisi objectum materiale et concretum proprie respiciat, exsuperare nequit sensibilem cognitionem, a qua subjecto, cui inest, ingeneratur. In homine autem propter conjunctionem, quam habet cum parte rationali, saepenumero appetitionem ipsam voluntatis circa bonum spirituale comitatur; ita tamen ut non circa illud proprie versetur, sed potius circa phantasma aliquod imaginationis, quod una cum conceptione mentis excitatur, et in quo objectum illud spirituale quodammodo relucet.

Porro haec appetitio, cum remissior est, affectus duntaxat quosdam sensiles constituit. Et in intensiore gradu subjectum vehementer afficit, nec in sola animi facultate se continet, sed corporis ipsius transmutationem quamdam, praeter statum consuetum et tranquillum, gignit. Id cernere est in homine, ira correpto, cujus os pallore suffunditur, artus contremiscunt, scintillant oculi. Hi vehementiores sensibilitatis motus passiones vocantur; quae proinde definiri possunt sic, ut esse dicantur: vehementior excitatio sensilis appetitus, cum insueta corporis commotione. Ex quo patet ipsas duplici elemento constare: nimirum actu animi sentientis, et transmutatione seu alteratione organorum.

Divisio. — Passiones, uti et affectus remissiores, bifariam dividuntur; in partem videlicet, quam appellant concupiscibilem; et in partem, quam irascibilem vocant. Prima eos animae motus complectitur, qui versantur circa bonum prosequendum aut malum aversandum, secundum se simpliciter inspecta, prout nempe bonum aut malum sunt. Altera pars illos continet, qui respiciunt

bonum aut malum non simpliciter spectatum, sed apprehensum ut arduum et ad consequendum vel declinandum difficile. Id vero provenit ex eo, quod ad alterum consequendum aut alterum declinandum, re aliqua impediatur. Quare hi motus animi objectum sic spectant, ut simul spectent impedimenta, quibus objectum adstringitur.

Superioris partis sex passiones numerantur a S. Thoma, nimirum amor et odium, desiderium et fuga, gaudium et tristitia. Partis vero posterioris quinque recensentur: spes et desperatio, audacia et timor, ira denique.

Et re quidem vera appetitio sensilis, quoties in bonum secundum se simpliciter inspectum versatur, considerari potest vel in ordine ad meram apprehensionem objecti convenientis, praescindendo a praesentia ejusdem vel absentia; vel potest referri ad objectum in quantum abest, vel denique in quantum objectum praesens est possessum. Hinc tres exsurgunt affectus: amor, desiderium, delectatio seu gaudium; quorum primus in mera complacentia objecti reponitur; alter in tendentia ad illud, prout est absens; tertius in jucunda quadam quiete, ex adeptione boni delectabilis consequente. Consimilis ratiocinatio fiat de malo, etiam simpliciter considerato; et sic tres aliae oppositae emergent passiones: odium, fuga, tristitia. Etenim proposito malo, aversio quae pullulat in appetitu dicitur odium, nisus ad malum illud vitandum, dicitur fuga; tristitia denique appellatur affectus ille, qui innascitur ex praesentia rei incommodae, quae jam nos occupavit.

Quod si bonum et malum non simpliciter, sed ut difficulter consequendum aut vitandum spectatur, reliquae quin-

quae passiones habebuntur, ad partem irascibilem pertinentes. Nam bonum obtentu difficile vel sic objicitur, ut difficultas ejus superabilis appareat, atque ita enascitur spes; vel contra, et gignitur desperatio; item malum imminens et ad cavendum difficile, vel sic proponitur ut nisu aliquo vitari queat, et tunc affectus exsurgens ad removendum impedimentum dicitur audacia; vel sic apparet ut difficultate, quam habet, animum quasi opprimat, et tunc affectus illi respondens dicitur timor (1). Denique si malum non amplius imminet, sed jam incumbit, enascens appetitus ulciscendi causam quae illud produxit, vocatur ira.

Atque hae quidem passiones elementares et primitivae habentur. Ex harum vero multiplici junctione aliae oriuntur passiones secundariae, quas mixtas appellare licet. Hujusmodi essent invidia, commiseratio, pudor, et similia, quae non ex sola sensibilitate pullulant, sed ex interventione et concursu partis etiam rationalis.

Jam facile intelligitur horum omnium affectuum fundamentum primum esse amorem, qui ceteris praesupponitur, eosque veluti quadam sui transformatione progignit (2).

---

(1) N.B. Frequenter evenit ut malum quod sub prima apprehensione metum ciet, dein ubi apparet difficultatem conatu posse vinci, provocat audaciam.

(2) Multa passionum, quas recensuimus, nomina propter affinitatem notionis et linguae paupertatem, usurpantur etiam ad analogos affectus voluntatis exprimendos. Sic amor complacentiam etiam significat boni rationalis et cum ferri possit vel in personam aliquam propter se dilectam vel in rem propter nos appetitam, dividi solet in amorem amicitiae et amorem concupiscentiae

Respectus. — Discutiendum modo est quamnam relationem passiones cum moralitate retineant, seu an bonitatem aliquam vel malitiam per se afferant. Fuit enim Stoïcorum opinio passiones per se malas esse et prorsus eliminandas, unde ἀπάθειαν seu passionum carentiam in sapiente requirebant. Contra Fourier, Gallici socialismi fautor, in suo libro quem de consociatione ad domum, industriam et agriculturam spectante inscripsit, docet possessiones per se legitimas esse et bonas, atque ad sibi obtemperandum homines obligare. Felicitatem vero in hoc constituit, quod multae passiones habeantur et multa media quae iis satisfaciant.

Jam passiones per se nec bonae nec malae sunt moraliter; sunt vero quatenus subjacent imperio voluntatis. Quod ita egregie ostendit S. Thomas: "Passiones animae dupliciter possunt considerari. Uno modo, secundum se. Alio modo, secundum quod subjacent imperio rationis et voluntatis. Si igitur secundum se considerantur, prout scilicet sunt motus quidam irrationalis appetitus, sic non est in eis bonum vel malum morale, quod dependet a ratione, ut supra dictum est. Si autem considerantur secundum quod subjacent imperio rationis et voluntatis, est in eis bonum vel malum morale. Propinquior enim est appetitus sensitivus ipsi rationi et voluntati, quam membra exteriora, quorum tamen motus et actus sunt boni vel mali moraliter, secundum quod sunt voluntarii. Unde multo magis et ipsae passiones, secundum quod sunt voluntariae, possunt dici bonae vel malae moraliter. Dicuntur autem voluntariae, vel ex eo quod a voluntate imperantur, vel ex eo quod a voluntate non prohibentur."

---

§ 2. De habitibus moralibus.

Habitus morales alii virtutes vocantur alii vitia.

Virtus moralis est habitus quo animi facultates ad actus ordini rationis conformes eliciendos inclinantur; vitium contra est habitus quo inclinantur ad actus ordini repugnantes.

Tot numerari possunt virtutes quot sunt relationes agentis ad terminos diversae, quibus actus, alii aliis, adaptari habent ut sint honesti.

Reduci autem possunt ad quatuor quasi suprema quaedam virtutum genera, secundum quatuor quasi summa genera terminorum ad quos referri possunt actiones morales.

Imprimis enim et ante omnia referenda est omnis actio ad ipsam normam, ut ea qua talis practice agnoscatur. Haec porro agnitio practica in eo habetur, quod 1°) intellectus ad ordinem rationis respiciat, ut decernat quae et qualis debeant esse actiones ut illi ad amussim adaptentur et 2°) voluntas conformiter ad ordinem cognitum se determinet. Ex assuetudine autem ita studiose observandi relationem ad normam gignitur habitus correspondens qui virtus prudentiae nomine vocatur, et definiri solet "recta ratio agibilium", i.e. habitus inclinans ad observationem relationum in quibusvis negotiis facile dignoscendam et prompto animo amplectendam.

Prudentiam non in solo intellectu residere, sed etiam in voluntate, vel hinc apparet: 1°) quod qui recte de agibili judicat, potest non sequi judicium rectum, et sic agere

imprudenter; — 2°) quod prudentia est virtus moralis; 3°) quod ea pars quae est in intellectu non facit per se hominem simpliciter bonum; et quod potest illa parte quis male uti; quae duo non consentiunt cum proprietatibus virtutum moralium; 4°) quod inconstantia et negligentia, quae sunt vitia opposita prudentiae resident evidenter in voluntate. Praeterea actiones morales aliae respiciunt terminos alios: vel entia nimirum rationalia vel inferiora.

Virtutes quae oriuntur ex assuetudine observandi relationes erga entia ratione praedita, reduci possunt ad justitiam: quae est habitus suum cuique tribuendi. Atque ita sub hoc genere continentur species plures, uti v.g. Religio erga Deum; Pietas erga parentes et erga patriam; Obedientia erga Superiores, Gratitudo erga benefactores, etc.

Entia inferioris naturae respectu hominis rationem induunt boni sensibilis, aut mali. Hinc habitus varii recte se gerendi erga bona sensibilia, qui omnes referuntur ad supremum genus temperantiae: haec autem definiri potest habitus recte se gerendi erga bona sensibilia. Ad eam referuntur Sobrietas, Abstinentia, Castitas, Pudicitia, Modestia, etc.

Habitus recte se gerendi erga mala sensibilia vocatur fortitudo, et definitur "Rationabilis periculorum susceptio et laborum perpessio." Ad eam spectant Patientia, Perseverantia, Magnanimitas, Magnificentia, etc.

Scholion. Vitium virtuti opponi potest sive per excessum, sive per defectum: quapropter virtus merito dicitur consistere in medio. Sic, v.g. fortitudini opponuntur hinc

vecordia, pusillanimitas, inde vero temeritas et praesumptio.

N. B. Virtutes illae quatuor ad quas alias reduci dictum est, communiter vocari solent virtutes cardinales, cujus quidem denominationis ratio reddi solet alia et alia. Trium autem ultimarum notio non raro apud Scholasticos paulo diversa explicari solet ab eis quae hic sunt proposita. Dicunt enim Justitiam, Temperantiam et Fortitudinem cardinales dici quia summum honestatis gradum in aliqua peculiari materia attingunt. Quapropter aliae virtutes dicuntur iis adnectis, aliae ut partes subjectivae, seu ut species generi subjectae, aliae ut partes integrantes, aliae ut partes potentiales.

Articulus 4.

De efficacia normae actionum humanarum seu de lege naturali.

Definitum est quis sit typus ille seu norma cui conformentur oportet operationes morales, ut sint convenientes naturae rationali. Jam quae sit illius regulae vis admovendum hominem ut secundum illam in omnibus adjunctis suas actiones exigat, hic statuendum est.

Norma vere et perfecte efficax ad hominem movendum vocari solet proprio sensu lex. Agendum igitur est

1° De essentia legis in genere;

2° De variis legum speciebus;

3° Statuendum ordinem objectivum rerum seu ordinem rationis, instrui vi vere et proprie dictae legis.

Haec triplici paragrapho praestabuntur.

---

§ 1. De genuino conceptu legis.

<u>Definitio nominis.</u> Nomen <u>lex</u> usurpari solet: 1° sensu latissimo et improprio, pro norma quavis ad quam exigi possint operationes quaecumque, etiamsi haec norma mere sit directiva; et sic idem significant haec tria: norma, regula, lex.

2° Sensu proprio sed generico, lex est quaevis norma juxta quam <u>efficaciter</u> determinantur entium operationes, et sic dicuntur leges physicae, astronomicae, aestheticae, leges morum, etc.

3° Sensu omnino speciali et stricto, lex signat normam <u>efficaciter</u> dirigentem actiones humanas; ac proin conceptus legis conceptui normae generico superaddit vim determinandi efficaciter hominem ut illi normae se accommodet.

<u>Definitio realis.</u> Jam ista efficacia in quo reponatur, investigandum est.

Efficacia normae cujuslibet oritur ex quadam necessitate qua subjectum operans adigitur ut secundum illam normam agat. Ita legum physicarum efficacia nititur vel ipsa intima constitutione corporum quorum operationes his legibus determinantur, vel impulsu aliquo extrinseco corporibus a Deo conditore indito. Similiter legum aestheticarum

rum efficacia oritur ex necessitate qua artifex adstringitur exprimendi exemplar quoddam propositum.

Quoad efficaciam legum stricto sensu sic dictarum, quibus nimirum reguntur operationes humanae quà tales, ea neque ab impulsu extrinseco subjectum determinante originem habere potest. Coactio enim ab extrinseco illata tollit voluntarium; neque a necessitate subjectiva quae ipsi naturae humanae intrinsece inhaereat: quod enim subjective necessarium est, nequit esse liberum, ac proin caret conditionibus ad actum humanum requisitis. Restat ergo ut haec efficacia oriatur ex necessitate quadam objectiva, i.e. ex necessitate quae ab intellectu apprehenditur et voluntati proponitur, ut ei libere se subjiciat.

At vero necessitas hujusmodi potest esse alia hypothetica, alia absoluta: hypothetica, quae pendeat ab aliqua libera volitione ipsius hominis agentis; ita qui libere ad aliquem finem obtinendum se determinat, ipse sibi necessarium videt determinatorum quorumdam mediorum usum; sed haec necessitas pendet ab hypothesi quod homo velit finem illum obtinere. Talis autem necessitas non potest sufficere ad veram efficaciam legis constituendam, quà homo ligetur ut legi se conformet. Si enim hac tantum efficacia instrueretur lex, jam non ipsa ligaret voluntatem, sed voluntas se ligaret, vinculo quod posset pro libitu abjicere, renuntiando nimirum fini illi, quem libere elegit obtinendum; et hac renuntiatione facta, jam omnis legis efficacia evanesceret.

Absoluta ergo sit necessitas oportet, ex qua oriatur legis efficacia. Talis necessitas est quae a nullo actu voluntatis liberae ipsius agentis pendeat. Hujusmodi vero necessitas nulla alia ho-

mini adhaeret in praesenti vita, nisi necessitas volendi, — vel formaliter vel interpretative —, finem ultimum ad quem obtinendum ordinatus est, seu beatitudinem.

Necessitatem volendi beatitudinem absolutam esse sic ostenditur:

Impossibile est homini beatitudinem formalem positive respuere, et consequenter etiam impossibile positive renuntiare beatitudini objectivae abstracte sumptae.

Beatitudo autem quum consistat in possessione perfecta objecti plene satiativi appetitus naturalis, nequit ea obtineri nisi adeptione illius objecti quod solum potest esse homini perfecte satiativum, i.e., adeptione illius beatitudinis materialis, — scilicet objectivae concrete sumptae —, ad quod demonstratum est hominem a Deo ordinari. Quapropter nequit creatura rationalis actu perfecte rationali beatitudinem illam materialem a se abdicare. Qui enim hoc faceret simul vellet beatitudinem formalem et simul nollet objectum extra quod hujus beatitudinis assecutio est impossibilis.

Ut ergo legi alicui insit vera efficacia determinandi hominem ad certas aliquas actiones aut praestandas aut omittendas, oportet ut inter illas actiones et beatitudinem obtinendam constituatur nexus vi cujus actiones illae praescriptae vel earum omissio praescripta, fiat medium necessarium ad beatitudinem obtinendam. Tali vero nexu constituto, vere imponitur homini necessitas objectiva, eaque absoluta, se conformandi normae cui haec efficacia inest. Necessarium est enim illi velle beatitudinem, et vi nexus necessarium obtemperare normae, quod est medium ad beatitudinem obtinendam. Hujusmodi necessitas vocari solet <u>obligatio</u> legis: quae definiri

potest: Necessitas observandi normam, orta ex ineluctabili connexione illius observationis cum beatitudine.

Sic explicata natura obligationis, lex definiri potest modo brevissimo, sensu tamen stricto: Norma obligans.

Nota I. Jam constitutio hujusmodi nexus inter actiones aliquas et beatitudinem per se fieri nequit nisi a solo Deo. Beatitudo enim quum consistat in possessione ipsius Dei, conditiones hujus possessionis obtinendae determinare non potest nisi Deus. Ipse enim solus potest sui possessionem concedere vel negare, ac proin quibusdam conditionibus eam adnectere. Omnis ergo proprie dicta obligatio cujuscumque legis vel immediate vel mediate oritur ex volúntate Dei, sive ea libera sit, sive necessaria.

Nota II. Necessitas moralis ea est quae potest constare cum actu morali, i. e. cum actu libero. Haec autem potest esse perfecta vel imperfecta. Perfecta eadem est quae vocatur proprio sensu obligatio, cujus definitio modo data est. Necessitas moralis imperfecta non est necessitas omnino absoluta, ac proin deficit a ratione proprie dicta obligationis. Vocari etiam solet nonnunquam obligatio imperfecta. Oritur autem haec necessitas moralis imperfecta ex bono aliquo morali quod obtineri non potest nisi adhibito quodam medio determinato, quod tamen bonum morale non sit omnino necessarium ad beatitudinem obtinendam.

De essentia physica legis. Definitio legis, qua dicitur norma obligans, eam proponit per conceptus metaphysicos ad instar conceptus materiae et formae. Materia enim legis sunt actiones praescriptae vel prohibitae seu observatio

normae, et forma est ipsa obligatio.

Ad essentiam ejus physicam vel potius quasi-physicam determinandam, duo requiruntur, ut nimirum statuatur qui sint actus causativi legis, et quis actus applicativus. Lex enim quum non sit ens aliquod physicum existens ad modum substantiae, non potest aliam habere existentiam quasi physicam nisi in causis suis, efficiente videlicet vel applicante.

Jam circa actum efficienter causativum legis duplex potissimum viget inter auctores sententia. Prior, quam tenent Thomistae et nostrorum Theologi nonnulli, docet causam legis esse intellectum, et actum causativum esse actum intellectus. Hanc autem suam sententiam ita exponunt: Actus causativus legis ille est, quo statuitur nexus inter actiones aliquas humanas, eas nempe quae lege jubentur aut prohibentur, et beatitudinem hominis: talis autem connexionis institutio est aliqua ordinatio; jam ordinare proprium est intellectus; ergo legem constituere munus proprium est intellectus. Qui huic sententiae adhaerent, definire solent legem consequenter: "Ordinationem rationis in bonum commune, ab illo qui curam habet communitatis promulgatam." Hanc autem contendunt esse sententiam S. Thomae, qui ipsis hisce verbis proponit legis descriptionem. Verum S. Thomam ab hac sententia discedere luculenter constat ex 1ª 2ªᵉ, q.97, a. 3.

Alii auctores docent actum efficienter causativum legis esse actum voluntatis. Quam sententiam ita tuentur: Utique statuere legem idem est ac connectere quasdam ac-

tiones cum beatitudine et connectere idem ac ordinare seu instituere aliquem ordinem inter actiones illas et beatitudinem, ordinem nimirum mediorum ad finem; verum constituere aliquem ordinem non est opus intellectus, sed munus voluntatis. Intellectus enim munus tantum est cognoscere objecta, et actiones voluntatis circa objecta dirigere; nullo autem modo intellectus potest per se ordinem aliquem inter res constituere, sed in tali ordine constituendo voluntatem dirigere potest et ordinem contemplari. Huic autem sententiae aperte favet Divus Thomas; hoc enim habet in corpore articuli indicati: "Respondeo dicendum quod omnis lex proficiscitur a ratione et voluntate legislatoris. Lex quidem divina et naturalis a rationabili Dei voluntate; lex autem humana a voluntate hominis, ratione regulata." Quo ex loco apparet evidenter S. Thomam tenere rationis munus esse ut voluntatem dirigat in constituenda lege, non autem ut ipsa per se sola legem constituat. Quare definitio legis superius proposita, quae habetur 1a 2ae, 90, 4, ita intelligenda est, ad mentem auctoris, ut ordinatio rationis accipiatur pro ordinatione voluntatis rationalis. Loca enim scriptorum ambigua ex claris exponenda sunt.

Quoad alterum elementum legis quasi-physicum, applicationem videlicet, illud ab omnibus constituitur in promulgatione. Est autem <u>promulgatio</u>: Auctoritativa propositio legis per se sufficiens ut lex omnibus subditis innotescat.

De hoc elemento, duplex etiam habetur inter auctores sententia: aliqui tenent promulgationem esse complementum legis, sed totam legis essentiam haberi etiam praescindendo a promulga-

tione. Plerique vero existimant promulgationem ad ipsam legis essentiam spectare.

Cui sententiae ideo potissimum adhaeremus, quod essentia legis metaphysica, quum requirat ut efficaciter dirigat subditos in agendo, ad essentiam ejus quasi-physicam spectare debent illi omnes actus legislatoris sine quibus hujusmodi directio efficax haberi non potest, ac proin ipsa promulgatio legis.

Nota. His duobus elementis constituitur essentia quasi-physica cujuscumque normae obligantis quarumcumque actuum humanorum. At nomen legis ex usu reservari solet illis tantum normis quae spectant actiones omnium membrorum alicujus communitatis, et quae statuuntur ad illas actiones stabiliter dirigendas. Quae autem aliquibus tantum personis privatis, vel ad breve temporis spatium imponuntur, proprio nomine solent vocari praecepta. Hinc definitio legis per elementa physica haec est: stabilis ac universalis ordinatio voluntatis rationalis ad bonum commune promulgata. Qua in definitione ipse finis legis indicatur: quum enim toti communitati imponatur, ad bonum commune ordinari debet.

§2. De variis legum speciebus.

Dividuntur leges 1° Ratione legislatoris, in legem divinam et legem humanam.

Explicat Liberatore (79) "Illa a Deo immediate fertur, haec contra ab homine."

2° Ratione promulgationis essentialis, in naturalem

et positivam.

Naturalis ea est, cujus essentiae est promulgari in ipsa natura rationali, tanquam in signo manifestativo legis.

Positiva ea est, quae promulgatur signo aliquo a natura rationali diverso.

3° Lex divina subdividi solet in necessariam et contingentem.

Necessaria ea est, quam non potuit Deus non ferre, in hypothesi quod voluerit condere illa entia pro quibus talis lex constituitur.

Contingens dicitur ea, quam in illa hypothesi potuit Deus imponere vel non imponere. Prioris exemplum est lex naturalis, secundae est, v.g., lex evangelica.

Nota. Lex necessaria vocari communiter solet etiam lex aeterna, ita ut intelligatur eam esse ab aeterno necessariam.

4° Lex humana dividitur in ecclesiasticam et civilem.

Lex humana semper positiva est; quae quidem vocatur ecclesiastica, si Ecclesiae auctoritate sciscitur; vocatur civilis, si fertur a persona civilem jurisdictionem habente.

§3. De vi obligatoria normae actionum humanarum.

Thesis 18.

Necessario existit in Deo voluntas efficax, seu lex aeterna, qua ordinem moralem a rationali creatura servari jubet, perturbari vetat.

Sensus thesis. Dividitur quoad probationem in duas partes: in prima parte statuitur Deum efficaciter velle ut rationalis creatura ordinem moralem servet, neutiquam perturbet; et in secunda parte demonstratur hujusmodi voluntatem Dei esse vere et proprie legem aeternam.

Ordo moralis consistit in perpetua accommodatione actionum moralium creaturae rationalis ad earum normam naturalem, seu ad ordinem rationis. Dicitur autem in thesi voluntatem Dei efficacem circa hujusmodi ordinem moralem observandum respicere creaturas rationales quascumque ac proin etiam hominem.

Voluntas autem dicitur efficax ea quae quantum est ex se sufficit ad effectum intentum obtinendum (1). Hic ergo voluntas Dei efficax ea est quae per se sufficiat ut homo ad ordinem moralem servandum morali necessitate adstringatur.

Prob. 1ª pars. — Ex providentia Dei. — Necessario existit in Deo providentia practica, seu efficax voluntas res quaslibet creatas promovendi ad finem ipsarum proprium,

(1) Cfr. expositio Th. 9.

modo earum naturae consentaneo.

Atqui haec practica Dei providentia quatenus respicit creaturas rationales, est ipsa voluntas Dei ordinem moralem servari jubens, perturbari vetans.

Ergo hujusmodi voluntas in Deo existit.

Major constat ex Theodicaea.

Prob. min. Solus modus quo creaturae rationales modo ipsarum naturae proprio procurare possint gloriam Dei extrinsecam, qui est finis ultimus ob quem conditae sunt, in hoc consistit ut actiones suas deliberatas accommodent normae ipsis a Deo Creatore praestitutae.

Ergo practica illa Providentia erga creaturas rationales consistit in voluntate Dei ordinis observantiam ipsis efficaciter praecipiente, perturbationem vetante.

Prob. 2a pars. Hujusmodi voluntas Dei habet veram rationem legis: est enim norma quaedam veram inducens obligationem. Etenim ut voluntas illa Dei vere sit efficax, creaturae rationali imponat oportet veram necessitatem absolutam actiones suas exercendi conformiter ordini rationis. Ea autem necessitas, nec ab extrinseca vi, nec ab intrinseca subjecti determinatione procedere potest, cum haec libertatem, illa ipsam voluntarietatem, alterutra omnem moralitatem pessumdaret actionum. Objectiva ergo oportet sit necessitas illa, quae, uti dictum est, alia esse nequit absolute, nisi quae oriatur ex constituto nexu inter observantiam ordinis rationis, ex quo efflorescit

ordo moralis, et consecutionem beatitudinis ad quam ordinantur entia rationalia. Est ergo necessitas illa veri nominis obligatio. — Est insuper universalis et stabilis: quum et liget creaturas rationales omnes; et, utpote prorsus necessaria, nequeat unquam deficere; — evidenter etiam ordinatur ad bonum commune totius generis humani, quippe quod dirigat ad gloriam Dei extrinsecam et ad singulorum beatitudinem perfectam; — tandem efficaciter promulgatur, ut probabitur in thesi proxime sequente. Existit autem in Deo non contingenter, sed prorsus necessario, sub hypothesi quod Deus voluerit condere entia libertate praedita, quae possint actiones suas ordini rationis conformes reddere vel ab illo difformes. Merito igitur vocatur lex necessaria ab aeterno, seu aeterna.

Thesis 19.

Lex aeterna in ipsa rationali hominis natura essentialiter promulgatur.

Sensus thesis. Contendimus naturam rationalem hominis esse signum promulgativum legis aeternae seu instrumentum in quo Deus auctoritative homini intimat legem aeternam; et ejusmodi promulgationem isti legi esse essentialem; i. e. fieri non posse ut natura hominis rationalis non sufficienter proponat homini legem aeternam.

Probatur 1º Ex ipsius naturae humanae consideratione. Ut in natura humana sit promulgata

lex aeterna Dei, duo requiruntur et sufficiunt: primum, ut ex inspectione suae naturae homo devenire possit in cognitionem materiae legis aeternae, eorum scilicet quae vel sunt conformia ordini rationis vel ei adversantur; secundum, ut ex ejusdem naturae consideratione devenire possit in notitiam efficacis voluntatis Dei, ordinem rationis observari jubentis, perturbari vetantis.

Atqui utrumque ex consideratione naturae humanae cognosci potest.

Ergo natura humana est signum seu instrumentum promulgativum legis aeternae.

Prob. Minor. Homo inspiciendo suam naturam quoad relationes essentiales quas sustinet cum variis entibus, facile detegit quis sit ordo ex his relationibus exsurgens; ac proin quae sint huic ordini conformia, quaeve ei adversentur cognoscere potest. Item considerando suam naturam quoad principium ejus efficiens, necessario devenit in notitiam causae alicujus supremae, cujus summa sit sapientia, sanctitas et providentia; quae igitur pro his suis attributis necessario debuit hominem obligare ut actiones suas ad rationis ordinem conformaret.

Prob. 2° Ex testimonio conscientiae et experientia. Unusquisque sentit judicia illa practica quae de actionum honestate vel pravitate juxta ordinis normam decernunt, et sponte e ratione erumpere, ubi naturae humanae cum variis entibus relationes considerat, et quamdam voluntati vim inferre, ac tanta auctoritate

praefulgere ut vere divina imperia se esse probent; nempe et ante actionem, eam exhibendo ut necessario faciendam vel necessario omittendam (qui est conceptus confusus obligationis), et post actionem pravam per remorsus conscientiae delicti commissi reum incusando.

Ex testimonio reliquorum hominum et ex constanti eorum agendi modo, haec eadem quae nos experimur, omnibus esse communia intelligimus. Concludendum ergo practica rationis judicia quae de actionum humanarum honestate vel pravitate decernunt, esse manifestationes aeternae legis, quam supremus ipse Legislator voce rationis naturam humanam considerantis, nobis indicit.

Scholion. Argumentum quo primo probatur thesis ostendit promulgationem illam esse legi aeternae essentialem, seu spectare ad ipsam ejus essentiam. Procedit enim argumentum ex consideratione solius essentiae tum legis aeternae tum naturae humanae. Merito igitur vocatur lex aeterna sic promulgata lex naturalis.

Corollarium 1um. Lex aeterna et lex naturalis sunt una eademque lex quae vocatur aeterna, in quantum praecise attenditur quatenus est in legislatore, naturalis vero, in quantum praecise consideratur quatenus promulgata in natura rationali. Non ergo distinguuntur istae leges nisi conceptibus inadaequatis et praecisivis. Huic secundum essentiam physicam lex naturalis definitur: aeterna Dei voluntas ordinem

moralem conservari jubens, perturbari vetans, in rationali natura promulgata.

Coroll. 2um. Legis naturalis praecepta altera sunt affirmativa, altera negativa, ut ex definitione patet: horum materia sunt actiones omnes quae intrinsece sunt inhonestae; illorum vero actiones honestae, non omnes quidem, sed eae tantum quarum omissio sit inhonesta.

Coroll. 3um. Aliquo vero sensu dici potest cum S. Thoma legem naturalem esse participationem legis aeternae in rationali creatura, i.e. participationem per aeternae legis promulgationem.

Coroll. 4um. Ex dictis apparet quo sensu dici possit rationem esse legem. Nimirum 1° ratio accepta pro natura rationali est signum legis aeternae promulgativum. 2° Ratio ut facultas est principium cognoscitivum legis. 3° Ratio accepta pro actu facultatis cognoscitivae, maxime in plurali numero, seu melius judicia rationis practicae objective sumpta, sunt expressio ipsius legis.

Objectiones.

Obj. I. Contra thesin 18. Lex quae dicitur aeterna non est vere lex. Ad essentiam enim legis spectat ut sit promulgata. Nulla vero promulgatio ab aeterno exstitit, quum ab aeterno non fuerint subditi quibus lex proponi potuisset.

Resp. Neg. assert. Ad prob. dist. Lex aeterna complete sumpta non distinguitur a lege naturali, ac proin involvit promulgationem in tempore factam. Nomen autem aeterna

legi competit non secundum promulgationem sed secundum ordinationem voluntatis aliquando promulgandam; secundum hoc vero elementum praecise sumptum, non est quidem lex completa, sed pars legis praecipua.

N. B. S. Thomas et alii docent legem aeternam fuisse etiam promulgatam ab aeterno, quia nimirum ab aeterno existit in Deo decretum necessarium et immutabile promulgationis legis aeternae in tempore faciendae; atque hoc admitti potest esse aliquam promulgationem, quam aliqui vocant promulgationem in actu primo. Re enim vera hoc proprium est legi aeternae, quod ab aeterno immutabiliter fuerit decreta promulgatio ejus in tempore necessario facienda. Hoc autem in legibus humanis non obtinet: quamdiu enim promulgatio ab homine legislatore non fuerit effecta in actu secundo, potest illa promulgatio vel impediri ab extrinseco, vel voluntas ejus faciendae ab intrinseco mutari.

Obj. II. Contra thesim 19. (Lib. 87). Lex naturalis libertatem tollit, nam coactionem et necessitatem imponit.

Resp. Moralem, Conc. Physicam Neg. Tantumque abest ut libertas physica, qua homo praeditus est, lege naturali excludatur, ut potius ex legis existentia ipsius libertatis realitas logice demonstretur: nam hoc ipso quod libertas indifferentiam voluntatis importat, legem postulat, ut voluntas eo modo qui possibilis est ad id quod expedit inclinetur; nec nisi voluntati liberae lex proprie dicta imponi potest.

Instant 1º. Si daretur lex naturalis, a natura hominis separari non posset. Atqui separatur, ut in infantibus.

Resp. Non separatur a natura rationali; haec enim est essentialiter signum ea quae cognosci potest tum materia tum for-

ma seu obligatio legis naturalis. In infantibus vero non deficit instrumentum hoc promulgativum, sed non est expedita facultas qua legatur lex in natura rationali insculpta.

Instant 2°. Ideo adstruitur lex naturalis, ut sit norma actionum humanarum. Atqui ad id sufficit voluptas aut dolor, vel saltem ipsa naturae propensio qua ad convenientia inclinamur.

Resp. 1°. Voluptas et dolor non possunt esse norma actionum humanarum qua talium, uti constat ex thesi 16ª.

2° Inclinatio naturae potest juvare, sed non est norma, quia natura rationalis non caece sed ordine cognito duci debet.

Obj. III. Contra argumentum 2um quo probatur thesis 19. Ex testimonio conscientiae nequit probari existentia legis propriae dictae. Lex enim proprie dicta implicat obligationem proprii nominis, qualem superius explicavimus; at conscientia testatur homines communiter non cogitare de obligatione proprie dicta, sed tantum de aliqua necessitate impropria. — Item remorsus conscientiae et anxietates sentiuntur etiam ubi quis omisit actiones aliquas quas nos dicimus non praecipi, sed esse perfectioris virtutis vel heroicas.

Resp. Quoad 1am partem, scilicet homines communiter non cogitare de hac obligatione. Ex argumento solvitur objectio: Non cogitant conceptu distincto, Conc. confuso, Neg. cogitant se necessitari ad aliquam actionem eliciendam vel ad omittendam. Si vero hunc conceptum necessitari evolvant, ad conceptum distinctum obligationis pervenient (1).

---

(1) Cfr. Liberatore 83, 84.

Quoad 2am partem: Verum est posse hominem ita remorsibus torqueri; hoc autem non contingit circa omnes actus honestiores, nec in omnibus hominibus, sed circa aliquos actus et in aliquibus hominibus. Hujusmodi vero remorsus potest oriri vel 1º) ex judicio aliquo erroneo talem actionem esse obligatoriam: tunc objectio confirmat thesim; vel 2º) ex actione quadam supernaturali Dei, hominem ad actum per se non obligatorium invitantis, tanquam ad medium consequendi ingens aliquod bonum, non tamen necessarium ad finem ultimum, cui invitationi Dei non obsequatur homo ex motivis ab honestate deficientibus, ac proin in hoc casu negatio obediendi tali invitationi est actus saltem leviter inhonestus; ac propterea etiam contra legem naturalem; vel 3º) Potest etiam oriri ille remorsus unice ex omissione actus honestioris, licet illa omissio nihil habeat in se inhonesti. Tunc remorsus ille omnino differt a remorsu qui consequitur actum inhonestum, nec contingit nisi raro et in paucis hominibus, ac proin non infirmat argumentum deductum ex conscientia et experientia communi omnium hominum.

Obj. IV. Nomen legis naturalis perperam applicatur legi aeternae ex eo quod promulgetur in natura rationali. Etenim inde sequeretur leges omnes denominandas esse ex modo quo promulgantur, ubi v.g. legem aliquam a Summo Pontifice latam, quam jusserit ipse promulgari ab Episcopis per singulas dioeceses, vocandam esse legem episcopalem. Hoc autem nemo admittet. Aptius igitur ratio denominationis hujus legis naturalis aliunde desumitur, nimirum vel 1º) ex eo quod ipsa natura rationalis est lex, seu participa-

tio legis aeternae, vel 2°) quia natura rationalis est fundamentum legis naturalis, vel 3°) quia objectum illius legis seu materia est ordo naturalis, vel 4°) quia lex illa cognoscitur lumine rationis naturali.

Resp. Ad primam partem Obj. Ratio illius nominis non desumitur praecise ex facto promulgationis legis aeternae in natura rationali, sed ex eo quod hujusmodi promulgatio est illi legi essentialis, ut probatum est in thesi 19. Promulgatio vero aliarum legum ut fiat hoc vel illo modo particulariter determinato, non est illis legibus essentiale, sed pendet a rationabili voluntate legislatoris, ac proin modus particulariter determinatus quo promulgantur, non praebet sufficiens fundamentum ut leges illae ex hoc capite specificentur. Negandum igitur est leges pontificias, quae per episcopos singularum diocesium promulgentur, vocandas esse leges episcopales.

Quoad 2am partem. Ad 1am rationem. Natura rationalis non potest proprie dici lex, quum ipsa per se non possit inferre obligationem proprie dictam, nec praeterea possit habere rationem normae directivae.

Ad 2am. Natura rationalis non est fundamentum obligationis ac proin nec ipsius legis, quum fundamentum hujusmodi reponi debeat in jure disponendi de fine ultimo hominis, quod jus soli Deo competere potest (Cfr. de natura obligationis).

Ad 3am. Leges positivae possunt et ipsae versari circa ordinem naturalem conservandum et non perturbandum, et sic idem habere possunt objectum quod lex naturalis; atque reipsa lex decalogi, quae positiva est, idem sancit

quod a lege naturali sancitur, una addita determinatione diei alicujus per singulas hebdomadas consecrandi cultui divino.

Ad 4am Nulla est lex quae non cognoscatur lumine rationis naturali, quum ratio sit sola facultas quae valeat percipere legem.

Nota de quibusdam definitionibus legis. Non raro reprobantur quaedam definitiones celebriores apud varios philosophos, sive definitiones legis generice sumptae, sive legis aeternae; ut haec legis aeternae definitio S. Thomae: Est ratio practica gubernationis rerum in mente Dei existens, — sive definitiones legis naturalis, ut v. g. quā dicitur ratio vel voluntas Dei ordinem naturalem conservari jubens, perturbari vetans (S. Aug.). Definitiones tales plerumque non sunt improbandae, sed ex contextu loci ex quo desumuntur, vel ex fine scriptoris, vel ex adjunctis plerumque constat agi modo de lege sensu latissimo, quo nimirum lex idem sonat ac norma, sive ea sit dirigens tantum sive obligans; sic in definitione D. Thomae sumitur pro norma directiva, abstrahendo ab efficacia, — modo de lege objective tantum accepta, seu de materia legis, — modo de lege in actu primo remoto, videlicet de exemplari typo secundum quem voluntas rationalis ordinat. Non raro etiam contingit auctores voluisse tradere definitionem non suam, sed definitionem aliquam quae possit accommodari ad quodcumque ex systematibus quae circumferri solent (ut in definitione S. Aug.); vel tandem voluisse tantum determinare unum ex elementis legis.

De sanctione legis naturalis.

Efficacia legis naturalis in quo praecise consistat ut plene explicetur, restat exponendum quae sit sanctio illi legi propria.

Definiri potest sanctio legis in genere: Praemium aut poena a legislatore constituta pro servantibus aut violantibus legem (1).

Duplex autem potest alicui legi affingi sanctio: perfecta et imperfecta.

Perfecta ea est, quae per se sufficiat ad efficaciter impellendum hominem ut legem in quibuscumque adjunctis servet.

Imperfecta, quae quidem ad servandam legem impellit, sed per se non sufficit ut efficaciter procuret custodiam legis in omnibus adjunctis etiam difficillimis.

Patet autem ad hoc ut aliqua sanctio vere sit perfecta, requiri ut praemium et poena ea sint quae praeponderent bonis negligendis et malis subeundis ut legi

---

(1) N:B. Secundum significationem primariam et genericam sanctio est actus sanciendi i.e., tribuendi legi [illegible] etc, firmitatem inviolabilitatemque. Quae cum legi comparetur constitutione poenae et praemii, inde deducta est definitio hic proposita.—
Usu autem nostri temporis Jurisperitorum vocabulum Sanctio significare solet illum actum quo lex accipit ultimum suum esse completum, antequam promulgetur. Ita Constitutionis belgicae articulus 69us ita sonat: "Le Roi sanctionne et promulgue les lois." In quem articulum hunc tradit commentarium Thonissen: La sanction est l'approbation donnée par le Chef de l'État aux projets de loi adoptés par les Chambres législatives!"

in difficillimis circumstantiis fideliter stetur; ut adeo semper in omnibus adjunctis praestet obedire legi quam ab ea deflectere.

Quae legi naturali sanctio adnexa sit determinatur duabus propositionibus proxime sequentibus:

Thesis 20.

Legi naturali in hac vita sua est apposita sanctio, licet imperfecta.

Duas continet haec propositio partes: prior enuntiat legem naturalem sua sanctione non carere praesentem vitam respiciente; altera, sanctionem illam esse utique imperfectam.

Pars prior. Prob. I. Ex benigna providentia Dei. Ad benignam qua Deus res creatas administrare solet Providentiam, pertinet hominem ad servandum ordinem moralem impellere non solum efficaciter, sed modo etiam praesenti conditioni naturae humanae accommodato.

Atqui ni legi naturali suam etiam in hac vita constituisset sanctionem, poterat quidem Deus ad eam servandam impellere efficaciter; at motionem illam non attemperasset praesenti conditioni naturae humanae.

Ergo benignae Dei Providentiae erat sanctione praesentis etiam vitae firmare legem naturalem.

Maj. explic. Consuevit Deus res creatas ad fines et effectus suos perducere non coacte et impulsionibus quibusdam violentis, sed suaviter et motione ipsarum naturae consentanea. Quod apparet vel in ipso motu siderum; quorum cursus communi quadam et constan-

ti lege ita reguntur ut videantur potius se ipsa quasi sponte movere quam ab alio impelli. Idem cernitur in mutationibus et actionibus sive corporum vita carentium sive vegetalium et animalium; quae omnia ad operationes suas ab auctore naturae non vi compelluntur, sed inclinationibus connaturalibus adducuntur. Congruum igitur est consuetae Dei Providentiae hominem etiam, entium hujus universi excellentissimum, ad finem suum regere motione non violenta sed accommodata praesenti ejus conditioni.

Min. prob. Perpetua custodia ordinis moralis in praesentibus rerum adjunctis, hominum cupiditatibus vehementer adversatur, et plures inde easque nonnunquam valde graves conjunctas habet difficultates. Si igitur detur legis naturalis sanctio in ipsa praesenti vita, jam ad colendam virtutem homo adversus concupiscentiam felicitatis praesentis perpetuo eluctari deberet, neque posset ei vel imperfecte satisfacere. Si igitur in talibus adjunctis ad legem observandam efficaciter moveretur, hujusmodi tamen motio parum esset accommodata praesenti conditioni hominis et magis videretur violenta.

Prob. II. Ex experientia. Ita ad verbum Tongiorgi (1): " Experientia perpetua docet plura bona esse cum virtute providissime sociata, pluraque mala e vitio sponte consequi:

A) Quaedam bona virtuti, quaedam mala vitio

(1) Phil. mor. n. 178.

sunt adjecta essentialiter. Virtus enim natura sua magnam animo satisfactionem ex interna recte factorum approbatione, magnam laetitiam ac perpetuam tranquillitatem affert, animae facultates ad domesticae et civilis vitae munia aptas conservat, atque in dies perficit; Deoque mentem suavissime conjungit."

"Vitium vero animum amaritie replet, angit atque perturbat; ejus facultates hebetat vitiatque; mentemque a Deo violenter avertit ac separatam tenet."

Nota. 1°) In hoc argumento agitur de perpetua exercitatione virtutis.

2°) Primum bonum quo remuneratur virtus est ipsa perfectio quam virtus per se animo indit secundum ea quae dicta sunt in thesi 8ª.

3°) Varii sunt gradus in satisfactione quam virtus perpetuo culta secum affert, varii quoque gradus in malis quae ad vitia consequuntur.

4°) Inter mala vitio essentialiter adnexa, primum omnium est ipsa debilitatio seu imperfectio quam per se actus vitiosus infert facultatibus hominis eas nimirum ineptiores reddendo ad agendum convenienter ad suam naturam, seu secundum normam suam naturalem, uti hominem decet.

B) Ex ipsa physica constitutione hominis, in quantum constat corpore et anima, quaedam bona cum virtute, quaedam mala cum vitio "naturaliter" sociantur. Virtus, – iterum Tongiorgi, – profecto ex se corporis vires confirmat, bonam valetudinem conservat, a pluribus doloribus ac morbis liberat, vitam diuturniorem facit. E

contrario vitium vires infringit, valetudini inimicum est, innumeros dolores ac morbos procreat, mortem accelerat."

Nota. Circa bona et mala naturaliter connexa cum virtute vel vitio, observa:

1°) Haec non essentialiter connecti ac proinde non semper adesse colentibus virtutem, vel vitio indulgentibus.

2°) In his potissimum agi de perpetua observantia virtutis, ac de vitio frequentari solito.

C) Quaedam bona cum virtute, quaedam mala cum vitio conjuncta sunt moraliter, i.e. vi causarum moralium, seu ex consueto agendi modo libertatis humanae." Nam virtus aestimationem, fiduciam, auctoritatem apud homines conciliat; vitium vero contemptum, diffidentiam, infamiam."

Nota. hic etiam agi de virtute vel vitio habitualiter in aliquo existentibus. — Tongiorgi addit: idem compertum esse de societatibus.

Prob. 2a pars. De ratione perfectae sanctionis est, ut hominem quemlibet in omnibus adjunctis contingentibus efficaciter impellere valeat ad legem servandum et ad inhonestatem fugiendum.

Atqui sanctio hujus vitae quae superius exposita est, non pollet tali efficacia. Ergo est imperfecta

Prob. Min. Saepe contingit ut bona quae cum custodia ordinis conjuncta sunt, non solum non praeponderent, sed etiam longe inferiora sint malis quae propter virtutem servandam subeunda sunt. Item mala quae vitia consequuntur, non superant sem

per emolumenta quae nonnunquam maximis sceleribus afferuntur, nec semper sunt iis malis quae ob virtutis cultum aliquando sunt toleranda.

Objectiones.

Obj. I. " 1° Vitia quaque flagitiaque maxima suam habent voluptatem; injustitia persaepe magnopere utilis est; virtus autem plurimis molestiis et calamitatibus est obnoxia.

2° Mali ac boni hujus vitae malis aeque divexantur.

Resp. ad 1m. Dist. 1m partem. Vitia suam habent voluptatem pluribus malis admixtam, Conc. puram voluptatem, Nego.

Dist. 2m part. Injustitia persaepe est utilis, ratione sui, nego; per accidens, subd. ut supra.

Dist. 3m p. virtus pluribus malis obnoxia est, natura sua, nego; per accidens, subd. et simul secum affert plura bona ab ipsa inseparabilia, Conc., secus, nego.

Praesentis vitae sanctio in eo est, quod ex virtute bona plurima et ex vitiis plurima mala per se consequantur. Cum virtute autem nullum malum conjunctum est ex ipsius virtutis natura, sed solum vi adjunctorum et difficultatum quae a cupiditatibus vel ab improbis hominibus ipsi objiciuntur. Ex bonis vero quae ex virtute proveniunt, illa solum possunt sive a naturalibus causis sive ab hominibus impediri, quae naturaliter aut moraliter cum virtute connexa sunt: quae enim essentialiter virtutem comitantur, ab ea sunt inseparabilia.

Ad 2m Dist. Boni ac mali hujus vitae malis ...

sunt obnoxii, i.e. malis quae essentialiter sunt cum vitio connexa, nego; malis naturaliter aut moraliter cum eo conjunctis, subd. per se, nego; per accidens, iterum subd. ita ut boni haec mala et facilius vitent et minus persentiant quam mali, et aequiori animo tolerent, conc. secus, nego.

Bona et mala hujus vitae quae naturaliter sunt cum virtute vitiove connexa, non sunt cum iis solum connexa, sed etiam cum aliis causis: itemque mala quae moraliter seu virtutem seu vitium consequuntur, ab hominibus dependent. Hae autem causae omnes cum suis effectibus subduntur divinae providentiae non ut est legislatrix, sed ut est singulorum curatrix, et unicuique de bonis ac malis praesentibus ea submittit, quae ad ultimum finem assequendum eum juvare possunt." (1).

Obj. II. Nulla sunt bona essentialiter cum virtute, nulla mala essentialiter cum vitio connexa.

Prob. experientia: Bona quae dicuntur cum virtute essentialiter connexa, reducuntur ad pacem animi et testimonium bonae conscientiae. Mala vero vitio essentialiter adnexa reducuntur ad remorsus conscientiae. Atqui frequenter contingit ut et boni anxietatibus et scrupulis torqueantur, atque ita careant testimonio bonae conscientiae; frequenter etiam mali remorsum conscientiae ita extinguunt, ut penitus non sentiant. Ergo.

Resp. Neg. assertum. Ad prob. Neg. omnia bona cum virtute essentialiter connexa ad haec duo reduci posse; habetur enim, praeter illa, perfectio quam in praesenti vita

(1) Zigliara, nn. 179-181.

ordo moralis sedulo custoditus affert facultatibus hominis. Item, praeter remorsum conscientiae, poena vitii, in praesenti vita, est ipsa imperfectio et imperfectior status facultatum humanarum ex vitio essentialiter consequens.

Insuper quoad pacem et testimonium bonae conscientiae, contingere utique potest ut boni illis non fruantur, sed iis tantum hoc contingit quia virtutem colunt imperfecte aut non perpetuo; iis vero qui virtutem perfecte et perpetuo colunt, idem contingere potest ad tempus brevissimum, non vero per spatium temporis longe protractum.

Quoad malos, concedendum est eos aliquo usque extinguere posse remorsus conscientiae, non ita tamen ut vel plene securi sint, vel ut gaudeant testimonio bonae conscientiae: unde possunt quidem obtundere vocem conscientiae malae, sed non illi substituere vocem conscientiae bonae.

De sanctione perfecta.

Praeter illam legis naturalis sanctionem imperfectam alia adsit perfecta necesse est, quae nimirum sit per se sufficiens ut hominem in quibuscumque adjunctis efficaciter impellat ad legis observantiam. Nisi enim hujusmodi sanctio legi naturali adnexa sit, non potest dari in Deo efficax voluntas procurandi ordinis moralis custodiam. Igitur inquirendum in quo consistat haec sanctio.

Variae sunt hac in quaestione solvenda philosophorum sententiae. Ut enim omittamus Sensistas cujuscumque scholae et Utilitarios, qui cum nullum praeter hujus vitae sensibile bonum homini concedant, omnem efficaciam legis na-

turalis sanctionem e medio tollunt; sunt et apud Rationalistas duae potissimum sententiae solenniores, quarum altera veterum Stoicorum placitis consona, propriam naturalis legis sanctionem statuit reponi in ipsa approbatione conscientiae recte facti, et in reprobatione conscientiae actionis inhonestae. Verum uti est superiori thesi demonstratum manet, talis sanctio est per se insufficiens ad observationem legis efficaciter procurandam, in omnibus nimirum adjunctis, etiam asperrimis.

Altera sententia apud Rationalistas commendata, admittit aliquam futurae vitae sanctionem, quam ita fore explicat jam laudatus Ludovicus de San:

Primo statuunt quaedam principia quibus totum suum systema superstruunt. Docent enim:

Principium 1m. Homo in infinitum evolvitur, semper magis ac magis ad bonum infinitum in se realizandum accedendo, nec tamen unquam potest completam hujus infiniti boni assecutionem obtinere.

Principium 2m In hac indefinita evolutione, migrat homo successive per infinitos status externos diversos, qui status sunt complexus conditionum diversarum in quibus successive constituitur ut iis utatur ad infiniti boni realizationem. Status autem illi ita se successive excipiunt ut novus status coalescat conditionibus accommodatis ad gradum aliquem infiniti boni perfectiorem obtinendum, quam ille gradus fuit qui poterat obtineri conditionibus status praecedentis. Unus ex illis statibus est vita humana praesentis temporis.

His principiis positis, ita constituunt suum systema de sanctione legis naturalis: in singulis illis statibus procuratio

gradus correspondentis boni infiniti, fit per observantiam legis honestatis, et observantia illius legis munitur pro singulis statibus sanctione perfecta correspondente. Quae sanctio sic exponitur, eam applicando v.g. statui praesentis vitae: Si quis toto tempore vitae praesentis perfecte servaverit legem naturalem, quum hic in praesenti vita assecutus fuerit gradum perfectionis ad quem obtinendum haec vita ordinatur, status ejus internus, in hujus vitae fine, erit perfecte accommodatus conditionibus status externi in quo post hanc vitam collocabitur, atque ita aptus erit ad utendum facile mediis novi illius status ut per ea altiorem gradum perfectionis attingat, et magis accedat ad bonum infinitum realizandum in se: quapropter novus ille status respectu ipsius habebit rationem praemii. Si contra homo in praesenti vita, naturalem legem violando, non acquisiverit gradum perfectionis qui hujus vitae proprius est; jam, post obitum, status ejus internus nullo modo erit accommodatus conditionibus novi status externi in quo collocabitur: ac proin novus hic status erit illi violentus, et consequenter habebit rationem poenae. Igitur idem omnino status erit homini justo praemium, poena injusto. Verum in singulis illis statibus successivis semper manebit usus libertatis: erit proin iis quibus aliquis status sit violentus, semper copia statum suum internum immutandi et ad concordiam redigendi cum statu externo, per poenitentiam scelerum in praecedenti statu admissorum; quo effecto, et ipsi mediis praesenti suo statui propriis tendentiam resumere poterunt ad bonum infinitum in se elaborandum.

Fundamentum hujus sententiae assumunt, repugnare in sanctionem legis naturalis constitui poenam aeternam.

Crisis hujus sententiae. Haec sententia quatenus statuit indefinitam evolutionem hominis et tendentiam infinitam ad bonum infinitum nunquam obtinendum, 1° caret omni prorsus solido fundamento cui innitatur, ac proin non est philosopho digna. Ut enim ex mox dicendis apparebit, aeternitas poenarum quibus luenda sit legis naturalis contemptio, nullam prorsus implicat repugnantiam, quin immo valde consentanea est rationi et perfectionibus divinis; 2° supponit Deum potuisse condere naturam humanam qualem reipsa conditam esse compertum est, et tamen potuisse eam non ordinare ad beatitudinem, tamquam ad finem ultimum aliquando obtinendum: quod utique repugnare sapientiae, veracitati et bonitati Dei demonstratum est in thesi 5ª. Quatenus vero sanctionem legis naturalis reponit in violentia status externi relate ad statum internum, quae violentia possit tolli ab illo ipso cui poena imponitur, evidenter perimit rationem sanctionis perfectae. Quis enim non malit ad momentum pati violentiam talem, quam in praesenti vita perferre diuturna et atrocissima mala quae cum observatione legis honestatis nonnunquam conjuncta sunt? Si autem supponatur violentiam illam status externi relate ad internum non posse tolli, nisi postquam quis per totam durationem novi status hujusmodi violentiam superaverit, et legis honestatis observaverit, sanctio talis videri fortasse alicui poterit satis perfecta; verum remanet semper adversus hujus sententiae acceptationem vitium gratuitae prorsus assertionis: quo vitio omnis sanctionis ratio pessumdatur.

3ª sententia statuit sanctionem legis naturalis in immediata adeptione beatitudinis post obitum consequendae

ab his qui legem servaverint, et in diuturnis suppliciis per quae legis violatores scelera expiaturi sint, antequam et ipsi ad beatitudinem perveniant. Haec sententia communis est plerarumque systematum orientalium, ut in Perside, Aegypto, etc. Solet etiam tribui Origeni, quin et nonnullis Patribus Ecclesiae Graecae. Ista opinio omnino caret solido fundamento ac proin non est philosopho digna: Ut fundamentum enim assumere solent 1° requiri legis naturalis sanctionem aliquam perfectam; et 2° repugnare poenas aeternas: de hac vero altera parte quid sentiendum sit, in examine superioris sententiae dictum.

4ª sententia, catholicorum communis haec est: Legem naturalem hac firmari sanctione utique omnibus numeris perfecta, quae consistit in ipsa consecutione beatitudinis aeternae, tamquam praemio servatae legis, et in ejus perpetua amissione conjuncta cum aeternis suppliciis positivis, tamquam poena legis contemptae.

Haec sententia quadruplici potissimum modo proponi potest in philosophia, praescindendo scilicet a revelatione.

Primus modus. Ratio per se sola, i.e. solo lumine naturali, potest demonstrare hominem qui in hac vita legem servaverit, statim post obitum adepturum esse beatitudinem aeternam; illum vero qui legem violaverit, statim etiam beatitudine in perpetuum excisurum, et plectendum insuper esse poenis positivis aeternum duraturis. Causa ita proponendi sententiam, haec asseritur: quod praesens vita habet rationem viae seu tendentiae ad finem; quae via non protrahitur ultra obitum: tunc enim homo constituitur in termino.

Secundus modus: Ratio sufficit quidem per se probare sanctionem legi naturali appositam consistere in adeptione vel amissione beatitudinis aeternae, conjuncta cum suppliciis aeternis; non tamen valet demonstrare illius sanctionis applicationem statim obventuram esse post finem praesentis vitae.

Tertius modus: Ratio valet quidem argumentis ex solo fonte veritatum naturalium deductis demonstrare adeptionem beatitudinis fore praemium servatae legis; et praeterea nulla repugnantia prohiberi quominus in poenam legis violatae statuatur perpetua beatitudinis privatio, adjectis etiam suppliciis aeternum duraturis, sed eam vel esse necessariam, vel de facto fore subeundam peccatoribus, nequit evincere nisi recurrendo ad fontem revelationis. Ita Passaglia, Laforet, probabiliter etiam Suarius, qui ad aeternitatem poenarum inferni probandam argumenta non deducit ex penu rationis naturalis, sed tantum ex fonte revelationis (de vitiis et peccatis. D.7, s.3) Imo postquam veritatem catholicam ita confirmavit, addit: "An vero aliquis excipiatur, res controversa est, quae non pertinet ad fidem" (ib. n.4). Et n.15 ait: "piam et verisimilem sententiam theologorum esse, quae affirmat damnatos puniri citra condignum". Quibus notatis valde infirmantur argumenta quibus ex sola ratione vellent evinci veram necessitatem poenarum aeternarum.

Quartus modus: Ratio invicte demonstrat adeptionem beatitudinis fore praemium certum servatae legis; ejusdem autem perpetuam amissionem fore poenam legis violatae etsi non evincit ad evidentiam, tuetur tamen argumentis suffi-

cientibus ut beatitudinis assecutio violatoribus legis prorsus dicenda sit desperata. Poenae autem aliae aeternae adjiciantur necne illi sanctioni, id ratio per se non potest demonstrare, licet ex revelatione christiana utrumque certum sit: et adjici nimirum privationi beatitudinis poenas alias positivas, et tum has tum illam aeternum esse duraturas

Examen argumentorum quibus probari solet sanctionem poenalem legis naturalis fore aeternam.

Praenotasse hic juvat argumenta illa referri posse ad utramque partem sanctionis illius poenalis, ad supplicia nimirum positiva privationi beatitudinis adjecta et ad hanc ipsam privationem in se sumptam. Posteriorem hanc partem per se proprie respiciunt. Privatio hujusmodi est omnium poenarum atrocissima, maxime si supponitur hominem beatitudine privatum aeternum esse victurum.

Argumentum 1um Cong. 134, 2°, et de eodem agit in Psych. 254; in Compendio n. 322 vel 323, 4°. Ad haec reducitur: Ratio sanctionis perfectae requirit ut poena legis violatae aeternum sit duratura. Nam quaevis alia sanctio insufficiens esset ad homines in officio continendos, maxime in adjunctis difficillimis et asperrimis calamitatibus. Et hoc argumentum confirmare solent ex experientia.

Responderi autem potest talem sanctionem utique optimam fore, si detur; verum ejus necessitatem non evinci. Nam ad rationem sanctionis perfectae sufficit poena quaedam quae non solum in se absolute sit ingens, sed etiam relative maxima, i. e. quae comparatione facta cum bonis et ma-

tis hujus vitae, sit tanta ut haec censeantur nihili facienda ad illam effugiendam.

Quod autem solet dici de experientia, retorqueri optimo jure potest sic: Atqui experientia ostendit nec ipsam poenam aeternam esse sufficientem ad deterrendos homines a violanda lege, quum de facto longe maxima pars hominum non raro legem naturalem graviter laedat in vita, dum persuasum ipsis est poenam violatae legis fore aeternam. Ergo inutile est ad talem poenam recurrere, quippe quae sit atrocissima et tamen inefficax.

N. B. Quod si quis urgeat poenam aeternam esse necessariam, quia quum qualibet alia sit insufficiens, imo et ipsa aeterna non valeat homines de facto in officio continere, quod experientia satis compertum est, ac proin verificari nequeat ratio sanctionis plene perfectae, saltem ea statuenda sit quae ad perfectam maxime accedat. Quippe quum voluntas efficax procurandi aliquem effectum ea tantum sit quae omnia media adhibet quae ad illum effectum obtinendum conferre possint.

Respondetur: De ratione voluntatis efficacis non esse ut adhibeat omnia quae ad intentum finem conferre possint, sed tantum ut ea media adhibeat quae plene sufficiant ad finem consequendum rationabiliter, ut scil. fert ipsa natura finis de qua agitur. Sic v.g. ille efficaciter vult fundum aliquem emere, qui valoris illius fundi pretium obtulerit duplum, quin tamen paratus sit pretium dare quod superet illum valorem centies. — In rebus proin moralibus, ille velle efficaciter finem dicendus est, qui id facit quod abunde sufficiat ut finis ille humano

modo procuretur. — Efficax ergo voluntas Dei procurandi ut homo servet ordinem moralem, exigit tantum ut Deus constituat, in sanctionem illius ordinis, bona et mala quae et absolute in se ingentia sint, et relative tanta ut si in conflictu ponantur cum bonis et malis hujus vitae, haec videantur spernenda potius quam illorum periculum subeundum.

Argumentum 2um. — Tongiorgi: Psychol. n. 254 et Compend. n. 323, 1°. — Suar. de vitiis. Disp. 7. sect. 3a nn. 9-13. — Peccatum est infinitum, ergo meretur poenam infinitam.

Tong.: "Qui Deo rebellat, majestatem offendit infinitam et jus laedit infinite magnum. Peccatum igitur malitiam habet objective infinitam. Sed proportio justitiae postulat ut poena cum culpa aequalitatem aliquam habeat. Culpa ergo infinite injusta poena infinita reparari debet. Quum autem poena nulla infinita esse possit intensitate, superest ut duratione saltem infinita esse debeat."

Resp. Hoc argumento ostenditur quidem peccatorem mereri ut a fine ultimo in perpetuum excludatur et poenam subeat aeternam; non autem Deum non posse libere condonare aut non esse condonaturum.

Imo hac ratione enervari potest hujusmodi argumentum: Peccatum involvit malitiam infinitam. Dist. antec.: subjective infinitam, Neg. antec.; Objective infinitam, Conc. Antec. Ergo meretur poenam etiam objective infinitam, non vero subjective. Jam, quum beatitudo ad quam homo ordinatus est, sit objective infinita, privatio ejusdem per tempus aliquod quo potuit homo et debuit ex divina ordinatione illa frui, est poena objective infinita, qua proin

posita, servatur ratio proportionis inter poenam et culpam.

Quin imo, ipsa poena aeternum duratura non est subjective infinita, sed est semper subjective finita et indefinite durans.

N. B. Hoc loco statuisse juverit quid sentiendum sit de effato quo nititur secundum hoc argumentum, nempe: Proportio justitiae postulat ut poena cum culpa aequalitatem habeat. Jam hoc enuntiatum duplici sensu verum est, et aliquo tertio falsum:

1us sensus: Justitia exigit ut poena non excedat hanc aequalitatem: quod utique verum esse apparet.

2us sensus: Justitia permittit ut poena attingat hanc aequalitatem: quo sensu admitti etiam potest effatum tanquam per se verum, saltem ubi agitur de Deo.

3us sensus: Justitia exigit ut poena aequalitatem illam attingat, ita ut inique ageret legislator qui poenam minorem infligeret: qui sensus falsus est. Fieri enim potest ut ex fine ordini rationis convenientissimo ab illo rigore puniendi abstineatur. Qua in re animadvertatur oportet sententia communis theologorum affirmans ipsos damnatos puniri citra condignum.

Instantia. — At saltem major esset justitia in poenis aeternis statuendis quam in eis omittendis; — quod sic probatur:

Perfectio justitiae in hoc consistit, quod singulis tribuatur secundum propria merita. Atqui poena aeterna ad peccatorum merita magis accedit quam quaevis alia poena. Ergo majoris etiam est justitiae.

Resp. Justitia est virtus qua animus inclinatur ad suum cuique bonum tribuendum. Hinc possunt in justitiâ distingui duae partes, vel potius duae species actionum ad justitiam spectantium, alterae quas justitia prorsus exigit, alterae quas permittit, sed minime exigit. Prioris speciei sunt actiones illae omnes quarum omissione denegaretur alicui bonum ipsi debitum ad quod proin habeat jus; alterius speciei sunt actiones illa quorum omissione non tribueretur aliis bonum aliquod, quod alio bono vel aequivalente, vel potiore, compensaretur. Ad hanc speciem referendae sunt castigationes violatae legis naturalis, quorum castigationum omissio compensari honeste potest, tum relate ad ipsum castigandum, consolatione videlicet et collatione beatitudinis; tum relate ad alios, procurando scil. ut effectus per castigationem apud ipsos obtinendus aliâ via obtineatur.

N. B. Non est minor justitia ejus qui clementiâ utitur in delinquentem quam ejus qui poenam delicto proportionatam imponit; dummodo clementia nitatur motivo honesto, et non inferat aliis detrimentum.

Argumentum 3um. Cong. iisdem locis – Suar. de vitiis et peccatis Disp. 7. Sect. 3. n. 5. – In compend. 322, 2° sic habet Cong.: "Peccatum naturâ suâ malum est irreparabile et aeternum. Nam homo per se non potest unquam pro infinita hac injuria Deo condigne satisfacere; nec Deus tenetur injuriam hanc offensori suo condonare. Peccatum ergo irreparabilem aeternamque poenam meretur."

Resp. Ex hoc argumento idem sequitur quod ...

praecedenti, nihil ulterius: nimirum Deum posse quidem infligere poenam aeternam, non vero hoc teneri. Quoad sensum antecedentis hujus argumenti, notandum est peccatum eo sensu dici irreparabile, quod homo non valet per se reparare offensam Dei, quae est objective infinita, non vero eo sensu quod voluntas peccaminosa non possit revocari et iterum fieri recta.

Argumentum 4um. Cong. ibid. 3o: "Vita haec quam in terra vivimus, via quaedam est et palaestra, ideo nobis attributa ut finem, qui felicitas est, per ordinis custodiam assequi possimus: vita vero futura terminus est, in quo praemia vel poenae pro meritis cuique retribuenda sunt. Morte igitur merendi tempus omnino interciditur, ac tempus incipit retributionis. Si quis ergo culpa quam admisit illigatus decedit, in culpa irreparabiliter maneat oportet; aequum est igitur ut irreparabiliter a fine excidat, utque Deus qui in hac praesenti vita misericordiam clementiamque suam exercuit in vita altera justitiam suam exerceat, ... ne bonos et malos sors eadem tandem excipiat."

Resp. Ratio sola, non recurrendo ad fontem revelationis, non valet probare tempus viae finem accipere cum praesenti vita. Quin, etiamsi hoc aliquis ultro concedat, nondum sequitur Deum non posse libere condonare. Neque repugnat quominus Deus ex libera clementia malis concedat indebitam possessionem beatitudinis, quam in justum praemium obtinebunt boni in gradu vel incomparabiliter excellentiore

<u>Argumentum 5um.</u> Cong. Ethica n. 184, 1°: "Deus debet hominem ad suum finem ordinare. Lex autem a Deo hominibus lata, est ratio divinae Providentiae hominem gubernantis. Ergo maxime per legem a Deo latam homo ad finem suum ordinatur. Lex autem hominem ad finem ordinat, non cogendo sed dirigendo. Ergo si homo legem sequatur, ad finem perveniet, secus non poterit."

<u>Resp.</u> Ex hoc argumento sequitur prior pars intenta ab auctore, nimirum hominem qui legem servaverit, ad finem suum certe esse perventurum; sed altera pars non sequitur, illum nempe qui legem violaverit, beatitudine perpetuo cariturum. Hoc enim tantum consequens est, hominem, si legem non servat nullum habere jus ad finem obtinendum. Hoc autem non impedit quominus Deus beatum illum finem ex libera misericordia clementer concedat.

<u>Argumentum 6um.</u> Sapiens Providentia Dei requirit ut exercitium libertatis connectatur cum fine ultimo adaequate sumpto, - ut sic, seu cum substantia finis ultimi, non autem tantum cum aliquo ejus accidente, quale esset v.g. citius tardiusve obtinere illum finem, vel eum obtinere ex jure aut tantum ex libera Dei misericordia.

<u>Resp.</u> Sapiens Providentia Dei requirit ut exercitium libertatis cum fine ultimo connectatur adaequate sumpto, seu substantia finis ultimi, <u>Dist. antec.</u> i.e. requirit ut rectus usus libertatis reddat assecutionem finis ultimi certam, malus usus incertam et desperatam,

Conc. alio quovis sensu Neg.

Argumentum 7um. Sanctitas Dei exigit ut tandem aliquando ordo absolute regnet, ac proin ut vel libere homo ei se conformet, vel ut ordo violatus reparetur castigatione proportionata violationi: jam nulla castigatio potest esse proportionata gravissimis quibusdam violationibus ordinis intensitate poenae. Ergo si finem accipiat castigatio, nunquam erit ordo reparatus. Ergo sanctitas Dei exigit ut castigatio sit aeternum duratura.

Resp. Ad Maj. Sanctitas Dei exigit ut tandem aliquando ordo absolute regnet, Conc. quoad hanc partem. Ad alteram vero partem nimirum exigit ut vel... vel ut ordo violatus reparetur castigatione proportionata, Transmittitur haec pars Maj., non conceditur simpliciter: Non enim demonstratur ordinem absolute regnare non posse, si homo ei se conformet, adactus vi poenarum, vel si alio quocumque modo voluntas hominis ad rectitudinem redigatur etiam non libere. Ad Min. Disting.: Castigatio non potest esse proportionata quae sit involuntaria, Conc. Quae sit voluntaria, gratis asseritur. Duplex enim concipi potest castigatio ordinis violati: altera quae consistit in poenis invite toleratis a voluntate reluctante contra ordinem justitiae, secundum quem tales poenae imponuntur. Evidens autem est hujusmodi castigationem nunquam esse posse proportionatam reparationem ordinis violati, quum voluntas maneat semper opposita ordini. Altera castigatio est, qua violator ordinis non solum intime doleat violationem a se fuisse admissam, sed praeterea adeo in se

detestetur illam inordinationem ut libenter ac ultro in se admittat subire omnem expiationem, etiam castigatoriam, ordinis violati. Jam talem reparationem quae in se contineat poenam ingentem intensitate, non esse proportionatam reparationem ordinis violati, non probatur. Unde fieri fortasse potest ut violator ordinis in ultimo instante viae, tam clare cernat ingentem stultitiam qua beatitudinem infinitam quantum in se est projecit, ut lev[i]culo gaudio ac instantaneo frueretur, ut hanc inordinationem perfecta poenitudine reparet. Tale autem quid contingere revera nullo modo probatur, sed sufficit ad enervandam vim argumenti, ut illius rei impossibilitas non demonstretur.

N. B. Regnum ordinis, quum in eo consistat ut omnia sint ordini conformia ordinem absolute regnare intelligi potest tripliciter:

a) Si omnes operationes omnium entium creatorum huic ordini conformantur perfecte per totam durationem eorum existentiae, et haec ratio regnandi est omnium absolutissima.

b) Altero modo ordo dicitur regnare absolute, quum postquam per aliquod tempus toleratae et commissae fuerint perturbationes ordinis, dein omnes illae violationes reparentur sponte ab ipso violatore, detestatione videlicet proportionata inordinationibus admissis, et nova assumptione custodiae ordinis per omne spatium reliquum existentiae illius qui violavit.

c) Tertia regnandi ratio in hoc constituitur, quod inordinationes aliquando admissae et a Deo toleratae castigantur dein poenis violatori invito impositis, quae

inordinationibus admissis proportionatae sint et a peccatore subeantur quin tamen ejus voluntas ordini deinceps accommodetur.

Secundum hunc ultimum modum ordo dici potest incipere regnare absolute ab initio castigationis, non quidem eo sensu quod omnia jam fiant conformia ordini, sed hoc altero quod Deus ea quae inordinata sunt non permittat manere impunita.

Thesis 21.

Argumentis ex sola ratione naturali depromptis nequit invicte demonstrari sanctionem poenalem legis naturalis aeternum esse duraturam.

Expositio. Sanctio de qua hic agit thesis, consistit tum in privatione beatitudinis tum in poenis positivis illi privationi superadditis, vel etiam in sola illa beatitudinis privatione ut ita sensus propositionis probandae sit, neque carentiam illam beatitudinis fore aeternam neque poenas alias illi additas iri ex sola ratione cum certitudine probari.

Probatur. Probationes quae proferri possunt sive ex natura et proprietatibus peccati, sive ex notione et exigentia sanctionis perfectae, sive tandem ex consideratione perfectionum divinarum evincunt ea quidem peccatum quo graviter violatur ordinis rationis tanta poena esse dignum, Deumque eam posse justissime imponere iis qui hujusmodi facinora admittunt; at poenam illam necessario aut certo imponendam esse non

demonstrant. Licet enim justitia plane permittat ut delictis commissis rependatur poena proportionata, non tamen exigit ut plectantur poena quam merentur maxima; neque sapientia aut providentia Dei postulat ut lex honestatis confirmetur sanctione omnium efficacissima sed tantum ut ei constituatur sanctio vere perfecta in ratione sanctionis, talis scilicet ut ad poenam illius sanctionis vitandam omnia hujus vitae mala sint prompto animo excipienda potius quam periculum illius poenae subeundae incurrendum.

Confirmatur thesis pro philosopho catholico. — Censent theologi ipsos damnatos in inferno, ex revelatione cognito, minorem poenam perferre ea quam meriti sunt. Ex quo infertur veritas argumenti in probationem thesis propositi.

Thesis 22.

Beatitudinis consecutio ita cum lege naturali connexa est, ut ea legem servantibus certa sit, violantibus vero prorsus desperata.

Sensus thesis. Uti legenti apparet, thesis haec constat duplici parte: altera statuit praemium quo sancitur custodia legis naturalis, esse adeptionem aeternae beatitudinis quae est finis simpliciter ultimus ad quem consequendum ordinatus est homo; altera, quam poenam eadem sanctio certe complectatur, enuntiat. Non quidem affirmat singulos legem violantes aeterna beatitudine

in perpetuum carituros; id enim non videtur solo lumine rationis naturalis invicte demonstrari; sed contendimus sanctionem poenalem huic moraliter aequivalentem propositam esse homini, ad eum deterrendum a legis naturalis transgressione, nimirum quod amisso omni jure ad beatitudinem et omni fundamento existimandi fore ut eam unquam adipiscatur, jam ejus consecutio sit prorsus desperata legis violatoribus.

1ª pars. Nempe qui fideliter servaverit legem naturalem, certe obtinebit beatitudinem.

Prob. Deus serio vult ut homo perveniat ad beatitudinem.

Atqui talis seria voluntas Dei importat ut qui legem fideliter servaverit, beatitudinem certe obtineat.

Ergo qui legem servaverit, certe eam obtinebit.

Major. constat ex thesi 5ª.

Min. prob. Seria voluntas Dei ut homo perveniat ad beatitudinem importat ut penes hominem sit illam obtinere. Atqui supposito solo ordine naturali homo fideliter servans legem naturalem, omnia media necessaria adhibet ut ad illam perveniat. Servando enim ordinem, et illum neutiquam perturbando, in omnibus voluntatem suam ad voluntatem conditoris sui, Dei, conformat. Ergo facit quidquid Deus ab illo praestari vult ut ad beatitudinem perveniat (Cfr. probationem thesis 8ae). Ergo voluntas illa seria Dei importat ut homo servans legem naturalem, ad finem ultimum certe perveniat.

2ª pars, nimirum violantibus legem naturalem

consecutio beatitudinis prorsus desperata est.

Prob. Illius boni consecutio desperata est, circa quod concurrunt hae quatuor conditiones: 1° Quod Deus non teneatur absoluta necessitate istud bonum conferre sine conditione; 2° quod homo libere renuat uti mediis ad illud bonum assequendum ipsi datis; 3° quod, his positis, istius boni amissio sit omnino consona rationi et perfectionibus divinis; 4° quod nulla sit valida ratio existimandi Deum nihilominus istud bonum absolute collaturum.

Atqui his qui non servant legem naturalem beatitudo afficitur his quatuor conditionibus.

Ergo illis beatitudinis consecutio est prorsus desperata.

Major perpendenti conditiones illas quae simul supponuntur concurrere, evidens est. Spes enim seria requirit aliquod fundamentum, saltem probabile, existimandi bonum fore assequendum. Hic autem excluditur omne tale fundamentum.

Prob. Min. per partes. 1° Deus tantum tenetur sua sapientia et providentia homini conferre media quibus possit ad beatitudinem pervenire, et recte illis mediis utenti ipsius beatitudinis possessionem praestare. Nullo autem modo tenetur illam possessionem concedere iis qui convenientibus mediis nolunt uti.

2° Medium homini collatum, quo ad beatitudinis possessionem perveniet, est ipsa custodia legis naturalis, ut patet ex probationibus thesium de lege aeterna et de ejus promulgatione. Ergo homo quae legem non servat, renuit uti mediis ipsi datis ad beatitudinem assequendam.

3° Quod talis homo non consequatur beatitudinem.

α) Valde consonum rationi. Nam rationi valde consonum est quod Deus legem naturalem communierit ea sanctione quae per se est efficacissima, ut hominem moveat ad legem fideliter servandam. Ea autem sanctio est proculdubio omnium efficacissima, quae in praemium servatae legis statuit adeptionem beatitudinis in poenam legis neglectae perpetuam amissionem hujus beatitudinis.

β) Idem valde consonum est justitiae divinae: quippe cui omnino congruit ut singulis retribuatur secundum meritum operum suorum. Jamvero qui legem naturalem non servat, Deo rebellat, majestatem offendit infinitam, et jus laedit divinum. Unde peccatum ejus habet malitiam objective infinitivam nec per se homini reparabilem, ac proin meretur poenam aliquo modo infinitam, i. e. carentiam absolutam boni objective infiniti, eamque perpetuam.

Item valde consonum est rationi et justitiae, ut qui habet media efficacissima ad beatitudinem obtinendam, ea privetur simpliciter, si noluerit illis mediis uti.

4° Nulla valida ratio existimandi Deum nihilominus collaturum esse possessionem beatitudinis iis qui legem non servaverint. Sola enim ratio deduci posset ex misericordia Dei. At misericordia est attributum cujus exercitium est liberum Deo, et ea non excludit exercitium justitiae; nec adest signum ostendens Deum usurum esse misericordia cum iis qui in reatu violatae legis e vita discedant.

Scholion I. Possessio beatitudinis, in qua consistit

sanctio praemialis legis naturalis, varios habere potest gradus, pro varietate meritorum quae tali possessione remunerandae sint. Item aeterna beatitudinis amissio diversos et ipsa habere potest calamitatis gradus, pro varia gravitate scelerum puniendorum. Unde talis amissio conjuncta cum perpetua existentia animae quae legem violaverit, constituit veram poenam positivam; non est enim sola carentia boni convenientis aut debiti, sed carentia talis conjuncta cum invincibili tendentia et quasi inextinguibili siti illius boni consequendi et cum cognitione talem sitim nunquam fore satiandam.

Scholion II. Non decernimus utrum praemium et poena in sanctionem legis obventura sint immediate post mortem, an futura nonnisi post novum tempus viae concessum usui libertatis. Licet enim revelatione divina certum sit tempus viae limitibus praesentis vitae contineri, ac unumquemque statim post hujus vitae fata certum constitui aeternae felicitatis, in praemium legis fideliter custoditae, vel illico plecti poenis aeternum duraturis, in punitionem violatae, non tamen potest hoc solo rationis lumine sufficienter demonstrari.

Scholion III. Neque determinamus utrum praeter amissionem aeternae beatitudinis, quam vocant poenam damni, sanctio poenalis etiam comprehendat alia tormenta sensibilia, illi amissioni superaddita. Etsi enim hoc nullatenus repugnat, imo videtur valde consonum rationi et justitiae; tamen illius superadditae sanctionis necessitatem vel existentiam non valet sola ratio invicte probare.

Objectiones.

Contra 1am thesis partem nulla fit objectio nec seria fieri potest.

Contra 2am partem. Obj. I. Repugnat aeternitas poenarum. Nam supponit nullam dari posse aequivalentem compensationem violati ordinis, praeter aeternitatem poenarum. At hoc falsum est, quum ordo violatus alio modo forsan perfectiore possit reparari, nimirum per ipsam internam conversionem et immutationem voluntatis peccatricis, de qua in responsione ad 1um argumentum.

Resp. Etiam admissa hac reparatione ut adaequata vel perfectiore, Deus tamen non tenetur cum homine qui legem libere violaverit, ita misericorditer agere, ut ipsi concedat etiam post primam violationem legis, facultatem ita reparandi ordinem et se restituendi in capacitatem perveniendi ad finem ultimum. Unde ubi quis semel aequivalenter renuntiaverit beatitudini obtinendae, per abusum libertatis justissime illa in perpetuum privabitur.

Scholion. Utrum homini qui legem naturalem vel semel graviter violaverit, supersit facultas se restituendi in efficaci tendentia ad beatitudinem, nequit ratio solo lumine naturali certitudinaliter definire. Videtur tamen multo probabilius et rationi magis consonum Deum illi, quamdiu ex hac vita non fuerit raptus, non negare copiam reparandi inordinationem admissam, et se restituendi in integrum quoad possibilitatem perveniendi ad beatitudinem. Nisi enim hoc

<u>Scholion IV.</u> – <u>De varia gravitate peccatorum.</u> Inter peccata, quibus homo ab observatione legis naturalis deficit, distingui possunt duo potissimum gradus. Prior eorum peccatorum est quae admittuntur actu vere perturbativo ordinis moralis ut adeo hujusmodi actus natura sua implicet verum contemptum, sive formalem, sive interpretativum, alicujus relationis inter agentem et varia entia existentis. Hujusmodi peccata quum sint verae perturbationes ordinis, merentur amissionem beatitudinis aeternae, juxta dicta in thesi de sanctione legis naturalis. Alter gradus eorum est peccatorum quae constituuntur actu non quidem perturbativo ordinis sed non satis ordinis curativo. Hujus modi actus illi sunt qui per se non implicant, neque formaliter, neque interpretative, contemptum alicujus relationis inter agentem et varia entia existentis. Tales actus natura sua non merentur applicationem perfectae sanctionis paenalis qua firmatur lex naturalis licet digni sint aliqua castigatione.

Distinctio autem inter utriusque gradus peccata ut fiat, attendendum est tum ad plenam voluntarietatem et libertatem actus, ac proin ad plenam advertentiam: ad contemptum enim veri nominis haec tria requiri indubium est; tum ad damnum quod alicui infertur actu peccaminoso, sive illud sit damnum physicum, sive damnum morale: ubi enim nullum infertur voluntarie damnum grave, nullus quoque proprie intercedere potest contemptus relationum quibus agens refertur ad varia entia, ad quae respicit actus.

Notandum autem est frequenter difficillimum esse de peccatis particularibus, vel etiam de aliquibus speciebus

actuum peccaminosorum, determinare utrum graves sint an leves.

---

supponatur non apparet ratio cur talis homo conservetur in hac vita, et non potius plectatur statim suppliciis quae meritus est. Nequit enim ille jam procurare gloriam Dei extrinsecam modo qui Deo acceptus sit, nisi prius statu inimicitiae divinae solutus, iterum Deo gratus evaserit. Neque dici potest hominem illum in vita conservari ut sit exemplum quo alii deterreantur a peccando, quum his non innotescat ipsum tantum vivere ut testimonio sit justitiae divinae.

Obj. II. Poena aeterna non proportionatur culpae admissae a peccatore: ut enim talis proportio servetur, gravitas poenae non excedat oportet gravitatem culpae, neque duratio poenae durationem culpae.

Resp. Ne debita proportio illa excedatur, non requiritur ut gravitas gravitati, durationi duratio singulatim respondeant, sed sufficit ut poena concrete sumpta, prout dicit talem determinatam gravitatem mali per talem determinatam temporis durationem, non excedat gravitatem culpae, etiam concrete sumptae. Gravitas autem culpae proportionatur praestantiae relationis quae contemnitur et juris quod laeditur. Relatio autem hominis ad Deum, quae quolibet admisso in legem naturalem peccato violatur, quod sit relatio ad causam et principium totius sui esse, est praestantiae incommensurabiliter excedentis dignitatem cujuscumque relationis alterius, et quodammodo infinitae; jus vero Dei ut a creaturis suis sibi praecipienti obtemperetur, est jus prorsus infinitum. Quapropter omne peccatum, quo graviter offenditur in legem naturalem, per se est proportionatum poenae

majori quam illa poena esset qua repararetur cujuslibet alterius relationis violatio, et laesio juris cujuslibet finito; ita ut juste poterit Deus in tali offensae reparationem statuere poenam quavis alia poena majorem, ac proin certe poenam aeternum duraturam.

Obj. III. Aeternitas poenarum repugnat sapientiae divinae, quippe cui consentaneum est ut entia rationalia ordinet ad gloriam suam extrinsecam procurandam modo connaturali, spontanea videlicet adaptatione actionum liberarum ordini rationis, non coacta perpessione suppliciorum aeternorum.

Resp. Talis ordinatio est unica consentanea sapientiae divinae, Dist.: Quamdiu ens rationale est in statu viae Conc. Ubi tempus viae finem acceperit, subd.: nisi creatura rationalis contrarium libere elegerit, Conc. si contemptu legis honestatis ipsa elegerit Deum glorificare non libere obediendo, sed coacte perpetiendo, Neg.

Articulus V
De proprietatibus legis naturalis.

Hoc nomine veniunt illae affectiones seu qualitates quae ita legi naturali conveniunt ut non sint communes aliis legibus. Plures nominari solent: refert Lib. 94, quas vocat praecipuas: immutabilitatem, universalitatem, aeternitatem, ut eam ferre Deo competat tanquam primae causae, ut sit fundamentum legis positivae.

Nos de duabus potissimis agemus: 1° de immutabilitate; 2° de perspicuitate.

§1. De immutabilitate legis naturalis.

Immutabilitas est carentia vel negatio mutationis; quod utique tantum est intelligendum de mutatione propriè dicta. Hanc explicat Tongiorgi n. 166, ubi ait: "Propria legis mutatio fieri potest dupliciter: 1° ab intrinseco, quum nempe lex quae rationabilis erat et ad commune bonum utilis, mutatis adjunctis, fit irrationabilis vel noxia; 2° ab extrinseco, per superiorem potestatem quae boni communis curam habet. Fit autem haec mutatio per abrogationem, quando lex totaliter ac simpliciter aufertur; vel per derogationem quum aliqua pars de lege detrahitur; vel per dispensationem, quum, manente lege, aliqua persona particularis ab ejus obligatione eximitur."

Praeterea est alia mutatio impropriè dicta, quae in hoc consistit quod aliqua materia subtrahitur legi; quia nimirum illa materia spoliatur quibusdam conditionibus, quibus communiter solet affici, et propter quas cadit sub praecepto vel sub prohibitione aliqua legis; vel etiam quia acquirit novas quasdam conditiones quibus communiter solet carere, et vi cujus carentiae a lege jubetur vel ab ipsa prohibetur. Talis autem substractio materiae potest vocari mutatio materialis legis, et opponi mutationi formali. Est enim illa mutatio facta circa materiam legis remotam, i.e. circa illud quod vestitum vel spoliatum quibusdam determinatis conditionibus fit materia proxi-

ma legis. Mutatio formalis contra est ea quae fit, quum, materia proxima remanente eadem, obligatio cessat circa ipsam, secundum modum qui supra expositus est.

Thesis 23.

Lex naturalis est absolute immutabilis.

Probatur. Omnis formalis mutatio legis fit ab intrinseco vel ab extrinseco. Atqui lex naturalis neutro modo mutari potest. Ergo.

Prob. min. 1° Non ab intrinseco. Mutatio legis quae fit ab intrinseco, ex eo oritur, quod materia proxima legis fit vel inhonesta, vel inutilis fini legis. Atqui materia proxima legis naturalis, quum sit omissio actionum inhonestarum omnium et exercitium actionum quarumdam honestarum, nunquam potest vel ab honestate deficere, vel fieri inutilis ad procurandam gloriam Dei extrinsecam, quae est finis proximus legis naturalis. Ergo mutatio ab intrinseco in naturali lege fieri omnino non potest.

2° Non ab extrinseco. Nam ex thesi 21 constat Deum necessario jubere ut ordo servetur, necessario vetare ne perturbetur. Atqui mutatio legis naturalis ab extrinseco supponit Deum, quum abrogat vel derogat vel dispensat, sive non jubere ut ordo servetur, sive non prohibere ne perturbetur. Ergo talis mutatio est impossibilis.

Objectiones.

Obj. I. Tongiorgi (1): "Quaedam sunt praecepta quae quan-

(1) Ethica, n. 169.

doque obligant, quandoque non; mutatis enim adjunctis, id quod praecipiunt irrationabile foret ac noxium. Hujusmodi est v.g. praeceptum illud: Non occides."

Resp. Hoc contingere videtur in iis tantum praeceptis quae, sub breviori formula, terminis absolutis et illimitatis enuntiantur; quae tamen cum aliqua limitatione semper intelligenda sunt, qua ad certam materiam proximam coarctentur. Sunt autem actiones quae plerumque versantur in iis conditionibus quibus fiunt materia proxima legis naturalis, atque propterea solet praeceptum circa hanc materiam versans exprimi modo generaliori, omissa indicatione illarum conditionum quae scilicet subaudiri posse merito censentur. Ita v.g., praeceptum illud: Non occides, intelligendum est cum hac limitatione: sine justa causa et legitima auctoritate. Si vero illae conditiones communiter adesse solitae quandoque deficiunt, tunc actiones illae non fiunt materia legis. Ita quum justa causa et legitima auctoritas aderit relate ad occisionem alicujus determinati hominis, jam occisio illa non continebitur sub hoc praecepto prohibente.

Obj. II. Catholicis certum est Deum pluries dispensavisse in lege naturali, ut v.g. quum jussit ut Abrahamus interficeret filium suum innocentem; item quum permisit et suasit Hebraeis ut furarentur vasa Aegyptiorum. Ergo lex naturalis mutari potest ab extrinseco.

Resp. Negatur Deum unquam dispensavisse. Allata vero exempla, et alia hujusmodi, explicantur per subtractionem quam dicunt remotae materiae, ob mutationem adjunctorum propter quae certae quaedam actiones in mate-

ria proxima legis naturalis contineri solent. Itaque ad occisionem Isaaci, nec legitima auctoritas Abrahamo defuit, auctoritas nempe ab ipso Deo collata; nec justa causa, ipsa nimirum jussio Dei qui habet in omnium vitam perfectissimum dominium. Ablatio vero vasorum Aegypti, Hebraeis permissa, non fuit dispensatio a praecepto quo prohibetur furtum. Est enim furtum oblatio rei alienae invito rationabiliter domino. Jamvero ubi Deus permittit ut aliquis rem alterius auferat, eo ipso efficit ut jam dominus rei rationabiliter invitus esse nequeat.

In lege igitur naturali nulla unquam fit mutatio. Quae autem specietenus videtur mutatio esse, nihil aliud revera est nisi subtractio materiae propter mutationem adjunctorum.

§2. De perspicuitate legis naturalis.

Perspicuitas quae legis naturalis propria est in hoc consistit, quod non possit lex naturalis invincibiliter ignorari, quia nimirum tam facilia cognitu sunt ejus praecepta, ut omnibus ratione utentibus obvia sint. Hac autem proprietate non afficiuntur omnia legis praecepta, sed tantum praecipua eorum pars, illa nimirum quae sufficiat ad directionem honestam vitae humanae in communibus adjunctis, inter quae homines solent versari.

Quaenam autem sint praecepta hujus partis ita exponit Tongiorgi (1): "Legis naturalis praecepta tres in clas-

(1) Ethic. n. 171.

ses distribuenda sunt. Prior complectitur prima illa principia quae sine deductione ulla, intellectis terminis, cuique se vera probant, ut illa: ordo naturalis servandus, bonum faciendum, etc. — Altera eas continet conclusiones quae ex primis illis principiis facili et in promptu posita deductione inferuntur, ut: Deum cole; honora parentes; dilige proximum, etc. — Ad tertiam pertinent remotiores omnes magisque particulares conclusiones, quae ex priorum classium praeceptis difficili ac prolixa ratiocinatione eruendae sunt." Hujus tertii ordinis praecepta possunt invincibiliter ignorari. Plures enim sunt ad subtiliores inquisitiones inepti; nec omnes a sapientibus haec difficiliora addiscere possunt. Sunt imo quaedam remotissimae conclusiones morales, in quibus illi ipsi qui magno praestant ingenio, ancipites haerent, nec facile vident quam opinionem amplecti debeant: quare etiam mirum non est si in diversas non raro sententias abeant sapientes in quaestionibus ad hujus ordinis praecepta spectantibus.

Thesis 24.

Primaria legis naturalis principia ebeorum conclusiones proximae nequeunt ab homine rationis usu pollente invincibiliter ignorari.

In hac thesi duae sunt partes: prior spectat primaria principia, altera conclusiones earum proximas.

Probatur 1° argumento communi utrique parti, dein dantur argumenta cuique propria

I. <u>Probatio communis</u>: "Lex naturalis est medium a

Deo intentum quo homines adducat.... ad ipsorum finem. Atqui lex naturalis medium ad hoc idoneum esse nequit, nisi singulis hominibus facile sit cognoscibilis. Ergo."

Prob. min. Adducuntur homines ad finem suum impulsu efficaci ut ipsi se determinent ad ordinem moralem servandum.

Atqui non potest hujusmodi efficax motio hominibus indi per legem naturalem, nisi haec facilis sit cognitu. Ut enim homines ita se determinent, duo cognoscant, idque facile, oportet: 1° Quid sibi agendum sit; 2° necessitatem sibi incumbere conformandi se normae propositae, scilicet cognoscant oportet materiam et formam legis. Debet autem ea cognitio esse facilis, quum multi sint qui nequeunt sibi comparare cognitionem acquisita difficilem. Ergo nequit haec lex naturalis medium esse idoneum quo homines ducantur ad suum finem, nisi facilis sit cognitu.

Prob. 1a pars seorsim. Prima principia legis naturalis versantur circa ideas morales universaliores et primas.

Atqui ideae illae, ac proin earum identitas vel discrepantia, a nullo homine ratione pollente invincibiliter ignorari possunt. Ergo neque prima principia legis naturalis.

Maj. explic. Versantur illa prima principia circa ordinem naturalem, seu ordinem rationis, ejusque observantiae necessitatem, circa bonum conveniens homini ut est ens rationale, et ceteras ideas ejusdem ordinis logici,

Prob. Min. Impossibile est tum ut homo non cogitet identidem de illis ideis, de ordine nimirum de bono convenienti naturae rationali, seu de honestate, de fine ultimo seu beatitudine, etc.; tum ut earum idearum proprietates essentiales et obvias non cernat ubi circa illas versatur ejus cogitatio. Ergo nequit eas invincibiliter ignorare.

III. Prob. 2a pars seorsim. Conclusiones ex primis principiis proxime fluentes tam facile cernuntur ab ipsis procedere, ut ad hoc sufficiat brevissimus discursus, etiamsi sit tantummodo implicitus, qualis institui potest ab homine quantumvis rudi, modo usu rationis polleat.

Atqui quae tam obvie a singulis etiam rudibus deduci possunt, a nemine invincibiliter ignorantur. Ergo.

Objectiones.

Obj. I. Tongiorgi (1): " Inter ipsos rei moralis doctores non paucae agitantur controversiae circa illa ipsa praecepta quae facili deductione cognosci posse diximus: disputant enim an liceat v.g. mentiri ad liberandum innocentem, aut se inebriare ad recuperandam valetudinem, etc.

Resp. Hae controversiae agitantur circa illa praecepta in se et universim considerata, Neg. circa particulares quasdam eorum applicationes, quae ad remotiora a primis principiis praecepta pertinent, Conc. Quod nullatenus impugnat thesin.

" Tota controversia oritur ex accessione quorumdam adjunctorum quae materiam legis mutare videntur" subtrahendo materiam ordinariam legis ob mutata adjuncta.

Inst. Dissentiunt inter se sapientes circa ipsum legis naturalis principium primum, uti ex sequenti articulo apparebit: ergo nec hoc, nec a fortiori alia sunt cognitu facilia.

Resp. Dist. antec.: Dissentiunt circa prioritatem unius principii relate ad alia, Conc. circa eorum veritatem, Neg.

Obj. II. Gentes plurimae ignoraverunt praecepta secundae classis; etenim a) Germani pueris concedebant parva quae furto solerter surripuissent: idem obtinebat apud Spartanos.

b) Aegyptii legem habebant circa furtum, ut qui res furatas ad judicem afferrent, acciperent partem, qui non, morte punirentur.

c) Sunt tribus quaedam incultae quae parentes ad decrepitam aetatem provectos occidant, suspendentes ex arboribus. Occisio omnis advenae apud gentes barbaras et sylvaticas habetur ut licita.

Resp. a) Non erat furtum; nonne communi consensu permittebatur? res parvi momenti cedebant in praemium solertiae puerorum, qui clanculo possent surripere, non invito domino.

b) Non arguit haec lex furtum fuisse habitum ut bonum; sed inductam fuisse constat ut fures cognoscerentur, et sic capita possent detegi.

c) Non agitur hic de praeceptis 2ae classis, sed tantum de praeceptis 3ae classis. Praeceptum enim ne quis innocens malo afficiatur, spectat quidem ad 2am classem: fluit enim immediate ex hoc principio primae classis: ordinem serva erga

alios homines; sed applicatio illius praecepti ad casus quosdam particulares spectat ad 3am classem. Nam in casibus particularibus determinandum erit vel utrum aliquis sit innocans, vel utrum dolor aliquis illatus v.g. dolor mortis, reapse sit malum, non utique absolute loquendo, sed relative ad alia mala quibus per mortem liberantur, v.g. relative ad incommoda et miserias decrepitae senectutis. Jamvero nationes illae rudiores existimant mortem alicui inferre, quum ad extremam senectutem pervenerit, veri beneficii loco esse, non autem malum. Quare non indiscriminatim omnibus sed filii parentibus hoc existimatum beneficium praestant.

Quoad advenas vero, ex errore existimant advenas extraneos omnes ipsis esse hostes, nec ad eos accedere nisi in eorum perniciem, ac proin illos jam non esse innocuos.

Obj. III. Ut lex naturalis merito dici possit perspicua, non sufficit ut ejus materia facile cognoscatur, sed insuper ipsa etiam obligatio servandi legem evidens et facilis sit cognitu oportet.

Atqui circa obligationem dari potest ignorantia invincibilis: haec enim est cognitu difficilis et implexa. Supponit quippe cognitionem Dei ut summe sapientis et providi gubernatoris, et vi harum perfectionum necessario determinati ad connectendum observationem legis naturalis cum assecutione Beatitudinis.

Ergo lex naturalis caret vera perspicuitate in thesi explicata.

Resp. Conc. Maj. Ad Min. Obligatio legis naturalis potest quidem dici difficilis cognitu cognitione distincta et ex-

plicita: qua nimirum analytice determinetur in quo praecise consistat et unde oriatur illa obligatio. Quoad cognitionem vero confusam et implicitam difficilis dici non potest; nam talis cognitio habetur ubi quis concipit Deum non posse non velle serio ut ordo moralis servetur et prorsus non violetur. Hujusmodi autem conceptus cogitanti de Deo supremo moderatore omnino in promptu est. Cfr. doctrina de lege aeterna et de ejus promulgatione: Thes. 19 et 20.

Obj. IV. Argumentum quod primo loco proponitur in probationem communem utriusque partis thesis nullius est efficaciae. – Si enim quid valeret, jam lex naturalis quoad omnes perspicua esset; non enim sufficit hominem agere honeste in adjunctis communibus et ordinariis sed in iis etiam tenetur ordinem moralem servare in quibus eum accidit constitui rarius et quae reguntur praeceptis tertiae classis. Jamvero in comperto est hujus classis praecepta posse invincibiliter ignorari. Ergo argumentum propositum nihil probat, quum nimis probet.

Resp. Defectus perspicuitatis praeceptorum tertiae classis suppletur ab ipsa lege naturali: praebet enim ea, quo vita recte institui possit in eventibus illis minus frequenter contingentibus principia quaedam reflexa, de quibus agetur in art. VII hujus capitis. Nequit proin lex naturalis argui promulgationis vere insufficientis. Quod vero ex defectu obviae notitiae aliquorum ejus praeceptorum, difficilior fit recta institutio totius vitae humanae, id ostendit fuisse moraliter non ta-

men physice aut absolute necessarium supplementum aliquod extrinsecum, quo Deus positiva aliqua promulgatione clarius intimaret quid lege naturali praescriberetur. Quod utique factum est a Deo, tum revelatione illa primitiva quae primis parentibus nostris tradita per successivam transmissionem ad eorum posteros devenit, tum per revelationem Mosaicam et potissimum per revelationem christianam toti generi humano concessam.

Articulus 6.

De formula generali legis naturalis.

Legis naturalis secundum se et totaliter consideratae ut doctrina absolvatur, agendum restat de ipsius unitate, investigando quodnam sit principium illud quod sit primum omnium praeceptorum illius legis. Cujus disquisitionis ut ratio et via teneatur, notasse oportet aliud esse principium alicujus scientiae primum in ordine reductionis, aliud primum in ordine deductionis.

In ordine reductionis illud est principium primum quod in ceteris omnibus continetur, ita ut cetera omnia principia sint illius applicationes. Unde hoc principium obtineri potest analysi ceterorum. In ordine deductionis illud est principium primum, ex quo cetera deduci possunt, quia in eo continentur. Unde cetera omnia obtinentur analysi illius primi. Hu-

jusmodi autem principium primum non datur in scientiis humanis. Principium igitur in ordine reductionis extensive continetur in omnibus; principium autem primum in ordine deductionis comprehensive continet omnia.

Principium ergo primum in ordine reductionis relate ad praecepta legis naturalis, exprimit elementum commune in omnibus praeceptis legis naturae contentum, et vi cujus illa omnia sint inter hujus legis praecepta adnumeranda. Est igitur principium illud omnium simplicissimum et universalissimum, quapropter merito vocatur a multis principium supremum legis naturae.

Mirum est quot et quam indecoros errores invenire est in hac quaestione, maxime apud philosophos rationalistas. Qui voluerit aliquot specimina videre adeat Liberatore n° 102.

Thesis 25

Primum principium legis naturalis hoc est: Ordo relationum agentis servandus est

Probatur. Illud effatum est primum legis naturalis principium quod exprimit elementum commune in singulis praeceptis hujus legis contentum et vi cujus inter talis legis praecepta adnumerantur.

Atqui elementum illud exprimitur hoc effato: Ordo relationum agentis servandus est.

Ergo hoc est primum legis naturalis principium.

Min. explic. et prob. Quidquid lex naturalis homini imponit, est observantia ordinis relationum, ut patet ex thesibus de lege aeterna et de ejus promulgatione; atque ideo imponit, quia providentia et sanctitas Dei hoc necessario imponendum exigunt. Jam in effato superius exposito, indicatur illud omne quod lege naturali praecipitur, nimirum custodia ordinis, et simul indicatur illud esse necessario observandum, uti ex verbis apparet. Ergo exprimit elementum commune omnibus legis naturalis praeceptis, vi cujus elementi ea inter hujus legis praecepta numerantur.

Confirmatur thesis. Singula praecepta legis naturalis nihil sunt aliud quam applicationes generalis illius effati ad operationes hominis quae versantur circa varia entia: circa Deum nempe, alios homines, seipsum, entia inferiora; sic enim lex naturalis dividi potest:

a) Serva ordinem erga Deum.
b) —— —— erga alios homines.
c) —— —— erga te ipsum.
d) —— —— inter te e entia irrationabilia existentem.

Quae praecepta sunt quasi genera quaedam sub se continentia varias species.

Scholion I. Principium: Ordo relationum agentis servandus, videtur aptiore formula efferre elementum commune omnium praeceptorum legis naturae, quam hoc aliud: Bonum faciendum,

malum vitandum. Nam haec altera formula si presse sumitur, ut verba sonant, 1° non agit de his tantum quae jubentur aut vetantur lege naturae; 2° est falsa. Primo enim, bonum latius patet quam id quod lege naturae jubetur. Sunt quippe multa valde bona et etiam utilia ad finem ultimum, quae tamen non sunt praecepta, ut v.g. fere omnes actus virtutis heroicae; et certe illi omnes quorum exercitium non est necessarium custodiae ordinis; quin bonum non solum spectat bonum honestum, sed et bonum utile et bonum delectabile. Unde 2° tale effatum est falsum. Innuit enim quidquid bonum est, continuo etiam esse obligatorium. Ut igitur talis formula aptetur ad exprimendum primum principium legis naturae, interpretandae sunt voces sensu restrictiore, bonum intelligendo illud tantum sine quo ordo relationum servari non potest; quum hoc sit solum bonum quod lege naturae facere jubemur. Sic vero intellecta haec formula habet eumdem sensum ac nostra, sed minus apte expressum.

Scholion II. Formula: Tende ad finem non indicat quid a lege imponatur, sed tantum sub qua sanctione vel obligatione res imponatur, seu indicat tantum elementum formale, non vero etiam elementum materiale legis.

Articulus 7.

De conscientia.

Norma actionum humanarum praebet principia quibus dirigantur operationes hominis morales. Post ut vita ipsa recte instituatur, regulae illae generales applicentur oportet singulis actionibus quibus vitae curriculum perficitur. Quae applicatio fit per conscientiam. Hujus porro et genuina notio est exponenda, et praecipuae divisiones indicandae et quibus regenda sit principiis summatim ostendendum: quae triplici paragrapho dabuntur.

---

§ 1. Vera conscientiae notio.

Nomini conscientiae duplex inesse solet significatio: altera refert vim illam quâ intellectus noster facta animo interna cognoscit, dum actu peraguntur. Hanc tractat tum logica tum psychologia, et vocatur merito conscientia psychologica. Altero sensu signat actum illum quo intellectus principia generalia morum rite instituendorum applicat actionibus singularibus; atque hac appellatur conscientia moralis. De hac nobis est in praesenti sermo.

De cujus in se inspectae natura licet satis inter auctores conveniat, in ratione tamen definiendi apparet dissensio, in verbis tamen magis, parum apte videlicet propositis locutionibus, quam in ipsa rei veritate et conceptione. Ita Liberatore et Tongiorgi videntur ejus objectum coarctare ad actiones eas quae vel imperii

legis jubentur, vel prohibitione vetantur; quum tamen actiones non paucae sint quae nec vetitae sint nec etiam lege aliqua imperatae, et tamen inter actiones morales vel praecipuum locum occupant (1).

Est itaque conscientia dictamen practicum circa actionis propriae individualiter determinatae honestatem. Unde apparet

1º quod sit ejus objectum sive materiale, sive formale: materiale nempe est actio qualibet humana ipsius personae, non sumpta praecise quoad speciem, sed accepta concrete secundum complexum omnium virtualitatum quibus in sua individuali existentia hic et nunc constituitur; formale vero objectum est illius actionis honestas vel huic opposita inhonestas;

2º Cujus facultatis conscientia sit actus: est videlicet judicium rationis practicae;

3º Quid illud judicium dictet de actione circa quam versatur: utrum nempe ea sit honesta et cujus honestatis specie ornetur, seu cuinam specifico ordini rationis conformetur, et quousque; an contra sit inhonesta, quousque et cuinam ordini repugnet; — item, si actio honesta sit, utrum obligatoria et ex qua lege; si vero inhonesta, quanam lege prohibeatur.

Judicium autem istiusmodi obtinetur ratiocinio cujus effert conclusionem.

Hujus porro ratiocinii praemissa major enuntiat veritatem aliquam generalem, de honestate vel inhonestate alicujus speciei actionum; praemissa minor affirmat actionem de qua est deliberatio sub illa specie contineri; et tandem conclusio est ipsum dictamen conscientiae. Exemplo

---

(1) Liberatore, 104. — Tongiorgi, 212.

sit aliquis qui sic apud se ratiocinetur: Proximum laedere non licet; sed haec actio quam ego positurus sum, proximum laedit; ergo eam facere mihi non licet.

Scholion. Conscientia, ut hactenus explicata actus est. Potest vero etiam considerari in habitu, prout dicit inclinationem illam qua homo fertur ad decernendum de honestate actionum suarum individualiter determinatarum. Quae inclinatio non est incaute pro illa accipienda quae vocari solet synderesis. Est enim haec habitus innatus primorum principiorum moralium (1). Quae definitio si conferatur cum descriptione conscientiae, illico perspicuum fit hanc ab illa ipso objecto dissidere, quum synderesis circa universalia morum principia, conscientia versetur circa actiones personales individualiter determinatas. Ex quo fit ut in uno eodemque subjecto haec possit qualitates habere ab illius qualitatibus longe diversas. Ita cernere est homines ratione practica praeditos relate ad veritates moralis ordinis generaliores acuta et sagaci, qui tamen in conscientiae dictaminibus efformandis videantur esse tardi et perpetuo haerescere. Alii contra quid sibi agendum conscientia dictat prompte et secure, qui ad generaliores quaestiones agitandas parum sunt apti vel etiam hebetes.

§ 2. Divisiones.

Multifariam distingui et multiplici sub respectu dividi potest conscientia; hic sequentes distributiones

---

(1) Conf. S. Thom. 1 p. q. 79. a. 12.

statuisse sufficiat:

1º Ratione objecti conscientia est vel antecedens vel consequens. Conscientia antecedens est dictamen quod respicit actum ponendum vel omittendum, eoque respectu nos instigare vel revocare dici solet. Consequens vero conscientia est quae refertur ad actum jam positum. Ac si actus iste fuerit pravus, accusatio illa conscientiae dicitur remorsus, quo excruciantur impii; sin bonus exstiterit, approbatio, quae inde enascitur animo, vocatur testimonium bonae conscientiae.

2º Ratione veritatis est vel recta vel erronea. Recta est quum id quod dictat verum est; erronea, quum est falsum. Error autem ille potest esse sive vincibilis sive invincibilis, secundum notiones expositas de ignorantia (1). Notandum porro est omnem errorem esse aliquam ignorantiam, ignorantiam scilicet veritatis.

3º Ratione status mentis, esse potest certa, dubia, opinans, perplexa, scrupulosa.

Certa est quum quis judicat absque formidine de oppositi veritate.

Dubia, quum quis haeret anceps inter opposita judicia, ac neutri parti assensum praebet.

Opinans, quum quis alterutri quidem parti assentitur, sed cum formidine de oppositae veritate.

N.B. I. Dubium ut hic exponitur est vera ignorantia: nescitur enim utrum praedicatum propositionis circa quam versatur dubium conveniat subjecto necne.

---

(1) Cfr. pag. 42.

- Est autem illa ignorantia imperfecta uti patet.

II. Non raro auctores opinionem nomine Judicii dubii vocant, eo quod deficit firmitas adhaesionis. Atque ita judicia distribuunt in Judicia certa et dubia, seu non certa. Quod quidem videtur consonum communi hominum sentiendi loquendique rationi; quum dicunt, v.g.: existimo rem ita se habere quae est opinio tamen res mihi dubia manet, vel dubito tamen, vel tamen non excluditur dubium, et sic porro.

III. Possunt igitur status mentis circa aliquam veritatem ad tres specifice diversos revocari: ad ignorantiam, sive perfectam sive imperfectam; ad assensum dubium sive cum formidine erroris; et ad assensum certum excludentem scilicet omnem errandi formidinem.

Perplexa, quum mens tum agere tum non agere illicitum putat.

Scrupulosa, quum ex levibus motivis apprehenditur vel timetur peccatum ubi peccatum non est.

§ 3. Principia regulandae conscientiae.

1um principium. — Inhonestum est agere contra conscientiam. — Quid est agere contra conscientiam? — R: Facere quod conscientia dictat esse omittendum, vel omittere quod conscientia dictat esse praestandum.

Probatur principium: Inhonestus est actus volendi violare ordinem rationis: sic enim contemnitur relatio

agentis ad normam honestatis: Jamvero agere contra conscientiam est velle violare ordinem rationis: est enim velle id quod intellectus proponit ut oppositum ordini rationis.

2um principium. — Ad agendum honeste necesse est ut conscientia certa sit de actionis honestate.

Probatur: Nam inhonestum est consentire positive in violationem ordinis rationis a se perpetrandam. Atqui agere sine certitudine de actionis honestate, est consentire positive in actionem a se faciendam etiam si sit opposita ordini rationis: quae actio est consensus in violationem hypotheticam ordinis rationis

3um principium. Ad agendum honeste non est essentiale ut de honestate actionis habeatur evidentia.

Prob. Non est essentiale ad agendum honeste, id quod in omni actione humana haberi non potest. Atqui evidentia de honestate in pluribus actionibus humanis haberi non potest. Ergo evidentia illa non est essentialis ad honeste agendum.

Prob. maj. Cum non detur actio indifferens in individuo, omnis actio carens elemento essentiali ad agendum honeste fit eo ipso inhonesta. Ergo, ubi aliquod elementum essentiale ad honestatem haberi non potest, jam impossibile fieret vitare peccatum.

Prob. min. Ut habeatur evidentia de honestate actionis, necesse ut appareat menti impossibile esse actionem esse inhonestam. Atqui cognitio impossibilitatis illius frequenter obtineri non potest, sive defectu aptitudinis in subjecto deliberante, sive defectu temporis sufficientis, aut aliorum mediorum inquirendi de illa impossibi-

litate. Ergo.

4um principium. Ad agendum honeste non sufficit certitudo quaevis honestatis actionis, sed ea prudens sit oportet.

Expositio. Evidenter duplex in princ. pars habetur: altera de insufficientia certitudinis imprudentis, altera de sufficientia certitudinis prudentis. Porro certitudo prudens licet inevidens, exest quae oritur ex motivo serio excludendi formidinem oppositi, quod tamen non sufficiat ad evidentiam constituendam, licet assensum intellectus firmum determinare valeat modo qui merito dicitur prudens: quia videlicet impossibile est humano modo ad assensum determinandum semper praesto habere motiva veram evidentiam producentia. Hoc autem contingit potissimum, et quidem valde frequenter, in rebus ad vitam sive moralem sive materialem instituendam spectantibus.

Certitudo vero quae non gignitur ex motivo sufficiente ad assensum firmum determinandum hominis serii, vocatur certitudo imprudens. Talis v.g. esset certitudo orta ex inclinationibus inordinatis, ex levi aliqua apparentia, ex praehabitis judiciis et sic porro.

Prob. 1^a^ pars. Relatio agentis ad normam actionum humanarum ut practice agnoscatur, requiritur voluntas seria se conformandi huic normae. Atqui ille qui agit cum certitudine imprudenti de honestate actionis suae seria hujusmodi voluntate caret. Ergo non agnoscit practice relationem quae ipsum inter et normam actionum humanarum realiter viget, ac proin agit inhoneste.

Maj. decl. Agnoscere practice relationem quam quis habet ad normam agendi est serio velle secundum illam normam agere, ac proin hujusmodi agnitio impliciat voluntatem adhibendi media ad observationem normae sufficientia.

Prob. min. Qui agit cum certitudine imprudenti, honestatis actionis suae non vult sufficientem inquisitionem instituere ut actionem suam accomodet praescripto normae, cum determinetur ad agendum ex motivis extraneis quibus in periculum adducitur a proposita norma aberrandi. Atqui voluntas seria ea tantum est quae adhibet media sufficientia ut quantum est penes voluntatem effectus intentus obtineatur. Ergo...

Prob. 2a pars. Honeste agit qui actionem hum. elicit a nulla relatione agentis ad terminos actionum difformem. Atqui actio humana facta cum certitudine prudenti de ejus honestate non est difformis ab ulla relatione agentis ad quemcumque terminum. Ergo

Decl. Maj. Actio humana in individuo (spectata) nequit esse indifferens, ac proin ubi non est difformis ab aliqua relatione agentis eo ipso fit honesta

Prob. min. Hujusmodi actio: 1°) non adversatur relationi agentis ad normam actionum human. cum eliciatur a voluntate seria observandi illam normam.

2° neque adversatur cuilibet alii relationi agentis cum eliciatur sub cogn. certa ejus conformitatis ad omnes eam elicientis relationes. Ergo.

Scholion. Si conscientia in hoc casu fuerit erronea, actio tamen humana non adversabitur relationi agentis

existenti realiter sed ignoratae, cum in quantum non est conformis huic relationi non sit actio humana.

Principium 5. Manente sola probabilitate seria honestatis alicujus actionis speculative consideratae, deveniri potest ad certitudinem honestatis ejusdem actionis consideratae practice.

Sensus. Consideratio speculativa alicujus actionis ea dicitur quae versatur circa quaevis elementa hujus actionis excepta formali liceitate eam praestandi inhaerenti determinato individualiter alicui subjecto. Consideratio practica versatur circa hoc ipsum elementum. Comparatione igitur facta, judicium circa actionis speculative consideratae honestatem, enuntiat talem actionem concretam seu acceptam tum secundum objectum tum secundum finem operantis et secundum adjuncta objectiva esse honestam vel inhonestam. Dictamen practicum pronuntiat actionem illam eodem modo concrete sumptam esse hic et nunc mihi licitam vel illicitam: sensus ergo asserti principii est fieri posse ut dum actionis alicujus concretae spectata honestas manet tantum serio probabilis, ejus tamen practice consideratae liceitas ac proin honestas fiat certa.

Prob. Honesta est practice omnis actio quae nullius legis obligatione prohibetur. Atqui nulla lege prohibetur actio cujus speculative sumpta honestas est serio probabilis. Ergo haec actio practice considerata est certo honesta.

Ad Maj. Actio quae nulla lege prohibetur non adversatur relationi cuicumque agentis ad aliquem terminum: non relationi exorienti ex aliqua lege positiva, ut patet, neque relationi cuicumque alteri cum lex naturalis prohibeat om-

res actiones oppositas relationibus agentis ad quemcumque terminum.

Prob. Min. Actio cujus speculative consideratae honestas est serio probabilis, 1° non prohibetur lege aliqua positiva. Si enim superior quilibet ordinationem instituisset qua talis actio vetaretur, is vel hujus modi ordinationem non promulgavisset vel certo non promulgavisset suam voluntatem esse ut ea actio non fieret ab iis qui non haberent ignorantiam perfectam legis a se latae.

2) non prohibetur lege naturali: lex enim naturalis non prohibet nisi actiones humanas difformes sive ab ordine agentis ad normam secundum se generatim spectatam, sive ab ordine exsurgente ex essentia relationis quam agens habet ad aliquem alium terminum ab ordine rationis diversum. Atqui actio cujus speculative sumptae honestas est serio probabilis non adversatur per se ordini agentis ad normam actionum humanarum ac praeterea eam adversari alicui alii relationi agentis non ita constat ut dici possit hujus actionis prohibitionem revera promulgatam esse in natura humana. Ergo talis actio non prohibetur lege naturali atque ita sequitur illam nulla lege prohiberi.

Scholion I. Dictamen practicum de honestate hujus actionis deductum ex consideratione quod haec actio non est hic et nunc mihi prohibita est certum, fluit enim dialectice ex praemissis certis.

Scholion II. Hujus modi ratio perveniendi ad certitudinem honestatis actionis vocatur ratio vel via reflexa: quia videlicet procedit ex considerationibus versantibus circa ipsum subjectum agens, per reflexionem tum psycholo-

gicam tum ontologicam. Ratio vero altera qua obtinetur dictamen conscientiae certum, ex certa honestate actionis speculative consideratae vocatur via directa quia procedit ex consideratione actionis directe secundum se spectatae.

Scholion III. Conscientia quae obtinetur via illa reflexa improprie a multis vocatur conscientia probabilis; est enim reapse conscientia certa de honestate actionis licet proficiscatur ab honestate tantum probabili actionis consideratae speculative.

Scholion IV. Processus hic reflexus semper nititur hoc principio certo legem incertam non obligare quia videlicet non est lex quum non sit promulgata.

Scholion V. Ubi agitur de fine aliquo certe obtinendo per actionem de qua fit deliberatio, haec actio speculative inspecta honesta esse non potest, ac proin ejus honestas non est probabilis, nisi ad obtinendum illum finem certo sit apta, vel non existat aliud medium quo finis ille certius obtineri posset.

Principium 6. Formari conscientia de honestate actionis non potest via reflexa nisi impossibile sit illam formare via directa.

Sensus. Ex praejactis notionibus principium hic enuntiatum significat non esse licitum procedere ad certitudinem honestatis actionis consideratae practice tantum, ubi perveniri potest ad certitudinem de ipsius honestate vel inhonestate ex consideratione speculativa.

Prob. Qui negligit procurare certitudinem de honestate actionis speculative consideratae, non observat relationem quae viget ipsum inter et ordinem rationis. Ut enim haec relatio servetur necessaria est voluntas seria se conformandi ordini

rationis ac proin voluntas quae adhibeat media ad hunc ordinem cognoscendum sufficientia. Jam vero qui negligit obtinere certitudinem speculativam honestatis actionis suae secundum se consideratae ubi haec certitudo obtineri potest, ille non adhibet media sufficientia cognoscendi quid praescribat ordo rationis. Ergo

Obj. Qui remanente probabilitate inhonestatis alicujus actionis suae speculative consideratae format conscientiam de honestate ejusdem consideratae practice, non observat relationem quam habet ad ordinem rationis. Ut enim haec relatio observetur excludatur necesse est omne periculum violandi illum ordinem ac proin requiritur certitudo qua constet actionem speculative consideratam non esse oppositam huic ordini, ac prohibitam lege naturali. Non igitur placita probabilismi sed principia tutiorismi sunt sequenda.

Resp. Qui format conscientiam cum probabilitate seria de honestate actionis consideratae speculative, non versatur in periculo violandi ordinem rationis: certum enim est actionem hujus modi exerceri posse sine ulla oppositione voluntatis ad relationem quamcumque agentis. De quo ut evidenter constet sufficit duo notasse: 1° Actum hujusmodi non includere per se voluntatem praestandi quidquam quod adversetur ordini rationis; 2° ordinem rationis non determinare per se solum quae sint actiones huic ordini conformes, quaeve difformes; neque hanc determinationem fieri a lege naturali. Tota enim haec determinatio fit ex natura ipsa actionis collata cum ordine rationis: quae natura si talis est ut actio sit agnitio quaedam practica seu expressio vitalis illius ordinis, haec actio fit conformiter ad ordinem; si

contra ejus natura est negatio quaedam practica illius ordinis, actio fit eo ipso ab illo ordine difformis, et consequenter prohibetur a lege naturali. Ubi vero actio speculative considerata est probabiliter honesta, evidens est eam fieri posse quin sit, in quantum est actio humana, negatio practica ordinis rationis.

Pro conscientia perplexa. – 1°) Si fieri potest, suspendenda est electio, donec ab eo statu emergatur. In hoc enim statu, certe conscientia est erronea.

2°) Si electio suspendi nequit, eligatur quod minus malum videtur, v. gr. id ex quo minora mala provenient.

3° Si quis discernere non possit quid sit minus malum, quidquid eligat, culpa vacabit. Cum enim ex neutra parte bonum apprehendat, deest illi libertas ad bonum et malum, quae ad peccandum necessaria conditio est.

Pro conscientia scrupulosa, haec est potissima regula ut consulatur vir doctus prudens et probus, et ei obediatur.

Appendix.

De Morali independente.

Tria praestanda:
1° Moralis independentis vera notio exponenda
2° Ejus origo et genesis indicanda.
3° Crisis instituenda.

§ 1. Vera notio Moralis independentis

Nomen hoc usu celebrari coepit circa medium hoc saeculum ad significandum systema separationis, uti aiebant, inter doctrinam moralem et religionem.

Quid autem rei sub nomine contineretur, primitus non candide fatebantur. Ubi enim hujus nominis proclamatores vel sententiam suam rogabantur, vel ipsi ultro eam exponere velle prae se ferebant, illud tantum intendere se asserebant, doctrinam moralem nullatenus egere auxilio cujuscumque religionis positivae, sed totam constituendam esse independenter ab omni supernaturali revelatione. Verum ipsi illi scriptores, quum ab intento proposito systema suum acceptius reddendi animum averterant, ulterius quid spectare cernebantur, et istuc collineare, ut doctrina moralis non solum a religione positiva, sed ab omni prorsus religione etiam naturali, quin et a conceptu Dei, imo ab omni doctrina metaphysica, et speciatim a dogmate vitae futurae et immortalitatis animae prorsus independens constitueretur. Jam nostris temporibus hanc esse suam sententiam aperte profitentur, tum in scriptis ad doctrinam exponendam editis, tum in iis orationibus quas conformiter ad sententiam moralis independentis habent in celebrioribus quibusdam circumstantiis, uti v. g. quum in adversarios hujus sententiae invehuntur, vel quum in obitu sectatorum suorum laudes celebrant.

Subest igitur huic nomini significatio duplex: altera quam primitus jactabant, qua signabatur doctrina moralis rationalistica, quae aptiore nomine Naturalismus

vocari debuit, et est: scientia ordinandi actiones humanas excludens auxilium omne tum intrinsecum tum extrinsecum revelationis supernaturalis

Altera significatio, qua continetur vera notio hujus rei, ab initio intenta, licet non candide confessa, et nunc jam ab omnibus communiter proclamata, appellat eam doctrinam quae normam actionum humanarum statuit, a conceptu Dei et doctrina metaphysica quacumque independentem.

§2. Origo hujus systematis.

Principium hujus systematis apparere coepit saeculo circiter XVI; tunc enim proponi coepit lex actionum humanarum seu norma ut quid absolutum, cujus fundamentum vel ultima ratio non investigaretur; sed extollebatur, uti aiebant, officium propter seipsum (le devoir pour lui-même, la souveraineté du devoir); mox huc ventum est, ut fundamentum seu ratio officii diceretur non esse investiganda eo quod hujusmodi investigatio ad doctrinam moralem constituendam necessaria non esset. Hinc gradus facillime factus est ad independentiam doctrinae moralis asserendam, non solum a revelatione, sed ab ipso Deo.

Itaque origo et genesis hujus doctrinae incipit a conceptu legis et officii non accurate explicato, sed confuse proposito. Ex hac confusione gradus factus est ad falsitatem hujusmodi conceptus. Qui conceptus falsus ut verus doctrinaliter proponi coepit. Tamquam varii gradus indicari possunt:

1° Officium propter seipsum.
2° Imperativum categoricum Kantii.
3° Officium independens ab omni ente et conceptu metaphysico.

Haec doctrina sic proposita confirmari jam nostris diebus solet placitis positivismi.

§ 3. Crisis systematis.

Moralis independens sub priori forma, quae proprio nomine naturalismus dicenda, dum respuit a priori, tamquam falsam et impossibilem, omnem religionem revelatam, certe viro sapiente indigna est. Ubi enim a pluribus viris ingenio et virtute praestantibus communi consensu admittitur ut verum, factum aliquod cujus existentia sit ingentis momenti, quod et multis partibus potest alicui scientiae magnam utilitatem afferre, non est cordati hominis qui tali scientiae operam navat, factum istud respuere, nisi prius illud contingere nullatenus potuisse solidis argumentis demonstraverit, vel saltem ostenderit ipsius existentiam, licet possibilem fortasse, tamen omni gravi indicio destitui. Factum autem revelationis supernaturalis tum, si verum sit, summi esse momenti, nemo unquam fuit qui negaret, tum dubium nemini esse potest quin ab innumeris, iisque doctissimis et probatissimis viris, ut certum fuerit habitum. Ceterum, licet revelatio non sit fons ex quo oriantur veritates quas statuit philosophia morum, tamen praebet huic doctrinae auxilium externum, idque utilissimum.

(Cf. quae dicta sunt in Introductione § 2, de modo tractandi philosophiam moralem).

Revelationem vero aut impossibilem esse aut revera non fuisse factam, nec probare aggrediuntur, nec si tentant, ulla ratione efficiunt. Unde inferre licet philosophum moralem, dum insipienter revelationem rejicit, simul imprudenter et ultro se conjicere in gravissima pericula, quum agitet quaestiones difficillimas, in quibus solvendis opportunissimus est index scopulorum vitandorum revelatio supernaturalis.

De altera forma. Qui vero in re morali tractanda ab existentia Dei, uti et ab immortalitate animae et vita futura existimant posse praescindi, ii nonnisi doctrinam multiplici ex parte mancam et omni efficacitate destitutam confingere possunt.

Primo enim partem illam officiorum hominis quam ostendemus esse omnium praecipuam, officia nimirum erga Deum, e medio tollere coguntur. Ipsis igitur blasphemiae, jurisjurandi violationes et caetera qualibet facinora quibus Deus directe inhonoratur, sunt actiones per se indifferentes et omni vituperio immunes.

Deinde, in quaestione gravissima de beatitudine hominis, et fine ultimo ob quem conditus est, nequeunt non caecutire. Neglecta enim animae immortalitate et vita futura, nequit beatitudo hominis constitui nisi in bonis vitae praesentis; atque ita omnis actionum humanarum bonitas vel malitia, aestimanda est secundum utilitatem quam ad illa bona vel afferunt vel tollunt. Hinc via sternitur innumeris sceleribus flagitiisque commendandis, iis nimirum omnibus quae ad praesentis vitae commodum

magis prosunt quam nocent. Neque hoc inconveniens effugi potest, si dicatur potissimum praesentis vitae bonum esse ipsam honestatem vivendi. Hoc enim licet verum sit, tamen praecisione facta ab existentia Dei et ordinatione divina hominis ad finem ultimum post hanc vitam obtinendum, vix aut ne vix quidem probabiliter suaderi potest. Quotus enim quisque admittat ad praesentis vitae commodum magis conferre ingentes calamitates subire quam ab ordinis custodia vel semel aliquantulum discedere? Quod quidem quam absurde asseratur de iis calamitatibus quibus ipsa vita profundenda esset, ne ordo rationis violaretur, nemo est qui non videat. Quin imo, non desunt qui ad ipsam honestatem agendi pensandam doceant etiam attendendum esse ad bonum delectabile quod actiones afferunt. Secundum plures enim scriptores qui a vita futura in re morali praescindunt, bonum honestum illud est, quod homini convenit non praecise qua est ens rationale, sed qua est animal rationale. Qui auctores, admissa ipsorum hypothesi, non apparet qua ratione confutari possint.

Imo quum veri nominis beatitudo nequeat in praesentis vitae bonis contineri, ut in thesi 6ª ostensum est, coguntur hujus systematis fautores felicitatis conceptum habere ut inane figmentum mentis cui relate ad hominem nihil reale respondeat, et ut frustraneum appetitus irritamentum. Unde nec possunt ex conducentia ad beatitudinem ullum accipere principium dijudicandi actiones humanas. Ipsi praeterea in eas adiguntur angustias, ut admittant summam illam naturae humanae inordinationem, qua invincibiliter tendat in terminum aliquem non existentem, et attingi impossibilem. Cfr. probatio thesis 5ae.

3° Ipsum conceptum legis et officii necessario periment qui huic systemati adhaerent. Officium enim illud est ad quod praestandum lege adstringimur. Lex vero nihil aliud est quam norma obligans. Jamvero qui praescindunt a futura vita et ab existentia Dei, veram obligationem nullam constituere possunt. Est enim haec aliquas actiones exercendi, alias quasdam omittendi objectiva necessitas, non qualibet, sed prorsus absoluta, talis nimirum ut homo cernat se illa constringi in circumstantiis quibuslibet, etiamsi cum illa in collisionem veniant vel calamitates subeundae asperrimae, vel jactura bonorum ingentium. Hujusmodi porro necessitas, quae sit in talibus etiam adjunctis ineluctabilis, alia esse non potest nisi necessitas volendi bonum ad cujus desiderium homo non est liber, seu quod respuere non potest, et simul media illa quae cum illo bono evidenter cernat ita esse connexa, ut nonnisi per ipsa debeat ad illius boni possessionem pervenire. At nullum est bonum quod homo in praesenti vita necessario appetat, nisi beatitudo abstracte sumpta; nec ulla cernitur actio, aut ullum bonum concretum praesentis vitae, cum beatitudine illa necessario connexum. Nullum ergo datur bonum necessario appetendum, si praescinditur a vita futura, nec ulla proin absoluta necessitas actionem quamcumque vel eliciendi vel omittendi, tamquam medium ad illud bonum consequendum.

Effugia. A. Neque dici potest ipsam honestatem actionis constituere per se obligationem eam eliciendi. Nam

1° Inde sequeretur omnem actionem honestam eo ipso quod est honesta, fieri obligatoriam; quod licet aliqui scriptores rationalistae identidem asserant, tamen nec ipsi

serio admittunt, nec homini cuipiam persuadere unquam possunt. Et 2° honestas actionis evidenter non est ex se bonum quod homo nequeat respuere, ut perpetua experientia patet; nec ea apparet cum beatitudine abstracte sumpta connexa, tanquam medium ejus obtinendae necessarium, nisi ostendatur beatitudinem illam non posse obtineri nisi possesso aliquo determinato objecto concreto, cujus objecti adeptio sit per perfectam honestatem vivendi obtinenda. Hujusmodi vero objectum concretum non habetur inter bona praesentis vitae.

B. Neque etiam dici potest principium sufficiens obligationis honeste vivendi reperiri in ipsa natura rationali, quae nimirum honestatem vitae prorsus exigat, inhonestatem necessario abhorreat. Hujusmodi enim obligatio nec absoluta necessitas nec universalis esse potest. Tongiorgi, 191. sic habet: "Necessitas quam obligationis principium inducit, absoluta est, etsi objectiva. Atqui naturalis exigentia ejus perfectionis qua actiones honestae naturam rationalem exornant, non potest ex se et ratione sui absoluta esse. Natura enim absolute non exigit nisi perfectionem sui absolutam et ultimam. At perfectio talis ea solummodo est quam offert ultimi finis assecutio. Igitur hanc unam natura absolute exigit. Perfectio autem moralis non est ultimus hominis finis."

Nota. Conceptus absoluti opponitur conceptui hypothetici seu conditionati, quia videlicet est independens ab omni hypothesi et in omni hypothesi verificatur.

Perfectio igitur absoluta alicujus entis ea est qua ens perfectum fit in omni quae fieri possit hypothesi. Perfectio vero hu-

jusmodi alia esse non potest nisi illa qua subjectum constituitur in summo gradu perfectionis quae ei competere potest. Omnis quippe alia perfectio negligi potest hypothetice, et haberi ut imperfectio, facta v. g. hypothesi quod illa perfectio inferat privationem perfectionis majoris. Ipsa vero perfectio summa nunquam, uti patet, potest opponi perfectioni majori aut ulli alteri perfectioni quae in ipsa non includeretur, ac proin haec sola est absoluta, et consequenter haec sola a natura subjecti perficiendi exigitur absolute.

Sic autem posset a quopiam argui: Natura rationalis absolute exigit ut homo efficaciter tendat in finem ultimum. Atqui custodia ordinis moralis est medium sine quo finis ultimus obtineri nequit. Ergo natura rationalis exigit custodiam ordinis moralis.

Resp. ad Min. Hoc jam supponit finem aliquem ultimum dari extra praesentis vitae bona positum, ac proinde in futura possidendum.

Nota. Ut aliquid sit medium obtinendi finem aliquem, seu ut inter aliquod bonum obtinendum et aliquid praestandum detur ineluctabilis connexio, qualis requiritur ad conceptum obligationis verificandum, necesse est ut sine illo medio bonum illud vel non obtineatur, vel certe desperatum sit aut saltem in periculo positum; et ut, hoc adhibito medio, bonum obtineatur. Si enim impossibile esset propositum bonum consequi, nihil esset quod posset cum illo connecti tanquam medium cum fine obtinendo. Ex his sequitur, ad verificandum conceptum obligationis, necessario supponi bonum illud cui renuntiari non potest, esse obtentu possibile.

Item Tongiorgi, ibid.: "Principium quod obligationem infert debet esse universaliter efficax; videlicet eam agendi necessitatem per rationem ostendat oportet, quae eo solo principio considerato, semper et in quibuscumque adjunctis absolutam se exhibeat et indeclinabilem. Atqui naturalis exigentia perfectionis moralis hanc efficaciam ex se non habet. Etenim saepe fit ut exigentia haec in collisionem veniat cum caeteris etiam rationabilibus tendentiis quae in nostra natura vigent, atque adeo cum tendentia illa principe quae est ad felicitatem; et quidem collisio haec ejusmodi esse potest ut bonum honestum sit omnino tenue, bonum vero quod per ipsum excluditur magnum sit, et ad quod rationalis appetitus vehementer inclinatur. Jam in his rerum adjunctis nunquam judicare poterit ratio, exigi a natura magis perfectionem illam moralem, quam ipsam vitam ac cetera bona sine quibus haec vita miserrima sit oportet."

Ergo si praescinditur a vita futura, et inspicitur sola haec exigentia naturae rationalis non habebit hanc universalem et absolutam efficaciam.

C. Neque etiam obligatio erui potest ex exigentia ordinis rationis. Necessitas enim ex hoc ordine exsurgens potest et ipsa ab homine vel admitti vel rejici pro libitu, quin renuntietur bono alicui cum beatitudine abstracte sumpta essentialiter connexo, ubi praescinditur a vita futura. Ita fere Tongiorgi 192: "In primis evidens est, non omnem ordinem qui ex rerum essentiis exsurgat, obligationem proprie dictam inducere. Nemo enim unquam existimavit se morali obligatione constringi ad sequen-

das in suis operibus leges v.g. symmetriae. Sed neque ille ordo qui ex essentialibus hominis ad varia entia relationibus exsurgit (in quo supremam morum regulam sitam esse supra demonstravimus), hujus obligationis principium esse potest. Nam:

Cur ordinem essentialem ut mearum actionum normam sequi teneor? Nulla alia ratio excogitari potest, sublato Dei praecepto, nisi haec, quod inordinatum esset, turpe, contradictorium aliter agere. At cur teneor quaecumque sunt talia, vitare? Sane quia natura rationalis abhorret ab hac turpitudine eamque ut a se amoveam exigit: huc tandem aliquando, velint, nolint, redire debent et revera redeunt adversarii. Ergo eorum opinio in secundam (B) recidit.

Hinc caret efficacia 1° absoluta: quia servare ordinem non est summa hominis perfectio, nec ultimus finis; 2° universali: quia quotiescumque ordo entium in conflictum veniet cum ordine finali propriae felicitatis, nemo erit qui serio existimare possit, si praecisio fiat ab ordinatione divina, quae ordinem moralem cum ordine propriae felicitatis amice connectit, teneri se ad invertendum ac perturbandum propriae felicitatis ordinem, potius quam ordinem rationis.

D. Neque tandem recurri potest ad imperativum categoricum rationis (à la souveraineté du devoir). Sunt enim tales locutiones confusae, quae vel gratis assumunt, per petitionem principii, id quod probandum est, vel ad aliquam ex praecedentibus sententiis obscure exprimendam usurpantur. Ita Tongiorgi 198." Cur practica dictamina rationis me obligare dicuntur? Profecto non

omnia sed quaedam solummodo rationis dictamina, ea videlicet quae moralia dicimus, me obligant. Cur non omnia? Nihil aliud reponi potest nisi unum ex his tribus: vel quia dictamina moralia sunt participatio ac promulgatio legis, vel quia rationalis natura exigit ut iis obsequar, vel quia id exigunt essentiales hominis relationes. At si dicatur primum, jam fatemur obligationis principium Dei ordinationem esse; si alterum aut tertium, haec opinio recidit in alterutram ex duabus postremis sententiis modo rejectis.

4° Exinde sequitur systema philosophiae moralis atheisticum omni prorsus efficacitate destitui; et

5° A ratione scientiae multipliciter deficere.

Nota. Huic doctrinae moralis independentis proprii nominis evidenter applicanda sunt, quae dicta fuerunt in sententiam priorem, in sententiam videlicet naturalismi; sed praeterea triplex vitium modo expositum proprio jure ei adhaeret.

Objectiones.

Obj. I. Homo perfecte obligatur ad ordinem moralem servandum ante quodvis divinum praeceptum. Etenim:

a) Obligatio innititur principio: Deo praecipienti obtemperandum est. Atqui hoc principium ex essentiali rerum ordine exsurgit, ab eoque totam suam vim desumit. Nam idcirco Deo obtemperandum est, quia Deus est summum ens.

b) Antequam Deus praecipiat, obligandi jus habet. Sed huic juri respondet in homine officium obtemperandi, i. e. obligatio.

c) Hinc si essentialis rerum ordo verae obligationis principium non esset, neque ipsa divina lex obligationem inferret. Qui enim ante omne divinum praeceptum, ad obtemperandum Deo non obligatur, potest illi, quum praeceptum imponit, obedientiam recusare.

Resp. Neg. assertum. Ad probat. ad a) neg. maj. Obligatio nititur connexione inter actum praeceptum et finem ultimum, ita ut etiamsi falsum esset principium de quo agitur, tamen obligatorium esset obedire. Honestas quidem obediendi dici potest niti hoc principio; licet verius dicatur ea niti primario ordine essentiali rerum. Conc. min. Neg. consequens.

Ad b) Conc. Maj.; ad Min. respondet obligatio, Dist.: quae praesupponatur exercitio illius juris, Neg.; quae nascatur ex ipso illo exercitio, ac proin natura sit illo posterior. Conc.

Ad c) Neg. assert. ad Probat. Poterit obedientiam recusare, i. e., non obligabitur ad obediendum, Neg., quum praeceptum ipsum instituat obligationem.

Obj. II. Si obligationis fons a felicitate desumitur, negari nequit 1° hanc doctrinam in Utilitariorum systema recidere; 2° amorem virtutis fieri mercenarium vel servilem.

Resp. ad 1um. Neg. Utilitarii enim tantum spectant felicitatem hujus vitae; doctrina exposita, finem ultimum. Praeterea Utilitarii ipsam honestatem seu bonitatem actus deducunt ex ejus utilitate; nos vero eam colligimus ex altiore principio, nimirum ex convenientia cum ordine rationis.

Ad 2um. Neg. suppositum, nimirum secundum nostrum systema virtutem non posse coli ex motivo alio, eo-

que nobiliore quam ex motivo obligationis. Potest v.g. coli, sive propter ipsam honestatem virtutis, sive propter amorem Dei, vel ad procurandam Dei gloriam.

Praeterea a) Quoad amorem servilem. Etiamsi virtus colatur propter obligationem, neque tunc amor virtutis fit servilis, sensu nimirum invidioso hujus vocis. Quod ut explicetur, animadvertendum est multiplici sensu actionem aliquam dici posse servilem.

1º Sensu strictissimo, quo nimirum actio servilis ea est quae propria est servorum, seu quae fit modo et ex motivo servis proprio. Talis est tantum actio quae ita fit ex timore poenae, ut remaneat simul actualis affectus ad oppositum. Hujusmodi timor vocari solet timor serviliter servilis. Injuria autem omnino contendunt adversarii amorem virtutis ex motivo obligationis ortum, hoc sensu esse servilem, quin imo nec talis esse potest (Cfr. thesis de actibus ex metu factis, ad 3am partem).

2º Alio sensu, et ipso quidem fortasse proprio, sed minus stricto, vocatur servilis illa actio, quae fit ex metu sine affectu ad oppositum; et timor hic vocari solet timor simpliciter servilis seu servilis, sine addito. Hic autem sensus subdividitur in duos, prout agitur de malo temporali hujus vitae, quod timeatur, vel de malo vitae futurae; si primum, tunc timor dici potest esse etiam proprio sensu servilis; est enim propri.um servorum qua talium, agere ex metu poenae temporalis; at apparet amorem virtutis ex motivo obligationis non esse servilem hoc sensu.

Alter sen..us, non proprius sed potius analogicus, tunc obtinet, quum agitur de amissione beatitudinis, seu finis ultimi. Hic modus agendi evidenter non est proprius servorum

qua talium. Unde hoc sensu, improprio nimirum fateri possumus amorem virtutis ex motivo obligationis esse servilem; sed talis modus operandi est omnino conveniens naturae rationali. Ordini enim prorsus congruit ut homo efficaciter velit pervenire ad finem ultimum. Talis namque volitio respondet relationi quae inter ipsum agentem intercedit et finem ad quem obtinendum ordinatus est.

b) Quoad amorem mercenarium. Duplex potest esse sensus hujus vocis: Amor mercenarius.

1° Sensu proprio, amor mercenarius est, qui movetur ex concupiscentia mercedis temporalis praesentis vitae.

2° Sensu improprio, ille qui movetur ex concupiscentia mercedis aeternae, seu finis ultimi. Evidens autem est amorem virtutis ex motivo obligationis mercenarium dici posse hoc altero sensu, nimirum improprio, non vero sensu illo superiore et proprio.

Pars Altera

Ethica Specialis

Prooemium.

Ethicae specialis dandae sunt definitio et divisiones.

Pars est Philosophiae moralis illa, quae versatur circa actus humanos non jam generatim inspectos praecise qua humani sunt, sed consideratos respectu diversorum ordinum particularium quibus conformentur oportet, pro varietate entium ad quae spectant. Quare in hac parte speculationi obversantur ipsae relationes speciales, quae intercedunt inter hominem agentem et illa entia quae ejus actu respiciuntur. Potest igitur Ethica specialis definiri: Scientia recte ordinandi actus humanos secundum relationes speciales quas illi actus sustinent in concreto.

Quum autem tota detineatur in statuendo definiendoque quae sint hominum officia et jura, dividitur in tractatus duos:

Prior agit de illis officiis et juribus quae competunt ho-

mini qua est privata aliqua persona, ita nimirum ut in hoc tractatu homo consideretur tantum ut persona moralis, abstrahendo a conditionibus socialibus in quibus vivit. Qui propterea tractatus inscribitur de Jure privato.

Secundus agit de Jure sociali. Objectum hujus tractatus sunt illa jura et officia, quae competunt homini vi status societatis in quo degit.

TRACTATUS PRIMUS

DE JURE PRIVATO

In hoc igitur tractatu exponentur officia et jura hominis, quatenus est privata aliqua persona. Sed priusquam haec singillatim expendantur, utriusque, tum juris tum officii natura et proprietates determinandae sunt. Itaque quadruplici capite absolvetur tota haec tractatio:

Caput I. agit de jure et officio generatim sumptis.
II. de officiis hominis erga Deum.
III. de officiis hominis erga seipsum.
IV. de juribus et officiis hominis erga alios homines.

Caput Primum

De Jure et Officio in Genere.

Huic primo capiti quae materia competit tribus articulis tota comprehenditur, quorum primus agit de jure, secundus de officio, tertius de utriusque correlatione.

Articulus I.

De Jure.

Circa jus in genere inspectum tria consideranda sunt:
§ 1. Jus natura ac genuina notio.
§ 2. Variae divisiones.
§ 3. Proprietates.

§ 1. De natura juris.

Juris nomini, prouti appellat attributum aliquod personae humanae, licet respondeat notio quaedam ex iis quae in ordine morali primitivae sunt, et omnium mentibus insitae, qua intelligitur hoc vocabulo significari facultatem quampiam sui generis, qua gaudet aliquis libere se habendi circa aliquid, quam et ceteri omnes teneantur revereri; est

tamen ejus natura minime simplex, nec ad explicitiorem conceptum deducitur sine singulorum quibus coalescat elementorum analytica distinctione.

Jam a) facultas illa quam nominat jus, quum a potentia ingenita aliquid praestandi, tum a conditionibus physicis ad illius potestatis exercitium conferentibus, valde distinguitur. Multarum enim rerum faciendarum potestatem habemus, ad quas omni prorsus destituimur jure; nec admodum raro accidit, ut jura quibus ornamur exercere nequeamus, sive naturali potestate deficiente, sive conditionibus ad ejus exercitium necessariis deficientibus. Unde etiam fit ut nonnunquam vis physica cum jure in conflictum venire soleat: quod ubi accidit, solet sapiens et probus quisque incunctanter pronuntiare nec vim officere juri, nec huic illam posse praevalere. Quamquam jam audire est improbum sceleratumque nonneminem audaciter proclamantem vim juri praestare!

Facultas igitur, qua constat jus, ordinis est non physici, sed moralis: facultas scilicet conformis essentiali ordini rationis. Ex quo consequitur alterum elementum in conceptu juris essentialiter involvi, nempe b) inviolabilitatem, seu obligationem aliorum non obsistendi ejusmodi facultati, quam, sive circa actionem aliquam, sive circa rem, ordo rationis cuipiam elargitur. "In hoc enim proprie juris natura consistit, inquit optime Liberatore, ut sic tibi ex. gr. liceat operari, aut rem aliquam tibi adsciscere vel retinere, ut ceteri te impedire ab actione illa exercenda vel a re vindicanda aut servanda, morali necessitate vetentur." Atque hoc ipsum est quod confuse significa-

tur vulgari illa perceptione, qua jus apprehenditur ut sanctum quidpiam et sacrum, quod omnes teneantur revereri. Inordinatum quippe et contradictorium foret, facultatem libere circa aliquid se habendi a rationis ordine alicui sanciri, et simul tamen facultatis illius exercitium posse ab aliis citra ejusdem ordinis perturbationem impediri. Jus igitur semper connotat existentiam aliorum saltem possibilem, quorum voluntates lege non obsistendi, aut etiam obsequendi devinciantur.

c) Dein considerandum est subjectum juris, ens scilicet illud quod jure instruitur, seu ornatur facultate illa morali quae juris nomine signatur. Subjectum juris non posse esse nisi personam, seu substantiam intellectu et voluntate libera praeditam, ex eo constat quod jus sit facultas aliqua moralis, orta scilicet ex ordine rationis et ab illo ordine alicui subjecto concessa, ac determinatis limitibus circumscripta. Supponit enim talis facultas subjectum cui confertur capax esse cognoscendi quid ipsi concedatur, atque intra quos limites, et seipsum intra illos limites continendi. Ad hoc autem requiritur ratio et libera voluntas.

Hinc factum est ut nomen personae, praeter sensum metaphysicum, alium accipiat magis determinatum, quo vocatur persona moralis, vel etiam simpliciter persona, ens juribus instructum.

d) Materia seu objectum juris potest esse aliquid agendum, retinendum, acquirendum, habendum, quod aut a naturali lege praecipiatur vel suadeatur, aut ab ordine rationis in nostri liberi arbitrii potestate relinquatur. Notandum vero est materiam juris esse nihil posse

quod non sit animo subjecti externum: jus enim quum importet, praeter facultatem moralem, obligationem etiam aliorum non impediendi exercitium istius facultatis, supponit physicam possibilitatem ejusmodi impeditionis; haec autem actus animo prorsus internos attingere nequit. Potest igitur omnis materia juris revocari vel ad actiones externas subjecti, vel ad actiones externas alicujus alterius vel tandem ad res proprie dictas.

e) Ultimum elementum notioni juris intrinsecum est <u>terminus</u> ipsius, ens videlicet illud cui specialius incumbit obligatio reverendi facultatem moralem subjecti, sive ad illam positive conferendo operam, ut quum jus versatur circa actionem alterius, sive tantum ab omni oppositione se abstinendo, quum alicui specialior se opponendi causa videretur suaderi. Quum autem nonnisi liberae voluntati possit imponi obligatio quaelibet, perspicuum est terminum juris esse non posse, nisi ens ratione praeditum et libero arbitrio.

Praeter has quinque partes, quibus conceptus juris concluditur, dicendum est de origine et de titulo juris.

Respectu <u>originis</u> jus considerari potest vel praecise quatenus est facultas moralis, vel praecise quoad inviolabilitatem illius facultatis. Secundum priorem considerationem jus oritur ex ipso objectivo ordine rationis. Potest enim homo quidquid est conforme ordini rationis; ipseque ordo id omne cohonestat, atque ita ad illud confert homini facultatem moralem. — Inviolabilitas vero hujus facultatis oritur ex lege naturali, sive immediate, sive saltem mediantibus quibusdam conditionibus, inter quas eminent leges civiles. Sola enim lex naturalis potest personis humanis imponere

veram obligationem non violandi facultatem, quam ordo rationis alicui largitur, ad aliquid praestandum, vel tenendum, vel exigendum: ipsa proin sola potest reddere jus inviolabile.

Jus igitur complete sumptum oritur ex ordine rationis sancito lege naturali. Ex quo consequitur determinationem materiae jurium vel proxime vel remote fieri ab ordine rationis, ac praeterea dari non posse jus ullum ad rem quamcumque quae huic ordini adversetur

Scholion. Conceptus juris essentialem respectum includit ad Deum legis naturalis latorem, et, per eam, omnis juris confirmatorem et ultorem. Qua ex re apparet in systemate moralis independentis nuncupato ipsam juris notionem everti ac pessumdari.

Titulus juris nominat factum illud quo posito jus continuo gignitur. Quapropter factum hujusmodi nunnunquam etiam nomine fundamenti juris insignitur; improprie quidem, quum, ut modo ostensum est, omnis juris fundamentum unum sit, ordo rationis divina lege sancitus.

Quibus explanatis, jus describi potest: Moralis potestas subjecto rationali circa aliquid animo externum ab ordine rationis inviolabiliter collata. Quae descriptio, brevioribus terminis ad hanc definitionem contrahi potest, qua dicatur jus esse Moralis potestas inviolabilis.

§ 2. De variis divisionibus juris.

Jus dividitur:

1° Ratione perfectionis intrinsecae: alterum est jus

perfectum, imperfectum alterum.

Conq. 308: *Jus perfectum* est illud cujus possessor potest licite vim adhibere ad cogendos eos qui illi satisfacere renuunt; *imperfectum* est, cujus possessor vim coactivam licite adhibere non potest.

2° *Ratione materiae extrinsecae*, seu melius elementi extrinseci cui jus est annexum:

Aliud est jus *personale*, quod adhaeret immediate ipsi personae; v.g. jus adhibendi media conservandae vitae opportuna.

Aliud jus *reale*, quod immediate adnectitur alicui rei a subjecto juris realiter distinctae; sic qui fundum emit, ad quem non aliter itur, nisi per fundum alterius, hujus transitus jus acquirit, idque jus reale nuncupatur.

3° *Ratione tituli*, alia sunt jura *naturalia*, ea nempe quorum titulus est ipsa natura humana in aliquo individuo existens;

Alia sunt jura *adventitia*, quorum titulus est factum aliquod ab humanae naturae concreta actuatione diversum.

In juribus naturalibus gradatio quaedam existit, qua alia aliis subjiciuntur et coordinantur. In primis enim habetur jus quoddam omnino primarium et fundamentale, quod apto nomine vocatur *jus personalitatis*. Hoc porro in hoc sistit quod homo est sui arbitrii et ab aliis independens, quoad *usum* mediorum quibus procuretur gloria Dei extrinseca. Hominem enim ad illam procurationem constitui ab omnibus independentem et sui arbitrii eo apparet, quod ex divinae Providentia.

tiae ordinatione procuratio gloriae Dei singulis praestituitur facienda secundum modum et gradum cuique proprium. Determinationem autem illius modi et gradus Deus sibi reservat, eamque efficit per conditiones tum internas tum externas in quibus singulos constituit mirandum in modum multiplices et varias. Neque Deus illam determinationem praesignificat, sed eam successive operatur, per varia adjuncta interna et externa inter quae uniuscujusque vita decurrit. Haec autem adjuncta quoad maximam partem non innotescunt nisi illi qui in eis constituitur. Ex quo consequitur ad hoc ut ejusmodi finis a singulis modo et gradu proprio procuretur, necesse esse ut haec procuratio reddatur independens ab eorum omnium voluntate quibus ea efficienda non est. Si enim quis se ingerat in procurationem finis ab alio faciendam, cum non cognoscat secundum quonam modum et in quo gradu finis ille ab eo procurandus sit, non potest nisi impedimenta constituere, vel saltem pericula inducere ne finis non procuretur secundum eum modum et gradum. Qui enimvero se immiscet in ea quae non novit, periculo se exponit nocendi rebus in quas se ingerit. Ordo igitur rationis exigit ut homo sit sui arbitrii et ab aliis independens quoad usum mediorum quibus procuret gloriam Dei extrinsecam, in quo consistit jus personalitatis.

Alia jura hominis naturalia ad hoc fundamentale referuntur ut partes vel ut media necessaria aut opportuna. Hinc duplex distinguenda est jurium naturalium differentia. Altera sunt juri personalitatis prorsus necessaria, quippe quod sine illis salvum stare nequeat; haec propterea sunt omnino inalienabilia, quum jure personalitatis re-

queat homo aut seipsum exuere aut ab alio valide spoliari. Vocari possunt haec jura primi ordinis essentialia, vel primaria. Altera vero versantur circa modos quosdam particulares exercendi illa primaria, et circa media opportuna quidem, at non omnino necessaria illis exercendis tuendisque. Vocari autem possunt jura naturalia secundaria. Haec autem, secus ac de primariis dictum est, non sunt inalienabilia. Quum enim sine illis salvum constare possit jus personalitatis, non repugnat naturam humanam concrete actuatam concipi sine juribus istis secundariis.

Quod si quis existimet jura quaevis naturalia omnino non posse alienari, quippe quorum titulus, natura scilicet humana actuata, nequeat unquam in homine deficere; is animadvertat oportet fieri posse ut factum illud quo posito gignitur jus hoc effectu morali frustretur. Quum scilicet vel spontanea renuntiatio illius cui jus ex facto acquireretur, vel aliud aliquod eventum accidentale obstat quominus id quod connaturaliter solet ad titulum consequi ad actuationem perveniat, tunc si jus de quo agitur non est ex iis quae essentialia sunt, jam impeditur titulus ille inferre jus quod ex eo oriri natum est et plerumque solet. — Idem omnino contingit in juribus adventitiis: Si, exempli causa, quis domum determinato pretio vendidit et jam emptori tradidit, is consequenter ex ea venditione jus habet exigendi statutam nummorum summam: Sed si ipse sponte emptori debitum vel integre vel partialiter remiserit, jam valida manente venditione jure cujus hic erat titulus carebit. Idem contingere potuisset intercessione alicujus tertiae personae quae venditorem sibi obstrictum haberet aere alieno.

Scholion I. Titulus adaequatus juris naturalis, quod sit secundarium tantum, involvit semper aliquam conditionem negativam; quae quidem etsi soleat communiter verificari in natura humana concrete actuata, potest tamen absolute deficere. Haec autem conditio in eo consistit quod subjectum hujusmodi juris nec se ipsum sponte illo exuerit nec eo fuerit a quapiam valide spoliatum. Talem vero spontaneam abdicationem vel spoliationem efficaciter fieri posse ex eo apparet quod ea nulli praecepto adversatur legis naturalis. Abrenuntiatione enim facta ejusmodi juris, integra manet homini potestas procurandi gloriam Dei extrinsecam per observationem ordinis moralis; cum salva maneant jura primaria. His vero primariis renuntiare aut eis spoliari valide nequit homo, cum haec prorsus necessaria sint ut possit seipsum libere conformare ordini rationis, per exercitium honestum facultatum suarum humanarum. Jura quippe primaria ea sunt quae, ut definitione patet, ita consequuntur immediate ad existentiam naturae humanae, ut ejusmodi existentia nequeat concipi sine talibus juribus quin pervertatur notio personae moralis seu entis praediti libertate ad seipsum regendum secundum ordinem rationis.

N.B. Titulus utriusque juris naturalis, primarii et secundarii, quoad elementa positiva idem est, ipsa scilicet natura humana. Titulus juris secundarii a primario differt quoad solum illud elementum negativum: quod quidem respectu jurium primariorum deficere nunquam potest; quum autem respectu secundariorum possit deficere, natura humana semper infert primaria, non vero semper secundaria.

Scholion II. Jurium naturalium alia afficiunt

personam qua talem, ut e. g. jus repellendi injustum aggressorem, et cetera multa; alia personam qua versantem in conditione aliqua determinata, qualia sunt jura constituti in extrema necessitate et cetera non pauca. Priora illa vocari possunt jura naturalia absoluta, posteriora vero jura naturalia conditionalia. – Haec autem distinctio philosophice reducitur ad divisionem secundo loco positam, in jura scilicet personalia et realia.

Scholion III. De divisione jurium in naturalia et acquisita.

Nostri temporis scriptores non pauci docent omnia jura, quibus ornatur homo, derivanda esse ex lege civili; ut adeo nullum proprie dictum detur jus naturale.

Argumenta hujus sententiae solent proponi sequentia:

1°) Quod jus cum dicat facultatem inviolabilem, supponat essentialiter hominem constitui in societate civili, in consortio nimirum sociali cum aliis, quibus incumbat obligatio reverendi jus quod existit.

2°) Quod reverentia illa juris nequeat procurari nisi in statu civili, ab auctoritate videlicet publica, quae omnium juribus tutandis prospiciat.

3°) Quod finis jurium homini collatorum est bonum societatis humanae, cui bono procurando prospiciat oportet auctoritas publica.

4°) Quod conveniens limitatio et determinatio materiae jurium nequeat apte fieri nisi ab auctoritate aliqua publica, quae omnium juribus aequaliter attemperandis et limitandis praesit.

Hujus porro sententiae pater praecipuus haberi potest Kant,

qui in Theoria metaphysica juris, fundamenta ita opinandi exposuit; plurimum deinde commendata et evoluta est haec sententia ab Hegelio, qui omnium jurium et officiorum hominis proprium principium esse asserit statum (l'Etat); et jam communiter admittitur a plerisque partibus hujus sectae quae vocatur "Liberalismus". Qua in re tamen utiliter adnotatur fere omnes illius opinionis fautores apertissimam contradictionem admittere, cum hinc asserant nullum proprie dari jus quod vere naturale sit et independens ab auctoritate sociali; et aliunde contendant plerique singulis civibus inesse jus naturale concurrendi ad exercitum auctoritatis.

Crisis. — Ad 1um arg. — Resp. A. Indirecte. Etiamsi quis largiretur conceptum ipsum juris supponere statum societatis, propter suppositam physicam possibilitatem violationis juris quam conceptus ille involvit, inde tamen non inferretur legitime jura oriri ex lege civili. Nam a) multa sunt jura quae supponunt factum aliquod sociale, quae tamen non oriuntur ex lege civili, sed nituntur ipsa lege naturali tantum: talia sunt jura orienda ex contractu, ex necessitate in qua quis versatur, et alia innumera — b) imo et jura non pauca sunt quae essentialiter supponunt ipsum statum societatis civilis et quae tamen a lege civili sunt independentia et existunt natura prius omni civili lege: talia sunt jura illa omnia quae tenetur auctoritas publica in subditis revereri, ut v.g. jus singulorum ne ab auctoritate politica tractentur ut res tantum quae nulla dignitate personali sint ornatae.

B. Directe. Et falsum est suppositum quo nititur argu-

mentatio prima. Conceptus enim inviolabilitatis connotat quidem existentiam, vel realem vel saltem possibilem, aliorum hominum a quibus physice possibile sit jura violari; sed ad hanc coexistentiam et possibilitatem violandi minime requiritur ut homines vinculo aliquo sociali inter se copulentur: Quapropter abstractione facta ab omni hujusmodi vinculo, inviolabilitas juri inhaeret ex ipsa lege naturali prohibente ne quis dignitatem personalem alterius laedat.

Ad 2um. Peccat haec argumentatio secunda, confusione facta genuinae inviolabilitatis juris cum potestate physica jus tuendi a malevolorum aggressionibus. Haec sane plerumque non potest efficaciter obtineri nisi constituta aliqua auctoritate publica, quae instruatur conditionibus physicis ad talem potestatem exercendam necessariis. Illa vero altera, inviolabilitas nempe ingenita juris, ab hac potestate physica plane distinguitur. Est enim relate ad ipsam natura prior; neque, hac deficiente, propterea etiam illa perit. Imo frequenter contingit ut jura certissima violentur propter defectum potestatis physicae ea tuendi; nec tamen idcirco ea cessant esse vera jura.

Ad 3um. Innititur falso fundamento. Finis enim jurium proprius est ut salva sit dignitas personalis hominum, qua possint singuli procurare gloriam Dei extrinsecam, secundum illum modum et in illo gradu particulari quem Deus singulis proprium praefinivit, illamque procurationem qua perfectiore possint ratione exsequantur.

Ad 4um. Licet verum sit utilissimum esse concursum auctoritatis publicae ad limitationem et determinationem jurium multorum, tamen ille concursus non est ab-

solute necessarius ad jura naturalia definienda, neque ulla ratione intervenire potest ad determinationem materiae jurium illorum quae dicta sunt primaria. Hac enim jura cum prorsus requirantur ut salva sit personalitas humana, eorum materia immediate determinatur ab ipso ordine rationis, ita ut quaecumque arbitraria limitatio supervenire possit, ea habenda sit ut nullius valoris, cum adversetur ordini rationis.

N.B. 1° Status socialis hominis est natura posterior juribus naturalibus, imo, ut postea demonstrabitur, non est nisi medium ad ea jura tuta servanda et plenius exercenda.

2° Ex statu sociali possunt consequi jura quaedam adventitia quorum titulus esse potest lex civilis. Sed haec jura praesupponunt existentiam jurium naturalium.

Scholion IV. Quid interest inter honestum et jus?

Multa honesta sunt ad quae non habetur jus: etenim 1°) Quaecumque sunt omnino interna non possunt esse objectum juris, quum ea non possint physice ab aliis impediri.

2°) Neque omne extrinsecum quod secundum se sumptum est honestum, continuo etiam fit objectum juris. Multa enim sunt quae si ita praecisive sumuntur secundum se ipsa, seu secundum notas quibus intrinsece constituuntur, dicenda sunt honesta; quae tamen si accipiuntur concrete secundum respectus varios quos accidentaliter habere possunt in determinatis adjunctis, non sunt semper conformia ordini rationis, quae proin non sunt objectum juris: ita, decantare laudes

Sui actio est secundum se honestissima; id autem facere in viis publicis, media nocte, quum sit perturbativum quietis aliorum non potest esse conforme ordini rationis, quippe quo violatur naturalis aequalitas hominum. Quae autem externa sunt si concrete sumpta secundum omnes circumstantias quibus afficiuntur sunt conformia ordini rationis, ea sunt etiam objectum juris.

§ 3. De proprietatibus juris.

Proprietates juris numerantur tres: coactio, collisio, limitatio.

Quibus alicui accensent inviolabilitatem: verum haec non est tam proprietas seu affectio ex essentia juris plene constituta pullulans, quam potius pars ipsius essentiae intrinseca: jus siquidem sine hujusmodi affectione neque concipi neque actuari potest, nisi enim facultas, qua gaudet homo ad agendum, tenendum aut exigendum aliquid, tali inviolabilitate ornetur, non jam verificatur id quo superius ostendimus juris essentiam constitui, sed solum illud habetur quod respondet generico conceptui honesti.

<u>De facultate coactiva.</u> Facultas coactiva quae est proprietas juris est facultas moralis adhibendi vim ut propulsetur violatio juris, vel ut cogatur terminus juris ad praestandum debitum concursum sine quo juris exercitium impossibile fieret. Est ergo haec proprietas et ipsa jus quoddam accedens ad aliud jus; quapropter quod tali proprietate insignitur vocatur jus coactivum. Porro jura quae ornantur tali facultate vocantur jura perfecta, quia scilicet ea sola gaudent plene iis omnibus notis quae juri competere possint.

Coactiva sunt jura illa omnia quorum violatio involvit.

practicam negationem aequalitatis naturalis hominum. Ubi enim quis voluerit personalitatem alterius practice negare, impediendo scilicet ne hic de honestate suae vitae disponat secundum placitum, lex naturalis huic cujus independentia violatur, jus concedat oportet hanc violationem etiam vi repellendi: nisi enim tale jus concederetur, lex naturalis non sufficienter sanciret aequalem personalitatem omnium hominum, quippe quae personalitatis hujusmodi violationes tolerandas esse decerneret, etiam si sine neglectu ordinis rationis illae arceri possent.

Scholia I. Jura quorum violatio importat negationem practicam aequalitatis naturalis hominum sunt potissimum sequentia:

1° Omnia jura primaria.

2° Jus ne quis spolietur bonis propriis, nisi hoc exigat ipse ordo rationis.

3° Jura nixa justitiâ commutativa, qualia sunt ea quae oriuntur ex contractibus onerosis.

II. Facultate illa coactiva carere jura illa omnia quorum violatio non involvit practicam negationem aequalitatis naturalis hominum, apparet ex eo quod coactio alicui illata involvit ipsa hujusmodi negationem, nisi necessaria sit ad aequalitatem tutam faciendam. Ille enim cui infertur vis, habetur non ut persona sui juris in actionibus suis ordinandis, sed ut dependens ab eo qui vim infert.

III. Ex his patet non omnia jura quae nituntur quocumque modo justitiâ esse jura perfecta sed ea tantum quae ita innixa sunt huic virtuti ut violari nequeant quin violetur personalitas humana. Jura igitur non coactiva sunt omnia jura oriunda ex justitiâ mere distributiva; item multa jura quae nituntur jus

titia legali, item omnia fere jura quae non nituntur titulo justitiae stricti sensus.

De collisione. — Hanc juris proprietatem ita bene exponit Tongiorgi (1): "Collisio jurium contingit in jurium usu, quum nempe duo jura opposita ita in conflictum veniunt ut usus unius alterius usum impediat.

Quotiescumque autem hoc contingit, fieri nequit ut jus utrumque vim suam in iis adjunctis licite exserat. Si enim hoc fieret, concludendum esset, ordinem tam unius quam alterius juris possessorem obligare ad alterius facultatem agnoscendam ut inviolabilem, ac simul ejus violandae potestatem utrique facere; quod profecto absurdum est. Igitur si bina jura quae in conflictum veniunt, ejusdem prorsus roboris esse ponamus, uterque possessor a sui juris usu prohibebitur. Si vero alterutrum altero debilius est, hoc validiori cedere debet. Jus namque validius, cum majori obligandi vi polleat, juris alterius vim elidit, ejusque possessorem obligare pergit. Hic ergo nequit illi resistere: proinde jure suo uti nequit.

In hac tamen collisione jus debilius non extinguitur, sed ejus duntaxat exercitium suspenditur, donec collisio cesset.

Juris autem majus minusve robur non ex vi physica qua defendi potest, sed secundum ordinem rationis est aestimandum. Obligatio enim quae juris validitatem constituit, est necessitas secundum ordinem rationis.

Jam 1º obligatio quam jus alterius infert, major est, quo materia juris majoris momenti est, videlicet, quo bonum obtinendum est majus. Hoc pacto jus ad vitam sustentan-

(1) nn. 306, 307.

dam majus est jure dominii in res externas non necessarias.

2° Validius est jus quo universalior est ordo a quo gignitur. Ordo enim universalior particulari praecellit. Sic jus plurium vel totius societatis juri unius individui, ceteris paribus, praevalet.

Demum validius est jus, quo evidentior est ejus titulus. Titulus enim juris cognitus obligationem ei se subjiciendi producit."

De limitatione. — Tandem juris limitatio, seu determinatio terminorum extra quos evagari non licet, judicanda est tum ex natura ipsa objecti, circa quod jus versatur, tum ex officiis quibus subjectum adstringitur. Undecumque enim peculiare aliquod jus advenire videatur nunquam extendi potest ad id, quod officio in praesens obliganti contradicat. Tunc enim non modo juris fons deesset, sed etiam actio turpitudine gravaretur. Ad turpe autem jus nullum est; siquidem vis omnis juris ex ordine et lege proficiscitur; a lege autem et ordine proficisci non potest, quod legi et ordini adversatur (1).

Articulus II.

De officio.

Officii 1° Vera notio exponenda.
2° Divisiones indicandae.

(1) Liberatore, n. 5.

3° Principia circa exemptionem statuenda.
Quae triplicis paragraphi materiam praestabunt.

---

§ 1. Officii notio.

Officium in abstracto consideratum, est obligatio aliquam actionem faciendi, aut omittendi.

Concrete vero est ipsa actio ex obligatione facienda vel omittenda.

Scholion. Nomen latinum officii innuit praeterea aliud elementum, respectum scilicet actionis faciendae vel omittendae ad bonum alicujus termini (Idem innuit vox gallica: officieux). Hinc factum est ut multi definirent officium ita ut diceretur: Necessitas moralis praestandi aut omittendi aliquam actionem in bonum alicujus. Quae definitio licet non sit rejicienda ut falsa, non tamen etiam est probanda. Namque 1° non est praecise falsa; omnis enim actio humana respicit aliquem terminum in cujus bonum proxime cedat. Unde consectarium illud non est necessario ex descriptione officii excludendum, quemadmodum ex definitione boni non est necessario excludendum elementum appetibilitatis, quae ad entis convenientiam consequitur; ac propterea falsa non est definitio boni, quam aliqui tradunt, bonum esse ens appetibile. Sed neque etiam illud elementum est necessario enuntiandum nec communiter exprimi solet: in definiendo enim sufficit indicare elementa formaliter constitutiva rei definitae; atque ita bonum solet definiri: ens conveniens; Officium vero: obligatio alicujus actionis faciendae vel omittendae.

Notare autem hic juverit nomen quo officium in aliis linguis exprimi solet, plerumque non indicare elementum illud quod signat nomen latinum; atque ex hoc capite multominus indicandum illud est in definitione.

Sunt et in officio, praeter ipsam obligationem, quinque partes distinguendae; quarum aliae intrinsecae sunt, extrinsecae aliae.

1º Subjectum, quod evidenter nequit esse nisi aliqua persona.

2º Objectum officii, ipsa nimirum actio facienda vel omittenda.

3º Terminus, ens illud in cujus bonum proxime actio facienda est vel omittenda. Est ergo terminus ille finis cui.

Hic examinandum videtur utrum terminus sit necessario ens ratione et libertate proeditum, seu persona; hoc vero examen opportunius rejicietur post expositam divisionem officiorum relate ad terminum.

4º Titulus est factum quo posito continuo enascitur in subjecto obligatio praestandi vel omittendi actionem.

5º Origo officiorum est evidenter lex ipsa naturalis, a qua omnis obligatio vel immediate vel mediate procedit.

§ 2. Divisio officiorum.

Officia dividi possunt:

1º ratione objecti;

2º ratione tituli;

3° ratione juris correspondentis in termino officii;

4° ratione ipsorum terminorum.

I Ratione objecti, dividuntur in officia positiva et negativa.

Positiva, ea sunt quorum objectum est actio facienda. Negativa, quorum objectum actio omittenda.

II. Ratione tituli, alia sunt innata seu congenita, — aliqui vocant absoluta — quorum titulus est ipsa natura humana; adventitia alia, — vocantur etiam hypothetica — quorum titulus est factum aliquod superveniens.

III. Ratione juris correspondentis in termino, alia officia sunt juridica, alia non juridica.

Officia juridica illa sunt, quibus respondet in termino officii jus exigendi praestationem officii; non juridica ea quae tale jus non tribuunt.

IV. Ratione termini officia dividi solent in officia hominis erga Deum, erga seipsum, erga alias homines, pro varietate termini, in cujus bonum immediate cedit effectio vel omissio actionis.

Circa hanc divisionem, expendendum est utrum accurata sit, utrum completa.

Quoad primum tria nonnunquam objiciuntur:

1° Partes illius divisionis non se mutuo excludere.

2° Non posse dari officia hominis erga seipsum.

3° Quum officia hominis erga Deum dicantur omnia esse juridica, non posse dari jura et officia inter Deum et homines

Singula examinemus: et quidem 1° ideo videri possunt partes illius divisionis non se mutuo excludere, quod om-

nia hominis officia videantur esse tum officia erga Deum tum officia hominis erga seipsum. Deus enim est terminus in cujus bonum, gloriam nimirum extrinsecam, cedunt omnes actiones hominis honestae; et homo agens ipse est terminus in cujus utilitatem cedunt eaedem actiones omnes.

At vero in hac divisione attenditur tantum terminus immediatus in cujus bonum proxime cedit officium; et sub hoc respectu, officia illa se mutuo excludunt. Deus enim est quidem terminus in cujus gloriam extrinsecam tendunt actiones honestae omnes, sed multae ex illis actionibus hanc Dei gloriam non intendunt proxime, sed tantum mediate procurant. Immediate vero Deum respiciunt actiones hominis aliquae, quae propterea si sunt obligatoriae vocantur officia hominis erga Deum. Idem dicendum de officiis hominis erga seipsum. Homo est quidem terminus vel immediatus vel mediatus, non vero semper immediatus in cujus bonum cedunt officia a se praestita.

Dein 2° nec jura nec officia videntur dari posse hominis erga seipsum. Quum enim uti juris ita et officii distinguantur subjectum et terminus, nequit homo utrusque simul munere fungi, nisi dicatur in una eademque persona duo contineri entia rationalia, realiter invicem distincta.

Resp. Jura quidem proprie dicta homo erga seipsum habere non potest. Jus namque essentialiter infert duo subjecta realiter distincta, quorum alterum sit subjectum facultatis moralis, alterum subjectum obligationis non violandi illam facultatem: quod et vocatur terminus juris. Propter eamdem rationem nequit homo erga seipsum habere officia

juridica, quippe quae inferunt jus correlativum in termino talium officiorum. — Officia vero non juridica nihil vetat dari hominis erga se. Hujusmodi enim officia nil aliud important, nisi homini incumbere obligationem quaedam praestandi, quae natura sua immediate cedant in bonum ipsius. Qua in re nullam involvi repugnantiam consideranti patet.

Tandem 3° inficiantur aliqui dari posse officia et jura Deum inter et hominem. Quippe quum a) Deus nequeat adstringi officiis erga hominem: quod utique nimis in comperto est; officium enim quodlibet supponit subjectum ejus subdi legi obliganti, ac proin a legislatore esse dependens; Deum autem a quocumque dependere intrinsecam involvit contradictionem.

b) Homo videtur non posse habere jura relate ad Deum. — Quod verum est, si agatur de juribus absolutis, non tamen de juribus hypotheticis, quorum titulus supponat spontaneam ordinationem et promissionem Dei. Vide Thes. 15 de Merito, ubi ostenditur, ex ordinatione divina hominem posse mereri apud Deum, atque ita acquirere jura ad beatitudinis praemium. Quae quidem si conferantur cum iis juribus quae homo comparare potest relate ad alios homines, non sunt ejusdem speciei dicenda, sed analoga tantum. Quum jura hominis erga Deum pendeant tum a libera Dei voluntate creandi conservandique hominem, et cum eo concurrendi ad illam ipsam actionem qua possit apud se mereri, tum ab hypothesi ordinationis divinae, qua velit hominis actionibus honestis inesse vim merendi retributionem beatitudinis aeternae. Dum jura hominis relate ad alia entia nullam supponunt ejusmodi dependentiam a terminis ipsorum jurium.

c) Nonnulli etiam contendunt Deum neque, proprie loquendo, jura habere erga homines. Nituntur autem duplici fundamento: 1° quod omne jus supponat subjectum juris ordinari ad finem aliquem obtinendum; Deus autem non ordinatur ad finem ullum obtinendum, sed libere praestituit rebus a se creatis finem ab ipsis praestandum. 2° Quod jus supponat subjectum quod ipso instruitur, realiter pendere ab alio, quatenus nimirum alius potest impedire quominus finem obtineat, vel jus exerceat. Jam vero Deus a nemine pendet.

<u>Resp.</u> ad utrumque fundamentum. Ad <u>primum</u>: negatur jus essentialiter supponere subjectum ejus ordinari ad finem. Jus tantum supponit ordinem objectivum rerum, seu ordinem rationis, quo nimirum entibus rationalibus tribuitur facultas ad ea quae sunt ordini conformia; Deus autem vi essentiae suae, quatenus est fundamentum ordinis rationis, habet facultatem moralem seu jus exigendi ab homine quodcumque voluerit. Ad <u>secundum</u>: dependentia illa tantum supponitur in juribus quorum objectum non est actio elicienda a termino juris: in illis quippe juribus supponitur possibilitas violationis facultatis moralis, qua subjectum juris instruitur. Quoad jura vero quorum objectum est actio elicienda a termino, jus tantum supponit essentialiter libertatem physicam termini quoad illam actionem, non vero ullam dependentiam subjecti juris a tali termino, ubi nimirum bonum quod actiones illae conferunt subjecto juris, est tantum gloria ejus extrinseca. Dantur ergo in Deo jura proprie dicta ad actiones hominis. Jura vero ad actiones ipsius Dei vel ad res, dantur in Deo tantum lato sensu; quippe quum facultas quam habet Deus faciendi quodcumque voluerit, et disponendi de rebus prout voluerit, est non tantum mo-

raliter sed metaphysice inviolabilis.

Ad alterum, divisionem hanc incompletam esse asserunt Damiron et Ahrens. Contendunt enim homines officiis etiam astringi erga alia entia, naturae scilicet inferioris; sive ut vult Damiron, erga entia omnia et vel inanimata, sive saltem erga bruta animantia, ut opinatur Ahrens.

At vero repugnat animalia bruta, sicut cetera quaevis entia ratione destituta, esse terminos officiorum hominis. Quum enim quidquid existit entium creatorum essentialiter ordinetur ad gloriam Dei extrinsecam, ea omnia quae non possunt per se ipsa gloriam Dei procurare, qualia sunt entia quaevis ratione carentia, non habent in hoc mundo conditionem finis cui, sed medii tantum respectu hominis, quo hic utatur ad Deum glorificandum, contemplatione, honesto usu, laude et gratitudine. Ex quo sequitur, quidquid fit ab homine in bonum brutorum, a natura ordinari in ipsius hominis bonum, tanquam in finem illius actionis proximum, ad quem brutorum bonum habet nudam rationem medii. Si ergo bruta essent termini officiorum hominis, hic juberetur habere ut finem cui ea quae essentialiter non sunt nisi media. Quod quam absurdum sit ita manifestum est ut nesciatur quid magis.

---

§ 3. De exemptione ab officio.

Statum quaestionis agitandae, uti et necessarias nominum rerumque definitiones apte exponit Liberatore (n. 15) quem fere ad verbum exscribimus.

Contingunt quandoque tempora in quibus homo sine periculo imminentis cujusdam mali officium implere non potest. Status hic

necessitas appellatur. Cum vero hoc incidit, si consideratio ordinis persuadet officium eo tempore non obligare, facultas quae tunc oritur se juste eximendi ab officio, jus necessitatis nominari solet; non quod ipsa necessitas jus constituat, sed quia occasione necessitatis apparet, quid jus ferat, quid secus. Itaque discutiendum breviter est quando id locum habere possit, ne quis perversa interpretatione illius effati, necessitas non habet legem, intemperanti licentiae fraena laxet. Ad judicium autem ejusmodi rite proferendum, duo scrutari oportet: naturam necessitatis, quae urgeat; et naturam officii, quod praetermittendum sit.

Atque ad necessitatem quod attinet, ea primum dispartiri potest in absolutam et hypotheticam. Illam dicimus, quae, independenter a nobis, nulla alia ratione declinari potest, quam omissione officii; hanc vero, quam removere est in potestate hominis positum. Qua in re notandum est fieri posse ut necessitas aliqua, etsi fuerit voluntarie, imo non sine peccato inducta, ea tamen postea fiat simpliciter absoluta, quum jam non sit in potestate liberi arbitrii eam a se removere.

Ut facile patet, hypothetica necessitas jus nullum tribuit; siquidem excusationem nullam meretur is, qui prudens et sciens impedimentum officio apponit. Ea igitur omissa, absolutam duntaxat necessitatem consideremus. Hujus triplex genus assignatur: extrema, gravis et communis. Extrema dicitur, cum ad parendum officio, subeundum est periculum vitae aliusve mali, quod morte non inferius reputetur. Erit gravis, cum urget malum minime spernendum, ex. gr. notabile detrimentum sanitatis, non levis nota dedecoris, magna rei familiaris jactura, et alia generis ejusdem. Tandem necessitas communis dicitur, cum malum imminet consuetum, nec magni momenti; ut amissio parva bonorum, levis

calumnia, contemptus nonnullorum et similia. Porro nemini dubium est quin haec tertia necessitas officii obligationem nunquam solvat. Si enim quodvis malum imminens ab implendis officiis nos excusaret, non solum libero virtutum exercitio, sed omni plane morum honestati valedicendum esset. In praesenti enim vitae statu (adjecta praesertim rerum vicissitudine et improborum malitia) fere impossibilis est boni moralis existentia, sine societate nonnullorum malorum, quae a frugi homine incurrantur ne a recto desciscat. Restat igitur extrema et gravis necessitas, quae quidem pondus habent apud prudentem quemque et bonum, atque ideo excusare quandoque ab officio possunt, quoties id natura patiatur officii, quod in discrimen adducitur. Id igitur quando obtineat videndum est.

Officia ratione tituli distribui vidimus in congenita seu innata et adventitia. Priora sunt quorum titulus est ipsa natura humana, quae et propterea essentialia aut etiam <u>naturalia</u> dicuntur, atque singulis universim hominibus immediate et absolute praescribuntur praeceptis solius legis naturalis. Adventitia vero quum nitantur titulo aliquo contingenter superveniente, neque omnibus universim hominibus imponuntur sed iis tantum quibus contigit factum titulare, neque absolute praescribuntur, sed secundum vim et significationem ipsius facti quo exoriuntur.

Officia item naturalia absoluta, ut cetera quaevis, alia positiva sunt, negativa alia, prout praescribuntur praecepto naturali affirmativo vel negativo.

Jam ab adimplendo praecepto legis naturalis quolibet negativo nulla necessitas utut extrema eximere potest. Quum enim illa praecepta nihil vetent nisi quod intrinsece repu-

gnet ordini rationis, id quod prohibent ab inhonestate liberari, quaecumque supponantur adjuncta, nullatenus potest. Quapropter ipsa quoque vita potius profundenda est, quam ut officium naturale negativum violetur.

Alia vero est conditio officiorum naturalium positivorum. Lex enim naturalis nil praecipit nisi ut servetur ordo rationis, ut videlicet homo practice agnoscat relationes quae ipsum inter vigent et varia entia. Quare praecepta ejus affirmativa ea tantum jubent quorum omissione contineretur practica negatio alicujus talis relationis. Quod autem praeceptum hujusmodi non exerceatur aliquo determinato temporis momento, id nullo modo involvit hominem hoc exercitium ad aliud tempus differentem eo ipso nolle agnoscere relationem aliquam, quam habet ad terminum hujusmodi officii; sed tantum implicat eum hic et nunc abstinere ab exercitatione positiva illius relationis. Per se igitur lex naturalis non determinat quo tempore officia affirmativa sint exercenda, quo tempore v.g., actus adorationis sit faciendus etc. Ex quibus sequitur hominem posse honeste abstinere ab implendis hujusmodi officiis, ut vitet extremum vel grave malum ex illa impletione oriundum.

Id tamen non valet de illis relationibus quae oriuntur ex ipsis adjunctis in quibus homo constituitur per aliquod temporis determinatum intervallum, et quae relationes cum hoc ipso temporis intervallo intereant, siquidem abstinendo ab agnitione practica illarum relationum, eo tempore quo istae vigent, homo renuit earum realitatem practice agnoscere; cum in subsecuturo tempore ex non am-

plus existant. Quapropter officia oriunda, ex istiusmodi relationibus tunc implenda sunt cum relationes illae vigent. Hujusmodo officium esset v.g. obligatio auxilium ferendi illi qui versatur in extrema necessitate; quae officia etiam cum gravi incommodo implenda essent.

N.B. Dictum est determinationem temporis quo officium positivum sit praestandum non pertinere ad praecepta legis naturalis: id per se quidem; per accidens vero contingere potest ut ipsa lex naturalis jubeat hoc officium implere determinato aliquo temporis momento: quod contingit quotiescumque omissio officii in illo intervallo implicaret negationem practicam alicujus alterius relationis inter subjectum hujus officii et varia entia existentia. Hoc evidenter obtineret, si ratione circumstantiarum omissio actus honesti redundaret in injuriam Dei, contemptum religionis, grave reipublicae damnum, innocentis poenam, etc.

"Denique, si officium est adventitium et ex lege mere positiva aut ex contractu aliquo procedit, ab eo praestando vi magnae necessitatis homo plerumque excusatur. Lex enim pro publica fertur utilitate. Haec autem profecto deesset, si bono communi non periclitante nec detrimento aliquo in societatem proveniente, subditi sic circa rem natura sua indifferentem obligarentur, ut eam servare etiam cum periculo vitae aut alterius praegrandis boni jactura adstringerentur. Contractus vero cum propter bonum utriusque partis iniri solent, nequit tantam habere vim, ut pars alterutra, ne pactis desit, debeat mortem oppetere, aut magnum aliud malum incurrere. Praesertim id dicendum est, si ex non observantia pacti nullum in partem

alteram detrimentum redundet, aut damnum sit adeo exiguum, ut contemni vel facile redintegrari possit. Attamen, ut apparet, id neutiquam valeret, si officio praetermittendo salus publica vel securitas civitatis detrimentum caperet; vel si contractus esset ejusmodi, ut quovis periculo servandus esset, idque in pactione ipsa tamquam conditio rationabiliter inclusa subaudiretur. Tunc enim officium periculo etiam mortis reddendum esset; quia bonum commune praeponderare debet bono privato, fides autem data omnino servanda est eidemque homo sine scelere deesse nequit (1)."

Articulus III.

De correlatione juris et officii.

Sententia scriptorum satis multorum nostri temporis, quae et communis fere est inter Rationalistas, tenet jus absolute prius esse officio, et esse fontem officiorum. Unde illud effatum: Omnia officia ex jure. Quod effatum ita intelligunt Rationalistae, ut 1° officium quodvis alicujus personae oriri dicant ex jure termini illius officii; et 2° ut homo dicatur habere officia quia ornatur juribus.

Altera sententia longe frequentior inter Catholicos, contendit officium longe prius esse jure. Hinc effatum

(1) Liberatore, 18.

superiori oppositum: Omnia jura ex officiis. Quod effatum ita communius explicant, ut dicatur 1º) jus quodcumque hominis niti officio termini illius juris; quod proin officium juri praesupponatur; et 2º) ideo hominem habere jura, quia adstringitur officiis adimplendis.

Quid in hac re verum sit explorandum. Et quidem 1º si comparatio fiat officiorum et jurium hominis ad jus divinum, dicendum est jus Dei absolute prius esse, non solum officiis, sed etiam juribus quae in homine reperiuntur. Origo enim omnium officiorum et jurium hominis est ordo exsurgens ex relationibus rerum, et lex aeterna talem ordinem sua sanctione confirmans. Lex autem aeterna praesupponit ex natura sua, jus Dei dirigendi creaturas ad ipsarum finem. Jus itaque hominis, quatenus involvit inviolabilitatem, praesupponit legem naturalem atque ita jus Dei. Aliunde officia ipsa hominis vel proxime vel remote oriuntur ex lege naturali; ac proin ipsa etiam praesupponunt jus Dei.

2º Si comparatio instituatur inter jura hominis complexive sumpta et ejus officia eodem modo inspecta, dicendum est non dari prioritatem, neque officiorum ad jura, neque jurium ad officia. Habet quippe homo jura immediate innexa ordini rationis; neque ad jura habenda praesupponendum est hominem officiis adstringi. Conceptus enim juris non supponit essentialiter in subjecto quod jure ornatur officia adimplenda, ut patet in juribus divinis. Neque conceptus officii per se praesupponit jura proprie dicta; sed tantummodo supponit finem aliquem ad quem ordinetur subjectum officiorum, et necessitatem quorumdam mediorum

ad talem finem obtinendum.

Obj. Ex explicatione data videtur officiis praesupponi jus ad finem ultimum obtinendum et ad media necessaria sine quibus ille finis obtineri nequit.

Resp. Ad finem ultimum non datur proprie dictum jus, sed necessitas, et facultas finis obtinendi quam nullum ens ulla ratione frustrare potest; dum tamen, si jus esset, praesupponendum foret potestatem physicam esse in aliquibus entibus, impediendi hominem ab obtinendo fine ultimo; hoc enim supponit inviolabilitas juris. Media autem ad finem ultimum, alia sunt prorsus necessaria ad hunc finem, et quoad haec datur obligatio ea adhibendi simultanea cum necessitate obtinendi finem: unde nullum jus praesupponendum est. Alia vero media licet utilia, non sunt prorsus necessaria, ac proin non praerequiruntur ad officia seu ad media necessaria adhibenda; nec proin datur prioritas illa juris ad officia.

3º Tandem si instituatur comparatio inter jus aliquod particulare alicujus subjecti et officium correlativum in termino talis juris, proprie loquendo non datur prioritas juris complete sumpti ad officium. Nam conceptus juris unius subjecti partialiter constituitur conceptu officii alterius subjecti: quum jus sit facultas moralis inviolabilis. Neque etiam proprie loquendo datur prioritas officii relate ad jus correspondens. Officium enim illud lege naturali sancitum versatur circa objectum ipsum juris alterius, et utrumque simultanee, seu logice et natura simul oritur ex ordine rerum, sanctione legis naturalis confirmato. Si tamen jus consideretur inadaequate, prout dicit facultatem moralem circa aliquid, prae-

scindendo ab illius facultatis inviolabilitate, admittenda est prioritas rationis seu logica talis facultatis ad officium. Prius enim est dari facultatem moralem, quam eam esse inviolabilem, seu prius est dari jus inadaequate sumptum in uno quam officium in altero illud non violandi.

Caput Secundum

De Officiis Hominis Erga Deum

Hominis erga Deum officia designari solent nomine Officiorum religionis. Significatio igitur hujus vocabuli in Philosophia morali haec est, ut signet complexum actuum quibus agnoscuntur relationes, quas ad Deum habemus; atque hic est significatus hujus nominis objective sumpti. Solet etiam non raro accipi subjective ad signandam virtutem illam qua voluntas hominis inclinatur ad actus illos exercendos (1).

Circa illa officia primo instituenda est consideratio generica, postea de singulis speciebus agendum. Quod praestabitur triplici articulo:

---

(1) Vocabulum Religio – potissimum gallice Religion – videtur primario significare complexum ipsum relationum quibus ad Deum referimur; atque exinde applicatum esse significando complexum actuum iis relationibus conformium. Officium autem quum sit obligatio aliquid praestandi aut omittendi, actus religionis ad quos obligamur veniunt sub nomine officii religionis.

Solent auctores tractationem de religione inire ab etymologia vocabuli, quam vel a religando deducunt, vel a religendo, vel etiam a reeligendo. A tali autem processu abstinere satius videtur, tum quia parum juvat ad ipsam rei intellectionem, tum quia in aliis linguis a latina independentibus, plerumque non usuvenit vocabulum quod latino nomini sic explicato adaequate respondeat. Neque alia esse debet philosophia graecis, alia germanis, alia latinis, etc.... Res enim, quarum statuenda est scientia non verborum, a variarum gentium linguis sunt independentes.

Art. 1us de officiis religionis in genere.
— 2us — — theoreticis.
— 3us — — practicis.

Articulus I.

De officiis religionis in genere.

Circa officia hominis erga Deum in genere considerata, quatuor indicanda sunt; quod totidem paragraphis praestabitur.

1. Eorum officiorum origo indicanda.
2. Ipsa officia determinanda.
3. Divisio in varias species indicanda.
4. Eorum dignitas statuenda.

§ 1. De origine officiorum hominis erga Deum.

Origo officiorum hominis erga Deum est ordo exsurgens ex relationibus quibus cum Deo connectimur; qui ordo sanctione legis naturalis firmatur. Cfr. quae dicta sunt in Capite praecedenti de origine officiorum omnium.

§ 2. Determinatio officiorum.

Determinantur illa officia secundum ipsas relationes quae nos inter et Deum vigent; quae possunt omnes ad quatuor potissimas reduci. Nimirum 1° est relatio hominis ad causam primam totius ejus esse; 2° ejusdem rela-

tio ad finem ipsius ultimum; 3° relatio entis intelligentis ad summum verum; tandem 4° relatio viatoris ad providum gubernatorem ipsius, seu ad gubernatorem status tendentiae in finem. Hinc officia oriuntur quatuor illis relationibus respondentia, quorum officiorum magis particularis determinatio in sequentibus indicabitur.

§ 3. Divisio officiorum.

Officia hominis erga Deum ad duas species seu classes referri possunt: altera sunt theoretica, altera practica.

Officia theoretica illa sunt quae exercentur immediate actibus intellectus; practica, quae actibus voluntatis.

§ 4. De praestantia officiorum hominis erga Deum.

Dari officia hominis erga Deum negare coguntur evidenter sectatores omnes moralis independentis, ut superius vidimus; item Positivistae omnes et Materialistae; et praeterea inficiati sunt Rationalistae nonnulli quos refert Liberatore n. 21.

Contra illos omnes statuitur thesis sequens.

Thesis 26.

Religionis officia origine et dignitate ceteris hominis officiis antecellunt.

Prob. pars 1a: Praestant origine. — Relatio hominis ad Deum praestat origine, seu est natura anterior omni relatione

hominis sive ad alios sive ad seipsum. Ergo et officium religionis, quod inde exsurgit, ceteris hominis officiis origine praestat.

Prob. Antec. Relatio hominis ad Deum includitur in notione ontologica hominis, i.e. ut homo est objective. Atqui notio ontologica hominis est omnibus ejus relationibus anterior. Ergo et relatio hominis ad Deum est ceteris ejus relationibus anterior.

Prob. Maj. Notio hominis ontologica est notio entis contingentis seu participati. Atqui hujusmodi notio includit essentialiter relationem talis entis ad Deum ut ad causam primam, seu ad ens cujus fit participatio. Ergo in notione hominis ontologica includitur relatio ejus ad Deum.

Minor prioris syllogismi sic evolvitur: Nequit concipi relatio nisi praeconceptis terminis relationis, ac proin nisi praeconcepta illorum terminorum notione objectiva, seu ontologica: ejusmodi ergo notio est naturae anterior omni relatione terminorum.

Prob. pars 2a: Praestant dignitate. – Officia hominis eo sunt praestantiora dignitate, quo terminus illorum officiorum est dignior in se, quo intimius connectitur cum ultimo fine hominis, quo etiam magis necessaria et magis universalis est relatio ex qua exsurgunt illa officia.

Atqui officia hominis erga Deum respiciunt evidenter omnium terminorum dignissimum; maxime etiam intime connexum cum ultimo finis hominis, quippe qui sit identicus cum illo; itidem relatio hominis ad Deum est omnium relationum hominis maxime necessaria, quum sit relatio ad primum principium totius ejus esse. Est etiam maxime

universalis quum sit relatio ad causam et finem ultimum essentialem omnium entium possibilium. Ergo.

Objectiones.

Obj. I. (1). Deus non indiget obsequiis creaturae. Ergo nulla sunt officia erga Deum.

Resp. Neg. supp., quasi causa officiorum erga Deum sit ejus indigentia, non vero ordo rationis.

Obj. II. Relatio hominis ad seipsum est relatio identitatis, relatio vero ad Deum est relatio effectus ad causam. Atqui relatio identitatis entis cujuscumque cum seipso est illi enti magis intima quam qualibet alia relatio, ac proin nulli alii posterior: unde nec officia hominis erga se aliis officiis ullis posteriora sunt.

Resp. ad Maj. Conc 1a pars; Dist. 2a pars: Est relatio effectus ad causam qualemcumque, Neg. Est relatio effectus ad causam primam totius esse, seu relatio entis participati ad ens cujus fit participatio, Conc.

Ad Min. Dist.: Est magis intima quam qualibet relatio sine qua ens concipi potest ut est objective, Conc. Est magis intima quam relatio quae includitur in ipsa notione ontologica entis, Neg. Ac proin negatur relationem identitatis non praesupponere relationem ad Deum tanquam inclusam in ipsa notione ontologica entis.

---

(1) Cfr. Liberatore, n. 25 Obj. I.

Articulus II.

De officiis hominis erga Deum theoreticis.

Circa illa officia, objectum indicandum et divisio.

Objectum illorum officiorum est sufficiens notitia de Deo habenda. Continetur autem inquisitione eorum omnium quae Deus circa se ipsum cognosci voluit ab homine, sive solo lumine rationis naturalis, sive etiam revelatione supernaturali, ubi talem revelationem praebere voluerit Deus.

Dividuntur philosophice in officia absoluta et officia hypothetica. Priora illa sunt, quae oriuntur immediate ex relationibus essentialibus hominis ad Deum, nulla facta hypothesi praeter ipsam existentiam hominis. Hypothetica vero, ea sunt quae supponunt factum aliquod contingens, quod existente homine, supervenerit. Hujusmodi factum praecipuum est factum revelationis supernaturalis (1).

Objectiones.

Obj. I (Liberatore, 25, obj. IV). Pars theoretica religionis spectat ad intellectum, non ad voluntatem. Ergo nequit contineri in lege naturae, quae non obligat nisi voluntatem.

Resp. Dist. antec. Spectat ad intellectum, non ad voluntatem formaliter, conc., imperative, neg.

(1) Cfr. Liberatore, nn. 22 et 30-36.

Cognitio Dei etsi actus intellectus sit, tamen quatenus conquirenda est mediis aptis et mentis applicationem postulat, a voluntate pendet, ac proinde materia praecepti est. Nec sine culpabili negligentia abesse potest; siquidem quisque, principiis rationis innixus et patenti naturae spectaculo, sine profundiore studio, ad vulgarem Dei cognitionem sibi comparandam est idoneus; praesertim si in societate constitutus consideretur, in qua ceterorum hominum opera et cognitionibus adjuvatur. Hinc apparet quam longe a veritate discedat Hobbes, qui atheos injustitiae damnari non posse ait, cum intellectu non voluntate peccent (1). Cui adhaesit Kemmerichius, idem ferme asserens in suo Puffendorfio enucleato (2). Hi profecto non adverterunt, intellectum et omnem aliam facultatem cogitandi pendere quoad exercitium a voluntate, quae illas ad objectum revocat ab eoque avocat, atque ipsarum attentionem auget vel imminuit. Unde fit, ut circa verum exstet ignorantia vincibilis, atque ipse error culpae tribuatur erranti. Quare etiamsi detur aliquis, qui Deum prorsus ignoret (quem tamen dari non posse censemus); tamen cum ejus ignorantia a voluntate semper aliquo modo procedat, quae mentem a debita rerum consideratione retrahat, ejus atheismus culpabilis semper erit et juri naturae repugnans. Quod autem invincibilis Dei ignorantia dari non possit, in Theologia naturali satis ostenditur.

Obj. II. (id. ibid. obj. III). Pars theoretica religionis ar-

---

(1) De cive, c. 14.

(2) Cap. 4, n. 57.

ardua est vestigatu; cognitionem enim complectitur objecti altissimi et abstrusissimi, qualis profecto est Deus. Ergo ad jus naturae, quod omnes, etiam indoctos, adstringit, pertinere non potest.

Resp. Dist. antec. Ardua est vestigatu, quoad cognitionem exquisitiorem, Conc., quoad obviam, Neg.

Pars theoretica religionis, seu verae Dei cognitio, quatenus a lege naturae jubetur, non exquisitam et reconditam supremi Numinis notitiam exigit, sed vulgarem tantum, quae ab omnibus communi quadam diligentia obtineri potest. Quare ad abstrusiores altioresque vestigationes, rationali apparatu instituendas, generatim non cogit, sed tantum ad talem Dei divinorumque attributorum intelligentiam, mediis obviis comparandam, quae ad recte de Deo sentiendum eique convenientem cultum praestandum sufficiat. Subtilior autem Dei cognitio, quae studium accuratum et longas ratiocinationes exquirit, scientiae est propria; quae praecipi nequit, nisi iis qui ratione sui muneris ad profundiores difficilioresque quaestiones rerum divinarum enodandas tenentur. Praecepta enim, a ratione manantia, conditioni et viribus singulorum aptantur; neque id expetere possunt ab omnibus, quod omnes revera praestare nequeunt. Quare, cum rudes aut ingenio careant, aut cultura, quae studio nititur; iis nonnisi tenuis et imperfecta cognitio injungitur, qualis ab instructione aliorum aut facilioribus ratiocinationibus hauritur.

Articulus III.

De officiis practicis hominis erga Deum

In hoc articulo quatuor sunt praestanda: 1° Definitiones tradendae et analysis officiorum practicorum instituenda; 2° Status quaestionis circa naturam et existentiam illorum officiorum exponendus; 3° Errores indicandi; 4° Vera sententia statuenda.

§ 1. Definitiones.

Complexum omnium officiorum practicorum hominis erga Deum signamus nomine officii Cultus. Hunc sensum huic nomini affingimus, quia maxime convenit sensui primario illius vocabuli, in quantum talis sensus applicatur Deo. Cultus enim generice sumptus est exercitium et effectus colendi. Colere autem, omisso sensu materiali, metaphorice idem est ac cum sedulitate versari circa rem aliquam ordinis non materialis, ad eam fovendam pro ut fert ipsius rei natura. Hoc sensu dicitur: colere amicos, ingenia hominum, virtutem, scientias, Deum, etc. Proin conceptus cultus implicat ea omnia quibus versantur erga Deum ad eum fovendum et officium cultus designat officia practica omnia. Hinc apparet definitionem nostram non esse arbitrariam.

N.B. Non est admittendum sensum primarium nominis cultus exprimere honorem alicui exhibitum cum quadam animi demissione, propter illius entis excellentiam

et nostram dependentiam. Licet enim haec notio conveniat cultui cujus terminus est Deus, aut etiam parentes, non tamen competit cultui qui versatur v.g. circa amicos, circa scientias, circa ingenium proprium excolendum, etc.

Jam determinandum quaenam sint praecipua illa officia practica.

Primum igitur est adoratio, quae respondet relationi hominis ad Deum ut ad causam primam totius esse, et potest definiri: Agnitio practica summae excellentiae divinae et nostrae omnimodae a Deo dependentiae.

Qua definitione apparet actum illum involvere duo elementa: Primo quidem cognitionem excellentiae Dei et nostrae dependentiae, dein acquietionem voluntatis tali excellentiae et dependentiae. Primum elementum essentiale est; non enim potest voluntas practice approbare quod est ignotum. Est tamen secundarium propter duas rationes: 1° Quia potest dari primum illud elementum sine ulla adoratione, imo cum actu opposito adorationi; sic potest homo impius nolle dependentiam suam cognitam, et eam detestari; 2° Quia actus adorationis falsi numinis non supponit cognitionem proprie dictam ejus excellentiae et nostrae dependentiae; sed tantum affirmationem utriusque falsam; habeturque talis adoratio ipsa approbatione voluntatis erga ejusmodi excellentiam et dependentiam falso affirmatam. Potest igitur dici actum verae adorationis esse actum quemdam compositum, seu complexum, ex actu intellectus et ex actu voluntatis circa excellentiam Dei et nostram dependentiam. Quod indicatur quum dicitur esse agnitio practica.

Secundum officium seu actus cultus est Amor. Hic respondet relationi qua cum Deo devincimur tamquam cum summo bono et nostro fine ultimo.

Tertius actus est actus gratiarum actionis, qui evidenter respondet relationi quam habemus ad Deum tamquam ad summum benefactorem.

Quartus est actus fiduciae. Fiducia porro in hoc consistit quod homo, cum quadam securitate animi, speret Deum ipsi praestiturum esse media quae ad finem ultimum obtinendum necessaria sint, vel etiamsi non necessaria, tamen opportuna. Respondet hoc officium relationi quam ad Deum habemus ut ad sapientem, providum et benignum rerum gubernatorem.

Quintus actus est orationis, qui est quasi effectus fiduciae seu spei, a qua et informari debet.

Oratio definitur a Sancto Thoma, 2a 2ae. q. 83: "Petitio decentium a Deo"; decentium autem nomine veniunt ea omnia quae sunt honesta, sive honestate morali, sive saltem honestate naturali. Hinc objectum orationis esse potest multiplex, nimirum: 1° Complexus mediorum necessariorum ad finem ultimum; 2° media ad illum finem non praecise necessaria, sed tamen opportuna; 3° etiam bona hujus vitae temporalia, modo non sint inhonesta.

Divisio Cultus. Cultus dividi solet in internum et externum.

Internus constituitur iis actibus qui toti intra animum absolvuntur; suntque actus qui vel sola voluntate, vel sola voluntate et intellectu immediate eliciuntur.

Cultus externus definitur: interni cultus expressio sensibilis.

Hic vero externus dividi potest in naturalem et arbitrarium, prout vel actibus constat qui suapte natura signa sint interioris affectus, vel ritibus quibusdam qui ex libera voluntate ad talem significationem determinantur: et quidem si a Deo fiat ista determinatio, cultus ille ad jus divinum positivum pertinebit; sin ab homine ad id potestatem habente, spectabit ad jus humanum.

Nota I. Quinque illi actus quos supra indicavimus, possunt tum ad cultum internum tantum, tum ad externum etiam cultum pertinere; prout vel toti absolvuntur actibus animi, vel etiam exterius exprimuntur.

II. Cultus externus nunquam est ab interno sejungendus, quemadmodum nec ulla expressio externa ab ipsa re quae exprimitur et a qua informatur.

III. Solet satis communiter definiri cultus externus: Cultus interni expressio sensibilis et manifestatio; qua additione vocis manifestatio supponitur coexistentia aliorum hominum, quibus actus cultus interni manifesti fiant per expressiones eorum sensibiles. Jamvero sensibilis haec expressio secundum se sumpta hujusmodi existentiam non involvit sed ab ea praescindit. Potest enim dari cultus externus, etiam non praesentibus aliis quibuscumque, et tunc ille cultus est tantum interni expressio, non vero manifestatio; si autem adsint alii qui videant, fit etiam manifestatio. Potest igitur in definiendo a conceptu manifestationis praescindi.

Actus praecipui cultus externi sunt: laus Dei vocalis et oratio vocalis, gestus corporis internam reverentiam exprimentes, tandem sacrificia et oblationes. Haec autem duo postrema potius ad cultum positivum quam ad cultum natu-

ralem pertinent.

§ 2. Sensus quaestionis tractandae.

Propter varios errores circa officia nostra practica erga Deum, inquirendum est: 1°) Utrum jure naturae debeatur Deo cultus internus; 2°) utrum externus; 3°) quinam actus sive ad internum sive ad externum spectent, prout uterque jure naturae praescribitur.

§ 3. Varii errores (1).

Possunt reduci omnes errores ad tres classes:

1° Rationalistae communiter, ut J. Simon et alii potissimum in Gallia, ex falso conceptu cultus negant dari officium cultus jure naturali nixum. Definiunt enim cultum esse systema completum et ordinatum signorum sensibilium quibus honoretur Divinitas; atque contendunt hujusmodi systema nullum a natura institui aut hominibus proponi tanquam officium necessario exercendum. Hunc conceptum cultus esse falsum inde patet quod a) confundit cultum omnem cum cultu externo; b) quod illud systema signorum prorsus separat ab interna agnitione practica relationum nostrarum erga Deum; c) quod supponit non posse dari cultum nisi qui consistat in complexu aliquo signorum quibus honoretur Deus, sufficiente ad constituendum systema quoddam completum.

(1) Cfr. Liberatore, n° 26.

Qua in re gratis affirmant quod falsum esse brevi ostendetur.

2° Alter est error nonnullorum qui dicunt nulla dari officia erga Deum; quos jam refutavimus in thesi praecedenti.

3° Tertius error respicit solum cultum externum. In hoc consistit quod admittendo obligationem cultus interni, ab omni externa hujus cultus manifestatione aut expressione abstinere per legem naturalem contendit non esse vetitum.

---

§ 4. Vera sententia.

Thesis 27.

Lege naturali praecipitur homini ut Deo praestet cultum internum simul et externum.

Sensus thesis sufficienter in praejactis definitionibus expositus.

Duplex pars in thesi distinguitur, nimirum 1ª de cultu interno, 2ª de externo. Utraque simul probatur argumento communi, quod est argumentum fundamentale; postea argumento speciali secunda pars confirmatur. Accedet appendix in qua crisis instituetur argumentorum quibus solet plerumque haec thesis probari apud auctores quoad 2ᵃᵐ partem.

Probatio communis utrique parti. Lex naturalis praescribit ut homo actibus connaturalibus practice agnoscat relationes quae inter ipsum et Deum intercedunt, i. e. ut non solum abstineat ab iis actibus qui

talibus relationibus adversantur, sed etiam ut positive eliciat actus connaturales, seu humanae naturae sibi plane permissae proprios, relationibus istis conformes.

Atqui actibus humanae naturae sibi permissae propriis, qui conformes sint relationibus hominem cum Deo devincientibus, constituitur cultus Dei internus simul et externus. Ergo lege naturali praescribitur ut homo reddat Deo cultum utrumque.

Maj. habet duas partes: 1° lege naturali praescribitur ut homo practice agnoscat relationes quae ipsum inter et Deum intercedunt; 2° ut hoc praestet actibus connaturalibus.

Evolvitur 1ª pars Maj. Prior pars enuntiat tantum applicationem legis naturalis, seu principii servandi ordinem rationis, relationibus illis quae hominem cum Deo conjungunt; ac proin affirmat tantum legem naturalem jubere ut homo positive servet ordinem erga Deum, et non permittere ut nihil agat relate ad Deum; nam vere contra ordinem est ut homo non approbet positive relationes ipsi maxime essentiales, seu ut ad illas se habeat indifferenter. Oportet proin ut eliciat actus conformes illi ordini.

2ª pars Maj. nihil aliud est nisi applicatio legis aeternae entibus iis quae constant natura humana. Lex enim aeterna quum respiciat naturam rationalem quamcumque, applicanda est singulis speciebus entium tali natura praeditorum, pro singulorum essentia. Notandum porro est legem aeternam, seu voluntatem Dei esse ut ens rationale quodlibet se conformet ordini modo specificae suae naturae convenienti, seu ac-

tibus huic naturae propriis; ad hoc enim dedit Deus entibus rationalibus naturam ipsorum specificam, ut secundum illam praecise naturam procurent gloriam ejus extrinsecam, et hac ratione perveniant ad finem ipsorum ultimum.

Min. prob. Practice agnoscere relationes quibus cum Deo devincimur, idem est ac elicere actus relationibus istis conformes. Hi autem actus quatenus sunt animo interni, constituent evidenter cultum internum. Si vero etiam externe appareant et exprimantur sensibiliter, constituunt cultum externum.

Atqui actus proprius naturae humanae sibi plane permissae, quae est natura composita ex animalitate et rationalitate in unam substantiam completam unitis, est et ipse compositus ex actu interno et externa ejus expressione sensibili, quum proprium sit substantiae unius conflatae ex duplici elemento, spirituali altero et altero materiali, ut ea quae perficiuntur in elemento formali redundent et appareant in elemento materiali. Ergo complexus actuum naturae humanae sibi permissae propriorum quibus practice agnoscuntur relationes nos inter et Deum intercedentes, constituit cultum tum internum tum externum.

Confirmatur 2ª pars argumento speciali. Lex naturalis exigit ut homo non celet ex industria alios homines se interne erga Deum fovere animum et affectus ordini conformes; quin etiam, non raro exigit ut ex industria positive manifestet sensus quos animo erga Deum gerit.

Atqui qui Deo nullum exhibet cultum externum, ex

industria celat alios homines cultum quem interne Deo exhibet. Ergo.

Prob. Maj. quoad 1am part. Celando cultum internum, alios pravo exemplo avertit a colendo Deo etiam interne. Quum enim connaturale sit homini permittere ut quae interne sentit, appareant externe, nisi adsit gravis ratio illud non permittendi, inde fit ut ex defectu expressionis exterioris sensuum quos interne erga Deum gerimus, alios homines inducamus ad arguendum nos Deum interius non colere, et sic propter naturalem dispositionem hominis non contradicendi, sed potius se conformandi aliis quibuscum conversatur, illos avertimus a Deo interius colendo. Quod ita intelligendum est; ut aliquando possit esse vera ratio celandi hic et nunc nostros sensus erga Deum, sed hujusmodi ratio nequit adesse nisi in casibus quibusdam particularibus, propter mala quae ex manifestatione sensuum internorum per accidens tunc procedere possent.

Prob. 2a pars Maj. Non raro occurrunt occasiones in quibus si homo abstineat ab exprimendo hic et nunc se Deum revereri uti Deus meretur, inducuntur testes ut censeant talem hominem positive consentire cum aliis qui Deum hic et nunc inhonorant, quod est semper inhonestum; ac propterea in talibus adjunctis tenetur homo ex industria manifestare aliis se Deum colere affectibus animi condecentibus.

Appendix de aliis argumentis quibus solet haec thesis probari quoad cultum externum

1um argumentum deduci solet ex eo quod homo dependet a Deo, non solum quoad animam sed etiam quoad corpus. Hinc enim inferri putant Deo deberi cultum etiam externum. Habet Liberatore 2° loco, 27 et Tongiorgi 272, 3°.

Jam ex hoc principio demonstrationis, quod non solum anima sed etiam corpus pendet a Deo, potest quidem inferri hominem obligari ut hanc suam totalem quoad utrumque elementum dependentiam practice agnoscat, verum id effici potest cultu mere interno. Ergo ex hoc capite nihil evincitur pro cultu externo, nisi accedat aliud fundamentum probationis, quod nimirum in demonstratione thesis statutum est, nempe connaturale esse homini ut actus interni in externas expressiones prorumpant.

2um deducitur ex necessitate cultus externi ad internum fovendum. Liberatore 27, 3°; Tongiorgi 272, 2°. "In insensibili objecto mente affectuque consistere nos possumus, nisi signis externis ad internos hosce actus nosmetipsos provocemus. Nisi enim externis hisce actibus internus erga Deum affectus foveatur, illico frigescit et paulatim extinguitur, ut experientia constat. Ergo medium illud adhibendum, sine quo videlicet interni cultus officia impleri nequeant."

At ex hoc principio evincitur quidem cultum externum esse convenientissimum ad fovendum cultum internum, sed esse obligatorium non colligitur. Ut enim cultus internus exerceri et conservari possit, non datur signorum externorum necessitas stricti nominis, sed tantum latioris sensus, seu maxima convenientia et utilitas. Ut autem ex necessitate ejusmodi inferretur stricta obligatio praestandi cultum externum, probandum foret hominem

lege naturali adstringi non solum ad utendum iis mediis sine quibus cultus internus exerceri aut conservari nequit, sed ad illa etiam quae cultui isti fovendo aptiora et opportuniora sunt, licet non prorsus necessaria.

3um sic ponitur: Praescribitur a lege naturali cultus Dei socialis: Atqui cultus socialis esse nequit nisi sit externus. Ergo. _ Liberatore, 28.

Crisim hujus argumenti rejicimus ad Tractatum de Jure sociali. Hic enim deficiunt adhuc notiones ad judicandum de Majore hujus syllogismi requisitae.

Scholion 1. Determinatio actuum quos complectitur cultus naturalis officium.

Argumentis ad probationem thesis allatis efficitur cultum aliquem a nobis tum internum tum externum Deo deberi jure naturae; non vero evincitur singulos actus, quos ad alterutrum cultum spectare superius indicavimus, esse praescriptos. Et quidem quod spectat actus adorationis, amoris, gratiarum actionis, fiduciae, eorum necessitas proculdubio inde apparet quod respondent relationibus hominis ad Deum essentialibus. Ad orationem vero quod pertinet, specialis est difficultas. Ut enim orandi detur officium strictum, supponendum est vel esse quaedam media ad finem ultimum prorsus necessaria, quae tamen Deus nolit concedere nisi iis qui oraverint, vel etsi Deus nemini, etiam non oranti, neget media ad finem ultimum obtinendum sufficientia, ipsum tamen velle ut oratione eum colamus, sive ad talia media, sive ad alia bona flagitanda. Jam ratio naturalis per se sola non valet demonstrare alterutram ex his conditionibus verificari,

nec proin solo lumine rationis invicte probari potest dari generaliter obligationem proprie dictam orandi. Tamen nullo modo repugnat divinis perfectionibus, ut intuitu orationis ab homine factae Deus ei largiatur dona, etiam quae non sint prorsus necessaria ad finem ultimum obtinendum; quin imo videtur hoc esse valde consonum divinae benignitati et misericordiae. Quapropter ratio suadet orationem tanquam partem cultus Dei valde decentem et commendandam homini; sive ea fiat ad obtinenda media quibus facilius honestati vitae inhaereamus et difficultates occurrentes superemus, sive ad alia bona, etiam temporalia, efflagitanda. Imo contingere quoque potest ut homo in iis se constitutum reperiat adjunctis, in quibus intime sentiat legem se honestatis, licet absolute servare possit, tamen pro sua cognita imbecillitate certo, certitudine scilicet morali, non esse servaturum, nisi vel adjuncta illa mutentur, vel ipse speciali aliquo Dei auxilio confirmetur; quae si adjuncta inciderint, tunc utique oratio erit medium necessario adhibendum ut alterutrum obtineat, ac proin lege naturali praescriptum.

<u>Scholion 2.</u> De actibus spectantibus ad cultum externum.

Lex naturalis non determinat quibus modis sit exercendus cultus externus, sed tantum exigit ut reverentiam et alios sensus quos interne erga Deum gerimus, externe etiam exprimamus, modo aliquo ad hoc convenienti. Quo vero expressio illa externa erit aptior, et manifestabit sensus internos perfectiores, eo melior et perfectior erit cultus externus. Unde coetus, cantus, templa, sacrificia, imagines, statuae, comprobantur omnino a lege naturali, licet

non praescribantur.

Objectiones.

Obj. I.[1] Inquiet aliquis, cum Thomasio, Deum externo cultu minime egere. Deinde, si inter homines externa signa laudationis, invocationis, gratiarum actionis necessaria sunt, id propterea fieri, quia homines internos animi sensus non introspiciunt. At Deus scrutator est cordium, ac proinde his adminiculis non juvatur.

Resp. Ne interno quidem cultu Deus indiget. Ergo si Thomasii ratio valeret, ab hoc etiam abstinendum homini esset. Sed ut directum responsum demus, dicimus falso supposito Thomasium inniti, nimirum quod ex indigentia quadam divina derivetur ut officiis erga Deum adstringamur. Quod non est ita; Deus enim nulla re eget. Sed quamvis nullius rei sit indigus, tamen, quia provisor est rectus et sapientissimus, ordinem jubet. Ordo autem exquirit ut homo cultum externum cum interno conjungat. Hunc igitur vult Deus, non ut aliquam utilitatem inde capiat, sed ut hominem ad satisfaciendum officiis, quibus tenetur, adducat.

Atque haec responsio alteri etiam difficultatis parti aptatur. Non enim ut Deus per exteriora signa internos animi nostri actus agnoscat sed ut nos juxta ordinem naturae agamus, ad externum cultum Deo exhibendum adstringimur.

Obj. II. Probationis modus nimis efficeret, si aliquid probaret: Nam inde sequeretur ad omnem actum in-

(1) Liberatore, 29, obj. 1.

terium cultus divini adjungendam esse externam significationem.

Resp. Nimis probaretur, si praeceptum affirmativum obligaret pro semper, ut aiunt: Conc.; si non pro semper, sed tantum pro iis adjunctis in quibus nullae existunt honestae rationes, ab executione praesente talis praecepti eximentes, Negatur tunc nimis probari.

Jamvero hanc non illam esse vim praeceptorum affirmantium constat ex iis quae dicta sunt de exemptione ab officio. Tantummodo contendit haec probatio inhonestum esse semper cohibere actus externos naturaliter prorumpentes ex ipso fundo naturae: impossibile enim esse ut semper adsint rationes honestae eos cohibendi.

Caput Tertium

De Officiis Hominis Erga Seipsum

Officia quibus homo erga seipsum adstringitur considerari possunt tum in genere, tum secundum varias species. Hinc triplex in hoc capite articulus.

Art. 1. De officiis hominis erga se generatim inspectis.

Art. 2. De officiis hominis spectantibus ad sui perfectionem procurandam.

Art. 3. De officiis spectantibus ad sui conservationem.

Articulus I.

De officiis hominis erga se generatim inspectis.

Quatuor praestanda sunt circa officia hominis erga seipsum in genere sumpta: 1° Eorum realitas adstruenda; 2° reductio omnium illorum officiorum ad primarium aliquod officium instituenda; 3° inquirendum utrum sint juridica; et tandem; 4° divisiones indicandae.

§ 1. De realitate officiorum hominis erga se.

Hanc realitatem bene adstruit Liberatore n° 37 inquiens: "Obligatio illa naturae, qua homo respectu sui actiones aliquas elicere aut omittere tenetur, officia homi-

nis erga seipsum exhibet. Quod autem reapse homini lex naturalis praecipiat ut aliqua efficiat vel omittat, quae ad ipsum hominem referantur, perfacile judicium est. Nam quum homo personae dignitate ornetur, ac naturam susceperit perfectibilem, nequit profecto aliter se ordinationi divinae accommodare, nisi hanc suae naturae excellentiam revereatur observetque, atque ita se gerat operando, ut ad perfectionem sibi propositam nitatur assidue. Id vero aliud non est quidquam, nisi bonum juxta ordinis praeceptionem sibi velle ac procurare."

§ 2. Reductio ad primarium aliquod officium.

Officia omnia quibus homo erga seipsum adstringitur, revocantur ad hanc formulam: Ordinem serva in dilectione tui. Qua exprimitur applicatio principii primarii totius legis naturalis amori illi, quo consequenter ad relationem identatis quam nobiscum habemus, nos ipsos naturaliter prosequimur.

§ 3. Utrum juridica.

Jam soluta est quaestio capite I. art. 2.

§ 4. Divisio officiorum hominis erga seipsum.

Bonum quod nobis volumus non potest esse nisi vel existentia, vel perfectio quae ipsam augeat: Unde evidenter officia hominis erga se respiciunt vel existentiam vel

perfectionem sui.

Articulus II.
De officiis spectantibus ad perfectionem sui procurandam.

Circa illa officia attendendum est ad facultatem quae perficienda sit. Unde 1° de officiis spectantibus ad perficiendum intellectum; 2° de officiis spectantibus ad perficiendam voluntatem; 3° de officiis spectantibus ad perficiendas facultates inferiores.

§ 1. De perficiendo intellectu.

"Ad perfectionem intellectus quod pertinet, tenetur homo debitam veri bonique cognitionem consectari, quae omnino ad vitam regendam moresque informandos necessaria est, tum ad errores oppositos fugiendos.

Qua in restricto jure homines, generatim sumpti, ad eam dumtaxat scientiam adipiscendam obligantur, quae vulgari industria et facile modo obtineri potest, et sine qua homo nec debitum finem spectare, nec actiones suas ad illum referre posset. Altior vero cognitio et extensior aut abstrusiore via comparanda, etsi maxime honesta sit et rationi conveniens, ad eamque, si velit, sibi procurandam quisque jus habeat, non tamen omnes singillatim adstringit, sed eos dumtaxat qui ratione status, in quo forte versantur, munere suo perfungi obli-

ter nequeunt.

§2. De perficienda voluntate.

Tenetur homo servare legem naturalem, atque ita incumbere acquirendis virtutibus, seu habitibus honeste agendi. Quae acquisitio virtutis est naturalis effectus consuetudinis perpetuo agendi honeste. Qua in re duo potissimum attendenda sunt: alterum, ut homo in operando semper impellatur motivis legitimis, quae scilicet ordini rationis apte respondeant; alterum, ut bona praesentis vitae sic appetat, ut ipsum ab honestate vitae et prosecutione finis ultimi non avocent, sed ad bonum illud, quod supremum est, potius juvent.

Et ad motiva quidem quod attinet, communis rationalistarum sententia est officium servandum esse ex motivo a priori, ut aiunt, seu propter seipsum, vel propter honestatem. Haec autem sententia duplici modo exponi solet. Prior modus est Kantii, qui tenet hoc motivum esse solum honestum; alter modus multorum est rationalistarum maxime in Gallia: hic contendit motivum hujusmodi esse solum perfectum; motivum vero ex sanctione legis deductum, nimirum ex spe praemiorum vel timore poenae, esse imperfectissimum imo juxta multos tam imperfectum ut vix honestum dici possit. Hujus sententiae crisis instituenda est:

I. Et primo quidem motivum deductum ex sola honestate propter se inspecta non est unicum honestum.

Honestum enim est agere secundum ordinis rationis.

Atqui secundum ordinem est appetere bonum ad quod a Deo ordinamur.

Ergo honestum est appetere beatitudinem, ad quam a Deo hominem ordinatum esse ostensum est in thesi 5, media ad illam conducentia velle qua talia, atque hoc intuitu adhibere; quae quidem media quum reducantur ad honestatem vitae, honestum profecto est hanc ad illam in appetitionibus suis ordinare, et propter illam colere.

II. Neque est solum perfectum, quin neque omnium nobilissimum. Nam inferius est motivo solius gloriae Dei procurandae. Etenim gloria Dei est finis ipsius ordinis moralis. Propterea namque tenetur homo ordinem moralem observare, ut sic gloriam Dei extrinsecam modo humanae naturae consentaneo procuret. Jamvero perfectius est operari propter rem perfectiorem quam propter minus perfectam, ac proin propter finem quam propter media eum procurandi.

III. Hoc motivum non est unicum utile ad vitam efficaciter regendam secundum legem honestatis, neque unice commendandum et extollendum. Unice enim commendare tale motivum hoc habet incommodi, quod nimium inclinat ad praescindendum, in operando, ab intuitu vitae futurae; ex quo evenire solet ut in adjunctis valde asperis deficiat motivum sufficiens ad difficultates reipsa superandas. Haec est enim naturae nostrae imbecillitas, ut, propter pravas animi inclinationes, si praesentis vitae honestas sola attendatur, haec facile vincatur motivis in contrarium allicientibus, quae quidem non raro hominem impellunt ad inhoneste a-

gendum (Cfr. quae dicta sunt in thesi de sanctione imperfecta legis naturalis).

§ 3. De perficiendis facultatibus inferioribus

Liberatore n. 38: " Cum intelligentia in conquirenda scientia aliis etiam facultatibus juvetur, has etiam, quatenus ad id conferunt, excolere opus est. Unde generatim dici potest perfectionem intellectus, pro conditione et circumstantiis, quibus homo afficitur, per se et absolute quaerendam esse; perfectionem vero ceterarum facultatum, quae ad sensibilitatem pertinent, quaerendam esse relative, quatenus nimirum rationi deserviunt et ejus evolutioni opitulantur. Sensibilitas enim in homine non est propter se, sed propter intellectum, qui finis munere gaudet: media autem nonnisi propter finem quaeruntur."

Sensibilitatem etiam affectivam sic perficere tenetur ut non se illius imperio duci permittat, sed eam sub regimine rationis contineat: atque propterea virtutes temperantiae et fortitudinis sedula cura exerceat.

Articulus III.

De officiis spectantibus ad conservationem sui.

Quatuor praestanda. Agendum 1° de illis officiis in genere; 2° de suicidio in specie; 3° de jure repellendi injustum aggressorem; 4° de duello.

§ 1. De officiis illis in genere.

Officia quibus homo tenetur sui conservationem curare alia positiva sunt, negativa alia.

De prioribus recte Congiorgi (nº 291): " Ad positivum propriae conservationis officium haec pertinent:

1º Tenetur unusquisque secundum propriae conditionis naturam valetudinis curam habere. Hinc unusquisque cavere debet ab iis quae natura sua eam perdere et vitiare possunt, nisi altiori officio ad haec subeunda urgeatur: ac praeterea ad eam conservandam illa debet adhibere media quae in ipsius potestate sunt. Ratio est, quia tenentur omnes efficere, ne se ad munia quae supremus gubernator unicuique explenda demandavit, ineptos reddant, neve a via quam ille singulis praefinivit, proprio arbitrio declinent. Ex his deducere potes, quae regula servanda sit in tuenda valetudine.

2º Tenentur omnes ea bona externa sibi comparare, quae ad vitam conservandam requiruntur; tum etiam studium et industriam adhibere, ut quae proprio muneri explendo necessaria sunt, sibi procurent.

3º Naturae quoque lex est, ut boni nominis curam habeamus, videlicet ut viri probi et honesti et in nostro munere explendo periti, veram existimationem apud eos quibuscum agimus, constanti vitae nostrae ratione procuremus, conservemus, ac si quando amissa sit, recuperemus. Etenim bona existimatio non

solum majorem virtuti stabilitatem affert, fidem et amicitias conciliat, contra aliorum injurias validum est propugnaculum, et ad omnia illa emolumenta quae societas probis honestisque viris confert, nobis aditum aperit: sed quandoque etiam necessaria est ad hoc ut proprio munere fungi atque ipsam adeo vitam sustentare possimus."

Negativum porro conservandi se officium prohibet ne quis seipsum vita spoliet. Quod officium quum soleat sub titulo suicidii tractari, jam

§2. De suicidio.

Sensus quaestionis tractandae. — Non inquiritur utrum homo ita sit dominus vitae suae ut fas ei sit pro libitu et sine gravi ratione eam projicere: hoc enim manifeste inordinatum est; quod egregie probant varia argumenta quae in hac quaestione tractanda proferri solent.

Neque etiam inquiritur utrum homini liceat se interimere ubi intercedit expressa voluntas Dei id jubentis: hoc enim evidenter conforme est ordini rationis, quum Deus supremum habeat et absolutum dominium in omnium vitam, ac proinde ea possit disponere, vel eam auferre, eo modo, iisque adhibitis instrumentis, quae voluerit eligere.

Sed quaestio est, utrum homo in difficillimis adjunctis positus, in iis maxime in quibus observatio legis naturalis fuerit ipsi asperrima, licite possit, privata auctoritate, ut aiunt, vitam projicere, directe procurando mortem suam. Directa autem procuratio mortis in eo reponitur, quod actio aliqua fiat, vel omissio ex qua immediate et per se sequitur

mors, et in se appetitur. Procuratur autem mors indirecte, quum homo actionem aliquam elicit ex qua sequitur quidem mors propria, sive per accidens, sive per se et immediate, sed ita tamen ut mors haec non in se appetatur, verum intendatur aliud quoddam bonum ingens, quod et ipsum sequatur immediate et per se ex tali actione.

N. B. Si bonum illud sequeretur quidem ex illa actione, sed mediate tantum, videlicet tamquam effectus mortis procuratae, jam bonum illud non procuraretur directe, sed indirecte; nempe per mortem propriam directe procuratam; atque talis procuratio mortis propriae, si fieret ex proprio arbitrio, esset verum suicidium. Hoc autem definitur: Interfectio sui privato arbitrio directe perpetrata.

Thesis 28.

Suicidium est jure naturae prohibitum.

Sensus thesis ex superioribus explicationibus patet.

Adversarii hujus thesis sunt praesertim Stoici et multi rationalistae recentiores, qui censent actum virtutis heroicae esse mortem oppetere ad evitandam ingentem calamitatem, sive propriam, sive aliorum, potissimum patriae; maxime vero ad vitandam infamiam, servitutem aut quodcumque dedecus, atque prae omnibus, ad vitandum periculum imminens violandi legem naturalem.

Crisis argumentorum quibus probari solet thesis.

1um Argumentum adducitur ex hoc, quod Deus sit solus dominus vitae, et quod cum hoc dominio Dei non possit

consistere jus hominis se interficiendi.

Respondent autem adversarii: ex hoc quod Deus solus sit dominus vitae, non sequitur eum non potuisse largiri homini jus se interimendi; quemadmodum Deus, qui est etiam dominus vitae brutorum, permisit homini ut ea interficeret ex justa aliqua causa. Sic enim remanet semper penes Deum supremum dominium.

Instant. Atqui homo non accepit a Deo dominium illud secundarium in vitam suam. Etenim impossibile est ut homo dominium quodcumque habeat in propriam vitam. Nam dominium supponit distinctionem realem inter subjectum dominii et ejus objectum, quemadmodum paternitas supponit distinctionem realem inter patrem et filium. Jam vero inter vitam et hominem ea fruentem non datur distinctio realis, sed modalis tantum. Ita Molina.

Negant autem adversarii hominem non posse esse dominum vitae suae. Non enim essentiale est dominio ut intersit distinctio realis inter dominum et rem cujus est dominus (neque hanc necessitatem probat Molina); et probatur: Non enim repugnat Deum permittere alicui homini, ut se sacrificet in honorem Dei, et in casu aliquo particulari ei manifestare hoc sibi fore gratum. Quum enim non repugnet hoc a Deo praecipi, nec etiam repugnat hoc suaderi, sine praecepto, sed facta licentia, et sacrificii acceptatione manifestata. Ubi autem Deus hoc permittit, largitur dominium, seu jus ut homo se interficiat, sine obligatione se interficiendi. Error autem Molinae processit ex in-

ductione incompleta, qua vidit in plerisque rebus, quarum dominium habemus, intercedere realem distinctionem inter dominium et rem; non tamen necessario inde sequitur idem obtinere in reliquis omnibus rebus.

2ª Instantia. Etsi non repugnet ut homo habeat dominium vitae, tamen reapse non habet. Jam vero qui non habet dominium vitae, non potest eam destruere. Ergo.

Resp. adversarii. Ad Maj. Homo reapse non habet dominium vitae, Dist.: Non habet dominium perfectum; seu tale ut pro qualibet ratione possit eam destruere, quod est proprium dominii perfecti, Conc. Non habet dominium aliquod imperfectum, i.e. solum jus projiciendi vitam in casu uno alterove, quum nimirum vita non possit amplius ipsi esse nisi asperrima, et plena imminenti periculo amittendi finem ultimum, hoc ipsum est in quaestione.

Negatur autem quod in hac Majori videtur supponi: dominium scilicet hoc ultimum imperfectum necessario habere connexum illud primum seu perfectum.

Ad Min. Contradist.: Qui non habet dominium saltem imperfectum vitae, non potest eam destruere, Conc. Qui non habet perfectum, Dist.: Non potest eam destruere extra casus gravissimae illius calamitatis, de qua hic igitur, Conc.; non potest in illis ipsis casibus: gratis asseritur, ac proin negari potest.

IIum Arg. Qui se interficit vel est reus vel est innocens. Si innocens, inhoneste agit se interficiendo. Nulla enim poena plecti potest innocens, longe vero minus poena capitis. Si vero est reus, inhoneste agit se interficiendo. Nullus enim

privatus jus habet interficiendi hominem injudicatum et indemnatum.

Resp. adversarii. Negatur suppositum, nimirum mortem necessario inferri ut poenam, quippe quae potest fieri ne se liberandi a maximis malis.

IIIum arg. deduci solet ex ordinato amore sui. Sic proponitur: Agit contra ordinatum amorem sui, qui sibi maximum aliquod bonum eripit. Atqui vita est bonum ingens. Ergo.... Cf. Liberatore 44 § 2°.

Resp. adversarii. Dist. Maj.: Inordinate agit qui sibi eripit bonum aliquod, quocum connexa est assecutio finis ultimi, Conc. qui sibi eripit bonum non necessarium ad assecutionem finis ultimi, inordinate agit: subd.: si absque convenienti ratione ita agit, Conc.; si ad vitandum malum aliquod proportionatum detrimento quod sibi affert, Neg.

Contrad. Min. Vita est bonum ingens, cujus conservatio sit ad finem ultimum prorsus necessaria: Hoc ipsum hic est in controversia; quare negari potest, donec probetur, non petitione principii, sed evidenti demonstratione; concedimus autem inordinate agere eum, qui sibi vitam eriperet sine ratione proportionata, qualis esset ratio vitandi aliquod ex iis malis quae moraliter aequivalent morti.

IVum Arg. Ex jure societatis civilis. Tongiorgi 282, 3°, cf. S. Thom. etiam: "quia privat societatem membro utili."

Tenetur quivis societatis utilitatem quantum potest promovere. Atqui qui vitam sibi adimit, societatem privat honestis actionibus quas exercere posset, quaeque semper aliquid utilitatis societati afferunt.— Agit etiam contra jus societatis praebendo tale exemplum.

Resp. Neg. Maj.: Id esse contra jus societatis. Hoc argumentum involvit petitionem principii, et supponit falsum. Nam ad probandam illiceitatem suicidii assumit homini incumbere officium praebendi membris societatis exemplum constantiae etiam in maximis calamitatibus, sed hoc ipsum versatur in quaestione, nimirum utrum talis constantia necessario exercenda sit, an vero licitum sit se per suicidium illis calamitatibus subducere. Supponit praeterea falsum, nimirum societatem civilem esse obligatoriam, et illicitum esse homini ex societate exire; quod falsum esse ostendemus.

Vum Arg. deducitur ex naturali inclinatione omnium entium ad conservationem sui, quae inclinatio pullulat ex ipsa essentia entis; ut adeo contradictionem involvat ens quaerens sui destructionem. — Hoc argumentum aliter ab aliis profertur, uti videre est apud Taparelli 272 et 273; Tongiorgi 282, 2°, a.

Ad respondendum quatuor notasse sufficiat: 1° entia non ferri naturaliter ad conservationem sui, praecise in quantum haec conservatio est esse, sed in quantum est elementum τοῦ bene esse; 2° fieri posse ut nonnunquam agatur honeste contra quasdam inclinationes naturales; 3° suicidium non esse destructionem ipsius esse, sed tantum destructionem talis esse, nimirum esse unionis animae cum corpore; 4° ex tali argumentatione sequi etiam inhonestam semper esse mortis propriae procurationem indirectam.

Probatur thesis. Lege naturali prohibetur ne homo se subtrahat ordinationi divinae Providentiae.

Atqui qui seipsum directe interimit, se subducit ordinationi divinae Providentiae.

Ergo suicidium lege naturali vetatur.

Maj. per se patet. Est namque maxima aliqua perturbatio ordinis, si homo se subducat ordinationi divinae; laedit enim jus Dei.

Min. prob. Non solum Deus vult, voluntate quadam generali, ut homines tendant ad finem suum ultimum per ordinis observantiam; sed providentia sua singulis determinat modum particularem tendendi ad illum finem, procurando nempe gloriam suam extrinsecam, modo singulis speciali, inter circumstantias particulares, quarum determinationem ipse procurat, per providam directionem causarum secundarum. Hanc vero determinationem Deum sibi reservare, ex duobus maxime apparet: 1° ex tanta varietate adjunctorum fortunae, ingenii, conditionis, sanitatis, etc. etc., in quibus homines constituti reperiuntur, etiam absque ullo interventu causarum quae possent illa adjuncta libere determinare; et 2° ex eo quod, etsi acceperit homo aliqualem cognitionem legum quibus reguntur actiones causarum secundarum sive liberarum sive libertate carentium, ut ita possit se juxta prudentiae normam regere, nulli tamen concessa est cognitio illarum legum et actionum, ubi nec circumstantiarum in quibus versantur variae causae secundae, nisi admodum imperfecta, ita ut in nullius potestate sit de cursu et de conditionibus vitae suae cum certitudine decernere, secundum liberi arbitrii electionem.

Atqui homo seipsum interimens evidenter se subducit hujusmodi gubernationi divinae Providentiae. Ipse enim renuit tendere ad finem ultimum per constantem tolerantiam circumstantiarum difficilium et calamitatum, in quibus consti-

tritur: nec Deo relinquit naturalem determinationem, per concursum causarum secundarum, circa adjuncta per quae deinceps procurare debeat gloriam Dei extrinsecam.

Ergo qui se ipsum directe interimit, simpliciter se subducit ordinati divinae Providentiae.

<u>Scholion</u>. Principium quo demonstratur thesis nostra, eum scilicet qui privato arbitrio seipsum directe interimit, subducere se ordinationi divinae Providentiae, quod utique inhonestum esse nemini non apparet, veritas est quae nec ipsos latuit veteres sapientes, lumine revelationis christianae destitutos. Hoc enim principio confuse apprehenso ducuntur, quum hominem dicunt esse <u>servum</u>, cui non liceat vitam projicere, nisi jubente Numine; vitam esse <u>stationem</u>, quam qui injussus deseruerit, perduellionis reus esse convincitur, etc. Non tamen perspexerunt vim illius argumenti eam esse, ut nullius calamitatis fugiendae causa cohonestari posse suicidium evincat. Conf. Plato in Phaedone, – Cicero in Tusc. I.

Hoc eodem principio innituntur probationes recentiorum philosophorum, potissime Divi Thomae 2a 2ae, q. 64. a. 5; Molina, Lugo, etc.; item Taparelli 275; Lib. 44. § 1a; Tongiorgi 282, 1°. Verum multi argumentum ita conficiunt, ut ejus efficacia facile videatur posse enervari; vel etiam ita construunt ut in praemissis clanculo assumant id ipsum quod in thesi demonstrandum proponitur.

<u>Confirmatur</u>. Illicita est actio, cujus liceitas naturaliter cederet in gravem ordinis perturbationem.

Atqui si suicidium licitum esset ad gravissimas fugiendas calamitates, id cederet naturaliter in gravem ordinis perturbationem.

Ergo neque ob talem causam suicidium patrari potest.

Maj. patet.

Min. prob. Pauci sunt homines qui non versentur aliquando in calamitate gravissima; quum potissimum gravitas calamitatis cujuslibet sit aliquid relativum. Commensuratur enim ad animi dejectionem, quam nata est producere in persona quae illa afficitur. Haec autem animi dejectio relativa est conditionibus subjectivis illius personae. Unde ex liceitate suicidii ad talem calamitatem repellendam, sequeretur plerosque homines se posse aliquando licite interficere, et sic genus humanum fieret congeries quaedam animalium autoctonorum. Praeterea si ad calamitatem vitandam licitum est se interimere, quomodo apparet illicitum esse alios e medio tollere ut eamdem repellamus?

Corollarium. Suicida non solum peccat contra amorem sui ordinatum, sed etiam contra jus societatis, quum se privet maximo bono, nimirum fine ultimo et societatem laedat pravo exemplo.

Scholion. Ubi adest honesta causa, licitum est objicere se periculo vel certo mortis, modo non appetatur mors in se.

Objectiones.

Obj. I. Actus fortitudinis est honestus. Sed voluntaria sui occisio est actus fortitudinis. Ergo.

Resp. Actus fortitudinis est honestus: dist. maj. fortitudinis moralis seu virtutis fortitudinis est honestus conc.; fortitudinis naturalis seu actus animi strenui et mortem non formidantis, subd. Si ille actus sit conformis ordini rationis conc. si

non est conformis Neg.

Contrad. min. Occisio sui est actus fortitudinis moralis. Neg. est actus fortitudinis naturalis transm. Licet enim non raro contingat ut occisio sui sit potius actus ignaviae, negari non potest frequenter contingere ut sit effectus animi fortis.

Obj. II. Licitum est uti medio unico, si quod detur tale, sine quo moraliter certum sit hominem violaturum esse legem naturalem. Atqui fieri potest ut, pro cognita sua fragilitate, homo moraliter certus sit se violaturum esse legem naturalem, nisi vitam sibi praescindat. Ergo potest dari casus in quo licitum sit se interficere.

Resp. Trans. Maj. — Neg. Min. Etenim semper suppetit medium evadendi periculum proximum peccandi et illud convertendi in periculum remotum. Hujusmodi medium est saltem oratio, seu recursus ad Deum, ut auxilium praestet speciale, quo periculum peccandi vincatur. Spectat autem ad Providentiam Dei, ut non neget hujusmodi auxilia illi qui sincero animo ad eum recurrit, quo legem divinam observet.

Scholion. Periculum in quo moraliter certus est homo se esse peccaturum vocatur periculum proximum peccati. Periculum vero remotum illud est, quod non infert talem praevisionem moraliter certam; licet fortasse adesse possit aliqua probabilitas futuri peccati.

Obj. III. Saltem gravissima calamitas, et potissimum ingens difficultas servandi legem naturalem, haberi possunt ut signum permissionis divinae, qua homo possit alterutrum eligere, nimirum vel cum calamitate illa et difficultate colluctari, vel illam praescindere seipsum interficiendo.

Resp. Dist. Maj.: Fieri potest ut in tali calamitate constituto Deus permittat suicidium atque id se permittere signo aliquo positivo ostendat: Conc. Item contingere potest, et fortasse non raro contingit, ut in hujusmodi calamitate homo, ratione perturbata, erronee existimet non grave se, vel etiam honeste agere, si sibi mortem inferat: etiam Conceditur. At ipsam difficultatem adjunctorum, quantacumque ea sit, per se esse indicium permissionis divinae: Neg.; quum evidenter possit Deus exigere ut homo procuret gloriam suam extrinsecam per constantem tolerantiam malorum praesentis vitae, et avertat periculum proximum peccandi per specialem recursum ad Deum.

Obj. IV. Beneficiis renuntiare possumus, praesertim si ea molesta fiunt. Sed vita est beneficium a Deo concessum. Ergo vitae renuntiare possumus absque Dei injuria.

Resp. Beneficiis renuntiare possumus, Dist.: beneficiis quae offeruntur pro libero arbitrio acceptanda vel recusanda, Conc. Beneficiis ad quorum acceptationem obligamur, Neg.

Atqui vita est quidem beneficium a Deo homini collatum, quum sit medium merendi beatitudinem aeternam; sed illius beneficii acceptatio obligatoria est, ut consequitur ex argumento quo thesis probatur.

Obj. V. Gravissima calamitas consequens ad conservationem vitae est necessitas eximens a praecepto affirmativo vitam conservandi. Ergo potest homo hujusmodi calamitatem effugere permittendo ut intereat, v.g. inedia.

Resp. Dist. ant. Necessitas eximit ab officio positivo cum non implicite violatur officium negativum, Conc., secus neg.

— Hic violaretur officium non se subducendi ordinationi divinae.

Obj. VI. Potest homo permittere mortem potius quam operationes chirurgicas gravissimas subire ad vitam conservandam, vel etiam potius quam subire repugnantia pudori. Ergo a pari, potest mortem propriam permittere, v. g. inedia, potius quam subire calamitates alias gravissimas. Ratio enim eadem valet pro casibus omnibus, nempe ut vitetur gravissimum incommodum quod moraliter aequivaleat morti.

Resp. Neg. parit. Nam in propositis exemplis mors non appetitur in se; secus vero res se habet in sui interfectione.

§ 3. De jure repellendi injustum aggressorem.

1. Status quaestionis.
2. Variae sententiae.
3. Vera solutio.

Status quaestionis. Officium est hominis positivum adhibendi quaedam media positiva ad conservationem sui. Hinc inquirendum utrum media illa quae adhiberi debent, aut honeste possunt, extendantur usque ad interfectionem aggressoris. Agimus autem de aggressore injusto; nam justus, qui scilicet polleat auctoritate publica ad juste interficiendum, etiamsi physice repelli possit, non tamen licite. Injustus autem aggressor ille est qui sine sufficienti auctoritate aggreditur alterum. Dicitur sine autoritate, non sine ratione sufficienti: nam etiamsi quis mereatur mortem, non idcirco quilibet privatus habet jus mortem illi inferendi.

Utrum autem juste proscriptus possit vi repellere hominem privatum qui vellet eum occidere, examinare hic non vacat; item nec utrum liceat innocenti, et non condemnato, repellere usque ad necem hominem qui ipsum invaderet, sed actu non humano v. g. ebrium stultum; neque utrum liceat repellere vi aggressorem auctoritate publica deputatum ad mortem inferendam homini damnato sed innocenti; tandem neque utrum ad propriam vitam tuendam, v. g. fugiendo, liceat interficere innocentem, seu non aggredientem, qui casu occurrerit et qui nisi occidatur, fugae via praecluditur.

Variae sententiae. In hac quaestione Rationalistae multi, quos inter distinguendi sunt Ahrens et Tiberghien, tradunt: 1° licere quidem homini aliquo modo vitam suam tueri contra injustum aggressorem, sed remoto omni intuitu proprii commodi; 2° in nullo casu licitum esse interficere injustum aggressorem, etiam imminente discrimine propriae vitae. Ratio eorum haec est: quod jus personalitatis, quo insignitur injustus aggressor, est jus innatum et inalienabile, nec proin ulla ipsius actione, utut perversa amitti potest. Porro jus personalitatis omnino prohibet ne unquam aliqua persona convertatur in medium ad bonum alterius.

Contra ceteri omnes fere auctores communiter tenent ad tuendum vitam, vel bona vitae moraliter aequivalentia, licitum esse interficere injustum aggressorem, modo servetur moderamen inculpatae tutelae. Hoc autem moderamen consistit in quatuor conditionibus: nempe 1° ut nullum aliud medium tutum suppetat declinandi peri-

culum, v.g. tuta fuga; 2° ut mors aggressoris non appetatur in se, sed solum propriae vitae defensio; 3° ut non major violentia inferatur quam opus est ad vitae periculum repellendum; 4° ut vis adhibeatur in ipso actu aggressionis, non ante vel post: non ante, i.e. non antequam actus aggressionis moraliter incipiat, neque post, i.e. quum aggressio tum physice tum moraliter cessavit.

Vera solutio. Jam ad quaestionis solutionem gradus faciendus. Quem in finem duo lemmata praestituenda sunt: Primo quidem ad jus ab injusta aggressione tuendum vim adhiberi licite posse: hoc infert proprietas illa coactionis, quam juri competere superius ostensum est.

Dein, in adhibenda vi licitum esse inferre damnum aggressori injusto, si hoc necesse sit. Sine hac enim facultate, vis ad jus tuendum nullius fere esset utilitatis: haec proin facultas ex priore consequitur.

Praeterea, ut ad rem apposite narrat Tongiorgi, "quum alter alterius jura invadit, nec repelli potest, quin ei damnum inferatur, alteruter damnum subeat oportet, aut aggressor, aut innocens possessor. Ex duobus autem aequum est ut damnum subeat potius qui injuste agit, quam innocens. Hoc ergo moralis lex permittat oportet. Si enim aliter illa praeciperet, aggressorem diligeret prae innocente, sanciret quodammodo injustitiam, atque injusti aggressoris fieret complex." (1)

---

(1) Tongiorgi, 337.

Thesis 29.

Vitam defendere licet usque ad occisionem injusti aggressoris servato moderamine inculpatae tutelae.

Sensus thesis patet ex supra propositis.

Prob. thesis. Ium Arg. (1). "Quum aggressio injusta est, duo jura in collisionem veniunt; jus conservandi seipsum quo instructus est iniquus aggressor, et simile jus in innocente cui vis infertur. Hic autem habet praeterea jus defensionis, jus nempe elidendi inimicam vim ne a prioris juris possessione exturbetur; quo jure aggressor non gaudet; nam injusta aggressio juris titulus esse nequit. Ergo jus conservationis quod est in invadente, ante rationis tribunal, debilius est, et quidem hujus culpa, quam jus quo munitus est qui invaditur. Invadentis ergo jus in collisione suspensum maneat necesse est."

Nota. Titulus esse nequit invadenti ad se defendendum, quia ipsi non est necessaria defensio ad vitam suam conservandam; innocenti vero necessaria est; dum aggressor defendet vitam suam vel non aggrediendo, vel abstinendo ab aggressione.

IIum Arg. Ex consequentiis.

1º Si qui patitur injustam aggressionem, non haberet jus tuendi vitam, etiam interficiendo aggressorem, ubi opus sit, jam lex naturalis postularet ut jus injuriae cedat, nimirum ut ubi interficiendus est vel innocens vel reus, interficiatur innocens non reus. Atqui hoc supponere absurdum est.

---

(1) Tongiorgi, 339, 1º.

2° Si lex naturalis ita in tuto poneret vitam injusti aggressoris, prae vita innocentis qui aggressionem patitur, jam lex naturalis stimulos adderet efficacissimos audaciae scelestorum hominum et foveret injustas aggressiones.

Scholion I. Quod lex naturalis permittit ad vitam servandam, idem consequenter concedit ad servanda bona quae moraliter vitae aequivaleant. Inter haec connumerari solent 1° integritas membrorum, 2° pudicitia 3° ingentia bona fortunae, quae sint relate ad possessorem maximi momenti.

Scholion II. Jus interficiendi injustum aggressorem non est ex iis juribus quorum exercitium sit obligatorium, nisi forte aliquando per accidens.

Objectiones.

Obj. I. (1). Morum honestas nullo modo consentit ut homo hominem scienter occidat, utcumque necessitate adactus se tuendi. Nam secus adstruendum esset hoc principium: Licere malum patrare, quia alter malum nobis inferre paratus est. Hoc autem quam falsum sit nemo non videt, cum malum nunquam licere possit.

Resp. Quum dicitur illicitum esse malum patrare, quia alter malum inferre paratus est, falso supponitur defensionem sui usque ad interfectionem injusti aggressoris, esse malum morale, quod utique semper illicitum est. Talis enim defensio ubi fit cum moderamine incul-

(1) Liberatore, 51.

patae tutelae, argumento ad thesis probationem facto ostenditur non habere rationem mali moralis. Inferre autem alicui malum physicum ad avertendum a se malum quod alter inferre paratus est, id nota mali moralis turpari, gratis asseritur et negatur.

Inst. Id nunquam licet; nam sic non servantur relationes hominum essentiales; homo enim ut persona habet semper rationem finis; hic autem ejus destructio fit medium alteri homini qui nonnisi aequalis est. Conf. supra sententia Ahrens.

Resp. Neg. suppositum. Non enim qui aggressionem patitur alterum constituit medium, sed injustus aggressor ipse suam destructionem reddit medium necessarium conservationi boni alterius, ad quam conservationem hic habet jus naturale. Quapropter non qui se defendit, sed qui injuste aggreditur violat, tum in se, tum in alium, jus personalitas humanae.

Obj. II (1). Aggressor, si occidatur, in aeternam perniciem certo protrahitur. Ergo occidi nequit; nam aeterna alterius salus, etiam cum propriae vitae certo discrimine, procuranda est.

Resp. Qui sic ageret, heroïcae profecto caritatis actum exerceret: hic tamen naturae lege non praecipitur. Caritatis enim lex nos obligat ut extremae alterius necessitati spirituali succurramus, etiam cum vitae discrimine, si certam ei opem ferre possimus, et dummodo majus inde malum non consequatur. Jamvero injustus aggressor non est in necessitate spirituali, sed in voluntario perditionis periculo, a

---

(1) Tongiorgi, 340.

quo potest se ipse liberare, si ab aggressione desistat. Praeterea non est certa spes eum ab aeterna perditione retrahendi; potest enim in scelestis suis moribus perseverare. Demum si innocens injusto aggressori necem suam permittere teneretur, majus inde malum immineret, quam sit unius hominis perditio; videlicet proborum clades et scelestorum impunitas; quae quidem non unum tantum hominem, sed longe plurimos in sempiternum exitium adducerent. Igitur mors iniquo vitae invasori illata, caritatis praecepto non adversatur; aeternaque ejus perditio voluntaria occisori non est, sed ex justa ejus defensione per accidens sequitur.

§ 4. De duello.

Quum duellum soleat haberi ut species quaedam vindictae; quo plenius haec non facilis quaestio intelligatur, praemittendae sunt notiones de jure vindictae.

Vindicta igitur non raro definitur: Malum physicum illatum ei qui jus alicujus laesit, ut aequalitas restituatur. Verum haec ultima vocabula non ita accipienda sunt, uti sonant. Ad restituendam enim aequalitatem, necessarium est ut qui injuriam alicui intulit, eamdem et ipse experiatur prorsus injuriam. Potest tamen et solet plerumque vindicta exerceri sine poena talionis proprie dicta, quae sola esset apta perfectae aequalitati inducendae.

Verius ergo definitur vindicta: Malum ei qui jus alicujus laesit illatum ut violatus ordo reparetur. Ad vindictam enim explicandam, intercedat oportet conceptus de-

meriti, nam injuria alicui illata rationem habet demeriti erga illum. Jamvero qui ab alio demeritus est, honeste potest ab eodem recipere retributionem congruam illius demerito, non praecise ad restituendam aequalitatem, sed ad ordinis violationem reparandam. Haec autem ordinis reparatio active procuranda nequit spectare, nisi vel ad illum cujus est totius ordinis conservationem procurare, vel ad illum relate ad quem ordo aliquis particularis violatus fuit (Cfr. quod dictum est in thesi de merito).

De jure vindictae. Principia:

I. Vindicta licita est, si poena sit illatae injuriae proportionata, et ulciscentis animus non malum peccantis, tamquam finem intendat, sed bonum quod per poenam ei illatam obtinetur.

Primam conditionem requiri patet ex doctrina de merito, altera vero necessaria est, ne vindex exerceat odium inimicitiae, quod semper inhonestum esse probabitur.

Si haec duo adsint, sequitur vindictam honestam esse, nam tunc est simpliciter actus quo ordo reparatur; talis vero actus ex se honestus est.

II. Magno hominum bono, vindictae exercendae potestas, in statu civili, supremo imperanti reservata est.

Cujus veritatis demonstrationem ita fere exponit Taparelli... Congiorgi (1):

"Sane ad justam poenam infligendam ex se necessaria non est jurisdictionis potestas. Nam justae vindictae finis est tum securitas futura ejus qui injuriam passus est tum violati ordinis reparatio et emendatio ejus qui injuriam intulit. Hi autem fines intendi per se possunt, vi naturalis inde-

(1) nn. 345 & 346.

pendentiae qua quisque gaudet, etiam ab iis qui nulla jurisdictionis potestate praecellunt. Igitur privata vindicta, si debito modo sumatur, juri naturali per se contraria non est.

Si tamen ea privatis quibusque permitteretur, vix aliquando debito modo fieret; posito autem civili statu, hominum societatem in extremam perniciem adduceret.

Nam 1°) plures quibus nulla reipsa injuria facta est, de laesis suis juribus persaepe plurimum conquerentur; 2°) valde difficile est ut qui vere injuriam passus est, sine praejudicio et cum debita diligentia de injuriae auctoribus inquirat, et quantum quisque peccaverit et qua poena sit dignus, vel quid ad futura damna praecavenda necessarium sit, sine errore ac solis rationis ponderibus judicet; 3°) difficile quoque est ut in ultione sumenda iram coerceat, et ex solo rationis motivo agat, justitiaeque modum nulla in re excedat; 4°) plurima vero delicta, ex praepotenti aliquorum vi, impunita forent; unde 5°) suspicionibus, odiis, terroribus, insidiis ac caedibus omnia replerentur, nullaque major miseria foret, quam inter homines vivere.

Sapientissime igitur et divina et humana lex praecepit, ut omnis vindicta supremae politicae potestati reservetur. Nam praeterquam quod ad supremi imperantis officia pertinet ut civium jura tueatur eorumque iniquos aggressores debitis poenis mulctet, ipse solus potest et de injuriae veritate decernere, et de sontibus rite inquirere, et justam poenae mensuram sine partium studio determinare, et reos vel potentissimos per vim ordini subjicere.

Quaedam tamen leviores poenae quae ad educationem et disciplinam necessariae sunt, a parentibus, tutoribus,

praeceptoribus infligi possunt. Praeter has, in sociali hoc hominum statu, omnis privata vindicta illicita est."

Jam ad ipsam quaestionem propositam veniamus.

Duellum porro definitur: Privatum certamen ex condicto, i.e. duorum aut plurium certamen, privato arbitrio susceptum, designatis antea armis, judicibus, loco et tempore confligendi.

In hac quaestione tractanda de liceitate duelli, prae oculis habendum est quod docat infallibilis Ecclesiae catholicae veritas. Nimirum Summus Pontifex Benedictus XIV anno 1752 Constitutionem edidit quae incipit: Detestabilem, in qua reprobat 5 propositiones circa duellum, nimirum:

1ª Prop. Vir militaris, qui nisi offerat vel acceptet duellum, tamquam formidolosus, timidus, abjectus et ad officia militaria ineptus haberetur, indeque officio quo se suosque sustentat, privaretur vel promotionis alias sibi debitae ac promeritae spe perpetuo carere deberet, culpa et poena vacaret, sive offerat sive acceptet duellum.

2ª Prop. Excusari possunt etiam honoris tuendi vel humanae vilipensionis vitandae gratia duellum acceptantes vel ad illud provocantes, quando sciunt pugnam non esse secuturam, utpote ab aliis impediendam.

3ª Prop. Non incurrit Ecclesiasticas poenas, ab Ecclesia contra duellantes latas, dux vel officialis militiae acceptans duellum ex gravi metu amissionis famae et officii.

4ª Prop. Licitum est, in statu hominis naturali, acceptare et offerre duellum ad servandas cum honore fortunas,

quando alio remedio eorum jactura propulsari nequit.

<u>5ª Prop.</u> Asserta licentia pro statu naturali applicari etiam potest statui civitatis male ordinatae, in qua nimirum, vel negligentia vel malitia magistratus, justitia aperte denegatur.

Damnatae et prohibitae tamquam falsae, scandalosae ac perniciosae.

<u>Crisis argumentorum quae afferri solent.</u>

I. Argumenta Liberatore 50, 51, II.

Omittimus eam partem thesis qua defendit auctor duellum esse insanum. Quoad illiceitatem vero, sequentibus eam tuetur argumentis:

1º Duellum esse speciem vindictae privatae; hanc autem esse illicitam.

Verum, illiceitas vindictae privatae non evincitur, nisi pro statu societatis rite constitutae, in qua nimirum magistratus ipsi violatorum jurium vindictam exerceant.

2º Usum duellandi supponere honorem esse supremum hominis bonum; hanc autem suppositionem esse oppido falsam.

Ast negari potest hoc supponi. Ut enim pro servando vel resarciendo honore vita exponatur certo periculo, sufficit ut honor habeatur tamquam bonum <u>moraliter aequivalens</u> vitae: quod utique falsum esse non facile probaretur. Honor enim a non paucis praeponitur ingentibus divitiis, nec immerito; hae autem communiter habentur ut bonum moraliter aequivalens vitae;

quippe pro quibus conservandis liceat et vitae periculum subire, et injustum agressorem interficere, si opus sit.

3º Hominem nullum habere jus in vitam suam nec in vitam alterius.

Ex hoc autem capite tantum sequitur hominem non posse licite alterutram ingenti periculo exponere, sine sufficienti ratione; non autem talem sufficientem rationem nunquam occurrere posse, quum omnes, contrarium admittant. Cfr. quod habet ipse Liberatore, n. 45.

II. Tongiorgi n. 348 ostendit utique hominem non adigi ad exponendam propriam vitam in duello, necessitate physica; sed minime probat eum non cogi necessitate morali, quae in hoc reponitur quod periclitatio vitae propriae sit unicum medium vitandi gravissima mala. Neque ostendit auctor necessitatem moralem non esse justam causam propriae vitae exponendae.

III. Recentiores non pauci haec argumenta proponunt:

1º Duellum est actus continens malitiam suicidii.

2º " " " " " homicidii

3º " " " perturbans conditiones vitae socialis, quippe quae exigit ut privatorum hominum lites dirimantur et jura vindicentur non privatorum arbitrio sed auctoritate publica.

Respondetur ad 1um Ut argumentum esset efficax probandum foret in duello desiderari conditiones requisitas ut licitum sit propriam vitam imminenti periculo exponere, v. g. duellum non esse unicum medium vitandi mala moraliter aequivalentia morti

Respondetur ad 2m. Verum est si supponatur in duello

non haberi conditiones requisitas ut licitum sit alterius vitam ingenti periculo exponere, puta non esse unicum medium defendendi se ab injusto aggressore bonorum moraliter aequivalentium vitae propriae. Has autem conditiones in duello semper deficere non probant.

Respondetur ad 3um. Contingere potest, imo non raro contingit, ut damnum illatum honori et consequenter aliis bonis nequeat auctoritate publica resarciri: non enim est in potestate auctoritatis publicae efficere ut quis honore dignus vel vituperio habeatur.

Thesis 30.

Duellum, prout communiter suscipi solet, lege naturali prohibetur.

Probatur. Duellans, ipso facto, vitam tum propriam, tum alienam in tale discrimen conjicit ut alterutrius mors naturaliter sequatur; atqui in duello, prout communiter iniri solet, desiderantur conditiones ad talem utriusque vitae periclitationem cohonestandam requisitae; ergo.

Probatur minor. Vitae propriae et alienae discrimen honeste induci nequit, nisi adsint tres conditiones: 1° quod agatur de tuendo bono aliquo ipsi vitae moraliter saltem aequivalente; 2° quod relate ad illud bonum detur casus necessitatis, i.e. quod unicum sit medium bonum istud tutum servandi, nimirum propriam vel alterius vitam periculo exponere; 3° quod non veniat in collisionem aliud quoddam bonum altioris ordinis, quod quidem obstet ne hujusmodi periculum subeatur. At

triplicem potissimum ob causam iniri solet duellum; omittimus enim agere de duello suscepto ut sit medium dijudicandi veritatem alicujus accusationis; quum ad talem finem duellum prorsus ineptum esse jam ab omnibus admittatur, et proin etiam inhoneste suscipi teneatur. Neque etiam agimus de duello suscepto in hunc tantum finem, ut praebeat quis specimina fortitudinis et peritiae suae in tractandis armis: hujusmodi enim duellum inhonestum esse facile a quolibet conceditur. Sed suscipi solet duellum honoris resarciendi causa: ubi nimirum quis ab altero calomnia vel detractione graviter in fama aut existimatione publica laesum se fuisse judicat, hic illum ad duellum provocare se teneri existimat. — b) Secunda causa solet esse honor servandus; quum nimirum aliquis alterum insigni aliqua contumelia lacessit, hic existimari solet vir contemptibilis, nisi honoris sui invasorem ad duellum provocaverit. — Tandem c) frequenter contingit, potissimum inter viros rei militari addictos, ut qui vel duellum oblatum recusaverit, vel contumeliose affectus ad duellum non provocaverit, ab omnibus contemnatur, officio suo vel dejiciatur, vel renuntiare moraliter cogatur, propter contemptum aliorum commilitonum suorum, aut etiam propter leges seu consuetudines in quibusdam regionibus vigentes. Quo in casu officialis hujusmodi adduci potest in has etiam angustias, ut neque familiam sustentare possit, neque fortasse cum honore in patria degere.

Atqui in nullo ex his casibus occurrunt tres conditiones superius enumeratae. Ergo neque in his licitum

est duellum.

Et quidem 1° resarciendi honorem jam laesum duellum non solum non est medium necessarium, sed neque aptum. Qui enim per falsam calumniam vel detractionem veram bona fama aut existimatione excidit, nullatenus demonstrat, duellando, illam calumniam aut detractionem fuisse injuste illatam.

2° Ad contemptum vitandum seu ad honorem et existimationem tuendam, potest quidem contingere ut duellum medium sit aptum; non tamen est medium necessarium; ac proin non constituit illum, cujus honor lacessitur, in casu legitimae defensionis. Etenim ubi homo provocatus ad duellum, vel contumeliose affectus, candide declarat se nolle actum lege divina prohibitum exercere, tum quia honestatis legem offendere non vult, tum quia invasorem contemnit; interim vero iturum se in dies libere vias suas, paratumque semper fore ac nunc esse, contra quemvis invasorem se tueri; ille plerumque testes persuasos habebit se nulli ignaviae cedere in non provocando, vel etiam in recusando. Si vero tales fuerint testes, ut hanc persuasionem non efficiat, tunc vel eorum contemptus potest non videri tanti momenti ut non sit ferendus, vel devenire potest ad tertium casum

3° In hoc casu apparet quantum philosophis doctrinis conferat utilitatis auxilium extrinsecum magisterii Ecclesiae catholicae. Fuerunt enim auctores non pauci, iique optimae notae et ingenio praecellentes qui putarent in tali discrimine licitum esse duellum acceptare, hac fere ratione opinantes: Malitia propria duelli in hoc consistit, quod

duellantium vita in tali periculo conjiciatur, ut saltem alterutrius mors naturaliter sequatur. Jam vero constat juri naturae non adversari quod homo propriam vitam imminenti periculo exponat, ad vitandum aliquod ex iis malis quae aequivaleant moraliter morti quale est v.g. communis contemptus civium suorum, amissio bonorum fortunae quae sint ingentis momenti, maxime si ea sint ad sustentandam familiam necessaria. Licitum itidem est injustum aggressorem talium bonorum interficere, si alio modo repelli non potest. At ubi vigent hae leges aut opiniones et usus communes, ut qui duellum recuset tantum malum certe incurrat, tunc provocans merito haberi debet ut injustus aggressor, quippe qui actione sua positiva et injusta alterum conjiciat in tantam calamitatem. Quemadmodum et ille esset injustus aggressor, qui injuste aliquem impediret ne fugiendo incolumem se servaret, v.g. ab insequentibus latronibus, aut a fera, aut ab incendio. Ex quibus colligebant scriptores isti, homini in tali discrimine constituto licitum esse et propriae vitae periculum subire, et aggressori necem inferre, seu duellum acceptare, ut a tanta calamitate immunis evadat.

At vero jam ab illo errore tuti efficimur, ope sententiae decretoriae summi Pontificis Benedicti XIV, qui hanc opinionem ut falsam damnavit in propositionibus 1ª et 4ª inter quinque propositiones de duello profligatas anno 1752. Qua auctoritativa reprobatione ad rem plenius investigandum adducti, reperimus duellum, in hoc casu, si spectetur tantum secundum se, et relate ad causam atque ad

illas personas inter quas certamen ineundum esset, forte quidem videri posse non adversari legi naturali; verum aliter omnino judicandum esse, si consideretur concrete, secundum eas etiam relationes quas habet cum bono morali generis humani. Tunc enim cernitur deficere 3am illam conditionem, quam superius diximus requiri ut ab inhonestate liberari possit periclitatio illa vitae propriae et vitae alienae.

Probatur igitur duellum etiam in hoc casu lege naturali vetari.

Illa actio prohibetur a lege naturali cujus liceitas naturaliter cederet in gravissimam perturbationem ordinis moralis.

Atqui si duellum esset licitum ad vitanda gravissima illa mala, ob prava decreta vel consuetudines recusanti imminentia, ex hac liceitate naturaliter sequeretur gravissima perturbatio ordinis moralis in societate humana. Ergo etiam in hoc casu duellum prohibetur lege naturali.

Major est perspicua evidentia satis obvia. Nemini enim licere potest inducere gravissimam perturbationem ordinis moralis in genere humano etiamsi ceteroquin incurrenda essent gravissima mala ordinis physici et privati.

Ad Minr. Si duellum esset licitum in hoc casu, jam inde sequeretur 1° confirmationem valde efficacem accedere iniquis illis decretis aut usibus: confirmantur enim illa ex docilitate qua illis obtemperatur. Dum contra omni ope enitendum foret ut falsae leges illae, vel consuetudines

abolerentur.

2° Ex eadem liceitate confirmaretur et promoveretur inclinatio illa, quae ipso facto existit inter homines, ad ineunda duella ob privatas injurias vel praecavendas vel vindicandas. Atque haec promotio usus duellandi est altera gravissima perturbatio ordinis moralis: multiplicat enim tum vindictas privatas, tum hominum caedes, tum etiam calamitates familiarum.

Scholion I. De duello, ut aiunt, ad primum sanguinem. — Est quidem hoc facinus minoris gravitatis contra legem naturalem, quam duellum quale communiter solet iniri; sed tamen et ipsum est inhonestum: tum quia per se inhonestum est sine gravi causa vulnera alteri infligere; nec causa honestans talem actionem, quum exercetur per modum duelli, haberi potest uti constat ex probatione thesis; tum maxime quia nunquam deest periculum gravissimae laesionis vel etiam interfectionis.

Scholion II. De duello acceptato cum certitudine pugnam impeditum iri. — Si talis conditio omnibus nota sit, non est inhonesta acceptatio duelli: quia est lusus; sed si non sit omnibus nota, habetur simulatio seria actionis inhonestae. Atqui simulare serio actionem inhonestam est semper inhonestum, in iis conditionibus in quibus actio ipsa est inhonesta.

Objectiones.

Obj. I. Plures objectiones videre est apud Liberatore, Tongiorgi aliosque, quorum solutioni provisum est in ipsa thesis probatione. Ad plerasque porro notandum est honoris

nomine in praesenti quaestione designari existimationem illam apud concives publicam qua aliquis habetur ut vir consideratione dignus. Cui et opponitur contemptus ille publicus quo aliquis communiter habetur ut ignarus et indignus qui in civium suorum consortio admittatur. Jamvero honor hujusmodi est evidenter bonum praevalens magnis divitiis atque ita moraliter aequivalens vitae. Contemptus vero oppositus malum est moraliter aequivalens morti.

Obj. 2. In statu naturali et extra civilem societatem homines sunt omnino sui juris, ac proinde iisdem juribus gaudent quibus supremi imperantes instructi sunt. Atqui supremis imperantibus ad se suaque jura tuenda vel ad injurias ulciscendas licet alios populos ad bellum lacessere.

Ergo a) in statu naturali licet ad singularia certamina descendere. Haec enim a bello non differunt nisi numero pugnantium.

Ergo b) in statu civitatis male ordinatae, in qua nimirum, vel negligentia vel malitia magistratus, justitia aperte denegatur, licitum erit ad se suaque tuenda duellum inire. Nam in statu anarchico, societatis civilis compage resoluta, singuli cives sui juris fiunt.

Resp. Trans. major et minor.

Dist. 1 Cons. In statu naturali licet ad singularia certamina descendere ex condicto, neg.; servata sibi libertate eligendi tempus et modum pugnae, quem prudentia pro adjunctorum varietate suggesserit, ut pugna minus periculosa et victoria, quantum fieri potest minus dubia efficiatur, Conc.

Hinc neganda ratio quae affertur. Duellum enim a bello essentialiter non differt ex bellantium numero, sed 1° ratione finis; quia bellum ad bonum commune tuendum, duellum vero boni privati, ejusque solummodo apparentis, causa suscipitur; 2° ratione modi; nam duellum geritur ex condicto, bellum autem nequaquam.

Neg. 2. Cons. Etenim si quotiescumque aliquis civitatem male administrari suaque violari jura existimat, judicis ac vindicis munus sibi arrogare posset, actum esset de civili ordine ac de sociali convictu. Quod si revera, eversis publicis rebus, omnis judicum ac magistratuum auctoritas in civitate conticesceret; profecto liceret cuique se suaque contra iniquos invasores vi et armis defendere, at certamina singularia ex condicto inire nullatenus liceret.

Caput Quartum

De Officiis Hominis Erga Alios Homines Et De Juribus Correspondentibus

---

Triplici articulo tota materia tractabitur.

Art. 1[us] agit de officiis hominis erga alios homines generatim acceptis.

Art. 2[us], de jure proprietatis et officiis hinc enascentibus.

Art. 3[us] de contractibus et officiis ex iis oriundis.

Articulus I.

De officiis erga alios generatim.

Hic articulus duabus paragraphis constituitur, quarum prima agit de fundamento et generali formula istorum officiorum, secunda de divisione et determinatione eorumdem; quibus annectitur appendix de mendacio.

---

§1. De fundamento et formula illorum officiorum.

Fundamentum officiorum hominis erga alios homines est identitas naturae inter homines existens. Quare hac formula continentur officia illa omnia: Ceteros homines dilige sicut teipsum. Hac nimirum exprimitur formula generalis

omnium praeceptorum legis naturalis applicatio relationibus illis, quibus connectimur cum aliis hominibus. Servare enim ordinem erga alios homines, idem est ac erga illos nos gerere sicut erga nos ipsos debemus, ac proin illos diligere sicut nos ipsos

N. B. "Non idem est, ait ad rem Tongiorgi (1), ceteros „diligere sicut semetipsum et quantum semetipsum. Primum enim significat velle aliis ac nolle illud ipsum quod „nobis volumus aut nolumus; alterum vero velle aliis hoc aut „nolle, aequali affectus intensitate. Jamvero primum ex or„dinis lege consequitur, alterum nequisquam; imo physice im„possibile est. Si enim ceteris aequales natura sumus, nobis„cum sumus unum idemque. Hinc quum aequalis est ne„cessitas aut aequale periculum, non est contra mutuae ca„ritatis officium, si quis prius sibi provideat quam alteri."

§2. Divisio et determinatio

Dividuntur officia hominis erga alios homines 1° in officia positiva et officia negativa:

Positiva, quibus tenetur illud bonum quod sibi vult, ceteris velle:

Quod tibi vis fieri, alteri fac.

Negativa, quibus vetatur ea mala quae sibi inferri non vult, aliis inferre:

Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.

Posteriora respondent semper juribus perfectis, atque offi-

(1) Ethica, n° 294.

cia dicuntur justitiae; ad eaque vi cogere licet.

Cujus rei demonstrationem vide superius de facultate co-activa juris (p. 285 et sqq.).

Priora vero illa positiva plerumque non respondent juri-bus aliorum perfectis. In duplicem autem classem dispar-tiri solent: nimirum in officia humanitatis vel, ut alii vo-cant, innoxiae utilitatis, et officia beneficentiae.

Prima sunt, quae sine proprio incommodo aliis exiben-tur, ut ex. g. erranti viam ostendere, petenti consilium dare, nobis superflua aliis concedere et similia. Secunda vero dicun-tur, quae a nobis praestantur cum aliquo incommodo vel de-trimento, ut si pecunia aut opera aliis opitulemur. Haec longe nobiliora sunt et altiorem pariunt laudem. Ut autem pru-dentiae regula gubernentur, attendi debet conditio tum ejus qui confert tum ejus qui recipit beneficium. Potissimum cavendum est ne dum uni prosumus, alteri noceamus; at-que ut in benefaciendo ordo servetur, quatenus qui conjunc-tiores sunt nobis aut moratiores, vel majori necessitate la-borant, ceteris praeferantur.

Qui hujusmodi positiva officia alteri negat, etsi dicatur inhumanus (humanitatem enim, quae homines mutua charitate devincit, a se repellit), tamen stricto sensu dici nequit injustus, neque ad ea praestanda cogi potest vi ex-terna. Id vero locum non habet, cum alter extrema laborat necessitate, quam repellere per se omnino nequit. Tunc evi-dens fit indigentiam proximi jacturae illi nostrae aut in-commodo praeponderare, ac nos praecepto naturae urgeri sic, potestas ut ab eo implendo eximi nequeamus. Proinde alteri ab ea-dem natura tribuitur illud a nobis vi etiam exi-

gendi."(1).

2° Ratione tituli, alia sunt officia innata, seu congenita, alia adventitia, seu, ut etiam vocari solent, hypothetica.

Priora immediate oriuntur ex solo titulo identitatis naturae; altera praeter illam identitatem supponunt factum aliquod adventitium.

Scholion I. Officia justitiae innata quae omnes homines respiciunt ita enumerat Tongiorgi (2).

1° Homicidium, i. e. mors alteri illata directe et absque jure, naturali legi omnino repugnat.

2° Eidem adversatur mutilatio, vulneratio, dolor quicumque sine justa causa alteri inflictus.

3° Nefas est alterum rebus ad vitam conservandam necessariis privare.

4° Nefas alterius bonum nomen laedere, sive contumeliis sive detractione. Est autem contumelia injusta honoris diminutio; detractio, injusta famae laesio. Illa fit palam contra praesentem, haec furtim et in absentem: utraque verbis potissimum continetur. Injusta est utraque, nisi praestantioris boni causa fiat.

5° Damnum quod alteri voluntarie intulimus, est a nobis reparandum.

6° Nemo decipiendus. Hinc illicitum mendacium, de quo fusius infra in appendice.

7° Exsecrandum scelus est, alterius mentem pravis opinioni-

---

(1) Liberatore, nn. 57 et 58.
(2) Ethica, n. 295.

bus inficere, aut voluntatem ad peccandum pertrahere. Haec enim hominem a summo suo bono directe avertunt.

8° Denum illicitum est odio habere quemquam, quamvis ille homo malus aut nobis inimicus sit. Malitia enim aut prava in nos voluntas naturae similitudinem non aufert. Vitia quidem et quidquid naturam humanam deturpat, abominari et insectari honestum est; homo semper diligendus."

Scholion II. De officiis humanitatis et beneficentiae, "tria notanda sunt, quorum primum spectat ad benefaciendi obligationem qua in particularibus adjunctis tenemur; alterum ad conditiones servandas in beneficiis elargiendis; tertium ad gratiam qua accepta beneficia retribui oportet."

Appendix.

De Mendacio.

Mendacium recte definitur cum S. Augustino. "Falsa si-„gnificatio contra mentem cum animo fallendi." Qua in definitione notandum: 1° falsam significationem fieri posse non solum verbis, sed etiam nutibus, gestibus, vel quovis alio modo apto ad significandum aliis conceptus quos mente gerimus; 2° non esse mendacium quidquid opponitur veritati, sed id quod opponitur veracitati, quod videlicet adversatur veritati cognitae, vel existimatae; 3° animum fallendi adesse posse vel formaliter, vel interpretative; ad hunc autem modum sufficit ut qui falsum significat, noverit hanc suam significationem concrete sumptam talem esse quae naturaliter inducat deceptionem aliorum. Ex defectu hujus conditio-

nis non mentiuntur qui, jocandi animo, falsa proferunt et incredibilia, quae norunt a nemine creditum iri; uti contingit in nonnullis narratiunculis fabulosis, parabolis, etc.

Dividi solet mendacium in perniciosum, jocosum et officiosum.

Perniciosum quidem inhonestum esse omnes facile admittunt. De jocoso, et maxime de officioso disceptatum est non parum ab antiquioribus jam temporibus: Plato enim aliique non ita pauci, inter quos et Ecclesiae Patres nonnulli, potissimum ex Graecis, tenebant hujusmodi mendacia per se non esse illicita. Aristotelis vero, libro IV Ethicorum cap. 7, et alii plurimi, quos inter veniunt Doctores catholici fere omnes, unanimi ore contendunt mendacium, cujuscumque speciei sit, esse per se et intrinsece pravum, ac propterea semper proscriptum lege naturali. Grotius vero (de Jure belli et pacis, lib. III. c. 1) postquam exposuit sententiarum hac in re dissidium, aliam induxit mendacii definitionem, quum diceret mendacium esse sermonem vel notam repugnantem cum jure existente et manente ejus ad quem sermo vel nota dirigitur. Ex qua definitione infert frequenter contingere ut falsi significatio, etiam cum animo fallendi conjuncta, nihil habeat inordinati, ac proin non sit prohibita.

Haec de illa disceptatione innuisse sufficiat; ipsius vero quaestionis solutio reservatur theologiae morali, et circa eamdem consuli potest Liberatore 55 et 60. Obj. II, III, IV; item Taparelli. libro II, n. 366-372; S. Thom. 2.2. q. 110. a. 3 et 4.

Scholion. Mendacii accensendae sunt restrictiones pure mentales, quae a mendacii ratione revera non

dissentiunt, quum revera sint significationes falsae ex animo fallendi prolatae. Restrictio vero quae non sit pure mentalis definiri potest: Usurpatio sermonis plures sensus revera habentis, sed ad unum illorum tacite determinati ex arbitrio loquentis. Quae restrictio ut fiat honeste, duo requiruntur: 1° Ut auditori sagaci semper possibile sit discernere loquentem nolle veritatem manifestare; et 2° ut non deficiat motivum utendi restrictione, proportionatum difficultati detegendi verum loquentis animum. Quae conditiones necessariae sunt, ne abusu restrictionum penitus exulare cogatur omnis fiducia ex humano commercio.

N. B. Distinctio inter restrictionem pure mentalem et non pure mentalem. — Restrictio pure mentalis est sermonis usurpatio ad exprimendum sensum quem nullo modo sermo ex se habet sed tantum ex arbitrio loquentis. Restrictio mentalis sed non pure mentalis est usurpatio sermonis revera plures sensus habentis vel ex se vel ex adjunctis, et ad unum ex his determinati ex arbitrio loquentis.

Articulus II.

De jure proprietatis.

Circa jus proprietatis quatuor tractanda sunt:

1° Definitiones et divisiones praeviae dandae.

2° De existentia et fundamento juris proprietatis decernendum.

3° De facto agendum quo determinatur exercitium illius juris.

Tandem 4º tractandum de jure testandi.

§ 1. Definitiones.

Qui habet jus disponendi de aliquo objecto, exclusis ceteris omnibus, vocatur dominus illius objecti. Jus ita disponendi vocatur dominium.

Dominium duplex distinguitur, ratione objecti de quo disponitur:

1º Dominium in homines; et hoc vocari solet dominium jurisdictionis (1).

2º Dominium in rem, proprio nomine sic dictam; et hoc vocari solet dominium, sine addito.

In praesenti non agitur nisi de hoc altero dominio.

1ª Divisio. Jam dominium in rem potest esse vel perfectum vel imperfectum.

Dominium perfectum seu dominium plenum, est dominium in ipsam rei substantiam, et simul in omnem ejus utilitatem, seu usum et fructum.

Dominium imperfectum est dominium quod non ex-

---

(1) Dominium in homines vocatur jurisdictio cum infert jus regendi communitatem aliquam per leges seu ordinationes universales quibus determinantur jura membrorum illius societatis. — Vocatur dominatio cum dominium exercetur in individuos nec infert jus statuendi leges pro tota communitate

N. B. Nomina illa jurisdictionis et dominationis non semper ab auctoribus usurpantur secundum significationem ita praecise et distincte determinatam.

tenditur ad illa tria, sed tantum ad aliquam eorum partem.

Dominium imperfectum aliud est directum, aliud indirectum.

Dominium directum est dominium in rei substantiam tantum, quod vocatur proprietas nuda rei.

Dominium indirectum est dominium in rei usum, vel in ejus fructum vel in utrumque.

Dominium quod versatur circa usum et fructum simul, dicitur dominium utile, vel usufructus.

Nota. Hinc patet dominium rei directum non inferre necessario dominium rei indirectum; verum connaturale est ut qui dominus est substantiae rei, etiam percipiat utilitatem quae ex ea procedere potest; propterea plerumque solet ipsum dominium plenum rei designari nomine proprietatis illius rei, applicando nimirum toti nomen partis ejus praecipuae, quae connaturaliter infert reliquas partes.

Hoc sensu definitur proprietas seu dominium perfectum: Jus disponendi pro voluntate de ipsa rei substantia et utilitate, exclusis omnibus aliis.

Itaque proprietas includit duo jura: 1° Jus disponendi de re etiam substantialiter accepta, i. e. eam excolendi, immutandi, alienandi, destruendi, etc. — 2° Jus excludendi quosvis alios ab ejus rei dispositione.

IIª Divisio. Dominium stabile est dominium in substantiam alicujus rei quae unico usu non consumitur, vel in substantiam rei consumptibilis quidem usu, sed antequam ad usum deveniatur.

Dominium transitorium est dominium in rem unico

usu consumptibilem pro ipso illo actu consumente.

Materia proprietatis potest esse quidquid ita limitatur, quoad suam utilitatem, ut, quum utile est uni, non possit simul esse utile aliis. Solet autem haec materia bipartiri in mobilem et immobilem (meubles, immeubles).

Possessio est actualis rei detentio, cum animo eam habendi ut sibi devinctam jure proprietatis.

Possessio legitima est, si conjungatur cum vera proprietate seu cum jure rem detinendi ut propriam; illegitima vero si cum hujusmodi jure non conjungitur; quare possessio non semper supponit ipsam proprietatem.

Notandum est 1º nomen juris proprietatis ancipiti sensu accipi: modo enim signat ipsam proprietatem alicujus rei determinatae, modo jus acquirendi proprietates seu τοῦ γενέσθαι κτήματιτην (le droit de devenir propriétaire).

2º Nomen proprietatis nonnunquam accipi pro ipsa re in quam habetur dominium.

N. B. Nomine juris proprietatis abstracti vel abstractae, vel in abstracto, intelligitur jus acquirendi aliquam proprietatem. Est ergo hoc ipsum jus proprietatis juxta posteriorem significatum modo propositum.

Nomine autem juris proprietatis concreti, vel proprietatis concretae, vel in concreto, venit dominium ipsum actuale in aliquam rem, seu exercitium individuum illius juris abstracti circa materiam, nempe in individuo determinatam.

His praejactis notionibus examinandum est utrum detur verum jus proprietatis, et quodnam sit illius juris fundamentum. Praeterea quomodo jus proprietatis abstractum juste deducatur ad exercitium concretum.

Sensus autem est: 1° Utrum lege naturali tribuatur homini jus acquirendi proprietatem; 2° Quodnam sit factum quo jus illud, si detur, ad exercitium concretum deducatur.

His quaestionibus solutis exponendum restat quae sint partes subjectivae juris proprietatis, seu quidnam possit disponere de aliqua re, ille qui illius rei proprietatem acquisivit. Solet autem haec latissima quaestio potissimum examinari relate ad duo puncta: nempe 1° utrum qui habet plenum dominium rei, possit illa re abuti tali modo ut fiat prorsus inutilis omnibus aliis hominibus; 2° utrum possit de ea disponere testamento.

§2. De existentia juris proprietatis.

In hac quaestione ad tres classes reduci possunt variae auctorum sententiae.

Prima classis eorum est qui perspicue negant originem proprietatis reperiri in lege naturali, atque propterea negant dari jus proprietatis.

Altera classis illorum est qui admittunt quidem dari jus proprietatis, sed illud adstringunt ad conditiones aequalitatis.

Tertia classis eorum est omnium qui affirmant jus proprietatis ex lege naturali oriri, nec aequalitatis limitibus coarctari.

Varia systemata 1ae classis.

I. Celeberrimum est systema Platonis, cujus doctrina exponitur

in operibus de Legibus et de Republica. Proprietatem privatam non omnino damnat, sed tenet ad perfectionem civitatis, i. e. societatis civilis, interesse ut omnium tum rerum tum personarum proprietas sit penes ipsam solam, ut ita auctoritatis politicae sit de omnibus disponere in usum communem ad commune bonum, nec ulli particulari personae aut familiae relinquere jus sibi vindicandi exclusivam possessionem sive bonorum materialium, sive personarum, puta uxorum aut liberorum. Hunc statum esse perfectiorem inde ostendi posse existimat, quia hujusmodi status induceret majorem unitatem in republica, et ope illius unitatis majorem ordinem internum et majorem vim ac robur adversus hostes externos.

Ad hanc sententiam accedunt, quoad communionem bonorum fortunae, plures philosophi Christiani, inter quos Thomas Morus, in opere cui titulus Utopia.

II Systema. Recentiores communistae tenent bona immobilia debere esse proprietatem reipublicae. Quoad bona vero quae usu consumuntur, alii rigidiores volunt illa quoque esse proprietatem reipublicae, cujus erit civibus singulis tantum ex his bonis partiri quantum ad immediatum, vel quasi-immediatum usum ipsis necessarium est; alii benigniores admittunt individuos homines posse frui proprietate bonorum unico usu consumptibilium.

N. B. Doctrina communistica ab antiquissimis jam temporibus non solum speculative exposita, sed et in rerum usum deducta fuit; uti in Cretae insula, Spartae, et alibi. Eadem etiam praedicata et applicata ab haereticis recentioribus,

anabaptistis, v.g., aliisque. Verum diversis illis temporibus suo singulis proprio charactere distinguitur: primitus proponebatur ut forma accommodatior perfecto regimini reipublicae; dein lapso medio aevo commendatur ut perfectio sanctitatis a Christo praescripta; hodie jam solet obtrudi ut unicum systema a juris naturalis praeceptionibus non abhorrens. Fundamenta autem quibus hodie, tamquam principiis, superstruitur, sunt praesertim sequentia: a) Regimen proprietatis privatae adversari naturali aequalitati hominum, et hoc quidem duplici ex parte: quum videlicet quia inducit summam inter homines inaequalitatem quoad bona materialia; tum quia tollit naturalem independentiam hominum ab invicem: pauperes enim dependentes fiunt a divitibus quoad media vitae sustentandae, et hinc quoad alia omnia. b) Idem adversari naturae rerum materialium: quippe quae natura sua sint omnium, et condita non ut inserviant utilitati et voluptati aliquorum, sed necessitati totius generis humani. c) Idem esse causam multorum malorum moralium, et maxime odii et belli inter homines; quum scilicet qui rebus necessariis egent, sponte in odia et bella contra opulentos exardescant.

2ª Classis.

Ad secundam classem spectant qui communi nomine vocari solent Socialistae, quorum systema ad haec reduci potest: Jure naturali vigere inter homines debet proprietas, eaque stabilis, penes individuos, nec solum bonorum mobilium, sed et immobilium; ita tamen ut distributio bonorum nunquam magnopere discedat ab aequalitate. Quare

respublica legibus aptis curare debet ut cives ad illam aequalitatem adducat, eamque ubi fuerit instituta sedulo conservet. Ad hunc finem obtinendum alii alia obtrudunt media.

Alii medium efficacissimum unum proponunt perturbationem nimirum status socialis actu nunc in humano genere vigentis, ut omnibus bonis materialibus denuo in commune dominium redactis, fiat omnium distributio ad regulas aequalitatis exacta. Quam rerum instaurationem designare solent nomine liquidationis socialis (la liquidation sociale)

Alii vero qui nolunt ad statum aequalitatis violentia et perturbationibus procedere, sequentia indicant potissimum media: 1° ut instituatur in singulis societatibus civilibus ea quam vocant legem vectigalis progressivi (l'impôt progressif), qua nimirum vectigalia publice pendenda crescant pro quantitate bonorum a singulis possessorum, non proportione arithmetica, ut jam fit, sed proportione quadam geometrica.

2° Legem sanciendam esse quam vocant associationis inter conferentes operam et conferentes materiam, fundum nempe, pecuniam et instrumenta; quae associatio in hoc consistat ut operarii non solum accipiant mercedem praestiti laboris, sed insuper partem determinatam ex lucro obtinendo ab iis qui operarios conduxerint, et praestiterint materiam circa quam versatur eorum labor.

3° Ut sanciatur item publica auctoritate lex, quam dicunt, venditionis per locationem, vi cujus solutio pretii locationis det jus ad proprietatem alicujus partis ip-

sius rei locatae.

4° Ut sanciatur lex juris ad laborem (le droit au travail), vi cujus teneatur respublica procurare ut nulli desit copia operae suae collocandae.

5° Lex commodationis pecuniae sine ullo emolumento commodantis.

N.B. 1° Ad hoc suum systema inducendum varia proclamant apophthegmata quae quasi principia obtrudunt, uti, v.g., le principe de la solidarité des intérêts, — le principe de l'organisation des forces économiques, — le principe de l'équilibre du travail et de la consommation, — le principe de l'équilibre du besoin et de la consommation, — l'équilibre du mérite et de la jouissance, etc.

2° Quo vitetur periculum fovendae pigritiae, aliqui inducunt tanquam axioma: facultates quibus quis ornatur esse fontes officiorum, indigentias autem quibus afficitur esse fontes jurium. Ita Louis Blanc etc.

3° Principia et leges socialismi hic congesta non reperiuntur in unum systema coordinata, sed alia apud alios.

4° Re autem vera pauci sunt ex iis qui Socialistarum nomen sibi adsciscunt, qui non frequenter etiam profiteantur principia Communismi; ut ita Socialistae re ipsa plerumque negent jus proprietatis oriri ex jure naturae, licet doctrina ipsa socialistica possit cum naturali jure proprietatis componi. Merito igitur quis dixerit Socialistas esse etiam Communistas, sed Socialismum a Communismo distingui.

3a Classis.

Inter eos qui jus proprietatis, uti nunc in humano genere viget, ab ipsa naturali lege originem et sanctionem ducere autumant, triplex est sententia.

1° Alii opinantur: primitus, quum essent homines numero pauci, et originali simplicitate ac mutua benevolentia ornati, bonorum communionem ita fuisse lege naturali sancitam, ut nemini liceret rerum immobilium, agri alicujus v.g. proprietatem stabilem sibi vindicare; sed quum homines numero plurimum aucti a primitiva integritate defecissent, legem illam naturae jam observari non potuisse. Quamobrem a rerum communione legitime discessum est, et proprietates introductae; sive mutua conventione, uti volunt Grotius, Puffendorfius, Heineccius et plures alii; sive auctoritate legis civilis, uti contendunt Montesquieu, Jeremias Bentham, aliique non pauci. — Juxta hunc ergo opinandi modum, jus proprietatis ex jure naturae manat, mediante vel pacto vel lege civili.

2° Alii tenent jus proprietatis immediate fluere ex jure naturae praecipiente, i.e. legem naturalem et singulis immediate conferre jus acquirendi proprietates stabiles, et simul praecipere ut genus humanum generaliter sumptum vivat sub regimine proprietatis privatae. Secundum hanc ergo opinionem, jus proprietatis abstractum est innatum et inalienabile. Ita sentiunt philosophi non pauci hujusce nostri potissimum temporis.

3° Alii tandem sentiunt jus proprietatis oriri ex

jure naturae non praecipiente, sed permittente, vel etiam suadente, i.e. legem naturalem conferre immediate homini quaedam jura, ad quorum exercitium medium honestum et opportunum sit proprietas privata. Quod tamen medium, quum non sit prorsus necessarium ut jura illa, quantum sat est, exerceri possint, lex naturae per se non praecipit ut homines illo medio utantur, ac propterea et individui possunt licite valideque a se abdicare jus proprietatis acquirendae, neque ipsi generi humano per se incumbit obligatio proprie dicta vivendi sub regimine proprietatis privatae. Juxta hanc igitur sententiam, potuissent homines eligere, si ita visum fuisset, ut viverent sub regimine positivae communionis bonorum, neque in hoc illicite egissent. Ita S. Thomas (2a 2ae q. 66, duobus primis articulis, praesertim secundo), Lessius (de Jure et Justitia, l. 2. c. 5, dubio 2 et 3), Suarez (de Opere sex dierum, l. 5, c. 7, n. 17, 18), Molina (de Jure et Justitia, tractatu 2, disput. 2), Soto (de Justitia et Jure, l. 4, q. 3. a. 1). Hi docent omnes, et cum eis alii plurimi: 1° Bona materialia immobilia esse natura sua negative communia, i. e. naturam ipsorum non exigere ut cedant in proprietatem alicujus, neque etiam hoc excludere; 2° Si perseverasset status innocentiae originalis, probabilius nunquam futuram fuisse divisionem illorum bonorum per proprietates, sed ea remansura fuisse in statu communionis; 3° lapso genere humano, factam esse divisionem rerum illarum conventione quadam vel expressa, vel tacita: et ita regimen proprietatis

privatae de facto inductum esse jure gentium; 4° multiplicatis in immensum familiis, necessarium jam esse ut conservetur status proprietatis privatae, propter duas rationes: a) ad vitandas discordias, rixas et bella perpetua familiarum inter se; b) ad procurandam sufficientem culturam terrae ut prospiciatur necessitatibus generis humani. Ex quibus inferendum est auctores illos non habere communionem positivam bonorum ut adversantem per se legi naturali. — Scotus vero (in Commentario in 4 dist., dist. 10, q. 2, art. 1) tenet in statu innocentiae divisionem bonorum secundum proprietates privatas prohibitam fuisse jure naturali, sed hoc jus post lapsum Adami fuisse immutatum, propter incommoda ex positiva communione bonorum oriunda, et tunc fuisse permissam divisionem bonorum.

Thesis 31.

Humanae naturae, qualis nunc est repugnat ut ad communionem bonorum positivam universim adstringatur.

Sensus thesis. In hac thesi natura humana consideratur concrete, i.e. non secundum notas ejus essentiales tantum, quatenus constans nimirum animalitate et rationalitate, sed qualis ipso facto nunc existit, cum suis inclinationibus, tendentiis, sive bonis sive pravis, quas homini universaliter inesse experientia docet.

Communio bonorum positiva distinguenda est a communione negativa. Haec in eo consistit, quod res materiales sint actu nullius, potentia omnium. Communio positiva

in hoc consistit, quod ita sint actu omnium, ut nulli individuo liceat earum aliquam partem usurpare ut sibi propriam (1).

Dicimus in thesi repugnare ut communio positiva bonorum inducatur universim in genus humanum; non vero contendimus repugnare ut inducatur in aliquam partem generis humani, uti v.g. contingit in familiis religiosis, et contigit in aliquibus societatibus civilibus (v.g. in reductionibus Paraguanis).

Prob. Ium Arg. Humana natura tendit ad perfectissimam evolutionem virium naturalium in genere humano procurandam.

Atqui tali evolutioni repugnat positiva communio bonorum, supposita natura humana qualis nunc est.

Ergo humanae naturae, qualis nunc est, communio positiva bonorum universim inducta repugnat.

Prob. Maj. Experientia perpetua constat existere in genere humano conatum indesinentem ut ulterius usque evolvantur cognitiones, tum rerum materialium, tum suprasensibilium; uti apparet multis illis laboribus, quibus homines inquirunt solutionem quaestionum circa constitutionem et leges hujus universi, circa Deum, vitam futuram, etc. etc.

Item eadem experientia constat genus humanum perpetuo niti ad evolvendas vires quibus excoluntur res materiales

---

(1) N.B. Alio modo intellexit communionem positivam Hobbesius: dicit enim omnibus hominibus a natura collatum esse jus in omnia bona etiam simul sumpta, cum facultate ceteros excludendi ab usu cujuscumque partis horum bonorum; quod evidenter est absurdum et contradictorium.

et ad usum utilitatesque accommodantur vitae praesentis.

Prob. Min. Ut illis inclinationibus omnimodae evolutionis virium humanarum fiat satis, necessarium est ut non omnes omnia aeque curare teneantur, sed fiat oportet divisio quaedam laboris, qua unus hanc partem, alii aliam procurandam curent, et singuli suae parti evolvendae se totos impendant, ut ita, per evolutionem singulorum partium harmonicam, procuretur evolutio perfecta totius generis humani. Ad hoc autem opus est ut sufficiens sit libertas individuorum ab incommoditatibus et periculis quoad necessitates vitae materialis, ne sollicitudine circa has necessitates avertantur ab evolutione illius partis quae ipsis procuranda prostat.

Atqui sufficiens talis libertas supponit proprietatem stabilem penes individuos homines, vel saltem penes familias privatas. Implicat enim libertas illa securitatem circa ea quae necessaria sunt ad vitam materialem commode transigendam, non solum quoad praesens, sed etiam quoad futurum. Natura autem humana, prout reipsa concrete existere comperitur, ita proclivis est ad egoismum et ad propria emolumenta etiam injuste quaerenda, ut sine stabili proprietate penes individuos aut familias securitas illa obtineri non possit.

Ergo perfectae evolutioni virium naturalium in genere humano procurandae repugnat ut communio positiva bonorum universim inducatur, supposito praesenti statu naturae humanae.

Scholion. Regimen proprietatis privatae securitatem illam ad convenientem divisionem laboris necessariam non eis solum affert qui proprietates possident, sed et multis aliis qui proprietate carent. Utilitas enim eorum qui possident

efficit ut ipsi prospiciant aliis: ut quippe possint ex propriis divitiis omnem utilitatem et voluptatem decerpere, opus est ut adjuventur collaboratione aliorum multorum. Hujusmodi autem collaborationem facile sentiunt se non obtenturos esse nisi alios securos praestent quoad necessitates et conditiones convenientes vitae materialis, atque ita ipse possidentium egoismus eos inclinat ut prospiciant securitati illi aliis praestandae.

II^m Argumentum. Homines quales nunc sunt, naturaliter appetunt proprietatem bonorum materialium, idque appetitu eo, qui in humano genere universim inspecto est moraliter invincibilis, uti apparet ex conatibus omnis generis, cum justis tum iniquis, quibus solent homines ad acquirendam proprietatem aliquam stabilem contendere.

Atqui isti appetitui evidenter opponitur communio positiva bonorum universim inducta.

Ergo et repugnat naturae humanae, qualis nunc est.

III. Argumentum. Communismus in genus humanum, quale de facto esse constat, cum suis inclinationibus, vitiis, etc. universim induci nequit nisi laedendo dignitatem et independentiam nativam hominis.

Nam utendum esset vi quae homines a propria utilitate conquirenda perpetuo prohiberet, et ad omnem suam activitatem in communem utilitatem conferendam impelleret. Hoc autem esset violentum et tyrannicum; atque talis conditio esset contra naturam acceptam cum iis tendentiis, etc., quibus in concreto instructa cernitur.

IV^m Argumentum. Systema Communismi in humanum genus concrete sumptum si inducatur, natura sua

favet desidiae, pigritiae, subtrahendo stimulos utilitatis privatae, quibus homo solet potissimum acui ad laborem. Inde fons querelarum rixarum et scelerum.

Apposite Tongiorgi: "Quum universi laboris individualis fructus in commune conferri deberent, omnis ad laborem stimulus deficeret. Laboris enim stimulus est necessitas et lucri spes. Maxima igitur pars negligentissime commissas sibi partes expleret, requiem sibi quaerens atque aliorum labori confidens. Sic omnis industria elanguesceret, artes et commercia deperirent, sublatisque omnibus adminiculis ex quibus populorum opes ac felicitas dimanant, humana societas in imam barbariem prolaberetur." (1).

Scholion I. Theoria communistica, i.e. theoria illa quae contendit communismum esse universaliter applicandum, est practice absurda. Pugnat scilicet cum iis elementis quibus debet adaptari quodvis systema quod non solum spectet speculationem, sed ad applicationem practicam deducendum sit: pugnat enim cum conditionibus quae ab humana natura concrete sumpta separari non possunt. Impossibile propterea est systema ejusmodi unquam practice admitti.

Atque haec causa est cur regimen communisticum nunquam viguerit in societatibus politicis; si excipias minimas aliquas civium aggregationes, quae societatem tantum initialem et rudimentariam efformarent, ut in tribubus quibusdam contigit vitam sylvaticam vel errantem ducentibus. Quod vero ad cultiores illas civita-

---

(1) n. 321, 4°.

tes attinet, in quibus dicitur tale regimen aliquando floruisse, non revera communismus, sed potius privilegium in eis obtinuit aristocraticum paucorum opum scilicet maxima parte eorum hominum quibus societates illae constabant, exclusâ ab omni proprietate ob conditionem servilem, dominium bonorum materialium unice reservaretur paucis civibus, inter quos ad legem aequalitatis dividerentur; sive ejusmodi partitione singulis illis optimatibus certa quaedam pars bonorum immobilium stabiliter tribueretur sive ipsa fundorum proprietate penes auctoritatem socialem conservata, fructus tantum optimatibus secundum partes vel aequales vel proportionatas distributi concederentur.

Scholion II. Non tamen videtur pugnare cum natura humana abstracte sumpta. Si enim homines exuerentur suis tendentiis egoisticis et vitiosis, non videretur absurdum eos sub regimine communionis positivae bonorum vivere. Quod etiam futurum fuisse, si perseverasset status innocentiae primitivae, communis est sententia Scholasticorum.

Scholion III. Socialismus universim inductus iisdem vitiis obnoxius est quibus ipse communismus, sed in minori gradu. Homines enim naturaliter tendunt, non solum ad proprietatem acquirendam, sed etiam ad eam augendam. Itaque si illi tendentiae fiat oppositio, causa erit pigritiae, querelarum, caedium, etc., ut sub regimine communismi contingere dictum est.

Corollarium. Regimen proprietatis privatae non repugnat juri naturali. Quod enim necessarium est

generi humano nequit adversari ordini rationis. Ergo jus proprietatis acquirendae saltem hypothetice conceditur et sancitur a lege naturali; supposito scilicet quod omnes homines efficaciter velint uti regimine proprietatis privatae et instituere conditiones illas quae necessariae sunt ut sub hujusmodi regimine vivere possint.

Thesis 32.

Jus acquirendi proprietatem stabilem fluit ex ipsis juribus naturae humanae innatis, licet non sit jus primarium et inalienabile.

Sensus thesis. In hac thesi agitur de jure proprietatis abstracte sumpto, quod est jus acquirendi proprietatem, i.e. acquirendi dominium in substantiam bonorum stabilium, et consequenter in eorumdem usum et fructum; qui enim habet dominium directum connaturaliter etiam habet indirectum. Separatio namque hujus dominii ab illo non fit nisi per accidens. Sensus proin thesis est:

Jure naturae inesse singulis hominibus jura quaedam innata, ex quibus fluat jus acquirendi proprietatem stabilem; quod tamen ipsum jus non contendimus esse proprie loquendo jus primarium.

Jura enim quorum titulus non est factum aliquod contingens, sed ipsa natura humana vel secundum se sola inspecta, vel non sola sed cum iis quae ipsa infert, ad duas classes referri possunt: quarum prior ea jura complectitur quorum titulus complete sumptus est

sola natura humana, et haec vocari possunt jura hominis primaria ac sunt propterea inalienabilia; alia classis illa jura continet quorum titulus complete sumptus non est sola natura humana, sed natura humana conjuncta cum aliquo jure primario, ad cujus exercitium jura illa sint opportuna, licet non prorsus necessaria. Haec jura vocari possunt jura secundaria (non adventitia tamen) suntque alienabilia, quum sine illis exerceri possint omnia jura primaria, licet ad eorum exercitium jus hujusmodi secundarium sit peropportunum. Conf. divisio jurium ratione tituli.

Tale esse contendimus jus proprietatis stabilis acquirendae, nimirum esse illud jus secundarium tantum, nec inalienabile.

His positis, duplex distinguitur pars in thesi, uti facile cernitur.

Probatur Iª pars. Humanae naturae innatum est jus procurandae propriae perfectionis et conservationis.

Atqui ex hoc jure fluit jus acquirendi proprietatem stabilem

Ergo hoc jus derivatur ex juribus humanae naturae innatis.

Maj. est certa, nec a quopiam in dubium vocatur; consequitur enim tale jus ad ipsam personalitatem subjecto in quo actuatur natura humana.

Prob. Min. Lex naturalis concedit homini jus adhibendi omnia media in se non inhonesta, quae

sine laesione jurium alterius adhiberi possunt tamquam apta ad procuranda illa bona ad quae habet homo jus innatum.

Atqui ad procurandum propriam perfectionem et conservationem proprietas privata, quae exerceatur vel individualiter vel per familias 1° est medium non solum aptum, sed et plerumque aptius quam possessio in communi; 2° potest exerceri sine laesione jurium aliorum hominum; 3° in se non est inhonesta.

Ergo a lege naturali homini conceditur ad procurandam propriam conservationem, jus proprietatis privatae.

Et quidem esse medium aptum evidens est immediate, et aptius esse plerumque ex eo patet quod per proprietatem privatam solet melius obtineri securitas illa a necessitatibus vitae materialis, vi cujus potest homo plenius vacare iis operationibus quae conferunt ad conservationem et perfectionem propriam et generis humani.

Ut autem exerceatur proprietas privata sine laesione jurium aliorum hominum, sufficit ut tum quoad quantitatem bonorum quae aliquis ut propria possideat, sit limitatio rationabilis, qua nimirum supersit sufficiens copia talium bonorum quae exercitio jurium reliquorum hominum abunde respondeat; tum quoad ipsam partem, quam propriam habet, non excludat alios ab utilitate ex illa procedente, quae non est ipsi proprietario necessaria.

Tandem in se nihil inhonesti habere proprieta-

tem privatam vel inde apparet, quod bona materialia et sunt creata propter hominum utilitatem, et per se sunt indifferentia ad modum quo ad illam utilitatem usurpentur.

Probatur IIa Pars. Illa tantum sunt jura primaria et inalienabilia sine quibus vel concipi nequit personalitas humana, vel non possunt exerceri jura ex hac personalitate proxime procedentia.

Atqui non solum concipi potest personalitas humana sine proprietatis stabilis acquirendae jure, sed etiam jura ex personalitate immediate orta sine jure proprietatem acquirendi exerceri possunt. Ergo.

Prob. Min. quoad 1am p. Personalitas non raro exstitit sine proprietatis stabilis acquirendae jure ut patet ex historia. Non pauci enim homines fuerunt, et sunt, qui juri proprietatis stabilis facto suo libero renuntiaverunt, ut constat fieri in religiosorum familiis catholicis, in coetibus quibusdam aliarum religionum, et in minoribus nonnullis societatibus politicis, in quibus viguit, vel viget hodie quoque, communio positiva bonorum.

Quoad 2am p. Jura ex personalitate immediate orta reducuntur ad jus prospiciendi propriae conservationi et perfectioni. Quibus juribus exercendis consuli potest etiam sine jure proprietatis stabilis. Ad hoc enim sufficit communio positiva bonorum sponte et sincere exercita, sub directione aliquorum hominum quibus incumbat munus prospiciendi aliis de rebus vitae necessariis aut commodis.

Confirmatur thesis. Humanae naturae concrete sumptae adversatur communio positiva bonorum materialium universim inducta.

Ergo naturae humanae sic acceptae, qualis nempe reverâ existit, necessaria est proprietas privata, ut possit exercere et evolvere facultates suas naturales, ad quarum evolutionem jus habet innatum.

Scholion. Secundum hic expositam sententiam relate ad fundamentum juris proprietatis facillime explicatur qua ratione possint homines juri proprietatis acquirendae prorsus renuntiare, et quidem in perpetuum, uti fit in familiis aliquibus religiosis, modo aliâ viâ provideatur mediis exercendi jura innata. Hoc autem vix aut ne vix quidem, explicari potest in sententia eorum qui existimant jus proprietatis esse inter primaria illa et inalienabilia collocandum.

Objectiones.

Obj. I. In primo argumento, quo probatur haec ultima thesis, duplex apparet vitium:

1° Assumitur ut certum principium aliquod quod nec evidens est nec demonstratur.

2° Fit petitio principii

Et primo quidem assumitur ut certum proprietatem privatam non esse in se inhonestam, et 2° hoc assumendo jam implicite assumitur ipsam proprietatem privatam esse licitam.

Resp. Neg. assertum quoad utramque partem.

(Ad) Prob. quoad 1um proprietatem privatam non esse in se inhonestam, assumitur ut quid cognitum ex notionibus superius expositis, et praeterea si opus sit, facillima simul indicatur probatio. Nimirum proprie[illegible]s privata exinde tantum inhonesta dici posset, quod pugnaret vel cum natura bonorum materialium, vel cum relationibus hominis ad alia entia rationalia. Jam vero ex neutra parte inhonestatem oriri in ipso argumento ostenditur, quum dicatur bona materialia natura sua existere ut inserviant incolumitati et utilitati hominum, et esse ceteroquin natura sua non positive sed negative communia seu indifferentia ad modum quo ad illum finem conferant. Unde sequitur eorum usurpationem secundum modum proprietatis privatae nulla ratione adversari naturae talium bonorum. — Quoad alterum scilicet per proprietatem privatam nullius jura laedi sic secundum indicata probatur: Ut occupatio exclusiva bonorum terrae ab aliquo homine facta esset alicui alteri injuriosa, supponendum foret unum ex his tribus: 1° quod haec occupatio reddat alicui homini impossibile exercitium alicujus juris innati; vel 2° quod bona terrae sint ex lege naturae ita positive communia, ut omnia singulorum sint, quod voluit Hobbesius; vel 3° quod ita sint communia ut singula sint totius generis humani, aut saltem singula sint proprietas alicujus societatis collective sumptae. Atqui primum suppositum excluditur ex dictis in ipso argumento. Secundum suppositum involvit contradictionem: nam bona terrae quoad utilitatem

suam non possunt actu singulis inservire, sed tantum paucis: partes enim illae quarum fructus cedunt in emolumentum aliquorum, eo ipso relate ad illum fructum fiunt inutiles aliis. Quoad tertium, nullo modo probari potest bona terrae natura sua ordinari ad proprietatem in communi, non vero privatim exercendam, ut constat ex dictis.

Ad alterum vitium quod attinet, negatur fieri petitionem principii. Etenim 1° ex eo quod proprietas privata supponitur non esse inhonesta in se, non illico sequitur eam esse licitam. Potest enim quod ex se non est inhonestum fieri inhonestum ex adjunctis, uti v.g. si qua actio per se non inhonesta exerceri in concreto in determinatis adjunctis nequeat nisi laedendo jura alicujus. 2° Etiamsi eo ipso quod proprietas privata supponitur non esse inhonesta, permittatur eam assumi ut licitam, nondum sequetur fieri petitionem principii in thesi probanda: non enim eo praecise spectat haec thesis, ut evincat liceitatem proprietatis privatae, sed ut indicet fontem ex quo oritur jus hujusmodi proprietatis acquirendae. Existentia enim juris hujus sequitur tamquam corollarium ex thesi 31: ubi namque demonstratum est communionem positivam bonorum repugnare praesentibus conditionibus generis humani, apparet proprietates privatas necessarias esse in praesenti, ut conservationi et evolutioni generis humani efficaciter prospiciatur, ac proinde jus ad ejusmodi proprietates acquirendas hominibus concedi, quum natura in necessariis deficere nequeat. Restabat itaque tantum ut inquireretur ex quo praecise titulo hoc jus pullularet: cui quidem disquisitioni satisfecit haec altera thesis.

Obj. II. Contra argumentum confirmativum ita objici potest:

Hujusmodi argumentatio supponit naturam humanam esse vitiis infectam.

Atqui vitia moralia non possunt esse fundamentum juris collati ipsi subjecto vitioso.

Ergo tali argumento non evincitur homini ex natura sua competere jus ad proprietatem privatam acquirendam.

Resp. In argumento vitia non supponuntur ut fundamentum juris, sed ut signum ex cujus cognitione devenia-tur in cognitionem necessitatis alicujus juris; quippe quod signum ostendit sine tali jure non posse exerceri hominis jura innata.

Obj. III. (1) Si jus proprietatis a natura procederet numquam violari posset. Atqui quandoque licite violatur, cum ex gr. quis in extrema necessitate constitutus ex rebus alienis sibi subvenit.

Resp. Conc. maj. et neg. min., quam exemplum illud nullo modo demonstrat.

Hoc ipso quod jus proprietatis a natura dimanat, ejus observantia et inviolabilitas a natura praecipitur. Hinc tamen non sequitur non posse in extrema vel quasi extrema necessitate tantum de rebus alienis decerpi, quantum necessitati illi tunc repellendae est opus. Neque in hoc ulla incurritur juris proprietatis violatio. Nam supremus rerum mundanarum dominus est Deus; qui partem hujus dominii quo-

(1) Liberatore, n. 69.

ad utilitatem nimirum capiendam, sic singulis hominibus concessit, ut ejus exercitium ceteros non poneret in impossibilitate servandi vitam. Quare si tempus incidat, qua quis, defectu mediorum, de vita periclitetur, quin modum nullum habeat declinandi periculum; facultas intelligitur a Deo ipsi concessa capiendi id, quod in praesens occurrit ad propriae indigentiae subveniendum. Neque in hoc furtum patrari dicendum est; cum furtum sit ablatio rei alienae, invito rationabiliter domino, ea autem hypothesi vel dominus non est invitus, vel certe non est rationabiliter invitus. Tunc enim potius alteri, tanta necessitate laboranti, sponte succurrere dictamine naturae graviter obligatur. Quod cum ipse non faciat, alter facere per se potest; qui in hoc utitur jure, singulis hominibus a natura concesso. Verum cavendum est, ne conditiones necessariae transiliantur; nimirum primo, ut necessitas vere sit extrema vel quasi extrema; deinde, ut nullum aliud medium ad eam repellendam adsit; tertio ut tantum capiatur, quantum praecise necessitas tunc postulat; denique, ut re auferenda dominus in eadem necessitate non constituatur"

Obj. IV. Ex Hobbesio: Vi naturae omnes jus habent ad omnia. Nemo igitur alium excludere potest a re ulla, quam sibi forte vindicavit. Sed sine facultate excludendi alios a re, quam aliquis possidet, proprietas concipi nequit. Ergo in statu naturae, ante civilis societatis institutionem, proprietas privata nulla est. Haec igitur nonnisi a societate vi legum civilium originem ducit.

Resp. Vi naturae omnes jus habent ad omnia, Dist. maj. Id est, natura per se neminem excludit ab acquisitione et usu rei cujuscumque; Conc. Natura jubet ut nemo excludatur

ab acquisitione et usu alicujus rei, neg. Jus enim singulorum ad omnia complexive sumpta implicat intrinsecam contradictionem, quum quod ab uno usurpatur, vel ab aliquibus nequeat ab aliis simul usurpari. Haec est enim, juxta superius dicta, natura bonorum materialium, ut quum aliquibus inserviunt, nequeant quoad eumdem usum aliis inservire.(1)

Obj. V Ex Bentham. Extra statum civilem proprietas sanctione nulla fulcitur. Homines enim singulares in eo statu destituuntur vi coactiva, qua alios ad proprium jus reverendum adigant. At vero sine sanctione jus nullum concipi potest. Ergo jus proprietatis nonnisi a civili institutione dimanat.

Resp. Neg. assert.: fulcitur enim sanctione propria legis naturalis. Ad prob.: trans. maj., conc. min., neg. consequens et consequentia propter confusionem qua laborat argumentum sanctionis essentialis qua stat juris inviolabilitas, cum facultate coactiva, quae inviolabilitatem praesupponit, et qua deficiente non ruit juris realitas. (Conf. supra de proprietat. juris. p. 285).

Obj. VI. Extra societatem civilem non inveniretur sufficiens tutela jurium, eorumque laesio frequentissima foret. At eatenus officium observandi jura aliena aliquem obligat, quatenus eadem observantia quoad jura ipsius ab aliis quoque custodiatur. Ergo extra societatem hoc officium nullum esset propter defectum mutuae observantiae; atque ideo proprietas, quae officium ejusmodi subaudit, extra societatem nulla foret.

---

(1) Jus omnium ad omnia, intellectum priori sensu, vocari potest, si libet, Jus negativum; altero sensu, jus positivum.

Resp. Principium quo nititur haec objectio falsum est. Ratio enim propter quam homo tenetur aliorum jura revereri, non desumitur ex eorum observantia erga jus ipsius, sed ex ordine servando propter sanctionem legis naturalis.

Obj. VII. Jure proprietatis adstructo, vitari nequit quominus alii divites, alii pauperes in societate existant. Haec autem inaequalitas naturae repugnat. Ergo et ipsum illud jus.

Resp. Conc. Maj. ad Min. Illa inaequalitas 1° a natura ipsa procedit. Cujus rei signum est quod homines nascuntur inaequalibus viribus praediti; quin immo si natura sumatur concrete, homines quidam ita sunt proclives ad incuriam, ut necessario futuri sint aliqui eorum simpliciter pauperes dum alii erunt simpliciter divites. — 2° Naturae scopo consentit; quia magnopere confert ad homines inter se mutuis relationibus vinciendos, atque ad vires humanas multifariam expliandas in ordine sive physico sive morali. Nisi enim divites exstarent, nemo (ut mundus nunc est) vel paucissimi, operosiore cura liberati se totos evolutioni intelligentiae tum in se tum in aliis addicere vellent, nec illi ipsi qui viribus corporis pollent, sed mente parum valent necessarium aliorum juvamen reperirent, singulis enim sibi consulentibus, robustiorum opera non desideraretur. Item, si natura sumatur concrete, tanta est necessitas apud homines vitiosos inaequalium istarum conditionum ut, si illae auferrentur omnis civilis cultus omnis progressus artium et scientiarum, omne virtutum domesticarum et socialium exercitium, omnis denique humana prosperitas plane corrueret. Verum est in statu naturae integrae nec vitiatae, adhuc concipi studium artium etc., sine proprietatibus privatis, minus tamen vel tunc effloresceret: quemadmodum et nunc procurandis emolumentis praesentis vitae plerumque solent minus graviter

incumbere ii qui virtute et integritate vivendi magis excellunt.

Obj. VIII. Jus proprietatis adversatur juri naturali. Nam 1° fundatur in egoismo: ad hoc enim homo quaerit proprietates, ut scilicet sibi prospiciat cum detrimento aliorum; 2° illud jus est causa multorum malorum, rixarum, caedium et aliorum hujusmodi.

Resp. Neg. assert. Quoad 1m p. prob. quidam respondent: Dist.: Fundatur in egoismo bene ordinato, Conc. vel transeat; in egoismo pravo vel inordinato, Neg.

Sed verius: Neg simpliciter fundari in egoismo. Etenim unice fundatur in jure procurandi conservationem et perfectionem propriam, et allaborandi opportuniori modo conservationi et perfectioni totius generis humani. Egoismus vero, juxta usum omnino communem, est inordinatus amor sui. Itaque quid sit egoismus ordinatus non intelligitur, nisi huic nomini arbitraria affingatur significatio a communi usu aliena.

Quoad 2am partem. Est causa illorum malorum per se, Neg; per accidens, propter perversam voluntatem pravorum hominum, Trans. Notandum porro est eadem mala et longe etiam graviora eventura fuisse, si non exstitisset jus proprietatis inter homines, quales nunc concrete reperiuntur esse.

§ 3. De facto determinante exercitium juris proprietatis.

Inquirendum restat quo facto homo acquirat actuale dominium proprietatis in rem aliquam determinatam quae antea erat nullius. Quae quidem quaestio amplificata tractari solet sub hoc nomine: De titulis determinantibus actualem pro-

prietatem in rem aliquam determinatam.

Tituli vero proprietatis sunt duplicis generis: alii originarii seu primitivi, alii secundarii seu derivativi

Originarii illi dicuntur quibus acquiritur primum dominium in rem aliquam. Tituli originarii distinguuntur duo: alter quo acquiritur primum dominium in rem jam existentem antequam dominium illud fuerit obtentum quae proin est tempore prior illo dominio; (v.g. in arborem); alter est titulus quo acquiritur primum rei dominium ab ipso initio quo res incipit existere, quae proin non tempore sed natura tantum est illo dominio prior; (v.g. in pullum equi). Quum autem dominium non acquiratur in rem ab initio ejus existentiae nisi ea sit aliquod incrementum alicujus rei per dominium jam possessae, unicus viget hujusmodi titulus, nempe accessio rei novae ad rem jam obtentam ut propriam.

Tituli secundarii illa vocantur facta, quibus transfertur dominium ab uno ad alium.

Modi derivativi acquirendi dominium sunt divisio et traditio.

Divisio fit, quum res quae in positiva plurium communione est posita, singulis sociis communi consensu dividitur.

Traditio quae et alienatio dicitur, est dominii translatio ab uno ad alium, quae fit domini voluntate.

Nos hic tantum inquirimus de titulo primario, quo res aliqua, postquam fuerit nullius, fit proprietas alicujus.

In hac re quatuor sunt celebres sententiae.

1ª sententia. statuit titulum quo acquiritur primum do-

minium rei negative communis, esse illius rei occupationem. Haec est sententia veterum jurisperitorum in jure Romano et etiam Scholasticorum. Occupatio autem intelligi debet non qualiscumque, sed occupatio rei effectiva, i.e. actu aliquo externo effecta quo et manifestetur.

2ª sententia tenet titulum hunc esse specificationem rei. Haec autem in eo consistit quod quis per suum laborem rem immutet, atque ita ipsi tribuat aliquam novam speciem, quae est quasi sigillum rei impressum personnalitatis ejus qui eam elaborat. Est sententia multorum oeconomistarum hodiernorum, cui adstipulatur Liberatore. Uti patet, specificatio rei supponit occupationem, non ut titulum juris, sed ut factum essentialiter praerequisitum. Nemo enim potest labore suo immutare rem quam non occupat.

3ª Sententia dicit hunc titulum esse legem civilem tantum.

4ª Esse mutuum consensum hominum.

Quinam tertiam et quartam sententiam teneant dictum est superius.

Crisis harum sententiarum

Prima sententia est vera, uti modo ostendetur.

Quoad 2am Sententiam.

Argumentum quod deducitur ex profusione propriae personalitatis vim quidem habere potest quoad ipsos effectus operationis humanae: illos enim effectus esse proprios hominis operantis, inde patet quod omnis effectus est proprius suae causae; sed argumentum istud omni efficacia caret quoad ipsam substantiam rei circa quam versata est operatio, nisi

haec substantia in se immutata fuerit, ita ut qualis est post operationem, jam substantia ipsa sit effectus operationis, quod rarissime contingit. Sunt etiam quaedam quae non immutantur; sequeretur ergo ex hoc argumento ejusmodi rerum proprietatem obtineri non posse. Secundum incommodum hujus sententiae est, quod haec sententia sic probata ex effusione personalitatis, causam praebet socialismo. Si enim operatio quae versatur circa rem aliquam imprimit illi rei sigillum personalitatis operantis, et vi illius sigilli rem ipsam propriam facit operantis, jam omnis operarius seu artifex qui industriam suam exercet circa rem aliquam, videtur jure posse proprietatem illius rei sibi vindicare, quemadmodum contendit Proudhon.

De tertia sententia, quae titulum inducit legem civilem: haec supponit non concedi absolute a lege naturali jus proprietatis acquirendae, sed tantum hypothetice; nimirum ex hypothesi 1° quod ineat homo societatem civilem; 2° Quod societas illa civilis velit ipsi permittere ut acquirat dominium, seu proprietatem alicujus rei.

Quarta sententia, quae ut factum primario determinativum statuit consensum mutuum: et ipsa supponit jus acquirendae proprietatis esse hypotheticum, pendere nimirum a consensu aliorum hominum. Probatum autem est superius jus illud a lege naturali concedi cuilibet, independenter a quavis hypothesi, ac proin exerceri licite posse ubi voluerit homo jure illo uti. — Sit igitur

Thesis 33

Factum primigenium, quod jus proprietatis deter-

minat, est occupatio effectiva rei quae erat nullius.

Probatur. Jurium ex humana personalitate fluentium exercitium ad actum deducitur facto quolibet externo quo honeste actuatur voluntas exercendi illud jus, et quod natura sua sit manifestativum illius actuationis.

Atqui occupatio effectiva rei quae sit nullius, et a) actuat honeste voluntatem exercendi jus ex humana personalitate profluens acquirendi proprietatem illius rei, et b) natura sua manifestat hanc actuationem.

Ergo hujusmodi occupatione acquiritur primum dominium plenum in illam rem.

Major explicatur. Jura ex humana personalitate fluentia exerceri possunt ad arbitrium honestum subjecti illorum jurium. Est enim subjectum illud quoad illa jura ab aliis hominibus plane independens et sui juris. (Cfr. dicta de jure personalitatis p. 277 etc.) Ceterum ordo rationis non determinat modum aliquem particularem quo procedendum sit ad exercitium hujusmodi jurium, sed ad hoc sufficit omnis actus natura sua aptus ut voluntas illa deveniat in tale exercitium, dummodo iste actus manifestet naturaliter hoc exercitium peractum fuisse.

Probatur minor. 1) Jus proprietatis acquirendae in rem nullius, fluere ex personalitate humana, probatum est in thesi 32. 2) Occupationem effectivam illius rei posse honeste fieri constat ex dictis in probatione thesis

ejusdem 32. Potest enim exerceri sine laesione jurium aliorum. — 3) Eamdem esse actuationem voluntatis acquirendi proprietatem illius rei supponitur ex definitione: agitur enim tantum hic de occupatione ex tali voluntate procedente et ad proprietatem acquirendam ordinata. — 4) Et tandem illa occupatione manifestari externe voluntatem esse occupanti ut proprietatem illam acquirat, apparet ex eo quod hic agatur tantum de occupatione effectiva, seu ut definitum est, de occupatione tali quae rem occupatam bene determinet, ab aliis non occupatis eodem actu separet, et sic voluntatem occupantis naturaliter manifestet.

1a Confirmatio thesis. Si sola occupatio rei quae sit nullius non sufficiat ad rem illam occupanti obstringendam tanquam ejus proprietatem, jam ipsum jus proprietatis acquirendae vel prorsus evanescit, vel saltem plerumque inane redditur. Etenim jus proprietatis a naturali lege concessum, est facultas moralis disponendi pro voluntate de aliqua re cum exclusione aliorum. Ut autem hoc jus serium fiat, necesse est ut qui voluerit illud exercere, illico etiam hoc possit, ita ut alii teneantur voluntatem illam inviolabiliter revereri. Jamvero si non sufficit occupatio rei ad ejus proprietatem conferendum, poterunt honeste et licite qui voluerint, exercitium omne proprietatis impedire cum penes eorum arbitrium sit eum qui voluerit rem aliquam ut sibi propriam vindicare, ubi primum illam rem occupaverit, statim ab ejus possessione arcere, et ita omnem possessionem privatam cujuscumque rei immobilis impossibilem reddere. Quae

possessio, cum sit conditio sine qua nullum jus proprietatis ad exercitium devenire queat, jam ipsum jus proprietatis acquirendae prorsus evanescit.

Quod si quis dixerit jus posse ad exercitium deduci facto elaborationis, notandum est factum illud praesupponere occupationem et possessionem rei elaborandae tanquam conditionem materialem ipsius elaborationis, ac proin si potest licite impediri possessio, eodem modo impedietur elaboratio et impossibilis reddetur acquisitio proprietatis quae fiat titulo specificationis. Si autem quis permittatur rem aliquam occupare ut eam elaboret ex animo eam acquirendi ut propriam, tunc ipsa elaborationis continuatio cum possit usque impediri quamdiu non fuerit perfecta semper erit penes quemcumque malevolum vi physica praevalentem, inanem reddere facultatem acquirendi proprietatem per elaborationem inceptam, cum possit sine violatione legis naturalis impedire ne elaboratio ad perfectum deducatur.

2° Confirmatio thesis. Plurimae sunt res materiales ad conservationem et commoditatem vitae temporalis utilissimae quae nulla elaboratione indigent ut fructum suum seu utilitatem praebeant; ergo, nisi sola occupatione acquiratur earum rerum proprietas nunquam poterunt cedere in dominium alicujus personae. Hujusmodi v.g. sunt animalia multa vitae humanae utilia; fructus quos terra sine labore hominis producit, metalla seu gemmae quae vel in superficie vel in sinu terrae reperiuntur et alia non pauca quorum utilitas magna.

Scholion. Occupatione effectiva alicujus rei quae sit nullius inducitur inter illam rem et occupantem nova relatio quam alii revereri nequeunt nisi permittendo ut eam ille servet tanquam propriam ac proin de ipsa pro arbitrio disponat.

Objectio.

Ex Ahrens, si occupatione jus proprietatis acquireretur, tunc quis immensum telluris spatium, quod integram terram continentem efformet, occupare posset; quod plane absurdum videtur.

Resp. Ad maj. Occupare posset occupatione effectiva, hic explicata, Neg; — occupatione affectiva, Conc. Sed ea nullum jus confert.

Scholion. Quod aliquis immensum regionis tractum aut etiam integram regionem ut proprietarius possideat, nullam involvit repugnantiam; modo in alios derivari permittat eam proprietatis suae utilitatem qua ipse non fruitur

---

§ 4. De partibus subjectivis juris proprietatis.

Circa partes illas duo examinanda proposita sunt:

1° Utrum dominus proprietate sua ita possit abuti, ut ea fiat omnibus prorsus inutilis. — 2° Utrum de ea possit disponere testamento.

Quoad 1um tribus assertis solvitur quaesitum:

1um assertum. Cum non detur jus ad irrationale quidquam, evidens est neminem licite abuti re sua, ita ut tum sibi, tum

omnibus aliis fiat inutilis.

2um assertum. Non tamen aliis est jus impediendi quominus quisque utatur re sua modo quo voluerit, etiam si usus ille videretur prorsus destructivus rei, nec ullius utilitatis. Ratio est quod vix unquam certum esse potest aliis, hujusmodi usum omni prorsus utilitate destitui.

3um assertum. Potest auctoritas civilis restringere libertatem dominorum quoad usum proprietatum suarum modo id fiat secundum normam aliquam quae suo loco determinabitur et statuetur.

Quoad 2um

De jure testandi.

Definitio.– Nomen testamenti, licet ex usu apud juristas communiore, proprie significat eos actus quibus proprietarius disponit de rebus post mortem a se relinquendis per institutionem directam haeredis illarum rerum, solet tamen etiam adhiberi sensu latiori, ad significandam dispositionem de rebus relinquendis quamlibet, sive instituatur directe haeres, sive non. Hoc igitur latiori sensu, nomen testamenti aequipollens est nominibus ultimae voluntatis et ultimae dispositionis de re.– In hoc tractatu nomen testamenti latiori sensu usurpatur pro quavis dispositione qua dominus de futura rerum a se relinquendarum conditione decernit.

Utrum jus disponendi de re propria per testamentum, sit jus naturale, an oriatur ex legibus civilibus, quaestio est quae semper, sed praesertim hodiedum, vehementer solet disputari.

Omissis iis qui jus testandi e medio sublatum volunt; quales sunt, praeter communistas quos constat negare ipsum jus pro-

prietatis, etiam non pauci socialistae; inter eos qui facultatem testandi non asserunt esse iniquam, triplex viget circa ejus facultatis originem sententia.

1a sententia. Multi oeconomistae et jurisperiti contendunt facultatem illam niti tantum legibus civilibus. Plerique tamen ex illis tenent tale jus necessario a potestate civili concedendum esse, ob bonum societatis.

2a sententia tenet jus illud essentialiter contineri in jure proprietatis, quod est jus naturale. Hujus autem fundamentum hoc est: Dispositio quae fit per testamentum de bonis propriis est actus dominii: quilibet enim rei dominus habet jus eam alienandi; et ceteroquin nihil vetat quominus determinet aliquod tempus ante quod elapsum alienatio non obtineat effectum. Testamentum autem nihil aliud est nisi alienatio rei propriae, cujus effectus obtineatur immediate post mortem testatoris.

Hanc probationem ita confirmant: jurisperiti et oeconomistae, quum concedunt jus testandi necessarium esse bono sociali, eo ipso implicite largiuntur jus illud in ipso proprietatis jure comprehendi. Est enim jus proprietatis facultas disponendi de aliqua re modo opportuniore, tum ad commodum proprium tum ad commodum societatis.

Contra hanc sententiam ita fieri solet objectio:

Per testamentum disponitur de re cujus ille qui disponit non est amplius dominus: disponit enim pro tempore quo ipse factus est omnis dominii incapax.

Respondent plerique translationem dominii fieri in ultimo instante vitae testatoris; dispositio autem ipsa facta fuit a domino quum haberet adhuc dominium.

3a sententia docet facultatem testandi pertinere ad jus gen-

tium.

Antequam autem ad solvendam quaestionem veniamus, quaedam in limine praenotanda sunt, quibus quum sensus, tum momentum et difficultates quaestionis lucidius appareant:

1º Dempto jure testandi, proprietas quam dominus morte interveniente amittit, fit per se res nullius, ac proin transit in dominium primi occupantis.

2º Supposito jure testandi, testamentum, seu actus quo exercetur illud jus, est titulus translativus dominii in primo instante consequente ad mortem testatoris; non vero in ultimo instante ejus vitae: non enim vult testator res suas a se abdicare, quamdiu vixerit.

3º Hinc illud est proprium ejusmodi tituli, quod tunc dominium transferatur, quum res jam non est alicujus domini, sed natura sua deberet fieri nullius; atque titulus ille, in hoc instante praevalet titulo primae occupationis, et translatio per ipsum effecta omnibus fit inviolabilis.

4º Posito jure testandi, uti viget in humano genere, jam dominus rei de illa disponit quum a multo tempore dominium ejus amisit, quod duplici modo contingit: a) quum testator determinat ad quos dominium rei a se derelictae sit successive perventurum; b) quum rei a se relictae onera imponit diu vel etiam perpetuo duratura; quod maxime fit iis dispositionibus quae vocantur fundationes.

5º Si jus testandi non oriatur ex jure naturali, sed ex legibus civilibus, inde consequitur posse illud etiam lege civili valide tolli, eaque sublato invalidam esse quamcumque dispositionem testamento factam, proindeque heredem tunc ex testamento nullum acquirere jus ad rem sibi legatam, sed hanc fieri nul-

lius et cedere in dominium primi occupantis, nisi aliter lege civili fuerit provisum.

6° In omni societate politica potest auctoritas civilis libertatem civium quoad dispositionem de rebus suis per testamentum faciendam, legibus in eum finem sancitis restringere.

7° Examen sententiae qua dicitur testamento transferri dominium in ultimo instante vitae testatoris. Hac in re veniunt examinanda duo.

I Quae fuerit origo hujus opinionis. II Quid valeat.

I De origine. Excogitata est haec opinio ad solvendam difficultatem quae opponitur sententiae existimantium jus testandi esse proprie loquendo jus naturale, utpote comprehensum in ipso jure proprietatis.

Objicitur siquidem ipsis testamento disponi de rebus quarum testator jam non habet dominium, eo tempore quo ab ipso perficitur translatio. Jus autem naturale cum nulli conferat facultatem disponendi de re cujus non sit dominus, consequens est jus testandi non esse jus naturale.

Ex qua difficultate ut se extraherent inventa est hypothesis, translationem scilicet dominii fieri in ultimo instante quo testator adhuc vivit, ut ita testamentum dici possit esse species quaedam contractus, qua proprietas rei possessae a domino transfertur ad alium.

Dicimus porro inventam esse hanc hypothesim, quia videlicet hujusmodi explicatio discedit a consueto modo loquendi et intelligendi, quin et ab ipsis locutionibus quae in testamentis adhiberi solent cum scilicet dicatur: "Relinquo post mortem meam etc.". "Volo post mortem meam etc."

II. De valore. Explicatio hujusmodi 1) Falsa est; 2°) si

vera esset, objectam difficultatem minime solverat.

Et 1°) quidem falsa est. Etenim perspicuum est eam non posse applicari pluribus speciebus testamentorum, quippe quibus dominium evidenter nequit transferri, nisi post mortem testatoris. Talia sunt α) testamenta disjunctiva, quibus ita v.g. disponitur: "Relinquo bona mea Caio, et hoc non acceptante Julio." Tali testamento, si contingat Caium non acceptare, bonorum relictorum dominium evidenter cedit Julio. Haec autem translatio fieri nequit, nisi postquam Caius negaverit se acceptare. Jam vero Caii negatio existere nequit nisi post mortem testatoris, cum supponat testamentum a Caio fuisse certo cognitum tanquam ultimam testatoris voluntatem.

Neque dici potest hoc casu negationem Caii esse cessionem juris a Caio jam acquisiti, qua cessione Caius transferat Julio dominium in bona defuncti. Hoc dici non potest: nam cessio juris supponit illum qui cedit jam prius jus obtinuisse ac proin in casu proposito supponit Caium jam acceptavisse testamentum. Nisi enim acceptaverit, jus ex testamento non potest acquirere ullum, cum id ipsis verbis testatoris cautum sit. Imo suppositio acceptationis Caii jam factae contradicit proprio juri testatoris et ejus voluntati hoc jure utendi. Ubi enim Caius semel acceptavit, fit plene dominus bonorum relictorum et consequenter potest de eis disponere pro arbitrio atque ea cedere alteri cuicumque placuerit. At ex cautione in testamento indicata, Caius non potest disponere de bonis relictis in favorem cujuscumque, sed bona illa ex voluntate testatoris cedunt Julio.

2° Ex quo apparet altera pars, nempe hac hypothesi non solvi difficultatem propositam.

Etenim etiamsi admittatur explicatio illa absurda, ex ea ipsa sequitur testatorem disponere de bonis a se relictis, *post quam vita jam excessit*. Secundum hunc enim opinandi modum, ultima voluntas testatoris disponit de bonis relictis, pro casu quo testamentarius vellet ea a se abdicare, et ita disponit ut haec dispositio praevalere debeat tum voluntati testamentarii, tum cuicumque alterius vel certissimo juri in bona testamentarii. Hac igitur explicatione non solvitur sed augetur difficultas; quippe qua admissa, testator non solum disponit de bonis propriis pro tempore quo jam non vivet, sed etiam disponit post mortem de bonis alterius; atque ita quidem ut hujusmodi dispositio praevaleat tum voluntati ipsius proprietarii tum omni juri acquisito ab aliis in ejus bona.

b) Altera species testamentorum quae non patitur explicationem propositam complectitur illa *testamenta conditionata quorum conditio est suspensiva* et illa etiam quae sunt *non conditionata sed absolute suspensiva*; quibus scilicet hoc fere modo disponitur: "Cedo omnia bona mea post mortem Petro: hac tamen conditione ut incipiat eorum proprietate gaudere cum pervenerit ad aetatem 30 annorum, si tunc fuerit matrimonio junctus, et donec tempus illud advenerit, instituo administratorem bonorum meorum Marcum, qui tenebitur, tempore indicato omnia bona a me relicta cum eorum fructibus tradere Petro." Vel etiam: "Instituo administratorem bonorum meorum Ignatium ut ipse eorum fructus colligat et conservet donec Franciscus pervenerit ad aetatem 21 annorum; quo tempore hic plenum dominium bonorum a me relictorum cum eorum fructibus acquirit."

Hujusmodi testamentis nullus acquirit dominium in

bona illa, neque in ultimo instante vitae testatoris, neque immediate post ejus mortem; sed tantum acquiritur dominium ab haerede, tempore designato, et conditione, si qua fuerit, purificata.

c) 3ª species testamentorum ea complectitur testamenta quibus determinatur quaenam sint personae quae successive suscipiant proprietatem bonorum relictorum. Hac enim specie testamentorum traditur realiter usufructus tantum bonorum, excepto ultimo haerede seriei indicatae, qui primus accipiet plenum dominium. Talia testamenta sic efferri possunt: "Relinquo bona mea Andreae, donec matrimonium inierit, ita ut teneatur tunc ea tradere, qualia a me acceperit, Alexandro, et hic illis gaudeat quamdiu vixerit, et teneatur relinquere ea Philippo; et sic porro."

Ex vi hujusmodi testamenti acquirunt successivi haeredes, praeter ultimum, jus colligendi in propriam utilitatem omnes fructus oriundos ex bonis relictis, non tamen accipiunt jus alienandi, destruendi aut ulla ratione disponendi de ipsa substantia bonorum relictorum, ut adeo neque si graventur aere alieno, possint ex illis bonis debita solvere.

N.B. Ad talem speciem testamentorum reducuntur plurimae quas dicunt fundationes. His etiam dominium traditur indirectum successive pluribus, tandem fortasse directum, postquam series elapsa fuerit, confertur ultimo, scilicet quando non fuerit fundatio facta in perpetuum.

d) 4ª species testamentorum continet illa quae, pressius loquendo, ultimae dispositiones potiusquam testamenta dicuntur, quibus videlicet non instituitur haeres, sed illi qui aliunde haeres futurus sit, imponuntur onera praestanda ex bo-

nis relictis.

Scholion I. Quod de quatuor speciebus testamentorum dictum est, idem de nonnullis aliis dici potest.

II. Ex his quae examinata sunt apparet hypothesim transitus dominii in ultimo instante vitae testatoris non explicare translationem proprietatis qualis a testatore effici potest: illam scilicet quae vi juris testandi reipsa perficitur. Quapropter hypothesis illa difficultatem propositam relinquit integram, atque ad eam solvendam inepta est et gratis excogitata.

His consideratis dicendum est jus testandi ortum esse ex jure gentium. Cujus solutionis ratio ut appareat, prius definiendum est quid sit jus gentium.

Itaque variae praescriptiones, quibus vita humana regitur, ad tres classes referri possunt: aliae immediate dictantur ordine rationis: eae sunt quae ita fluunt ex essentialibus hominum ad varia entia relationibus, ut, nisi serventur, ordo ille violetur. Ejusmodi praescriptiones sanciuntur immediate lege naturali, quapropter etiam dicuntur pertinere ad jus naturale. Juris quippe nomen, praeter illam significationem qua diximus eo appellari moralem alicujus rei facultatem inviolabilem, accipitur quoque ad signandum complexum jurium et legum quibus vita humana regitur. Jus igitur naturale nuncupat systema omnium jurium et officiorum quorum titulus est natura humana actuata, quae proin immediate oriuntur ex sanctione legis naturalis.— Alia sunt jura et officia quae immediate constituuntur legibus civilibus: haec sua singulis populis propria sunt et collective sumpta vocantur jus civile. Habentur praeterea officia et jura non pauca, quae non ori-

untur ex legibus alicujus populi propriis, sed vigent apud omnes fere gentes communiter; quae tamen non immediate nituntur lege naturali; sed effloruerunt ex diversarum gentium circa quasdam praescriptiones consensione. His constituitur jus gentium; quod itaque definiri potest: Corpus vel systema jurium et officiorum ex humani generis consensu sancitum. Praeceptiones quae hoc systemate comprehenduntur ad duplicem differentiam revocari possunt: alterae enatae sunt ex formati conspiratione, qua videlicet data opera gentes inter se convenerunt, ut leges aliquas determinatas communi consensu statuerent ab omnibus observandas. Horum statutorum forma est formalis conventio, sive expressa sive tacita; materia vero sunt ordinationes quaedam ex libero arbitrio communiter determinatae. Tales sunt e. g. leges quas dicunt commercii, quibus utuntur variae gentes in mutuis mercium commutationibus, eae quas dicunt communes leges belli, etc. quae expressa inter populos pactione sunt institutae. Ad eamdem partem pertinent quae vocantur jura legatorum, immunitates peregrinantium, etc. etc. quae tacita conventione ab omnibus admissa, ab omnibus communiter servantur et urgentur. Alterae praescriptiones ad jus gentium spectantes non fuerunt positiva aliqua conventione communiter constitutae, sed universali quodam et unanimi uniformique usu ac moribus inductae ita invaluerunt in singulis gentibus, ut apud omnes vigeant eaedem, quoad jurium officiorumve essentiam identicae, in accidentalibus vero ad modum et limitationem juris exercendi officiique praestandi spectantibus non raro diversae.

Hujus partis juris gentium origo repetenda est, uti ex dictis liquet, ab usu moribusque in humano genere, cum univer-

salitate quadam saltem morali, quasi sponte vigentibus. Materia sunt institutiones multae ab ordine rationis non quidem immediate sancitae, remote tamen inductae, tamquam extensiones quaedam juris naturalis omnino congruae, et hujus fini perfectius obtinendo accommodatae. Talium institutorum exempla praeferunt ratio colendi Deum sacrificiis, oblationibusque, precationibus publicis; reservatio publicae auctoritati vindictae exercendae in jurium violatores; lex pendendi vectigalia etc. etc.

Prior illa pars vocari potest jus gentium conventionale, vel etiam arbitrarium, quasi ex conventione et communi arbitrio determinatum; haec vero altera aptius vocaretur jus gentium connaturale, tamquam ex jure naturali propius pullulans, non jubente sed suadente.

Ut ex natura rerum apparet, prioris illius partis statuta nequeunt particularis alicujus gentis habitu aut arbitrio tolli, verum subjacent legibus quibus reguntur pactionum cessationes. Alterius vero partis statutum aliquod particulare licet possit apud hanc illamve gentem, usu, aut necessitate, aut nonnunquam lege etiam civili aboleri, multo tamen difficilius rariusque id fiet, quam si non fuerit juris gentium connaturalis institutione suffultum, quum lex civilis essentialiter respiciat bonum commune societatis cui imponitur, vixque aut ne vix quidem contingere possit ut id bono communi obsit, quod, natura suadente et impellente, in universo genere humano sponte institutum confirmatumque fuerit (1).

---

(1) N.B. Quae hic de jure gentium definita sunt, conveniunt ipsa rei substantia cum communi Scholasticorum theologorum et

Jam jus testandi dicimus ad hanc partem juris gentium pertinere, quam connaturalem non immerito nuncupari vidimus. — Sit ergo

Thesis 34.

Jus testandi non est pars constitutiva naturalis juris proprietatis.

Expositio. Jus acquirendi proprietates esse jus naturale in thesi 32 probatum est: Quod jus ubi quis exercuerit circa materiam aliquam determinatam, facto aliquo idoneo eam appropriando, illico ordo rationis ipsi confert facultatem de ea disponendi pro arbitrio, exclusis quibusvis aliis, eamque facultatem ab omnibus inviolabiliter reverendam sancit lex naturalis. Quapropter facultas illa disponendi de re appropriata, posito titulo appropriationis, merito dicitur jus proprietarii naturale. Jam utrum inter partes subjectivas illius juris comprehendatur facultas inviolabilis eam legandi per testamentum, atque ita disponendi pro arbitrio de ejus conditione futura post mortem proprietarii;

---

canonistarum doctrina; licet in quibusdam partibus secundariis a nonnullorum opinionibus discrepent. Quae autem exposita sunt, ea quum ad juris gentium a jure civili, et potissimum a jure naturali discretionem aptiora, tum ad ejus naturam atque vim explicandam opportuniora, demum ad quaestionem hic tractandam accommodatiora videntur. Conferri possunt Suar. de Legib. Lib. II. cap. 17-20; Ferraris verbo Jus; Reiffenstuel, Schmalzgrüber. Vide potissimum Suar. de Legib. Lib. II, cap. 19, nis 8, 9 et 10, ubi ait: "duobus modis dici aliquid de jure gentium: uno „modo quia est jus quod omnes populi et gentes variae inter se „servare debent; alio modo quia est jus quod singulae civitates „vel regna intra se observant..." et haec evolvit.

id versatur in quaestione. Negat autem thesis talem facultatem stricte adnumerandam esse inter partes constitutivas naturalis juris proprietatis.

Probatur. Jus proprietatis est jus disponendi de re sua;

Atqui testator disponit de re non sua;

Ergo jus testandi non continetur in jure proprietatis.

Prob. min. Dispositio cadit in rem qualis est tunc cum dispositio perficitur;

Atqui dispositio testamentaria perficitur cum res non est testatoris, nempe post ejus mortem;

Ergo testator disponit de re non sua.

N. B. Testamentum quum fit, non est nisi expressio voluntatis testatoris quae nullum effectum producit nisi post ipsius mortem.

Confirm. I. Manifestum est posse concipi jus disponendi de re sine facultate eam legandi aliis — (quale est v. g. jus patris familias in majorem partem bonorum suorum); ac proin etiam tale jus ita limitatum potuisse concedi a lege naturali. Jus ergo testandi contineri in illo jure ad quod acquirendum homini conceditur a natura facultas inviolabilis, probandum foret seorsim, argumento ad id speciatim efficaci; non autem gratis supponendum aut affirmandum ex cogitata aliqua hypothesi, qua videatur talem comprehensionem non esse impossibilem aut absonam.

Confirm. II. Jus testandi, quale in humano genere viget, si ab ipsa natura fuisset institutum, sequeretur conditionem hominum relate ad bona materialia non esse

naturaliter aequalem, sed bona illa ab ipsa natura magis ordinari in utilitatem eorum qui prius creati sunt, quam in emolumentum eorum qui posterius, quum illi bonis materialibus quamdiu in hac mortali vita degunt, libere utantur pro arbitrio et possint praeterea iis qui postea victuri sunt limites imponere intra quos coarctaretur eorum libertas in usu bonorum illorum; ii vero nequedum vivunt, eadem fruuntur libertate utendi bonis materialibus, neque possunt de eorum conditione futura pro arbitrio disponere. At bona materialia ita creata sunt in utilitatem hominum ut, quantum est ex ipsa natura rerum, non cedant potius in commodum aliquorum quam quorumlibet aliorum, sed homines naturaliter aequali gaudent jure et ea bona tamquam propria acquirendi et de acquisitis pro voluntate disponendi; licet fieri possit ut, ipsa natura suadente, homines sponte hanc suam libertatem subjiciant conditionibus quibusdam positivis, singulorum facultatem disponendi restringentibus, ob majus emolumentum totius generis humani.

Objectiones.

Obj. I. Jure proprietatis continetur etiam facultas disponendi de re quum est facta alterius, v.g. in donatione vel venditione ad usum determinatum vel cum imposito onere permanente.

Resp. Tunc dispositio fit in instante quo transfertur dominium, atque eo instante est adhuc disponentis

Obj. II. Testator vult translationem fieri in ultimo

instante vitae: nam vult efficaciam voluntatis suae quam certissimam facere.

Resp. neg. assert. Neque explicite, uti apparet, neque implicite vult hoc: Posito enim jure testandi, translatio fit certo, et voluntas testatoris habet efficaciam omnino certam post ejus mortem.

Thesis 35.

Jus testandi spectat ad jus gentium connaturale.

Ex notionibus in hoc paragrapho expositis manifestus est sensus thesis.

Probatur. Jus testandi in humano genere vigere evidenter conspicitur.

Atqui non continetur in jure naturali proprietatis, ut in superiore thesi demonstratum est; neque originem accepit a lege civili, ut liquet ex ejus universalitate et antiquitate: non enim in aliquibus dumtaxat societatibus, sed apud omnes viget gentes, estque omni lege antiquius, et vel inde a primis generis humani exordiis effloruit.

Restat igitur ut inductum fuerit jure gentium. Non tamen potest referri ad jus gentium conventionale – seu internationale –: quum nulla appareat gentium formalis pactio qua fuerit institutum; neque ipsa rei natura ferat talem originem: non enim agitur de mutuis gentium ad invicem relationibus. Sed fuit usu moribusque universim in humano genere inductum: natura videlicet suadente, sponte invaluit, tanquam connaturalis quaedam extensio juris proprietatis, ad finem hujus

juris proprium, plenius, perfectius, efficaciusque procurandum. Constituto enim jure testandi, secundum eas conditiones, quibus communiter determinatur, jam aptior suppeditatur homini stimulus exercendi excolendique facultates suas, et ita collaborandi procurando universali bono generis humani: item ope fundationum, efficacius consulitur perpetuitati procurationis illarum partium boni generalis, quae nonnisi plurimorum opera et diuturno tempore ad convenientem evolutionem perfectionemque adduci possunt.

Articulus III.

De contractibus.

§ 1. Definitio contractus.
§ 2. De conditionibus contractus validi.
§ 3. De speciebus contractuum.
§ 4. De cessatione contractus.

§ 1. Definitio.

Contractus definiri solet: Expressus duarum vel plurium voluntatum in idem placitum consensus.

Quam definitionem sic ad mentem omnium exponit Rongiorgi (1).

1° Consensus est non quidem intellectus sed voluntatis,

(1) Ethica n. 328.

neque merum voluntatis propositum, sed actus efficax, quo jus ab uno remittitur et suscipitur ab altero.

2° Est consensus in idem placitum, quatenus videlicet rem eamdem vel idem jus alter remittit, alter acceptat.

3° Consensus iste signo aliquo externo manifestandus est. Uterque enim paciscens alterius voluntatem cognoscat oportet.

4° Ex contractu oritur vera obligatio quia is qui jus suum in alterum transfert, tenetur hoc jus in altero agnoscere atque ut inviolabile habere, non secus ac cetera jura quae ad illum pertinent. Qui initam contractu obligationem violat, fidem frangere dicitur.

Ex qua expositione, qua omnium exprimitur sententia communis, apparet ipsam definitionem esse corrigendam. Ad rationem enim contractus non sufficit expressus consensus in idem placitum: multi enim possunt esse hujusmodi consensus qui non constituant contractum. Sed contractus seu pactum apte definiri potest: Efficacis consensus conferendi et acceptandi jus aliquod mutua expressio. Qua in re notandum est mutua illa expressione natura sua subaudiri consensum internum, eumque ita supponi ut si, malitia vel dolo, consensus ille deficeret, expressio tamen ejus perinde effectum gignat ac si consensus revera exsisteret (1).

---

(1) Puffendorfius contendit distinctionem aliquam contractum inter et pactum inde haberi quod ex vetere usu loquendi contractus de iis rebus dicatur, quae proprie commutationi seu commercio sint obnoxiae, non vero de

§ 2. Conditiones.

Ut contractus sit validus conditiones nonnullae requiruntur, quarum si una desit, vi obligandi prorsus destituetur. Harum quaedam necessariae sunt ipso jure naturae; aliae vero adjectae sunt legibus positivis; aliae ex contrahentium voluntate adjici possunt.

Jure naturae requiritur:

in contrahentibus, cognitio rei, libertas;

in actu contrahendi, mutuus partium consensus;

in objecto, possibilitas et honestas.

De contrahentium cognitione. "Sane si objectum ignoratur, contractus non erit amplius actio voluntatis; voluntas enim in ignotum ferri nequit. Quare dolus aut fraus alterius vel error circa substantiam vel essentialem qualitatem rei, cum scientiam destruat, validitati contractus opponitur. Non ita si ignoratio versetur circa qualitates mere accidentales." (1).

"Animadvertendum enim est errorem posse versari vel circa substantialia, ut aiunt, vel circa accidentalia contractus.

Circa substantialia est error, quum versatur vel circa substantiam rei de qua fit contractus, ut si vitrum pro gemma emas, vel circa naturam contractus, ut si

---

iis quae a commerciis recedunt, de quibus pactum dicitur. Sed usum hunc non satis revera probatum comperimus, cum utraque vox promiscue communiter adhibeatur.

(1) Liberatore, n. 71.

quis putet sibi fieri commodationem, cum alter locationem facere intendat, vel circa motivum principale, ut si quis alteri certam pecuniae summam promittat, quia existimat eum suum consanguineum esse.

Circa accidentalia est error, quum versatur circa qualitates accidentales sive rei, sive contractus, sive motivi: v. gr. si quis rem pluris valere credat quam reipsa valeat.

Itaque si error est circa substantialia contractus, hic est invalidus ex jure naturae: quia quum alter contrahentium hujusmodi errore decipitur, intentio ejus non fertur in illam eamdem rem in quam fertur intentio alterius, ac proinde non habetur consensus duorum in idem.

Si vero error est circa accidentalia contractus, habetur consensus duorum in idem, ac propterea contractus est validus; nisi forte accidentalis rei qualitas tanquam consensus conditio in pactum deducta sit: tunc enim cum contractus sit conditionalis, qualitas illa ad rei substantiam pertinet.

Quod si error circa accidentalia contractus causam contractui dederit, rescindi potest contractus, si hic rescindibilis sit, ratione injuriae quam decipiens fecit. Si autem hujusmodi error contractui causam non dederit, contractus quidem rescindi nequit, sed deceptor restituere tenetur emolumenta percepta." (1).

<u>De libertate</u>. "Ex eadem fere ratione irritus est contractus, cum libertas in contrahendo deest. Tunc enim effectus voluntatis dici non potest, ac proinde cau-

---

(1) Tongiorgi, nn. 332, 333.

sa desideratur, quae relationem illam gignere debebat, propter quam ordo rationis obligationem impositurus fuisset. Ex hoc capite valori contractus opponitur ebrietas vel dementia vel pueritia, aut vis quae ad consensum extorquendum injuste inferatur (1)".

Ad libertatem requiritur capacitas seu habilitas contrahentium, qua nimirum contrahentes sint instructi facultate morali libere disponendi de re quae est contractus materia. Haec autem habilitas tolli potest lege etiam humana constituente incapacitatem. Ita v.g. qui sub tutore a lege constituuntur, habilitate contrahendi privantur quoad multa.

<u>De mutuo consensu</u>. "De necessitate mutui consensus res per se cuique clarescit, siquidem ut exsurgat relatio, utrinque terminus exstare debet; hi autem termini sunt contrahentium voluntates. Quo sane voluntates extrinsecus aliquo signo manifestari debent, ut hinc inde paciscentibus innotescant.

Hinc oblatio et acceptatio in contrahendo requiritur, et quidem simultanee. Secus si eo tempore, quo una pars offert altera non acceptet; effectus nullus gignitur, quia deest concausa ad effectum producendum requisita. Quare, ante acceptationem, offerens liber manet quoad mutandam voluntatem; siquidem, propter carentiam alterius termini, nulla adhuc obligationis relatio effloruit. Non tamen necesse est ut consensus semper sit explicitus, sufficit enim quandoque tacitus et implicitus quo quis vel non contradicit vel aliquid agit quod

---

(1) Liberatore, n. 71

consensum voluntatis includit, vel natura sua supponit"(1).

Hic dispiciendum utrum metus reddat contractum invalidum? Ad solutionem hujus quaestionis distingui debet duplex species metus: alter metus ab intrinseco, ab extrinseco alter.

Metus ab intrinseco est metus mali per se connexi cum omissione contractus. Dicitur per se connexi, i.e. quod oriatur ex ipsa omissione per se sumpta; uti v.g. si matrimonium sit alicui unicum medium vitandi aliquem morbum, tunc matrimonium initum ex metu talis morbi esset validum.

Ab extrinseco illatus, est metus mali connexi cum omissione contractus, sed per accidens tantum; nimirum quia causa aliqua libera minatur illud malum ut aliquem inducat ad contractum ineundum.

Jam circa influxum metus in contractum quatuor sunt sententiae.

1ª Omnis qualiscumque metus invalidat contractum: quod intelligendum de metu ab extrinseco tantum. Pauci ita sentiunt.

2ª Metus gravis ab extrinseco incussus invalidat jure naturae contractum, si sit injuste incussus. Multi omnino tenent.

3ª Sententia admittit metu illo non invalidari contractum ex jure naturae, sed invalidum fieri ex jure positivo, quia hoc requirit bonum sociale.

4ª Nullus metus reddit contractum invalidum jure natu-

(1) Liberatore, ibid.

rae, sed ab extrinseco injuste incussus reddit contractum rescindibilem, id est, parti cui fuit metus incussus confert jus ut, interveniente judice, obtineat solutionem contractus.

Huic sententiae adnumeranda est illa quae docet metum ab extrinseco injuste illatum praebere jus ei qui prae timore inivit contractum, ut hunc propria auctoritate rescindat seu invalidet, declarando se nolle stare pacto.

Vera sententia. Secunda videtur vera, nimirum metum gravem injuste ab extrinseco illatum reddere contractum invalidum ipso jure naturali. Quae sententia sic probari potest: Qui injuste incussit metum ad aliquid ab alio extorquendum, lege naturali prohibetur quominus alterum ad rem praestandam adigat: quum ad eam ante contractum jus non habeat, ex supposito, nec iniquae minae jus ad rem obtinendam illi conferre possint. Quinimo, etiamsi rem concupitam jam obtinuerit, tenetur lege naturali eam restituere. Ergo lex naturalis nullam imponit injustum metum passo obligationem praestandi id quod ab ipso exigitur; ac proin contractus sub tali metu initus est per se invalidus.

De objecti possibilitate et honestate. "Tandem, ut dixi, objectum debet esse possibile et licitum. Possibile quidem, quia obligatio nulla fingi potest ad ea procuranda, quae in potestate nostra minime posita sunt: unde ortum est effatum: "Ad impossibile nemo tenetur." Licitum vero esse debet; quia nulla conventio derogare potest vel extinguere officium naturale et ingenitum, quo turpe prosequi prohibemur. Re igitur impossibili et turpe seclusa, objectum contractus esse potest res quaelibet in dominio nostro posita et al-

teri non obligata, vel actio quaevis exercenda vel omittenda, quae tamen non omnino interna sit, sed effectibus saltem exterius prodire posset. (1).

§ 3. De speciebus contractus.

Hanc materiam his fere terminis accurate exponit Liberatore (2).

Ut distinctius de quibus pacisci aut contrahere possimus intelligatur, contractuum partitiones sunt innuendae. Dividi igitur contractus solent: Primo in executivos et promissorios. Illi praesentem, hi futuram paciscentium praestationem respiciunt. Secundo, in aequales et inaequales. Contractus aequales, qui etiam onerosi, bilaterales, aut synallagmatici appellantur, illi sunt, qui obligationem aliquam utrinque constituunt, et utrique parti contrahenti aliquid praestandum imponunt; utcumque onus diversi generis esse possit. Contra, inaequales, qui etiam gratuiti et unilaterales vocantur, tunc habentur; cum una pars duntaxat obligationem aliquam sibi assumit, altera vero id quod offertur acceptat, sed nihil se praestituram paciscitur.

Ad genus contractuum aequalium revocantur permutationes omnes, quaecumque sint, sive rerum sive operum. Eo igitur includuntur in primis contractus, qui innominati appellantur, quique in jure romano his formulis explicantur: Do ut des, Do ut facias, Facio ut des, Facio ut facias. Includun-

(1) Liberatore ibid.

(2) n° 72.

tur deinde omnes alii contractus, qui permutationum nomine, latissime sumpto, designari solent, quique etsi superioribus formulis contineantur (illae enim omnes casus possibiles, quibus commutatio fiat, complectuntur), tamen peculiari appellatione donati sunt, et multifariam exercentur. Sic, si mutatur res cum re, habetur permutatio stricte dicta. Si mutatur res cum pecunia, habetur emptio ac venditio. Si mutatur usus rei propriae cum pecunia, exsurgit conductio et locatio. Si mutatur rei unico usu consumptibilis praesens traditio cum re ejusdem speciei et valoris deinceps reddenda, nascitur mutuum.

Alterum genus contractuum, nempe inaequalium, comprehendit largitiones qualescumque. Unde ad illud pertinent donatio proprie dicta, seu cessio gratuita proprietatis alicujus objecti; largitio usus rei cujusdam, nimirum commodatio; praestatio servitutis materialis, ut in deposito; vel intellectualis, ut in mandato.

Deinde, dividuntur contractus in absolutos et conditionatos prout eorum vim ab aliqua conditione pendere aut secus constituitur. Porro haec conditio potest esse affirmativa vel negativa; itemque suspensiva, cum suspendit inchoationem obligandi, aut resolutiva, cum ejus eventum ad extinguendam obligationem apponitur.

Tertio, dividuntur in obligatorios aut liberatorios, prout ad obligationem gignendam aut dissolvendam fiunt.

Denique, dispartiri possunt in principales seu independentes et accessorios seu relativos, prout soli exsistere possunt aut secus; et fundamentalem pactionem efformant, aut praevia pactione innituntur.

De usura, quae definitur: lucrum ex pecunia quaesitum, duplex est sententia. 1º docet pecuniam esse natura sua infructuosam, et primo usu consumptibilem. Hanc tenent etiamnum Liberatore, Taparelli, etc., estque longe communior in Ecclesia; quod apparet ex modo quo respondent Congregationes Romanae: ubi enim rogantur liceatne ex praestatione pecuniae lucrum percipere, respondere solent id licitum esse, si alius titulus accedat v. g. permissio legis civilis, lucrum cessans, etc.; non vero admittere lucrum ex natura pecuniae. At hodie jam videntur non tam severe damnare eos qui, nullo titulo extrinseco accedente, lucrum aliquod ex ipsa commodatione pecuniae quaerunt.

Jam medio aevo auctores aliqui admodum pauci contenderant pecuniam nec esse sterilem natura sua, nec primo usu consumptibilem, distinguentes scilicet inter materiam qua utitur, tamquam instrumento, ille qui ab alio accepit pecuniam, et valorem quem hic apud se retinuit: quam sententiam fuse exponit et sequitur Mastrofini, in opere Romae edito anno 1831, cui titulus: Le Usure.

§ 4. De cessatione contractuum.

"Obligatio ex contractibus orta, ait Tongiorgi (1) ex quatuor potissimum causis deficere potest:

1º ex materiae mutatione; si nempe haec evadat aut

(1) Ethica, n. 335.

G.

physice impossibilis aut inhonesta.

2º Si alteruter ex contrahentibus promissa non servet. Qui enim fidem a se praestitam servare recusat, jus amplius non habet, ut sibi fides ab altero servetur. Hic ergo ab obligatione suscepta liberatur.

3º Si uterque contrahens priorem consensum retractet. Per hoc enim acquisito juri cedunt, et consequenter obligatio omnis e contractu orta tollitur.

4º Ex supremae potestatis auctoritate. Potest enim princeps subditorum suorum contractus irritos facere, si id bonum commune requirat."

TRACTATUS SECUNDUS

DE JURE SOCIALI

Prooemium.

Altera pars Ethicae specialis, cui nomen Juris socialis, illa hominum officia et jura speculatur, quae eis competunt quatenus in societatem aliquam confluunt. Hinc in limine tractationis quid sit societas, quae societatum origo, quae variae species indagandum. Dein divisio danda totius tractatus.

§ 1. De societate.

Societas generatim definitur: Conjunctio plurium circa commune aliquod bonum suis actibus conspirantium. Et quoniam in praesenti tempore viae ad beatitudinem perfectam, bonum plerumque nobis obversatur sub ratione finis assequendi, definiri etiam potest societas, quatenus in praesenti vita haberi solet: Conjunctio plurium in communem aliquem finem suis actibus conspirantium.

Materia igitur, seu elementum materiale societatis sunt plura illa subjecta quae ad communem finem contendunt. Forma vero est ipsa subjectorum illorum circa bonum illud conspiratio. Quae conspiratio constituitur triplici elemento: 1° unitate objectiva intellectuum, idem aliquod bonum apprehendentium ut omnibus commune; 2° unitate voluntatum bonum illud qua commune intendentium; 3° communi directione operationum ad illud bonum qua commune prosequendum.

Elementum porro materiale societatis esse ipsam multitudinem omnes uniformi sententia tenent; sed non eadem occurrit apud auctores consensio circa elementum formale.

Multi enim docent formam qua constituitur societas, esse auctoritatem, seu jus dirigendi socios ad finem socialem. Ita sentiunt inter ceteros Taparelli, Liberatore, Tongiorgi. At haec sententia a vero deflectit. Illud enim est forma societatis, quo solo accedente ad materiam, jam constituitur societas, et quo concepto tamquam informante materiam, habetur conceptus societatis. Atqui, sola posita conspiratione multorum communem exsurgit illud ens quod ab omnibus vocatur societas, et sola illa conspiratione concepta tamquam informante plura subjecta, habetur conceptus ille quem omnes tenent esse conceptum societatis: nimirum conceptus conjunctionis plurium in commune aliquod bonum suis actibus conspirantium. Ergo elementum formale societatis est illa conspiratio. Quae

sententia confirmatur ex ipso modo procedendi fautorum sententiae oppositae: auctores enim qui statuunt auctoritatem esse formam societatis, postquam evolverunt conceptum societatis, conantur dein probare omni societati necessariam esse auctoritatem; atque ita implicite etiam supponunt societatem esse natura priorem auctoritate, ejusque conceptum conceptu auctoritatis logice esse anteriorem. Absona enim esset disquisitio qua quis quaereret utrum societati necessaria sit forma qua constituatur in proprio esse societatis.

Auctoritas vero est proprietas primaria seu effectus primarius formae societatis, ad societatem stabilem in magna multitudine hominum conservandam essentialis.

Scholion I. Ex positis jam notionibus sequitur subjecta quibus constituatur materia cujuscumque societatis, non posse esse nisi entia ratione praedita. Ipsa enim sola apta sunt quae forma sociali informentur.

Scholion II. Sequitur item societatem esse ens moraliter unum; seu ens physice quidem multiplex, sed vinculo quodam morali unitum: nimirum conspiratione circa bonum commune. Est etiam subjectum officiorum et jurium, quia collectio individuorum conspirantium et tenetur ad quaedam praestanda ergo individua ex quibus coalescit, et habet jura ad quaedam ab ipsis exigenda. Est ergo persona moralis.

Nota. Praeter illam personalitatem moralem quae inest ipsi collectioni sociali formaliter sumptae, vigere

cernitur in non paucis societatibus et alia personalitas moralis quae est independens a collectione et quae est notio quaedam abstracta, ab ipso ente sociali concreto distincta, quae apprehenditur quasi ens quoddam morale, habens existentiam suam propriam, a personis quibus constituitur societas independentem, ita ut personis illis vel mutatis ipsum non mutetur, vel deficientibus ipsum numquam deficiat. Hujusmodi personalitatis moralis abstractae exempla praebent, nostris temporibus, quae dicuntur: les Hospices, les Fabriques d'églises, les Bureaux de bienfaisance, les Communes, les Académies, et multae aliae associationes, in quibus subjectum possidens proprietatem bonorum associationis non habentur individui quibus constituitur societas, sed est ipsum illud esse abstractum quod vocatur persona moralis distincta a collectione. – De origine, natura, juribus etc. hujusmodi personae agetur infra.

§ 2. De origine societatum.

Oriuntur societates vel ex indigentia ob insufficientiam singulorum ad obtinendum bonum quod appetunt, vel ex benevolentia mutua; frequenter etiam utraque causa efformandae societati concurrit.

Scholion I. Ex origine et ex fine societatum apparet socios non esse proprietatem societatis cujuscumque (qui est error communissimus tum apud antiquas respublicas, tum in nostris etiam regionibus ab octoginta circiter annis vigens) sed esse finem cui ipsius Societatis, subjecta

nimirum in quorum bonum cedat ipsa societas. Unde sequitur societatis cujuscumque bonum, ac porro ipsum finem socialem subordinari ultimo fini individuorum quibus coalescit societas: tum fini scilicet eorum simpliciter ultimo, tum etiam fini ultimo praesentis vitae, qui est ordo moralis.

Scholion II. Ex his notionibus apparet quodnam sit discrimen inter jus sociale et jus privatum: discrimen nimirum duplex: alterum quoad subjectum cujus considerantur jura et officia; alterum quoad respectum illius partis subjecti quae est communis.

Itaque subjectum juris privati est individuus homo; subjectum autem juris socialis est duplex: 1° ipsae quoque personae physicae, seu individui homines; 2° societas, seu persona moralis.

Subjectum autem illud quod est utrique parti commune, id in jure privato consideratur quoad eas relationes quae fluunt immediate ex essentia talis subjecti comparata ad varia entia physice individua, Deum nimirum et homines. In jure autem sociali consideratur secundum relationes quas sustinet tum erga ipsam societatem tum erga societatis membra formaliter sumpta.

§3. De variis speciebus societatis.

Societas dividitur:

1° Ratione durationis, in transitoriam et permanentem seu stabilem. Haec est quae vel perpetuo vel per longum tempus duratura sit, sive ex natura sua, sive ex arbitrio subjectorum in societatem coalescentium; illa vero, quae

nonnisi ad breve tempus initur.

2° Ratione materiae, in simplicem seu inorganicam, et compositam seu organicam.

Simplex est, quae ita constat ex personis physicis, ut ejus membra immediata sint homines individualiter sumpti.

Composita ea, cujus membra immediata sunt personae non physice sed moraliter tantum unae. Quae ita nimirum coalescit ex individuis hominibus ut hi in illam confluant, non praecise quatenus sunt personae singulares, sed qua partes sunt minorum quarumdam societatum simplicium. Talis est civitas, quae pluribus constat familiis. Ad similitudinem igitur corporum organicorum, societas composita constat partibus peculiari structura sociali donatis et ad certum finem socialiter aptatis.

Societas simplex seu inorganica constituitur partibus quae, quà partes sunt societatis, non habent finem sibi proprium; sed tantum finem societatis integrae; organicae vero societatis partes habent finem sibi proprium, qui subordinatur fini totius societatis, quemadmodum in corpore organico physico varia organa habent finem suum proprium, coordinatum et subordinatum vel subordinandum fini totius corporis.

3° Ratione finis, alia societas est completa, alia incompleta.

Completa est, cujus finis est bonum totius personae, nimirum non bonum aliquod particulare, sed universale et completum saltem in aliquo genere, ita ut complectatur totam activitatem hominis.

Incompleta, cujus finis est bonum specifice determinatum et quae ad se convertit speciem tantum actionum hominis.

4° Ratione causae, alia est necessaria, alia libera seu voluntaria, et melius vocaretur fortasse arbitraria.

Haec est societas cujus causa est arbitraria voluntatis electio.

Necessaria, cujus causa est necessitas aliqua. Potest autem esse physice vel moraliter necessaria. Physice necessaria est quae ab ipsa natura facto aliquo ordinis physici instituitur; qualis est societas paterna. Quae vero moraliter necessaria est, potest esse talis sive stricto sensu, sive lato. Stricto sensu moraliter necessaria ea est, quae est proprie loquendo obligatoria; lato sensu necessaria ea, ad quam natura humana per se inclinat efficaciter, licet non detur proprie dicta obligatio eam constituendi. Quapropter haec melius dicitur simpliciter naturalis illa vero obligatoria.

5° Ratione auctoritatis est aequalis vel inaequalis.

Aequalis est, quum auctoritas est penes totam societatem collective sumptam; inaequalis, quum non in omnibus collective, sed in una vel pluribus personis, quibus cetera membra subjiciuntur.

6° Respectu propriae sufficientiae, alia est perfecta et independens, alia imperfecta et dependens.

Prior illa est quae sibi plane sufficiens est quoad media finis sui obtinendi, ita ut in hoc a nulla alia societate pendeat; imperfecta vero, quae ab alia societate pendet, propterea quod ipsa per se sibi non sufficit ad finem suum efficaciter obtinendum.

N.B. Non est confundenda societas perfecta cum societate

completa. Potest enim societas aliqua spectare bonum totius personae humanae — quo titulo dicitur completa, — nec tamen sibi plane sufficere ad hoc bonum procurandum, ac propterea non esse independens. Cujus societatis exemplum praebet societas domestica.

§ 4. Divisio tractatus.

Dividitur totus tractatus de jure sociali in tres libros, quibus adjicitur appendix.

Liber I. De societate domestica.

— II. De societate civili.

— III. De societate internationali.

Appendix de societate religiosa.

LIBER PRIMUS

DE SOCIETATE DOMESTICA

Societas domestica, inquit Liberatore, quasi totum ex partibus, ex tribus simplicioribus societatibus coalescit: nimirum conjugali, quae in junctione viri et uxoris posita est, ac primum familiae praebet fundamentum; paterna, quae viget parentes inter et liberos...; herili, quae exsurgit ex domino et famulis, adscitis ad opera praestanda parentibus et liberis necessaria. Harum trium collectio familiam offert plenam et perfectam.

Ut igitur hanc enucleemus, de singulis partibus quibus conflatur separatim loquendum erit, ea deligendo quae proprie ad jus naturae pertinent et magis intersunt (1). Distribuitur itaque tota libri materia in tria capita:

Cap. 1. De societate conjugali.
Cap. 2. ——— paterna
Cap. 3. ——— herili.

---

(1) Liberatore. Jus sociale, 1.

Caput Primum

De Societate Conjugali

Quatuor examinanda sunt in hoc capite, nimirum:
1º Natura hujus societatis et definitio.
2º Ejus origo, seu utrum sit obligatoria an libera
3º Materia.
4º Forma.

Articulus I.

Natura et definitio.

Matrimonium seu societas conjugalis, est viri et mulieris conjunctio ad procreandam educandamque prolem et ad mutuum vitae subsidium ordinata.

Quam definitionem recte evolvit Tongiorgi (1) sic inquiens: "Hinc 1º est societas stabilis atque individuam vitae consuetudinem postulans. Nam educatio humanae prolis sat diuturnum tempus et communes atque perpetuas utriusque conjugis curas expostulat."

"2º Hinc conjugalis societas intimam mutuae dilectionis conjunctionem tanquam fundamentum requirit..."

---

(1) Ethica, n. 357.

"3º. Proinde conjugalis status electione iniri debet, eaque libera et prudenti..."

"4º. Consensus quo vir et uxor societatem conjugalem ineunt verus est contractus: nam alter alteri se ipsum tradit atque uterque se alteri obligat ad ejus status munia exequenda, et ad mutuum solatium ac subsidium sibi ferendum. Proinde matrimonialis contractus omnibus subest conditionibus, quas ad contractuum validitatem jus naturale requirit.

Articulus II.

De origine

Multi scriptores, nostri praesertim temporis, caelibatum perpetuum traducunt ut inhonestum et impossibilem; matrimoniumque propterea contendunt esse societatem singulis ex naturalis legis praescripto obligatorie ineundam.

Verum de honestate caelibatus tenendum est quod cum communi sententia docet Tongiorgi: "Naturali lege humanam quidem speciem ad conjugia ineunda obligari; singulos vero homines non obligari, nisi humanae speciei conservandae necessitas urgeat. Quaedam siquidem natura requirit quia necessaria sunt ad singulorum conservationem et perfectionem et ad haec unumquemque obligat; quaedam vero ad conservationem perfectionemque speciei, et ad haec singulos non obligat absolute sed hypothetice. Sic, v.g., natura unumquemque absolute obligat ad Deum colendum, non autem ad agriculturam aut ad militiam, nisi ea incidant adjuncta, in quibus necesse sit ad commune speciei bonum, ut certus ali-

quis homo agriculturae militiaeve vacat. Extra hos casus, ad conservationem perfectionemque speciei assequendam sufficit ingeniorum diversitas, et divina providentia, quae ad diversa munia societati necessaria diversos homines suaviter inclinat. Hoc pacto de matrimonio sentiendum est. In humani generis exordiis primi homines ad conjugium ineundum naturali lege tenebantur; quia per eos solum humana soboles propagari poterat. Postea vero hoc amplius necessarium non est. Proinde licitum est cuique nubere, ac licitum est cuique caelibem manere, praesertim si ad meliora animum intendat." (1).

Medici autem, auctoresve alii, quum contendunt caelibatum perpetuum esse servatu impossibilem, arguunt quidem a facto utique dolendo hominum qui postquam continentiam vovissent, non steterint promissis. Jamvero facta illa negari non possunt; sed ea talia non sunt ut ex iis colligatur caelibatum esse vel moraliter impossibilem: quum etiam plurimi alii ac porro innumeri sint, qui castitatem et continentiam coluerunt perpetuo illibatam. Hoc igitur tantum ex tristi aliquorum naufragio inferendum est: vitam perpetui caelibatus non esse amplectendam sine prudenti cautela et futuri prospicientia.

Itaque de origine societatis conjugalis haec summatim statuere licet: eam non esse, presse loquendo, obligatoriam per se; contingere tamen posse, per accidens, ut aliquibus determinatis personis obligatoria fiat: ubi videlicet eorum matrimonium fit unicum medium conservandae speciei humanae. Atque hoc sensu explicanda est propositio asserens matrimonium esse

---

(1) Ethica, n. 359.

obligatorium speciei, non individuis.

Praeterea erit etiam per accidens alicui obligatorium, ubi nempe huic erit medium sine quo juxta honestatis legem vitam instituere nequeat; qui casus tunc occurrere potest, quum quis ita se reperit constitutum ut moraliter certus sit se non servaturum esse legem continentiae.

Licet vero societas conjugalis non sit necessaria, est tamen naturalis, quum ad eam homines ita efficaciter a natura inclinentur ut plurimi eam reapse ineant.

N.B. Circa hanc veritatem, haec opponi solent ab adversariis:

Obj. I. Sine conjugio genus humanum conservari non posset. Ergo conjugium est de jure naturae. Ergo caelibatus huic juri opponitur.

Resp. Etiam sine agricultura genus humanum conservari non posset... ergone et haec erit singulis praecepta? Distinguendum igitur: Conjugium est ex iis quae jure naturae praecipiuntur generi humano, Conc. individuis Neg., nisi ex hypothesi quod non sint alii qui propagationi generis humani vacare possint. Hoc in mundi exordiis locum habuit, sed post diluvium jam non erat obligatio.

Instant. Saltem caelibatus minuit bonum commune, minuit enim numerum hominum.

Haec objectio ita in forma proponitur: Inhonestum est quidquid minuit bonum generis humani; vel aliter: tenetur quilibet positive conferre quantum potest ad bonum generis humani. Atqui caelibatus multiplicandae soboli operam subtrahit, et ex hac parte minuit bonum generis humani. Ergo est inhonestus.

Resp: Objectione sic proposita, Minor hujus ratiocinii negari non potest, sed Major gratis asseritur et falsa est: ac proin ruit conclusio.

Praeterea illud addi potest, caelibatum plerumque si aliqua ex parte bonum aliquod subtrahat generi humano, aliud tamen bonum longe perfectius illi conferre, quod extra caelibatum vel nullo modo vel nonnisi ratione longe imperfectiori conferri posset. Talia bona potissimum sunt: 1° Exemplum praestantissimarum virtutum; 2° Deprecatio vindictae divinae et satisfactio Deo exhibita pro flagitiis in humano genere patratis; 3° Cura necessitatum sive materialium sive spiritualium aliorum hominum. Constat autem Deum etiam poenis temporalibus in societate humana punire flagitia sociorum quibus constituuntur. Quoad illos vero qui anachoretae vocantur, eos non inhoneste agere manifestum est ex falsitate principii quo nititur objectio.

Obj. II. Bonum commune potius est bono privato. Sed conjugium spectat bonum commune, caelibatus bonum privatum. Ergo conjugium utpote altius bonum spectans, praestantius est caelibatu.

Resp. Bonum commune potius est bono privato: Dist. Maj. si illa bona sunt diversi ordinis: Neg. Maj., bonum enim morale privatum praestat bono communi quod sit tantum ordinis materialis; si sint ejusdem ordinis: Subd. Bonum commune quod sit omnino necessarium: Conc. Quod non sit omnino necessarium: iterum Subd.: potius est, id est debet obligatorie praeeligi bonum commune, neglecto bono privato: Neg. dignum est quod appretiative pluris habeatur: Trans. Atque consequenter facilis est responsio facienda ad minorem et ad conclusionem.

Articulus III.

De materia societatis conjugalis.

Materia distingui debet tum remota, tum proxima. Remota, sunt vir quivis et quaelibet mulier. Proxima vero, illi tantum sunt viri et mulieres qui sunt relative habiles ad matrimonium ineundum, i.e. qui versantur in conditionibus iis ut possint inter se conjugium inire. Determinandae igitur sunt conditiones inhabilitatis quae ex jure naturali oriuntur.

Itaque I. "Polyandria, seu conjunctio simultanea unius feminae cum pluribus viris naturali juri repugnat.

Nam 1° Conjugalis societatis fini i. e. procreationi et educationi prolis aperte adversatur. Per hanc quippe incertus manet susceptae prolis pater; ac proinde incertum fit quis de illa curam habere debeat; unde educationis neglectus necessario consequitur.

2° Filii nescirent quis esset eorum genitor, ac propterea neminem haberent quem ut patrem vererentur ac diligerent. Sic unum, ex praecipuis hominis officiis, idemque aptissimum medium ad pueros in officio continendos, prorsus evanesceret.

3° Prorsus etiam adversatur alteri fini societatis conjugalis, qui est mutuum subsidium et solatium. Nulla enim esset proprie familia, nullus ordo, nulla pax, sed potius perpetuae suspiciones ac rixae virorum animos dissociarent." (1)

II. Polygamia seu conjunctio simultanea unius viri

(1) Tongiorgi, Ethica, n. 360.

cum pluribus uxoribus non est quidem contra jus naturale, est tamen contra votum naturae, seu contra id quod natura optat tanquam ex omni parte convenientius societati conjugali. Quod ita fere ostendit Tongiorgi (1)

"Primum facile intelligitur: nam nec procreatio nec educatio prolis per uxorum multitudinem omnino impediuntur.

Alterum constat 1° ex eo quod uxorum pluralitas aequalitatem tollit conjugali contractui connaturalem. Nam vir et uxor non se reciproce penitus dederent, sed cum uxor integram sui potestatem viro faceret, vir non ita, qui posset pro libitu pluribus se dedere.

Hinc 2° mutuus amor frigesceret, viri amore in plures uxores distracto; atque amicitia quae inter conjuges esse debet, everteretur. Amicitia enim in aequalitate fundatur. Proinde uxor famulae loco haberetur, qualis revera habetur apud eos populos ubi viri polygamia in usu est.

Et 3° Conjugium pacifica societas esse vix posset ac mutuum utrique conjugi solatium praebere. Uxorum enim invidia et zelotypia amaritudine ac dissidiis domum replerent.

Scholion I. Hinc absque Dei permittentis nutu pluralitas uxorum illicita est; idque propter duplicem rationem: a) propter mala quae ex polygynia scaturiunt in familias; b) quia exinde etiam imminere potest generi humano maximum periculum boni moralis ita ut non quidem omnino, sed fere tamen de polygynia dici possit quod dictum est de duello ineundo ad cavenda maxima quaedam mala

(1) Ibid. n. 361.

ex consuetudinibus seu legibus oriunda.

N. B. Horum incommodorum periculum quidem semper connexum est cum polygynia: ideoque est haec opposita voto naturae; ipsorum vero existentia non semper necessario ex polygynia consequitur, ac propterea non est haec contra ipsam legem naturae, stricte dictam.

Scholion II. Magnum humano generi beneficium Christus Dominus contulit, eo quod unitatem matrimonii evangelica lege restituit ac sanxit, divinoque mysterio consecravit.

III. Parentes inter et eorum proles conjugia naturali legi palam adversantur.

"Relatio aequalitatis quae inter conjuges viget, et potestas quam alter in alterum habet, repugnant relationibus dependentiae quam habent nati a parentibus, officiisque subjectionis ac reverentiae quibus erga hos illi adstringuntur. Proinde nuptiae inter patrem et filiam itemque inter matrem et filium juri naturae aperte adversantur. Hoc idem proportione dicendum de consanguineis qui in recta, ut aiunt, successionis linea continentur." (1).

IV. De conjugio inter consanguineos et affines haec bene Tongiorgi (2).

"E converso amicitia naturalis et intima consuetudo quae inter fratres ac sorores esse debet, conjugia inter eos iniri prohibet. Haec enim conjugia nimis propere ac tenere inirentur, et non modo perpetuis suspicionibus et contentionibus, sed etiam polygamiae saepe locum darent, ac matrimonii sanctitatem ever-

(1) Tongiorgi, nº 357, 3º.
(2) Ibid. nn. 357, 6º et 358.

terent. Eadem proportione dicenda de propinquioribus consanguineis et affinibus; inter quos quam abhorreat natura iniri conjugia funestissimi quoque effectus qui ex eis in sobolem dimanant, apertissime ostendunt.

De his tamen consanguineorum et affinium connubiis notanda duo:

a) Natura lex ea connubia prohibens, non est satis determinata, ac proinde compleri debet positiva lege supremae auctoritatis, Quae ut naturae intentioni satisfiat, certos statuat limites inter quos hujusmodi connubia interdicta sint. Quae suprema potestas post christianorum revelationem magno christiani populi bono, in Sancta Christi residet Ecclesia.

b) Lex qua consanguineorum connubia interdicuntur, si in collisionem veniat cum superiori illa lege qua generis humani propagatio praecipitur, huic cedat oportet. Atque hinc factum est, ut quum humanum genus unica contineretur familia, connubia inter fratres ac sorores non modo non essent illicita, sed imo essent praecepta."

Articulus IV.

De forma societatis conjugalis.

Forma societatis conjugalis est ipsum vinculum matrimoniale, seu obligatio permanendi stabiliter in societate conjugali, orta ex contractu quo talis societas exsurgit.

Haec forma est pars constitutiva societatis conjugalis in facto esse; forma vero ejus consideratae in fieri est ipse consensus expressus quo initur contractus conjugalis. Nobis hic po-

tissimum de societate conjugali in facto esse agendum est.

Circa hanc formam duo consideranda sunt: 1º Utrum vinculum illud sit natura sua indissolubile, seu de divortio; 2º Utrum ex forma illa procedat quod superius diximus esse effectum primarium formae societatis stabilis, seu utrum procedat auctoritas.

§ 1. De divortio.

Sapienter Liberatore (1)

"Qui protestantismo adhaerent philosophi, quamvis et ipsi divortiorum licentiam reprehendant, tamen generatim matrimonium dissolvi posse aiunt, propter intolerandos alterutrius conjugis mores aut gravi alia causa, qualis esset adulterium, malitiosa desertio, aut quidquid aliud fini conjugii adversatur. Contra Doctores catholici indissolubilitatem matrimonii magno studio tuentur.

Ut rite procedamus, duo ante advertimus. Primum: cum non de re abstracta sed de matrimonio, quale nunc viget, sermocinandum sit, in eoque determinando divina potestas se ingesserit; non ita ex jure naturae definienda quaestio est, ut de positivo Dei praecepto omnino taceatur. Deinde: distinguendum est divortium imperfectum, seu separatio conjugum quoad cohabitationem duntaxat, manente vinculo, a divortio perfecto, quod vinculum ipsum abrumpat ac potestatem ad altera vota transeundi conjugibus faciat. His praejactis, ad quaestionem enucleandam accedimus.

---

(1) Jus sociale, 11-14.

A. Divortium imperfectum seu quoad solam cohabitationem, licitum quandoque esse potest.

Probatur. Quamvis matrimonium per se spectatum, voluntatem perpetuae unionis in sponsis subaudit, nec vi suae naturae unquam dirimi postulat, contingere tamen poterunt circumstantiae, quae hanc vitae societatem intolerandam efficiant. Evenire enim potest (quod ne accidat omni cura cavendum est) ut mutuus amor non modo defervescat, sed in odium convertatur, ita ut tranquillitas vitae et pacifica domus gubernatio haberi amplius nequeat. Tum certe ratio persuadet ut conjuges ad tempus saltem separentur, donec mutuus amor redintegretur. Pariter, si conjugum alteruter fidem matrimonii violet, aut perversa fuga socium deserat, vel graviter divexet; jus alteri erit a nocente discedere, ad se injusta oppressione liberandum aut alterius scelus tori separatione puniendum. Id tamen quoad cohabitationem tantum intelligendum est: hoc enim sufficit ad malum illud avertendum, nec aliud revera probant argumenta, quae a defensoribus divortii afferuntur.

B. Divortium perfectum, in quo non solum cohabitatio removeatur, sed vinculum etiam conjugii pereat, a perfecta notione societatis conjugalis prorsus excluditur.

Nam concipi nequit vera unitas moralis duarum personalitatum, nisi earum conjunctio perennitate et constantia minime defectura donetur. Et sane sola cogitatio vel suspicio hypothesis obventurae, qua conjugale vinculum rescindi possit, valde debilitat in conjugibus amorem illum, quo arctissime teneri debent; nec facile sinit, ut ipsi se considerent tamquam eadem vita viventes, ejusdemque sortis

omnino participes. Quo enim animo pars una alteram adsciret ad intimam affectuum rerumque omnium, quas possidet, communionem, nisi illam tamquam perpetuo ad se pertinentem cogitaret? Communicatio etiam mutua bonorum, in hac societate tantopere requisita, labefactaretur; quia non amplius res unius tamquam ad alterum aeque pertinentes spectarentur, sed uterque conjux privatae utilitatis studio jugiter tentaretur. Timenda enim semper esset divisio et omnimoda separatio. Tandem aequalitas contractus valde laederetur; quippe cum in hypothesi solubilium nuptiarum longe inferior esset conditio mulieris, quae, primo juventutis flore et praerogativa virginitatis orbata, vix aut ne vix quidem inveniret cui iterum nuberet. Ut omittam pericula, quibus ipsa certae sobolis procreatio et educatio objiceretur. Profecto educatio jus quoddam est indivisibile, quod ad utrumque parentem simul spectat; et cujus exercitium paene tertiam partem vitae filiorum occupat. Quomodo igitur juxta ordinem naturae perfici poterit, nisi stabilis et perpetua societas conjugalis habeatur?

C. Decretorium argumentum cur nuptiae absolute indissolubiles sint, nonnisi ex divina praescriptione depromitur.

Negari nequit quod, solo jure naturae considerato, nonnulla eventa contingere possunt, in quibus absoluta matrimonii indissolubilitas non satis evidenter appareat. Qua in re scite Bellarminus: "Si consideremus, inquit, matrimonium ut officium naturae ad propagandam sobolem, aegre potest reddi ratio cur ob sterilitatem conjugis non liceat eam dimittere aut aliam ducere (1)." Idem dicatur si conjux

---

(1) De Matrimonio, l. I, c. 4.

perpetuo morbo laboraret aut socium malitiose desereret. Etsi enim ad cetera incommoda generatim cavenda atque ad vitandas fraudes, quae irrepere possent, et sollicitiores in proprio officio continendos conjuges, longe opportunius videatur ut etiam in hisce aut consimilibus casibus conjugale vinculum non resolvatur; tamen hoc non absolutam necessitatem sed tantum majorem naturae congruentiam ostendit, ex qua legitima auctoritas ad eam praecipiendam sapienter moveri possit.

At ita non est, si lex evangelica consideretur, in qua matrimonium evectum est ad dignitatem Sacramenti, indissolubilem Christi cum Ecclesia unionem significantis. Sic enim nativae suae perfectioni restitutum fuit, ac tanta firmitate donatum, ut ex nulla causa rescindi quoad vinculum possit. Unde, ut inquit Apostolus, nonnisi morte alterutrius conjugis dirimitur, atque iterum nubendi fit facultas. Immo, ut ipse Christus ait in Evangelio, jam a mundi exordio hoc praeceptum a Deo datum homini fuit, nec nisi ob pervicaciam animi Judaeis in lege veteri repudium uxoris in sola adulterii causa permissum est. Sed remota imperfectione illorum temporum, et homine vi gratiae ad longe nobiliorem ordinem adducto, consentaneum fuit ut matrimonium ad primitivam sui institutionem revocaretur, atque ad completam propriae naturae perfectionem, quae vinculi perpetuitatem exquirit. Idque eo congruentius effici potuit, quod Deus, dum ejusmodi onus imponit, interna etiam ope gratiae, auxilia ministrat, quibus facile perferatur."

Adversus quam doctrinam haec fieri solent argumenta:

"I. Matrimonium est quidam contractus. Atqui omnis contractus, sicut consensu voluntatum adstringitur, sic eodem consensu solvitur. Ergo solubile est matrimonium.

Resp. Dist. maj.: Matrimonium est contractus, consimilis naturae cum aliis, neg.; sui generis, subdist.: est mere contractus, neg.; est contractus elevatus in lege evangelica ad nobilitatem sacramenti, conc.

Matrimonium, etiam inspectum ut contractus, excedit alios quoscumque, cum pro materia habeat non res dominio subjectas, sed ipsam personam hominis, quae, quoad partem sui, alteri ceditur. Hinc mirum non est si qualitatibus afficitur sibi tantum propriis quae a voluntate contrahentium nequaquam pendeant. Inter has jure recensetur duratio ejusdem perpetua, dum vita manet in conjugibus. Ceterum, ut dixi, matrimonium inter Christianos non potest amplius considerari ut merus contractus, sed omnino considerandum est ut novae legis sacramentum, quod ab Apostolo magnum appellatur, ratione suae significationis. Jamvero exinde potissimum absoluta ejus indissolubilitas derivatur.

II. Disparitas animorum aut perversi mores poterunt aliquando impossibilem reddere mutuum convictum conjugum. In hoc casu repugnans rationi videtur, ut ipsi insolubili vinculo colligati permaneant. Id enim innocentem partem cogeret ad castitatem servandam invite.

Resp. Conc. antec. et neg. cons. Incommodis enim et perturbationibus, quae ex pravitate unius conjugis forte oriuntur, satis medetur divortium imperfectum, quod ob graves

causas licitum esse discimus. Quod autem separatione peracta, innocens pars continentiam servare teneatur, licet invita, et sine culpa, si grave est, tolerari debet; sicut toleratur ab iis, qui, licet nupturiunt, tamen ex paupertate, aut morbo, aut alio defectu nubere prohibentur. Atque id rebus humanis vitio vertendum est, quae semper in particulari aliquo casu deficere possunt. Ceterum si hoc malum cum longe deterioribus damnis comparetur, quae non in privatam personam, sed in totam societatem ex dissolutione nuptiarum fluerent; obtabilius certe et longe levius esse videbitur, quam solubilitas vinculi maritalis. Atque hinc etiam responsum sumes pro difficultate, quae ex sterilitate conjugis depromitur. Nam susceptio liberorum in homine individuo non est tanti, ut majori bono, ex perpetuitate vinculi conjugalis in universum genus hominum proveniente, praevaleat." (1).

III. Omnimoda dissolubilitas vinculi matrimonialis maximorum est causa malorum, quae quidem facile vitari possunt admissa ejus solubilitate coarctata ad casus aliquos gravissimos et rarius contingentes. Mala porro hujusmodi alia spectant ipsas personas matrimonio junctas, alia societatem humanam.

Etenim a) Quoad particulares personas quae matrimonio junctae cum sint, nequeunt cum comparte pacifice vivere, non raro fit ut ipsis asperrimum sit cogi ad servandam continentiam ut adeo fiat ipsis vita onus intolerabile, quin et in ingenti periculo versentur aeternae damnationis.

b) Quoad societatem humanam indissolubilitas absoluta

---

(1) Liberatore, n. 15.

matrimonii causa est intemperantissimae libidinis. Ubi enim abjectum est frenum verecundiae externae, luxuriae habenae laxantur et ita proruunt perditi homines in amores vagos, quibus familias perturbant et vitiant; dum contra admissa solubilitate vinculi matrimonialis restricta ad casus illos graviores et rariores in quibus apparet prorsus desperandum esse de futura reconciliatione et pacifica cohabitatione conjugum, tutum servabitur frenum verecundiae externae ob honestatem externam novarum nuptiarum.

__Resp.__ Mala multo graviora provenirent ex proposita dissolubilitate matrimonii.

Quippe 1° si permittitur solutio vinculi matrimonialis ob casus illos graviores, fieri non potest quin brevi deveniatur ad solutionem faciliorem illius vinculi ob causas leviores et ita e medio tollatur stabilitas ipsa matrimonii: Quod ipsa perpetua variarum gentium in quibus admissa fuit haec dissolubilitas, historia satis comprobat.

2°. Ubi affulget alteri conjugum spes perveniendi ad solutionem vinculi matrimonialis, statim periculum adest persecutionum, vexationum alterius partis, periculum flagitiorum et scelerum committendorum ut perveniatur ad solutionem hujus vinculi, et hinc intrinseca perturbatio pacis et securitatis familiae.

3° Ubi habetur spes perveniendi ad novas nuptias, relaxatur vigilantia conjugum in proprios affectus qua animum servent constantem in mutua erga compartem amicitia et liberum ab inclinatione ad personas alienas, ex qua vigilantiae relaxatione minuitur inter conjuges unio et paulatim inducitur familiae discordia.

__Scholion.__ Contractus igitur matrimonialis __ex natura__

sua inrundus est ut perpetuus; connaturaliter est indissolubilis et sine speciali Dei concessione nulli humanae potestati quoad solutionem permissus.

§ 2. De auctoritate in Societate conjugali.

"Conjugalis societas primatus indiget auctoritate quae penes virum residet.

Prob. 1a pars. Quamvis uterque conjux quoad potestatem qua alterum sibi addictum habet aequales sint, ipsumque conjugium perfectissima sit amicitia; tamen finis ad quem conjuges conjunctis animis contendere debent, omnino postulat ut alteruter primatus praerogativa gaudeat. Conjuges enim et communem felicitatem quaerere debent, et ad liberorum educationem animum intendere. Jamvero conspiratio perpetua voluntatum et operationum ad eundem finem inter homines haberi nequit, nisi sit aliquis qui jure polleat determinandi media ad finem necessaria, et ad eorum usum obligandi. Ergo.

Prob. 2a pars. Primatus quem ipsa natura constituit, ejus procul dubio est proprius, qui naturaliter est minus dependens et ad regendum est aptior. Hic autem est vir. Vir enim robore, prudentia, propositi tenacitate, audacia, aptitudine ad res regendas longe mulierem antecellit.

Non tamen viri famula aut instrumentum est uxor, sed socia et ejusdem finis particeps. Viri igitur auctoritas amicitiae suavitate temperanda est, totaque familiae administratio communi consensu, suis utrique partibus serva-

tis, peragenda." (1).

---

(1) Congiorgi, nn. 366, 367.

Caput Secundum

De Societate Paterna

Articulus 1us. Definitio et origo.

Articulus 2us. Officia et jura illius societatis propria

Articulus I.

Definitio et origo.

Societas paterna seu parentalis, est conjunctio plurium personarum quae per ipsam naturam educationis gratia sociatae sunt.

" Est naturalis quaedam continuatio conjugalis societatis, ejusque complementum. Esse vero eam a natura intentam, manifestum est non tantum ex modo quo parentibus filii conjunguntur, sed etiam hinc quidem ex nativa puerorum imbecillitate et indigentia, inde vero ex tenero sollicitoque amore quem erga natos suos parentum animis natura indidit.

Hujus societatis finis est educatio, nempe perpetua ac sedula subsidiorum omnium quae ad vitam physicam, intellectualem ac moralem recte explicandam necessaria sunt, subministratio. Unde patet societatem paternam esse in filiorum bonum; quanquam hoc ipso in bonum parentum cedit: quidquid enim

filii sunt, hoc parentum sunt." (1)

Articulus II.

De juribus et officiis parentum et liberorum

Objectum in hoc articulo exponendum quatuor paragraphis continetur.

§1. De parentum officiis (2).

"Parentes ad physicam, intellectualem ac moralem filiorum educationem naturali eoque gravissimo officio tenentur.

Natura enim parentibus infantes committit rerum omnium egenos, quique sine parentum auxilio nec vivere, nec intellectuales facultates perficere, nec morales ac religiosas veritates ut par est addiscere per se possunt. Si igitur nulla parentes obligatione natura adstrinxisset ut his omnibus infantium necessitatibus prospicerent, nulla ipsi de hominum sive conservatione sive dignitate sive felicitate cura esset; quod quidem est quam maxime absurdum.

Tenentur itaque parentes, ita suis natis providere, ut quaecumque homo naturali officio, sive quoad sui conservationem sive quoad sui perfectionem, sibi ipsi debet ea parentes erga natos exsequantur, donec hi sibi consulere possint.

Hinc 1° tenentur eos alere, eorumque incolumitati ac vale-

(1) Tongiorgi, n. 368.
(2) Tongiorgi, nn. 369 et 370.

tudini sollicite prospicere.

2° Tenentur quoque eorum mentes informare iis omnibus cognitionibus quae ad vitae conservationem atque usus necessariae sunt.

3° Munus quoque parentum est, filiorum conservationi et commodis in posterum providere, tum bonis suis, si quae possident, tum efficiendo ut labori assuescant, iisque artibus vel facultatibus, pro cujusque ingenio dent operam, quorum subsidiis vitam tolerare queant.

4° Maxima sedulitate curare debent parentes, ut pueri moralia officia quibus devinciuntur, et honeste vivendi normas sensim addiscant, et in bonis operibus ac in omni virtutum genere exerceantur, neque hoc praeceptis solum ac monitis, sed etiam exemplis curare debent, neque hortando solum aut docendo, sed etiam corrigendo ac castigando.

5° Supremum parentum officium est, ut teneras infantium mentes ad Deum mature convertant, deque iis quae ad religionem pertinent, instruant, et ad Deum, ut par est, colendum omnibus modis alliciant. Qua in re nihil magis absurdum aut impium dici potuit, quam quod Genevensis sophista commentus est, nullum pueris de religione sermonem habendum esse, antequam illi ex se de religione aliqua amplectenda deliberare possint."

§ 2. De parentum juribus (1)

"In societate enim quae ab ipsa natura sit constituta,

---

(1) Tongiorgi, nn. 371-375.

potestas in iis residet, a quibus ceteri naturaliter dependent. Atqui filii naturaliter dependent a parentibus.

1° Generatione. Generatio enim est productio viventis et beneficium omnino permagnum. Ergo filii, quantum naturae humanae dignitas patitur, in parentum potestate sunt, quemadmodum omnis effectus in potestate est suae causae; eisque talem gratiam referre tenentur, ut nunquam huic debito satisfacere pro merito valeant.

2° Indigentia physica et morali. Egent enim absolute parentum ope, tum quoad vitae conservationem, tum quoad mentis animique culturam.

Ergo filii sunt naturaliter subditi parentibus.

Haec autem potestas in utroque parente residet. Ab utroque enim filius procreatur, et utroque eget. Praecipue vero pertinet ad patrem. Pater enim est praecipuum domus columen, et ad educationem ac defensionem aptior.

Patria potestas certos quosdam limites habet, et successive decrescit.

Primo: limites habet; idque ex ipsa rei natura. Tantum enim patet patria potestas, quantum ejus finis. Patria autem potestas est medium ad explenda educationis officia et ad ordinem domesticum servandum. Tantum ergo patet patria potestas, quantum et infantium educatio et domesticus ordo postulat. Quae praeter hos fines, multo vero magis quae contra sunt, paternam potestatem excedunt. Hinc:

1° Non licet parentibus, ut perperam sensit Aristoteles, ad minuendam filiorum multitudinem, sive conceptis abortum inferre, sive enatos exponere ac projicere, quamvis aliquo

corporis defectu laborent. Haec enim nefaria scelera et conjugalis et paternae societatis fini ac mutuis hominum inter se officiis aperte adversantur.

2° Quamvis parentes filios castigare, etiam virgis adhibitis, possint, eos tamen graviter vulnerare aut mutilare aut poena capitis multare nequeunt. Haec enim neque ad educationis finem utilia sunt, neque ad domesticum regimen necessaria. Si quis enim ex filiis adeo protervus sit et contumax, ut de ejus emendatione plane desperandum sit, ac domestica pax ejus vitio conservari non possit, sufficit ut hunc parentes domo expellant: id quod profecto facere non prohibentur.

Secundo: patria potestas eo magis decrescit, quo magis filiorum ratio explicatur ac roboratur.

Patria enim potestas a natura collata est ut filiorum impotentiae atque imbecillitati subsidium ac supplementum sit. Crescente autem filiorum aetate, et vires eorum augentur, et ratio semper magis adolescit. Hujus igitur subsidii ac supplementi necessitas semper decrescit.

Sunt autem in filiorum aetate tria temporum spatia distinguenda. Primum tempus est quum pueri sunt <u>impuberes</u>, quum videlicet de alimentis sibi prospiciendi et bonum a malo sufficienter discernendi sunt incapaces. Alterum, quum sunt <u>minores</u>, quo tempore, etsi actiones suas regere, non tamen quae ad vitam necessaria sunt, sibi providere, nec res suas recte administrare possunt. Tertium, quum sunt <u>majores</u>, et ad utrumque apti.

Igitur primo tempore jus paternum se porrigit non solum ad externas, sed etiam ad internas filiorum actiones

moderandas ac dirigendas. Ratione quippe et Consilio parentum infirma pueri ratio adjuta, ad recte judicandum, volendum et operandum assuescere debet.

Altero tempore juri paterno subsunt operationes tantum externae, quae ad domesticum ordinem et officiorum adimplementum et ad facultatem ac virium utilem occupationem pertinent.

Tertio vero filius e directiva patris potestate emancipatur.

Legum autem civilium munus est, ut horum temporum limites, ubi opus est accuratius determinent."

§ 3. De officiis filiorum (1).

Officia filiorum erga parentes alia perpetua sunt, alia temporaria.

Perpetuo tenentur ad amorem, reverentiam, gratumque animum iis exhibendum, et si quando hi in indigentia versentur, ad auxilium ac solamen iis afferendum. Nam beneficiis procreationis et educationis nunquam par haberi aut referri potest gratia.

Tenentur vero iis obedire in iis omnibus quae ex educandi officio parentes eis praecipiunt; tum etiam iis quae ad domesticum ordinem spectant. Atque haec officia temporaria sunt. Prior enim obligatio finem habet, quum completa est educatio: altera, quum filii separatum a patre, ut aiunt, focum habere incipiunt."

(1) Tongiorgi, n. 376.

§ 4. De jure filiorum in bona parentium

Inesse filiis jus succedendi in bona parentum sine testamento ita fere probat Tongiorgi (1):

In omni societate <u>completa</u> seu quae respicit bonum totius individui, bona individuorum connaturaliter ad bonum ipsius societatis ordinantur. Ergo bona quoque individuorum quae familiam constituunt, ordinantur ad bonum familiae.

Ex hac autem ordinatione familia eminens quoddam dominium habet in singulorum bona in hoc consistens non quod omnes sint proprietarii, sed quod bona illa debeant cedere in bonum et utilitatem familiae. Et revera filii, vivo adhuc patre eoque consentiente, ejus bonis fruuntur, horumque domini una cum patre existimantur. Igitur post mortem patris, etiam intestati, bona ejus nequeunt dici nullius: habent enim dominum, nempe familiae individua quae supersunt.

<u>N.B.</u> Notanda tamen duo.

1° Si primus possessor alteri aliquam suorum bonorum partem testamento donavit, haec pars ad familiae dominium amplius non pertinet, sed ad illum qui vi testamenti jus acquisivit ad ea bona occupanda.

2° Parentes cum pervicaces filios domo ejicere possint, hoc ipso jus quoque habent illos exhaeredandi. Si quis

(1) Tongiorgi n. 377.
(2) " n. 378.

enim a familia abscinditur, non censetur amplius ad eam pertinere. Idcirco familiae jura non amplius participat.

Caput Tertium

De Societate Herili

. Ejusmodi societatis notio exponenda, origo indicanda, utrum honesta sit statuendum; ad quae triplici articulo proceditur.

Articulus I.

Herilis societatis notio.

Hoc societatis herilis nomine quum veniant associationes multae, eaeque videantur inter se non parum diversae, ex omnibus nota abstrahenda est secundum quam inter se conveniunt, et qua communis omnium species determinatur.

Id itaque societatum herilium commune est et proprium, ut coalescant duabus ex partibus tali vinculo inter se colligatis ut ab alterius nutu altera pendeat in laborando, et ut haec operam suam dirigat in illius emolumentum, idque praestet non ex mera amicitia aut benevolentia, sed quia ad id tenetur. Partes vero illae possunt vel esse personae singulares, vel alterutra aut etiam utraque, constare ex plurium personarum collectione.

Bonum ergo circa quod versatur immediate conspiratio illa socialis est emolumentum alterius harum partium, quod quidem vocari potest bonum commune, tum quia procuratur communi actione, et partis scilicet dirigentis et partis opera exequentis; tum etiam quia pars exequens intendit emolumentum alterius ex intuitu utilitatis propriae.

Definiri igitur potest societas herilis: Duarum partium conjunctio qua altera operationes suas externas ad alterius nutum et commodum tenetur ordinare.

Partium istarum ea quae operam suam in alterius commodum praestat, nomine servi generaliter et late sumpto, designari solet; haec vero in cujus emolumentum illa laborat heri nomen obtinet, vel etiam domini, hoc non presse loquendo sed lato sensu et generaliter. Ipsa autem societas non raro servitutis vocabulo significatur; quae vox proprie signat statum servorum seu servientium.

Jam potest servitus distribui in obnoxiam et mercenariam.

Obnoxia (esclavage à merci) ea est qua in heri utilitatem et commodum ordinatur ipsa persona servi, ut adeo de ea ille disponat pro lubitu nec ulla observet jura servi.

Mercenaria dicitur quae confert jus disponendi de operis servi, non vero de ipsius persona. Haec autem esse potest vel perfecta vel imperfecta.

Perfecta confert dominium perpetuum, in omnes externas operas servi, hac sola conditione ut herus reservatur

ejus jura naturalia primaria. — Imperfecta est quum dominium non extenditur in omnes operas servi, vel non in perperpetuum vel cum dominium variis conditionibus limitatur.

Servitus imperfecta plures patitur subdivisiones: Potest enim homo in alterius hominis commodum tum mentis vires tum Corporis impendere. Operationes liberales dicuntur eae in quibus plus mentis vires quam corporis exercentur; mechanicae vero eae in quibus plus vires corporis quam mentis operantur.

Qui perpetuo certorum agrorum culturae addictus est, adscriptus ad glebam dicitur: qui ad certas quasdam operas mercede conductus est, merconarius vocatur: qui pro operae quam praestat diversitate, diversas habet appellationes; famuli, coloni, operarii, aliisque his similes.

Articulus II.
Origo societatis herilis.

Societas herilis potest esse tum voluntaria, tum coacta.

Voluntaria oritur ex contractu quo quis libere suam in alterius commodum operam addicit. Hujus causae sunt paupertas, quae alimentis indiget, et debitum, quod, cum pecunia solvi non possit, opera redimendum suscipitur.

Coacta non libero pacto, sed necessitate imponitur. Ejus causae sunt jus belli, quum nempe hostis victori se tradit ne occidatur, vel a victore capitur ab eoque vitam et corporis libertatem accipit ut sibi serviat; condemnatio, i. e. judicis

sententia qua aliquis in poenam criminis servituti addicitur; demum nativitas, quum nempe servorum filii servi nasci censentur.

Ex his inferri potest, causam quae herilem societatem format, esse semper hinc inde alicujus boni defectum: alter enim indiget alienae operae subsidiis, alter alimentis vel pecunia vel saltem clementia victoris aut bono satisfactionis quae per poenam praestatur (1).

Articulus III.
De honestate servitutis.

Quaestio examinanda: Utrum servitus adversetur juri naturali.

Notandum vero circa servitutem mercenariam aliquam imperfectam parum disceptari; nullo autem modo inter probae mentis auctores. Sed de servitute obnoxia et de mercenaria perfecta ingens viget controversia. Nunc temporis opinio multorum huc vergit, ut teneat servitutem utramque juri naturae adversari. Unde fit ut Rationalistae ipsam Ecclesiam catholicam et Christi religionem in odium vocare conentur, quasi utramque approbassent. Solent enim scriptores illi non distinguere inter utramque servitutem; sed indiscriminatim docent servitutem adversari juri naturali, nec tamen religione christiana fuisse vetitam, quum ipse Paulus dixerit: "Servi, subditi estote dominis vestris.... propter Christum."

(1) Tongiorgi, n. 379.

Quatuor itaque sunt in hac quaestione sententiae: 1a est antiquorum philosophorum; 2a juris Romani; 3a Ecclesiae catholicae; 4a Rationalistarum et multorum nostri temporis oeconomistarum.

1a Sententia. Nulla servitus opponitur juri naturae, quin ipsa servitus obnoxia inducitur a natura et praescribitur. Sic Plato et plerique philosophi. Aristoteles quid senserit non constat inter autores. Argumenta enim quibus utitur ad probandam necessitatem servitutis, non videntur spectare servitutem obnoxiam, sed tantum mercenariam perfectam. Admissis enim praemissis omnibus quibus innititur ejus argumentatio consequens esset servitutem hanc perfectam esse honestam, a natura intentam ac vere necessariam; obnoxiam vero cohonestari aut requiri nulla ratione inferri potest. Ubi vero explicat servus quid sit, iis eum describit notis quae vehementer videntur insinuare servitutem obnoxiam. Quamobrem a veritate non videretur dissidere qui diceret Aristotelem, non sufficienter instituta analysi elementorum quibus constituitur essentia servitutis, servum concepisse sub notione generica hominis cujus omnis utilitas (externa) sit in commodum domini; nec ad distinctiorem conceptum perrexisse. Cui explicationi favent 1° quod habet in lib. 1 Oeconom.: aequum esse ut servo praponatur in praemium obtinendum, ipsa libertas; 2° quod nullibi distinxerit servitutem in obnoxiam et mercenariam, perfectam et imperfectam; 3° quod nusquam conceptis terminis affirmet dominum posse pro lubitu abuti ipsa servi persona, vel eum vita spoliare aut frustrare alimentis. Fatendum tamen est Aristotelem ab agnitione et observantia jurium servi non parum deficere, maxime quum doceat justum esse bellum in eum tantum finem

illatum ut ii qui a natura ad servitutem ordinati quum sint nolunt servire, vi et armis subjiciantur.

2ª sententia. Jus Romanum servitutem admittit ut licitam, illam etiam quae est obnoxia. Servus enim in jure Romano est res quae nullis juribus gaudet; quare vocatur diminutus capite.

3ª Sententia catholica tenet servitutem obnoxiam esse iniquam, ac lege naturali prohibitam; servitutem autem mercenariam etiam perfectam non adversari legi naturae. Ecclesia tamen catholica quantum potuit, prudenter conata est hanc servitutem mitiorem reddere, et de medio tollere, ut converteretur in servitutem mercenariam imperfectam.

4ª Sententia Rationalistarum et aliorum, etiam plurium catholicorum. Secundum hos servitus obnoxia et servitus mercenaria perfecta adversantur legi naturali.

Thesis 36.

Jure naturae vetita est servitus obnoxia; non tamen mercenaria, etiam perfecta.

Prob. 1ª pars. Lege naturali prohibetur quidquid adversatur essentialibus relationibus hominum.

Atqui servitus obnoxia opponitur essentiali hominum inter se aequalitati. Ergo.

Prob. Min. Omnes homines vi naturae rationalis quae singulis inest, ordinantur essentialiter ad eumdem finem ultimum, subsunt obligationi utendi mediis necessariis ad finem illum obtinendum, ac proinde omnes iisdem instruuntur juribus ad media illa necessaria requisitis, et sunt

inter se ita prorsus aequales ut singuli sint <u>finis cui</u> bonum perfectum appetendum est.

Atqui in servitute obnoxia servus habetur non ut <u>finis cui</u> dominus velit bonum perfectum, sed ut medium tantum ad utilitatem domini.: Destituitur etiam pro lubitu domini mediis necessariis ad finem ultimum obtinendum, et habetur tamquam res nullis juribus praedita, nec ullo amore propter se prosequenda.

Ergo talis servitus pessumdat essentialem hominum aequalitatem.

<u>Prob. 2a pars.</u> Lex naturae nihil prohibet universaliter nisi quod opponitur essentialibus relationibus entium.

Atqui servitus mercenaria non adversatur aequalitati illi quae, propter naturam rationalem, essentialiter viget inter homines, ac proin nec ullis relationibus essentialibus servorum.

Ergo non prohibetur universaliter jure naturali.

<u>Prob. Min.</u> Servitus mercenaria perfecta confert quidem domino jus disponendi de omni externa opera servi, et quidem in perpetuum; sed illaesa servat omnia jura servo essentialia, tum relate ad suum finem ultimum obtinendum, tum relate ad alios homines quoscumque a quibus servus eodem specifice amore diligendus est quo ipse dominus.

Ergo servitus mercenaria perfecta existere potest cum observantia essentialis aequalitatis inter servum et dominum vigentis.

<u>Scholion I.</u> Hinc apparet posse hominem se ipsum in servitutem dedere traditione voluntaria, quum possit quivis de utilitate et directione laboris sui externi disponere per

contractum sive gratuitum sive onerosum.

Scholion II. "Servitus coacta, si sit ex jure belli, licita est si 1° bellum justum fuerit; et 2° vel tanta est ...
perfidia, ut captivitas necessaria sit ad impediendas futuras injurias, vel eorum flagitia tam atrocia fuerint, ut digni sint qui debitae poenae loco servituti subjiciantur. In primo enim casu necessitas, in altero justa vindicta servitutem licitam fecit. Servitus quoque ex judicis sententia licita est, si haec poena delicto respondeat (1)."

Scholion III. Nativitas ex servo non est per se et jure naturae titulus quo quis sit servus. Sed jus naturae neque prohibet quominus instituatur nativitas ex servo esse titulus servitutis. Si ergo vel jure gentium vel jure civili alicujus gentis sanciatur lex qua filii servorum et ipsi sint servi, hujusmodi institutio non adversatur juri naturali. Ratio autem est quod servitus perfecta est tunc retributio proportionata beneficio conservationis et sustentationis quod acceptum est ab hero. Licet enim hoc beneficium fuerit obligatorie ab hero praestandum, est tamen verum beneficium.

Scholion IV. "Dominorum ac servorum jura ex his quae dicta sunt colliguntur. Essentialia haec sunt:

1° Dominus tenetur suppeditare servis saltem quae ad vitam necessaria sunt; praeterea si ex pacto servitus est, tenetur dominus, justitiae titulo, servo praebere ea omnia ad quae in contractu se obligavit.

2° Servi vero officium est revereri dominum, ad ejusque placitum operam suam fideliter impendere.

---

(1) Tongiorgi, n. 382.

3° Servus a domino nec occidi potest, nec mutilari, nec gravibus affligi poenis, nec ad operas quibus est impar praestandas adigi, nec contumelia affici; quanquam et increpari et puniri ad emendationem aliquando possit.

4° Multo minus licitum est domino impedire servum quominus religionis officiis vacet, aut aliquid illi praecipere quod ab honestate abhorreat (1) "

5° Nec habet dominus jus violenter cogendi servos ad matrimonium aut a matrimonio cohibendi. Multis enim potest matrimonium esse medium moraliter necessarium ad honestatis normam servandam; aliis vero apparere potest cum morali evidentia voluntas Dei ut abstineant a matrimonio, et sic ad finem ultimum melius perveniant: dominus autem non habet jus obsistendi Beneplacito Dei, etiamsi hic tantummodo servum invitet ad perfectionem aliquam moralem colendam.

Objectio.

Servitus mercenaria perfecta pandit viam ad servitutem obnoxiam. Ergo sicut haec, ita et illa est inhonesta.

Resp. Dist. antec. Pandit viam per se, Neg.; per accidens propter extrinseca adjuncta quae frequenter accidunt, Conc. Inde ergo sequitur servitutem hanc esse per se quidem et in abstracto contrariam inclinationi naturali, sed non relationibus hominis; imo fieri potest ut ipsa oppositio adversus inclinationem naturalem in concreto et per accidens cesset, ob majus ali-

(1) Tongiorgi, n. 384.

quod malum quod sine servitute perfecta vitari nequeat.

Instant. Quemadmodum de duello ob gravissima vitanda mala ineundo dictum est ingentem perturbationem ordinis moralis, quae ex ejus liceitate consequeretur, obstare quominus vel ob tantam causam cohonestari possit, ita etiam de servitute mercenaria perfecta, quippe quae naturaliter induceret servitutem obnoxiam, quae maxima quaedam est ordinis moralis perversio.

Resp. Non datur omnimoda paritas, sed imperfecta tantum similitudo. Etenim perturbatio ordinis moralis, quae ex liceitate duelli consequeretur, prorsus certa et ineluctabilis esset: oriretur enim ex dispositione actualiter in humano genere reipsa existente ad duella gerenda et vindictas privatim exercendas; cui inclinationi ex eo quod duellum in illo casu licitum fieret, vehementes subministrarentur stimuli et efficacissima accederet confirmatio. Perturbatio vero ordinis, ad quam viam sternere potest servitus mercenaria, non oritur nisi ex inclinatione qua herus ferretur ad servitutem obnoxiam instituendam: quae quidem inclinatio neque est ita communis neque ita vehemens ut inclinatio ad exercendas vindictas privatas, et ad vitandum contemptum per duella; et simul adversatur multis aliis propensionibus in societate humana vigentibus. Exercitium enim servitutis obnoxiae per se cuivis eam consideranti indigna et credulissima tyrannis esse apparet; ac proin naturali hominis erga alios homines benevolentiae valde adversans. Idem praeterea facile cernitur esse res periculi plenissima, tum ipsis heris, tum etiam rebus publicis. Unde fit ut perturbatio ordinis moralis

ex servitute mercenaria perfecta neque certo neque universaliter esset timenda; atque posset satis facile praecaveri.

LIBER SECUNDUS

DE SOCIETATE CIVILI.

Caput Primum

De Natura Societatis Civilis

Examinanda sunt origo, finis et intima structura societatis civilis. Quibus perscrutatis, tradenda est ejus societatis definitio realis. Hinc quatuor articuli.

Articulus I.

Origo societatis civilis.

Ut in limine tractationis determinetur objectum circa quod versatur investigatio, nomine societatis civilis intelliguntur illi coetus quibus multae familiae inter se colligantur ad procurandum bonum commune praesentis vitae.

tae universalo, et qui constituunt associationes illas quas vocant civitates, respublicas, regna, imperia et similia.

Itaque origo hujusmodi societatis distingui potest duplex: alia moralis, alia historica.

§1. De origine morali.

Quaeritur utrum societas civilis sit necessaria an libera, seu utrum hominibus necessarium sit an liberum vivere in statu talis consortii.

Triplex hac in re viget sententia:

Prima tenet societatem civilem esse prorsus arbitrariam, ita ut oriatur ex pactione libere et pro arbitrio inita inter homines; secunda tenet eam esse necessariam; tertia, non quidem necessariam, sed naturalem tamen.

Prima sententia. _ Secundum duo potissimum systemata propugnari solet. Quae quidem sequenti fere modo exprimebat et confutabat jam bis laudatus Ludovicus De San.

Ium Systema. Thomas Hobbesius, philosophus Anglus natus anno 1588 obiit 1679. Plures libros scripsit, de rebus moralibus potissimum et de politicis. Ejus systema ad haec reduci potest:

Principii loco affirmat hominem non moveri nisi delectatione - seu jucundo, ut ipse loquitur. Hinc unicum est homini bonum, voluptas; fundamentum vero omnium bonorum vita, sine qua nulla potest esse voluptas, malorum omnium maximum mors. Alterum principium cui innititur totum systema affirmat hominem jure pollere ad id omne quod sibi bonum esse judicat. Ex quibus infert quum nihil sit quod nequeat vel

proxime vel remote afferre aliquam homini voluptatem, nihil etiam esse quod nequeat jure ut suum vindicare. Hinc sequitur singulis innatum esse jus ad omnia hujus mundi bona sibi usurpanda. Atque in hoc jure singulorum ad omnia constituitur communia illa positiva bonorum materialium, quam confinxit hic scriptor. Quum autem quilibet feratur ad sua jura exercenda ut suo bono potiatur, nec possint res hujus mundi ab uno possideri nisi ceteri excludantur; exinde perpetuae collisiones, et indesinens bellum singulorum contra omnes. Atque hic est status in quo homo a natura constitutus fuit, et ad quem naturali propensione inclinatur. Qui status propterea merito vocatur naturalis, utpote a natura institutus et intentus. Verum status hic est omnium miserrimus, propter bellum illud perpetuum singulorum contra omnes, quo singuli usque praepediuntur ne suo bono prospiciant, et versantur indesinenter in imminenti periculo maximi omnium malorum, mortis. Status igitur naturalis est omnium conditionum vivendi pessima. Quapropter homines ab hoc statu desciverunt et ad statum socialem transiverunt. Hoc autem duplici via perfectum est: modo via liberae electionis, modo via coactae subjectionis. Hac altera origine nascitur politica societas, quoties aliquis ingenio, audacia, astutia, violentia praevalens cogit ut sibi pareant. Priore vero illa origine efformatur, quoties multi homines, status naturae pertaesi et calamitatibus belli perpetui exterriti, de pace inter se sanciendа conveniunt, atque propterea totam suam libertatem et omnia jura a se abdicant, eaque communi consensu transferunt in personam aliquam physicam vel moralem, quae in ceteras dominetur, omnesque cogat deinceps ad vivendum pacifice.

Quacumque autem sit ratio exoriendi societatis politicae,

potestas qua regitur absoluta est et omnino despotica. Quod probat tum ex fine propter quem existit societas, quae est pacifica cohabitatio civium, tum ex naturali singulorum tendentia in egoismum et ad universale bellum: ex hac enim oppositione inter finem societatis et naturalem singulorum civium tendentiam, sequitur bonum sociorum requirere ut publica potestas nullis individuorum juribus limitetur: tali quippe limitatione continuo abuterentur cives ad integrandum statum naturalem et restaurandum universale bellum, quod esse diximus omnium malorum maximum. Hinc quidquid potestas politica decernat aut praecipiat, id a civibus praestandum est, nec unquam fas esse potest obedientiam detrectare. Quidquid enim adversatur bono hominis, iniquum est; quidquid huic bono favet justum.

II^um^ Systema. _ Rousseau Joannes Jacobus, qui, saeculo proxime elapso, multos libros scripsit de rebus inter se dissitissimis, excogitavit hominem primitus constitutum fuisse in statu segrege et sylvestri, quem his delineavit characteribus: homo a natura conditus est ceteris animantibus actu inferior, potentia vero perfectior; etenim organis subtilioribus aptioribusque instructus, viribus multo erat imbecillior; ratione carens, sola sensibilitate utebatur, in qua longe infra belluarum instinctum haerebat; libertate tamen praeditus erat et facultate perveniendi aliquando ad usum rationis. In hoc statu, quem statum naturae nuncupavit, conditio vivendi erat maxime aspera, quum sine tectis et domibus, inter nemora subque specubus errantes, victu necessaria homines perpetua cum belluis colluctatione adipiscebantur; erat tamen simul conditio illa felicissima, propter omnimodam aequalitatem et independentiam qua fruebantur: erat

enim non solum liberi ab omni auctoritate cujusvis superioris externi, sed immunes ab omni vinculo, sive familiae, sive auctoritatis civilis, sive legis moralis; ex qua libertate et aequalitate consequebantur maxima simplicitas et innocentia vitae. — Ex hoc felici statu paulatim excidit homo spontanea virium suarum evolutione: primo enim exigi gi belluarum conflictu magnum adeptus est robur ac ferocitatem; mox bestiarum industriam imitando earum assecutus est instinctum; tandem post multa saecula pervenit ad usum rationis; ad quem consecutae sunt facultas sermonis atque inventio artium et scientiarum. Ex his vero pullularunt innumerae necessitates vitae, antea prorsus ignotae; quibus quum in conditione segrege provideri non posset, a statu naturae discessum est, et gradus factus ad statum socialem. Exinde vero inaequalitas et omnis generis servitutes homini obortae: servitus auctoritatis, servitus familiae, servitus legum civilium, servitus moralitatis, servitus proprietatis, servitus laboris. Causa igitur remota, seu occasionalis et impulsiva, societatis civilis fuerunt necessitates illae, ex evolutione rationis et inventione artium exortae, quibus in statu naturae jam non poterat satisfieri. Causa proxima, seu efficiens, fuit pactum liberum quo omnes convenerunt ut communiter viverent in societate, quo possent omnibus his necessitatibus satisfacere. Pactum illud constitutivum societatis vocatur ab excogitatore Contractus socialis (le Contrat social) Hujus ratio et varia elementa inferius explicabuntur.

Thesis 37.

Absurdum est systema Hobbesii de statu hominis naturali.

Nota. Nos hic nihil statuimus circa originem societatis civilis, nec circa obligationem eam ineundi.

Probatur thesis: Ium Argum. Status naturalis absurde opponitur statui civili. Naturalis enim est ille status qui hominis conservationi et perfectioni melius aptatur.

Atqui, fatente Hobbesio, non status quem ipse dicit naturalem, sed status civilis optime congruit conservationi et perfectioni hominis.

Ergo hic, non ille, dicendus est homini naturalis.

IIum argum. Proprietates quibus status naturalis ab Hobbesio describitur, prorsus repugnant naturae humanae. Ergo.

Prob. Antec. Prima proprietas illius status est jus omnium ad omnia. Jamvero tale jus nullo modo est naturale: 1° quia nemo omnibus rebus indiget, nec omnibus frui potest; 2° quia apertam contradictionem continet. Est enim contradictorium ut plures, atque a fortiori ut omnes homines distributive sumpti habeant simul dominium in idem aliquod objectum: quum dominium unius excludat natura sua dominium omnium aliorum. (Cfr. definitio dominii)

Secunda proprietas est status belli omnium contra omnes, qui etiam aperte repugnat naturae humanae. Nam 1° supponit genus humanum adeo perverse fuisse conditum ut utilitas uniuscujusque opponatur utilitati

ceterorum, quum contra haec inter se optime concilientur; 2° supponit in homine nullas inesse propensiones benevolas, quibus ex amore aliorum inducatur ut propriae suae utilitati modum statuat, vel etiam in aliquibus plane renuntiet, quod frequentissimae experientiae contradicit.

Thesis 38.

Status naturae Roussavianus figmentum est imaginarium et absurditatibus scatens.

Duae distinguuntur in thesi partes:

Prob. Pars prior. Figmentum imaginarium dicendum est factum quodlibet gratis excogitatum, sine ullo prorsus fundamento ex historia et traditione populorum accepto, aut ex natura rerum deducto.

Atqui neque historia aut memoria populorum quidquam innuit quod faveat statui naturae Roussaviano, neque rerum natura ullum praebet argumentum tale quid inferendi. – Ergo.

Prob. min. per partes: et quidem 1° historia jugiter apparet homo in statu sociali, sive civili, sive domestico vivens; neque in monumentis ad vetustissima usque tempora spectantibus, neque in traditione et memoria populorum, ullum est vestigium sive vitae sylvestris et solivagae, sive conditionis in qua homines infra instinctum brutorum haesissent et ab eorum exemplo ad industriam proficere incepissent, sive transitus ad statum socialem, sive deliberationis aut communis conventionis

circa illum statum ineundum. Nihil igitur in traditione praeteritorum temporum favet hypothesi status alicujus primordialis omni sociali consortio alieni.

2° Tantum abest ut natura rerum ullum praebeat principium inferendi statum quem excogitavit Roussavius aliquando obtinuisse, ut potius contrarium omnino ex ea deducendum sit. Quemadmodum quippe commentus est ille scriptor, homo si spolietur necessitatibus et propensionibus adventitiis, quae non ex ejus natura pullulant, sed ex inventione artium enatae sunt, jam status segrex et sylvestris melius respondet primariis illis exigentiis et inclinationibus quae ex ipsa humana natura procedunt. Et re quidem vera si Roussavianae hypothesi ulla debeat ex rerum natura accedere probabilitas, ex eo tantum ea procedere possit quod status ille aptetur primariis illis exigentiis et inclinationibus hominis. Jamvero contrarium prorsus verificatur: etenim primariae indigentiae conservationis, ad victum, vestitum, hostium repulsionem spectantes, omnino requirunt non statum segregem, sed convictum socialem cum aliis hominibus; idque eo magis quo homo est quam caeterae animantes viribus corporis debilior, accretione lentior, instinctu imperfectior, rerum plurium indigus. Item inter primarias inclinationes, naturae humanae per se ingenitas, habetur et propensio ad benefaciendum aliis hominibus. Haec enim inclinatio, quam quisque in se existere experitur, quae et multiplici ratione et effectu se prodit, non innascitur homini ex egoistica proprii commodi cupiditate, sed per se inest ut dispositio quaedam gratuito et essentialiter in alio-

rum felicitatem benevola. Jam vero tali propensioni evidenter non status solitarius, sed socialis vere respondere potest.

Ergo Roussavianum commentum contra rerum naturam excogitatum est.

Prob. 2ª Pars thesis: I Absurdum est fingere statum feliciorem et a natura intentum eum esse in quo homo nequit prospicere necessitatibus vitae non factitiis, sed ex ipsa naturae humanae physica constitutione oriundis.

Atqui homo, propter ipsam constitutionem physicam et leges evolutionis corporeae, multis premitur necessitatibus vitae materialis, quibus sine auxilio aliorum hominum subvenire non potest. Ita homini pueritia est diuturnior et lentior accretio corporis, quo tempore nequit sibi ipse opitulari; pluribus etiam per totam praesentis vitae durationem objicitur infirmitatibus, morbis et periculis, quibus per se solus mederi non valet: quia natura eum destituit instinctu illo ingenito, quo caeterae animantes necessaria pro datis adjunctis media ac remedia et reperiunt et procurant; item natura non dedit homini instrumenta illa et innatas aptitudines, quibus mirandum in modum variis et efficacibus instruxit alias animantium species nec eorum defectum sine rationis usu et aliorum benevolo subsidio supplere ulla ratione potest homo.

Absurdum ergo est fingere naturalem et feliciorem esse hominis statum prorsus segregem, et omni alio-

rum hominum consortio, vel domestico, carentem.

II. Absurdum est ponere statum naturae in omnium aequalitate: quum natura per se inducat magnam inaequalitatem tum virium corporis et animae, tum necessitatum et indigentiarum.

III. Absurdum item ponere statum naturae in absoluta independentia: quum homo essentialiter dependeat a Deo, et naturaliter in multis etiam ab aliorum benevolo juvamine.

IV. Absurdum felicitatem constituere in libertate quidquid agendi pro libitu: quum felicitas, si praesens vita exclusive spectetur sola, prae omnibus requirat plenam sufficientiam prospiciendi suis cujusque necessitatibus; haec vero sufficientia nequit consistere cum illa libertate, quippe quae necessario avertit benevolentiam aliorum illi sufficientiae necessariam.

V. Absurdum confingere ens quodpiam libertate frui, nec rationis usu pollens, nec lege honestatis ligatum.

VI. Absurdum denique affirmare statum aliquem esse naturalem et feliciorem, et simul statuere omnes homines talem statum sponte deseruisse, ut ad infelicem et minus naturalem transirent.

<u>Secunda sententia</u>. tenet statum societatis civilis ita esse naturalem ut, sit a natura praescriptus seu obligatorius, non quidem singulis hominibus, sed humano generi generaliter sumpto.

<u>Tertia sententia</u>. Contendit naturalem qui-

dem esse hunc statum; sed hoc tantum sensu, quod natura ad eum inclinet homines, licet non praecipiat ut statum illum ineant. Hanc et tuetur:

Thesis 39.

Status societatis civilis homini naturalis est, licet per se non sit obligatorius.

Sensus thesis. Naturalem hic dicimus illum statum ad quem naturaliter inclinatur homo. Contendimus autem statum societatis civilis non esse obligatorium, sive pro familiis, sive pro individuis quibuscumque, sive pro genere humano universim sumpto. Non tamen negamus fieri posse ut aliquis homo individuus, vel etiam aliqua familia obligetur lege naturali ad permanendum in societate aliqua civili jam constituta; sed casus ille rarissimus tunc tantummodo per accidens contingere potest, quando discessus illius individui, vel familiae, inferret illi societati damnum irreparabile.

Prob. 1ª Pars. Iᵐ Argum. Ex naturali hominis inclinatione.

Ille est status naturalis hominis ad quem naturaliter inclinatur. Atqui.... Ergo.

Prob. Min. Homo naturaliter inclinatur ad eam vivendi conditionem in qua 1° melius consulitur explendis singulorum necessitatibus naturalibus, et juribus ab improborum malevolentia tuendis; 2° facilius et plenius procuratur perfectio naturalis et

evolutio facultatum, et 3° perfectius satisfit benevolentiae homini innatae erga alios homines. Atqui haec tria quadrant in statum societatis civilis. Ergo ad eum ineundum homo natura sua inclinatur.

Majoris ex qua procedit hic syllogismus veritas consideranti facile liquet: quum natura qualibet sponte inclinet ad id quod subjecto bonum est.

Minor vero probatur per partes: Etenim

1° In societate civili facilius prospicitur necessitatibus singulorum quum physicis, tum moralibus: physicis quidem, quia ex mutuo commercio et collato plurimorum industria plura suppeditantur media et remedia, quae neque in vita solitaria, neque in ipso convictu domestico praesto esse possint. Moralibus verò necessitatibus aptius consulitur, quia ex multarum familiarum consortio facilius acquirit quisque officiorum suorum ac jurium cognitionem qua vita moralis recte ordinetur; eaque cognitio plenior etiam et determinatior obtinetur, quam in statu mere domestico. Praeterea ex splendore cultus publici ac solemnioris, qualis in societate ampliore haberi potest, magnum accedit animo adjumentum piis erga Deum motibus fovendis, et exercendis officiis religionis, quibus continetur totius vitae moralis pars praestantissima. — Vis autem publica qua instruitur auctoritas socialis media praebet et ad jurium laesiones praepediendas efficacissima, et ad laesa jam jura vindicanda atque resarcienda: talis autem jurium tutela extra coetus illos civiles si quidem obtineri potest aliqua, ea certe non

nisi imperfecta erit et in multis ab optato fine deficiens, propter improborum solitam audaciam et astutiam, multorumque malevolorum nimiam potentiam.

2° Evolutio facultatum et correspondens perfectio naturalis obtinetur progressu scientiarum artiumque, tum liberalium tum mechanicarum. Jam ad progressum illum requiritur divisio laboris et concursus multorum ingeniorum stabiliter in eamdem aliquam partem promovendam connitentium. Atqui sufficientia illius divisionis, efficacia concursus, stabilitas contentionis, harmonica ordinatio conaminis, et debita securitas longe facilius et plenius procurari possunt in statu civili: ergo et perfectio ex iis consequens.

3° Homo natura sic comparatus est ut aliis bene et velle et facere naturali propensione cupiat, non solum egentibus opem ferendo, sed et propriae felicitatis fructum aliis etiam communicando, saltem quantum citra proprium incommodum fieri potest: ita docti naturaliter cupiunt doctrinae suae sive verbo sive scriptis alios quoque facere participes; locupletes et opulenti feruntur ut divitiarum suarum emolumenta in alios quoque derivent: atque illa suae prosperitatis extensione et sui quasi diffusione, bonis et commodis propriis videntur frui delectabilius. Jam vero naturali hujus modi benevolentiae longe ampliorem in societate civili patere campum nemo est qui non videat.

Argum. IIm ex facultate loquendi

Ea conditio est homini naturalis in qua perfectius et utilius exercetur facultas qua homo naturaliter prae.

ditus est.

Atqui facultas loquendi, quae homini naturaliter competit, perfectius et utilius exercetur in societate civili. Ergo.

Major patet: nam status naturalis ille est qui convenit naturae: ad hunc enim naturaliter etiam homo inclinatur.

Minor prob. 1° Exercetur perfectius, quia facultas loquendi perficitur ex consortio aliorum hominum: ex hoc nimirum consortio multiplicantur et perficiuntur conceptus qui sermone exprimuntur. 2° Exercetur utilius: nam in societate civili utilitas communicationis per sermonem ad plures extenditur, et majora bona aliis confert propter ipsum majorem numerum conviventium.

Argum. III. ex facto.

Ille est status homini naturalis ad quem universaliter et sponte homo devenit. Neque enim homo sponte et universim ad statum aliquem colendum induci potuit, nisi ille status respondeat inclinationi homini naturali.

Atqui facto constat hominum genus ita sponte et universaliter ad civilem societatem devenisse, ut pauci admodum sint qui extra illum statum vel vivant vel unquam vixerint. Ergo.

Prob. 2ª Pars thesis: Illud unum per se obligatorium est, cujus omissione violaretur ordo moralis, quodque propterea medium est sine quo ad finem ultimum homo pervenire non possit.

Atqui extra societatem civilem sufficit homo ser-

vare ordinem moralem et ita pervenire ad finem ultimum. Ad hoc enim satis est ut ratione utatur, non perfecte sed aliquatenus evoluta, quantum scilicet opus est ut cognoscat legem naturalem. Talis autem evolutio in societate mere domestica obtineri potest. Ergo.

Thesis 40.

Societas civilis ex naturali hominum inclinatione reipsa orta est.

Sensus thesis, si cum praecedentibus thesibus comparatur, facile patescit. Postquam enim probatum est conditionem vitae civilis inclinationibus naturalibus hominis plane respondere, hic asseritur societates civiles, quod ad factum attinet, ea ipsa illa inclinatione ortas esse cui homines sponte obtemperaverint; ac proin ratione causae non esse arbitrariam sed proprie loquendo naturalem.

Prob. 1°. Ex universalitate illius conditionis vivendi.

Illa conditio vitae orta est ex naturali inclinatione quae in humano genere universim vigeat, ad quam genus humanum universaliter et perpetuo devenit.

Atqui ex quo multiplicari coepti sunt homines, semper et ubique terrarum devenit genus humanum ad statum societatis civilis.

Ergo status ille ortus est ex naturali tendentia hominum ad talem statum amplectendum.

Prob. maj. Factum adeo universale et constans nequit habere causam proportionatam nisi quae et ipsa

universaliter vigeat in genere humano, universalitate nimirum tum temporis, tum spatii. Atqui causa ita universalis alia non est nisi inclinatio quaedam omnibus hominibus insita et ex ipsa eorum natura pullulans. Ergo.

Prob. 2°. Ex fine societatis civilis.

Omnis societas arbitraria finem habet particularem et quoad elementa plane determinatum. Atqui societas civilis finem habet prorsus generalem et cujus elementa non sunt ita determinata. Ergo non est societas arbitraria. Cum autem non sit proprie loquendo necessaria, restat ut ortum habeat ex naturali impulsione hominum ad talem societatem ineundam.

Prob. maj. Omnis societas arbitraria oritur ex libera electione voluntatis prosequendi finem ope societatis obtinendum. Atqui electio quaevis libera voluntatis versatur circa bonum aliquod particulare et determinatum. Ergo societas omnis arbitraria finem habet particularem et plane determinatum.

Objectiones.

Obj. I. Ut status naturalis hominis dignoscatur, ipsum exuere oportet omnibus donis superadditis et facultatibus arte acquisitis. Atqui tunc homo sylvestris relinquitur, in statu Roussaviano. Ergo.

Resp. Exuere eum oportet facultatibus naturae sponte evolutis, neg. Quin neque sic haberetur homo Roussavianus, sed homo cui ratio essentialis est, et qui in familia a natura ipsa constituitur.

Obj. II. Status societatis civilis supponit ideas uni-

versales; nam supponit conspirationem omnium in unum bonum commune, qua tale; qui conceptus implicat ideam universalem boni communis, et relationis mediorum ad illud bonum. Atqui ideae universales ope sermonis comparantur.

Resp. breviter. Requiruntur ideae universales, non tamen necessario ideae magis reconditae, quae utique non solent acquiri nisi ope sermonis. Jam vero ipse sermo homini naturalis est. Ergo objectio ruit.

Obj. III. Multi reperti sunt homines in America et Africa ac locis poli proximis belluarum more viventes, sine religione, sine legibus, sine moribus; cujusmodi sunt Hurrones, Hutentolti, Laponii aliique. At hi in statu naturali manebant. Ergo status naturalis hominis a belluino minime differt.

Resp. Tertium hoc Roussavii argumentum ita solvit Liberatore (1). "Nemo est qui non videat in praesenti historiae luce Roussavium in describenda conditione earum gentium caecutire. Etsi enim illae barbaris moribus utuntur, haud tamen ea stupiditate laborant, quam ipsis fabulator noster appingit. Nam certe rationis usu fruuntur, ac Dei legisque naturae notionem, utcumque depravatam et erroribus implexam, aliquam tamen possident, et consortio non solum domestico sed etiam quadantenus civili continentur. Ceterum quidquid sit de miseris ejusmodi nationibus, probandum esset Roussavio earum conditionem naturalem esse et non potius recessum defectionemque a naturali statu,

(1) Liberatore, n. 35.

propter peculiares circumstantias, in quas fortuito inciderunt.

Obj. IV. Status societatis civilis per se inducit mala majora subeunda quam bona obtinenda, quia fere in omnibus societatibus nimia est restrictio libertatis. Sed melius esset carere iis bonis, quae societate civili obtinentur, et habere libertatem non nimis coarctatam, maximum enim inde oritur impedimentum consequendi finis ultimi; quum illa restrictio libertatis reipsa vergat in impedimentum boni moralis et licentiam omnis mali: restrictio verae religionis; – corruptio servitii militaris; – educationis publicae perversio; – libertas propagandi omnes errores, etc.

Resp. Negatur haec oriri per se ex statu societatis civilis; sed Conc. fieri posse ut haec aliquando dominentur latissime: at non semper sic fuit: ante perturbationem gallicam non cogebantur omnes ad militiam exercendam, non erat tunc effrenis libertas preli, etc.

Obj. V. Ex Hobbes. In statu naturae quisque jus habet ad omnia. Hinc sequitur laedendi voluntas et mutuum bellum omnium in omnes. Nec vero ejusmodi nocendi libido ex eadem causa omnibus innascitur. Nam homines in statu naturae vel sunt modesti et suas vires aeque aestimantes, vel sunt ferocis ingenii ac tales, ut nil sibi non arrogent. Si hoc contingat, profecto hi ad alios injuria afficiendos incitantur; sin primum eveniat, voluntas laedendi in illis exoritur ex necessitate se tuendi ac res suas suamque libertatem vindicandi. Deinde, ingenia diversa sunt et mutuo dissentiunt. Dissensus autem odium et contemptum parit; atque hinc nocendi desiderium et bellum emergit. Denum, nisi

ad mutuum bellum natura homines inclinasset, cur viatores arma gererent, cives fores domorum clauderent, suprema potestas militias instrueret, et similia?

Resp. Hobbes his argutiis ineptire nemo non videt. Nam jus illud omnium ad omnia, non modo ex systemate resultat, quod falsum esse superius demonstravimus; sed etiam pugnantibus inter se conceptibus constat. Et sane ita cuivis homini competeret, ut a ceteris aequo jure impediri et omni effectu frustrari posset. At, quaeso, quodnam novum genus juris id esset, quod nullus revereri teneretur, sed omnes sine justitiae jactura infringere possent? Nonne ad essentiam juris pertinet, ut ceteros plane ad officium obliget? Quod autem addit de differentia inter temperantes homines et violentos, id non ad roborandam sed ad infirmandam potius ejus sententiam dictum videtur. Nam si modesti illi homines suas vires aequipendunt, et aliis idem, quod sibi, permittunt, inter se pacem procul dubio servabunt. Bellum igitur ab iis excluditur; quod ad summum inter bonos vigebit et malos, qui ad inferendam injuriam parati sunt. Sed ne id quidem ab inclinatione naturae procederet, sed a morum perversitate, qua homines nequam seipsos inquinarunt et ad laedendos alios permoventur. Quod autem fert natura non a pravorum hominum sed bonorum consuetudine dijudicandum est. Ingeniorum vero certamen, quod aggeritur, in primis commune non est. Multi enim pacifica mente donantur et aliis facillime acquiescunt. Qui vero ab aliis discrepant, modo cordati sint et prudentes, satis intelligunt opinionum differentiam nil concordiae voluntatum detrahere. Ac si quando contrarium accidit, id non ab ordine

naturae, sed a defectu individuali repetendum est. Denique tertia difficultas, si quid valeret, bellum non modo in statu naturae sed etiam in civili probaret. Nam, etiam societate constituta, cautiones illae adhibentur. At neutrum revera probat. Non enim, quia natura ad alios laedendos inclinet, quisque a violentia aliorum munire se studet; sed quia multi sunt, qui, naturali benevolentia posthabita, ab ordine naturali recedunt idcirco ad horum violentiam propulsandam praesidia privata et socialia conquirit (1).

Obj. VI. 1º Natura a) unumquemque hominem independentem fecit. Homo vero in societate civili positus jacturam facit independentiae, quia politicae subditur auctoritati.

b) Natura inclinat singulos ad suum bonum quaerendum. In civili vero convictu, singulorum bonum bono communi subordinatur.

Resp. ad 1m Dist. Natura fecit hominem independentem a quavis potestate, neg.; a potestate civili, subd., non subjecit hominem civili potestati immediato praecepto conc., mediantibus naturalibus propensionibus et indigentiis neg.

Dist. min., ita tamen ut haec jactura bonis majoribus compensetur, conc., secus neg.

Natura unumquemque fecit parentum potestati imo cuicumque juri validiori subjectum: jus enim validius naturalem independentiam coarctat; civili vero potestati homines subdidit eodem modo quo eos ad civile consortium attraxit.

---

(1) Liberatore, n. 35.

Quod si in civili consortio homo subditur legibus, quae naturalem independentiam aliquantulo magis coarctant, haec coarctatio humanae naturae non repugnat, quia status socialis est homini naturalis; bona vero quae hic status confert, modicae illi jacturae omnino praeponderant.

Ad 2^m Dist. In societate civili bono communi subordinatur bonum singulorum finale, neg.; bonum aliquod quod rationem habeat medii ad finem non necessarii, tr.

Homo in eo quod bonum commune pro viribus procurat, potissimum si id praestet cum aliquo rerum suarum detrimento, maximum suum bonum assequitur, nempe bonum honestum. Advertendum deinde unumquemque dum commune bonum procurat, sibi quoque prospicere. Bonum enim commune est bonum singillatim omnium qui in societate degunt (1).

Obj. VII. Contra 2^am partem thesis 39: Probant suam sententiam adversarii: Ad illud ex jure naturae immediate obligamur, sine quo debita perfectio generis humani attingi nequit. Atqui extra consortium societatis civilis non potest attingi debita perfectio generis humani. Nam extra societatem civilem homines etiam in familia coadunati secundum duo inveniuntur insufficientes quoad plenam suam perfectionem acquirendam, seu quoad omnes suas indigentias explendas; nimirum: 1° secundum quod non possunt valide tueri sua jura contra aggressiones improborum; et 2° secundum quod non possunt comparare materiam requisitam ad ple-

---

(1) Tongiorgi 407 & 408.

nam suarum facultatum evolutionem. Ergo ad societatem civilem homines jure naturae obligantur.

Resp. ad Maj. Dist.: Sine quo nequit attingi perfectio illa quae est per se connexa cum obtentione finis ultimi tanquam hujus consequendi medium necessarium, Conc. Sine quo nequit attingi perfectio qualibet alia, ad hoc obligamur, Neg. -

Ad Min. Jam vero extra societatem civilem potest procurari quaecumque sive individui sive generis humani perfectio est quae medium necessarium ad obtinendum finem ultimum.

§ 2. Origo historica.

Ut sensus hujus quaestionis teneatur, advertendum est homines neque ab ipsa natura physice determinari neque stricte obligari ad constituendam societatem aliquam civilem. Igitur inquirendum est quonam pacto inducti sint ad eam ineundam. Quae quaestio habet duas partes:

1º) Quonam pacto materia remota societatis civilis, i. e. homines, seu familiae, facta sit materia proxima, i. e. determinata ut vellet hic et nunc constituere societatem civilem.

2º) Quo facto materia jam proxime determinata formaliter constituta fuerit in statu societatis civilis.

Ad 1am partem respondet Tongiorgi (1).

(1) Ethic. 402 & 403.

" Factum princeps ex quo societas civilis juxta primam naturae intentionem sponte dimanat, est familiae propagatio. Postquam enim fratres eadem familia nati, connubia inierunt filiosque procrearunt, contineri amplius in eadem domo non possunt. Hinc domos multiplicare necesse est; sed cum amor et mutui auxilii necessitas fratres omnino separari vetet, domus multiplicantur quidem, sed altera prope alteram constituitur, ut mutuae habitantium relationes non abrumpantur. Hoc pacto vicus exsurgit, et ex vico civitas ac natio.

Ceterum non omnes societates hoc pacto ortas esse, facile concedi potest. Quaedam enim societates oriri potuerunt vel ex libero plurium familiarum non cognatarum in eundem locum convenientum consensu, vel ex adventu extraneorum in territorium jam ab aliqua familia occupatum, vel ex alicujus hominis potestate qui independentes a se familias suo dominatui subegerit, vel ex aliis similibus causis.

Ad 2am partem, quae est magis philosophica: factum quo materia proxime disposita ad secundam societatem civilem, talem societatem hic et nunc formaliter constituit, est communis et voluntarius consensus omnium sociorum in bonum sociale communi actione procurandum.

Articulus II.

De fine societatis civilis.

<u>Sensus quaestionis.</u> Inquiritur hic quis sit scopus ob quem existit societas politica, seu quodnam sit illud bonum circa quod conspirant membra societatis, et ad quod consequendum ipsa societas constituta est.

Circa hanc quaestionem 1° de momento quaestionis; 2° variae sententiae exponendae; 3° vera sententia statuenda.

§1. Momentum (1).

"Maximi momenti est in jure sociali praesens vestigatio; idque triplici potissimum ex causa. Primum, quia nisi finis societatis et bonum, quod illa assequi nititur, rite determinetur, dirigi sapienter nequit ejus operatio, nec definiri certo poterit aut quam destinationem implendam civilis potestas spectare debeat. Deinde, quia exinde repetendum est criterium, quo perfectio cujusque societatis dijudicetur; quae certe eo praestabilior erit et excellentior, quo magis scopo suo propinquabit. Tertio, quia non aliunde, quam ex finis consideratione, mensura desumi potest cum officiorum et jurium, quae civili auctoritati competunt, tum etiam limitum, quibus illa vi naturae coercetur.

§ 2. Variae sententiae

<u>I° Sententia</u> est antiquorum philosophorum et jurista.

(1) Liberatore, n. 40.

rum, ad quam accedunt implicite permulti recentiores, maxime politici. Secundum hanc sententiam, finis societatis civilis est bonum aliquod ipsius societatis formaliter sumptae, bonum status, ut aiunt: nimirum perfectio ipsius entis socialis; quae perfectio coalescit ex triplici elemento: ex multitudine sociorum: ex qua parte eo perfectior societas, quo plures continet socios; – deinde ex perfectione unitatis moralis illius multitudinis: hinc eo perfectior societas, quo major vis unitiva; – tandem ex quantitate rerum, sive physicarum sive intellectualium sive moralium quae immediate subduntur actioni potestatis civilis, vel entis socialis: eo ergo perfectior erit societas, quo major est influxus hujus potestatis. Hanc sententiam tenent Doctrinarii.

IIa sententia. Finis societatis civilis est remotio impedimentorum boni sociorum, seu membrorum societatis.

Duplex modus proponendi hanc sententiam: Alter protestanticus: finem societatis civilis reponi in tutela negativa jurium sociorum. Licet vero hic modus ab auctoribus protestanticis potissimum inductus sit; tamen a non paucis jam admittitur qui protestantismo nulla ratione adhaerent, imo et a multis catholicis.

Alter modus Kantianus ita a Liberatore exponitur: (1)

"Kant, rationalistico principio innixus de absoluta hominis independentia, plenam libertatem voluntatis, tanquam a ratione requisitam, homini tribuit; eamque in hoc collocat, quod voluntas se mere a priori ad operandum inflectat, nimirum propter solam legem rationis, remotis ceteris impressionibus empiricis. Jam vero hae impressiones, quae removeri debent, du-

(1) n. 41.

plicis generis esse possunt: aliae internae, quae ab appetitu et affectibus animi; aliae externae, quae a vi quadam humana, actionem nostram praepediente, procedant. Hinc ordinem moralem distinguit ab ordine juridico. Nam quae leges tutantur libertatem internam, et coactionem important ab homine in seipsum exercendam, pertinent ad moralem; quae vero respiciunt libertatem externam et coactionem aliorum jubent, ne ab agendo nos impediant, jus constituunt.

At quoniam libertas externa per se limite caret, et cuique homini competit, et circa idem objectum versatur, nempe mundum adspectabilem; consequitur hinc ut mutuus inter homines conflictus enascatur, quem ratio pati non potest. Quare praeceptum ab ea imponitur: Ita restringendam esse libertatem cujusque, ut simul constare possit libertas aliorum. Hoc praeceptum, principium coexsistentiae appellat, ex eoque derivari ait cetera, quotquot exstant, praecepta juridica, sive matrimonium, sive dominium, sive quaslibet alias hominum relationes respiciant. Hinc status seu politica societas exsurgit, tamquam postulatum hujus principii coexsistentiae. Nam cum homines individui propter sensibilem naturam, quae rationi contradicit, illi principio difficile admodum obtemperassent; necesse fuit ut simul congregati vim publicam crearent, quae potestate sua renitentes ad obediendum cogeret et mutuam coëxsistentiam tueretur. Quapropter civili societati scopus alius non praefigitur, nisi aequalis coarctatio, atque ideo mutua harmonia, libertatis singulorum.

IIIª Sententia communis fere philosophorum catholicorum, secundum diversos modos proponi solet. — Haec sententia tenet tria: 1° finem societatis politicae esse bonum aliquod commune, temporale, tum negativum, tum positivum, illudque spectans ad totam

activitatem sociorum. 2° Hoc bonum commune totum quantum ordinari ad perfectionem individuam sociorum. 3° Hoc idem bonum commune subordinari ordini morali (1).

§ 3. Vera sententia

Thesis 41.

Finis societatis civilis est procuratio communis mediorum honestorum quibus perfecte exerceantur jura sociorum.

Expositio. Quum societas civilis non sit aggregatio aliqua arbitraria, in quam prolibitu suo confluxerint homines, sed associatio quaedam naturalis, quae nimirum ex ipso naturae impulsu sponte enascatur, quis sit ipsius scopus non aliunde exquirendum nisi ex natura ipsa inclinationis illius quae homines ad societatem civilem constituendam inducit. Omnis quippe societatis finis determinatur a causa ex qua orta est ipsa societas.

Dicitur autem in thesi illum finem esse procurationem mediorum communem i. e. quae variarum partium societatis communi conspiratione perficiatur. Media autem illa sunt tum negativa, quae consistunt in remotione impedimentorum exercitii jurium; tum positiva, illa

(1) Variae formulae apud catholicos usitatae ad has ferme reduci possunt; ut dicatur finis societatis civilis esse: a) salus publica; – b) felicitas communis. – c) tutela jurium; – d) securitas interna et externa; – e) progressus naturae humanae; – f) copia bonorum externorum; – g) expleti animi quies; – h) Ordo exterior pro communi prosperitate sociorum, interno moralitatis ordine informatus; – i) facilior et cumulatior assecutio communis securitatis, commoditatis et perfectionis (Taparelli). – k) sociorum jura sartatecta custodire, ut ipsi pace et tranquillitate externa vitae temporalis frui possint, atque facultates suas per legitimum earum usum evolvere atque perficere. (Jouin)

nimirum omnia quae juvare possunt ad jura exercenda, sive ut materia sive ut instrumenta.– Dicitur dein perfecte, i. e. cumulate, ample, tum quoad facilitatem tum quoad extensionem exercitii jurium.– Dicimus autem procuranda esse media quibus exerceantur jura, non tamen procurandum esse ipsum exercitium jurium: hoc enim relinquitur libero arbitrio civium.

Notandum est 1° in hac vita, in qua non obtinetur finis ultimus, sed ad eum acceditur, homines posse semper in exercitio suorum jurium perfici per evolutionem suarum facultatum; 2° jura quibus prospiciendum est esse cujusvis speciei, sive innata, sive adventitia seu acquisita.

Prob. Illud bonum est finis naturalis societatis civilis ad quod obtinendum natura homines inducit ut in tali societate vivant.

Atqui homines ad societatem civilem natura inclinat ut per eam suppleant insufficientiam tum individuorum tum societatis domesticae, ad sibi procuranda omnia media, sive negativa sive positiva, quibus perfecte exercere possint jura homini competentia, sive naturalia sive adventitia.

Ergo expletio talis insufficientiae est finis societatis civilis.

Prob. min. Emolumenta illa propter quae homo ad societatem civilem inclinatur, reducuntur ad pleniorem expletionem necessitatum, efficaciorem defensionem jurium, majorem perfectionem et evolutionem facultatum et tandem ad ampliorem exercitationem innatae benevolentiae, neque in illius boni communem procurationem ullum sibi praestituunt limitem ultra quem nolint progredi.

Atqui prosecutio indefinita illorum emolumentorum connectitur cum communi prosecutione mediorum honestorum quibus perfecte exerceantur jura sociorum.

Ergo scopus ob quem homines ad societatem civilem inclinat natura est ipsissima illa prosecutio.

Scholion I. Finis societatis civilis proximus est temporalis; nam media illa juris exercendi continentur bonis vitae praesentis.

Scholion II. Finis ille ordini morali subjacet a quo pendent omnia jura, cui etiam omnes operationes et tendentiae adaptari debent.

Scholion III. Societatis civilis finis remotus est felicitas temporalis sociorum in actu primo considerata. Quum enim felicitas hujus vitae in actu secundo in eo resideat, quod homo exerceat facultates suas, eas secundum rectam humanarum actionum normam explicando, patet illum esse beatum in actu primo cui suppetit copia eorum omnium quae ad exercitium illud perfecte praestandum necessaria sunt. Jamvero societas politica quum intendit procurationem illorum mediorum, tamquam finem suum proximum, eo ipso intendit exercite ut singulis civibus eorumdem suppetat copia.

Scholion IV. Finis remotissimus et omnino extrinsecus societatis politicae est ipsa felicitas hominis in futura vita consequenda, seu finis ultimus ob quem obtinendum creatus est homo. Est finis hic remotissimus, nam ad ipsum ordinatur ipse finis in hac vita possidendus. Est etiam respectu societatis politicae, extrinsecus, quia societas illa per se nullo modo directe procurat hunc finem, sed tantum media remota quibus socii possint, si velint, finem illum facilius sibi procurare.

Scholion V. Crisis sententiae P. Liberatore: "Scopus societatis politicae est ordo exterior pro communi prosperitate sociorum interno ordine morali informatus." Haec formula licet

possit fortasse reduci quoad sensum ad veram sententiam, est tamen huic sententiae exprimendae adeo parum accommoda, ut potius videatur ab ea prorsus dissidere. Ordo enim exterior, juxta communem hujus locutionis intellectum, non includit procurationem omnium mediorum quibus possint socii exercere jura, sed potius tantum harmonicam quamdam ordinationem in ipso exercitio jurium singulorum sociorum.

Scholion VI. Crisis sententiae P. Jouin: "Finis proximus societatis civilis est sociorum jura sarta tecta custodire, ut ipsi pace et tranquillitate externa vitae temporalis frui possint, atque facultates suas per legitimum earum usum evolvere et perfice." Haec sententia ad veram accedit, non tamen aeque distincte exprimitur. Imo, si presse verba accipiuntur, haec formula videtur potius aequipollens formulae Patris Lib. Jura enim sarta tecta custodire, qui assignatur ut proprius finis societatis, per se non implicat procurationem mediorum positivorum quibus haec jura cumulatius usque possint exerceri; sed tantum vel tutelam jurium negativam, vel eorum coordinationem harmonicam.

Scholion VII. Alia est formula celeberrima, qua dicitur finem societatis politicae esse bonum commune, temporale et externum. Haec formula potest explicari juxta veram sententiam, sed satis confuse illam exprimit. Bonum enim externum sensu obvio videtur tantum complecti bona fortunae, non scientias, artes, aliaque bona ordinis superioris.

Scholion VIII. Alia est formula: Finis societatis civilis est tutela jurium. Quae formula hoc habet incommodi quod videtur continere tantum partem negativam, nimirum remotionem impedimentorum quae exercitio jurium obstant. Prop-

terea alii dicunt illum finem esse tutelam tum negativam tum positivam jurium quae locutio est quidem minus perspicua, sed plene sufficiens.

Scholion IX. Alia formula sua brevitate commendatur: Finis societatis civilis est prosperitas temporalis sociorum. Quae quidem exposita prorsus aequivalet verae sententiae. Hoc tamen habet incommodi, quod per se non satis perspicue indicat in quo consistat prosperitas illa temporalis. Nec enim innuit bonum praesentis vitae semper subordinari et coordinari legi honestatis, a qua jura omnia procedunt; sed ansam praebere potest eorum sententiae qui existimant ordinem politicum, seu, uti dicunt, juridicum, praescindere ab ordine morali: ut ita perfectio societatis civilis in sua tendentia ad finem proprium constituatur in procurando quam maximam summam bonorum temporalium, etiam quae per fas et nefas obtinenda sit.

Corollarium 1um. Scopus societatis politicae non est perfectio ipsius entis socialis formaliter sumpti, quum haec perfectio a natura homines ad societatem civilem compellente non intendatur absolute nec propter se, sed unice tamquam medium ad felicitatem temporalem consequendam, in quantum praecise ad hanc felicitatem illa perfectio utilis esse possit.

Corollarium 2um. Qui finem societatis civilis reponendum existimant in tutela negativa jurium, hi partem illius boni considerant ad quod obtinendum societas hujusmodi a natura intenditur, et cujus totalitate constituitur ejus finis proprius et naturalis.

Corollarium 3um. Eodem vitio et pluribus aliis laborat systema Kantii, finem societatis civilis reponi arbitrantis in harmonica coarctatione libertatis civium. Haec enim

ad summum pars aliqua esse potest boni illius totalis ad quod ordinatur societas. Praeterea 1° falsissimum est principium omnimodae separationis inter ordinem moralitatis et ordinem juridicum, quo nititur totum systema. 2° Ipsa illa sententia ansam facile praebet exaggeratissimo despotismo: ubi enim ab ordine morali abstrahitur, " coarctatio libertatis nullis limitibus circumscribenda videri potest, dummodo harmonice fiat et omnes aeque compescat. - 3° Consectaria infert pessima." Nam, ut ad rem Liberatore (1), cum quaeque praecepta juridica, circa quae coactio exerceatur, non aliunde in hac hypothesi deriventur, nisi ex principio coexsistentiae; nihil civilis potestas prohibere poterit ex iis rebus, quae ita libertati unius favent, ut alterius libertati non noceant. Hinc neque suicidium, neque blasphemiae, neque sacrilegia, neque publica scandala prohiberi poterunt, neque pactiones utcumque turpes, modo fiant mutuo consensu partium, propterea quod juridice sint indifferentes, cum libertatem contrahentium minime laedant. Et sane rationalistae, qui severitati Logicae tenacius adhaerent, aperte fatentur, societatem non posse suis legibus neque divortia, neque polygamiam, neque incestus damnare aut punire, modo ex libero consensu oriantur; siquidem juxta Kantianum principium nequit vis externa adhiberi contra usum libertatis, qui alterius libertati non detrahit.

Corollarium 4°. Negari non potest ex contingere posse temporum adjuncta in quibus utilitas communis sociorum exposcat ut finis a societate aliqua civili immediate procurandus coarctetur intra limites tutelae negativae jurium. Sed

---

(1) Liberatore, n. 42.

hic finis ita coarctatus non est ipse naturalis scopus propter quem homo societatem civilem ineundam impellitur, verum scopi illius pars tantum; ac proin coarctatio hujusmodi neque per se aut per ipsam naturam societatis inducitur, neque societati civili universaliter sumptae convenire potest; sed ubi adjuncta illam fieri exigunt, per pactum tantum aliquod accidentale institui illa potest, et ad tempus conservari: quamdiu nimirum ob adjuncta hujusmodi restrictio ad bonum sociale requiritur. Pactum vero hanc coarctationem inducens plerumque vocatur constitutio, vel lex fundamentalis.

Articulus III.

De structura intima societatis

Tria examinanda sunt:

§ 1. Quaenam sit materia societatis civilis

§ 2. Quae forma

§ 2. Quae natura compositi ex materia et forma exsurgentis.

§ 1. De Materia.

Materia societatis civilis distingui potest remota et proxima. Materia remota sunt individuae personae in societatem coalescentes; proxima vero sunt familiae et illae personae quae quum prorsus sint sui juris, extra familiam degunt; quae propterea considerari debent quasi ipsae sibi familiam, utique imperfectam, efformantes. Dici ergo potest

materiam proximam non esse individuos homines, sed familias constitutas sive formaliter sive aequivalenter tantum.

Haec autem doctrina quum in re sociali ordinanda maximi sit momenti, severius probanda est. Sit ergo

Thesis 42.

Materia proxima societatis civilis non sunt individui homines sed familiae.

Probat. Materia proxima societatis civilis sunt illa subjecta quae ad talem societatem ineundam a natura impelluntur et quatenus ad eam impelluntur. Atqui ad societatem civilem constituendam non impelluntur homines qua sunt singulares personae, sed familiae, et individui in quantum ad familiam pertinent. Ergo non individui, qua tales, sed familiae sunt materia proxima societatis hujus.

Ad maj. Major nil enuntiat nisi notionem materiae proximae applicatam societati civili. Materia enim proxima cujuscumque societatis sunt homines proxime dispositi ut hanc societatem constituant, seu homines in quantum determinati vel efficaciter inducti ad hanc societatem constituendam.

Prob. min. Ad societatem civilem ineundam impelluntur homines praecise in quantum praediti sufficientia incompleta ad perfectum exercitium jurium suorum, ut scilicet quoad hanc insufficientiam compleantur. Atqui homines in quantum praediti sufficientia illa incompleta non sunt individui qua tales; ut sic enim sunt prorsus insufficientes, sed et familiae et individui, in quantum sunt partes familiae

Individui enim ope familiae acquirunt sufficientiam aliquam, sed non completam ad exercitium jurium homini competentium. Ergo ad societatem civilem impelluntur homines non qua sunt individui seu singulares personae, sed familiae, et individui in quantum ad familiam pertinent.

N.B. Quod de familia naturali, idem dici potest de familia arbitraria ut de familia religiosa, etc.

2° Qui separati vivunt ab omni familia quum non acquirant aliquam sufficientiam ex familia, ipsi sibi quasi familia sunt, et sic fiunt materia proxima societatis civilis.

Scholion. Ex notionibus hic expositis circa originem et finem societatis civilis collatis cum iis quae spectant ad societatem domesticam sequitur:

1° Finem societatis utriusque ordinari ad felicitatem praesentis vitae individuorum hominum et ad perfectionem generis humani;

2° Hanc felicitatem et perfectionem procurari primo proxime, licet per se tantum imperfecte, fine societatis domesticae, dein remote, licet perfectius, fine societatis politicae, quatenus nimirum haec supplet insufficientiam familiarum ad prosperitatem tum individuorum tum generis humani procurandam.

3° Coordinationem propterea illorum bonorum hanc naturaliter haberi: a) finis societatis politicae proxime ordinatur ad perficiendum finem societatis domesticae; — b) hic vero proxime ad prosperitatem individuorum et generis humani; — c) coordinatio boni seu finis societatis civilis ad bonum familiae non ita intelligenda

est, quasi finis illius societatis subordinetur bono alicujus familiae seorsim sumptae, sed subordinatur bono familiarum quibus constituitur illa societas universim acceptarum.

§ 2. De forma.

Forma cujuscumque entis est illud elementum quod accessione et unione sui cum materia constituit ens in suo proprio esse. Hinc forma societatis civilis est ipsa conspiratio personarum sui juris in finem hujus societatis proprium. Hac enim conspiratione posita, constituitur inter illas personas veri nominis societas civilis juxta communem omnium conceptum. Efficitur enim collectio multorum in communem finem societatis civilis communi actione procurandum conspirantium.

§ 3. De natura compositi.

Dispiciendum jam est utrum societas civilis, seu compositum illud ex materia et forma sociali exsurgens, sit ad instar compositi organici an instar compositi mechanici.

Constitutio organica compositi haec est qua totum compositum coalescit partibus heterogeneis, habentibus actionem singulis propriam et specifice diversam, quae partes informantur forma aliqua vivente. Constitutio vero mechanica compositi in hoc consistit ut compositum constet partibus homogeneis habentibus actionem singulis propriam sed specifice non diversam, et hujusmodi compositum informatur forma non vivente.

Thesis 43.

Societas civilis naturaliter est compositum organicum.

Prob. I. Illud ens requirit constitutionem organicam cujus finis est maxime complexus: ad hujusmodi enim finem assequendum requiruntur operationes specifice diversae et multiplices. Jamvero finis societatis politicae quum reponatur in procurando complexu mediorum quibus perfecte exerceri possint jura sociorum, coalescit elementis non solum numero multiplicibus sed etiam specie diversissimis, procuratione videlicet divitiarum materialium, artium, scientiarum, etc. Ut variarum illarum partium procuratio efficiatur necesse est operationibus diversissimis: aliis enim operationibus comparantur divitiae materiales, aliis evolvuntur scientiae, aliis artes efflorescunt. Quemadmodum igitur in corporibus physicis fines complexi ex variis partibus specifice diversis coalescentes requirunt constitutionem corporis organicam, ita et finis societatis civilis, admodum complexus ejusdem rationis constitutionem exposcit.

Prob. II. Constitutio mechanica alicujus corporis socialis in hoc saltem essentialiter reponitur quod singulae partes omnem motum recipiant vel a collectione sociali formaliter sumpta, uti contingere potest in quibusdam minoribus societatibus pecuniariis; vel ab aliquo elemento praecipuo motum partium determinante, uti contingit tum in societate militari quae vocatur exercitus, tum in multis societatibus sive herilibus sive pecuniariis, etc. Licet enim constitutio mechanica, uti in corporibus physicis existere solet, plerumque duo inferat: identitatem nimirum speci-

ficam operationis variarum partium et determinationem motus omnium illarum ab aliqua parte praecipua oriundam; tamen primum illud elementum non videtur prorsus hujusmodi constitutioni essentiale, nec nisi vix aut ne vix quidem corporibus moralibus convenire potest; sed hoc alterum, determinatio nimirum motus ab uno motore communi, in qualibet constitutione mechanica et reperiri potest et necessaria est, ne cum constitutione organica confundatur. At hujusmodi determinatio motus ab uno motore communi societati politicae convenire non potest. Nam ut possit sive tota collectio, sive elementum aliquod praecipuum omnem motum variarum partium societatis civilis determinare, requiritur ut motor ille cognitione polleat tum finium particularium omnium a variis partibus procurandorum, tum mediorum opportuniorum quibus illi fines procurentur, tum etiam omnium adjunctorum individualium in quibus hic et nunc versantur sive variae partes quibus illi fines procurandi sunt, sive media ipsa ad illos procurandos adhibenda. Hujusmodi autem cognitioni acquirendae prorsus impar est tum multitudo socialis collective sumpta, tum elementum quodcumque particulare, propter nimiam scilicet varietatem ac multitudinem et difficultatem rerum cognoscendarum.

Ergo in constitutione societatis politicae necessarium est non solum ut principium operationis seu vis elicitiva ex qua operationes pullulent, sit in ipsis partibus quibus varii fines particulares procurantur, sed etiam ut determinatio et directio harum operationum ad finem singu-

larum proprium, sint penes ipsas partes operantes: in quo consistit constitutio organica societatis.

Scholion. Partes illae materiae socialis quibus incumbit procuratio partis alicujus determinatae finis societatis vocantur organa societatis. Tot autem sunt hujusmodi organa quot fines particulares qui ad constituendum bonum totale a societate civili intentum concurrunt. Omnes tamen fines illi, ac proin etiam functiones et organa quibus procurantur, reduci possunt ad summa quaedam capita: nimirum ad agriculturam, industriam, artes, scientias et commercium. Singulis autem illis functionibus correspondent organa sua quibus exerceantur. Ratio autem propria illorum organorum licet permittat ut illa organa sint individuae personae, plerumque tamen requirit ut sint consortia minora, quippe quibus perfectius exerceri possint singulae functiones.

Objectiones.

Obj. I. Eo perfectior est constitutio societatis quo majorem unitatem inducit operationibus sociorum.

Atqui in constitutione mechanica major habetur unitas operationum quam in organica.

Ergo constitutio societatis civilis mechanica potius sit oportet quam organica.

Resp. Quum tota ratio essendi societatis cujuscumque resideat in fine ob quem existit, omnis ejus perfectio oritur ex aptitudine ad honeste procurandum illum finem. Eo itaque perfectior erit societatis alicujus particularis constitutio, quo haec ad finem talis societatis proprium erit

accommodatior. Ad objectionem igitur sic respondetur in forma:

Dist. Maj.: Eo perfectior constitutio quo majorem inducit unitatem operandi, i.e. quo majorem unitatem specificam, vel similitudinem operationum aut etiam quo majorem unitatem determinationis ab aliquo motore communi, Neg. Utrum enim ejusmodi major unitas specifica aut etiam determinativa operationum, perfectio sit an imperfectio, pendet a fine procurando. Fieri quippe potest ut unitas alterutra major minorem inferat efficaciam obtinendi plene finem socialem. Quod tunc fere contingit, quum finis ille est valde complexus coalescens videlicet ex elementis multiplicibus et inter se valde diversis, qualis est finis societatis politicae. — Eo perfectior constitutio quo servata convenienti diversitate specifica operationum, harumque determinatione ipsis variarum functionum organis relicta, majorem inducit unitatem directionis in bonum commune totius collectionis socialis, Conc.

Contradist. Min.: In constitutione mechanica major obtinetur unitas specifica et determinativa: Conc. major unitas directiva, subdist.: pessumdata convenienti diversitate et determinatione operationum organicarum, Conc. ea diversitate et determinatione servata, neg. Quare neg. consequens et consequentia.

Obj. II. Ordo perfectissimus ille est, qui cernitur in exercitu. Atqui structura exercitus non organismum, sed mechanismum imitatur. Ergo ordinatior erit societas si consimilem structuram inducat.

Resp. Ordinatio perfectissima illa est quae maxime respondet fini obtinendo: jamvero ordinatio mechanica non respondet procurando fini proprio societatis civilis. Ex quo patet quomodo sit responsio aptanda objectioni in forma propositae.

Scholion. Inspectis origine, fine et intima constitutione societatis politicae, apparet hanc societatem natura sua esse stabilem atque adeo perpetuam: Ad hoc enim naturaliter inclinantur homines ut juribus suis procurandis prospiciant perfecte ope societatis politicae; haec autem procuratio perfecta involvit perpetuam adlaborationem omnium sociorum promovendis mediis quibus jura illa exerceantur: Si vero deficiat hujusmodi stabilitas, ipsa jurium procuratio labilis, incerta et fluxa sit oportet. Perpetuitas ergo proprietas est societatis politicae essentialis.

Articulus IV.

Definitio societatis civilis

Ex praecedentibus paragraphis plane liquet quae sit natura societatis politicae, et quomodo talis societas sit definienda.

Est enim: Coetus multarum familiarum ad perfectam jurium procurationem stabiliter coadunatus.

Qua in definitione quid nomine familiarum intelligatur, superius explanatum est nimirum vel familiae proprie ac stricte sic vocatae, vel etiam illae personae individuae quae extra proprie dictam familiam viventes ipsae sibi ad instar familiae

sint.

Perfecta autem jurium procuratio consistit in prosecutione mediorum tum negativorum tum positivorum quibus haec jura perfecte exerceri possint.

Caput Secundum.

De Societate Politica

Praejacta notione auctoritatis inquirendum est de politicae auctoritatis origine, determinatione subjecti in quo resideat, de juribus quibus ornatur, et officiis quibus adstringitur, ac tandem de variis formis secundum quas exerceri possit. Quibus accedit examen criticum de quibusdam theoriis hodiernis ad modum ordinandi dirigendique societatem politicam spectantibus.

Distribuitur ergo tota res tractanda in articulos quinque:

Art. I. De origine potestatis politicae.
— II. De subjecto in quo resideat.
— III. De ejus officiis et juribus.
— IV. De variis formis regiminis politici.
— V. De quibusdam theoriis hodiernis circa directionem politicam.

Notio auctoritatis. Nomine auctoritatis late sumpto appellatur vis quaelibet flectendi ad suum nutum voluntates aliorum, sive ratione et consilio, sive eloquentia et persuasione, sive quacumque alia arte; pressius vero vocatur auctoritas jus dirigendi voluntate sua operationes aliorum; cui juri in his respondet officium obtemperandi. Subjectum illius juris vocatur, generali nomine, superior, terminus vero

Inferior, vel etiam subditus. Auctoritas itaque quam in societate civili existere conspicimus, est jus dirigendi socios qua tales, seu ordinandi eorum operationes ad finem socialem.

In hac autem auctoritate varii reperiuntur gradus alii aliis subordinati: hic sermo potissimum est de supremo gradu, qui videlicet ab omni alio in eadem societate civili existente est independens. Haec suprema auctoritas vocatur, κατ' ἐξοχήν, potestas politica; licet nonnunquam etiam nomen potestatis accipi contingat ut plane aequipollens nomini auctoritatis, quo sensu varios etiam gradus significare potest, alios aliis praestantiores: sed haec usurpatio rarius occurrit apud scriptores de re politica tractantes.

Est ergo Potestas politica jus gubernandi rempublicam, vel etiam dirigendi omnes socios ad finem societatis politicae.

Articulus I.

De origine potestatis politicae.

Circa originem auctoritatis politicae abstracte consideratae, id est, praescindendo a subjecto in quo resideat et a modo quo exerceatur, multiplex profertur sententia. Quae varietas ad duas classes reduci potest. Altera classis complectitur sententias eorum qui tenent societatem civilem non esse naturalem, sed vel oppositam naturae, vel prorsus arbitrariam; altera sententias eorum qui statuunt societatem civilem naturalem esse.

In prima classe potissimum eminent duae sententiae: sententia nimirum Hobbesii, quam superius jam exposuimus

et cujus refutatio continetur ipsa confutatione fundamenti systematis hujus scriptoris; et sententia Roussavii cujus summam ita exponit Liberatore (1). Notasse autem oportet secundum Roussavium omnes homines jura habere prorsus aequalia in omnibus, ac proin ad constituendam auctoritatem politicam singulos aequalem conferre jurium partem.

"Libertas homini essentialis est, et nunquam ab eo alienari valide potest. Hinc cum homines in societatem conveniunt, nequit haec legitime iniri, nisi tali forma politicae unionis decoretur, qua libertas singulorum non laedatur; sed quisque ita obediat auctoritati, ut non obediat nisi sibi, et liber, ut ante, permaneat. Jamvero ad hanc societatis formam habendam, in qua problema politicum situm est, haec unica via patet, ut nempe quisque socius omnia jura, quae possidet, societati prorsus cedat. Sic, cum quisque civis sit aeque pars totius corporis socialis, aequali parte potietur summae conflatae ex juribus singulorum, et toti corpori tributae. Hinc singuli cives ob reciprocitatem tantumdem recipient quantum dederunt, ac proinde cessione sua nihil amittent. Ad hoc tamen duae conditiones requiruntur: primum ut cessio sit absoluta omnium jurium, secus aequalitas non vigeret pro omnibus; deinde ut non fiat peculiari personae aut coetui, sed tantum integrae communitati.

"Porro ex hac alienatione jurium et voluntatum peculiarium nascitur jus et voluntas generalis totius societatis, tamquam unius personae moralis. In hac residet summum imperium; quod licet a singulis efformetur, tamen, prout

(1) Jus sociale, n. 51

unitas quaedam est, singulis praeest. Hoc summum imperium a collectione civium removeri non potest; ac proinde populus essentialiter est princeps; immo ejus auctoritas tam sacra est, ut nec dividi, nec repraesentari, nec limite affici unquam valeat. Sic populi inalienabilis et absoluta majestas constituitur, ad quam tota Roussavii doctrina reducitur, et vi cujus principes, senatus et alii omnes qui auctoritatem exercent, non aliud revera sunt nisi simplices magistratus populi ab ejus nutu pendentes. Quare cum populus, seditione facta, illos de gradu dejicit, proprio utitur jure; nec rebellis appellandus est, sicut non appellatur rebellis princeps qui officiales aliquos munere destituit. Haec est irrefragabilis naturae lex, contra quam vim nullam habet quaevis alia politica constitutio."

Thesis 44.

Systema Roussavii auctoritatem politicam ex contractu sociali derivantis falsum et intrinsece contradictorium est.

Prob. 1ª pars. Falsum est systema quod nititur principiis falsis.

Atqui falsum est principium essentialis inalienabilitatis libertatis hominis, falsum principium aequalitatis jurium inter omnes homines.

Ergo et falsum systema Roussavii quod his principiis superstruitur.

Prob. Min. quoad 1um principium. Libertas de qua hic agitur est facultas moralis inviolabilis, orta ex ordine rationis, operationes suas externas ex proprio nutu diri-

gendi. Jam libertas talis falso asseritur esse inalienabilis; quin imo nunquam hujusmodi libertas in homine existit. Etenim libertas physica actiones suas ex proprio nutu ordinandi seu liberum arbitrium ita homini innascitur ut simul ei adjuncta sit obligatio se subjiciendi tum supremo gubernatori Deo, tum auctoritati paternae in familia, tum etiam auctoritati civili ubi quis in societatem civilem cooptatur. Ratio hujus rei in promptu est. Liberum enim arbitrium homini inest veluti medium ad finem utrumque ultimum obtinendum, procurationem videlicet gloriae Dei extrinsecae et beatitudinem futurae vitae; ac proin adstringitur iis conditionibus sine quibus ad finem ultimum ducere nequit: ligatur nimirum necessitate morali conformandi actiones suas objectivo ordini rationis.

<u>Quoad 2um principium,</u> ex quo fiat ut auctoritas quae esse dicitur summa jurium omnium sociorum secundum aequales partes ab omnibus constituatur. Hoc principium prorsus chimaericum est. Nam si homines, ut in hac quaestione necessarium est, in concreto spectentur, apparent omnino inaequales quoad varias suas aptitudines et quoad media externa quibus indigent, tum ad finem praesentis vitae, tum consequenter ad futuram beatitudinem consequendam. Unde necesse est ut etiam omnino inaequales sint quoad jura sua acquisita. Ex inaequalitate enim aptitudinum, indigentiarum et inclinationum ineluctabiliter sequitur inaequalitas exercitii jurium naturalium, ex quo inaequali exercitio nascitur inaequalitas jurium acquisitorum.

Prob. 2ª pars. Absurdum est et intrinsece contradictorium ponere libertatem ut omnino inalienabilem et simul exigere ut libertas totaliter alienetur.

Atqui haec contradictio habetur in systemate Roussavii. Nam, secundum hoc systema, homo cedit omnia jura sua integrae communitati, ac proin quoad omnes suas operationes fit servus communitatis.

Neque haec contradictio vitatur ex eo quod unusquisque secundum aequalem partem exerceat auctoritatem, ac proin tantum libertatis acquirat ut est pars communitatis, quantum alienavit ut singularis persona. Etenim 1º falsum est unumquemque concurrere ad constituendam voluntatem generalem seu exercitium auctoritatis. Nam haec voluntas generalis non constituitur per voluntates omnium civium, sed per voluntatem majoritatis; suffragium autem universale non initur ad constituendam voluntatem generalem, sed ad dignoscendam ubi sit majoritas, quae sola exercet auctoritatem. 2º Etiam admisso hoc partiali exercitio auctoritatis, ex eo fieret solummodo ut unusquisque, pro propria libertate amissa, reciperet particulam libertatis alienae, non autem propriam libertatem recuperaret. Jamvero propria haec libertas dicitur inalienabilis. Ergo contradictoria statuuntur.

Probatur secundo. Absurdum est hoc systema quoad consectaria. Et primo quidem ad systema contractus socialis consequitur dogma essentialis supremaliae popularis, unde flueret democratiam acceptam pro auctoritate totius multitudinis esse solam formam legitimam gubernii.

Atqui hoc est absurdum. Repugnat enim formam illam esse essentialem ac solam legitimam, secundum quam auctoritas resideat in subjecto per se ad auctoritatem exercendam ineptiore, qualis est multitudo totius societatis.

Praeterea in hoc systemate "nullum singulis civibus jus superest, nullum eos officium obligat, quod a libera multitudinis voluntate ortum non ducat: quo posito omnia jura omniaque officia, atque intrinsecum omne inter bonum ac malum discrimen evertuntur. Hinc ex una parte teterrima multitudinis tyrannis, ex altera cum rebellandi jure perpetua anarchia, ac continua politici ordinis eversio." (1)

Secunda sententia est eorum qui ponunt societatem civilem esse naturalem. Statuit autem potestatem civilem abstracte sumptam oriri a voluntate Dei, estque communis inter catholicos.

Thesis 45.

Auctoritas politica licet non sit ipsa forma socialis, ad essentiam tamen societatis pertinet, tanquam elementum ad societatis constitutionem essentialiter consequens.

Expositio thesis. Auctoritas politica est jus efficaciter dirigendi socios ad bonum commune totius societatis, cui juri correlativum est in sociis officium obtemperandi subjecto auctoritative dirigenti. Hujusmodi auctoritatem ita societati civili essentialem esse aliqui existimant, ut eam esse opinen-

(1) Tongiorgi, n. 420, 4°.

tur elementum ejus formale, seu formam qua constituitur ipsum esse sociale multitudinis. Hanc opinionem tuentur Taparelli et Liberatore, quibuscum verbis at non re consentire videtur Tongiorgi. (1). Alii vero tenent requiri quidem, in societate civili, ut existat in aliquo subjecto moralis illa vis directiva sociorum in bonum commune, verum non tanquam ipsum elementum formale quo societas in suo esse constituitur, sed tanquam elementum necessarium conservationi societatis, uti et paci ac ordini intra societatem tuendis. Ita communiter sentiunt auctores Scholastici, qui propterea auctoritatem in concreto sumptam comparare solent non formae qua constituitur compositum naturale sed capiti quo necessario eget corpus humanum. Huic sententiae adstipulatur thesis, quae duplici sua parte exponit qua ratione auctoritas politica in societate civili necessaria sit.

Prob. 1a pars. Ium Arg. Conceptus formae entis cujuscumque in ipso conceptu illius entis includitur.

Atqui concipi potest societas civilis, non concepta auctoritate qua dirigatur.

Ergo haec auctoritas non est forma illius societatis.

Prob. Min. Conceptus societatis civilis objective sumptus his constituitur elementis: multitudine entium rationalium tanquam parte materiali, et conspiratione illorum in procurationem communem mediorum quibus perfecte exerceantur jura homini competentia; quae conspiratio si adsit, datur ipsum esse sociale multitudinis,

---

(1) Cfr. Taparelli. Essai, lib. II, c. V. – Walter. Le droit naturel et la politique. §§ 45 & 247.

uti et per se patet et ab omnibus tenetur.

Atqui, conceptis his duobus elementis ex quibus coalescit societas civilis, non concipitur auctoritas; neque enim ipsa est multitudo neque conspiratio in finem communem.

Ergo concipi potest societas civilis, non concepta auctoritate.

II^um Arg. Intrinsecam contradictionem implicat existere aliquod ens sine forma qua constituitur.

Atqui non repugnat absolute existere societatem civilem absque auctoritate. Ergo.

Prob. Min. Ad existentiam societatis civilis ideo dici potest requiri auctoritatem quod sine illa haberi non possit conspiratio efficax sociorum in bonum commune.

Atqui non repugnat absolute Deum infundere sociis cognitiones requisitas ut in illum finem apte conspirare possint; quibus cognitionibus positis, ipsi sponte se determinare possunt ad bonum commune communi operatione procurandum. Nec etiam absolute repugnat voluntates sociorum, ita recte disponi per se sub influxu alicujus actionis divinae, ut perpetuo proni sint ad volendum efficaciter bonum commune totius societatis.

Ergo non repugnat absolute existere societatem civilem sine auctoritate.

Prob. 2^a pars. Est tamen auctoritas aliquid ad essentiam societatis pertinens, tanquam elementum ad ejus constitutionem consequens.

Illud ad existentiam entis cujuscumque essentialiter consequitur, et proin ad essentiam ejus physicam spectat,

sine quo ens hujusmodi secundum naturam suam propriam existere nequit.

Atqui collectio hominum secundum naturam societatis civilis propriam, attenta praesenti conditione naturae humanae concrete spectatae, existere nequit nisi in ea sit auctoritas.

Ergo auctoritas ad essentiam societatis civilis pertinet.

Prob. Min. Natura societatis civilis exigit ut multitudo in qua viget haec societas, stabili vinculo colligetur, et constanti operatione allaboret ad bonum commune secundum varias partes procurandum.

Atqui attenta praesenti conditione naturae humanae, neque requisitae cognitiones haberi possunt naturaliter, nisi sit in societate aliquod subjectum quod invigilet rationibus cognoscendis quibus ad bonum commune procurandum allaborare debent variae partes, ne singulae suum particularem finem prosequendo fini universali potius noceant quam prosint; Neque praeterea, propter naturalem inclinationem hominibus ingenitam ad prospiciendum suis emolumentis etiam cum detrimento aliorum, haberi potest naturaliter dispositio voluntatis requisita ad bonum commune prosequendum, nisi sit in societate aliquod subjectum quod invigilet huic dispositioni in omnibus sociis conservandae.

Ergo nequit societas civilis inter homines concrete sumptos existere secundum naturam talis societatis propriam sine auctoritate ac proinde haec est illi essentialis.

Scholion. Est igitur auctoritas politica postulatum aliquod quod requiritur ut societas politica secundum propriam suam naturam consistere possit stabiliter,

et in pacifica animarum ad finem prosequendum constantia.

Thesis 46.

Potestas politica secundum se inspecta a Deo procedit.

Sensus thesis. In hac thesi potestas politica secundum se accipitur, i.e. abstrahendo a subjecto in quo resideat et a modo seu forma secundum quam exerceatur; et ita inspectam Deum ipsum habere auctorem asseritur.

Probatur. Quidquid pertinet ad essentiam rerum quae divinae Providentiae tanquam causae tribuendae sunt, id a Deo procedit.

Atqui societatis civilis causa est divina Providentia.

Ergo auctoritas politica, quae ad ejus essentiam spectat, a Deo procedit.

Major evolvenda paucis. Nequit Deus Providentia sua aliquid efficaciter velle, nisi velit id omne quod ad illius rei concrete sumptae essentiam spectat. Insipiens enim est aliquid velle efficaciter nec tamen simul velle quidquid ad illius rei connaturalem existentiam requiritur.

Prob. Min. Deus Providentia sua est causa illorum omnium effectuum ad quos ipse homines efficaciter determinat.

Atqui Deus homines ad civilem societatem constituendam, licet non obliget praecepto, tamen efficaci impulsu

adducit.

Ergo Deus Providentia sua est causa societatis civilis.

Hujus syllogismi propositio minor vera esse sic ostenditur: Societatis civilis origo repetenda est tum ex naturali hominis erga alios homines benevolentia, tum ex inclinatione homini ingenita ut prospiciat perfecto exercitio jurium ad propriam conservationem et perfectionem spectantium (Cfr. quae dicta sunt in thesibus 39 et 40 de naturali origine societatis civilis). Propensionum autem illarum auctor est Deus, quippe qui auctor sit naturae et facultatum hominis, ex quibus illae propensiones sponte efflorescunt. Ergo Providentia divina est causa efficaci impulsu homines ad societatem civilem adducens.

Prob. 2°. Ad hoc ut civilis societas suum finem assequatur, requiritur directio politicae potestatis non quaecumque, sed ejusmodi directio quae singulos obligare valeat: cujus asserti veritas inferius demonstrabitur.

Atqui obligandi vis dimanare nequit nisi a Deo.

Ergo politica potestas tota est a Deo, nec nisi a Deo esse potest.

Scholion I. "Igitur, ut sapienter monet Congiorgi (1), quemadmodum politicae potestatis necessitas est in societate independenter ab hominum arbitrio, ita quoque, coadunata multitudine in societatem, est in ea politica potestas, non ex voluntate sociorum, sed ex ordinatione divina. Voluntas humana non creat potestatem, sed ad summum ponit conditionem quam illa praesupponit, videlicet con-

(1) N. 422.

junctionem multitudinis; ac praeterea determinat quandoque regiminis formam et subjectum in quo auctoritas residere debeat. — Ita quoque in conjugio, voluntas quidem hominum causa est ut fiat conjugalis societas; sed officia ac jura quae huic societati inhaerent, a lege naturae atque a divina ordinatione dimanant."

Scholion II. Auctoritas politica a Deo procedit quatenus est auctor naturae: qua talis enim Deus est causa inclinationis naturalis hominum ad societatem civilem; item qua auctor et providus gubernator naturae homines suaviter quidem, sed efficaciter ad statum societatis civilis adducit. ac proin qua auctor et gubernator naturae auctoritatem illam vult et instituit.

Scholion III. Quum absolute loquendo societas politica possit existere sine auctoritate, et haec sit tantum elementum ad ejus existentiam consequens, evidens est societatem esse natura priorem auctoritate.

Articulus II.

De subjecto auctoritatis politicae.

Circa subjectum auctoritatis politicae quatuor examinanda veniunt:

§ 1. De subjecto ejus primario.
§ 2. De potestatis politicae translatione.
§ 3. De ejus usurpatione.
§ 4. De ejusdem amissione.

§1. De subjecto politicae auctoritatis primario.

Quaestio est: Quomodo determinetur subjectum in quo actuatur prima vice auctoritas politica. Prima vice, i.e. constituta primum societate. Variae super hac re sententiae ad duas classes reduci possunt.

Prior continet systemata quae statuunt subjectum auctoritatis determinari naturaliter ex libero consensu sociorum.

Altera continet systemata illa quae tenent subjectum illud determinari facto aliquo contingente distincto a libero consensu multitudinis.

In Iª Classe duo sunt systemata:

Primum est commune scholasticorum. Haec sententia fuse explicatur apud Suarium (de Legibus, Lib. III, c. II, III, IV et IX) Eam autem ita concinne exponit Ludovicus De San:

I. Auctoritas primitus insidet toti communitati cui ab ipso Deo immediate confertur. Ratio hujus asserti duplex est: 1ª Quia omnes homines secundum naturam sunt aequales, nullaque apparet ratio cur unus homo magis potiatur jurisdictione politica quam alius: ergo ex natura rei auctoritas politica, in prima sua origine, non insidet alicui particulari personae, sive sit physice sive sit moraliter tantum una. Quum autem auctoritas non possit abesse a societate civili, quippe quae sit proprietas ejus essentialis, restat ut competat toti communitati.

2ª Ratio: Si homines considerantur etiam in concreto

et secundum differentias individuas, nulla tamen invenitur ratio cur unus potius quam alius quilibet dominationem in rempublicam exerceat. Nam si qua esset ratio, haec certe consisteret in jure paternitatis, ita ut si plures familiae, vivente adhuc totius prosapiae conditore in civilem communitatem verterentur, auctoritas politica necessario competeret patriarchae. Jam vero hoc falsum est propter duo: 1° quia jus paternitatis specifice differt a jure regiminis politici, et conceditur tantum ut filii ordinentur ad finem particularem familiae, non vero ut dirigantur ad finem quemlibet alium socialem; 2° quia, emancipatis filiis, etsi supersint officia reverentiae, gratitudinis et caetera ejusdem rationis, cessat tamen officium subjectionis.

II. Illa auctoritas non est in multitudine inalienabilis; imo juxta plures, propter incapacitatem multitudinis ad illam convenienter exercendam, a communitate transferenda est in determinatam personam sive singularem sive collectivam.

III. Hac translatione auctoritatis explicantur variae formae regiminis, monarchica, aristocratica, democratica. Si enim multitudo eligit personam physice unam, enascitur regimen monarchicum; si eligit coetum aliquem personarum, oritur regimen polyarchicum, quod subdividitur in aristocraticum, si coalescit ex optimatibus, et oligarchicum, si coalescit ex paucis personis praecellentibus divitiis et potestate materiali; si vero subjectum electum constituitur multis personis omnimodae conditionis, enascitur regimen de-

mocraticum. Explicantur etiam leges fundamentales cujusque reipublicae, determinantes modum et limites auctoritatis politicae. Potest enim populus cum subjecto electo ad accipiendam auctoritatem inire pactum fundamentale, vi cujus se obligat ad obediendum illi personae, et haec vicissim se obligat ad gubernandum secundum certas aliquas leges, et ad servanda certa quaedam privilegia populi. Inde

IV. Si princeps non stet pacto, leges fundamentales violando, modo adsint quaedam aliae conditiones, auctoritas ipso facto deficit in principe, et revertitur ad communitatem quia videlicet princeps non stebit pacto. Quamobrem si tunc princeps resistat communitati, volendo retinere auctoritatem, non est dicendum populum rebellare contra principem (quod nunquam licet); sed dicendum principem rebellare contra communitatem, quia factus est privata persona, et resistit legitimae auctoritati, quae jam rediit ad communitatem.

V. Inde etiam nonnulli inferebant legitimitatem tyrannicidii; quod non sic intelligendum est quasi privatus quivis <u>proprio jure ac nomine</u> possit occidere tyrannum; sed quod liceat cuicumque privato occidere tyrannum quando communitas auctoritative principem veluti rebellem morti addixit, et executionem hujus suae sententiae civibus singulis commisit (1).

<u>Scholion I.</u> Secundum hanc igitur sententiam auctoritas principis immediate est humana ut quae proce

---

(1) Aliqui etiam putaverunt principem qui evidenter cognoscitur esse vere tyrannus, posse privato jure a quolibet occidi non exspectata condemnatione ejus auctoritative a communitate pronuntiata.

dit a Communitate; et mediate divina; i. e, mediante communitate procedens a Deo.

Scholion II. Discrimina inter sententiam scholasticorum et sententiam Roussavii non pauca sunt, eaque gravissima: 1° Secundum Roussavium auctoritas civilis etiam secundum se et abstracte sumpta derivatur ex libero contractu; secundum Scholasticos auctoritas civilis in se spectata immediate procedit a Deo. 2° Secundum Roussavium auctoritas civilis in concreto spectata inalienabiliter et indelegabiliter residet in populo: hinc dogma essentialis suprematiae popularis; secundum Scholasticos tota haec potestas a populo transferri potest, imo et juxta aliquos, debet transferri alicui personae determinatae, sive physice sive moraliter uni. 3° Secundum Roussavium potest populus pro arbitrio formam imperii mutare et principem pro arbitrio deponere; secundum Scholasticos id nunquam potest populus, nisi princeps violatione pacti fundamentalis, vel intolerabili tyrannide jam omnem auctoritatem amiserit.

2um Systema patronos habet Bossuetium et alios nonnullos scriptores potissimum Gallos et regalistas sec. XVII et sequentibus. Secundum hanc sententiam multitudo non accepit primitus a Deo suam auctoritatem sed sua libera electione determinat tantum subjectum, cui Deus primo et per se immediate confert potestatem. Quare auctoritas principis non juris humani sed divini dicenda est, etiam quatenus tali determinatae personae insidet.

Inde variae formae regiminis explicantur ut in priore systemate. Leges vero fundamentales non proveniunt ex pacto quod multitudo init cum principe, sed sunt totidem gratuitae concessiones principis.

Hinc nunquam licet multitudini contra principem insurgere, etiamsi princeps violet leges fundamentales regni, imo nec si ad extremam tyrannidem pervenerit, propterea quod auctoritas principis non pendet nec limitatur a lege fundamentali. Hinc tyrannicidium, quocumque modo explicetur, est semper illicitum.

Hujus sententiae argumenta afferuntur sequentia: a) Quod opinio derivans auctoritatem a communitate in principem faveat perturbationibus politicis et insurrectionibus populi; b) quod auctoritas in ecclesiam catholicam ita a Deo immediate confertur personae designatae ab electoribus legitimis, non autem ab his transfertur; c) quod idem obtinuit in societate hebraica, sub veteri testamento; d) quod Scriptura sacra affirmat auctoritatem omnem esse a Deo et principes a Deo accipere potestatem.

N. B. Licet in hac sententia communis sit opinio leges fundamentales esse gratuitas concessiones principis; tamen aliqui fautores hujus sententiae dicunt principem teneri servare leges fundamentales, ita quidem ut quidquid contra eas fuerit aut decreverit, id nullius sit valoris et prorsus irritum. Cui oppinandi modo Bossuetius nunc adstipulari, nunc adversari videtur.

Ad secundam classem spectant sententiae celebriores duae:

Prima P. Taparelli et ejus scholae, in qua est P. Liberatore. Secundum hanc titulus determinativus subjecti in quo primitus resideat auctoritas politica est praevalentia auctoritatis domesticae. Inde variae formae regiminis: nam ubi societas coalescit pluribus familiis quae ex eadem stipite origi-

rem duxerunt auctoritas residet in patriarcha, si adhuc vivit, vel in eo qui jure primogeniturae est ejus haeres praecipuus. Ubi vero ex pluribus familiis omnino diversis societas conflatur, auctoritas necessario residet in toto coetu patrumfamiliarum, quorum auctoritas domestica sit omnino aequalis; atque ita exsurgit regimen aristocraticum vel democraticum.

Argumenta pro hac sententia afferri solent duo.

1um Arg. Quando compositum aliquod in aliud compositum convertitur, oportet ut partes primi compositi convertantur in partes correspondentes novi compositi. Atqui societas civilis nascitur per conversionem familiarum, tamquam prioris compositi, in societatem civilem tamquam novum compositum. Ergo partes essentiales familiae convertuntur in partes essentiales societatis civilis. Nimirum multitudines domesticae convertuntur in multitudinem civilem et auctoritas domestica in auctoritatem civilem.

II^um Arg. Historia constat apud varias gentes primitus auctoritatem inhaesisse in communi patre familiarum quae gentem constituebant, vel in coetu patrumfamiliarum, ubi societas coalescebat ex pluribus familiis independentibus. Atqui factum adeo constans et universale non potest repeti ex causis fortuitis et accidentalibus, sed ipsum jus naturae indigitat.

2^a Sententia. Scriptor de Haller, in opere: "De la restauration de la science politique." Vol. I, scopum sibi praestituit ut ostenderet falsitatem sententiae Neotericorum asserentis auctoritatem esse essentialiter penes populum, nec cuique conferri posse nisi ab ipso populo. Postquam igitur ostenderit ingentia incommoda quae consequuntur ex tentaminibus applicandi illam theoriam, imo omnimodam impossibilitatem eam

ad praxim deducendi, sententiam suam de naturali determinatione subjecti in quo resideat auctoritas exponit c. XIII. Contendit autem legem esse universalem, ab ipsa natura constitutam, ut summum imperium sit penes validiorem. Quam legem his argumentis probat:

1° Quod in omnibus rebus superioritas naturaliter est penes potentiorem, quod confirmat ex iis quae contingunt non tantum inter homines, sed etiam inter animalia bruta, imo in rebus ipsis inanimatis. In omnibus enim cernere est potentiorem praeesse minus potentibus et infirma pendere ab aliis.

2° Quod homines naturaliter dispositi sunt ut sponte obediant validiori, in omni sphaera activitatis humanae.

3° Quod ubi obsecundant homines tali legi, omnia prospere procedunt, si vero ab ea discedunt omnia perturbantur.

4° Quod hujusmodi lex respondet ordini rationis. Sic enim observatur relatio quae inter validiores et infirmiores revera existit.

<u>Crisis systematis.</u> Optime probatur in hoc systemate magis esse conforme naturalibus relationibus ut auctoritas sit penes validiorem, sed praestantiorem illam aptitudinem esse titulum per se solum sufficientem ut auctoritas sit penes validiorem, ita ut hic ipso jure praestantioris aptitudinis possit sibi auctoritatem arrogare et ut alii teneantur ipsum ut superiorem agnoscere eique obedire, non evincitur.

Thesis 47.

Fieri potest, uti docent Divus Thomas et Scholastici ut suprema potestas politica sit penes ipsam multitudinem collective sumptam.

Expositio. Sunt qui ita abhorrent a regimine populari, ut existiment repugnantia intrinseca vetari quominus ipsa multitudo socialis instruatur auctoritate politica. In hujus opinionis oppositionem duo in hac thesi asseruntur: 1° Scholasticorum et ipsius Divi Thomae sententiam esse, supremam auctoritatem in societate civili posse residere penes ipsam multitudinis collectionem et 2° hanc sententiam esse veram.

Prob. I° Pars. Et quidem quoad priorem partem, satis in comperto est Scholasticos communius in hoc convenire quod non solum non repugnat summum imperium reipublicae esse penes ipsam civium collectionem, sed quod praeterea auctoritas illa, nascente societate, primario nonnisi ipsi communitati inest, a qua dein sive totaliter sive partialiter transfertur alteri superiori, si communitati ita visum fuerit. Haec docent Victoria, Sotus, Gregorius, Ledesma; ita Molina (lute in opere De Justitia, tract. 2. Disp. 22-27), Bellarminus (De Summo Pontifice, lib. 1), Suarius (in Defensione fidei catholicae adversus Anglicanae sectae errores, l. 3; De primatu Summi Pontificis, cap. 2 et 3, et De Legibus, l. 3. cap. 2 sqq.) et alii multi. Sufficiat proin ostendisse quae sit sententia Divi Thomae.

S. Doctor mentem suam aperit pluribus in locis; potissimum juverit notasse 1° quod tradit in 1a 2ae, q. 90, art. 3,

ubi ex professo inquirit cuinam inesse possit potestas legislativa, quae potissima pars est supremae auctoritatis, atque eam conceptis terminis affirmat inesse posse multitudini collective sumptae. Sic enim in conclusione articuli nuntiat: "Quum lex ordinet hominem in bonum commune, non cujuslibet ratio facere potest legem sed multitudinis, vel principis vicem multitudinis gerentis." Et in corpore ita mentem suam exponit: "Respondeo dicendum quod lex proprie, primo et principaliter respicit ordinem ad bonum commune: ordinare autem aliquid in bonum commune est vel totius multitudinis, vel alicujus gerentis vicem totius multitudinis, et ideo condere legem vel pertinet ad totam multitudinem, vel pertinet ad personam publicam quae totius multitudinis curam habet; quia et in omnibus aliis ordinare in finem est ejus cujus est proprius ille finis." Unde apparet Divum Thomam non solum admittere supremam potestatem inesse posse multitudini, sed imo fieri posse ut natura prius insit multitudini sociali, et nonnisi secundario resideat in principe, ut multitudinis vicem gerente (1). — Et in q. 97, art. 3 docet existere posse societates politicas in quibus auctoritas populi suprema sit, etiamsi in illa societate sit princeps; et ita quidem ut populi auctoritas praevaleat auctoritati

---

(1) Verus sensus hujus loci innuit supremam potestatem per se quidem primario inesse multitudini sociali, et nonnisi secundario principi, utpote vicem multitudinis gerenti: hoc apparet tum ex ipsis locutionibus usurpatis, tum ex ratione allata: quia nempe ordinare in finem est ejus cujus est proprius ille finis; finis enim societatis primario est finis multitudinis associatae.

principis. Inquirens enim, in hoc articulo, utrum consuetudo inducta in populo possit obtinere vim legis, contra sententiam affirmantem ipse sic objicit 3º: "Praeterea ferre leges pertinet ad publicas personas ad quas pertinet regere communitatem; unde privatae personae legem facere non possunt. Sed consuetudo invalescit per actus privatarum personarum. Ergo consuetudo non potest obtinere vim legis, per quam lex removeatur." Cui objectioni ita respondet: "Ad tertium, dicendum quod multitudo in quo consuetudo introducitur, duplicis conditionis esse potest. Si enim sit libera multitudo, quae possit sibi legem facere, plus est consensus totius multitudinis ad aliquid observandum quam consuetudo manifestat, quam auctoritas principis, qui non habet potestatem condendi legem nisi in quantum gerit personam multitudinis. Unde licet singulae personae non possint condere legem, tamen totus populus condere legem potest. Si vero multitudo non habeat liberam potestatem condendi sibi legem, vel legem a superiori potestate positam removendi, tamen ipsa consuetudo in tali multitudine praevalens obtinet vim legis, in quantum per eos toleratur ad quos pertinet multitudini legem imponere. Ex hoc enim ipso videntur approbare quod consuetudo introduxit." — Ex hoc loco apparet 1º Divum Thomam admittere fieri posse ut populus habeat auctoritatem supremam, nec in hoc quidquam esse absurdi; 2º populo tamen auctoritatem illam non competere essentialiter. Distinguit enim duas quasi species (seu conditiones) societatum civilium: alteram in qua suprema potestas sit penes populum, ita ut haec prae-

valeat auctoritati principis; alteram in qua populus non gaudeat tali potestate. Atque hanc ultimam speciem ad illos potissimum populos referre videtur in quibus princeps vel ab ipso Deo determinatur, uti contigit apud populum judaicum, vel ab altiore aliqua potestate constituitur, uti contingit iis populis qui jure victoriae in justo bello comparatae alteri societati politicae subjiciuntur, vel ex alia causa dependent a potestate aliqua ab ipsa illa societate diversa. Hanc enim esse ejus mentem ex aliis locis apparet. Consequenter ad eamdem sententiam loquitur tum in opere De regimine principum l. 1, c. 6, ubi docet esse societates politicas in quibus princeps, si in tyrannidem intolerabilem declinaverit, possit auctoritative a multitudine vel destitui vel ejus potestas refraenari (1); – tum in 1ª 2ᵃᵉ, q. 95, art. 4 dividens varia regimina societatis politicae, ea distinguit in regimen unius quod est regnum, regimen optimorum seu optimatum quod est aristocratia, regimen paucorum divitum et potentium quod est oligarchia, regimen populi quod nominatur democratia, cujus leges vocantur plebiscita, regimen tyrannicum "quod est omnino corruptum, unde ex hoc non sumitur aliqua lex" regimen ex istis commixtum "quod est optimum et secundum hoc sumitur lex quam majores natu simul cum plebibus sanxerunt."

Prob. 2ª pars. Suprema potestas politica quum sit jus efficaciter dirigendi omnes socios ad finem societatis politicae, tribus

---

(1) Opusculum De regimine principum est genuinus foetus D. Thomae ab initio libri primi usque ad medium capitis quarti libri secundi, nimirum usque ad haec verba: "Opportunum est igitur in conversatione humana modicum delectationis pro condimento habere, ut animus hominis recreetur." Partem reliquam hujus libri complesse Ptolemaeum Lucensem, idque ex ipsius Thomae Aquinatis schedis verisimillimum est. Duo vero posteriores libri eidem Ptolemaeo; verum hoc magis ambiguum est.

constat partibus: potestate videlicet legislativa, potestate executiva seu administrativa, et potestate judiciali.

Atqui non repugnat tres illas facultates in collectione omnium civium residere, tamquam in proprio subjecto.

Ergo fieri potest ut principatus politicus sit penes sociorum multitudinem.

Prob. min. per partes. Primo quidem potestatem legislativam esse penes multitudinem nihil aliud infert nisi omnem quamcumque ordinationem, ut universalitatem ac vim obligandi et stabilitatem accipiat, confirmatione egere suffragii popularis. Jamvero nulla contradictio, neque physica impossibilitas obstat quominus in aliqua societate politica hujusmodi vigeat constitutio ut nulla ordinatio, a quocumque magistratu lata, et in quacumque materia ad societatis directionem spectante, vim universaliter et stabiliter obligandi obtineat, nisi confirmetur suffragio populi: quod ergo ubi institutum est, jam potestas condendi leges, quae est potissima pars auctoritatis politicae, residet in collectione civium.

2° Ad potestatem administrativam quod pertinet, ita societas instituta esse potest ut praecipui magistratus quibus urgeatur legum executio 1° sint temporarii, non perpetui; 2° eligantur suffragio populari; 3° teneantur munere perfuncti suae administrationis rationem reddere populo. Ubi vero hujusmodi viget rerum publicarum conditio, summa potestas administrativa evidenter est penes ipsam multitudinem socialem. Ergo.

3° Potestatis autem judiciariae summa penes eamdem multitudinem erit, si et judices ab ipsa instituentur,

et judicia ipsius nomine fient, et causae quaedam graviores ipsius judicio reservabuntur, vel in eis ab judicum sententia ad populum appellatio fieri poterit. At talem in republica vigere rei judiciariae ordinationem nulla impedit impossibilitas. Ergo.

Confirmatur thesis argumento facti. Summa potestas politica secundum varias suas partes in republica Atheniensi certe fuit penes populum: quippe qui et omnes magistratus suo communi suffragio nominaret, eorumque administrationis rationem exciperet, et solus definitivam legum sanctionem constituere posset, et de gravissimis quibusdam causis ad ipsius reipublicae securitatem pertinentibus decerneret. Idem in republica Romana per longum tempus obtinuisse videtur, saltem quoad potestatem legislativam et administrativam.

Scholion I. Talem reipublicae constitutionem neque ut perfectiorem ceteris hic proponimus, neque ut omni societati politicae convenientem; sed uti possibilem tantum. Ex quo fieri poterit ut, propter adjuncta, in aliquibus civitatibus sit ipsa sola moraliter possibilis.

Scholion II. Eo difficilius communi societatis bono adaptari poterit regimen hoc populare, quo multitudo qua constituitur societas erit numerosior et majora terrae spatia occupabit.

Scholion III. Non est hoc regimen identicum cum hodierno regimine repraesentativo vel constitutionali dicto; in hoc enim nulla pars supremae auctoritatis politicae est penes populum: hic quippe gaudet tantummodo jure eligendi homines per quos regatur ad tempus. Nec potest ipse vel leges sancire, vel appellationes judiciarias accipere, vel magistratuum munere

suo perfunctorum rationes exigere.

Thesis 48.

Absurda est sententia Neotericorum in societate civili essentialem esse supremitatem populi

Expositio. Ab integro circiter saeculo ex influxu operis Roussoviani cui titulus: Le Contrat social, invalescere coepit persuasio supremam auctoritatem in societate civili ab ipsa natura ita conferri populo, ut hic illa spoliari omnino nequeat. Quae persuasio etiamnum a permultis qui systema contractus socialis rejiciunt, ut inconcussa tamen veritatis expressio retinetur. Unde tamquam principium aliquod proponi jam solet effatum: populum esse supremum societatis civilis principem. Cujus principii sensus ita intelligitur ut quidquid in contrarium statuatur, vel practice exerceatur, iniquum sit et nullius valoris, aut saltem nonnisi per accidens tolerari debeat ad majora mala vitanda. Quapropter enitendum esse ut societatis politicae conditiones ad hujusmodi statum deducantur in quo possit supremitas populi exerceri, quum haec supremitas sit aliquid ad societatis civilis essentiam pertinens, atque ab ipsa natura institutum.

Contendimus autem nonnisi absurde posse hujusmodi principium admitti.

Prob.: Arg. I^{um}. Absurdum est essentiam societatis civilis requirere ut auctoritas resideat in subjecto quod plerumque ineptius est, et frequenter plane incapax auctoritatis exercendae.

Atqui collectio populi qua constituitur tota societas plerumque aliis pluribus subjectis ineptior est ad auctoritatem exercendam, et multoties prorsus incapax.

Ergo absurde asseritur essentiam societatis civilis requirere ut ipsi insit auctoritas.

Major, est evidens. Evidenter enim repugnat ens quodcumque essentia sua exigere id quod minus ei convenit, prae bono meliore.

Prob. Min per partes: 1° pars. Ad auctoritatem exercendam requiruntur tum cognitiones variae et difficiles, tum maxima unitas voluntatum, tum etiam magna vis flectendi voluntatem omnium sociorum (Cfr. quae dicta sunt in thesi 45).

Atqui difficillimum plerumque est ut cognitiones sufficientes ad hoc munus auctoritatis exercendum habeantur in omnibus civibus; difficillimum item ut habeatur unitas voluntatum non solum in tota collectione, sed difficillimum etiam ut habeatur in maxima parte civium, propter naturalem egoismum, et ingentem diversitatem studiorum. Unde fit etiam ut, propter easdem causas, plerumque in simplici majoritate, quae raro coalescit ex parte suffragiorum quae sit longe maxima, non habeatur efficacia ad inclinandas voluntates omnium civium ut velint id quod majoritas decrevit.

Ergo plerumque auctoritas qualis a populo exerceri potest, ad pacifice dirigendam societatem et obtinendam efficaciam ineptior est ea quae haberi potest in alio subjecto, sive sit persona physica una sive collectio paucorum.

2° pars. Ubi societas politica coalescit ex multitu-

dine numero ingenti, uti fit in praecipuis omnibus societatibus quae vel hodie existunt vel olim exstiterunt, prorsus impossibile est auctoritatem exerceri immediate a tota collectione civium. Impossibile enim est tum omnia membra ingentis hujusmodi societatis pollere conditionibus requisitis ad decernendum circa bonum commune, tum omnium civium suffragia tempestive expeti, ita ut quid facto opus sit aut expediat opportune statui possit. Ergo frequenter contingit populum esse incapacem auctoritatis exercendae.

II^um Arg. Principium essentialis supremitatis populi adversatur tum juri divino imponendi populo supremum principem, si Deus voluerit, tum juri quod aliquando necessario acquirere debet populus, vel societas aliqua, sibi subjiciendi aliam societatem politicam: quum nempe hujus perversa voluntas causa est ut, quamdiu haec alteri non subjiciatur, nequeant aliae societates pacifice vivere.

Thesis 49.

Falsa est sententia asserens potestatem politicam in exoriente societate ex natura rei primitus esse penes ipsam multitudinem socialem.

Probatur 1° Indirecte, elevatione argumenti adversariorum. Argumentatio qua fautores sententiae quam impugnamus conantur thesim suam demonstrare, hoc nititur principio: politicam potestatem, quae societati civili necessaria est ad stabilem et pacificam ejus conservationem, neque ex natura rei in aliquo singulari homine existere, neque in aliquo particulari coetu paucorum, quum omnes

homines naturaliter sint aequales. Unde inferunt auctoritatem ex natura rei debere actuari in ipsa omnium civium collectione, tamquam in proprio subjecto. Jamvero etiamsi permittatur antecedens, ex rerum scilicet natura non determinari subjectum aliquod particulare cui insit potestas, non fluit inde propositio consequens, illud subjectum necessario esse ipsam civium collectionem. Sufficit enim, posito antecedente, ut penes societatem illam sit facultas designandi aliquod subjectum cui, vi legis naturalis, conferatur a Deo auctoritas ad regendam societatem, quin praesupponatur auctoritatem illam jam antea fuisse in ipso corpore sociali actualem. Ubi enim in ente quopiam naturali, cujusmodi est societas civilis, deficit elementum aliquod necessarium ad ipsius conservationem et prosperum statum, cujusmodi est auctoritas, natura rerum nihil aliud postulat nisi ut in illo ente sit facultas sibi procurandi tale elementum. Talis autem facultas hic est jus designandi subjectum cui conferatur auctoritas.

Neque dici potest facultatem illam esse ipsam auctoritatem. Duo enim illa inter se apprime differunt: quum facultas illa sit jus eligendi personam a qua multitudo regatur, dum auctoritas est ipsum jus eam regendi. Quae jura si confundantur, jam dicendum est in regnis electivis jus eligendi regem esse ipsum supremum jus dirigendi societatem, ac proin posse tunc licite electores immutare ipsam formam regiminis socialis et societatem a statu monarchico transferre ad statum democraticum vel oligarchicum. Quod ipsi Scholastici non admittunt.

<u>2° Directe.</u> Ipsam propositionem antecedentem, quam modo transmisimus, et cui innititur totum systema ad-

versariorum, utpote falsitate laborantem, negare cogimur. Etsi enim verum est omnes homines, si in abstracto considerantur quoad humanam naturam qua instruuntur, aequales esse, ac propterea ex hoc capite nemini prae altero competere jus ad auctoritatem; non tamen idem obtinet si considerentur, uti in hac quaestione necessarium est, concrete quoad conditiones relativas quibus alii erga alios afficiuntur. Sub hoc enim respectu apparent omnino inaequales, et relate ad auctoritatem politicam exercendam, in societate enascente, frequenter contingit ut existat aliqua persona, vel aliqua personarum collectio, quae tanta praepotentia prae aliis polleat, ut ipsa exclusive apta sit ad societatem regendam. Quod ubi contigerit, personae istiusmodi illico confertur a lege naturali obligatio societatem regendi, et consequenter jus exigendi a civibus ut ejus praeceptis pareant. Nec ad auctoritatem in tali persona gignendam praesupponendum est eam ipsi ab aliquo conferendam esse, qui illa prius instructus fuerit. Hujusmodi enim translatio tamquam aliquid prorsus inutile supponeretur: natura autem nihil facit inutile, nec proinde alli subjecto confert auctoritatem priusquam illi personae sic exclusive aptae.

Confirmatur ex facto. In multis societatibus primitus apparet instituta auctoritas, nulla interveniente multitudinis electione.

Scholion. In omni societatum civilium efformatione tria possunt distingui momenta vel signa successiva: 1.um momentum in quo multitudo vult societatem politicam constituere; 2.um in quo actu constituta est societas, at nondum habetur auctoritas; 3.um in quo incipit existere auctoritas in aliqua determinata persona. Notandum autem est tria illa

signa distingui etiam debere in illis societatibus quae ab initio existunt sub regimine democratico: nimirum in secundo signo habetur conspiratio omnium civium in finem communem, nondum existente auctoritate, et tertium signum dividitur in duas partes seu duo instantia: in priore instante eligitur forma regiminis, in altero incipit auctoritas. Eadem divisio tertii signi obtinet in societatibus illis in quibus subjectum auctoritatis, quodcumque sit, acquirit suum titulum ex electione populari.

Thesis 50.

Auctoritas paterna non est per se titulus quo primitus determinatur subjectum auctoritatis politicae.

Expositio. Censent auctores nonnulli qui de societate politica scripserunt, causam qua determinatur subjectum cui in enascente hujusmodi societate competat suprema potestas politica, esse praevalentiam praeexistentis auctoritatis domesticae; ac propterea contendunt, si societas aliqua confletur pluribus familiis ex eodem stipite oriundis, auctoritatem in hac societate ipso jure communis paternitatis residere in omnium patriarcha; si vero constituatur ex variis familiis ab invicem independentibus, nec communis originis vinculo colligatis, politicam in ea auctoritatem esse, eodem jure paternitatis, penes illorum patrum familiarum collectionem quorum auctoritas in variis familiis sit aequalis gradus. Hanc suam sententiam duplici potissimum superstruunt argumento, quod exponemus in probatione thesis nostrae. Hanc sententiam tuentur maxime auctores aliqui recentiores, inter quos indicasse sufficiat P. Tapa-

relli cum sua schola. — Nos equidem non negamus fieri posse ut in nascente societate jus eam regendi competere debeat vel communi patri vel patrum collectioni; verum contendimus hoc non esse per se, seu jus illud obtinendae auctoritatis politicae non procedere ex ipso jure paternitatis, sed per accidens posse cum ipso connecti: tunc nimirum, quum communis ille pater, vel patrum collectio, obtinet in societate praevalentiam illam exclusivam ad exercendam auctoritatem politicam, quam esse verum titulum eam obtinendi ostenderemus. Fieri autem posse ut communis illa paternitas, sive unius sive plurium, secum ferat hujusmodi praevalentiam minime infitiamur: quin fortasse, licet non certo de illa re constet, frequenter ita contigit.

Probatur 1° Negative, convellendo argumenta adversariorum. Primum argumentum adversariorum sic proponi potest: — Vide quod dictum est in expositione sententiarum ad 1am sententiam 2ae classis: arg. 1um p. 537.

At hujusmodi argumentatio triplici laborat vitio: duplici nimirum vitio falsi suppositi, et praeterea vitio transitus a genere ad genus. Primum vitium est falsi suppositi, auctoritatem scilicet esse formam societatis: quo supposito nititur tota argumentatio. Auctoritas autem est tantummodo proprietas societatis politicae primaria, seu effectus primarius ad formam socialem, quae est consensus multitudinis in finem communem, consequens.

Secundum vitium est transitus a genere ad genus. Procedit enim argumentatio a paritate cum conversione substantiarum physicarum, atque in hac paritate stat tota vis argumentationis, ut apparet ex majori ratiocinii. Jamvero etsi quoad conversionem substantiae physicae in aliam

substantiam physicam permitti possit principium quo constituitur major argumentationis, nimirum partes novi compositi esse evolutiones partium correspondentium primi compositi, ita ut materia primi compositi fiat materia secundi, et forma primi fiat forma secundi. (Hoc enim non omnino fortasse repugnat opinioni Scholasticorum circa composita materialia, licet cum tali sententia certe minus conforme videatur. Etenim in hac sententia non dicitur novam formam esse evolutionem primae formae, sed substitui primae formae, et primam expellere, quod est prorsus aliud). Tamen ubi agitur de compositis moralibus, non potest argui a paritate quae inter ipsa intercedere videatur et composita physica: sunt enim plus quam toto genere diversa: quum haec physice existant, illa vero non habeant nisi esse morale. Argumenta igitur depromenda sunt ex ipsa intima constitutione entis moralis, ut inde eruatur quid affirmandum, quid negandum videatur.

Tertium vitium est etiam falsi suppositi. Supponit enim proposita argumentatio conversionem fieri familiae in societatem civilem. Jamvero hujusmodi conversio nulla fit. Familiae enim ante societatem civilem existentes in suo proprio esse permanent; et, societate constituta, in ipsa reperiuntur priores familiae cum propria materia et forma ex quibus antea coalescebant. Sed per constitutionem societatis politicae, variae familiae aliae cum aliis novo vinculo colligantur ad defensionem et auxilium mutuum, quo melius obtineant media ad perfectam jurium exercitationem opportuna. Quum igitur nulla fiat conversio familiae in societatem civilem, neque potest inferri formam familiae converti in formam societatis civilis.

Secundum argumentum quo niti solent adversarii thesis

nostrae deducitur ex historia; atque ita proponi potest: — Vide in expositione, ad Argum. 2um, pag. 537. — Sed huic argumento respondetur: ad Majorem: Si auctoritas politica primitus inhaesit communi familiarum patri, vel patrum collectioni (de quo disputare licet, quum hoc communiter contigisse ex historia non clare deducatur), id non propterea contigit, quod auctoritas paterna esset per se titulus obtinendi auctoritatem politicam; sed tantum quia cum illo jungebantur alii tituli vi quorum communis ille pater, vel collectio, obtinebat praevalentiam exclusivam, qua ipse solus aptus esset ad regendam societatem politicam, secundum ea quae dicenda sunt in thesi sequenti. — Ad Minorem vero respondemus: 1° de constantia et universalitate hujus facti non constare, et 2° si constaret, tunc nihil aliud indigitari, nisi jus naturae conferre auctoritatem illi qui ad eam exercendam possidet praevalentiam exclusivam, quod et nos contendimus in thesi sequente.

Probatur 2° positive. Quum constituitur societas politica ex variis familiis quae communem aliquem habuerint patrem adhuc viventem, jam cessavit, ipsis fautoribus sententiae adversae nobiscum consentientibus, hujus omnis auctoritas paterna in filios. Ergo haec auctoritas non potest esse titulus obtinendi auctoritatem politicam, quum non amplius existat.

Ubi vero societas politica constituitur ex variis familiis ab invicem independentibus, nec patrem communem habentibus, potestas paterna nequit esse ratione sui titulus capessendae potestatis politicae. Est enim illa jus in propriam singulorum familiam, dum auctoritas politica est jus in familias etiam a propria familia diversas. Atqui jus in propriam familiam

non est ratione sui titulus habendi jus in alteram familiam, quae a propria sit independens.

Ergo nunquam auctoritas paterna est per se titulus auctoritatis politicae.

Confirm. thesis. Si vera esset sententia quam thesis impugnat, sequeretur potestatem politicam in exoriente societate conflata ex variis familiis ab invicem independentibus, nunquam posse esse monarchicam, sed necessario polyarchicam esse debere: quod nec verum est nec a fautoribus hujus sententiae admittitur.

Thesis 51.

Primum subjectum supremae in societatem recentem politicae auctoritatis determinatur vel praevalente titulo aptitudinis exclusivae, vel hac deficiente, determinatur titulo consentientis multitudinis in personam idoneam.

Expositio. Quum demonstratum sit auctoritatem politicam, secundum se acceptam, ab ipso Deo, ut auctore naturae eam volente et instituente, proxime manare, statuendum est in quonam subjecto ea concrete actuetur. Agit autem thesis de actuatione illa tantum quae in exoriente aliqua societate fit prima: hac quippe cognita, actuationes per totam societatis durationem subsecuturae quomodo fiant facili corollario deducitur, tum quae sine intermissione se successive excipiunt, secundum normam aliquam constanter institutam; tum eaquae, deficiente hujusmodi norma, aut penitus convulso statu sociali, post

instauratam denuo rempublicam de novo facienda est. Definit autem thesis subjectum illud cui primitus inhaeret auctoritas in exoriente societate, determinari titulo aptitudinis ad rempublicam dirigendam, non aptitudinis cujuscumque, neque aptitudinis simpliciter praestantioris, sed illius quae exclusiva sit: quae videlicet concrete sumpta talis sit ut propter complexum conditionum in quibus versatur societas recens constituta, uni alicui determinatae personae, sive ea physice sive moraliter tantum una sit, possibile sit rei publicae convenientem administrationem exercere. De aptitudine vero hujusmodi duo affirmantur: a) eam esse per se titulum collativum auctoritatis politicae; b) ubi existit, eam cuicumque alteri titulo in conferenda auctoritate praevalere.

Quum tamen fieri possit ut qui ita exclusive idoneus sit reperiatur nemo, asseritur subjectum auctoritatis supremae tunc determinari electione, seu consensu multitudinis socialis, dummodo consensus ille feratur in personam aliquam administrandae reipublicae aptam. Si enim contingat — quod inter impossibilia nequaquam est — aut fraude malisque artibus deceptus, populus electione sua designet qui praesit societati aliquem dotibus ad rem socialem gerendam necessariis prorsus destitutum, aut qui certo cognoscatur societatem sciens volensque ad exitium adducturus, huic ex tali electione nullum acquiritur jus capessendae reipublicae: quare integrum manet probo cuique qui id sine majori clade efficere potuerit, populi depulso errore, procurare ut alter aliquis aptius societatis gubernationem suscipiat.

Auctoritas quidem sic primario collata sitne certis

limitibus coarctata, an illimitata potius, apparebit ex scholiis ad thesim ipsam consequentibus.

Duplex igitur in proposita enuntiatione distinguitur pars: altera, quae spectat titulum exclusivae idoneitatis, quoad duplex suum elementum constabit, si probatum fuerit titulum illum et adesse posse, et ubi adest, eo ipso conferre auctoritatem; quod sic evincitur.

Prob. 1ª pars. Ordo rationis postulat ut qui exclusive aptus est ad regendam societatem exorientem, ille supremam in ea potestatem exerceat, ac proin lex naturalis ordinem illum sanciens ipsi confert jura ad potestatem exercendam necessaria.

Atqui ex adjunctis in quibus versatur plerumque societas exoriens, contingit determinari aliquam personam sive physice sive moraliter unam, quae exclusive apta sit ad regendam societatem.

Ergo primarium subjectum auctoritatis determinatur titulo exclusivae aptitudinis.

Maj. explicatur. Ordo rationis postulat tum ut suprema potestas sit in omni societate civili, quippe quae sine tali potestate stabiliter persistere nequit; tum ut ille tali auctoritate gaudeat qui potest ea utiliter instrui ad finem societatis, ac propterea ille, si talis reperiatur, qui sit exclusive aptus ad eam exercendam.

Minor probatur. Enascentes societates non raro versantur in talibus adjunctis, sive internis sive externis, ut in eis reperiatur vel unus aliquis vir, vel virorum collectio una, quae prae caeteris ita excellat praepotentia tum physica tum morali, ut ipsi soli possibile sit obti-

nere apud socios tantam efficaciam ut plerique velint ab illa persona regi et cum eadem ad obedientiam cogere pervicaces. Atqui qui prae caeteris ita excellit, est exclusive aptus ad regendam societatem. Ergo contingit societates exorientes versari in iis adjunctis ut aliqua persona sit unice apta ad regendam societatem.

Hujus veritatis perspicuitas evidentius elucescit, si attenditur ad conditiones in quibus versari solent societates noviter enascentes. Ubi enim oritur societas nova ex unius familiae spontanea amplificatione et excretione, plerumque contingit ut vel communis patriarcha, si vivit, vel qui ejus defuncti loco caput est familiae, ea praestet excellentia, ut rebus omnibus concrete acceptis, ipse solus valeat regimen societatis obtinere et exercere. Ad regendam enimvero societatem politicam omnino requiritur ut subjectum cui gubernacula committuntur 1° videat et velit quae expediunt bono communi, aut saltem ea sit praeditus sapientia practica ut noverit alios peritos in consilium adhibere, et id quod eorum ope viderit ad commune bonum pertinere decernat; 2° multitudinis voluntates facile inflectere possit ad sua decreta exequenda; 3° si quis pervicax obedientiam detrectet eum vel invitum valeat ad parendum cogere. Jamvero mirum nequaquam videri potest quod communis pater, aut caput, familiarum in civilem societatem coalescentium, longo rerum usu et experientia eruditus, maturius consilium ineat de iis quae ad bonum commune expediunt; quod deinde propter propensam in prolem benevolentiam efficaciter velit quae expediunt. Plerumque etiam propter communem prolis in eum reverentiam et gra-

titudinem facile omnes ejus voluntati acquiescent. Et si quidem pauci pervicaciores ejus mandatis obsistent, plerique tamen patris partes suscipere parati erunt, et cum eo pervicaces illos vel invitos cogere ad obedientiam. Fieri autem potest ut societas hujusmodi non sit disposita alterius cujuspiam, secluso patre, dictis morem gerere. Quod ubi accidet manifestum erit solum illum totius familiae praesulem pollere aptitudine regendi rempublicam concrete sufficiente. – Si vero exsurget societas politica ex pluribus familiis diversis, ab invicem independentibus et moraliter aequalibus, eadem exclusiva praestantia plerumque ornabitur congregatio capitum familiarum aequalium.

Alias evenit ut societas nova oriatur ex persuasione et ductu alicujus viri opibus et gratia praepotentis; cui quidem tunc etiam plerumque solet adhaerere illa capessendi communis gubernaculi exclusiva praestantia.

Ubi vero nova societas ab externis hostibus periclitatur, vel internis perturbationibus quassatur, non raro fit ut vir aliquis peritia rei militaris excellens, solus aptus reperiatur qui eam ab exitio vindicatam efficaciter ordinet et gubernet

Tandem fit etiam ut magisterium, sive politicum aut oeconomicum, sive religiosum, alicui conferre possit exclusivam illam apud omnes gratiam et auctoritatem, ut nonnisi ipsi possibile sit societatis directionem efficaciter utiliterque obtinere.

<u>Confirmatur haec pars thesis</u> ex historia omnium temporum, ex qua apparet personas eas, quae praepotentia illa exclusiva instruebantur, sponte sua, nec prius expetita

multitudinis assensione, principatum arripuisse, ac multitudinem ipsis quasi naturalibus suis superioribus sponte etiam sua paruisse.

Prob. altera pars thesis. Ille cui primario exercenda est auctoritas politica, prorsus necesse est ut polleat aptitudine ad regendam societatem concrete sufficiente.

Atqui ubi nullus ea instruitur per praepotentiam illam exclusivam, quae jam explicata est, solus consensus multitudinis, electione vel alia ratione manifestatus, potest talem aptitudinem conferre. Ut enim ea concrete sufficiens sit regendae societati, praeter necessarias dotes intelligentiae et voluntatis quibus bonum sociale et discernatur et serio intendatur, omnino etiam requiritur tantus influxus moralis in socios ut plerique velint a determinata illa persona idonea regi, et cum ea concurrere ut ad obediendum cogantur, qui forte pervicaciter vellent resistere.

Ergo consensus electivus populi est, in hoc casu, unica ratio determinandi subjectum in quo actuetur auctoritas.

N. B. Quum consensus ille electivus subjectum determinet complendo ejus aptitudinem concretam, evidens est electione fraudulenter obtenta nullum acquiri jus capessendi auctoritatem politicam personae, quae ceteris partibus ad omnem aptitudinem essentialiter requisitis prorsus destitueretur, uti dictum est in expositione thesis.

Scholion I. Secundum hanc sententiam facile explicantur variae formae regiminis, prout subjectum illud exclusive aptum (aut electum) est vel singularis persona (monarchia) — vel collectio paucorum (oligarchia vel aristocratia sive ex genere, sive ex ingenio, sive ex divitiis) — vel collectio mul-

torum (seu polyarchia aut etiam democratia).

Scholion II. Ex conditionibus sive intimis sive externis, in quibus versatur societas exoriens, fluunt leges fundamentales, quibus limites auctoritatis determinantur. Adjuncta enim illa talia plerumque sunt ut persona praepotens nequeat regere societatem secundum proprium arbitrium, sed unice secundum modum aliquem determinatum qui societati in illis adjunctis versanti sit conveniens. Leges autem fundamentales nihil aliud sunt nisi expressio modi illius particularis quo regi debeat aliqua societas.

Scholion III. Eadem est ratio qua determinatur subjectum auctoritatis in societatibus illis, quae, postquam jam diu duraverint, careant superiore, sive cum ex aliqua perturbatione sociali, quae priorem superiorem reddiderit prorsus incapacem auctoritatis exercendae; sive cum aliquo casu reperiatur societas destituta omni superiore legitimo, qui conformiter ad leges fundamentales in munere praecedentis sufficiatur.

Scholion IV. Scholastici supponunt et tenent ex forma sociali immediate fluere in collectionem socialem ipsam auctoritatem, et hanc transferri ex consensu multitudinis subjecto alicui, quod sit auctoritati exercendae aptum. Nos admittimus tantum ex forma sociali, ex conspiratione nempe sociorum omnium in eundem finem, immediate fluere penes multitudinem jus ut dirigatur ab aliquo apto. Hic autem suam aptitudinem habet (non auctoritatem) vel ex adjunctis vel ex consensu; et hoc posito, ex jure sociorum ut dirigantur ab ipso, fluit in eo officium dirigendi; cum quo officio connexum est jus ad media sine quibus dirigere non potest; ac proin confertur ipsi a lege naturali seu a Deo qui est auctor legis na-

turalis, jus exigendi efficaciter a sociis ut obediant decretis quibus societatem diriget in finem communem: quod jus est ipsa auctoritas.

Objectiones.

Obj. I (1). Suprema potestas, quum exsurgat ex ipsa societatis essentia, naturaliter ad societatem pertinet. Sed potestas ad societatem pertinens est democratica. Ergo.

Resp. Dist. Maj.: pertinet ad societatem tamquam proprietas ejus primaria, Conc. Pertinet ad societatis materiam, quae est multitudo, ut ad proprium subjectum, Neg. Contradist. Min.

Inst. Omnes homines sunt natura aequales. Sed auctoritas ab ipsa natura profluit. Ergo insidet naturaliter omnibus.

Resp. Dist. Maj. Omnes homines sunt aequales, si considerentur abstracte, praecise secundum naturam specificam, Conc.; Si concrete, ut in hac quaestione considerandi sunt Neg.

Ad min. Dist. Auctoritas profluit a natura specifica hominum, Neg.; a natura societatis civilis, Subd. a natura societatis exigitur ut sit auctoritas politica in aliquo subjecto, Conc.; a natura illa determinatur subjectum cui primario insit auctoritas: iterum subd.: a natura sola, Neg., a natura considerata simul cum adjunctis quibus constituitur alicujus subjecti praepotentia exclusiva Conc.; quare negatur consequens et consequentia.

Obj. II. In nostra sententia ex capacitate exercendi auctoritatem concluditur ad jus eam exercendi. Atqui mera

---

(1) Tongiorgi, n. 430

capacitas aliquod munus obeundi non confert jus ad illud munus. Ergo ex capacitate auctoritatis exercendae non rite concluditur ad jus regendi societatem.

Resp. Principium solutionis: Ex capacitate non qualicumque sed exclusiva ad aliquod munus obeundum, concluditur legitime ad jus illud munus obeundi si agatur de munere necessario. Tunc enim capacitas illa non est quidem causa efficiens juris illius; est tamen titulus quo posito jus confertur a lege naturali. Jamvero auctoritas est munus necessario exercendum in omni societate civili propter stabilitatem tali societati necessariam.

Inst. I. Praepotentia quam statuimus ut titulum exercendae auctoritatis nihil est nisi jus fortioris. Atqui jus quod dicunt fortioris non est verum jus. Ergo praepotentia non est verum jus ad auctoritatem.

Resp. Neg. Maj. Nam jus fortioris in eo consistit, quod unicus titulus sit praevalentia roboris sive virium materialium aut etiam spiritualium ad aliquid possidendum vel agendum quod ab aliis etiam effici aut possideri possit, vel quod non sit necessario efficiendum aut possidendum.

Inst. II. Praepotentia illa physica et moralis quam tuemur, maxima ex parte constituitur illa dispositione sociorum, qua omnes velint parere ei qui alios quibusdam dotibus superat. Atqui haec subjectio spontanea evidenter supponit voluntarium consensum ut illi uni obediatur. Ergo et nos cogimur admittere ut titulum primitivum auctoritatis consensum multitudinis, atque ita incidimus in sententiam sive Scholasticorum sive Roussavii.

Resp. Praepotentia illa physica et moralis non consti-

tuitur per actualem submissionem, sed per naturalem propensionem ad se subjiciendum, et hanc propensionem dicimus non esse causam collativam auctoritatis, sed titulum tantummodo, plerumque nonnisi partialem, quo posito, auctoritas a lege naturali confertur. Contra sententiae oppositae adstruunt consensum ipsum voluntarium esse causam collativam auctoritatis, quippe quae sive essentialiter et inalienabiliter, ut vult Roussavius, sive saltem primario, ut apud Scholasticos, resideat in multitudine.

Inst. III. Nostra sententia adversatur unanimi doctrinae Scholasticorum. Atqui in re morum unanimis consensus Scholasticorum est argumentum veritatis. Ergo.

Resp. Transeat Maj. Dist. Min. Habetur velut argumentum, i.e. velut indicium aliquod veritatis seu praesumptio, Conc.; velut argumentum proprie dictum, Subd.: Extrinsecum, Conc.; velut argumentum intrinsecum aut per se solum sufficiens, Neg.

Inst. IV. Nostra sententia favet perturbationibus politicis. Nam ubi semel admittitur hoc principium, auctoritatis subjectum determinari ex praepotentia, jam nulla est ratio cur illud principium applicatur quidem societati enascenti, non vero societati jam a multo tempore duranti, et in qua jam existat aliquis qui obtinuerit supremam auctoritatem juxta leges fundamentales.

Resp. In societate jam regulariter constituta sub aliquo superiore secundum leges fundamentales instituto, hujusmodi praepotentia, quae sit exclusiva, vix unquam reperiri poterit in alio quam in illo ipso superiore, aut in ejus legitimo successore ex iisdem legibus determinato. Dicitur tamen

potest ut alicujus alterius opera sit illi superiori prorsus necessaria ad societatem regendam. Quod si accidat, incumbit huic superiori obligatio illius operam accersendi.

Si tamen vere contingat, in aliqua societate jam existente, illum, cui ex legibus fundamentalibus competit auctoritas, fieri prorsus ineptum ad eam exercendam, nec haberi alium cui ex iisdem legibus auctoritas transferatur, tunc novus superior determinabitur secundum dicta in thesi: nimirum plerumque ex praepotentia eadem exclusiva; hac vero deficiente, electione multitudinis.

§ 2. De politicae potestatis translatione.

Potestas suprema ab uno subjecto ad alterum transferri solet quintuplici via, electione, hereditate, victoria, abdicatione, poctione. Qua autem ratione regulariter facienda sit statuitur legibus fundamentalibus, quae singulis societatibus propriae sunt.

I. Via electionis ubi proceditur, attendendum est ad jura quibus instruitur coetus electorum. Quae quidem quum lege fundamentali determinentur, in aliis societatibus alia esse solent. Generatim autem coetus illi distingui possunt in collegia constituendi facultatem habentia — Corps constituants —, et collegia nonnisi facultate eligendi praedita. Haec altera species electorum evidenter nihil aliud potest, nisi praecedenti superiori sufficere alium ejusdem speciei, et eadem prorsus qua ille auctoritate pollentem.

Si vero electores ornentur jure constitutivo, tunc

licite poterunt et ipsam regiminis formam immutare, et auctoritatem novi superioris vel intra arctiores limites restringere, vel in latiora spatia extendere, immutatis scilicet legibus fundamentalibus.

Quando vero cumque electio fit a toto populo, penes ipsum semper est jus constituendi societatis statum. Advertendum autem est, usum hujus facultatis ordinarie periculosum esse: immutatio enim legum fundamentalium nocet stabilitati communitatis. Ex quo consequens est nonnisi ob gravissimas rationes hujusmodi mutationes esse faciendas.

II. Hereditatis regimen relate ad supremam potestatem et ipsum apud alias gentes aliud vigere solet. Hic enim omnes filii ejusdem regis paternum regnum successive occupant; ibi regnum transfertur tantum primogenito, et sequitur jus primogenituræ; modo soli mares ad supremam potestatem apti censentur; modo non datur ulla præcellentia alteri sexui præ altero; etc. etc. Hæc indicasse sufficiat.

Non pauci hodie reperiuntur qui in systema successionis hereditariæ invehuntur, eo quod censent via electionis longe consultius rectiusque rerum publicarum administrationi utilius procedi in transferenda politica potestate. Quid igitur hac super re tenendum videatur brevi exponendum.

Et primo quidem omitti jam possunt ii qui asserunt electionis via aptissimos semper, vel certe omnium candidatorum aptiores, aut saltem nonnisi omni ex parte aptos præfici dirigendæ reipublicæ. Hoc utique cum veritate affirmari posset, si tum electores semper essent idonei qui de

eligendorum aptitudine per se judicarent, et in suffragio ferendo solius boni publici studio ducerentur, tum competitores essent semper probi, et ad ambienda munera publica non ferrentur nisi cupiditate prosperitatis reipublicae. At vero in utrisque dispositiones illas non raro desiderari in aperto est, atque crebra nimis experientia demonstrat rebus publicis gerendis electione praefici non solos aptiores aut plane aptos, sed eos etiam qui potestate utantur potissimum ut propriis commodis et emolumentis consulant, et factionis cui adhaerent vim ac potentiam promoveant.

Comparatione igitur facta inter regimen hereditarium et systema electivum, haec teneri possunt:

1° Systemate electivo rarius accidit ut habenae reipublicae committantur valde inepto, si attendatur tantum ad aptitudinem remotam, eam scilicet quae reponitur in possessione dotum et adjumentorum quibus in regenda societate opus est, praecisione facta a voluntatis dispositione recte eis dotibus utendi, quae ad proximam aptitudinem requiritur. Ratio assertae praestantiae systematis electivi haec est: quod ad obtinendum suffragium majoris partis electorum fere semper plurimum valent dotes quaedam quarum in administranda re publica utilitas magna est: has inter eminere solent robur animi cum constantia voluntatis, et studium proposita consilia ad exitum deducendi (1). Ubi autem regnum

(1) Duo hic notasse non fuerit abs re: Primum, in iis societatibus ubi princeps eligitur directo suffragio totius vel ingentis partis populi, non raro evenire ut viri probitate insignes et rebus gerendis aptissimi ab omni munerum publicorum competitione abstineant, imo etsi vel maxime ab amicis compulsi, omnem tamen am-

hereditate accipitur, facile contingere potest ut dotibus illis futurus haeres destituatur.

2° Ex alia parte systema electivum facilius et frequentius exponit societatem periculo incidendi in tyrannos. Tyrannus autem ille dicitur qui rem publicam administrat non ad bonum publicum sed ad privatum sibi commodum. Jam vero qui summum imperium obtinuit via electionis, nec jure ornatur illud hereditate transferendi liberis suis, is nisi fuerit valde probus tentationi facile obnoxius est post habendi bonum commune societatis commodo proprio; idque propter ingenitam propensionem qua solent homines ad privatas utilitates suas aliis motivis agendi praeponendas inclinare. Qui vero principatum tenet jure hereditatis, cum facultate illum conservandi in propria familia, ille plerumque privatam utilitatem connexam habet cum recta administratione rei publicae: tum propter alias rationes, tum potissimum quod bonum talis familiae in ordine temporali praecipuum habeatur ipsa summi imperii majestas. — Praeterea qui imperium hereditate obtenturus est, solet a puerilibus annis ad illud probe administrandum praeparari educatione et eruditione ad rectum auctoritatis usum or-

---

bitionem prorsus repudient; quod scilicet eos artium mediorumque quibus multitudinis captanda est benevolentia pigeat taedeatque.

Alterum, quum electio committitur coetui cuidam aequalium quibus possit spes affulgere singulis obtinendi pro se potestatem quae omnium suffragio alicui ex aequalibus deputatur, tum facile jam fieri ut ea alicui deferatur qui aetate dotibusve animi minus aptus videatur, ne aliorum delusa spes in nimium differatur, vel etiam ut ambitiosus aliquis sub alterius nomine gubernationem exerceat.

dinata. Dum frequentissime contingit ut qui electione supremam potestatem est assecutus, apposita illa institutione destitutus fuerit, et contra mediis illis quibus ad fastigium eveheretur, honestati non raro parum consonis, jam fuerit praeparatus ad propria emolumenta potius quam commune bonum procuranda.

3° Regimen electivum excitati competitorum ambitiosorumque studiis, et factionum machinationibus, internam societatis pacem et tranquillitatem frequenter perturbat, ipsamque societatis conservationem adducit in pericula; ex quo factum esse historia accipimus ut regna electiva bellis civilibus crebro quassata fuerint, et pleraque brevi etiam ad exitium deducta, vel misere in varias partes disscissa, vel armis astuque subacta et alienae ditionis facta. — Ex apposito regimen hereditarium sua constantia fixaque succedendi ratione stabilitati ac perpetuitati societatis plurimum favet atque internam tranquillitatem confirmat.

III. De translatione imperii, quae fit jure victoriae, ita genuinas notiones exponit Liberatore (1). "Imperium acquiri etiam potest jure victoriae. Quod ut eveniat, exposcitur in primis ut bellum *ex parte victoris* juste susceptum sit. Secus potestatis occupatio latrocinio comparabitur, et invasor non princeps sed usurpator censendus erit. Deinde necesse est ut socialis tranquillitas victricis gentis, aut aliarum affinium nationum reapse requirat mutationem regiminis aut jacturam independentiae in populo, qui debellatur. Secus justitia a victore laederetur, qui nonnisi ad damnorum reparationem exigendam, ac poenam, pro merito culpae, victis infligendam jus possidet. Numquam vero facultate gaudet principem e legitimo solio deturbandi aut integram nationem alterius ditioni subjiciendi (quod

(1) Jus sociale n° 70.

speciem quamdam martis veluti socialis praesefert) nisi id postulet ratio poenae, aut securitas earum gentium, quae injuste laesae sunt."

IV. De abdicatione. Duae quaestiones in hac re proponuntur: 1°) Utrum possit quis licite a se abdicare supremam potestatem politicam; – 2° quid valeat abdicatio pro filiis, aliisve, qui, non facta abdicatione, defuncto principi succederent.

Ad 1am quaestionem Contingere potest legitimi principis administrationem ita esse necessariam ut ejus abdicatio magnum societati sit allatura damnum. Atque in hac hypothesi manifestum est principem non posse sine peccato supremam potestatem a se abjicere. Ubi abdicatio non est cessura in damnum reipublicae, eam per se honeste fieri posse ex eo patet quod per eam nulla violatur principis relatio. Imo si in abdicando princeps moveatur intentione altioris virtutis colendae, aut vel maxime si abdicatio fiat ad majus bonum ipsius societatis, honestissima et laude plane digna est actio, qua quis temporalibus emolumentis valedicat ut praestantiori bono consulatur.

De 2° quaestione, quid scilicet valeat abdicatio pro successuris ex haereditate, statui possunt sequentia:

1°) Abdicatio non aufert per se jus succendi a filiis jam natis, cujus rei signum est frequenter quum quis abdicaverit supremam potestatem, institui eam quam dicunt Regentiam donec emancipatus sit, vel ad legitimam aetatem pervenerit ille qui successurus est in regnum.

2° Non potest pater quispiam filios spoliare jure quolibet quod non tenent ab ipso patre, sed ab alio: ita, v.g., non potest pater privare liberos jure succedendi in bona matris neque jure accipiendi bona alicujus qui eos haeredes institueret ex testamen

to; sed contra tenetur pater jura illa filiorum tuta servare et defendere.

3° Hinc non potest pater abdicare pro filiis jam natis, cum jus succedendi in regnum ipsis proveniat non a patre sed a lege fundamentali; cujus veritatis evidentia luculentius apparet ubi successores ab illa lege designati, non sunt filii, sed collaterales vel alii.

4° Filii nondum nati non habent jus ex lege fundamentali: quippe quae tantum soleat determinare cuinam, deficiente aliquo principe, immediate transferatur auctoritas, i.e. vel primogenito, vel alicui alii jam genito. Ex quo sequitur abdicante principe, nullum esse jus succedendi iis quos ille poterit in posterum gignere.

N. B. In non paucis societatibus lege fundamentali jus censetur conferri liberis nondum natis sed jam conceptis. Hoc autem solet niti consuetudine potius quam ipsis verbis legis fundamentalis.

V. De pactione. Quaestio est possitne auctoritas politica transferri donatione, venditione, vel alio quolibet pacto?

Cujus quaestionis solutio ut reperiatur, in primis a ceteris sejungendus est casus ubi auctoritas ita est penes multitudinem socialem, ut eam a se abalienando, populus nullius jus laedat: tunc enim alienationem illam, quocumque pacto fiat, licitam esse omnino in comperto est. Quapropter Scholastici communiter docebant populum posse regimen democraticum immutare in aliud, quod non esset democraticum.

Ubi vero auctoritas non est ea ratione penes populum, minus obvia est quaestionis solutio, propter rationes in utramque oppositarum partium militantes.

In partem quidem negativam inclinant tres rationes sequentes: 1° quod nullum appareat fundamentum quo niti possit jus principis potestatem a se alienandi proprio arbitrio. Jus enim principis, in quantum princeps est, aliud non videtur existere nisi dirigendi societatem in finem socialem; quo jure evidenter non continetur jus auctoritatem in alterum transferendi plenarie.

2° Quod jus transferendi auctoritatem, contractu cum alia persona inito, esset jus disponendi de populo, tamquam de proprietate privata, secundum privatam utilitatem contrahentium. Quod jus nulli hominum competere luculenter apparet.

3° Quod hujusmodi translationes plerumque fieri nequeunt nisi violenter, repugnante nimirum populo; frequenter etiam valde nocivae sunt bono populi, ac proin ipsi fini propter quem collata est auctoritas principi. Quam ob causam eae valde odiosae esse solent.

In oppositam vero partem faciunt maxime usus et persuasio, quae communiter obtinuerunt in mundo per plura secula. Ab antiquissimis enim temporibus, toto aevo medio, quin et nostro quoque tempore, factae sunt translationes auctoritatis venditione, donatione, ac maxime permutatione et pactione matrimoniali, quibus vel integra aliqua societas, vel societatis pars ab uno principe alteri transmittebatur.

Ad quaestionem jam solvendam in primis definiendus est sensus. Non itaque quaeritur utrum vel formaliter et aperte consentiente, vel aequivalenter et tacite approbante populo, fieri possit a principe hujusmodi per contractum alienatio: hoc enim evidenter justum est, quum tunc nullius jura laedantur; sed indagatur utrum jure proprio valeat princeps transferre auctori-

tatem suam, ita ut populus consentire teneatur.

Cui quidem quaestioni, his terminis conceptae ita respondendum:

a) Ubi legibus fundamentalibus statutum est principem posse eligere successorem, evidenter illi conceditur etiam jus transferendi contractu potestatem a se in alterum: quum et jure naturae possit ab se abdicare, et lege fundamentali ei permittatur determinatio subjecti cui post ipsum potestas committatur

b) Ubi legibus fundamentalibus cautum est subjectum auctoritatis determinandum esse via electionis, evidenter nequit princeps per se licite potestatem suam alteri transferre, qui a populo non fuerit electus.

c) Si vero ex iis legibus subjectum auctoritatis instituitur via hereditatis, non apparet quo jure possit princeps supremum societatis regimen contractu inito dimittere ad aliquem, qui non sit heres secundum illas leges indicatus. Ratio est, quia tali pactione violatur aut immutatur lex fundamentalis; contra quam per se solus nihil valide potest princeps.

d) Si vero circa aliquem casum deficit lex fundamentalis, ut, v.g., casu quo dynastia a lege instituta prorsus extinguitur, nec fuit lege provisum qua ratione sit tunc sufficiendus novus aliquis superior, nequit res inconsulto aut contradicente populo definiri. Princeps enim neque lege naturali, neque ulla lege positiva habet jus decernendi per se solum cui societas submitti debeat: quum lege principatus nihil aliud valeat nisi societatem, quamdiu ipsi praeest, dirigere in finem socialem.

e) Fieri potest ut societatis bonum evidenter exigat ut auctoritas sive in totam societatem, sive in aliquam ejus par-

tem, transferatur cuidam alteri. Quae tempora ubi inciderint, licitum erit principi illam translationem efficere; atque tunc populus consentire censetur et tenetur.

Scholion. Quoad translationes quae fieri solebant aevo medio, duo notanda: 1º consensum tacitum populi communiter adfuisse: quia nimirum institutionibus publicis et usu communi admissum erat tales transmissiones licite fieri; 2º multas illius temporis societates primitus non fuisse, proprie loquendo, societates civiles, sed heriles quae conditione servitutis mercenariae imperfectae pendebant a praedivite aliquo proprietario; quae paulatim ad statum societatis civilis assurgebant, vi adjunctorum et ex gratia dominorum suorum. Quae societates quamdiu non gauderent nisi juribus a domino concessis, partim manebant herilis conditionis, partim erant conditionis civilis: quapropter poterat herus homines suos aliis etiam dominis ex contractu tradere.

§3. De usurpatione.

Ea usurpatio de qua nobis hic est sermo, definitur esse injusta occupatio supremae potestatis politicae. Usurpatio considerari debet potissimum a) relate ad ipsam detentionem supremae potestatis; b) relate ad exercitium supremae potestatis; c) relate ad legitimam possessionem potestatis.

De primo respectu. "In primis certum est usurpatorem, utpote qui non jure, sed injuria et violentia nititur, illegitime auctoritatem possidere, ad eamque legitimo principi restituendam semper adstringi. Immo ad hoc cogi a subditis potest, atque etiam debet; qui ipsum non ut principem, sed ut hostem et perturba-

torem respiciunt. Id tamen intelligendum est, modo spes certa eluceat prosperi exitus. Nam si conatus ad invasorem depellendum inutiles fore conjicitur, aut perniciem potius societati allaturos, nequaquam subditis licebit insurgere. Atque id justa voluntatem legitimi principis esse censendum est; quae quidem, ut justa sit, rationi et bono sociali congruens esse debet." (1)

De altero haec tenenda: Usurpator, quamdiu supremam potestatem injuste detinet, obligatur ad eam exercendam in bonum societatis: quare incumbit ei officium strictum rite administrandi rem publicam; cui officio correspondet obligatio civium perfecta obediendi in iis quae ad directionem societatis pertinent; ex hac autem obligatione, necessaria ad bonum societatis, confertur usurpatori jus exigendi illam obedientiam. Id enim necessarium est ad salutem populi procurandam, quae sine civili ordine servari nequit. Quod profecto jus non personale est, sed reale, nimirum ejusmodi ut personae competat ratione rei quae possidetur, ac proinde non tam ad usurpatorem quam potius ad ipsam detentionem potestatis pertinet; quae licet injuste ab illo occupatur, tamen proprio effectu et vi non destituitur. Quare subditi quamvis juvare usurpatorem, ut in sua possessione stabiliatur, prohibeantur, tamen legibus, quae ab ipso pro bono communi et ordine sociali feruntur, obtemperare tenentur. In hoc enim non usurpatori sed auctoritati obedientiam praestant, et legitimo principi morem gerent, qui certe id velle praesumitur. Si vero ingruerit bellum quo ab externo hoste jura societatis impetuntur, tenentur cives usurpatorem adjuvare in repellenda injusta aggressione. Haec autem cooperatio primario et per se non tendit in

(1) Liberatore, n. 71.

bonum usurpatoris, sed in conservationem et bonum ipsius societatis.

Relate ad ipsam possessionem auctoritatis. "Denique, si annorum decursu novus auctoritatis possessor ita obfirmetur, aut cum bono et tranquillitate publica sic connectatur, ut pristinus ordo redintegrari sine perturbatione maxima et periculo salutis publicae nequeat; hoc ipso legitimus evadit, et nihil contra illum moliri fas est. In hoc enim sensu verum est effatum illud: Salus publica suprema lex; cui non solum subditi, verum principes etiam accommodare se debent, ne bonum privatum bono publico societatis anteponant. Nec vero contrarium velle antiquior princeps praesumi potest; nec si vellet, attendendus esset, utpote qui non amplius communem utilitatem sed propriam duntaxat sibi pro scopo praestitueret." (1).

§ 4. De politicae potestatis amissione.

Jam actum est, in paragrapho secunda, de supremae potestatis amissione, vel potius dimissione voluntaria, quae fit pactione; uti et de illa amissione quae necessario subeunda est, quum oriatur ex clade in bello accepta.

Restat ut tractetur de ea quae oriri possit ex impotentia vel ex tyrannide.

Impotentia vero exercendi potestatem esse potest vel physica vel moralis; procedit autem aut ab extrinseco, ex injusta occupatione usurpatoris: et de hac egimus § 3; aut ab intrinseco, ex imbecillitate morbosa sive animi sive corporis. Ea quum vix

(1) Liberatore, ibid.

unquam possit certo dici irreparabilis, non tollit per se a principe ipsam auctoritatem; sed ejus exercitium suspendit; quare exigit ut auctoritas exerceatur, nomine principis ab aliquo vicem superioris agente.

De amissione vero ob tyrannidem gravior est quaestio.

Tyrannidis nomine, sensu latiore, intelligitur exercitium auctoritatis iniquum. Potest autem iniquitas inesse auctoritati a) ratione originis, quum auctoritas detinetur sine justo titulo; et haec proprie vocatur usurpatio: de qua actum est paragrapho praecedente; b) ratione ipsius exercitii auctoritatis, quum nempe qui populo praesunt legem fundamentalem violant, subditosve gravioribus oneribus opprimunt, aut populi jura conculcant; verbo, quum societas dirigitur non in bonum commune, quo constituitur finis socialis, sed ad privatum alicujus emolumentum: haec proprie nomine audit tyrannis. Omisso igitur usurpatore, quaeritur utrum tyrannus, proprie sic dictus, amittat jus auctoritatis retinendae, et possit ea spoliari, et a quo.

Ut quaestio plene tractetur, indicandum prius quae sint variae in hac re sententiae. Igitur quicumque adhaerent falso recentiorum principio essentialis supremitatis popularis, quid teneant facile a quapiam intelligitur, et superius jam expositum est (vide systema Roussavianum, pag. 522).

S. Thomas in opusculo de regimine principum, lib. I. cap. 6, docet 1º si tyrannis non sit intollerabilis, eam ferendam esse; 2º si vere intolerabilis facta sit, a) non esse licitum cuilibet privato, ex proprio arbitrio, superiorem expellere aut e medio tollere; qua in parte notandum est, hujus asserti rationes a Sto Doctore afferri deductas ex intuitu boni publici, periculique cui exponerentur tum ipsa societas, tum etiam principes legitimi et rempubli-

cam recte administrantes, si cuilibet privato fas esset eum
quem tyrannum arbitraretur esse, vi invadere et vel e regno ex-
turbare, vel interimere; argumenta vero ex naturalis rationis
penu non affert alia. – Deinde addit b) "Videtur autem magis
contra tyrannorum saevitiam non privata praesumptione ali-
" quorum, sed auctoritate publica procedendum. Primo quidem
" si ad jus multitudinis alicujus pertineat sibi providere de rege,
" non injuste ab eadem rex institutus potest destrui (? destitui).
" vel refraenari ejus potestas, si potestate regia tyrannice abuta-
" tur. Nec putanda est talis multitudo infideliter agere tyran-
" num destituens, etiamsi eidem in perpetuo se ante subjecerat:
" quia hoc ipse meruit, in multitudinis regimine se non fideliter
" gerens, ut exigit regis officium, quod ei pactum a subditis non re-
" servetur (? servetur).... Si vero ad jus alicujus superioris pertineat
" multitudini providere de rege, expectandum est ab eo remedium
" contra tyranni nequitiam.... Quod si omnino contra tyran-
" num auxilium humanum haberi non potest, recurrendum
" est ad Regem omnium Deum, qui est adjutor in opportunita-
" tibus in tribulatione." Et in 2ª 2ªᵉ q. 42. a. 2, inquirens utrum
" seditio sit semper peccatum mortale, ita solvit "Seditio quum
" sit contra bonum commune reipublicae injusta pugna, semper
" mortale peccatum ex suo genere est." Tertio vero ita objicit: "Lau-
" dantur qui multitudinem a potestate tyrannica liberant. Sed
" hoc non de facili potest fieri sine aliqua dissentione multitu-
" dinis, dum una pars multitudinis nititur retinere tyran-
" num, alia vero nititur eum abjicere. Ergo seditio potest fieri
" sine peccato..." Cui objectioni non reponit immerito laudari
eos qui tyrannum expellunt, sed admittens eos [illegible],
ostendit non esse seditiosos, nempe: "Ad tertium dicendum

„ quod regimen tyrannicum non est justum; quia non or-
„ dinatur ad bonum commune, sed ad bonum privatum
„ regentis.... Et ideo perturbatio hujus regiminis non habet ra-
„ tionem seditionis; (nisi forte quando sic inordinate per-
„ turbatur tyranni regimen, quod multitudo subjecta ma-
„ jus detrimentum patitur ex perturbatione consequenti,
„ quam ex tyranni regimine). Magis autem tyrannus
„ seditiosus est, qui in populo sibi subjecto discordias et se-
„ ditiones nutrit, ut citius dominari possit. Hoc enim
„ tyrannicum est; cum sit ordinatum ad bonum pro-
„ prium praesidentis, cum multitudinis nocumento." Et a-
liis pluries secundum eamdem mentem loquitur tum in
Summa, tum in aliis libris. Censet igitur S. Thomas po-
pulo qui est sui juris, i. e. qui non accipit superiorem ab ali-
qua alia potestate a qua pendeat, licitum esse tyrannum
intolerabilem destituere, quoties id sine majori calamitate,
quam est ipsa tyrannis, perfici potest.

Aliorum vero Scholasticorum, sive Theologorum, sive
Jurisperitorum, longe communior sententia tenet licitum
quidem esse privato cuilibet non solum repellere, sed etiam
occidere <u>usurpatorem</u> in ipso actu injuste arripiendi pu-
blicam potestatem; eum vero qui potestatem justo titulo
tenet, sed ea abitur ut tyrannice regat societatem, itemque
eum qui injuste occupavit, sed jam peracta usurpatione auc-
toritatem actu possidet, nonnisi a superiore potestate, vel
ab ipso corpore sociali posse deponi, expelli, et, si opus sit, morte
mulctari; ubi scilicet rex vel non stet pacto fundamen-
tali societatis, vel potestate sua abutatur in manifestam so-
cietatis perniciem. Conf. Suar. Defens. Fid. cath. lib. 3. et lib. VI. c. 4.

Inter scriptores catholicos recentiores satis magna viget diversitas sentiendi: alii enim docent eum qui auctoritatem accepit electione populari posse ea spoliari a populo, si tyrannice gubernet; nulla vero ratione eum qui auctoritatem teneat titulo quem dicunt immutabilem aut irrevocabilem; alii nullo in casu permittunt a populo principem non usurpatorem posse propter tyrannidem potestate expelli; alii tandem opinantur eum qui potestate incurabiliter abutitur in damnum societatatis, a populo deponi posse, quocumque titulo auctoritatem obtinuerit.

Antequam quid tenendum videatur aperiamus, citanda sunt duo documenta recentiora: 1° Syllabus errorum adnexus Encyclicae "Quanta cura", editae a Summo Pontifice Pio IX, anno 1864, inter propositiones damnatas hanc refert sub n° 63: "Legitimis principibus obedientiam detrectare, immo et rebellare licet." Qua damnatione si quis existimaverit jam certo constare nunquam posse sine peccato legitimum principem, qui tyrannice regat societatem, ab ipso populo deponi, is animadvertat eadem reprobatione configi detractationem obedientiae, qua rebellionem, et inferet quemadmodum certum est non solum licitum esse, sed etiam prorsus obligatorium principi, quantumvis legitimo, prava imperanti detrectari obedientiam, neque hoc potuisse damnatione propositionis 63ae improbari, ita fieri posse ut non omnis rebellio damnata censenda sit.

Dein 2° Romae, novem annis post promulgatam Encyclicam, ephemeridum "Acta apud S. Sedem" conscriptor edidit dissertationem de legibus societatis ab illegitimo gubernio latis, in qua haec asserit: "... Hominum societas considerari non potest tanquam „res materialis, cum jura habeat et officia erga principem, et prin-

„ceps jura et officia gravissima habeat erga societatem. Quae qui-
„dem mutua jura et officia talia sunt, ut si princeps, quantum-
„vis legitimus, (ea?) pessumdaret, et sive per neglectum officiorum,
„sive per erronea principia in anarchicam societatem induceret,
„si ideo depulsus e solio esset, puto titulum quemlibet perpetuo amit-
„tere ad societatem regendam et gubernandam: ita ut alter qui-
„vis, qui consurgeret et societatis habenas per se sumeret, eamque
„juxta aeternae justitiae principia gubernaret, ipse esset legiti-
„mus princeps, quamquam ex dynastia nullum haberet regen-
„di titulum." Ex quibus apparet auctorem, quum dicat princi-
pem, eo ipso quod e solio propter extremam tyrannidem depul-
sus sit, omne jus ad auctoritatem exercendam perpetuo amit-
tere, supponere eos a quibus depulsus fuit non injuste egisse.

His positis, quid in hac re verum videatur sequentibus propositionibus enuntiari potest:

<u>Prop. I.</u> Tyrannicus potestatis abusus non aufert <u>per se</u> auctoritatem politicam a principe.

<u>Ratio est</u> quia abusus quantumvis enormis fuerit, non destruit <u>per se</u> titulum auctoritatis; neque intrinsece repugnat permanere auctoritatem in homine qui ea vel pessime sit usus; neque praevaricatio admissa <u>ex natura sua</u> inducit incapacitatem recte deinceps utendi potestate; et etiamsi tyrannus mereatur in pravae administrationis poenam ut auctoritate spolietur, non tamen illa poena aut ipso facto tyrannidis incurritur, aut a lege naturali prorsus exigitur. Neque videtur aliam posse excogitari rationem cur abusus auctoritatis existimetur ratione sui tollere auctoritatem a principe ceteroquin legitimo.

<u>Prop. II.</u> Ubi lex fundamentalis, in quam juraverit

princeps, statuit subditos in casu determinatae cujusdam tyrannidis prorsus solvi debito fidelitatis, tunc princeps dictum abusum admitteres, et ipso amittit auctoritatem.

Ratio. : quia 1° talis conditio per se non est inhonesta, et 2° standum est conditionibus pacti honesti.

Prop. III. Si princeps incurabili tyrannide evidenter apparet Societatis perniciem moralem aut materialem ruinam moliri, jus habet populus a tali se calamitate quibus potest mediis tuendi, etiam, si opus sit, expulsione tyranni.

Ratio est quod societas tunc constituitur in conditione legitimae defensionis bonorum saltem moraliter aequivalentium vitae humanae, et adest casus necessitatis injustum agressorem vi repellendi.

Confirm. Licitum est privato cuilibet regem injustum aggressorem vitae vi repellere, etiam, si opus sit, interfectione regis, modo servetur moderamen inculpatae tutelae et interfectio regis non sit inductura Societati tantum malum ut ad hujusmodi malum vitandum debeat civis quilibet abstinere etiam a legitima defensione vitae propriae. Quod autem licitum est privato cuilibet, a fortiori etiam licitum est toti societati: cum hic agatur non tantum de bono materialiter aequivalenti vitae alicujus privati sed de bono longe praecellent.

Prop. IV. Nunquam licet contra tyrannum insurgere, ubi providetur major inde calamitas obventura reipublicae.

Ratio: Quia jus vi compescendi tyrannum non habetur nisi ad tuendum bonum publicum; jam in hypothesi, bonum publicum exigit ut a vi abstineatur. Ergo.

Scholion: Adjuncta quibus talis calamitas obventura esset reipublicae reduci possunt ad tria sequentia: 1° frequen.

...fici non potest expulsio tyranni nisi per atrocissima bella quorum eventus sit valde incertus. 2° Expulsio tyranni non raro conjicit societatem in anarchiam quod est malum maximum. 3° Neque etiam raro fit ut tentamina ejiciendi tyrannum suscipiantur et dirigantur ab hominibus qui student majora mala inferre societati quam est ipsa principis tyrannis, et quos penes, ejecto tyranno, jam futura sit potestas suprema. Atqui ita gravior tyrannis incumbit societati.

Prop. V. Neque licitum est principem exturbare, ubi manet fundata spes eum ad rectam administrandi rationem aliis mediis revocandi.

Ratio: Non enim datur casus necessitatis; neque abusu potestatis tollitur auctoritas; neque bonum publicum exigit ut princeps expellatur.

Scholion. Hinc sequitur, ubi princeps injuste gerens rempublicam pendet ab aliqua altiore potestate, prius ad hanc recurrendum esse ut eum ad officium reducat, antequam populus permittatur ipse vi coercere tyrannum.

Prop. VI. Societas non habet per se jus principem potestate tyrannice abusum plectendi poena capitali.

Prob. Jus plectendi poena capitali depositum tyrannum non potest oriri nisi 1°) ex jure propriae defensionis aut 2°) ex jure necessitatis, aut tandem 3°) jure inferendae poenae quam tyrannus meritus est prave administrando rempublicam. Atqui 1°) jus defensionis non confert facultatem occidendi tyrannum depositum; cum enim hic jam sit e solio efficaciter ejectus, defensio physice et moraliter cessavit cum agressione; 2°) Necessitas autem capite plectendi tyrannum efficaciter depositum est nulla; 3°) jus autem plectendi scelerae ad-

missa non infert facultatem infligendi poenam capitalem nisi quatenus haec necessaria sit: quod plenius ostendetur ubi de Jure gladii. Ergo.

Articulus III.

De officiis et juribus auctoritatis politicae

Agitur § 1, De munere auctoritatis supremae generatim;
§ 2, de jure restringendi libertatem sociorum;
§ 3, de potestate legislativa;
§ 4, de potestate executiva;
§ 5, de potestate judiciaria.

§ 1. De generali munere.

Munus auctoritatis politicae in hoc positum esse ut membra societatis dirigat ad ejus finem, notio est vulgaris, de qua nulla fit disceptatio; quae et exprimitur definitione nominali illius potestatis. In determinanda autem qualis debeat esse haec directio non viget eadem opinandi agendique unanimitas. Multis enim placet influxum auctoritatis quam maximae fieri extensionis et intensitatis. Hac ratione apex perfectae administrationis in eo consisteret, ut si fieri posset, omnes operationes sociales quo ad omnia prorsus determinarentur voluntate supremi imperantis, atque adeo organa, quibus eae operationes exercentur, non essent nisi auctoritatis instrumenta vel facultates executrices. Hanc sententiam tenuerunt Scri-

ptores omni tempore permulti, potissimum extra Ecclesiam catholicam. Imo, ad eam magis minusve accedunt Catholici non ita pauci, praerogativas regias nimium amplificantes. Secundum hanc etiam rationem, auctoritas exerceri consuevit in plurimis societatibus politicis. Hoc systema nostris quidem temporibus nomen centralismi merito obtinuit, utpote quod foveat nimium influxui auctoritatis centralis. Hunc errorem evidenter profitentur qui putant societatem politicam existere debere ad instar corporis mechanici; huic etiam facile potest ansam praebere opinio quae tenet auctoritatem esse ipsam formam qua constituitur Societas.

Altera sententia extreme opposita, partes auctoritatis nimis extenuat. Vult quippe munus ipsius contineri intra limites tutelae negativae organorum functionum socialium, ut adeo nihil aliud praestare valeat, nisi pericula arceat quae ab hostibus externis aut internis imminere possint, et obstacula removeat quibus praepostera alicujus functionis exercitatio aliorum organorum conveniens exercitium impediat. Huic sententiae, singulorum libertati vel etiam licentiae plus aequo faventi, merito inscribitur nomen individualismi. Habet autem asseclas theoreticos nostris temporibus non ita raros; ad applicationem vero practicam, licet hic illic identidem deduci videatur coepta, vix unquam in aliqua societate apparet constanter admissa tanquam norma directionis socialis.

Harum opinionum assertores ex eo devenerunt in illos errores extremos, quod non attenderunt ad ipsum principium quo munus, et jura ac officia auctoritatis omnino determinantur.

Thesis 52

Munus auctoritatis politicae proprium est ut tueatur libertatem et efficacitatem harmonicae tendentiae sociorum in finem societatis.

Expositio. — Finem societatis civilis prosequi eorum est qui, ut ad eum communi conatu contendant, in societatem confluxerunt, membrorum scilicet societatis. Statuit autem thesis non esse autoritatis quae societati praeest, determinare quid a particularibus organis in hunc scopum praestandum sit, aut quomodo proprium suum finem particularem prosequi debeant; sed auctoritatis proprium esse inprimis civium ad socialem finem contendentium libertatem tutam facere. Duo autem sunt quae huic libertati officere possunt: a) hostes nimirum; sive in societate existentes, sive ab extra illi perniciem minitantes; — b) praeterea nimia excretio alicujus organi specialis, ad bonum aliquod speciale contendentis, qua excretione impediatur ne alia organa ad alios partes boni socialis intendentia, possint propriam functionem rite exercere. Ut autem efficacitate polleat tendentia ad finem societatis, necessarium est, tum ut singulae partes boni socialis promoveantur, tum ut omnes in communem utilitatem cedant. Auctoritatis igitur politicae proprium est etiam ut his duabus conditionibus sedulo invigilet easque verificari curet. In hac autem prosecutione finis generalis maximi momenti est ut servetur variarum partium boni socialis procurandi coordinatio harmonica, ne scilicet bono ordinis altioris aut magis necessario praeponantur quae, licet utilia, sunt tamen minus necessaria aut ordinis sequioris.

Huic etiam coordinationi prospiciendum est ab auctoritate.

<u>Probatur.</u> Illud est munus auctoritatis politicae ad quod auctoritas in societate civili naturaliter requiritur.

Atqui auctoritas non requiritur ut organa inferiora dirigantur ad finem suum proprium. Ad hoc enim organa ista per se abunde sufficiunt, et aptiora sunt quam ipsa auctoritas politica. Haec namque per se sufficiens est cognoscendo quid magis expediat ad fines particulares omnium illorum organorum, quae in societate civili reperiuntur, dum contra singula organa suo fini unico facile prospicere possunt. – (Cf. quae dicta sunt in thesi 43 de constitutione organica societatis) – Sed requiritur tum ad defensionem organorum illorum, tum ad harmonicam coordinationem eorum, ne unum ab altero impediatur relate ad exercitium conveniens propriae functionis: Ad haec enim duo per se non sufficiunt singula organa: ipsa namque per se non pollent copia virium materialium quo malevolorum aggressiones avertere vel efficaciter repellere possint; neque praeterea sufficienti libertate gaudent ut praeparata ab hostibus externis tali societati pericula, aut sibi ipsis structas insidias praevidere et praecavere adlaborent. Necessarium igitur est ut existat organum aliquod speciale cui cura incumbat societatem ipsam variasque ejus partes tuendi ab iis periculis, tutamque servandi libertatem corporis socialis et organorum ad finem socialem operatione sua conspirantium. Haec autem cura evidenter competit illi functioni, cujus est totam societatem ad ipsius finem efficaciter dirigere, scilicet auctoritatis politicae.

Quin etiam requiritur auctoritas ut languescentibus organis

subministretur stimulus; et maxime ut dirigatur omnium organorum operatio ad bonum commune societatis: languescente enim aliquo speciali organo, deficit procuratio boni socialis quoad illam partem quae organo languescente promovenda est; ac proin auctoritatis politicae est huic parti prospicere, ne deficiat ab efficaci directione sociorum ad finem communem, in quo consistit ipsa ratio auctoritatis politicae. Concursus vero omnium organorum ad illum finem, ut communis est, per se non continetur fine proprio illorum organorum; nec nisi imperfecte ab organis istis etiam volentibus procurari potest. (Cf. quae circa naturam et necessitatem auctoritatis dicta sunt in thesi 45). Ut enim convenienter obtineatur ille concursus, satis non est si emolumenta particularium organorum in communem utilitatem cedere permittantur, sed servetur oportet emolumentorum particularium attemperatio harmonica, ut promoveatur integer finis societatis, servata partium debita proportione, secundum singularum necessitatem et praestantiam. Ergo auctoritatis politicae etiam est efficacem et harmonicam illam adlaborationem ad finem socialem providentia sua tueri (1).

Scholion I. Tale munus, uti apparet, continetur directione et assistentia extrinsecis relate ad particularia organa; munere vero quod assignat centralismus exercetur immixtio intrinseca in ipsas functiones organorum particularium.

Scholion II. Non est auctoritatis politicae 1°) destruere organa quae forte in societate invenit jam existentia; neque 2°) impedire organa ne libere agant, nisi fini societatis obsis-

---

(1) Munus auctoritatis politicae hic expositum egregie consonat cum ea formula quam coram Patribus Concilii Tridentini enuntiabat Jacobus Lainius, quum diceret: "Finis enim potestatis civilis est in pace et copia tueri plebem sibi commissam"

tant; nec 3°) per se fungi officio organorum, nisi quando haec necessaria sunt et tamen deficiunt. Haec autem suppletio ubi facienda est, aptius exercetur creatione novarum organorum, quae quoad finem ipsorum proprium sibi permittantur, quam assumptione officii per illa organa praestandi. Finis enim per particularia aliqua organa obtinendus, ab ipsis illis organis perfectius procurari potest, quam ab auctoritate politica; cujus partes propriae sunt, non particularia bona per se procurare, sed particularium illorum bonorum procurationem in bonum commune totius societatis dirigere. Immo modus omnium communiter optimus supplendi organorum defectum, consistit in stimulando cives ut ipsi talia organa per se creent, potius quam in eorum creatione ab auctoritate politica immediate efficienda. Hujusmodi vero stimulatio potissimum efficitur propositis ab auctoritate politica auxiliis, commodis, praemiis, pro creatione et exercitio organis supplendis proprio. Stimulationem actionis privatorum civium praeferendam esse immediatae creationi auctoritativae talium organorum, vel hinc apparet, quod communiter eo accuratior est procuratio alicujus rei, quo actio organorum quibus procuratur est magis spontanea ac independens et quo ipsum proficiendi studium majoris est utilitatis privatae.

Scholion III. Si deficiunt organa non necessaria, sed utilia, auctoritas potest supplere, quia ita immediate prospicit efficaci tendentiae societatis in finem socialem. Si vero sufficiunt per se organa ut abunde procuretur bonum aliquod sociale, tunc quoad illam speciem boni, nullum apparet fundamentum quo auctoritas habeat jus exercendi vices organorum et per seipsam procurandi illam partem finis socialis. Si autem organa inferiora non ita abunde procurant

bonum commune, ut satisfiat perfecte fini societatis, habet auctoritas jus supplendi. Perfectius tamen aget, si loco supplendi per propriam actionem, stimulabit organorum inferiorum creationem et exercitium, ut bonum illud abundantius procurent per seipsa.

Scholion IV. Ubi exercitium alicujus functionis particularis immediate procuratur per auctoritatem politicam, propter defectum organorum inferiorum, tunc si continget defectum illum cessare, opportunius jam ad bonum societatis ac proin ad ipsum auctoritatis politicae munus magis erit accommodatum ut haec gradatim procuret ab exercitio illius functionis se abstinere. In hac autem cessatione cavere debet auctoritas, ne laedatur jus et conveniens commodum eorum qui per aliquod tempus functioni isti sub immediata directione auctoritatis operam navaverunt. Atque hoc sensu probari debet quod a nonnullis principium proferri solet: Le devoir de l'Etat est de travailler à sa propre destitution. Fini enim sociali convenientius prospicitur, si, singulis partibus communis boni relictis activitati particularium organorum, auctoritas politica se contineat intra limites directionis generalis et assistentiae extrinsecae.

Scholion V. Quum summi momenti sit ad finem societatis politicae ut in ea rite exerceatur functio educandi et docendi adolescentes, quodnam sit relate ad hanc partem munus auctoritatis politicae, seorsim examini subjiciendum est quare sit

Thesis 53.

Auctoritati politicae, nisi per accidens necessitas id postulet, non competit jus docendi et educandi

liberos.

<u>Expositio.</u> Duae partes in hac propositione: in priore statuitur auctoritati politicae non inesse per se jus docendi et educandi; altera per accidens fieri posse ut hoc jure potiatur ubi scilicet necessitas id postulat.

<u>Prob. 1ª Pars. Arg. 1ᵘ.</u> Docere et educare est functio particularis; est enim procuratio alicujus partis boni illius communis quo constituitur finis societatis civilis.

Atqui auctoritati politicae non competit per se jus exercendi functionem particularem ullam, sed tantum jus consulendi libertati et efficacitati convenientis exercitii functionum omnium.

Ergo per se non habet jus educandi aut docendi.

<u>Argum. 2ᵐ.</u> Functio docendi et educandi spectat ad officia propria auctoritatis domesticae, quae proin jure instruitur illud munus praestandi eo modo et per ea instrumenta quae voluerit; auctoritas autem politica non habet jus se ingerendi intrinsece in ea quae propria sunt auctoritati domesticae, sed tantum prospiciendi ut non desit huic auctoritati copia mediorum ad munus suum convenienter exercendum.

<u>Argum. 3ᵐ.</u> Auctoritas politica per se inepta est ad docendum et educandum convenienter. Ergo non potest sibi arrogare jus hanc functionem praestandi.

<u>2ª Pars - Sensus.</u> — Si deficiunt organa ut haec functio rite exerceatur, auctoritas politica providere debet ut suppleatur defectus et ubi opus est, ipsa supplere.

<u>Prob.</u> Haec functio auctoritatis publicae continetur ge-

nerali munere supplendi defectum organorum quibus convenienter procurentur variae partes boni communis.

§ 2. De jure restringendi libertatem.

Ex proprio munere auctoritatis politicae, sequitur auctoritati jus inesse coarctandi libertatem sociorum. Fieri enim potest ut exercitium aliquod particulare alicujus organi socialis, impediat vel existentiam vel exercitium necessarium aliorum organorum socialium. Quod si accidat, efficax directio sociorum in bonum commune impossibilis fit, nisi impediatur exercitium illud particulare juris, fortasse etiam naturalis, quod nocivum sit aliis. Notandum autem est coarctationem illam non posse attingere nisi libertatem externam, v. g. loquendi, scribendi, externe agendi, et cetera hujusmodi: libertas enim interna alicujus aliorum libertati obesse nequit, quamdiu externe se non prodierit effectu nocivo.

Limites autem illius facultatis, qua gaudet auctoritas publica, determinantur tum legibus fundamentalibus, tum ex natura ipsa libertatis illius particularis quae sit coarctanda, tum ex necessitate organi cui talis libertas obesset; quare non tantum attendendum est ad exercitium illius juris aliorum quod tueri debet auctoritas, sed praeterea ad gravitatem ipsius coarctationis, quae sit alicui organo imponenda; ita ut inter exercitium juris quod auctoritate publica impeditur, et exercitium alterius juris cujus protectio intenditur, adsit aliqua proportio: ut v.g. ad salvum praestandum exercitium aliquod, cujus omissio non sit valde gravis aut valde nociva, non imponatur alteri classi sociorum onus valde grave. Talem proportionem re-

quiri vel ex eo probatur, quod, nisi ea servetur, vita socialis deficiat a fine ob quem naturaliter instituta est: qui finis in hoc consistit, ut cives habeant unde sua jura exerceant.

Thesis 54.

Auctoritas politica jus habet prohibendi societates secretas.

Expositio thesis. Societas secreta ea est quae intendit finem omnino secretum, et ad hunc finem attingendum utitur mediis secretis: sive omnia illa media sint secreta, sive eorum pars tantum.

Huic definitioni, quae convenit omni societati secretae adjicitur a nonnullis et aliud elementum tanquam in ipsa definitione comprehendendum: nimirum quod socii ad illa media secreta adhibenda sacramento se adstringant, vel terrore poenarum adigantur. Verum licet nota conveniat societatibus secretis quales hodiedum communiter existere solent, non est tamen proprietas essentialiter requisita, ut aliqua societas dici possit secreta.

Notandum. Societas illa non est secreta cujus existentia latet, modo nec finis nec media sint occulta. Possunt ergo dari societates non secretae, secreto tamen existentes

Prob. I. Auctoritas politica jus habet prohibendi quidquid adversatur fini sociali.

Atqui societates secretae natura sua adversantur fini societatis civilis: tum quia finem suum a bono communi omnino avellunt, tum quia media quibus utuntur omni coordinationi cum bono societatis civilis subtrahuntur,

tum etiam quia membra talium societatum finem particularem, et media ad illum conducentia, proni sunt (aut etiam coguntur) ita bono civilis societatis anteponere, ut hoc potius pessumdatum velint quam illa omittant.

Nota. Societas cujus finis omnino notus sit, sed media sint partim ignota, prohiberi potest, si ex prudenti indicio conjici possit media illa esse inhonesta. De mediorum autem honestate constare potest potissimum ex probitate maximae partis sociorum et eorum praesertim qui in societate hujusmodi praecipuas partes agunt.

Prob. II. Auctoritas politica jus habet ad ea omnia sine quibus non potest proprio munere rite fungi.

Atqui sine jure prohibendi societates secretas non potest auctoritas politica prospicere realiter libertati et efficacitati tendentiae socialis in finem societatis, in qua providentia consistit munus proprium auctoritatis civilis.

Ergo habet jus societates illas prohibendi.

Prob. min. Ut realiter prospiciat libertati et efficacitati tendentiae socialis, investigare possit oportet auctoritas et cognoscere ea quae huic libertati et efficacitati officere possunt, ac proin cognoscere fines et media societatum particularium ac propterea impedire quominus existant societates quarum finis et media cognitioni auctoritatis subducantur, seu quominus existant societates secretae.

Objectiones et alia hanc quaestionem spectantia vide Art. V, § 2, sect. B.

§ 3. De potestate legislativa.

Quinque sub hoc titulo consideranda veniunt:

A. De proprietatibus essentialibus legis.
B. De potestate principis ferendi leges.
C. De materia legum civilium.
D. De legibus injustis.
E. De consuetudine.

A. De essentialibus proprietatibus legis.

Lex, ut supra (Ethic. gen. cap. III) expositum, est universalis et stabilis ordinatio voluntatis rationalis ad bonum commune ab eo qui curam habet communitatis promulgata.

Proprietates omni legi essentiales ita recte exponit Tongiorgi (1).

"Omnes legis essentiales proprietates, seu conditiones ad legis valorem requisitae, reduci possunt ad hanc, ut lex justa sit, tum ex parte legislatorum, tum ex parte materiae, tum ex parte subditorum.

Et quidem 1°) Ex parte legislatoris necesse est ut is auctoritate competenti polleat. Est autem competens auctoritas, quando ad ea solum se porrigit, ad quae jus habet. Unde incompetens est si vel praecipiat iis qui sibi subditi non sunt, vel praecipiat ad finem non suum, vel praecipiat actus qui ad finem ipsi propositum ordinari non possint. Ex his perspicuum est, cur auctoritas legislatoris competens esse debeat.

(1) Ethica, n° 444.

2°) Ex parte materiae requiritur ut lex sit a) honesta quemadmodum ex dictis aperte fluit; ac praeterea b) utilis ad commune bonum: nam communis boni gratia fertur lex.

3°) Ex parte subditorum a) lex debet esse iis possibilis non solum physice sed etiam moraliter. Est enim contra rationem exigere a multitudine quod moraliter impossibile est. Hinc lex accommodata esse debet naturae humanae fragilitati, consuetudini quoque non repugnans, ac tempori locoque conveniens b) servari debet in lege ferenda aequalitas proportionis: videlicet et imponi lex debet omnibus ad quos materia illi subjecta pertinet, nisi ex rationabili causa exceptionem fieri conveniat, et ita omnibus imponi debet, ut in onere distribuendo virium et facultatum cujusque ratio habeatur. Quae quidem omnia manifesta sunt ex conceptu distributivae justitiae".

N. B. Proportio illa aequalitatis non excludit facultatem dispensandi sive personam aliquam particularem, sive genus personarum; modo dispensatio fiat intuitu boni communis. Ut autem dispensatio in commune bonum revera cedat, ratio dispensandi sumatur necesse est vel 1° ex consideratione meriti quod respectu societatis habent ii quibuscum dispensatur: praemia quippe collata iis qui bene de societate meriti sunt, non parum conducere solent communi bono, potissimum stimulando omnes ut eadem praemia obtinere valeant; vel 2° ex consideratione alicujus emolumenti communis procurandi ab aliqua classe civium, intuitu dispensationis ab aliquo onere vel concessae vel concedendae.

Leges ratione sanctionis in tres classes dividuntur:

1ª Classis earum legum est quae obligant unice sub peccato ad aliquid absolute praestandum aut omittendum. Variis

nominibus hae leges designari solent: vocantur leges obligantes in conscientia (subaudiendo: unice ad rem aliquam absolute faciendam aut omittendam), vel obligantes moraliter (idem subaudiendo), vel etiam leges pure morales.

2a Classis est legum mere poenalium. Sunt autem illae leges quae obligant ad alterutrum ex duobus quae continentur in propositione disjunctiva: nimirum obligant (sub peccato) vel ad rem faciendam aut omittendam, vel ad subeundam poenam temporalem; non autem per se praecise obligant ad rem aliquam absolute praestandam aut omittendam.

3a Classis est legum mixtarum, quae nimirum obligant sub peccato ad rem aliquam praestandam aut omittendam, et praeterea si quis illud non praestiterit aut omiserit, etiam obligant ad subeundas poenas.

N.B. Leges ergo secundae classis et ipsae in conscientia obligant, sed disjunctive tantum: scilicet ad rem praestandam vel ad poenam subeundam.

Notandum autem est obligationem ad poenam subeundam, si quis eam elegerit, semper esse conditionatam, nimirum supponere poenam reapse imponi ab auctoritate ad hoc instituta. Leges mixtae eae sunt quae primario et per se obligant sub utraque simul sanctione.

B. De potestate ferendi leges.

Thesis 55.

Habet auctoritas politica jus condendi veras leges quae obligationem in conscientia pariant sive absolutam, sive disjunctivam.

Expositio. Obligationem absolutam hac in quaestione, vocamus illam qua subditi tenentur sub peccato, non ad alterutram disjunctionis superius explicatae partem, sed ad rem a lege praescriptam, aut vetitam, absolute praestandam, aut omittendam.

Probatur. Ut possit auctoritas efficaciter dirigere socios ad finem socialem, jus habet restringendi jura privata, et exigendi concursum sociorum ad conservationem et perfectionem societatis

Atqui hoc jus constare nequit sine jure imponendi obligationem in conscientia seu leges proprie dictas condendi.

Ergo auctoritas politica hoc etiam jure instruitur.

Utrum vero obligatio a lege civili inducta, sit obligatio absoluta praestandi id quod lege jubetur, an tantum disjunctiva, rem nempe praestandi vel poenam subeundi, si imponatur, penes auctoritatem ipsam est decernere: ipsius enim est perspicere utra obligatio requiratur, in singulis casibus, ad finem socialem. In nonnullis enim fit ut societas possit obtinere finem suum non solum si praestetur res praescripta, sed etiam si solvatur aliqua mulcta vel alia poena subeatur, et hoc evenit in iis rebus quae non ita connectuntur cum fine sociali, ut omnino necesse sit eas praestari aut omitti.

Major hujus argumenti desumitur ex munere auctoritatis politicae aut ex jure restringendi libertatem sociorum quod ab hoc munere derivari ostensum est. Conf. parag. 1 et 2.

Prob. min. Sola ratio efficax obtinendi concursum sociorum ad societatis conservationem et perfectionem, haec est: ut, servata libertate physica, imponatur vera necessitas illius concursus praestandi objectiva. Talis autem necessitas generatim loquendo, i.e. respectu civium omnium, et illorum maxime qui probi sint, est unice obligatio in conscientia. Probi enim viri ad incommodum magnum forte subeundum, quale ab auctoritate politica non raro imponi necesse est, non moventur plerumque nisi necessitate conscientiae; quod tunc praesertim obtinet, quum viri illi probi divitiis et gratia apud populum plurimum valent, atque ita facile se possent, si vel-

lent, ab illo incommodo liberare.

Argum. II. Speciatim probatur jus ferendi leges poenales, sive mere poenales, sive mixtae sint. Leges enim poenales sunt unicum medium efficax obtinendi concursum improborum ad societatis conservationem ac perfectionem procurandam.

Nota. Aliqui probant auctoritati politicae competere jus condendi veras leges ex obscuritate legis naturalis. – vel ex ejus indeterminatione, quae ad obscuritatem reducitur. Ex tali vero fonte non deducitur argumentum solidum; nam inde tantum inferri potest auctoritati politicae jus inesse declarandi quid lege naturali contentum sit, non jus condendi novam legem unde sequeretur omnia quae adversantur legibus civilibus esse per se et independenter ab illis legibus inhonesta, quod certe absonum est.

C. De materia legum civilium.

Ambitus in quo spatiatur potestas legislativa et limites intra quos coercetur, ex munere quo politica auctoritas ornatur, dijudicandi sunt. Porro munus istud in tuenda libertate et efficacia tendentiae civium ad finem societatis consistere ostensum est. Hinc eluet potestatem legislativam non usque eo porrigi, ut ipsam constitutionem fundamentalem suis actibus attingat. Auctoritas enim existentiam physicam societatis praesupponit, atque eam consequitur; fundamentalis autem constitutio ipsas conditiones existentiae hujus physicas et formam regiminis determinat: ac proin natura prior est politica auctoritate concrete existente in societate, et relate ad eam se habet ut causa, non quidem producens, sed deter-

-minans conditiones existendi hujus auctoritatis ac omnis ejus operationis. Quare auctoritas a constitutione fundamentali, non e converso haec ab illa pendere censenda est.

Immutatio itaque legis fundamentalis, qua regiminis forma et reipublicae intima ratio consistit, aut quaecumque variatio quae accidentalis non sit, sed ad ipsam societatis concretam essentiam pertineat, neque a solo principe neque a solo populo fieri potest: non a principe solo, quippe qui legi fundamentali subest, nec aliud habet jus nisi gubernandi rem publicam conformiter ad legis fundamentalis statuta; non a solo populo, quum hic teneatur obedire principi conformiter ad illa statuta societatem dirigenti. Omnis igitur hujusmodi immutatio utriusque partis consensione inducatur necesse est. Quod si ab una tantum parte, discrepante altera, forte procuretur aut vi extorqueatur, illegitima judicanda est et omni robore morali destituta.

"Id autem minime intelligendum est, recte notat Liberatore, de iis quae non efformationem organorum fundamentalium formam reipublicae determinantium, sed aut eorum evolutionem perfectiorem, aut organa secundaria constituenda respiciunt, quae, potestate communicata, instrumenti aut administri munere funguntur. Haec enim optime pertinere ad auctoritatem possunt, et quum per legem determinentur, ad potestatem legislativam commode revocantur." (1).

<u>N.B.</u> <u>Organa</u> regiminis socialis vocantur ea quibus exercetur auctoritas. In illis autem organis distingui possunt tum elementa quae sint essentialia, seu specifica, tum quae sint individuantia tantum aut accidentalia. Elementa porro ad specificationem ipsam pertinentia constituunt organa fundamentalia: quae autem spectant ad individuationem tantum et

(1) Liberatore, n. 77.

ad accidentalia huic individuationi superaddita, ad fundamentalia non pertinent."

"Exclusis igitur rebus quae ad formam ipsam gubernii renovandam attinent; in iis omnibus lege definiendis spatiari poterit legislativa potestas, quae ad operationem socialem convenienter tuendam vel rite dirigendam necessaria aut etiam opportuna videbuntur.(1).

Scholion I. Licet auctoritas politica non habeat jus immutandi legem fundamentalem neque totaliter, neque in quacumque parte, contingere tamen potest ut aliquando liceat ei a legis fundamentalis praescripto ad tempus deflectere. Ratio est quod possunt accidere temporum adjuncta in quibus directio societatis ad finem ipsius nequeat efficaciter obtineri, nisi in aliquibus discedatur ab illius legis praescriptionibus, quamdiu duraverint hujusmodi adjuncta; tunc enim, propter necessitatem prospiciendi saluti societatis, jus habet ille cui committuntur ejus gubernacula, usurpandi omnia media sine quibus ejus salus procurari non potest. Hujusmodi adjuncta solent esse plerumque tum tempora belli tum tempora perturbationis socialis.

Scholion II. Circa materiam legum civilium advertendum est legem civilem ad intimos actus se porrigere non posse. – Cujus restrictionis ratio est quia actus interni non continentur intra finem societatis civilis: quippe qui in eo reponitur ut civibus comparentur media jurium exercendorum communia; quae autem homini interna sunt, hujusmodi media esse nequeunt: quum ea communia esse non possunt, sed sint essentialiter cuique personae propria. Potest tamen auctoritas politica praecipere indirecte etiam interna. Actiones enim quas praecipit, fieri debent humano modo;

(1) n. 78.

ac proin operatio externa interna voluntatis actione informari et honestare debet. Proprie igitur loquendo, auctoritas politica non praecipit nisi operationem externam, et occasione illius praeceptionis, lege naturali praecipitur actus internus ad humanam operationem externam honeste exercendam requisitus, et hac ratione dicitur auctoritas politica praecipere indirecte actus internos.

Scholion III.

Thesis 56.

Tenetur auctoritas publica ex proprio munere prospicere ut societati non inferatur damnum quoad rem religionis neve languescat studium religionis.

Probatur. Res enim religionis non tantum est pars boni publici cujus promovendi gratia existit societas civilis, sed et boni illius publici pars praecipua. Principis igitur est munus etiam praecipuum tueri libertatem et efficacitatem tendentiae socialis in hac parte promovenda. Unde sequitur 1°) principi providendum esse ne mentes civium in errores inducantur ad religionem spectantes per propagationem falsarum propositionum religionem impugnantium, 2° ne voluntates civium ad contemptum religionis alliciantur, sive pravo exemplo sive machinationibus directe institutis ut homines a religione colenda avertantur. Notandum tamen est principem non posse proscribere promulgationem propositionum qua non sint certo falsae nisi istae, alias ob causas, bono publico nocere aperte videantur.

Hinc ad auctoritatis politicae munus spectat prohibere quidquid adversatur religioni naturali, modo id externe se prodat; ac proin debet lex civilis prohibere ne proferatur in medium atheismus, blasphemia, et quidquid fit externe contra honorem

Deo debitum. Auctoritatis enim politicae proprium est procurare ut a variis societatis membris omittatur quidquid obstat bono communi, ac proin quidquid opponitur externae honestati naturali, quae est pars praecipua boni illius communis, cujus obtinendi gratia instituta est societas civilis.

Notare tamen necesse est aliquando contingere posse, ut societas aliqua particularis in iis versetur conditionibus, in quibus moraliter impossibile sit ut auctoritas politica publicam etiam Dei inhonorationem omnino impediat, quum nimirum conatus hujusmodi inhonorationem impediendi et frustraneus futurus esset, et praeterea perturbationum civilium causa. Ubi societas in hujusmodi conditionibus versabitur, tunc auctoritas politica ab officio illo positivo jure necessitatis eximetur, ac propterea malum quod impediri non potest, aegre tolerandum erit.[1]

Scholion IV.

Thesis 57.

Contra munus auctoritatis politicae proprium gravissime delinquit princeps qui educationem quam vocant neutralem fovet.

Expositio. Educatio neutralis ea dicitur quae abstrahit a religione. Plerumque existimatur fieri prorsus non posse ut doctrinae pleraeque ad juventutis institutionem spectantes tradantur, quin sermo fiat de religione, eaque vel commendetur vel impugnetur. Atque fatendum certe est vix aut ne vix quidem possibilem esse adolescentium educationem et eruditionem in qua de re religionis aut prorsus taceatur aut ab impugnando vel

(1) De officio auctoritatis politicae erga veram religionem vide tractationem ampliorem infra. Art. V, § 2, sect. A.

laudando abstineatur. Quidquid autem de illa possibilitate sentiatur, de qua hic nulla fit disquisitio, proposita thesis asserit juvenum institutionem a religione, si fieri potest, sincere abstrahentem, non posse foveri a principe citra grave delictum contra proprium munus auctoritatis politicae: ac proin non posse tale systema a principe institui, vel ab aliis instituto faveri.

Probatur. Gravissime in proprium munus delinquit princeps qui positive concurrit pessumdandae potissimae parti boni socialis.

Atqui educatio neutralis per se nata est in animis civium diminuere reverentiam ac studium religionis, quae est pars praecipua boni socialis.

Ergo tali educationi positive concurrendo, seu eam fovendo, gravissime delinquit princeps in proprium munus auctoritatis politicae.

Si ergo propter conditiones in quibus versetur aliqua societas, princeps teneri potest scholas neutrales tolerare nunquam tamen licet eis favere.

Nota. De facto schola neutralis adversa est omni religioni, etiam naturali. Si tamen in aliqua regione scholis neutralibus progressus jam obtineretur relate ad modum quo antecedenter exerceri solebat educatio, tunc possent hujusmodi scholae conferre ad bonum commune, minuendo scilicet malum commune. Quod ubi accideret, auctoritas politica non deberet eas scholas improbare. Ita v.g. si cubi educatio soleret communiter tradi athea vel impia, scholae neutrales forent minus malum, quam institutiones illae atheismum aut impietatem propagantes. Extra conditiones autem tristissimae hujusmodi calamitatis, scholae neutrales sunt recessus a bono ad malum.

Scholion V. Quae sint leges mere poenales.

Leges mere poenales dignoscuntur vel ex ipsa legis formula, vel ex communi modo legem aliquam accipiendi.

Prima ratione mere poenales apparent esse, ex formula, quae sic efferuntur: "Qui hoc fecerit, talem mulctam solvet," vel hac altera forma negativa: "Nisi hoc ab unoquoque fiat, talis poena ab omittente incurretur," et generatim omnes leges quae sub formula mere disjunctiva enuntiantur.

Altera ratione mere poenales esse dignoscuntur illae leges quae communiter habentur ut non imponentes obligationem absolutam, seu quia homines etiam probi facile solent violare quoad rem praescriptam aut vetitam. Tales sunt plerumque leges politicae, multae leges vectigales, etc.

Nota. In nostris societatibus, in quibus religiones omnes non solum tolerantur, sed et permittuntur, quin etiam carentia omnis religionis, uti materialismus, et ipse atheismus, admitti potest, secundum plures, omnes fere leges civiles, quibus adnectitur a legislatore aliqua sanctio poenalis, esse mere poenales per se: 1° quia legislator censetur velle obligare omnes eadem ratione. Jamvero sunt qui non agnoscunt obligationem moralem absolutam; et hi in societate permittit legislator ut secundum suum opinandi modum vivant; ac proin non vult illos obligare in conscientia. Censetur ergo omnes cives obligare tantum ad poenam; 2° quia in societate civili, omnes subditi relate ad legem universalem sunt aequales, nec uni per se majus onus lege imponitur quam alteri: jamvero sunt qui nulla moventur obligatione absoluta: ergo non possunt leges civiles illis imponere nisi sanctionem poenalem; 3° leges illae plerumque graviora onera imponunt, eo ipso quod noverit legislator eas non iri observatum ex conscientia, vel propter eamdem rationem graviori muniuntur

sanctione poenali, quae nimirum per se sufficiat ad convenientem legis observantiam efficiendam. Haec ergo et omnibus imponitur sola.

Notandum tamen est leges illas, quarum obligatio absoluta esse debet, ne perturbetur status socialis, propter ipsam materiam legis, nunquam esse mere poenales.

Scholion VI. Utrum princeps ipse obligetur legibus a se latis quaestio est inter auctores satis agitata.

Rationes propter quas nonnulli existimant principem non subjici legibus a se latis sunt sequentes: 1°) nemo potest sibi ipsi imponere legem cum nemo sit sibi superior. 2°) quod princeps potest legem abrogare. 3°) Quod potest princeps a lege dispensare; ergo et seipsum dispensare dicendus est quoties a praescripto legis ei placuerit deficere. Quapropter qui huic sententiae negativae adhaerent, admittunt tantum convenire propter aliquam decentiam ut princeps servet etiam leges a se latas; quia nempe convenit ut caput se conformet membris. Tenent etiam principem debere ex aequitate servare leges a se latas circa valorem et vim contractuum, quia violatio hujusmodi legum injusta damna afferet iis quibus cum princeps contraheret.

Illae autem rationes ita solvuntur:

Ad 1am rationem: Dist.: Nemo potest sibi ipsi imponere legem ut legislator primarius, ex quo proprie oritur obligatio, Conc. ut legislator secundarius, qui ordinationi a se latae indit vim obligandi non per se sed per legem naturalem. Neg.

Ad 2am dist. princeps potest leges abrogare ut legislator Conc. ut privata persona. Neg.

Ad 3am dist. ut legislator et quidem intuitu boni communis Conc. ut privata persona, vel intuitu tantum proprii com-

modi, neg.

Sententiam autem affirmantem veram esse sic ostenditur:

Leges a principe latae sunt ordinationes generales impositae omnibus societatis membris ad quae spectat materia legis.

Atqui princeps et ipse est membrum societatis. Ergo leges ab ipso latae etiam principem obligant.

Explic. minor. Princeps non est tantum rector societatis sed est et ipse pars sociorum in cujus emolumentum existit societas, qui ex commodis operatione sociali acquisitis fructum eximium percipit.

D. De legibus injustis.

Ad essentiam cujusvis legis pertinere ostensum est, ut justa esse debeat, tum ratione legislatoris, tum ratione materiae et subditorum. Quid autem de lege, seu potius ordinatione sentiendum sit, quae a debita justitia secundum aliquam ex tribus hisce partibus deficiat: qua instruitur vi morali movendi subditos: utrum scilicet observari debeat, aut possit, jam determinandum.

Age vero, lex injusta esse potest a) ratione materiae, et quidem dupliciter, prout haec vel inhonesta sit, vel etsi honestati non repugnans, inutilis tamen sit ad finem societatis.

Qua in re notandum est, ut de honestate legis judicium feratur attendendum esse ad materiam non tantum abstracte, sed concrete sumptam: fit enim ut quae actio ex objecto seu secundum se sumpto, non adversetur ordini rationis, eadem ex adjunctis quae objectum concrete circumstant, jam inhonesta evadat; et e converso fieri potest ut, si objectum tantum consi

dicitur secundum se censeri possit ordini rationis repugnare, eo quod tale objectum per se quidem ad honestatem indifferens, soleat plerumque affici conditionibus concretis ob quas communiter fiat inhonestum, quod tamen aliquando his conditionibus evacuatis ab omni pravitate liberetur. (Vide quod dictum est 1° de variis elementis ad honestatem actionis humanae conferentibus; — 2° de immutabilitate legis naturalis, — 3° de necessitate eximente ab officio.)

b) Ratione deficientis potestatis in legislatore, lex injusta esse potest si legis auctor careat expedita auctoritate in eos subditos quibus lex imponitur; si per legem ordinet ad finem cujus cura ei non sit commissa; si ea praecipiat quae ad finem suum ordinari non possint; tandem si de iis ordinet quae vel altiori potestati sint reservata, vel ipsius administrationi legitime subducta.

c) Ratione relationis ad subditos, injusta est lex quae vel ea imponat quae subditis physice aut moraliter impossibilia sint, vel a debita aequalitatis proportione recedant.

Quocumque vero ex fonte lex sit injusta, eam omni prorsus obligandi vi per se carere vel inde patet quod 1° deficiat ab ipsa legis essentia, ac proin nonnisi falso legis nomine significetur: quapropter S. Th. de legibus injustis pronuntiat: "Et hujusmodi magis sunt violentiae quam leges" (1.2.q.96.a.4. in corpore), et 2° quod ordinationes illae injustae non procedant ab auctoritate legislatoris, quippe quae est tantum jus dirigendi socios ad finem socialem, intra limites et secundum modum illius directionis rationem particulariter determinantes.

Imo si injustitia praecepto inhaereat ex eo quod materia sit inhonesta, eam observare nunquam est licitum: quum

quod inhonestum est facere essentialiter sit illicitum et lege naturali vetitum.

Si vero materia quidem inhonesta non sit, sed ex alio capite lex a debita justitia deficiat, ei obtemperare per se non erit illicitum; imo per accidens fieri potest ut ei se conformare subditus quandoque teneatur: quum nimirum ab ea dissidere quis nequeat sine aliorum scandalo, aut periculo societatis. Verum haec obligatio non oritur ab ipsa injusta lege, sed ex naturali officio vitandi quod proximo possit esse offendiculo, et quod sit perniciosum societati.

E. De consuetudine.

Consuetudinis nomine hic venit communis quilibet et constans modus, inter concives vigens, aliquid externe operandi quod ad vitam civilem pertineat. Qua in definitione notandum est non agi de consuetudine secundum sensum latiorem, sed tantum secundum eam nominis acceptionem quae ad jus sociale pertineat. Dicitur autem esse modum agendi communem, i. e, non alicujus aut aliquorum indiscriminatim et sparsim sumptorum, sed qui vel in tota populi collectione vel in aliqua classe civium communi usu servatur. Hujusmodi consuetudinis tria solent commendari attributa: 1° eam plurimum valere in determinanda vi et sensu legis: hinc adagium celebre: Consuetudo optima legum interpres; 2° eam habere vim legis; et 3° ipsi legi existenti praevalere, ut adeo legem a principe latam abrogare et extinguere valeat. Quid de singulis hisce attributis sentiendum sit paucis aperiendum.

1° Quod ad vim attinet interpretandi leges. Ubi communi inter cives agendi ratione exprimitur quo sensu lex aliqua vulgo intelligatur, tum quoad materiam, tum quoad gravitatem obligationis, merito dicitur legis illius optimam interpretem esse consuetudinem, modo consuetudo illa sequentibus commendetur conditionibus: a) quod vel sit omnino in societate, vel inter probos viros, vel in magna aliqua classe civium communiter admissa; b) quod legis auctor consuetudinem hujusmodi reipsa cognoverit, aut saltem facile cognoscere possit; c) quod contra consuetudinem non reclamet; d) quod ea longo usu invaluerit; e) quod consuetudo non sit extensiva aut intensiva legis. Ratio assertae efficaciae talis consuetudinis haec est: quod princeps merito censetur approbare interpretationem legis assuetudine practice inductam, quum videlicet vel non reclamet, dum tamen possit et debeat, si velit legem aliter intelligi; vel non possit rationabiliter legem velle alio sensu applicari. Si autem aliqua ex quatuor prioribus conditionibus defuerit, non poterit fundate tale judicium ferri de voluntate legislatoris. Extensio vero, vel intensio legis rationem habent institutionis legis novae; qua de re agetur tertio loco.

2° Ut consuetudo vim habeat abrogandi legem, evidenter supponitur eam legi latae adversari, sive negative seu contradictorie, sive etiam positive et contrarie. Ex quo fit hujusmodi consuetudinem semper initium ducere ab actu peccaminoso, nisi lex cui apponitur fuerit ex earum numero quae mere poenales vocantur: ubi enim ex rationabili causa, per epikeiam, vel alia qua-

libet ratione quam legislator approbasse censetur, agitur contra verba legis, actus ille non fit contra mentem legis, ac proin non potest esse principium consuetudinis legi adversantis et ejus abrogationem inducentis. Jam si mos aliquis, praecisione facta legis cui opponitur, non sit in se inhonestus, et ceteroquin debitis conditionibus munitus, sufficienti scilicet constantia et universalitate, actuali principis cognitione aut certe cognoscibilitate, et tali tolerantia confirmatus ut princeps vel conscius non reclamet, tunc talis consuetudinis ea est efficacia ut contra legem praevaleat, ac ejus vel suspensionem vel etiam abrogationem inducat. Talis enim consuetudo merito habetur ut principis approbatione aucta, quum ejus silentium tacitae approbationi aequivaleat.

3°. Ut consuetudo aliqua vim habeat instituendi legem, ante omnia opus est ut iis afficiatur conditionibus quas omni legi essentiales esse superius indicatum est: ut nimirum ratione materiae honesta sit, ut utilis ad bonum publicum, atque ratione eorum quibus imponenda obligatio, sit proportionata secundum convenientem aequalitatem (1). Necessarium praeterea est ut inducatur ex animo sociorum seipsos obligandi ad determinatum illum agendi modum constanter servandum. Quibus conditionibus si accesserint quae in superioribus numeris exiguntur, acquiret consuetudo ex principis approbatione

(1) Caeterae conditiones ibi assignatae vel consuetudini applicari nequeunt vel ab ea non possunt abesse.

verae vim legis. Hic tamen de consensu principis certius constare debet, ut consuetudo novam obligationem pariat, quam ut legem jam existentem aut interpretetur aut antiquet: quum lex dubia non sit lex, quippe quae careat promulgatione essentiali. Ubi vero de approbatione illa obligationem inferente non constabit, fieri etiam tum poterit ut consuetudini vigenti teneantur cives privati se accommodare, sive ob rationem vitandi scandali, sive ad cavendas perturbationes publicas.

§ 4. De potestate executiva.

Quatuor statuenda: A. Ejus natura; — B. Necessitas; — C. Dotes; — D. Subsidia.

A. Potestas executiva abstracte sumpta est jus efficaciter procurandi legum observantiam. Concrete vero est ea functio auctoritatis civilis, qua legum jam latarum executioni prospicit.

B. De necessitate optime Corrogiorgi (1).

"1°) Potestas executiva est ad finem assequendum prorsus necessaria. Si enim leges in praxim non deducantur, commune bonum obtineri nequit. Atqui ut leges in praxim deducantur, necesse est ut sit qui et munus et jus habeat executionem urgendi. Nam ex una parte leges sunt universales: ergo necesse est ut sit qui eas ad particularia applicet. Ex altera vero hominum negligentia, oblivio, pravaeque in primis cupiditates persuadent ne

(1) Ethica, 447, 1°–3°.

haec applicatio singulis civibus relinquatur.

Oportet ergo ut sit in societate potestas quae legum applicationi solerter invigilet.

2° Potestas haec ad supremam politicam potestatem pertinet. Ad hanc enim pertinent functiones omnes ad societatem civilem ordinandam necessariae.

3° Potestas exsecutiva vi uti potest ac debet, non solum ut externorum hostium aggressiones repellantur, sed etiam ut ii cives qui legum frena excutere ordinemque socialem perturbare tentant, ad obtemperandum legibus compellantur."

C. Dotes. accurate exponit. Liberatore: (1)

Potestas executiva debet esse fidelis, fortis et prudens. Atque hae praecipuae sunt dotes, quas in ipsa considerare possumus.

In primis itaque debet esse fidelis, nimirum ejusmodi ut ne latum quidem unguem a legum praescripto discedat, ab iis enim dumtaxat vim omnem et jus mutuatur. Quare princeps, etiam in regimine monarchico et absoluto, prout executiva potestate ornatur non supra legem, ut a nonnullis ineptis assentatoribus dici solet, sed sub lege est; nec aliter peculiares quaestiones definire potest, nisi prout leges constabilitae praecipiunt. Hoc enim proprie differt regimen monarchicum a despotico, quod in despotico mutabilis tantum voluntas imperantis vim habeat, omniaque ad ejus arbitrium determinentur; in monarchia vero non arbitrium sed lex imperet, quae licet auctoritate principis

---

(1) Jus sociale, 33.

lata sit, tamen, dum manet, ipsam principis voluntatem sibi subdit, ita ut ab omni prorsus violatione jura sociorum tuteatur. Poterit utique princeps, si bonum sociale id ferat, legem generatim abrogare, aut in aliam convertere; sed donec id fiat, jus non habet definiendi quidquam, quod vigentibus legibus adversetur. Societatis enim non dominus est, sed rector; atque ad ea tantum se porrigere potest, ad quae civilis potestas diversis functionibus, quas complectitur, se protendit. At rem definire contra legis praescriptum ad nullam auctoritatis functionem pertinet. Non quidem ad legislativam quia non conditur nova lex; non vero ad executivam, cui potius adversatur. Ergo arbitrium legi dissentiens, imperanti competere nullo modo potest.

Hinc tamen minime sequitur non posse supremos imperantes legis quandoque exceptionem facere, sive ad benefaciendum alicui, sive ad poenam aliquam condonandam. Nam id quoties non temere fiat sed intuitu boni communis, nec ullum alterius jus laedat; legum observantiae minime adversatur, sed potius ad clementiam et liberalitatem principis pertinet. Et sane vis legum in hoc cernitur; ut ad bonum commune conferant. Si igitur (quod non raro contingit) in evento aliquo particulari bonum commune contrarium potius postulare videtur, quam sit id quod a lege generatim praescribitur, aut si aliqua ratio persuadeat tunc legem non esse applicandam; certe ipsarum legum non materialis littera sed spiritualis intelligentia fert ut iis derogetur. At in hoc nullum, ut dixi, juribus aliorum, ne unius quidem civis, detrimentum afferri debet. Gratificari enim alteri, cum damno alterius, injustum est; injustum autem nec littera nec spiritus legum

dictare unquam potest.

Altera potestatis executivae dos fortitudine continetur. Facultas enim, quae executionem respicit, efficacitate frui debet, secus supervacanea foret et onus frustra additum. Hinc duo requiruntur: perfecta subordinatio et vis coactiva. Subordinatio, inquam perfecta requiritur; siquidem ad applicationem legum procurandam unus per se non sufficit, sed plures magistratus pluresque officiales necessarii sunt, potissimum in republica satis ampla, quae in diversas provincias dispartita per diversos gubernatores regitur. Hos profecto ita distribuere et inter se connectere oportet, ut alii subdantur aliis juxta varias administrationis partes, et ad aliqua veluti capita revocentur, quae immediate jungantur rectori unico et supremo, a quo motus omnis et vita legum communicetur. Sic compago corporis socialis muneri potestatis executivae apte conveniet. Secus si diversa instrumenta, quae ad ejus exercitium concurrunt, sibi mutuo resistant, aut influxui supremi motoris recipiendo non rite subjiciantur, aut si ipse supremus rector pluribus coalescat, qui dissidere possint inter se; applicatio legum non modo lenta erit et incerta, sed etiam interruptioni obnoxia, magno societatis detrimento. Etsi enim mora et interruptio in deliberatione legum sciscendarum, nisi peculiaris necessitas urgeat, incommodum nullum afferant; tamen maxime nocivae sunt applicationi legum, quae proxime socialem operationem attinet. Hanc enim tunc aut cessare, aut abnormem esse oportebit.

Nec minus evidens est necessitas vis coactivae. Nam cum in applicatione legum resistentiae ex improborum ho-

minum conatu offendi possit; executivae potestatis efficacia nulla erit, nisi vi instruatur, quae ad hujusmodi impedimenta repellenda praesto sit. Quae quidem vis in tantum augeri debet, quantum ratione circumstantiarum exquiritur, ut potentior evadat obstaculis quae obversantur. Nihil enim tranquillitati civium et proinde bono sociali magis repugnat, quam imbecillitas auctoritatis, quae impune resistentiam pravorum hominum contra legem patiatur. Nam simul atque hi animadverterint, se posse sine periculo violare legem aut aliorum juribus vim inferre; nihil intactum relinquent effrena, qua gliscunt, audacia; quam deinceps coercere difficillimum erit. Magna igitur cautio et concilium frequens et diligentissima deliberatio adhibeatur in condendis legibus, quae utiles et honestae sint; at, his conditis, manu veluti ferrea earum executio procuranda est, nec quidquam tolerandum quod earum reverentiae et observantiae adversetur. Ex quo fit ut milites, quibus societatis vis coactiva continetur et juris armata defensio commissa est, executivae potestatis imperio subjiciantur.

Atque hinc apparet necessitas tertiae dotis. Cum enim executiva potestas adamante quodammodo stet oporteat, quoad obedientiam legibus vindicandam, nisi vere sit prudens, odiosa nimis et gravis evadet. Nam cum non lapides sed homines tractare debeat, qui voluntate libera et ratione ad operandum impelluntur; influxum suum subjecto accommodare non poterit, nisi sapienter noverit voluntatem ipsam et rationem subditorum movere ut earum actio non violenta et extrinsecus impressa sed spontanea virtute constet et a principio velut interno proficiscenti. Secus si renitente subjecto actio vi-

ciatur, motus socialis non modo non erit humanus, sed etiam ea vita et robore destituetur, quae nonnisi in spontaneis actionibus reperitur. At vero nemo non videt ad ejusmodi finem obtinendum non mediocri prudentia in supremo gubernatore opus esse, ut sciat subditos ad legum amorem allicere, disciplinaque debita imbuere, et ita ordinem societatis instruere, ut privata sociorum utilitas cum communi, quae ex legum custodia emergit, maxime copuletur."

Quae autem ad dotem prudentiae spectant ita complenda habet Tongiorgi (1).

" Ut recta sit gubernandi ratio, princeps uti debet secundum quod adjuncta postulant, iis omnibus mediis quibus homines juxta humanae naturae modum moveri honeste possunt.

Etenim fieri nequit ut homines constanter ad operandum inducantur, iis mediis quae humanae naturae minime accommodata sint.

Hinc 1°) Moveri debet civium voluntas mediante ratione, appetitus per sensum atque imaginationem; ac si haec media in aliquo casu ad movendum non sufficiant, qui obtemperare detractant, metu ac vi adigi debent.

2°) Perfecta erit societas, si vis ac sensibilia media necessaria amplius non sint ut cives in officio contineantur, sed ita assueti ac prompti illi sint ad bene agendum, ut solis rationis momentis gubernari possint.

3°) Perfecta erit gubernandi ratio, si cives ad perfectum hunc operandi modum sensim adducere valeat. Media autem potissima quibus ad hunc finem facile pervenie-

(1) nn. 448 et 449

tur, sunt

a) Justitiae accuratissima administratio, qua publica officia omnino juxta meritum, absque ulla personarum acceptione, et praemia ac poenae juxta legis praescriptum prompte constanterque distribuantur.

b) Solers cura in populi prosperitate procuranda. Haec enim potissimum cura populi amorem principi conciliat: amor autem homines quam maxime dociles facit et ad obtemperandum promptissimos.

c) Sapiens administrorum omnium, etiam infimorum delectus. Nihil enim multitudini grave magis aut exosum est quam plebeia scribarum ac rabularum tyrannis. Sint igitur ii omnes quibus aliquod publicae administrationis munus committitur, honesti laboriosi et ad suas partes obeundas bene edocti; sufficienti stipendio eorum procuratio compensetur, ne auctoritate sua ad privatas utilitates quaeritandas abutantur; ac severae censurae eorum actus subjiciantur.

d) Religio. Si enim haec in populo radices alte defixerit, valde laborandum non erit ut recte administretur respublica. Huc igitur principis cura in primis spectare debet, ut religio in populo floreat, civiumque mores informet et actus dirigat."

Subsidia (1). Hujus potestatis subsidia necessaria sunt ministri, aerarium et vis publica. Ministri, vel officiales, sunt homines quibus aliqua executivae potestatis pars a principe demandatur. Aerarium est proventus

(1) Id. 447, 4°.

ex bonis publicis ac tributis quae civibus imponuntur, ad societatis administrationem impendendus. Vis publica est hominum multitudo ad ordinem internum tutandum aut ad societatem adversus externos hostes protegendam, armis instructa et organice ordinata."

§5. De potestate judiciaria

Quatuor haec in re examinanda potissimum veniunt: A. Definitio; — B. Divisio; — C. Fundamentum juris puniendi; — D. De jure gladii.

A. Definiri potest: Ea functio auctoritatis politicae quae versatur in interpretatione legum circa casus particulares controversos, et in applicandis poenis a lege statutis ad violationes legum etidem particulares. Quae quidem functio licet, possit et a nonnullis soleat revocari ad potestatem executivam, utilius tamen ab ea secernitur, tum propter hujus ab aliis partibus executivae potestatis diversitatem, quasi specificam, tum propter communem nostris temporibus usum functiones judiciarias ab executivis separandi.

B. Ut ex notione et natura rei liquet, duplex est hujus functionis pars: ut videlicet controversias de legum interpretatione et ad occurrentes casus applicatione inter cives obortas dirimat; ut etiam particulares legum violationes, applicata singulis legitima poena, mulctet. Prior pars ad jus civile spectat, altera ad jus criminale. Violationes autem in legem committi possunt tum graviores, quibus nimirum vel

membris societatis, vel ipsi corpori sociali majora inferuntur damna, vel leviores quae non nocent ita graviter. Graviores illae violationes vocantur scelera vel crimina, et sunt objectum causarum quae proprie magis et presse appellantur causae criminales; leviores vero violationes delictorum nomine signantur de quibus agunt causae correctionales dici solitae in societatibus naturalibus. De utrisque agit doctrina cui nomen apte positum juris poenalis.

c. De jure puniendi. Facultatem hujusmodi inesse potestati politicae practice admittitur in omnibus societatibus civilibus. In demonstrationem autem scientificam illius juris alia proponuntur systemata et alia: quae quidem reduci possunt ad septem praecipua:

I. Systema defensionis.
II. " contractus socialis.
III. " expiationis
IV. " reparationis ordinis.
V. " utilitatis.
VI. " moralitatis et responsabilitatis.
VII. " necessitatis publicae.

I Systema defensionis — sic proponitur: qui patitur injustam aggressionem potest se tueri etiam illato damno aggredienti: quod autem individuo homini licitum est, qua ratione id esset prohibitum societati? Jamvero qui admittit delictum in legem civilem aggreditur ipsam societatem vel in ejus existentia, vel in aliquo bono. Licitum ergo est huic se tueri illata poena delinquenti.

Crisis. Jus puniendi omnino aliud est a jure se tuendi hoc

enim totum consistit in facultate morali repellendi vim vi in ipso actu aggressionis, ubi non datur aliud medium seipsum tutum servandi. Jus vero puniendi est facultas inferendi malum sive vim, postquam delictum jam fuerit admissum et actu prorsus completum ac propterea cum jam non agitur de conservando jure proprio, quippe quod jam fuerit laesum; imo cum actus laesionis jam a multo tempore cessavit.

II. Systema contractus socialis. – Jus puniendi est ipsum jus naturale vindictae quod singulis inest relate ad laesores jurium propriorum, quodque contractu Roussaviano a singulis abdicatum, collatum est corpori sociali.

Crisis. Cum fundamentum hujus opinionis sit figmentum contractus Roussaviani, convulso superius hoc figmento, evanescit ipsum hoc systema.

III. Systema expiationis sive compensationis moralis auctorem habet Kantium. Ad hoc reducitur: actio moraliter bona meretur praemium, quae vero moraliter mala est meretur poenam; quare auctoritati politicae non solum jus, sed etiam officium inest actiones honestas omnes praemio remunerandi, inhonestas mulctandi poena.

Crisis. Hoc systema peccat petitione principii; supponit enim et non probat, tamquam fundamentum cui innitatur, auctoritati civili committi munus remunerandi quae remuneratione in se digna sunt, sive haec remuneratio sit bona, sive mala. At auctoritati politicae non hoc munus competit sed unice commissum est officium efficaciter prospiciendi adlaborationi sociorum fini sociali. Ostendendum ergo foret impossibile esse auctoritati politicae hoc suo munere fungi, nisi simul etiam ei incumbat officium actiones quaslibet conve-

niente remuneratione mulctandi aut praemiandi. Hanc autem impossibilitatem non ostendunt, neque relate ad omnes saltem actiones honestas vel inhonestas, ostendere possunt.

IV. Systema reparationis ordinis. — Delicto quovis contra legem commisso damnum infertur tum illi homini cujus jura immediate laeduntur, tum ipsi societati cujus ille homo est membrum: quippe quod delictum et pacem ac securitatem civium turbet, et debitam legibus civilibus observantiam etiam in aliorum mentibus minuat. Inde ergo auctoritati politicae jus, imo et officium procurandi ut utrumque damnum reparetur, imposita delinquenti poena duplici, qua nimirum et qui injuste fuit laesus fiat indemnis (dommages et intérêts), ac pax et securitas publica in integrum restituantur, vindicata legis civilis debita observantia per congruam castigationem.

Crisis. Hoc systema supponit praemissam aliquam quam non probant; nimirum auctoritati publicae incumbere munus procurandi reparationem damni utriusque illati, quam quidem praemissam non est putandum esse falsam; sed cum non sit immediate evidens, ejus veritas esset probanda et limites muneris illius auctoritatis essent assignandi.

V. Systema utilitatis seu utilitariorum. — Jus puniendi conceditur auctoritati politicae, quia illud jus est utile ad bonum societatis; ejus praecipuus patronus est Jeremias Bentham.

Crisis. Hoc systema supponit auctoritati politicae licitum esse quidquid confert ad bonum societatis; quod assertum falsum esse vel inde apparet quod eo admisso jam injusta quaeque fierent licita ubi prodessent bono materiali societatis.

VI. Systema moralitatis et responsabilitatis. (Patroni:

de Rossi, Thonissen, Périn) _ Tamquam principium statuit vel assumit, hominem esse ens morale et responsabile, atque consequenter teneri actionum a se patratarum effectus congruos et connaturales in se suscipere: ex quo inferunt aliquam esse necessariam functionem publicam cujus sit procurare ut in singulos recidant effectus actionum suarum pravarum; hujusmodi functionem aliam esse non posse nisi auctoritatem politicam cui propterea inest jus, vel ut aliis placet, officium, singulos a debita honeste agendi norma vel saltem a lege civili deficientes conveniente poena plectendi.

Crisis. Hoc systema, quod vix aut fortassis ne vix quidem, discrepat a systemate III°, ab expiatione et compensatione nuncupato, eadem peccat principii petitione, quam etsi conentur vitare ostendendo nullam esse functionem quae possit debitam remunerationem prave factis imponere praeter auctoritatem politicam, eam tamen non effugiunt, cum supponant sine ulla probatione functionem aliquam cui hoc munus competat esse necessariam in vita praesenti. Principio enim moralitatis et responsabilitatis humanae plane sufficit ut singulis tribuatur congrua retributio etiamsi haec tantum in futura vita foret exercenda.

VII. Systema necessitatis publicae. _ Secundum hanc sententiam pollet auctoritas politica jure puniendi, quia sine tali jure nequit rite fungi munere quod est illius auctoritatis proprium, dirigendi videlicet efficaciter varia organa societatis ad finem socialem; quapropter jus illud restringitur ad eas actiones quae obsunt fini

illi sociali procurando, ac proin nullo modo respicit actus illos qui nullatenus spectant ad vitam socialem; jam vero facultatem puniendi delicta in societatis detrimentum admissa necessariam esse auctoritati politicae probatur in thesi 55, ubi ostensum auctoritati politicae necessariam esse facultatem condendi leges paenales, quapropter facultas hujusmodi auctoritati confertur ab ipso Deo auctore societatis civilis et consequenter principio ipsius auctoritatis secundum ea quae dicta sunt in thesi 46.

N. B. In hac sententia supponitur non tamquam fundamentum sed tamquam conditio praerequisita omnis juris puniendi, hominem esse moralitate ornatum, ac proin responsabilem et item violationes legis moralis et legis civilis habere rationem demeriti.

D. De jure gladii. Jus gladii competere auctoritati politicae negant Beccaria (dei delitti e delle pene); Bentham, Ahrens, aliique: hi nimirum contendunt morte aliquem afficere, etiamsi fiat in poenam admissi sceleris, nunquam posse inhonestate liberari.

Thesis 58.

Auctoritati politicae competit jus atrociora quaedam crimina plectendi poena capitis.

In hac thesi agitur de atrocioribus tantum criminibus, ut nimirum ab illo excessu caveatur, quo aliqui jus infligendi mortem fere ad arbitrium concedunt auctoritati.

Crisis argumenti quo probari solet thesis. — Plures existimant jus infligendi poenam capitalem adesse auctoritati politicae probari argumento deducto ex proportione quae intercedat oportet inter scelus et poenam qua plectatur: ita scilicet ratiocinantur: Inter scelus admissum et poenam qua plectitur proportio vigeat oportet, ne justitia laedatur. Atqui ad quaedam atrociora crimina nulla poena proportionata esse potest praeter poenam capitalem. Ergo (1).

At triplex habetur defectus in hujusmodi ratiocinio:

1º Argumentum nititur supposito falso: nempe supponit munus primarium auctoritatis politicae esse procurare reparationem ordinis violati. Quod falsum esse constat: munus enim illius auctoritatis est efficaciter dirigere socios ad finem socialem procurandum, tuendo libertatem et efficacitatem tendentiae sociorum ad hunc finem. Atque si reparatio ordinis necessaria sit ut tale munus exerceri possit, tunc, et tunc tantum erit munus auctoritatis secundarium hanc reparationem procurare.

N. B. Munus primarium illud dicitur quod alicui incumbit ratione sui, non ratione alterius muneris; ita primarium munus auctoritatis politicae est tueri libertatem et efficacitatem tendentiae socialis in finem societatis. Secundarium autem munus illud est quod alicui incumbit ratione alterius muneris.

2º Supponit argumentum requiri aequalitatem physicam inter scelus patratum et poenam infligendam. Jam

(1) Liberatore, n. 38; Tongiorgi n. 462, 1º.

vero hujusmodi aequalitas nullatenus requiritur: secus sola legitima esset poena talionis; sed sufficit aequalitas moralis. At non desunt poenae aliae quae moraliter aequivaleant poenae mortis, talis est v.g. poena perpetuae damnationis ad triremes, carcer perpetuus, confiscatio omnium bonorum, etc.

3° Hujusmodi argumentandi ratio nimis probat. Si enim aliquid valeret, probaret necessitatem seu obligationem imponendi poenam mortis, ubi scelus tali poena dignum patratum fuit. Unde nunquam liceret non infligere hujusmodi poenam iis qui lethale crimen admiserunt, et jus quod dicitur <u>gratiae</u> nullum penes auctoritatem esse posset, quod nemo admittit.

<u>Prob. Thesis.</u> Auctoritas politica habet jus infligendi eam poenam, quae 1° non excedit debitam proportionem cum scelere, et simul 2° necessaria est ad impediendum scelus bono sociali exitiosum.

Atqui quoad atrociora quaedam crimina poena capitis habet duas illas proprietates. Ergo.

<u>Prob. Min.</u> Poenam capitis non excedere proportionem aequalitatis moralis cum aliquibus atrocioribus criminibus, v.g. conspirationis in societatis existentiam, interfectionis civium innocentium, etc., per se patet. Aliunde multi sunt homines tam pravae indolis, et ad scelera tam proclives, ut aut nocendi potestatem ab iis auferri oporteat in perpetuum, aut a crimine vix mortis injecto terrore contineri possint.

<u>Confirmatur argumentum</u> ex communi suffragio omnium legum latorum et populorum. Etenim apud omnes populos singulis aetatibus capiti. poena lege consti-

tuta est ad immaniora quaedam flagitia vindicanda, eaque justa ac demeritis par habita est. Ergo unanimis humani generis sententia est licere civili auctoritati hanc poenam irrogare.

Objectiones.

Obj. I.(1) Capitis poenam nunquam esse necessariam, his fere rationibus evincere conantur Beccaria et Bentham.

a) Si homo, quantumvis immitis et audax, perpetuae addicatur servituti, societatis securitati satis consultum est.

b) Perpetuum carcerem multo magis homines formidant quam ipsam mortem. Facinorosi vero, cum mortis periculo se frequenter objiciant, illam nullatenus horrent.

c) Extremum de homine sumptum supplicium est homicidium quoddam publica auctoritate perpetratum. Hoc vero non a delicto populum absterret, sed potius perpetrare docet.

d) Delictorum numerus non imminuitur, poena capitis adhibita, neque si ea in desuetudinem abeat, augetur.

e) Demum plures principes qui rempublicam sapientissime administrarunt, neminem ultimo supplicio addixerunt.

Resp. ad 1um Neg. Nam etiamsi perditi quidam homines in perpetua servitute detineantur, adhuc publicam tranquillitatem perturbare possunt, atque adeo, vel fraude vel vi, iterum in societatem erumpere. Praeterea quandoque

(1) Tongiorgi, nn. 463 et 464.

ea incidunt adjuncta, ut ab unius hominis morte reipublicae salus dependeat; v.gr. quum agitur de aliquo perduellium duce, quo extincto tota perduellium factio profligatur civilisque belli pericula radicitus exstirpentur. Donum perpetua reorum servitus satis non est, saltem semper, ad ceteros a crimine absterrendos.

Ad 2^m^ Neg. Vita enim nihil carius hominibus. Hinc nemo esset inter eos qui ultimo damnantur supplicio, qui gaudio non exsiliret ac non praeclare secum agi putaret, si mortem certo sibi imminentem cum perpetuo carcere commutare sibi concederetur. Aliud autem est mortis periculo se objicere cum spe evadendi, magnaque emolumenta capiendi; aliud vero certam ante oculos mortem habere propositam, sine ulla evadendi spe.

Ad 3^m^ Dist. maj. Et homicidium quoad materialem effectum, Conc., quoad ea quae moralem actus naturam constituunt, neg. Et contradist. min.

Ad 4^m^ Neg. Certe delicta omnia impediri nunquam poterunt, etiam ultimi supplicii intentato metu. At si perditi quidam homines ne hoc quidem freno absterreri a crimine possunt, quanto essent illi magis ad flagitium proni, si hoc frenum excuteretur!

Ad 5^m^ Neg. consequentia. Ex hoc ad summum concludendum foret, quasdam societates ita morigeras, mites, cultas fuisse, ut atrociora quaedam flagitia fere nunquam apud eas perpetrarentur; ac si quando ea perpetrarentur, poenae levioris infamia et justitiae aequalitatem satis redintegrare et populum ad ea flagitia vitanda efficaciter commovere censeretur; ac propterea capitalis poena necessaria non esset; nisi mavis dicere principes, spectata populi lenitate, facile clementia usos esse capitalemque poenam in aliam mitiorem commutasse. Haec quidem con-

tingere posse haud in animo est inficiari; at si poena capitis necessaria sit, eam adhiberi non posse, hoc enimvero falsum esse contendimus."

Obj. 9ª (1) Ex Ahrens. a) Non licet malum facere idcirco quia alius quispiam malum facit. Hoc autem principium statuendum esset, si hominem occidere licet quia delictum aliquod perpetravit.

b) Homo persona est atque in hac rerum universitate finis rationem habet. Nefas ergo eum habere ut rem atque ut medium adhibere. Hoc autem fit per capitale judicium; homo enim occiditur ad populum perterrefaciendum.

c) Jus ad vitam congenitum est et ab ipsa natura collatum. Ergo amitti nequit ratione delicti; at sola natura potest ei finem imponere.

Resp. ad 1m Dist. maj. Non licet facere malum morale quia alter malum fecit, Conc., non licet inferre malum physicum ei qui malum morale fecit, neg. Contradist. min., et neg. quod illa supponit, videlicet hominis occisionem esse semper moraliter malam. Licet enim vel ipsis privatis hominem occidere justae defensionis causa; licet quoque in justo bello reipublicae hostes interficere: quidni igitur societati liceat sontem interimere ad justitiae ordinem reparandum et ad semetipsam defendendam?

Ad 2m Dist. ant. Homo persona est Conc., ac finis rationem habet, Dist., ita tamen ut ipsius hominis finis sit ordinem moralem servare, Conc., secus, neg. Hinc est quod homini licet amore virtutis mortem appetere, et principi licet innocentes cives in justo bello mortis periculis objicere in totius societatis salutem: hoc enim ab ordine requiritur.

---

(1). Ibid. nn. 405 et 408

Dist. cons. Non licet hominem habere ut rem, conc., non licet eum adhibere ut medium, subd., ad solum alterius commodum, conc.; ad ordinem moralem servandum, neg. Ac juxta haec Dist. min. sequens : Quum enim homo, urgente necessitate, adhibetur ut medium ad moralem ordinem servandum, nulla fit ejus dignitati injuria: nam homo hunc finem habet."

Ad 3um. Jus ad vitam ab ipsa natura collatum est. Instant.: quamdiu mors non est necessaria ad finem aliquem quem homo intendat juxta ordinationem divinam, conc. ubi mors ad hunc finem necessaria est, neg. Ergo jus ad vitam amittitur a facinoroso, ubi hic mortem suam necessariam fecit ad finem societatis civilis, ad quem homo a Deo ordinatus est.

Obj. III. Poena capitali non imminui numerum delictorum experientia constat. Etenim 1° Non auctus est numerus, ubi poena fuit sublata; 2° in quibusdam societatibus licet non sit sublata, non fuit applicata, neque excrevit numerus scelerum; 3° quum in his ultimis regionibus iterum coepit applicari, non est imminutus numerus scelerum; imo 4° aliquando post adhibitam hanc insignem poenam auctus est scelerum numerus.

Resp. Quatuor illa facta materialiter sumpta non negantur. Sed facta opposita vel frequentiora vel certe illustriora sunt. Nam facta ab adversariis allegata a) pauca sunt, b) plerumque nonnisi in societatibus numero non ita validis contigerunt, c) plerumque non respiciunt nisi scelera quae impetunt personas privatas, nulla vero ratione scelera in ipsam societatis conservationem patrata. Contra, facta in oppositum significantia et in majoribus etiam societatibus evenerunt, et

scelera utriusque speciei respiciunt, et utilitatem poenae capitalis prorsus probant, dum facta ab adversariis allata ejus inutilitatem nullatenus ostendunt. Etenim

Quoad primum: contigit hoc in minoribus tantum societatibus, nec experientia per satis longum tempus producta fuit, ut de vera efficacia hujus deletionis constare posset. Quodsi in aliqua particulari societate deletio poenae capitalis e codice poenali reapse nullam afferret scelerum multiplicationem, hinc nihil aliud inferri posset, nisi societatem hujusmodi in tam prosperis versari conditionibus, ut usus talis poenae revera fiat inutilis, propter improborum hominum paucitatem et timiditatem. Tales conditiones contingere posse in aliqua societate conceditur ultro. Sed nunquam certum esse potest illas conditiones stabiliter permansuras, ac proin poenam capitalem non esse futuram aliquando necessariam; quare in hujusmodi societatibus jus non cessat eam infligendi, licet opportunitas cessare ad tempus possit.

Quoad 2um, eadem est responsio, nam quod deleatur vel non applicetur, indifferenter id quidem se habet ad effectum moralem.

Quoad 3um. Poena capitalis effectum diminuendi scelera non producit ad modum causae physicae, quae agit quasi in instante ita ut effectus actionem consequatur nullo interjecto temporis spatio. Sed diminutio illa scelerum est tota quanta poenae capitalis effectus moralis; qui producitur mediante influxu quem permanenter exercet in mentes et voluntates civium. Quapropter de efficacia hujus poenae judicari non potest, nisi post aliquod temporis intervallum, sufficiens scilicet ut congruam in intellectu persuasionem hujusque in voluntate

dispositionem efficere potuerit. Jam nullum fortasse habetur exemplum quo ostendatur in aliqua societate poenam capitalem, post satis longam omissionem, iterum assumptam serio et constanter, non habuisse effectum intentum minuendi scelera.

Quoad 4um: Post aliquam capitis inflictam poenam fieri potuit ut per breve tempus numerus scelerum videretur excrevisse. Sed hoc nunquam contigit ubi poena illa ita applicata fuit, ut appareret auctoritatem politicam serio velle prospicere bono societatis per usum constantem illius poenae, ubi opus futurum esset.

Exempla autem apposita multa sunt, quae ostendant applicationem poenae capitalis numerum scelerum insigniter minuisse, nec solum eorum scelerum quae contra ipsam societatem patrantur, sed etiam eorum quae in privatas personas. Quoad 1am classem exemplum habemus omnium fere regionum, quae scilicet post perturbationes politicas ad statum tranquillum pervenire nequiverint, nisi serio et frequenter applicata poena capitali. Quoad 2am, publica latrocinia Sixtus V Pontifex Maximus brevi tempore penitus in suis Statibus extinxit, indicta poena mortis. Idem contigit in Gallia, et alibi.

Scholion. Errant qui putent efficaciae poenae capitalis aestimationem haberi non posse, nisi a posteriori et ope solius experientiae. Poenam ensis illam gravissimam et prorsus irreparabilem maxima vi pollere ad deterrendum hominem, jam ante omnem rei experientiam inferri potest ex cognita natura humana et naturali mortis horrore.

Obj. IV. Auctoritati politicae non competit jus quod socie-

tato inferret damnum majus quam juris illius carentia. Atqui ex jure infligendi poenam capitalem majora vigruerent in societatem publicam mala quam quae ex illius juris carentia procederent. Ergo jus istiusmodi non competit auctoritati politicae.

Minor probatur. Saepe contingit ut auctoritas politica fallatur in poena mortis infligenda: atqui ex tali errore oriuntur apud multos, qui vel cum innocenter damnatis consanguinitate, amicitia aut alio quodam simili vinculo colligantur, vel qui adversus injustitiam naturaliter valida odia exercent, in auctoritatem politicam irae, odia, conspirationes. Hinc autem exsurgit imminens periculum ruinae ipsius societatis, quod est majus malum quam carentia juris gladii.

Resp. 1° retorquendo argumentum: hujusmodi enim incommodum commune est omni poenae gravissimae; ac proin etiam denegandum esset auctoritati jus ad quamcumque talem poenam infligendam, quod neque volunt adversarii. 2° Quod odia in societatem erumpant, sive occasione alicujus erroris in poena infligenda, sive etiam occasione justi judicii, contingit per accidens, propter pravam dispositionem quorumdam, non vero per se, et ex natura rei. Corrigendi ergo sunt qui tales animo gerunt dispositiones, et si corrigi nolint, a nocendi facultate impediendi.

Illud tamen notandum, in usu juris ad poenam capitis infligendam maxima prudentia opus esse, ut evitetur errandi periculum, quantum fieri potest; et poena capitis imposita non exerceatur, ubi bonum societatis ejus omissionem suadet.

Obj. V. Non competit auctoritati jus infligendi innocenti poenam irreparabilem. Atqui ex jure gladii flueret jus infli-

gendi innocenti poenam irreparabilem. Ergo neque jus gladii competit auctoritati.

Resp. Conc. Maj. — Neg. Min. Sed occasione juris gladii exponi per accidens potest auctoritas judicialis periculo infligendi talem poenam innocenti. Negatur autem suppositum: propter periculum connexum per accidens cum aliquo jure ad bonum societatis necessario, jus illud negandum esse societati.

Obj. VI. Sceleratos homines magis formidare poenam perpetui carceris quam capitis, signum habetur evidens, quod multi, imo plerique eorum qui ad carcerem perpetuum damnantur, tentant sibi ipsis violentas manus inferre, quo se a tanta poena liberent.

Resp. Neg. assertum. Quoad probationem vero, factum ipsum allatum in dubium vocari non potest; at ejus significatio non est ea quam adversarius intendit; sed haec tantum: damnatos illos desperatione adactos malle sibi ipsis tantae poenae possibilitatem praescindere, voluntariam sibi mortem consciscendo. Longe vero aliud est se ipsum interimere, aliud capitali poena mortem publica auctoritate illatam subire: ex quo fit ut qui capitis damnantur, multo etiam communius quam qui perpetui carceris, tentent capitalem poenam voluntaria morte praepedire.

N. B. Signum vere perspicuum majoris formidinis et efficaciae esse poenam capitis, quam aliam quamlibet hoc est: quod scelerati homines qui evertendis rebus publicis student, non in aliam, sed in capitalem poenam acerrime invehuntur, hancque quantum possunt abolere nituntur. Ubi autem rerum summa potiti sunt, capitalem poenam continuo restituunt, eaque vehementissime utuntur, tanquam medio

aptissimo suam dominationem confirmandi et constabiliendi.

Obj. VII. Nemini jus competit tempori probationis quod homini concessum est, ut ad futuram beatitudinem se disponat finem imponere, eumque pro tribunali Dei sistere, antequam eum advocet ipse Deus. Ergo.

Resp. Lethali crimine commisso, datur politicae potestati ab ipso Deo, auctore societatis, jus imponendi delinquenti finem probationis.

Scholion. _ De opportunitate poenae capitis.

Nunquam oportune deletur ex codice criminali poena capitalis, quia semper possunt accidere casus in quibus tali jure uti debeat auctoritas; licet fortasse in aliqua societate valde prospera rarissime contingant. Proin declaratio qualibet qua statueretur poenam capitis tolli ex codice, nullam haberet vim ad auferendum ab auctoritate jus hanc poenam infligendi, ubi necessitas eam exigeret.

Quoad usum ipsum, seu executionem illius poenae, fieri potest ut in aliqua societate per longum tempus ille usus non sit necessarius; ac proin superior hujus societatis uti poterit et opportune utetur jure quod dicunt gratiae, poenam illam impositam in mitiorem commutando.

Articulus IV.

De variis formis regiminis politici

Formam regiminis vocant modum illum peculiarem, quo suprema auctoritas politica integre sumpta constanter exerce-

tur in determinata societate.

Dicitur: suprema. Illa nimirum potestas politica consideratur tantum in subjecto supremo, i.e. in subjecto independente quoad hanc partem auctoritatis quam obtinet. — Integre sumpta, i.e. legislativa, judiciaria, executiva, quibus partibus constituitur integra potestas politica.

In hac autem materia:

§ 1. Variae formae exponendae et explicandae

§ 2. Quaenam sint legitimae, seu honestae, statuendum.

§ 3. Indagandum quaenam sit optima.

§ 4. Examen criticum formae repraesentativae.

§ 1. Quaenam sint illae formae.

"Primitiva formarum quas politicum regimen assumere potest divisio est in monarchiam et polyarchiam.

Monarchia est potestas politica tota residens in subjecto physice uno.

Polyarchia est potestas politica residens in subjecto physice multiplici, ac solum moraliter uno.

Omnes autem possibiles regiminis formas in unam vel alteram recidere debere, manifestum est ex eo quod inter unum et plura, inter simplex et compositum, nihil est medium.

Quatuor regiminis formae vulgo assignari solent, monarchia, aristocratia, democratia, et formae mixtae. Monarchia est imperium unius, ut supra diximus; aristocratia est imperium optimatum; democratia imperium totius populi, i.e. omnium personarum sui juris quae societatem immediate constituunt; mixta, quae constat ex varia harum praecedentium

formarum copulatione. Quisque autem videt, excepta prima, reliquas formas esse totidem polyarchiae subdivisiones.

Notanda. 1° Auctoritas semper eadem est sub quacumque regiminis forma: semper enim e societatis essentiâ oritur; et quamvis in pluribus divisa resideat, semper tamen est una.

2° In forma polyarchicâ auctoritas proprie in gubernantium consensu residet. Hic enim consensus ex pluribus unum facit. Consensus autem iste debet esse unanimis unanimitate reali vel artificiali, quum nempe omnes unanimiter in ipso societatis exordio, aperte vel tacite se obligant ad volendum id quod certus quidam sociorum numerus decernet. Hinc in hujusmodi societate necessarii sunt conventus, in quibus negotia vel ad unanimitatem realem, quod raro contingit, vel ad statum suffragiorum numerum, v. gr. majoris partis expediantur.

3° In aristocratiâ ac democratiâ, vel etiam in formis mixtis, non omnes potestatis politicae functiones a tota multitudine exerceri possunt. Hae itaque exercentur ab uno vel pluribus non propria auctoritate, sed ex sui collegii, vel populi mandato, eorumque nomine. Hinc variae repraesentativi regiminis formae.

4° formae spuriae ac vitiosae regiminis sunt tyrannis et anarchia.

Tyrannis est potestas politica injusta. Quoniam autem potestas injusta esse potest ratione originis et ratione abusus, hinc tyrannus dupliciter dicitur, qui potestatem sine jure usurpavit, et qui contra fas ea abutitur in civium perniciem.

Anarchia est ille abnormis status societatis civilis in quo omne auctoritatis exercitium manet suspensum.

5° Imperfectae formae quae in tyrannidem facile degenerant,

sunt despotismus et oligarchia.

Despotismus est monarchia non legibus sed arbitrio gubernans.

Oligarchia est plurium despotismus.(1)

Scholion I. Monarchia alia est temperata, alia absoluta.

Temperata ubi exercitium supremae potestatis limitatur legibus quibusdam fundamentalibus. Quo in temperamento varii gradus esse possunt.

Absoluta, ubi non adstringitur hoc exercitium legibus fundamentalibus ullis.

Scholion II. Monarchia absoluta in hoc differt a despotia quod illa societatem dirigit per leges seu ordinationes stabiles et universales; haec vero gubernat per decreta, quae sunt praecepta particularia et instabilia.

§2. Quae formae legitimae.

Thesis 59.

Nulla forma regiminis, exceptis tyrannide, anarchia, et plerumque despotismo, per se repugnat juri naturae.

Sensus thesis. Nomine formarum regiminis, illi intelliguntur societatem regendi modi qui constanter instituti et accepti sunt: unde ab hoc nomine excludi potest tyrannis cujuscumque rationis; licet hic, majoris perspicuitatis gratia, in ipsa thesis enuntione excepta fuerit.

Formae illae ad quatuor classes reduci solent: monarchicam,

(1) Tongiorgi, n. 414, etc.
A.

aristocraticam, democraticam et mixtam. Quibus propter hodiernam nonnullorum opinionem anarchia adjicienda est, quae jam a pluribus qui vel Proudhonianis vel aliorum placitis adhaerent commendari et promoveri cernitur. Despotismus vero non est stricte loquendo forma aliqua regiminis, sed ratio quaedam exercendi regimen quodlibet peculiare, non per leges sed per decreta instabilia et particularia rempublicam administrando.

Ut apparet, distinguitur in thesi duplex pars praecipua, altera positiva, enuntians formas regiminis varias cum naturali jure posse componi, negativa altera, qua asseritur non solum tyrannidem sed et anarchiam imo plerumque despotismum stabilem huic juri repugnare.

Prob. 1ª pars thesis. Ut aliqua forma regiminis per se juri naturae opponatur, necesse est ut vel in elementis illius formae intrinsecis aliquid occurrat inhonestum, vel ut sit per se inepta ad finem societatis procurandum.

Atqui neutro ex capite opponi possunt juri naturae quatuor formae quibus societas civilis dirigi potest. Ergo.

Prob. 1ª pars Min. In intrinsecis elementis formarum illarum nihil aliud reperitur nisi 1° unitas vel pluralitas subjecti physici cui auctoritas inhaeret; 2° limitatio arbitraria vel carentia talium limitum juris secundum quod talis auctoritas vi legis naturalis societatem dirigere potest; 3° temperamentum mutuum functionum secundum quas exercetur auctoritas.

Atqui 1° Honestas non requirit ut auctoritas resideat potius in uno quam in pluribus subjectis physicis, neque e converso; 2° directio societatis civilis in finem socialem, modo non appo-

natur legi naturae, per se non est inhonesta; sive haec directio exerceatur secundum totam amplitudinem quam lex naturae permittit, sive pactis adventitiis ad arctiores limites restringatur; 3° ipsum temperamentum exsurgens ex distributione functionum variarum quibus constat auctoritas et ex conditionibus quibus adstringitur exercitium illarum functionum, reducitur naturaliter ad limitationem exercitii hujus auctoritatis: ac proin quemadmodum haec, sic illa per se non repugnat juri naturae.

Prob. 2a pars Min. Quaecumque forma administrandi auctoritatem per se apta esse potest ad procurandum finem socialem, licet alia ad talem finem melius conveniat, alia minus apta esse possit. Sive enim unus sive plures auctoritate instruantur, ut illa rite fungi possint, unum requiritur a parte subjecti auctoritatis, et unum a parte multitudinis: a parte subjecti requiritur ut cognoscat et velit quae ad finem socialem procurandum necessaria sunt; a parte multitudinis requiritur ut per talem determinatam formam ad finem societatis duci velit. Atqui utrumque in qualibet forma per se reperiri potest. Ergo unaquaeque forma regiminis potest esse per se apta ad finem socialem magis minusve perfecte procurandum.

Prob. 2a pars thesis. Et quidem de tyrannide nihil demonstrandum, cum ex essentia sua cognoscatur esse opposita fini propter quem existit auctoritas in societate, quippe quae organa socialia dirigat non in finem socialem sed in commodum alicujus privatum.

De anarchia et despotismo. — Auctoritatis politicae munus est varia societatis organa ad finem socialem procurandum efficaciter dirigere. Atqui anarchia omnem talem directionem

destruit, despotismus utilitatem directionis plerumque evacuat. Ergo hic plerumque, illa semper adversatur juri naturali.

Prob. min per partes. 1° de anarchia. — Anarchia est carentia exercitii omnis auctoritatis directivae ac proin omnem directionem destruit.

2° de despotismo. — Despotismus, cum sit conditio illa qua auctoritas exercetur non per ordinationes stabiles sed per decreta perpetuo mutabilia, adversatur per se uniformitati, stabilitati et constantiae sine quibus varia organa socialia non possunt convenienter promovere bonum commune, quippe quod natura sua nequit apte procurari nisi perpetua quadam adlaboratione, qua unumquodque organum partem suam procurare et promovere satagat. Nisi enim in hac adlaboratione uniformis quaedam et stabilis constantia detur, partes quae uno tempore fuerunt curatae, tempore sequenti negligentur et interibunt; ex quo ineluctabiliter orietur ut bonum sociale non solum non promoveatur, sed paulatim declinet et pessum eat, quod experientia ipsa docet contigisse in iis societatibus quae per longum tempus sub despotismo detinebantur, v.g. imperium Romanum, Turcicum pleraque regna orientalia

N.B. Haec quidem per se et secundum cursum rerum communem. Fieri tamen potest ut ratio gubernandi rempublicam despotica, sit ad tempus saluti societatis necessaria, quod tunc contingit quum leges coeptae sunt ab ipsis civibus contemni propter nimiam pravorum hominum potentiam, vel quum ad imminentia mala vitanda et ad exitium societatis effugiendum leges sunt ad tempus suspendendae quoad applicationem, uti non raro requiritur ubi bellum periculosum ingruit ab hostibus externis. Quapropter historia constat in talibus adi

junctis utiliter institutam fuisse ad tempus arbitrarium unius vel paucorum regimen seu dictaturam.

§ 3. De optima forma.

Thesis 60.

Illa est relative optima regiminis forma, quae prae ceteris formis respondet indoli, culturae, consuetudinibus moribusque cujusque gentis.

Prob. Illa est forma regiminis relative perfectior, quae in societate cui applicatur, aptior est ad ipsum finem auctoritatis procurandum, seu ad dirigendum socios ad finem socialem.

Atqui ad hanc directionem efficaciter praestandam aptior est forma quae praedita est majori efficacia ad ducendum socios secundum naturam humanam, i. e. maxime per motiva rationis.

Talis autem forma evidenter illa est quae respondet indoli, etc. membrorum quibus constat societas: tali enim forma ultro magis et sponte ac libentius, atque proinde facilius et plenius permittet se regi societas.

§ 4. De forma repraesentativa.

Thesis 61.

Fieri potest ut forma regiminis repraesentativa sit alicui societati magis accommodata, et ubi legitime inducta est, cives ad obedientiam obligat.

<u>Expositio</u>. Forma repraesentativa quoad elementa quibus constituitur, quoad scopum ob quem inducitur, et quoad temperamentum functionum quo ille scopus procuratur, accurate sic describitur apud Liberatore: (1)

"Forma haec regiminis, quae a Locke et Montesquieu theoriam primigeniam derivavit, idcirco repraesentativa nuncupatur, quia personae electae a populo, ut ad generalia comitia mittantur, populum repraesentare dicuntur. Ejus autem structura ad hoc reducitur. Praejacta pactione aliqua fundamentali inter populum et principem, quae scriptis consignatur, et <u>Charta</u> vocari solet, auctoritatem in tria veluti membra dispartitur: in <u>Regem</u>, qui una cum administris potestate gaudet executiva, et in collegia duo, unum <u>Optimatum</u>, aliud <u>Deputatorum</u>, quae legibus discutiendis et sciscendis praeficiuntur.

Fundamentum, in quo hic politicus mechanismus ex sententia Lockii nititur, est quod summum imperium penes populum sit; qui, cum nequeat per se leges condere, aliquos eligit qui suo nomine illas ferant. Scopus vero est, ut impossibilis reddatur potestatis abusus. Medium denique divisio functionum auctoritati competentium, ex qua earum reciproca limitatio oriatur. Hinc collegio Deputatorum opponitur collegium Optimatum, et utrique, ne legibus sciscendis executivam potestatem destruant, obstaculum adjungitur regiae sanctionis, quae ad leges firmandas requiritur. Potestas executiva limites accipit propter

---

(1) Jus sociale, n. 64.

responsabilitatem, qua ministri rationem reddere tenentur potestati legislativae de iis, quae operantur; a qua etiam judicari et puniri possunt. Sed ne functio illa potestatis nimio periculo exponatur; ejus caput, nempe rex, inviolabile omnino est; nihilominus nihil per se facere potest sine consensu administrorum, et idcirco regnat sed non gubernat. Exercitus ab executiva potestate pendet, ita tamen ut ad cavendos abusus alia vis ei opponatur, nempe militia nationalis, quae ordinem publicum et causam populi tueatur. En hujus machinae brevissima adumbratio." Notandum tamen est in concreta regiminis applicatione hic illic unam alteramve partem minus essentialem omitti solere.

Thesis evidenter coalescit partibus duabus.

Probatur 1a pars. Haec prior pars tanquam corollarium deducitur ex thesi praecedente. Inveniri enim non repugnat populum qui vel propter peculiarem indolem, propter diuturnam consuetudinem, alteri formae regiminis perperam accommodetur. Hujusmodi certe populo forma repraesentativa aliis praestabit.

Probatur 2a pars. Non intendimus determinare quaenam conditiones adesse debeant, ut aliqua forma legitime inducta fuisse existimanda sit; sed praescindendo ab illis conditionibus determinandis, statuimus tantum omnibus civibus incumbere obligationem in conscientia talem formam regiminis sincere observandi, non minus quam aliam quamcumque, si haec existat.

Debitum obedientiae ex parte subditorum fundatur in juridica possessione auctoritatis ex parte gubernantis. At

nemo non videt systema repraesentativum, ubi legitime introductum est, auctoritatem jure possidere. Ergo ipsi obedientia jure debetur a civibus. Praeterea, forma regiminis, utcunque fortassis imperfecta, nunquam per se mala est in genere morum.

Atqui id tantum eximit subditos ab obedientia imperanti debita, quod morali malitia turpatur. Ergo quaecumque sint incommoda, quae fortasse in systemate repraesentativo notantur, nemo ab obedientiae vinculo solvitur, dummodo, quae praecipiantur, inhonesta non sint.

Examen hujus regiminis. Formam illam regiminis et non esse per se oppositam legi naturali, et posse etiam magis esse accommodatam utilitati alicujus determinatae societatis politicae, demonstratum est. Jam ut accuratior ejus notitia acquiratur, sub quadruplici respectu intimius consideranda est.

A. Sub respectu auctoritatis qua regi debet societas;
B. Sub respectu finis socialis procurandi;
C. Sub respectu onerum civibus imponendorum;
D. Sub respectu consectariorum.

A. De respectu auctoritatis.

1. Vitio tribui solet regimini repraesentativo quod, tanquam fundamento, nitatur principio essentialis supremitatis popularis; quod quidem principium absurdum esse superius ostensum est.

Negari vero nequit in societatibus quae hoc regimine

utuntur solere plerumque supremam populi majestatem laudibus extolli, proclamari, imo veluti principium quoddam fundamentale commendari. Cui quidem rei ex ipsa hujus regiminis natura causa et occasio oboritur, eo quod societatis rectores et a populo eliguntur et ad tempus tantum instituuntur, et dicuntur repraesentare populum.

Attamen in regiminis hujus actuatione, vel tali, qualis concreto exerceri cernitur, populi esse supremum imperium neque ut principium generale, imo neque ut factum particulare necessario supponendum est. Tota enim hujus formae essentia in eo reponitur, ut et exercitium summae auctoritatis politicae coarctetur intra limites quosdam lege fundamentali determinatos, et potestas legislativa exerceatur, vel ex integro, vel saltem partialiter, ab hominibus ad hoc electis suffragio populi, et tandem variae partes auctoritatis ita mutuo attemperentur, ut nulla pars possit praevalere contra directionem a repraesentantibus populi volitam. Jamvero tria illa elementa, quibus essentia hujus regiminis constituitur, per se non supponunt penes populum esse supremam potestatem, sed tantum populum jure instrui eligendi homines per quos regi velit, secundum eorum de recta reipublicae administratione persuasionem.

Summum videri possit in hujusmodi regimine admitti communiter, quasi principium quoddam, ad essentiam legis pertinere ut acceptetur a populo, saltem implicite et exercite. Quin imo nec ipsa illa acceptatio ut requisitum essentiale in hoc regimine viget: quum non raro contingat a repraesentantibus illis invito populo imponi leges civibus onerosas, parum acceptas, et valde ingratas.

2. Culpatur dein etiam forma repraesentativa, quod opinio popularis in ea habeatur loco supremae normae administrandi rempublicam.

Verum quidem est in hac gubernationis forma, propter ipsum jus electivum populi, majorem opinioni civium tribui influxum quam in aliis regiminum formis; non tamen propterea opinio habenda est ut suprema norma gubernandi. Hic enim, ut in quolibet alio regimine, regula haec suprema tum directionis socialis, tum ipsarum opinionum, est ipsa aeterna norma honestatis, qua omnis humana vita regatur oportet. Opinio vero populi est quidem regula aliqua, ad quam attendendum est in rebus publicis gerendis; verum a) non est haec regula suprema, sed secundaria tantum; b) neque hoc sensu est regula, ut quidquid huic opinioni magis est conforme nec ab honestatis norma abhorrens, id etiam continuo sit a legislatore instituendum; sed ita tantum ut nihil valeat legislator statuere, quod opinioni communi constanter et invincibiliter reluctetur. Quare ubi rector politicus societatis a multitudinis suffragio pendet, ut in regimine repraesentativo, ipsius erit aptioribus mediis civium opiniones quoad rectam rerum publicarum administrationem illustrare, et erroneis praejudiciis evacuare.

3. Oggerunt plures regiam dignitatem et auctoritatem repraesentativa forma pessumdari; quippe cujus regiminis exercitatio eo tendat ut rex regnare debeat, non gubernare; ut adeo regis partes ad hoc reduci videantur ut, omni proprio in publicam administrationem influxu omisso, approbatione sua et subscriptione confirmet quidquid ministris suis placuerit.

At vero licet sint qui ita ad nihilum redigi velint partes

regis, illa tamen peremptio regiae auctoritatis non est per se tanta, quantam nonnulli existimant. Non enim ex natura regiminis cogitur princeps rogatam a ministris legem inexploratam inexcussamque subscriptione sua ut collegio deputatorum proponatur ratam habere. Imo si rite munere suo fungi velit, ipsius est leges, antequam sciscendae deputatis subjiciantur, per se examinare, ministros suos consilio rationeque juvare, a proponenda lege quae undecumque injusta sit absolute cohibere, imo legem quae deputatorum suffragio jam fuerit scita, negata sanctione, omni promulgatione destituere, atque ita irritam reddere, uti bonum societatis hoc exigere certo judicaverit.

Quare istaec influxus regii imminutio non est perse auctoritatis regiae peremptio, sed temperatio, quae regis dignitatem minime pessumdat aut vilefacit, et regii officii expletionem securiorem et faciliorem reddit.

Fieri autem potest ut regis socordia otiove tabescentis auctoritas dignitasque pessumeant: verum hoc hominis non regiminis vitium est; atque in regimine maxime monarchico et absoluto contingere posse narrat historia.

4. Consideranti autem patet a) minorem esse per se in hac forma regiminis unitatem directionis quam in forma pure monarchica: quum hic omnis directio pendeat a voluntate unius, istic a plurimorum voluntatibus. b) Minorem etiam esse certitudinem servandi secreti, ex quo nonnunquam incommoda calamitatesque plures oriri possunt: uti, v.g., in bello, vel ubi aliarum gentium insidia praevenienda, eludenda, aut disturbanda esset. c) Minor quoque constantia legum ex hoc regimine per se consequitur. Quum enim existant collegia quaedam quorum functio et

propria essendi ratio sit ut leges conficiant, perpetua in hujusmodi coetibus viget cupiditas meliores usque leges instituendi. Jamvero hinc praetensae illae meliorationes frequenter in deterius abeunt, inde legum stabilitati officiunt, ex quo et minuitur apud cives legum reverentia, et earum utilitas vix unquam plene percipi potest: quippe quae nonnisi constanti usu et diutina experientia omnes fructus producere naturaliter possunt. d) Efficacia autem motionis, in urgenda legum observantia, et dirimendis civium litibus non est per se minor in repraesentativo quam in alio regimine quolibet.

B. De respectu finis socialis.

In respectu finis ob quem existit societas civilis, attendendum ad utramque partium quibus constituitur integer ille finis, ad negativam scilicet partem et ad positivam. Negativa consistit in pace fovenda et ab hostibus externis et a perturbationibus internis. Paci quidem ab externis hostibus per se neque magis neque minus favet hoc regimen quam aliud. Internae vero paci communiter minus favere solet regimen repraesentativum quam monarchicum, tum propter frequentes commotiones quae in electionibus popularibus, maxime quae periodice recurrunt, vix evitari queunt, tum propter factiones quae solent ex hac regendi forma pullulare. Ad positivam finis publici partem quod spectat, quae constat procuratione mediorum positivorum ad jurium exercitium conferentium, experientia videtur demonstrare ea omnia quae pertinent ad bonum materiale, ut bona fortunae, commoda vitae, industrias, mercium commutationes, et cetera hujus ordinis, magis efflorescere in societati-

bus sub hoc regimine constitutis quam in monarchico. Bona vero ordinis magis spiritualis quae per se non ita referuntur ad commoda vitae corporeae, quales sunt litterae, scientiae rerum immaterialium, artes liberales, exercitium religionis, etc., haec, experientia itidem testante, florere potius solent sub regimine monarchico. Cujus rei ratio haec quidem assignari potest, quod cultus horum bonorum 1° fovetur potissimum pace et vita quieta, 2° majorem ex natura rei obtinere solet favorem sub regimine monarchico et aristocratico quam in democratia quippe quae e contra vulgares multitudinis animos stimulando, ut in scala sociali altiores gradus conscendere valeant, potius applicat ingenia procurandis iis emolumentis, quibus facilius et celerius fructum vitae commodioris obtineri posse videatur.

C. De respectu onerum.

In consideratione onerum ex regimine sociali oriundorum tres potissimum partes attendendae sunt: libertas videlicet, vectigalia, onus militare.

Quoad libertatem, ne in vago haereamus, distinguendae prius variae acceptiones nominis libertatis, ex quarum confusione crebro errari, et falsa plurima effutiri quotidianum est. Libertas igitur primo supponitur pro libertate arbitrii, de qua non potest hic esse controversia, quum haec tota animo interna sit et homini prorsus essentialis; — dein pro libertate morali, quae est immunitas a vinculo morali, seu ab obligatione: et haec etiam independens est a variis formis regiminis politici. — Praeterea omissis aliis significationibus plurimis, quarum usus in hac quaestione vix occurrit, distinguuntur libertates individuales, civiles,

politica. Libertas individualis, seu personalis, consistit in facultate qua gaudeat homo disponendi de se et de suis bonis prout placuerit. Libertas civilis consistit in immunitate ab impedimentis quoad exercitium jurium spectantium vel involventium consortium civile (1). Libertas politica duplici sensu usurpatur: 1° pro independentia alicujus societatis ab omni alia, 2° alias pro jure civium participandi exercitium auctoritatis, sive immediate et per seipsos, ut in democraticis societatibus, sive mediate tantum et per homines a se electos, ut in repraesentativis sic proprie dictis.

Jamvero omissis duobus prioribus, omissa etiam libertate politica totius societatis, evidens est majorem concedi civibus libertatem politicam sub regimine repraesentativo quam sub monarchico.

Quoad libertates vero personalem et civilem proprii nominis, experientia constat eas, licet non semper, tamen plerumque et in maxima parte societatum repraesentativarum minorem esse quam in monarchica; quare hoc non pendet per se a forma regiminis sed ab indole populi et a modo quo regimen exercetur.

Relate ad vectigalia. Experientia docet vectigalia multum excreare sub regimine repraesentativo. Ratio hujus rei duplex est: 1°) quia plerumque multo plures individui necessarii sunt ad varias partes administrationis publicae exercendas, et ad aver-

---

(1) Nonnulli nomine libertatis civilis, aut etiam libertatum civilium audiunt complexum utriusque speciei, personalem scilicet et civilem proprie dictam; alii complexum illum signant nomine libertatis personalis; nonnullis magis arridet appellatio libertatum socialium, quo nomine comprehendi enumerant libertatum personae, actionum, bonorum, familiae, civitatis, associationum voluntariarum seu arbitrariarum.

tendum periculum abusuum. 2º Quia plerumque excrescit numerus militum. Cum vis publica duplicis possit esse speciei: altera quidem quae primario et per se ordinatur ad pericula ab extrinseco societati imminentia vel avertenda vel propulsanda, altera vero cujus finis primarius est internam pacem conservare, regimen repraesentativum per se non exigit majorem vim militarem primae speciei; alterius vero speciei vim majorem utique requirit plerumque tum propter minorem pacem internam societatis, tum maxime propter necessitatem praeveniendi aut compescendi perturbationes quas modo videbimus sub hoc regimine communiter esse metuendas.

D. De consectariis.

Ex hoc systemate administrandi rempublicam, qualiter hodie exerceri solet, quaedam fluunt consequentiae perniciosae, quae vitari vix possunt: et quidem 1º nimium stimulatur plurimorum pruritus se immiscendi gerendis rebus publicis. Unde fit ut jam exercitium alicujus partis auctoritatis habeatur veluti medium non procurandi bonum publicum, sed obtinendi bonum privatum. 2º Hinc etiam plerumque dividitur multitudo socialis in varias factiones sibi mutuo adversas et exosas. Unde 3º perturbationes sociales frequentes et in dies usque perniciosiores, donec tandem deveniatur aut ad eversionem regiminis repraesentativi, substituta vel alicujus principis auctoritate absoluta, vel anarchia sociali; aut deveniatur ad regnum sive dominium constanter institutum pravorum hominum. Desinere igitur solet hoc regimen in tyrannidem, sive unius, sive alicujus factionis. Ratio hujus exitus haec est, quod in naturali aemulatione partium politicarum, quarum aliae ho-

nestati adhaereant, aliae pravitati, multo plura et efficaciora media suppetant improbis quam aliis, cum ab his nonnisi quod honestum sit tanquam medium utile adhiberi possit, illis vero per fas et nefas ad fines suas tendere solitum sit. Signum vero ex quo dijudicari potest hunc esse naturalem exitum hujusmodi formae regiminis vel hoc haberi potest, quod ubicumque pravi quidam homines student perdendae societati et profligandae verae religioni, primum gradum ad finem suum facere solent instituendo aut exigendo ut instituatur regimen repraesentativum.

<u>Scholion</u>. <u>De mediis vitandi incommoda et vitia regiminis repraesentativi</u>. Incommoda et vitia illa cum fere possint reduci ad divisionem civium in varias factiones sibi mutuo adversas, ex qua consequatur tum administratio reipublicae non in bonum commune sed in emolumentum alicujus factionis, tum etiam perturbatio societatis et eversio status politici, videntur mala illa magnam partem posse vitari, triplici adhibito medio.

1° Si electiones deputatorum ita instituantur, ut electi repraesentent non partem aliquotam multitudinis materialiter sumptae, sed potius partem aliquam boni publici ope status socialis promovendi, ita v.g. ut alii repraesentent agriculturam, alii partem aliquam determinatam industriae, alii partem hujus aliam, alii commercium, et ita porro alii aliam partem boni communis.

2° Si electiones minus frequenter instituantur, ex quo vitabitur ea quae dicitur perniciosa febris electoralis.

3° Si deputati electi non teneantur ipsi leges conficere, sed tantummodo exercere serium influxum in administrationem societatis, quem praestare poterunt, ubi gaudebunt tribus praerogativis:

a) ut ipsi soli possint determinare quae sint vectigalia publica pendenda.

b) ut graviora onera civibus imponi nequeant sine approbatione et acceptatione collegii deputatorum.

c) Ut ad leges novas ferendas vel alias antiquandas expetenda sit eorum sententia.

Articulus V.

De quibusdam theoriis hodiernis circa directionem politicam.

Quatuor potissimum theoriae examini subjiciendae:

§ 1. De suffragio universali

§ 2. De quatuor libertatibus modernis

§ 3 De liberalismo

§ 4. De commutatione mercium.

§ 1. De suffragio universali.

Tria in hac re examinanda:

A. Argumenta quibus superstruitur systema suffragii universalis.

B. Proprietates et effectus ejus connaturales

C. Modus quo exerceatur.

A. De argumentis.

1^m^ Argumentum quo fautores suffragii universalis illud solent commendare, hoc est:

jus concurrendi per suffragium ad directionem societatis esse jus naturale.

Quod effatum ex quintuplici potissimum consideratione inferre contendunt, nimirum:

1° Quia natura nullum hominem subjecit aliis hominibus, nec hunc potius quam alium quemlibet constituit ut aliis prae-

sit, neque genus humanum naturaliter dispescitur in classes duas, quarum altera sit regentium, servientium altera.

2° Homo vi personalitatis constituitur a natura independens ab omnibus aliis relate ad ea bona, quibus maxime procuranda est conservatio et perfectio vitae praesentis, et consequenter acquisitio ipsius finis simpliciter ultimi. Talis autem ordinis sunt bona illa quorum procurationi prospicit auctoritas in societate civili. Confert igitur ipsa natura civibus singulis independentiam competentem relate ad procurationem illorum bonorum, et consequenter jus aequale concurrendi ad determinandum qua ratione bonis illis procurandis providendum sit, seu jus aequale concurrendi ad exercitium auctoritatis politicae.

3° Qui aequaliter ferunt onera vitae socialis, aequaliter etiam jus habent ad emolumenta hujus vitae. Atqui cives omnes aequaliter ferunt onera vitae socialis: ergo omnes etiam aequaliter habent jus ad participandum exercitium auctoritatis.

4° Qui tributa solvunt pro functionibus publicis, jus habent ut influxum exerceant in modum quo functiones illae peragantur et in usum quo expendantur pecuniae a se solutae. Talis autem influxus exercetur electione ministrorum quibus auctoritas publica administratur. Ergo, cum omnes solvant, omnes etiam jus habent conferendi suffragium ad illam electionem.

5° Natio vel gens qualibet jus habet dirigendi seipsam in finem socialem, ut ipse Divus Thomas notavit, cum dixit: "illius esse ordinare in finem aliquem, cujus ille finis est proprius." Cum autem tota gens consistat collectione omnium

civium, consequens est cives etiam omnes jure ornari exercendi influxum partialem in administrationem reipublicae, proin saltem ad eam concurrendi suffragio electivo ministrorum auctoritatis.

2um Argumentum. Alii moderatiores in commendando jure suffragii universalis, non asserunt illud esse jus a natura cuilibet hominum collatum, sed contendunt jus istiusmodi tantum conferri a natura gentibus quas dicunt adultas.

Quod, ut adstruant, distinguunt in existentia populorum aetates, seu conditiones successivas, duas; priorem quam vocant aetatem infantiae vel pueritiae; alteram, aetatem adultam. Qua facta suppositione, ita argumentantur:

1° Principium universale est, superiore jure frui subjectum quod ornatur praevalentia intrinseca et manifesta perfectionis.

2° Ceterum, licet persona humana inviolabilis sit, facultates tamen ejus personae, sive eae intellectuales sint, sive morales, sive physicae seu materiales vel organicae, quamdiu nondum sunt occupatae, obnoxiae sunt primae occupationi alicujus apti ad eas dirigendas.

3° Hujusmodi occupatio non potest durare, nisi donec facultates ipsae per suam naturalem evolutionem venerint in dominium personae cujus sunt propriae. Tunc enim jure naturae emancipantur ab omni occupatione personae cujuscumque alterius.

Ex quibus considerationibus inferunt, populum etiam, vel societatem, debere emancipari ab occupatione et directione

cujuscumque alterius subjecti, cum pervenerit ad aetatem adultam: quemadmodum emancipatur homo cum ex statu pueritiae excesserit. Hujusmodi vero emancipatio populorum proportionate facienda est ad gradum evolutionis socialis, i. e." prout vires associatae intelligentia et liber„tate ornatae, acquirunt conscientiam sui relate ad neces„sitates civiles et prout crescit in ipsis sensus intimus pro„priae autonomiae."

<u>Conscientia sui relate ad necessitates civiles</u> intelligitur cognitio reflexa necessitatum civilium seu requisitorum ad finem socialem procurandum.

Aetatem autem infantilem et adultam populorum determinant tum ex perfectione culturae civilis, tum ex complexu conditionum et instrumentorum quibus exercetur auctoritas: quare in aetate priore degere contendunt societates illas, quarum cultura civilis initialis tantum et rudimentaria est, parum scilicet provectis artibus, liberalibus potissimum, scientiis, litteris; apud quas etiam exercitium auctoritatis peragitur ratione parum complicata quoad numerum personarum et quoad altemperationes functionum auctoritatis. Eas vero societates, quae gaudent civili cultu perfectiore et exercitio auctoritatis complicatiore, pervenisse asserunt ad aetatem adultam.

Argumenta, quibus conantur ostendere his potius societatibus quam aliis convenire jus suffragii universalis, reduci possunt ad parallelismum superius indicatum inter aetates societatum civilium et aetates individuorum hominum; ex quo deducunt parallelismum jurium correspondentium.

Praeterea, societatibus adultis competere jus quo careant societates in pueritia adhuc existentes, ostendi posse nonnulli arbitrantur ex eo quod societates illae rudimentariae incapaces sunt exercendi jura quaedam politica, ad quorum usum aptitudinem habent societates jam adultae: quale est jus determinandi per suffragium omnium civium secundum quamnam normam particularem dirigi debeat corpus sociale ad finem societati civili praestitutum.

3^m Argumentum. Ex utilitate suffragii universalis.

Ut conveniens directio societatis instituatur, necesse est ut auctoritas cognoscat quid possit, quid noceat singulis membris societatis ut bonum singulorum promoveat. Atqui ratio opportunissima cognoscendi quid singulis bonum, quid malum sit, in eo consistit ut singulorum civium voluntas exquiratur per suffragium universale, et cognoscatur omnium opinio de modo quo rempublicam administrandam esse ipsis placuerit. Ergo optima ratio convenienter dirigendi societatem politicam verificari nequit nisi sub regimine suffragii universalis.

Crisis argumentorum.

Ad 1^r argumento. Efficacia intenta hoc argumento haec est, ut ostendatur jus suffragii universalis ita competere hominibus ut inalienabile sit, ac proin quidquid instituatur ad illud jus limitandum, illicitum id quidem et nullius effectus habendum esse: quippe quod laedat jus hominum naturale. In hoc autem argumento discutiendo, primum advertendum est patronos ejus sibimetipsos solere contradicere fere omnes. Cum enim jus suffragii politici contendant conferri ab ipsa natura et niti titulis qui omnibus insunt;

tamen majorem partem generis humani hoc jure frustratam volunt: cum ab eo excludant non solum infantes et pueros, sed etiam adultos omnes qui nondum attigerunt aetatem aliquam arbitrario determinatam, et mulieres omnes.

Ad considerationem 1am. Ex eo quod natura nullum hominem aliis subjecerit, nec diviserit genus humanum in classem regentium et classem servientium, non sequitur a natura singulis collatum esse jus concurrendi ad exercitium auctoritatis politicae. Multae enim sunt relationes et obligationes ex eis oriundae, multaque jura correspondentia, quae originem accipiunt non ab institutione naturae, sed a factis aliquibus contingentibus. Imo natura, non quidem per se solam et nude sumptam, sed mediante facto status civilis, ad quem homines efficaciter adducit, dici potest alios aliis subjicere: non utique instituendo per se statum subjectionis aliorum statumque aliorum praelationis, sed adducendo homines ad conditionem in qua aliorum praelatio et subjectio aliorum necessaria est ut finis illius conditionis vivendi obtineatur. In statu enim societatis civilis, ut probatum est, necessarium est ut aliqui homines constituantur, qui fungantur munere dirigendi operationes sociales omnium civium ad finem societatis politicae. Cf. Thes. 45 de auctoritate politica. Ceterum in societate politica multi homines inepti sunt qui exercendae auctoritati concurrant, dum alii ad hanc functionem exercendam aptissimi sunt.

Ad 2a Considerationem. Haec quidem innixa proprietatibus personalitatis evincit quidem singulos homines jus habere ad ea omnia sine quibus procurari

nequit propria conservatio et conveniens evolutio facultatum; sed quoad media illa non redditur homo prorsus independens ab aliis, cum plera que illorum mediorum nequeat homo sibi providere sine concursu aliorum hominum. Quapropter omnimoda independentia singulorum relate ad alios esset contradictio excludens ipsam personalitatem humanam. Si enim quisque independens est ab omni alio, nemo tenetur aliis subvenire; obligatio enim hujusmodi constituit veram dependentiam unius erga alium relate ad actionem quam praestare tenetur.

Sed personalitas humana confert jus exigendi ab aliis hominibus et etiam ab ipsa societate politica 1º ut non obstent conservationi et evolutioni convenienti singulorum hominum, 2º ut ad illam conservationem et perfectionem etiam positive concurrant, prout requirit tum uniuscujusque necessitas tum munus quo quis ornatur. Quare personalitas humana confert jus et quidem naturale primarium exigendi ut auctoritas politica (si vivat homo in societate civili) prospiciat procurationi mediorum communium, quibus exerceri possint jura ad conservationem et perfectionem civium pertinentia, atque tale jus ipsa lex naturalis sanctione sua tum perfecta tum imperfecta confirmat, et infert hujus prospicientiae strictissimam obligationem subjecto auctoritatis. Non tamen propterea requiritur ut singuli possint suffragio suo influxum exercere in directionem societatis politicae. Eadem prorsus ratione pueri habent jus strictum ut a parentibus procuretur eorum conservatio et conveniens perfectio; nec tamen inde sequitur ipsis inesse jus determinandi, quocumque suffragio, qualiter parentes obligatione sua correspondente fungi debeant.

Nota de principio ipso, quo nititur haec consideratio. Cum asseritur hominem vi personalitatis constitui independentem ab aliis relate ad conservationem et perfectionem sui procurandam, sensus hujus assertionis distinguendus est. Vere enim confertur homini independentia illa a nutu et libera voluntate, ita ut non oporteat hominem exquirere consensum aliorum quoad modum et gradum propriae conservationis et perfectionis procurandae, sed potest ipse secundum proprium beneplacitum haec determinare. Falso vero asseritur independens esse homo in his procurandis sive a concursu physico aliorum sive etiam ab obligatione quae tum ipsi incumbit ut aliis praestet necessarium concursum; tum aliis, ut non denegent ipsi cooperationem qua indiget.

Ad 3am Considerationem. Assertum quo nititur hujusmodi consideratio, eos scilicet qui aequaliter ferunt onera societatis aequali etiam instrui jure percipiendi ejus emolumenta, negari non potest: cum immediate nitatur justitia distributiva, quae esse debet regula fundamentalis derivationis bonorum socialium in membra societatis. Sed negandum est suppositum quod hic tacite inducitur: jus scilicet illud aequale participandi emolumenta socialia salvum esse non posse, nisi vigeat regimen suffragii universalis. Observantia enim et reverentia hujusmodi juris tuta efficitur sanctione legis naturalis, quae praesides societatis obligat ut prospiciant procurando bono communi secundum normam justitiae tum commutativae tum distributivae.

Ad 4am Considerationem. Qui solvunt tributa pro functionibus publicis gerendis, jus utique habent tum exigendi ut recte

functiones illae exerceantur, tum etiam percipiendi fructus ex functionibus illis in societatem derivandos, sed jus determinandi per se qua ratione usurpentur tributa ab ipsis pendenda, habent prorsus nullum: quemadmodum qui pecuniam solvit pro adeptione boni cujuscumque, jus nullum inde obtinet determinandi qua ratione sit expendenda pecunia ab ipso soluta novo possessori; sed unicum habet jus, adipiscendi videlicet bonum illud propter quod solvitur pecunia.

Ad 3^am^ Considerationem. In hoc ratiocinio transmitti potest antecedens: ubi enim agitur de societate independente, verum est jus ipsi competere dirigendi seipsam, secundum normam honestatis et juxta modum specialiter determinatum in lege fundamentali; verum ex hac propositione antecedente minime sequitur singulis civibus jus aliquod inesse, quo participes fieri debeant quacumque tandem ratione, directionis societatis: potest enim societas seipsam dirigere vel per unum aliquod vel per pauca ejus membra vel etiam, si ita visum fuerit, per totam civium collectionem.

Scholion. Ex examine critico illarum considerationum, ad quas reduci possunt argumenta qualibet, quibus ostendi posse videatur jus suffragii ferendi relate ad functiones auctoritatis politicae esse ab ipsa natura singulis civibus collatum (supposita vera sententia de origine societatis politicae), ex illo examine apparet nullum quidem proprie dictum jus tale existere. Et tamen inferre pronum est ex illis considerationibus aequum esse ut populus ipse aliquem influxum exercere possit in functiones auctoritatis. Quod utique negari non debet; sed influxus hujusmodi is tantum esse debet, qui vere utilis sit, ut emolumenta vitae socialis deriventur in omnia societatis membra. Talis autem influxus obtinetur, ubicumque administratores societatis ani-

mum advertunt ad cognoscendas necessitates, utilitates, legitimas exigentias variarum partium societatis, aut etiam singulorum ejus membrorum. Quae cognitio multiplici ratione obtineri potest, longe facilius quam per suffragium universale determinativum administrorum auctoritatis.

De II° Argumento. In hoc argumento discutiendo animadvertendum est:

1° Maximum discrimen interesse inter infantiam individuorum hominum et infantiam populorum. Illa enim, non autem haec altera, caret usu rationis et sensu practico atque aptitudine convenienter prospiciendi rebus suis

2° Gratis asseritur jus aliquod competere societatibus adultis prae aliis, relate ad sui regimen. Rationes enim hujus praerogativae desumi non possunt nisi vel ex aptitudine societatis, vel ex utilitate talis juris. Aptitudo autem non prorsus deficit in societatibus quas dicunt infantes; utilitas vero suffragii universalis postea examinanda erit. – Quod autem affirmatur, praevalentiam juris agnoscendam esse ubi viget praevalentia intrinseca et manifesta perfectionis, ambigui id quidem est significatus. Si enim praevalentia ista intrinseca consistat in actuali aptitudine, qua prorsus destituatur ens minus excellens, concedi potest huic praevalentiae correspondere jus etiam praevalens; si vero praevalentia illa perfectionis tantum consistat in perfectiore evolutione facultatum, quae in alio ente etiam actuantur, sed minus sunt evolutae, falsum est eam inferre per se jura in ente praevalente, quibus careat ens minus perfectum. Non raro enim vero contingit, ut qui minore gaudet excellentia intrinseca, potioribus tamen instruatur juribus, modo non destituatur aptitudine necessaria ut juribus illis frui possit.

Ad alterum fundamentum quod attinet, facultates videlicet entis rationalis, quamdiu non occupantur ab ipsa persona cui insunt, per convenientem scilicet hujusmodi personae evolutionem, posse ab altero occupari et ejus ditioni subesse; falsum id sonat, si presse intelligatur. Facultates enim entis rationalis numquam sunt res, sed sunt semper partes quasi potentiales ipsius personae cui inhaerent, ac fruuntur propterea eadem cum ipsa independentia relate ad quamlibet aliam personam. Quod ipsi assertores principii quod hic examinamus, implicite affirmant, parum sibi constantes, cum dicant jus occupationis in illas facultates cessare illico ubi subjectum cui inhaerent capax fit illas per se dirigendi. — Assertum tamen hujusmodi aliquid veritatis continere videtur: nimirum quamdiu persona aliqua inepta est dirigendo et evolvendo per se facultates suas, incumbit aliis aptioribus non jus occupandi illas facultates aut de illis disponendi, sed obligatio concurrendi ad earum convenientem evolutionem secundum relationes quibus cum persona indigente obligantur, et secundum hujus necessitatem.

Praeterea hoc argumentum nititur et alio supposito: aptiores scilicet esse societates adultas quae exerceant suffragium universale, prae societatibus in infantia degentibus. Hoc autem suppositum omnino falsum est. In his enim societatibus infantibus, exercitium muneris auctoritatis adeo simplex et facile est cognitu ut non excedat vulgarem captum sanarum mentium, quales in rudioribus etiam societatibus pleraeque inveniuntur. In societatibus vero provectioris cultus civilis, adeo multiplices sunt partes auctoritatis et cognitu difficiles, ut non nisi praestantiora ingenia iis assequendis idonea sint, qualia nonnisi pauca inveniuntur in societate qualibet. Erraverit porro

qui censuerit cum proficiente cultura sociali proportionate crescere etiam omnium vel majoris partis civium evolutionem et aptitudinem intellectualem. Quapropter regimen suffragii universalis si cui societati convenit, minus certe societatibus provectioribus quam rudioribus.

De III° Argumento. In utraque parte hujus argumenti fit suppositum aliquod falsum, qua suppositi falsitate tota vis hujus argumenti evanescit. In parte priore supponitur bonum sociale coalescere ex collectione emolumentorum singulorum membrorum societatis. Cujus suppositionis falsitas ex eo apparet quod 1° impossibile est auctoritati politicae prospicere utilitati omnium membrorum singulatim sumptorum. Haec enim utilitas, ut opportune procuretur, essentialiter exigit operam non auctoritatis, sed illorum singulatim civium quorum utilitas procuranda est. 2° Quod utilitas singulorum debet attemperari utilitati aliorum civium. Frequenter enim contingit ut quod aliquibus prodest aliis noceat, ac propterea auctoritatis politicae est procurationem boni singulorum justa quadam regula restringere, ut procuretur bonum commune. Hoc vero, uti liquet ex thesi de fine societatis politicae, consistit in procuratione mediorum, quae omnibus prodesse possint, ut valeant, si velint, jura sua perfecte exercere.

In altera parte argumenti supponitur societatem administrandam esse secundum opinionem, si fieri possit, omnium civium, vel saltem secundum modum aliquem, qui quam maxime conciliat opiniones varias membrorum societatis de optima ratione administrandi rempublicam. At suppositum istud falsum est: recta enim rem socialem administrandi ratio determinatur ex ipsa natura et fine societatis politicae, ac proin cognitu difficilis est: cum ejus cognitio supponat intimam cogni

tionem finis, originis, structurae, variarum indigentiarum, periculorum et adjunctorum societatis politicae. Ex quo fit ut opiniones circa rempublicam gerendam sint diversissimae et frequenter etiam inter se oppositae, cum tamen una tantum possit esse vera.

Scholion. Licet perperam rector societatis vellet se accomodare, in officio suo gerendo, opinioni civium tamquam regulae secundum quam dirigere debeat, tamen utile, imo frequenter utilissimum est, ut opiniones illas cognoscat ac proin apta aliqua industria eas inquirat, ita ut veram aliorum sententiam, non autem fucatam detegat; item utilissimum est ut singulorum membrorum societatis necessitates perspectas habere possit. Verum utramque illam cognitionem non per suffragium universale sed aliis nonnullis viis certius assequi poterit.

B. Proprietates et effectus.

1° In hoc systemate multi convocantur ad judicium ferendum de rebus publicis, qui prorsus inepti sunt, imo ubi suffragium est vere universale, longe maxima pars suffragatorum inepta est vel judicando de administratione reipublicae vel etiam eligendo administratores idoneos.

2° In hoc regimine major est facilitas quam in quolibet alio corruptionis suffragii, cum propter incapacitatem plurimorum, tum propter oppositionem frequentissimam boni privati inordinate conquisiti cum bono communi societatis.

3° Administratio societatis politicae obnoxia redditur vo-

luntati incapacium et improborum.

4º Hinc periculum intolerabilis tyrannidis aliquorum ambitiosorum, qui nomine suffragii universalis vel voluntatis generalis, non solum minoritatem injustissime opprimere, sed ipsam societatem integram ad perfectam ruinam brevi tempore adducere possunt.

5º Hinc omnia incommoda, quae vidimus pullulare ex regimine repraesentativo, ea vel etiam graviora consequuntur ad regimen suffragii universalis.

N.B. Regimen hujus suffragii est terminus ad quem naturaliter ducit ipsum regimen repraesentativum.

C. Qua ratione exerceatur.

In hac parte maxime agendum est de mediis, quibus possunt evitari vel minui pericula ex suffragio universali orientia.

Quadruplici potissimum ratione proponitur exercendum hoc suffragium:

1º Suffragio directo communi, i.e. ut communiter jam exerceri solet.

2º Suffragio indirecto etiam communi.

3º suffragio directo repraesentativo etiam minoritatis.

4º Suffragio vel effectivo vel virtuali omnium individuorum quibus constituitur societas.

Quoad 1um. Suffragium directum commune determinat immediata electione qui sint legum latores, per quos dirigatur societas ad mentem majoritatis. Hoc autem suffragium fit per tabellas vel mononymias vel plurinomines.

Quoad 2m. Suffragium indirectum (ou à deux degrés) designat prima electione, universali utique, non ipsos legumlatores, sed quos vocant electores secundi gradus, qui electione sua determinent legumlatores (in Austria viget).

Quoad 3um, In systemate suffragii directi repraesentativi etiam minoritatis, suffragium fertur per tabellas plurinomines, quarum singulae ferunt tot nomina quot sunt deputati eligendi in circumscriptione electorali; sed permittitur ut idem nomen repetatur pluries. Aliis etiam viis ad idem intentum perveniri potest.

Quoad 4um. Haec ratio exercendi suffragium universale statuit tamquam principium fundamentale, ad hoc ut suffragium vere dicatur universale, requiri ut nullus sit civium societatis qui non concurrat ad electionem legumlatorum, imo ad ipsam legumlationem. Hunc autem concursum cum multi nequeant per seipsos exercere, excogitata est ratio aliqua processus eligendi secundum quam omnes ad electionem, imo et ad legumlationem concurrant realiter, vel per se vel per alios ipsorum nomine suffragium ferentes. Hic processus ita explicatur:

1) Electio legumlatorum fit a singulis patribus familiarum totius societatis. Hi autem suffragium ferunt tum pro se tum pro omnibus familiae membris. Quare valor suffragiorum proportionatur numero membrorum, quibus constituitur familia. Ita v.g. paterfamilias, qui praeest octo filiis vel filiabus et uxori, fert suffragium cujus valor est decuplus suffragii illius qui tantum suo nomine potest suffragari.

N.B. Qui vivunt in statu coelibe independente, habentur ut constituentes per seipsos suam familiam: ac proin ferunt suffragium suo nomine.

b) Singula suffragia unicum tantum nomen proferunt ad constituendum legislatorem.

c) Qui obtinuerunt prima illa electione numerum aliquem suffragiorum determinatum, eo ipso connumerantur in collegio deputato ad leges sciscendas.

d) si prima illa electione suffragiorum numerum requisitum non obtinuerunt tot nomina, quot necessaria sunt ad collegium constituendum juxta legem fundamentalem integrum, proceditur ad complendum numerum legalem per alteram electionem secundi gradus, quae ita perficitur:

α) Hic electores sunt illi tantummodo qui in prima electione obtinuerunt numerum aliquem suffragiorum insufficientem ut inter legumlatores deputentur.

β) Electorum hujus secundi gradus suffragia valore instruuntur proportionato numero suffragiorum, quae quisque obtinuit in prima electione: ita v.g. si quis in prima electione accepit 12000 suffragiorum, ipsius in secunda electione suffragium tantum valebit quantum 12000 suffragiorum primae electionis.

e) In sciscendis legibus, suffragium deputatorum et ipsum proportionatum est numero suffragiorum quo quisque adscriptus est collegio deputatorum. Verum haec clausula videtur prorsus non necessaria, imo valde periculosa. Si enim fieri posset ut si quis deputatus obtinuisset in alterutra electione numerum suffragiorum prorsus ingentem, hic vel solus vel cum paucissimis aliis deputatis praevaleret reliquae parti collegii deputatorum, ac proin leges ferrentur a paucis deputatis contra sensum et voluntatem majoritatis, quin etiam fortasse contra voluntatem longe maximae partis collegii.

<u>N.B.</u> Ubi datur alterum collegium deputatorum vel senatus,

cujus electio etiam fit ab omnibus civibus, vel per seipsos eligentibus vel per suos repraesentantes. Verum hic valor suffragii eligentium proportionatur vel quantitati tributorum quae ab ipsis solvuntur, vel quantitati divitiarum materialium quam quisque possidet. Quoad reliqua modus procedendi non differt ab electione primi collegii (De la réforme et de l'organisation normale du suffrage universel, par Henri Lasserre).

---

§ 2. De quatuor libertatibus hodiernis

Hoc nomine veniunt quae dicuntur libertas conscientiae, preli, docendi, et associationis.

A. De libertate conscientiae.

Nomen libertatis conscientiae accipi potest vel secundum conceptum maxime comprehensivum vel significatione simpliciore. Secundum comprehensionem maximam, libertas conscientiae diceretur esse jus obsequendi interne et externe dictamini propriae conscientiae: in quo jure triplex distinguitur pars:

1.a est facultas actiones internas eliciendi conformiter dictamini propriae conscientiae

2.a est jus non subeundi coactionem agendi externe contra illud dictamen.

3.a jus actiones suas externas ordinandi modo qui sit illi dictamini prorsus accommodatus.

Singulae partes examinandae; et

1.o quidem facultas interne obsequendi dictamini conscientiae est cuilibet homini essentialis, ab ipsa natura concessa

et physice inviolabilis. Quare non est proprie loquendo jus, cum conceptus juris connotet potestatem physicam aliorum impediendi exercitium illius actionis ad quam datur jus. Interne autem ordinare operationes suas secundum dictamen propriae conscientiae ad regulas normae honestatis, non solum singulis hominibus licitum, sed et obligatorium est. Velle autem quempiam impedire ab obtemperando suae conscientiae in actibus mere internis, absurdum et ridiculum est.

2da pars. Immunitas a coactione agendi externe contra dictamen internum, constituit proprie dictum jus singulis hominibus ab ordine rationis et lege naturali concessum: cum videlicet illa coactio et physice possibilis sit et evidenter inhonesta, quippe quae immediate adversatur essentialibus relationibus quas homines alii ad alios agnoscere et revereri tenentur.

3a pars. Tertium elementum quo constituitur accommodatio vitae externae ad dictamen internum, et ipsum tribus constitui potest partibus.

α) Jure ordinandi actiones privatas secundum dictamen conscientiae.

β) Jure ita ordinandi actiones publicas seu sociales.

γ) Jure externe proferendi dictamen internum et illud tamquam verum propugnandi.

Prima et altera hujus elementi pars enuntiant jus naturale singulis competens, non tamen ex iis juribus quae primaria sunt, sed ex secundariis tantum. Cujus quidem asserti ratio haec est: quod concipi et existere potest vera personalitas humana sine facultate ordinandi positive actiones externas secundum dictamen internum; modo certa sit immunitas a coactione agendi contra illud dictamen.

Potest enim homo conservationi et convenienti evolutioni vitae prospicere, si aliis commiserit curam ordinandi actiones suas externas conformiter ad normam naturalem operationum humanarum, et sic in rectores illos transtulerit obligationem ipsi procurandi media conservationis et perfectionis suae promovendae. Quod praestant hi omnes, qui conscribuntur in catholicorum familias religiosas. Quapropter exercitium hujus accommodationis positivae actionum externarum ad dictamen conscientiae propriae restringi potest ab auctoritate politica, ubi evidenter exigitur talis restrictio ob bonum commune societatis procurandum. Cfr. De juribus auctoritatis politicae, § 2.

Quoad 3am vero partem hujus elementi, haec pertinet tum ad libertatem preli, tum potissimum ad libertatem publice profitendi quamcumque religionem, seu modum colendi Deum, illiusque determinati modi variis mediis propagandi. Atque haec est significatio restrictior, quae ex usu communi solet plerumque accipi tamquam proprius sensus nominis libertatis conscientiae.

Circa facultatem hujusmodi manifestandi publice sensus internos, quos quis erga Deum gerat, eosque propugnandi, sequentia statui possunt:

1um Assertum. Evidenter nulli hominum inest jus externe manifestandi et propugnandi sensus internos cultui qui Deo debetur oppositos: cum et ipsi sensus illi, et eorum manifestatio externa, aperte repugnent essentialibus hominum relationibus ad Deum

2um Assertum. Muneris politicae auctoritatis pars praecipua est prospicere ut membris societatis suppetat copia

mediorum quibus obtinetur bonum morale; ac proin copia mediorum cognoscendi quis sit modus quo Deus ab homine potissimum velit coli, seu quae sit religio melior.

3um Assertum. Auctoritatem socialem semper debere permittere liberam promulgationem cujusvis modi colendi Deum, atque omnes religiones sive veras sive falsas aequali protectione tutari, absurdum est et directe oppositum muneri auctoritatis ac fini societatis civilis: quum talis obligatio esset obligatio permittendi, et active concurrendi, ut membra societatis in errorem inducantur circa bonum omnium maximum.

4um Assertum. Ad perfectionem adaequatam societatis politicae spectat ut a civibus omnibus colatur unica religio vera, in hypothesi quod talem Deus revelaverit. Vera autem religio intelligitur modus quilibet quo Deo acceptum est ab hominibus coli. Hinc unica vera religio, si Deus nullum acceptum habet cultum nisi illum.

5um Assertum. Auctoritas politica cum per se jus nullum habeat exigendi ut socii assensum intellectus praebeant veritatibus iis quae non sunt immediate cuilibet evidentes, consequenter non habet per se jus imponendi sociis obligationem profitendi religionem quamlibet positivam.

6um Assertum. Auctoritas politica non habet per se jus imponendi cultum externum communem. Ubi vero societas actu sociali, i.e. communi sociorum consensu, veram religionem amplexa est, jam habet auctoritoritas suprema jus, imo et officium, exigendi ne socii actibus externis saltem publicis quidquam contra hanc religionem moliantur, et efficaciter procurandi ut huic exigentiae satisfiat. Etenim haec cura est jam

pars essentialis necessariae providentiae, quae incumbit auctoritati relate ad conservationem et protectionem boni communis.

7um Assertum. Etsi socialis auctoritas et ipsa societas actu sociali amplexa sit veram religionem, non potest tamen auctoritas singulos subditos cogere ut hanc amplectantur. Auctoritati enim incumbit quidem munus prospiciendi ut procurentur media exercendi jura, non vero jus exigendi ipsum jurium exercitium.

8um Assertum. In societate quae nullam religionum amplexa est actu sociali, auctoritas non solum non potest excludere veram religionem, sed neque falsam proscribere, nisi haec sit evidenter opposita legi naturali. Proscriptio enim hujusmodi adversatur libertati conscientiae acceptae pro immunitate a coactione agendi contra dictamen propriae conscientiae.

9um Assertum. Auctoritas politica jus, imo officium habet proscribendi doctrinas quae bonos mores manifeste corrumpunt.

10um Assertum. Fieri potest ut auctoritas politica honeste possit, imo et teneatur abstinere ab exercenda aliqua parte muneris sui: cum videlicet hujus partis adimpletio vel frustra tentaretur, vel effectum produceret oppositum bono illi publico quod est per illam muneris partem procurandum. Fieri igitur potest ut in societate quae socialiter amplexa est veram religionem, exerceri possit aut etiam debeat tolerantia falsarum religionum, etiam quoad exercitium earum publicum: cum nimirum conatus eas impediendi vel frustraneus esset futurus, vel majorum malorum causa quam tolerantia; v.g. si futurus esset causa perturbationum publicarum, quibus induceretur non sola tolerantia, sed ipsa aequalitas civilis falsarum religionum cum vera. Hujus-

modi tolerantia vocatur tolerantia civilis, quae in hoc consistit quod auctoritas civilis, qua auctoritas est, nullo modo impediat exercitium publicum alicujus religionis. Haec autem tolerantia multum discrepat a tolerantia doctrinali seu dogmatica: quae consistit in aequali approbatione intellectus et voluntatis relate ad plures religiones, vel saltem implicat religiones plures haberi ut moraliter liberas, i.e. nullam esse in conscientia obligatoriam ad exclusionem caeterarum. De hac tolerantia nihil statuendum habet auctoritas politica: cum ejus muneris non sit decernere quid sit verum, quid falsum, sed verum certo cognitum tueri, falsum autem, si bono communi nocivum fuerit, arcere, nisi forte ad majora mala vitanda ab hac parte muneris sui eximatur.

N. B. De libertate conscientiae plenior tractatus habetur in dissertatione gallica sequente.

B. De libertate preli.

Quatuor praestanda:

1. Notio aperienda.
2. Fundamenta quibus superstrui solet indicanda
3. Horum crisis instituenda
4. Vera sententia statuenda

I. Notio. Si ad vim vocis attendatur, idem sonat libertas preli ac jus quidquid libuerit typis evulgandi, nullis coarctatum limitibus. At pauci sunt qui huic libertati sic intellectae patrocinentur, ii scilicet tantum qui subvertendis rebus publicis student. Multo plures hoc nomine significari volunt jus typis evulgandi quidquid libuerit

sed tamen citra omne nocumentum aliis inferendum. Qui vero hunc conceptum proponunt libertatis preli, sibi ipsis dissident plerumque, cum existiment hanc definitionem aequipollere huic alteri, quae enuntiat tertium conceptum ejus rei, quo nimirum libertas preli accipitur pro jure typis propagandi opiniones quaslibet circa res morales, politicas, sociales et religiosas. Qua definitione significatur libertas preli prout communiter solet defendi. Ostendetur autem libertate tertio sensu intellecta jura civium vehementer laedi.

II. Fundamenta proponi solent numero tria:

1° Libertatem preli sequi e libertate cogitandi.

2° Utilitatem illius libertatis esse maximam ad procurandum progressum socialem, ad quem scilicet duplici potissimum ratione confert:

a) quia libertas preli mentes legentium illuminat;

b) quia ingenia stimulat, ita ut mala, quae nonnunquam ex libertate preli oriri possunt, per ipsam illam libertatem curentur.

3° Pericula oriunda ex jure restringendi libertatem preli, si tale jus auctoritati politicae concedatur. Censura enim quae dicitur praevia, tribus substare perhibetur incommodis:

a) Quod retardat evulgationem operum utilium aut necessariorum. Atque hoc probant tum ex experientia, tum ex ipsa natura talis censurae. Impossibile enim est ut circa scripta innumera quae edenda proponuntur, pauci homines sufficiant censurae praeviae opportune exercendae ita ut possint illa scripta tempestive typis evulgari.

b) Quod censura praevia facile impediet ne opera vere utilia in publicum prodeant: vel propter errores quosdam parvi momenti talibus libris forsan aspersos, et quibus tamen nimium momenti tribuant censores, vel etiam propter falsas opiniones menti censorum ipsorum inhaerentes, quibus inclinentur ut existiment periculosas esse aut pravas sententias aliquas scriptoris, quae reipsa tales non sint.

c) Periculum ipsum ne censura vertatur contra opiniones veras et honestas in defensionem pravi et falsi: quod oriri potest tum ex fallibilitate censorum, qui bona fide errare possunt, tum etiam ex ipsa censorum voluntate prava, qualem nonnunquam existere neque absurdum est, neque experientia constat esse falsum.

III. Crisis.

De primo fundamento. In discutiendo primo fundamento duo praestanda sunt:

1º Examinandum quid sit et utrum homini detur libertas cogitandi;

2º Discutiendum utrum, supposita realitate hujusmodi libertatis cogitandi, ex ea consequatur libertas preli.

De priore parte. Nomen libertatis, cum agitur de libertate cogitandi, indifferenter usurpari solet cum nomine juris, ut ita libertas cogitandi idem sonet ac jus cogitandi quidquid libuerit, seu jus admittendi intellectuali judicio quidquid placuerit. Utrum autem detur tale jus cogitandi, determinari facile potest, si attendatur ad sequentia:

a) Jura homini competentia alia esse naturalia, alia acquisita. Acquisita vero dividi possunt in duas species,

quarum prior complectitur ea omnia jura, quae acquisita ita sint ut jura proprii conceptus dici possint, quae et definiuntur facultates circa aliquid moraliter inviolabiles homini convenientes posito aliquo facto contingente quod exsistentiae concretae humanae naturae superadditum sit. Altera species continet facultates, quae quidem moraliter non ornantur simpliciter inviolabilitate morali: cum non sanciantur lege naturali; quae tamen moraliter inviolabiles sunt relate ad auctoritatem humanam, et maxime ad potestatem civilem. Fieri enim potest ut homini insit physica potestas, quae non sit moraliter inviolabilis, aliquid praestandi quod fortassis adversetur etiam legi naturali, quin tamen auctoritas politica jus habeat impediendi exercitium illius facultatis: cum auctoritas politica jus nullum habeat prohibendi quidquid non adversatur fini societatis civilis. Hujusmodi sunt jura mere civilia, non moralia, i.e. civiliter inviolabilia, non moraliter; et aptius vocanda sunt libertates civiles quam jura: quia videlicet sunt facultates physicae non violabiles auctoritati civili.

His positis, dari libertatem cogitandi civiliter inviolabilem evidens est: cum nulla potestas humana valeat impedire quominus homo cogitet quidquid libuerit. Dari vero libertatem moralem cogitandi quidquid placuerit, i.e. quodlibet intellectu admittendi evidenter etiam falsum est, cum essentiali hominis ad verum relationi adversetur ut intellectum inclinet ad adhaerendum falso, quotiescumque aliquid falsum esse certo, licet fortasse non evidenter, constat. Imo eidem relationi adversatur ut homo intellectum flectat ad adhaerendum objecto quod tamquam verum haberi nequeat nisi

imprudenter. Intellectus quippe natura sua subditur veritati vel in seipsa propositae vel auctoritate aliqua infallibili promulgatae, et voluntas adstringitur obligatione cohibendi dissensum intellectus a vero sic proposito. Libertatem igitur moralem cogitandi homini competere asseri non potest sine contradictione.

De consecutione libertatis preli ex libertate cogitandi

Supposita libertate quacumque cogitandi, nullo modo sequitur libertas correspondens typis evulgandi quod cogitatum est. Etenim ex jure vel civili vel morali seipsum exponendi periculo erroris, minime sequitur jus pertrahendi alios in errorem. Jus autem typis evulgandi quidquid homo cogitaverit involvit evidenter jus alios inducendi vel saltem alliciendi ad admittendum tamquam verum illud quod typis evulgatum est. Ex quo apparet, ex supposita libertate cogitandi nihil posse legitime inferri pro libertate preli.

De secundo fundamento, seu examen secundi argumenti, id est utilitatis duplicis.

Quoad primam utilitatem, negari non potest oriri aliquam veram utilitatem ad progressum scientiarum, sive practicarum sive mere speculativarum, ex libertate evulgandi typis opiniones quascumque vera probabilitate non destitutas. Sed libertas promulgandi ea quae evidenter falsa sunt, aut ea quae certo sunt vera, etiam si non sint evidentia, impugnandi, ad progressum conferre nullatenus potest: cum nullus fieri possit progressus qui oriatur ex voluntaria dissentione intellectus ab objecto quod certo verum sit.

De altera utilitate notandum est:

a) Vulnera typis longe difficilius curari quam inferri: cum

hinc media impugnandi verum et obnubilandi mentes, longe plura sint quam media verum tuendi et errores discutiendi, aut conceptus illustrandi; unde multis longe facilius sit objectiones, quibus impetitur veritas, capere quam earum solutiones intelligere.

b) Etiamsi supponatur libertatem preli fieri posse curatricem malorum quae intulit, tamen haec curatio nunquam perveniet ad omnes illos qui fuerint in errorem inducti. Ex quo apparet, per libertatem preli incurabiliter laedi plurium jus ne ex industria inducantur in errores: ac proin malum typis etiam curari impossibile est.

c) Tempus, quod terendum foret in discutiendis erroribus multo utilius insumi posset ad inquirendum et commendandum directe verum.

De tertio fundamento: Quoad incommoda e jure restringendi libertatem preli oriunda, duo sufficiat notasse:

1° In rebus humanis exercitium juris cujuscumque fieri posse occasionem alicujus incommodi. Quapropter enitendum est, quantum humano modo fieri potest, ut salvo jure minuantur occasiones incommodi subeundi, non vero ipsum jus est amandandum.

2° Jus restringendi libertatem preli, si coarctetur ad facultatem prohibendi ne quid edatur quod vel primis principiis ordinis moralis evidenter adversetur, vel illis veritatibus opponatur quas societas politica socialiter agnoscit ut certas, exerceri posse sine incommodo per se incurrendo triplicis illius periculi, retardationis videlicet, impeditionis et oppositionis regulae honestatis. Ad hoc enim sufficit ut censura praevia exerceatur a viris probitate commendatis, et

quoad rem religionis ab iis tantum qui tuendo deposito religionis divinitus instituti sunt, et ut praeterea viri ad illam censuram exercendam deputentur numero sufficientes ut rebus citius expediendis prospicere possint.

IV. Vera sententia de libertate preli sequentibus assertis enuntiari potest:

1um Assertum. Per se incumbit auctoritati politicae obligatio prohibendi quidquid civium animos allicere natum est ad errores principia morum impugnantes, ac propterea prohibendi ne ejusmodi errores typis promulgentur ac propugnentur.

2um Assertum. Ubi societas aliqua politica socialiter amplexa est religionem divinitus revelatam ut unice veram, auctoritati politicae per se incumbit officium sanciendi prohibitiones librorum ab auctoritate religiosa datas.

3um Assertum. Cum auctoritatis politicae sit efficaciter prospicere ne noceatur juribus civium, per se etiam ipsi competit jus impediendi ne vel scripto vel aliter spargantur errores bono communi opposito, imo et obligatio incumbit illam erroris seminationem impediendi efficaciter in rebus magni momenti. Quae obligatio uti et jus correspondens non solum bonum materiale, sed etiam et vel maxime, respiciunt bonum morale.

4um Assertum. Hujusmodi impeditio dupliciter exerceri potest: nimirum vel censura praevia vel statuta et inflicta poena post admissum delictum.

5um Assertum. Quoad illas cognitiones, quae parum intersunt ad exercitum jurium civium, nullo fundamento

asseri potest auctoritati politicae per se competere jus restringendi libertatem preli.

6um Assertum. Fieri potest, imo fortasse apud gentes non paucas fit, ut restrictio libertatis preli quoad quasdam partes exerceri nequeat utiliter aut etiam sine majori malo. Quae tristia adjuncta ubi occurrunt, evidenter licitum est aut etiam obligatorium auctoritati politicae ut a tali restrictione abstineat.

C. De libertate docendi.

1. Notio.
2. Judicium ferendum.

I. Notio. Libertas docendi, secundum sensum genuinum est jus exercendi instructionem publicam omnibus a lege civili concessum, unica posita conditione aptitudinis.

Quare hoc jus infert:

1° non esse necessarium ad ejus exercitum nominationem vel institutionem aliquam ab auctoritate factam.

2° neque approbationem ab auctoritate requiri sive doctrinae traditae, sive methodi secundum quam traditur.

3° Si jus illud accipitur secundum totam suam comprehensionem, infert praeterea non praerequiri ullam auctoritativam approbationem aptitudinis ad munus docendi exercendum.

Hoc autem tertium elementum frequenter deficit

in libertate docendi, qualis in societatibus politicis vigere solet.

Imo 4° multis placet libertatem illam includere aliud elementum a genuino ipsius conceptu alienum: nimirum facultatem tradendi publice doctrinas quaslibet, etiam quae essent oppositae primis principiis ordinis moralis.

Verum hoc elementum a genuino conceptu juris docendi alienum esse, imo cum essentia illius conceptus pugnare, vel inde apparet quod:

a) nullum dari possit jus impetendi praecepta legis naturalis, et

b) quod muneris supremi imperantis est efficaciter prospicere ut a civibus avertatur quidquid ipsos inducat ad violandum ordinem rationis.

II. Judicium ferendum. Libertas docendi, secundum elementa genuini conceptus, est verum bonum societatis civilis, cum per se plurimum conferat ad promovendam instructionem membrorum societatis et ad ipsarum scientiarum progressum procurandum. Imo et ab Ecclesia catholica perpetuo expetita est hujusmodi libertas, ut scilicet salva directione negativa Ecclesiae, qua nimirum arceatur quidquid religioni aut bonis moribus adversetur, salva itidem directione negativa auctoritatis politicae qua removeatur quidquid in aliis partibus obsit bono communi, informatio mentis sociorum permittatur particularibus organis tanquam functio ipsis propria

N. B. Pleniorem tractatum vide in dissertatione gallica.

II. De libertate associationis.

1. Notio.

2. Judicium ferendum.

I. Notio. Libertas associationis intelligi potest dupliciter:

1º Pro facultate omnibus civibus concessa confluendi in associationes arbitrarias quaslibet, excluso quolibet jure auctoritatis politicae invigilandi et prohibendi quamcumque societatem, etiam quae esset bono sociali maxime opposita.

2º Alter conceptus hujus libertatis ita describi potest, ut sit jus omnibus lege fundamentali concessum societates particulares ineundi, quae non sint legibus honestatis oppositae nec in detrimentum boni socialis.

Qui conceptus ut habeat omnem congruam comprehensionem addendum est etiam aliud elementum, nimirum jus utendi omnibus commodis et mediis, quae hujusmodi societatibus conveniunt. Qualia sunt v.g. jus possidendi proprietates in communi, quae videlicet sint penes ipsam societatem quatenus constituitur persona moralis, et jura quaelibet ex illo jure proprietatis socialiter exercito profluentia.

II. Judicium ferendum. Libertas associationis, secundum primum sensum, nemini a lege naturali permittitur, nec civiliter tolerari potest, nisi sit unicum medium vitandi majora mala.

Altero vero sensu accepta libertas illa est jus aliquod naturale ex iis quae secundaria dicta sunt: quod proin

restringere potest auctoritas politica sed nonnisi quantum, proportione servata, evidenter exigit bonum commune.

N.B. Pleniorem tractatum vide in dissertatione gallica.

Étude des quatre grandes libertés modernes.

1. La liberté de conscience.

> C'est la gloire des temps modernes d'avoir reconnu la liberté de conscience comme le droit naturel de tout homme, et de l'avoir inscrite dans la législation des peuples civilisés.
>
> *Prétention contemporaine.*

Trois points de vue:

La liberté de conscience devant la raison.
——— — ——— devant la révélation.
——— — ——— dans l'histoire.

Premier point de vue: la raison.

Triple objet: A. Préciser les éléments de la notion
B. Exposer les divers sens de l'expression
C. Apprécier.

A. Notion. Deux éléments: liberté — Conscience.

I. Liberté. Libre est celui qui dans le déploiement de son activité est à l'abri de toute contrainte et de toute entrave.

Donc deux conditions: a) l'exemption de la contrainte qui force ou empêche, et de l'entrave qui gêne.

b) le pouvoir de se déterminer soi-même, d'agir à sa guise. La pierre qui tombe sans obstacle ne jouit pas de la liberté,

parce qu'elle n'a pas de choix.

La conscience libre sera donc celle qui, à l'abri de toute contrainte et de toute entrave, exerce à sa guise son activité naturelle.

II. La Conscience peut être envisagée soit en elle-même, soit dans ses effets. En elle-même, la conscience est le pouvoir de prononcer sur la moralité des actions personnelles. Son acte propre est une sentence, un arrêt, le dictamen (ce qu'elle dicte). — L'étendue de sa juridiction est limitée à la sphère des actions personnelles de chacun; — son objet est la bonté ou la perversité morale de ces actions.

Les effets de la conscience regardent la conduite passée et la conduite future. Sur le passé elle prononce condamnation ou approbation, et laisse dans l'âme le remords ou le contentement d'une bonne conscience. Pour les actions encore à faire, son rôle est de les régler.

La liberté peut donc affecter la conscience soit en elle-même, soit dans ses effets.

B. Divers sens de l'expression. Importance de les déterminer et de les discerner nettement: a) pour s'entendre dans les controverses; b) pour éviter bien des appréciations fausses. Faute de faire ce discernement, on attribue souvent à un sens ce qui ne convient qu'à un autre; item on blâme et on fait passer pour d'odieux attentats, des mesures qui, bien comprises, apparaîtront pleines de sagesse et d'opportunité.

Ces divers sens se partagent en deux groupes: I Ceux où la liberté est l'apanage de la conscience prise en elle.

même ; II. Ceux où elle regarde les effets de la conscience.

I
- 1er Sens. Il exclut toute intervention humaine dans le jugement à porter par la conscience. Toute prétention d'intervenir est un attentat.
- 2e Sens. Il repousse en outre toute intervention divine exercée par une loi positive. La conscience ne relève que de la loi naturelle.
- 3e Sens. Il ne reconnaît aucune loi supérieure. La conscience ne relève que d'elle-même. Elle est autonome et prononce à sa guise.

II
- 1er Sens. La liberté de conscience emporte le droit pour l'homme de suivre pleinement dans sa conduite intérieure le jugement de sa conscience.
- 2e Sens. Il y ajoute le droit de ne jamais subir dans la conduite extérieure la contrainte d'agir contrairement aux arrêts de la conscience.
- 3e Sens. Il comprend en plus le droit d'adapter entièrement la conduite extérieure au dictamen de la conscience.

Entendue par conséquent dans son acception la plus compréhensive, la liberté de conscience pourrait se définir : "Le droit de traduire dans la réalité des faits les jugements d'une conscience qui ne dépend que de son bon plaisir."

C. Appréciation. Que faudrait-il penser, au point de vue de la raison, par rapport à la liberté de conscience, entendue selon les divers sens de cette expression ?

I. Premier groupe. La liberté affecte la conscience

en elle-même.

1er sens. La conscience est-elle, dans le jugement qui constitue son acte formel, franche de toute intervention humaine? Cette franchise est-elle un droit?

Réponse: Le jugement de la conscience est un acte de pure intelligence; elle est par là même à l'abri de toute tentative visant à lui imposer la sentence qu'elle aura à prononcer.

On n'a prise sur elle que par le raisonnement.

Cette liberté présente-t-elle les caractères d'un droit?

Réponse: Le droit étant un pouvoir garanti par son inviolabilité morale, suppose essentiellement en autrui la possibilité matérielle de le frustrer par les obstacles opposés à son exercice.

Or les faits purement intérieurs, et qui s'accomplissent tout entiers dans la sphère des puissances spirituelles de l'âme échappent, par leur nature même, à toute contrainte comme à toute entrave matérielle. Le pouvoir de les produire n'est pas moralement mais physiquement inviolable. Ils ne sont donc pas l'objet d'un droit, mais l'exercice d'une faculté qui porte en elle-même la garantie irréfragable de son inviolabilité.

La liberté de conscience, entendue dans ce sens, est donc non un droit mais un fait indéniable et indiscutable.

N.B. Les deux autres libertés de conscience qui appartiennent à ce premier groupe se présentent naturellement à l'examen de la raison dans l'ordre inverse de celui où elles se suivent dans l'exposition graduée de leurs prétentions. Le second sens admettant ce que rejette le troi-

sième, et élevant moins haut sa prétention, sa réfutation suppose nécessairement la réfutation préalable du troisième sens.

Donc 3e sens. Certains auteurs affirment que la conscience dans ses arrêts n'est soumise à aucune loi: elle prononce avec une souveraine indépendance, selon son bon plaisir.

Pour apprécier cette prétention il faut se rappeler la nature de la conscience. Nous l'avons vu, elle est le pouvoir de juger de la bonté ou de la perversité des actes personnels. Soutenir qu'elle peut dans ce jugement procéder à l'arbitraire, sans être soumise à aucune règle, en ne consultant que son caprice, c'est méconnaître la bonté morale ou la perversité essentiellement inhérentes à certaines actions, puisqu'il appartiendrait à la conscience de les placer à son gré, par un verdict arbitraire, dans la catégorie des actes honnêtes ou dans celle des actions mauvaises. Dès lors l'injustice n'est plus essentiellement coupable, la fidélité à une parole donnée n'est pas une vertu. Le bon plaisir d'un chacun peut tout légitimer, comme tout réprouver.

Assez peu d'auteurs osent avouer ces conséquences de leurs théories sur l'autonomie de la conscience. Il s'en trouve cependant qui les adoptent sans balancer, et disent simplement que le bien et le mal moral ne sont que des noms, appliqués au hasard selon les préjugés des peuples, et réformables par le caprice des individus. Beaucoup, sans les accepter en théorie générale, les professent dans les applications pratiques. Voir les journaux et les publications inspirées par l'esprit de parti; item les procédés de bien des

hommes au pouvoir.

Le rôle de la conscience étant de juger, de reconnaître, elle est, par sa nature même, comme tout pouvoir de connaître, soumise à la loi de la vérité, sous peine de n'être plus qu'une aberration. Or, la règle de la vérité dans les jugements sur la moralité des actions humaines, c'est l'ordre de la raison, l'ordre qui résulte des relations existantes entre l'homme qui agit et les termes auxquels se rapporte son action. La conscience est donc soumise à cet ordre: c'est là qu'elle trouve la lumière et la base de ses décisions. L'action est-elle conforme à ces relations, elle est honnête; se trouve-t-elle en opposition, elle est mauvaise. La conscience ne peut que prononcer l'arrêt que lui dicte la vérité reconnue.

2e Sens. La conscience relève de l'ordre de la raison, sanctionné par la loi naturelle: on reconnaît cette dépendance. Mais elle est à l'abri de toute autre intervention, fût-ce de la part de Dieu. Elle ne doit tenir compte dans ses jugements d'aucune loi positive. Cette prétention est-elle fondée en raison?

L'intervention divine par une loi positive peut avoir un double objet:

a) Promulguer avec plus de clarté, de certitude, d'authenticité, les prescriptions mêmes de la loi naturelle.

b) Intimer des obligations nouvelles que la loi naturelle, par elle-même, n'imposerait pas.

Dans le premier cas, la conscience, en tenant compte de la loi positive, ~~ne~~ ferait que s'inspirer de la loi naturelle, dont elle connaîtrait les préceptes plus facilement et plus parfaite-

ment. Doit-elle user de ce secours extérieur? — ou peut-elle le dédaigner?

Dans l'autre cas, la loi positive pourrait modifier le jugement que la conscience porterait à la seule lumière de la loi naturelle. L'une ne défendra jamais ce que l'autre prescrit. Mais la loi positive pourra rendre obligatoire ce que la loi naturelle laisse libre, défendre ce qu'elle tolère.

La Conscience doit-elle modifier en conséquence les arrêts qu'elle prononce? — ou peut-elle tenir la loi positive comme non avenue?

La réponse aux questions posées est la même pour les deux cas: elle découle du devoir de la Conscience vis à vis de la loi naturelle. Celle-ci ne fait que garantir l'observation de l'ordre rationnel en le consacrant par la sanction du bonheur et du malheur éternels. Or l'ordre rationnel exige que toute action humaine s'accommode à la situation de celui qui agit vis à vis des êtres avec lesquels cette action a quelque rapport.

Notre situation vis à vis de Dieu est celle d'une absolue dépendance: Dieu étant l'être suprême et la source de toute essence et de toute existence. Ce rapport d'absolue dépendance serait évidemment méconnu, si la créature ne se regardait pas comme liée par un ordre de Dieu. Ainsi, la conscience enfreint la loi naturelle chaque fois qu'elle refuse de tenir compte, dans ses jugements, d'une loi positive émanée de Dieu, quelle que puisse d'ailleurs être cette loi.

II. Deuxième groupe. La liberté affecte la conscience dans ses effets.

1er Sens L'homme a-t-il le droit de modeler exactement

sa conduite intérieure sur le dictamen de sa conscience?

La conduite intérieure — le nom l'indique — ne sort pas du domaine de l'activité interne : pensées, imagination, volontés, sentiments. Or tout ce qui se renferme dans cette sphère échappe essentiellement à toute contrainte comme à toute entrave venant du dehors. Donc la consci ce jouit de sa libre influence sur cette vie du dedans, non par un droit, mais par un fait indéniable. L'homme peut tout ce que sa conscience déclare honnête; il doit tout ce qu'elle prononce obligatoire.

L'homme échappe, dans le gouvernement de sa vie interne, à toute intervention du dehors. Lui est-il permis de la modeler entièrement sur ce que lui dicte sa conscience? —

Peut-il s'abstenir de ce qu'elle ne juge pas obligatoire, faire ce qu'elle trouve honnête?

Il faut distinguer ici trois états différents de la conscience:

a) Son dictamen se produit avec le caractère de l'évidence. — b) le dictamen est certain, sans évidence. — c) le dictamen n'exclut pas l'appréhension de l'erreur.

<u>Pour le premier cas</u>, l'évidence n'étant autre chose que la puissance de la vérité subjuguant l'esprit, la question proposée se ramène à ces termes : l'homme se rend-il coupable en accomplissant, dans son for interne, une acte qui est incontestablement bon et pleinement connu comme tel. Pas nécessaire de répondre.

<u>Deuxième cas</u>. Dictamen certain, sans évidence. Pour se rendre compte de cet acte, il faut un coup d'oeil succinct mais approfondi, sur la manière dont il se produit. Le dictamen de la conscience, comme toute connaissance, est un

jugement de l'intelligence. Or ce jugement consiste dans l'acte d'admettre comme vrai tout ce qui est énoncé par une affirmation. Dans cet acte l'intelligence avance tantôt avec timidité et craint de se tromper. C'est le jugement incertain, douteux. D'autres fois elle prononce résolument, sans aucune appréhension d'erreur: c'est le jugement certain. Laissée à elle-même, pour suivre entièrement le penchant de sa propre nature, sans subir aucune influence venue d'ailleurs, l'intelligence ne se prononce avec cette sécurité que lorsqu'elle est subjuguée par la puissance de la vérité, dont l'apparition manifeste entraîne son assentiment.

Toutefois il arrive aussi que l'intelligence donne son adhésion à un énoncé, sans craindre l'erreur, lors même que cette adhésion n'est pas déterminée par la présence manifeste de la vérité. Alors elle agit sous l'empire d'influences étrangères: passions, intérêts, préjugés, etc. Il y a certitude sans évidence.

Caractère distinctif de ces deux jugements, l'un et l'autre certains: dans le premier, l'esprit voit nettement l'impossibilité de se tromper; dans le second, il ne craint pas l'erreur, mais n'en voit pas l'impossibilité. Aussi le premier est infaillible, le second ne l'est point.

La question posée est donc celle-ci: lorsque la conscience n'est pas à l'abri de l'erreur, bien qu'elle ne la redoute point, l'homme peut-il la prendre pour règle de sa conduite intérieure?

Avant de la résoudre, il est nécessaire d'examiner le cas du doute.

Troisième cas. La conscience prononce: cette action ne

paraît honnête ; toutefois cela n'est pas certain : elle paraît être coupable. — Dans ce cas l'homme qui se décide à faire la chose en question se met, de son libre gré, dans la disposition de celui qui dirait : j'espère que la chose est bonne, mais bonne ou mauvaise, je veux l'accomplir. Cette conduite ne saurait être exempte de reproche. Rien n'est d'un plus haut intérêt pour l'homme que d'assurer la parfaite conformité de sa conduite avec la règle de toute activité humaine. Il doit par conséquent, avant de prendre un parti, avoir la certitude que son choix sera légitime.

Moyen d'arriver sur ce point à un dictamen certain : étudier la question — consulter — dans l'insuffisance de ces deux ressources, prendre le parti le plus sûr, ou bien, s'il y a lieu, parvenir à la certitude par la voie indirecte des principes reflexes.

Résolution du 2e cas. Cette certitude dépourvue d'évidence peut être l'effet de dispositions morales blâmables : volonté affectée d'ignorer ses obligations, dédain ou négligence coupable de s'en instruire. — légèreté inconsidérée à se prononcer sans motifs raisonnables. Ici le premier devoir est évidemment de dégager le verdict de la conscience de l'influence de ces dispositions perverses. Ce devoir est malheureusement trop souvent méconnu. (Hist. contemporaine)

Le dictamen de la conscience, sans être d'une vérité évidente, peut néanmoins être un acte sérieux, le produit d'un esprit bien disposé, désireux de connaître son devoir et de l'accomplir. Alors il arrive, par une de ces défaillances moralement inévitables dans la vie pratique ou bien que l'on ne se doute pas de l'erreur à laquelle on peut être exposé, ou bien que si l'idée s'en offre à l'esprit elle paraisse sérieusement

dépourvue de probabilité qui mérite de fixer l'attention. Cette situation donnée, l'homme qui modèle sa conduite intérieure sur ce que décide sa conscience ne saurait faillir, quand même celle-ci par hasard se fourvoierait dans son jugement. La raison en est que, dans cette façon d'agir, 1° la volonté est droite, 2° elle suit la lumière de la raison qui est son guide naturel, 3° il est d'une impossibilité morale d'avoir toujours à sa disposition l'évidence, pour asseoir à propos les jugements de la vie pratique, soit matérielle, soit morale; le jugement est d'une certitude prudente, quoiqu'il ne soit pas infaillible.

2e Sens. L'homme peut-il être contraint d'agir, dans sa conduite extérieure, contre sa conscience? Il va de soi que cette contrainte n'est pas matériellement impossible. Par conséquent, si elle est illégitime, la liberté de conscience, ainsi entendue sera évidemment un droit naturel. — Mais cette contrainte est-elle illégitime? — même quand la conscience s'égare? — même quand elle est en opposition avec la conscience ou avec le droit d'autrui?

Résolution. I. Il n'est jamais permis à l'homme d'agir à l'encontre de sa conscience: ce serait faire librement et sciemment ce que l'on juge être mal: fait et preuve d'une volonté manifestement perverse. Il faut donc dans la vie du dehors comme dans celle du dedans, avoir une certitude pratique: ce que je fais n'est point coupable; ce que je m'abstiens de faire n'est pas un devoir.

Moyens d'acquérir cette certitude pratique: a) l'évidence de la vérité; b) la voie d'autorité: enseignement des hommes compétents et sages; item exemple des hommes sérieux et consciencieux (voir le 1r sens).

II. C'est donc le droit de tout homme de n'être jamais contraint d'agir contre sa conscience. Nul ne peut forcer un autre de faire ce qui lui est défendu: ce serait violer la personnalité humaine.

Et si la conscience est fausse? On peut l'éclairer, la redresser; non la méconnaître ou la violenter.

Et si elle est en opposition avec la conscience ou le droit d'autrui?.... Même règle.

Et si elle ne peut ou ne veut être redressée? Athées, Quakers, devant le serment.

Remarques. 1° Nous traitons dans cette étude de la conscience réelle, et non de la conscience seulement prétendue. Il ne faut point les confondre.

2° Le dictamen dont nous nous occupons ici porte sur l'existence soit de l'obligation, soit de la prohibition d'un acte. Or sur ce point il est généralement facile de détromper l'homme de bonne foi, et de prouver la liberté morale de s'abstenir ou d'agir. – Il y a peu d'esprits qui ne soient capables de comprendre cette preuve.

3° La conscience requise pour agir légitimement doit être une conscience certaine, d'une certitude de bon aloi, par rapport à la bonté morale de l'action (voir le 1er sens).

4° Lorsque la bonne foi fait entièrement défaut dans ce qu'un homme prétend être le dictamen de sa conscience, on ne méconnaît pas son droit en l'empêchant d'exécuter son prétendu devoir. Socialistes, Révolutionnaires.

5° Il y a des matières où l'erreur invincible de bonne foi est impossible. Ces matières sont nombreuses dans les questions de l'ordre moral.

6° Le droit certain ne doit pas céder devant la prétention d'autrui, quand même cette prétention se dirait appuyée sur un dictamen de la conscience.

7° Il peut se présenter des cas — mais ils sont rares — où un homme doit se résigner à des désagréments sérieux, pour obéir à une conscience invinciblement erronée.

8° Jamais on ne peut avoir le droit de forcer un homme à se mettre en opposition avec sa conscience, en supposant celle-ci sérieusement formée.

La conscience sérieusement formée est donc libre dans l'exercice de son influence nécessaire. L'homme ne peut être contraint d'agir contre ce qu'elle lui dicte comme un devoir. C'est là un droit naturel, essentiellement inhérent à toute personnalité : c'est par conséquent un droit primordial et inaliénable.

3e Sens. La liberté de conscience est présentée comme le droit de modeler complètement la vie extérieure sur le jugement de la conscience. On peut distinguer dans la liberté ainsi entendue trois degrés : le premier revendique ce droit seulement pour les actes de la vie privée ; le second le réclame aussi pour les actes de la vie publique et sociale ; le troisième y ajoute la prétention au droit de publier le dictamen de la conscience, de le défendre et d'en propager l'adoption.

Qu'y a-t-il de fondé dans la liberté à chacun de ces trois degrés ? Pour éviter des redites inutiles nous supposerons désormais qu'il s'agit du vrai jugement d'une conscience dûment formée.

1er et 2e degré. L'homme a-t-il dans sa vie privée, et de même dans sa vie publique le droit de faire tout ce que sa conscience ne condamne point, de laisser tout ce qu'elle ne lui prescrit point comme devoir ? C'est à la conscience d'examiner, de s'entou-

rer des lumieres propres à éclairer l'objet de ses délibérations, de ne prononcer qu'à bon escient; sinon nous retomberions dans les cas discutés et résolus antérieurement (voir 1er et 2e sens). Mais, ce soin supposé, la vie extérieure, tout comme la vie intérieure, peut se modeler sur le dictamen de la conscience, de façon à être l'expression adéquate de ce dictamen.

Les hommes sont tous égaux par rapport au gouvernement de leur vie personnelle: ils sont donc en ce point indépendants les uns des autres. La conscience est le guide qui montre la voie à suivre; ce guide est donné par la nature; d'ailleurs quand il s'agit de la vie qui se produit au dehors, l'entrave n'est pas d'une impossibilité matérielle: le pouvoir de modeler pleinement cette vie sur le dictamen de la conscience revêt par conséquent toutes les conditions d'un droit. Le titre sur lequel celui-ci s'appuie est la nature humaine: c'est donc un droit naturel.

Toutefois ce droit n'appartient pas à la catégorie des droits primordiaux: il n'est qu'un droit secondaire. Un mot d'explication:

Deux espèces de droits naturels: Il en est sans lesquels l'accomplissement des devoirs est impossible, et qui sont, par cela même, inaliénables: ce sont les droits primordiaux. Tel est le droit aux aliments, et en général le droit aux moyens nécessaires pour la vie matérielle et pour la vie morale. D'autres sont très utiles pour l'accomplissement des devoirs et la réalisation des desseins de Dieu sur l'homme; mais ils ne sont pas rigoureusement nécessaires à cette fin; de là vient qu'ils ne sont pas absolument inaliénables. On a raison de les appeler droits naturels secondaires. Tel est par exemple le droit de devenir

propriétaire).

Le droit de se gouverner soi-même d'après les lumières de sa conscience appartient à cette dernière catégorie de droits naturels. En effet dès que l'homme est à l'abri de toute contrainte tendant à le faire agir contre ce qu'exige sa conscience, il peut s'acquitter de tous ses devoirs. Il n'est point essentiel à cet effet qu'il puisse en présence de deux ou plusieurs partis également approuvés par la raison, embrasser à son gré celui qui lui paraîtra préférable. — Quant au devoir de conservation et de perfectionnement personnel, il peut y être pourvu suffisamment par le fait qu'on aura remis à d'autres le soin de déterminer l'emploi que l'on fera de ses facultés. C'est le cas de ceux qui font profession de la vie religieuse dans l'Eglise catholique : les droits essentiels étant sauvegardés, ils remettent pour le reste en d'autres mains le gouvernement de leur vie. Les supérieurs assument l'obligation de pratiquer ce gouvernement selon les principes de la saine raison et les praecceptes de l'Evangile. Ils portent devant Dieu la lourde responsabilité de la direction qu'ils impriment à leurs subordonnés.

3e degré. Le droit de proclamer publiquement le dictamen de la conscience, de le défendre et d'en propager l'adoption regarde surtout la liberté de la presse, ainsi que la liberté de religion, ou — comme on l'appelle — la liberté des cultes. Nous aurons à étudier en son lieu la liberté de la presse, qui est elle-même une des quatre grandes libertés modernes. Nous examinerons ici la liberté de religion ou des cultes.

Sous cette dénomination on entend tantôt la liberté de

professer telle religion que l'on voudra ; tantôt, surtout de nos jours, on y comprend en outre la liberté de n'en professer aucune, la liberté d'être athée. Cette dernière prétention, se mettant en dehors de toute religion, doit être examinée à part.

Du droit à l'athéisme.

A. Notion.
B. Appréciation.

A. Notion. L'athéisme est la négation de Dieu; sa formule est l'affirmation : il n'existe pas de Dieu. Ne point confondre avec l'ignorance ou le doute.

B. Appréciation. — I° L'athéisme n'est pas une doctrine. — Une doctrine est une système de connaissances raisonnées, aboutissant à une affirmation appuyée sur des fondements tout au moins plausibles. L'athéisme ne se présente ni comme le résultat de notions enchaînées par une déduction logique, ni comme fondé sur des raisons spécieuses.

II. L'Athéisme n'est jamais et ne saurait être une conviction sérieuse de l'esprit. — Pourquoi? Parce que la preuve de l'existence de Dieu est si facile à saisir qu'elle ne peut manquer de faire impression sur toute intelligence, même la plus bornée. C'est une de ces démonstrations que l'homme admet spontanément dans toute autre matière, sans qu'elle soit jamais révoquée en doute,

dès qu'il ne s'agit pas de Dieu. La voici en peu de mots: Tout effet, c'est-à-dire tout ce qui commence, a une cause distincte de lui, dont il est le produit; par conséquent l'ensemble des êtres qui ont eu un commencement, a une cause distincte d'eux, et qui était capable de les produire. Cette cause n'a donc jamais commencé; elle est éternelle. De plus ses oeuvres prouvent sa souveraine et ineffable perfection. C'est elle qui s'appelle Dieu. Après cela, soutenir qu'il n'y a pas de Dieu, c'est prétendre, ou bien que les effets ne sont pas le produit d'une cause, ou bien que la cause a produit ce qu'elle était incapable de produire : deux choses qu'aucun esprit ne saurait se persuader sérieusement.

III. L'athéisme intérieur ne peut être qu'une étourderie de l'esprit, un de ces jugements qu'on se fait à la légère, sans raison apparente et sans réflexion. Jugement de commande, parce qu'on aurait intérêt qu'il n'y eût pas de Dieu, — ou bien jugement inconsidéré, qui confond ce qui ne paraît pas démontré avec ce qui est prononcé faux. Car tout au plus peut-on admettre qu'un esprit puisse être assez borné pour ne point comprendre la portée de l'argument qui prouve l'existence de Dieu à la seule lumière de la raison naturelle. Aussi l'athéisme n'est le plus souvent qu'une simple assertion des lèvres, ne répondant à aucune persuasion de l'esprit. C'est la conséquence de ce qui précède, et l'expérience le constate.

IV. La prétention à l'athéisme est une tendance en opposition avec deux dispositions les plus intimes dans la nature humaine et les plus honorables pour elle: a) Disposition à rechercher les causes des événements et des choses, et les

causes proportionnées : elle est l'honneur de l'être intelligent.

b) Disposition à vouloir connaître ses bienfaiteurs et à se montrer reconnaissant : l'honneur du cœur et de la noblesse de caractère. — Or nous sommes tout pétris des bienfaits de Dieu, nous ne sommes nous-mêmes que des bienfaits de Dieu. L'athée ne cherche qu'à s'affranchir de la reconnaissance et à nier ou ignorer le bienfaiteur.

Conclusion. L'athéisme est une monstruosité dans la nature.

N. B. Les seules velléités d'arguments sur lesquels on a parfois l'air de vouloir appuyer l'athéisme, se réduisent à ceci :

a) Qui a jamais vu ou rencontré Dieu ?

Réponse : qu'une chose n'ait pas été constatée par l'expérience, ce n'est pas une preuve qu'elle n'existe point. Il y a quarante ans, personne n'avait observé la planète Neptune : elle n'en existait pas moins ; bien plus, avant qu'aucun télescope l'eût fait apercevoir, le calcul démontra son existence et l'observation la découvrit seulement par après. — Nous admettons tous spontanément l'existence de bien des choses que l'observation n'a pas encore atteintes. Il en est surtout ainsi des causes d'une foule de phénomènes qui frappent nos sens : nous savons que la cause existe, qu'elle est capable de produire ce phénomène, mais quelle elle est, et où elle réside, nous l'ignorons dans nombre de cas. — Il en est de même de Dieu par rapport à la raison humaine : son existence et ses souveraines perfections nous sont manifestées avec éclat par leurs effets sans qu'il soit besoin que le regard le ren-

contre parmi les objets qui atteint l'oeil de l'observateur.

Remarque. Il est d'autant plus déraisonnable de nier une chose parce qu'on ne l'a pas observée, que l'existence des choses précède toujours l'observation qu'on en peut faire. Il faut être avant d'être aperçu.

b) L'existence de Dieu est incompatible avec le matérialisme et avec le positivisme.

Réponse: C'est incontestable; et il est aussi incontestable que le matérialisme et le positivisme sont incompatibles avec la raison.

c) Si Dieu existait, sa Providence éclaterait partout dans le gouvernement de ce monde: or dans bien des évènements le défaut de Providence est flagrant.

Réponse: Pour apprécier la Providence, il ne faut pas seulement tenir compte de la succession immédiate des évènements et de leurs rapports les plus proches; il faut les envisager dans l'ensemble de leurs effets et de leurs relations, et surtout dans leur rapport avec l'ordre moral; car le premier caractère de la Providence c'est la sainteté. L'intérêt moral de l'humanité domine tous les autres intérêts. Or dans une foule de cas il est impossible à l'homme d'embrasser l'ensemble de ces rapports, car ils comprennent le présent et l'avenir. C'est donc une prétention outrecuidante de vouloir juger la Providence dans chacun des évènements: porter son jugement sur ce qu'on ne saurait connaître. Pour avoir tous les apaisements désirables, il suffit de savoir — et la raison le démontre péremptoirement — que la Providence de Dieu est infaillible et parfaite dans sa sagesse et sa sainteté. Aussi l'histoire du passé prouve que les

choses qui semblaient les plus inexplicables ont eu des raisons providentielles admirables et des effets dont la sagesse et la volonté de Dieu ne sauraient être assez bénies.

De la liberté naturelle des cultes.

L'homme a-t-il de par la nature la liberté de se faire sa religion?

Que dicte la loi naturelle à cet égard?

De tous les devoirs que la loi naturelle impose à l'homme, le premier, le plus essentiel est le devoir de religion; il prime tous nos devoirs soit envers nos semblables, soit envers nous-mêmes. Pourquoi? Parce que les devoirs suivent les rapports qui leur donnent naissance. Or notre rapport à Dieu est le plus intime, le plus essentiel, le premier de tous nos rapports possibles; il s'identifie avec notre être même, et sans lui cet être ne serait rien. Dieu est en effet le principe et la source de tout notre être: nous ne sommes que de Dieu et par Dieu. Notre devoir envers Dieu, le devoir religieux est au-dessus et avant tout autre devoir. Cette obligation est donc la première que nous impose la loi naturelle.

En quoi consiste ce devoir? – Ce devoir se résume dans l'obligation de reconnaître effectivement notre rapport à Dieu, ce que Dieu nous est.

Ce rapport est multiple. A ce multiple rapport répond un devoir également multiple:

a) Dieu est avant tout le principe et la source de tout notre être "causa prima totius esse". A cette relation répond le devoir d'adoration; elle n'est que la reconnaissance pratique de la

souveraine perfection de Dieu et de notre absolue dépendance.

b) Dieu est ensuite notre <u>fin dernière</u>, comme étant l'unique objet essentiel et suffisant de notre parfaite félicité. A ce rapport répond chez nous le devoir de l'aimer et de le désirer comme notre bien suprême.

c) Dieu est la <u>vérité et l'infaillibilité</u> subsistantes. A ce titre toute intelligence lui doit soumission et foi absolue à sa parole, s'il lui plait de faire des communications à sa créature.

d) Dieu, comme notre <u>bienfaiteur suprême</u> a droit de notre part à une reconnaissance sans mesure.

e) La Providence d'une infinie bonté et sagesse, avec laquelle il dispose et gouverne toutes choses, est la raison de la confiance inébranlable que nous devons avoir en lui. La <u>prière</u> est l'effet et l'expression de cette confiance.

C'est à l'un ou à l'autre de ces cinq grands devoirs que se ramènent toutes nos obligations envers Dieu. Ils sont en substance la reconnaissance pratique de toutes nos relations avec cet Etre, principe, source, fin, maître souverain et recours de tout ce qui est.

<u>Mode</u>. <u>De quelle manière ces devoirs doivent-ils être pratiqués?</u>

Tout être est tenu de s'acquitter de ses obligations par des actes pleinement appropriés à sa nature. Nos devoirs envers Dieu se composent donc, dans leur exercice, de deux éléments: il y faut d'abord l'acte intérieur qui reconnaît et accepte les rapports qui nous relient à Dieu; — il y faut en outre l'expression sensible de l'acte interne: car l'homme est ainsi fait que les opérations du dedans, les actes d'intelligence et de volonté ont leur rejaillissement au dehors; ils retentissent

et se traduisent dans les faits de la vie sensitive. C'est le résultat de sa nature essentiellement composée de deux éléments, le matériel et le spirituel, s'unissant et se confondant dans un seul être personnel. L'acte du dedans constitue ce qu'on appelle le culte intérieur; son expression sensible est le culte extérieur. La loi naturelle exige l'un comme l'autre. Aussi ne sont-ils pas deux cultes distincts mais bien plutôt deux parties ou deux éléments d'un unique et même culte. Ils peuvent à la rigueur exister l'un sans l'autre, mais pas d'une manière vraiment appropriée à la nature humaine, à moins qu'il n'y ait dans quelque circonstance exceptionnelle, un motif spécial d'empêcher un acte de culte intérieur d'opérer son rayonnement dans l'expression extérieure. — Quant au mode dont se fera cet acte extérieur du culte, la loi naturelle ne le détermine point. Il lui suffit que le culte rendu à Dieu dans l'intérieur de l'âme se reflète au dehors par quelque signe naturellement propre à exprimer le fait intérieur.

Tout homme est donc tenu, sous peine d'être infidèle à la loi de sa nature et de subir les conséquences de cette infidélité, à pratiquer ce double culte: il constitue toute la religion naturelle. — L'homme peut-il s'en contenter? Evidemment, si Dieu ne manifeste pas d'une manière positive un mode spécial de l'honorer, en donnant aux hommes le bienfait d'une religion révélée.

Et si Dieu fait cette révélation, que devient la liberté de conscience? Quel est le devoir de l'homme?

Une distinction est ici nécessaire. La religion révelée peut contenir deux parties: des dogmes à croire, des actes à pratiquer.

Quant aux dogmes — ou vérités révélées — il va de soi que nul ne peut les contester ou leur refuser son adhésion entière, dès qu'il lui est prouvé qu'ils émanent de la parole de Dieu. En agir autrement, ce serait méconnaître l'infinie sagesse et l'infaillible véracité de Dieu: ce serait se rendre coupable au premier chef envers la loi naturelle.

Il n'en est pas de même des pratiques propres de cette religion: elles ne sont obligatoires que pour ceux à qui Dieu veut les imposer. Il n'y a en effet point de répugnance que Dieu prescrive un culte déterminé à une nation particulière, sans qu'il le rende obligatoire pour toutes les autres parties du genre humain. Ce sera alors une faveur insigne faite au peuple choisi: car le culte révélé emporte, avec ses prescriptions particulières, des secours spéciaux, des bénédictions réservées, des grâces de choix dont ne jouissent pas ceux qui n'ont pas à observer les préceptes de ce culte. — Ce fut le cas du peuple Hébreu.

Il n'en est pas ainsi de la religion chrétienne. Elle a été révélée pour tout le genre humain. "Toute puissance m'a été donnée dans le ciel et sur la terre, dit Jésus à ses Apôtres peu après sa résurrection; allez donc, enseignez toutes les nations,... apprenez leur à observer et pratiquer tout ce que je vous ai recommandé,... celui qui aura cru.... sera sauvé, celui qui n'aura point voulu croire sera damné"; et encore: "Voici que je suis avec vous jusqu'à la fin des siècles.... Celui qui vous écoute m'écoute, celui qui vous méprise me méprise."

Ainsi, obligation pour tous d'embrasser la religion chrétienne et d'obéir à l'Eglise comme à Jésus-Christ lui-même, — obligation sanctionnée par le salut ou la damnation éternelle.

Après avoir examiné les droits et les devoirs naturels de chaque homme par rapport à la religion, il nous reste à étudier, à la lumière de la raison naturelle, quels sont en cette matière les droits et les devoirs de l'autorité civile.

De la liberté civile des cultes.

Pour n'avancer dans cette étude que solidement appuyés, il faut nous rappeler quelle est la fonction propre de l'autorité civile.

"Veiller à la liberté et à l'efficacité de la tendance de la société vers son but": telle est la formule qui exprime cette fonction. Telle est la seule raison d'être de l'autorité dans la société civile, le principe qui détermine et circonscrit ses droits et ses devoirs.

Nous avons également reconnu que le but de la société civile n'est autre que "la poursuite en commun des moyens honnêtes qui aident les citoyens à réaliser pleinement l'exercice de leurs droits."

Entrant ensuite dans l'analyse du rôle de l'autorité, nous avons constaté qu'il se compose de quatre éléments : 1° Défendre la société et ses membres contre les ennemis du dehors et du dehors; 2° Empêcher qu'un développement exubérant d'un des organes du travail social ne nuise ou ne porte préjudice au fonctionnement convenable des autres organes; 3° Entretenir efficacement l'ardeur des organes particuliers dans la poursuite du bien spécial qu'ils ont en vue de réaliser, – suppléer à leur défaut en cas de nécessité; 4° Maintenir toujours la direction des buts particuliers vers le bien de l'ensemble de la société.

Ce qui rentre dans ces quatre éléments est du ressort de

l'autorité; ce qui ne s'y rapporte point est en dehors du domaine de l'autorité.

Donc:

1re Proposition. L'autorité civile n'a pas d'elle-même le droit de déterminer quel culte doivent professer les membres de la société.

Preuve. Un tel pouvoir n'est pas contenu dans les éléments qui constituent la fonction propre de l'autorité civile; il ne lui est pas nécessaire pour qu'elle puisse s'acquitter parfaitement de sa mission. De plus, elle ne pourrait l'exercer sans méconnaître la liberté de conscience essentielle à tout homme, en s'exposant à lui imposer la pratique d'un culte dont la conscience n'aurait pas reconnu la légitimité.

Scolie. Le pouvoir que l'autorité politique n'a pas en vertu de son rôle propre, ne le possède-t-elle jamais dans aucune société? — Il peut se faire que dans certaines sociétés elle en soit investie, en suite de certains faits contingents. Si par exemple, Dieu imposait à une société politique un culte spécialement déterminé, et qu'il confiât à l'autorité politique la charge de faire exécuter ce commandement, il va de soi qu'elle aurait le devoir d'obéir à cet ordre de Dieu, et que ses droits s'étendraient au-delà de sa sphère naturelle. Pareillement, si une multitude d'hommes professant la même religion, et assurée de posséder la vérité, voulait s'établir en société politique, et décrétait comme loi fondamentale de n'admettre en son sein que des individus professant le même culte, l'autorité chargée de veiller à l'exécution de cette loi, jouirait par là même d'un droit qu'elle ne tient pas de sa nature d'autorité politique.

2e Proposition. L'autorité politique a, par sa nature même,

des devoirs rigoureux envers la religion.

Explication : Par sa nature même l'autorité politique, toujours envisagée en elle-même, à la seule lumière de la raison, sans recourir jusqu'ici aux enseignements de la révélation.

Preuve. L'autorité politique a, de par sa fonction propre, des devoirs rigoureux envers tous les droits des citoyens.

Or la religion est le premier de leurs droits et la meilleure garantie de tous leurs autres droits.... Donc.

Deux mots d'explication de la majeure. Nous l'avons vu, l'autorité politique n'a d'autre existence que pour veiller à la liberté et à l'efficacité du travail social, dans la poursuite des moyens honnêtes qui aident à la pleine réalisation de tous les droits. Son rôle propre – et partant son devoir – est de défendre et de seconder tous les droits. Ce devoir s'accentue naturellement suivant l'importance même de ces droits.

Développement de la mineure. Le devoir religieux est le premier des devoirs de l'homme : nous l'avons établi. Le plus essentiel de ses droits est donc le droit de n'être point entravé dans la pratique de ce devoir, le droit de ne point s'arrêter à ce que ce devoir a d'essentiel, mais de s'élever dans son accomplissement à ce qu'il comporte de plus haute perfection. La liberté de la conscience en cette matière est l'apanage le plus inviolable de la personnalité humaine.

La religion est en outre la meilleure garantie des autres droits. Dieu prescrit le respect de tous les droits : la fidélité aux devoirs envers Dieu sera par conséquent le plus sûr gage de leur libre exercice. – Elle est au même titre le meilleur soutien de l'autorité et la principale assurance d'efficacité

qu'elle puisse donner à son action dirigeante.

Donc la nature même de l'autorité politique lui impose à l'égard de la religion tout au moins les mêmes devoirs qu'envers tous les autres droits des citoyens : Défense contre les ennemis du dehors et du dedans — protection contre le fonctionnement exubérant de certains autres organes — assistance contre le relâchement — vigilance pour la diffusion sociale du progrès religieux.

Nous l'avons vu, ce sont là les quatre parties de la fonction propre de l'autorité politique : veiller à la liberté et à l'efficacité de la tendance sociale vers le but de la société civile.

Scolie. Le devoir de l'autorité politique envers la Religion peut se résumer en ces deux mots : défendre et seconder. La première partie n'a pas besoin d'explications. Il suffit de la nommer pour qu'elle soit comprise. La seconde demande à être précisée.

Elle renferme un élément négatif et un élément positif.

Elément négatif : aviser à ce que cet intérêt social ne soit pas en souffrance. Trois choses peuvent compromettre l'intérêt religieux dans une société :

a) la décroissance de l'esprit religieux. Elle est souvent le résultat d'une concentration trop absorbante sur les intérêts matériels. — Rôle de l'autorité : prévenir, obvier en favorisant le développement de l'esprit religieux : langage — conduite — jours de repos.

b) la perversion des notions religieuses ; doctrines subversives. — Devoir de l'autorité : empêcher la propagande anti religieuse. — Raison de ce devoir : L'autorité ne peut

assurer d'une manière sérieuse l'efficacité du travail social à moins de préserver la société des erreurs qui doivent engager ce travail dans des voies fausses et funestes. Plus l'intérêt à défendre est important, et plus l'erreur est difficile à reconnaître et à éviter, plus aussi le devoir d'aviser est urgent pour l'autorité. A ce double titre, la protection des notions religieuses contre les tentatives de perversion évidente prime le devoir correspondant de protection de tout autre intérêt. – Comparez ce que fait l'autorité pour prohiber la propagande des fausses notions en médecine, etc.

c) les tentatives de débaucher les volontés : associations antireligieuses, embauchage par l'appât de l'intérêt, etc. – Le devoir de l'autorité est évidemment de protéger la société contre cette perversion systématique. – Même raison et même mode d'agir que contre le danger précédent.

<u>Corollaire I</u>. L'autorité politique forfait au premier de ses devoirs et méconnaît sa raison d'être, quand elle professe ou favorise soit l'athéisme soit l'irréligion.

<u>Corollaire II</u>. Elle manque à un devoir essentiel de sa mission quand elle favorise les écoles sans religion, c'est-à-dire, les écoles neutres qui font abstraction de religion. La raison en est que ces écoles ont pour effet naturel d'abaisser le niveau religieux du peuple.

C'est ici le lieu d'examiner si l'enseignement neutre n'est pas un postulatum essentiel de l'égalité civile des cultes. – Elargissons un peu cette question :

Commençons par remarquer que l'égalité des cultes n'emporte pas l'égalité ni même la tolérance de ce qui

n'est pas un culte, de l'athéisme. L'égalité des cultes peut donc se concilier parfaitement avec l'obligation d'enseigner dans les écoles les principes et les préceptes qui sont essentiellement communs à tout culte, ceux de la religion naturelle: existence de Dieu, rémunérateur de la vertu et vengeur du crime; — vie future avec ses récompenses et ses châtiments; — devoirs essentiels de l'homme envers Dieu, l'auteur de son être, la providence qui gouverne le monde, l'être infiniment parfait qui est l'objet de notre éternel bonheur.

Dans une société dont la loi fondamentale tolère l'absence de toute religion, l'autorité n'a pas le droit de proscrire l'enseignement neutre qui en est la conséquence. — Mais même dans cette situation, elle méconnaîtrait sa fonction propre soit en donnant elle-même ou faisant donner pareil enseignement, soit en le favorisant: elle n'a droit à exister que pour aider au progrès de la société, et elle entraverait ce progrès ou prêterait son concours à ce qui doit le fausser dans son élément principal.

Tolérer cet enseignement, sans le favoriser d'aucune façon, voilà, dans l'hypothèse que nous examinons, le devoir et le seul droit de l'autorité en cette matière. — Si dans une telle société il y a un enseignement officiel, cet enseignement, sous peine de forfaiture, doit être pénétré de l'esprit religieux. Que si pareille société possède la vraie religion, soit comme religion d'Etat, soit comme la religion de la grande majorité des citoyens, l'enseignement officiel doit être, de strict devoir, conforme à cette religion. La raison est claire: agir autrement, ce serait contribuer à dimi-

nuer le trésor de vérité possédé par la société.

Remarque. Il pourrait arriver que l'école neutre fût un progrès sur le régime antérieur. Dans ce cas elle pourrait être favorablement accueillie comme un passage du pire à un moindre mal, comme un pas vers le bien. Ex.: une école neutre dans la société païenne.

Elément positif. L'intérêt religieux doit être, de la part de l'autorité politique, l'objet de la même sollicitude que tout autre intérêt social. Donc elle doit veiller à ce que les citoyens trouvent dans la société toutes les ressources pour sauvegarder et développer cet intérêt au moins à l'égal de tous les autres, puisqu'il est entre tous le premier et le principal: ressources pour s'instruire, ressources pour pratiquer.

Il s'ensuit que dans l'hypothèse — hypothèse qui est la réalité présente — d'une seule vraie religion, il est du plus strict devoir de l'autorité politique d'aviser à ce que la société soit pourvue des moyens d'acquérir facilement la connaissance de cette religion et de la pratiquer selon les lois et le caractère qui lui sont propres. La faute commise en négligeant ce point est proportionnelle à la grandeur de l'intérêt que sa défaillance ou sa prévarication met en péril.

Remarque. Il peut se rencontrer des circonstances où l'autorité se trouve hors d'état de pratiquer utilement l'une ou l'autre partie de ses devoirs naturels: alors, par le fait même, elle en est dispensée. C'est ce qui arrive chaque fois que, en voulant s'acquitter d'un devoir particulier, le supérieur de la société obtiendrait un résultat opposé à celui qu'il doit avoir en vue; ou encore, s'il devait exposer la

société à des calamités pires que la tolérance d'un mal qu'il ne peut efficacement éliminer.

Second point de vue: la révélation.

Ce qu'il importe d'établir ici, c'est l'enseignement de la révélation par rapport à la liberté civile de conscience ou de religion.

Cet enseignement se trouve comme résumé et authentiquement promulgué par le Souverain Pontife Pie IX dans l'encyclique "Quanta Cura" et dans le recueil (Syllabus) de propositions erronées qui y est annexé. Ce document fut envoyé par le Pasteur Suprême à toute l'Eglise enseignante pour stimuler le zèle de tous et les guider dans la guerre contre les erreurs contemporaines.

Il déclare:

a) Impie et absurde le principe du Naturalisme, en vertu duquel on prétend que "le plus grand bien de la société politique et le progrès civil exigent absolument que la société humaine soit constituée et gouvernée sans plus tenir compte de la religion que si elle n'existait pas, ou du moins sans faire aucune différence entre la vraie religion et les fausses."

b) Erreur contraire à la doctrine de la Sainte Ecriture de l'Eglise et des Saints Pères que "la meilleure condition sociale est celle où l'on ne reconnaît pas au pouvoir l'obligation de réprimer, par la sanction de peines, les violations de la religion catholique, si ce n'est lorsque la tranquillité publique le demande."

c) Erreur fatale au salut des âmes l'opinion que "la liberté de conscience et des cultes est un droit naturel de tout homme, qui doit être proclamé et appuyé par la loi dans tout état bien constitué."

Et dans le recueil (syllabus) de propositions erronées, on lit les deux suivantes: 15°: "Il est libre à tout homme d'embrasser et de professer la religion que, à la lumière de sa raison, il aura réputée vraie" — permettant de se décider à la légère dans une affaire de cette importance; — et méconnaissant le devoir de s'éclairer pour arriver à une conscience sérieusement formée (Cfr. 2e groupe, 1er sens, p. 691 et suiv). — 16°: "Les hommes peuvent trouver le chemin de la vie éternelle et se sauver dans le culte de n'importe quelle religion." — affirmant ainsi l'entière indifférence des religions par rapport au salut éternel.

Troisième point de vue: l'Histoire.

__Objet.__ Nous nous proposons d'examiner comment la liberté de conscience a été de fait respectée, non par les différents peuples, mais par les différentes religions. La première de ces questions n'offre qu'un intérêt purement scientifique ou d'érudition, et sort du cadre de nos études sur l'ordre religieux, moral et social. La seconde a une véritable portée pratique et nous fait assister en témoins à l'influence des religions sur la manière dont la liberté de conscience est comprise et réalisée dans l'histoire. C'est une question historico-religieuse.

Or l'influence des religions sur la liberté de la conscience se révèle dans leur mode de propagation, — dans la législation

qu'elles inspirent — dans la pratique courante de leurs adhérents.

Considérations préliminaires. Pour ne point s'égarer dans cette étude, il est de grande importance d'éviter un faux point de départ, adopté tantôt ouvertement, tantôt secrètement par bon nombre d'écrivains. Il consiste à confondre les caractères essentiellement différents de la religion catholique et des autres religions. La religion catholique se présente avec le caractère de la vérité certaine : elle est la seule vraie ; nous l'avons vu. — Les autres sont l'erreur certaine. — De là naissent naturellement des droits inégaux : le droit de la vérité et le droit d'éclairer ; le seul droit que pourrait s'arroger l'erreur serait le droit de tromper, le droit de nuire.

Cela posé, passons à l'examen des différentes parties de la question.

A. Propagation. Quel est le mode de propagation de la religion catholique ? C'est exclusivement la prédication, la persuasion. C'est le mode prescrit par le divin fondateur : "Euntes docete etc." "allez, enseignez toutes les nations ; apprenez-leur à observer tout ce que je vous ai recommandé. — S'ils refusent de vous entendre, secouez la poussière de vos pieds... et passez à d'autres peuples." C'est le mode pratiqué ; les propagateurs prêchent, enseignent les dogmes, les devoirs, leur sanction ; ils font des miracles en confirmation de leur parole, meurent s'il le faut — et passent outre. — Jamais la violence. C'est le souverain respect de la conscience de chacun, avec le zèle de l'éclairer.

Et les autres religions? Leur mode de propagation parfois est la violence quasi seule: Mahométisme; — presque toujours la contrainte: Luther y engage les princes — Calvin la prêche et l'applique — Henri VIII — Anabaptistes — religion russe de nos jours, etc. — La religion juive fait exception: elle fut la vérité commencée. Quant au rationalisme, "la conscience de l'Etat est la règle de la conscience de chacun". — Rousseau, Hégel.

Donc la vraie religion se propage en respectant la conscience, les fausses en la foulant aux pieds.

Difficultés: Charlemagne imposant aux Saxons, comme condition de la paix, l'obligation d'embrasser le christianisme. — Saint Canut IV, roi de Danemark, obligeant de même les peuples vaincus à se faire chrétiens.

Deux manières de traiter ces difficultés et autres pareilles: a) examiner chaque fait en particulier, pour dégager le vrai du faux et venger la religion des calomnies: méthode éminemment digne d'éloges par le principe qui l'inspire, par le service qu'elle rend à Notre Mère la Sainte Eglise, par le progrès qu'elle fait faire à la science historique. Mais méthode pour notre point de vue souvent insuffisante et point nécessaire: car souvent impossible d'élucider complètement la question, faute de connaissances ou de documents; d'où solution instable et changeant avec la découverte de nouvelles pièces. — b) s'en tenir à un procédé général, savoir, à constater l'enseignement et la pratique universelle de l'Eglise; puis, tout en déclarant sujette à contrôle la vérité des faits qui nous sont objectés, reconnaître que des hommes peuvent se tromper dans des applications de pratique particulière

et ne point confondre la part de l'Eglise avec la part des individus. — Méthode qui tout en restant dans le vrai, donne tous ses apaisements à l'esprit, sans avoir besoin d'une érudition trop souvent incomplète ou difficile à acquérir.

B. Législation. — La vérité est, de sa nature, exclusive: inconciliable avec l'erreur, elle la proscrit. — Voir toutes les sciences. — Il est donc tout naturel que la vraie religion soit intolérante pour les fausses.

Or quel est le caractère général des législations qu'elle inspire? Tolérance compatissante tant que l'erreur n'est que l'égarement inoffensif de l'individu; vigilance jalouse mais lumineuse contre la propagande exercée soit par la profession publique soit par les doctrines trompeuses: tolérance des Juifs, etc. à Rome — protection contre les passions populaires — inquisition romaine — index des livres défendus, etc. etc.

Les législations inspirées par les autres religions présentent généralement un caractère de proscription aveugle et brutale. — Turquie, Angleterre, Russie, Scandinavie.

C'est ici l'occasion de remarquer un phénomène curieux: il arrive souvent que la religion catholique est seule persécutée et toutes les autres tolérées. — Paganisme tolérant ou accueillant tous les cultes idolâtriques, proscrivant le seul culte du vrai Dieu; — hérésies se faisant bon accueil les unes aux autres, s'accordant pour repousser le catholicisme. D'où vient ce caractère qui s'attache à un culte particulier? Il ne peut s'expliquer que par une de ces deux raisons: une dépravation exceptionnelle — p. ex. le Mormonisme; — ou le privilège

de la vérité — Conclusion facile.

Difficulté. — Certains faits de l'histoire semblent s'inscrire en faux contre l'indulgence de l'Eglise pour l'erreur des individus, p. ex. le roi Reccarède en Espagne, n'admettant dans ses armées que des soldats qui faisaient profession de la religion catholique — Casimir de Pologne défendant aux Ruthènes de bâtir ou de réparer leurs temples; — Guerre contre les Albigeois. — Traitement infligé aux Hussites etc. — Inquisition espagnole — Procès de Galilée — Révocation de l'édit de Nantes etc.

Réponse: Ceux qui consacrent leurs veilles au soin d'élucider l'une ou l'autre de ces questions particulières méritent bien de la science historique, et rendent un précieux service à la vraie religion. Leurs travaux sont toujours consultés avec grand fruit; on en sort avec une admiration plus réfléchie de la gloire immaculée de la Sainte Eglise et avec un plus affectueux respect de sa sagesse maternelle. Mais ces trésors d'érudition ne sont pas accessibles à tout le monde; puis on ne les a pas toujours sous la main au moment opportun; — enfin toutes les questions ne sont pas encore parvenues à leur éclaircissement définitif.

Quelques remarques permettront à l'esprit d'avoir ses apaisements raisonnés, et de ne pas se laisser déconcerter par les incriminations des ennemis de la Sainte Eglise.

1° Leurs assertions ne doivent être accueillies que sous bénéfice d'inventaire. Trop souvent elles se produisent avec une légèreté et un sans gêne qui suffisent pour les déconsidérer: ne se souciant point de s'appuyer sur des preuves; ne tenant compte ni des démentis ni des réfutations.

2° Les hérésies ont été souvent le manteau qui couvrait de véritables factions politiques ou anarchiques: sous le couvert d'une secte religieuse elles poursuivaient la ruine ou le bouleversement de la société politique: Albigeois, Hussites, etc. — Dans les lois portées contre ces sectes, l'influence de l'Eglise se fait toujours remarquer par un caractère de modération, d'équité et de précautions contre les erreurs judiciaires, qui tranche avec les législations de ces temps qui ne se ressentent pas de cette influence: l'inquisition espagnole elle-même en offre un exemple.

3° Lorsque dans une société politique la vraie religion fait partie du trésor social, il est du devoir de l'autorité de veiller au maintien de cette partie du bien commun, comme à la garde des autres parties.

4° Pour apprécier sainement une législation des temps passés, il n'est pas raisonnable de se mettre au point de vue de ce qui existe de nos jours. Il est équitable de prendre pour terme de comparaison les législations contemporaines de celle que l'on étudie.

5° Dans les lois d'un peuple comme dans l'oeuvre d'un législateur, il importe de discerner ce qui est dû à l'influence religieuse de ce qui revient en propre à l'individu au caractère du peuple ou de l'époque. — Ce qui appartient en propre à l'Eglise porte toujours l'empreinte signalée plus haut, dans la Remarque 2°. Ce caractère brille surtout avec éclat dans la législation qui seule est par excellence la législation de l'Eglise, dans le droit canon.

6° Il peut se faire, on l'admet sans hésiter, qu'un individu, même de ceux qui devraient plus particulière-

ment s'inspirer de l'esprit de l'Eglise, s'écarte dans sa conduite de législateur des voies que lui trace l'Eglise. C'est alors son oeuvre, non celle de la religion.

C. <u>Pratique courante</u>. Pour apprécier sainement l'influence des religions sur la manière dont la liberté de conscience est respectée dans ses rapports de la vie pratique, il faut distinguer les temps de perturbation sociale et le cours régulier des relations de la vie normale.

Dans les <u>temps de trouble</u> on suit moins la direction des principes religieux que l'impulsion des passions qui s'agitent : dès lors rien d'étonnant qu'on rencontre partout des fureurs et des excès : c'est le fait, non de la religion, mais de la passion.

Toutefois alors même et dans leurs plus grands emportements, les catholiques n'en viennent pas aux horreurs, aux raffinements qui souillent l'histoire des autres religions ou des sectes protestantes : Martyrs de Gorcum, — gueux du 16e siècle — Huguenots, etc. etc.

Dans les <u>temps paisibles</u> la conduite des individus porte le cachet de l'influence religieuse. Par rapport au respect de la liberté de conscience, elle est le reflet de la législation sous laquelle ils vivent. (Voir plus haut, B. Législation.

---

2. Liberté de la presse.

Premier point de vue: la raison.

A. Notion de cette liberté.
B. Ses fondements.
C. Examen de ces fondements.
D. Enseignement de la raison sur la liberté de la presse.

A. Notion. Si l'on s'en rapporte à l'étymologie, la liberté de la presse ne paraît être autre chose que le droit illimité de publier, par la voie de la presse, tout ce que l'on voudra. Toutefois cette signification si étendue n'a guère d'autres partisans que les révolutionnaires anarchistes. Le plus grand nombre entendent par cette liberté le droit de publier ce qui ne peut faire tort à autrui. Parmi ceux-ci beaucoup prétendent que cette liberté comprend le droit de propager par la voie de la presse toutes les opinions, quelles qu'elles puissent être, sur les matières de l'ordre moral, religieux, politique et social. C'est dans ce dernier sens qu'on prend communément la liberté de la presse.

B. Fondements. On a coutume d'appuyer ce droit sur trois raisons, qui en sont présentées comme les solides fondements, savoir:

1° La liberté de la presse est une conséquence de la

liberté de penser.

2° Elle est d'une grande utilité pour le progrès : elle y contribue en <u>éclairant</u> les esprits, et en les <u>stimulant</u>, si bien qu'elle porte en elle-même le remède aux maux dont elle peut être la source.

3° Le droit de restreindre cette liberté serait entre les mains de l'autorité publique une arme très dangereuse.

En effet la censure préalable est exposée à trois graves inconvénients :

a) Elle apporte un retard funeste à la publication d'œuvres utiles ou même nécessaires. L'expérience le constate. C'est d'ailleurs chose inévitable : impossible qu'un petit nombre d'hommes s'acquittent de l'examen des écrits innombrables qui sont proposés pour l'impression, et que ces écrits voient le jour en temps opportun.

b) Il peut aisément arriver que la censure défende la publication d'ouvrages vraiment utiles. Ce sera le fait de censeurs inintelligents ou malveillants, qui attribueront une portée exagérée à des erreurs de peu d'importance, ou même, par suite de préjugés, regarderont à tort comme dangereuses ou coupables des opinions qui ne le sont pas en réalité.

c) Enfin, par un abus flagrant, la censure pourra même tourner directement contre le but pour lequel elle est établie, contre la défense de la vérité et de la moralité, en faveur de l'erreur et de la perversion. Les censeurs n'ont pas le privilège de l'infaillibilité ; l'expérience

prouve même qu'ils peuvent devenir les protecteurs systématiques du mal et des fausses doctrines.

c. Examen – 1er fondement. Deux questions: Quel jugement faut-il porter sur la liberté de penser? – La supposant admise, emporte-t-elle comme corollaire la liberté de la presse?

1re Question. La liberté de penser est prônée comme un droit inhérent à tout homme, droit sacré et inaliénable. Qu'en est-il?

Pour donner à cette question une solution adéquate, il est nécessaire de fixer un instant notre attention sur une espèce particulière de droits. Nous avons vu que les droits dont un homme peut se prévaloir se ramènent à deux grandes classes: les uns sont des dons de la nature: droits naturels; les autres sont le résultat de certains faits contingents: droits acquis. Or, parmi ces derniers on peut distinguer deux espèces: dans les uns se vérifie en toute rigueur la notion du droit. Ce sont de véritables facultés morales dont la loi naturelle sanctionne la complète inviolabilité, en imposant le devoir de les respecter à tous et chacun. A l'autre espèce appartiennent des facultés qui ne jouissent pas de cette inviolabilité absolue, que cependant l'autorité politique est tenue de respecter. L'homme est en effet pourvu du pouvoir matériel de faire beaucoup d'actes que la loi naturelle n'approuve pas: il n'en suit pas que l'autorité politique ait le pouvoir d'interdire ces actes, pourvu qu'ils ne portent point atteinte au bien social. Ces actes ne tombent point sous sa juridiction, vu que celle-ci ne s'étend

qui à ce qui a rapport au but de la société qu'elle gouverne. Ces sortes de facultés peuvent être appelées des droits civils, non des droits moraux; leur inviolabilité n'étant que civile. Ce sont à proprement parler plutôt des libertés civiles que des droits, ce sont des pouvoirs d'agir inviolables pour l'autorité civile.

Cela posé, il est de toute évidence que l'homme jouit de la liberté civile de penser, puisque nulle puissance humaine n'est en mesure d'atteindre les actes de l'intelligence.

Il en est tout autrement quand on parle de liberté morale. La liberté morale de tout penser suppose que la loi morale approuve l'homme qui donne l'adhésion de son esprit à une proposition certainement fausse. Mais la loi morale proscrit tout ce qui est en opposition avec la nature et les rapports essentiels des êtres. Or c'est ouvertement méconnaître la nature de l'intelligence et le rapport essentiel qui l'assujettit à la vérité, que de lui faire admettre comme vrai ce qui est certainement faux, lors même que cette fausseté ne serait pas évidente, pourvu qu'elle soit prouvée avec certitude. Bien plus, il tombe dans la même faute, l'homme qui veut astreindre son intelligence à admettre ce qui ne peut sans imprudence être regardé comme vrai. — Concluons: affirmer la liberté morale de tout penser, c'est tomber dans une flagrante contradiction.

2e question. La liberté de la pensée entraînerait-elle la liberté de la presse?

Une considération bien simple satisfait à cette question. La liberté de la presse, c'est la liberté d'amener les autres à penser ce que l'on pense soi-même; d'un autre côté, la

liberté de penser serait la liberté d'adopter l'erreur. Or de ce qu'un homme a le droit de se faire tort à soi-même, il ne suit pas qu'il ait le droit de nuire aux autres. La conclusion s'impose donc: la liberté de penser fût-elle réelle, on n'en pourrait déduire la liberté de la presse.

2e fondement. La liberté de tout publier aide-t-elle au progrès en éclairant les esprits?

Réponse: On ne peut nier que certaine liberté ne soit désirable dans l'intérêt des sciences, soit de l'ordre pratique, soit de l'ordre purement spéculatif: la liberté de produire au grand jour les opinions qui ne sont pas dépourvues d'une sérieuse probabilité. Mais la liberté de propager les opinions qui sont d'une fausseté évidente, et d'attaquer publiquement les vérités dont la certitude est bien établie, cette liberté ne saurait être favorable au progrès. La raison en est que nul progrès ne peut avoir pour point de départ le rejet volontaire de la vérité certaine.

Deuxième prérogative de la libre presse: elle est un stimulant pour l'esprit, et porte ainsi en elle-même le remède aux blessures qu'elle peut faire.

Pour se faire une juste idée de cette prétention, il importe de remarquer les points suivants: a) les blessures de la presse sont plus faciles à causer qu'à guérir. La vérité est une, les nuages qui peuvent la voiler sont nombreux; nombreuses aussi sont les erreurs qui la détruisent. En outre il est plus aisé de saisir une objection contre la vérité que de comprendre sa réfutation. Pour l'une, il suffit d'une exposition spécieuse: pour l'autre, il faut un examen approfondi, qui est souvent au dessus de la portée de bien des

esprits. — b) en supposant que la presse soit capable de guérir les esprits qu'elle aura fourvoyés, cette cure supposerait que tous ceux qui auront accueilli l'erreur, liront aussi sa réfutation: supposition qui évidemment ne peut se réaliser. — Il est donc impossible que la guérison suive toujours la blessure, et partant, la liberté de la presse porte atteinte au droit qu'a tout homme de n'être pas engagé sournoisement et captieusement dans une erreur moralement inévitable. — c) Enfin le temps qu'il faudrait mettre à discuter et extirper les idées fausses qu'on s'est inoculées, serait bien plus utilement employé à s'approprier de vraies connaissances nouvelles.

3e fondement. Quant aux inconvénients qui peuvent résulter du droit de restreindre la liberté de la presse, il suffit de faire ces deux considérations:

1° Dans les choses humaines l'exercice d'un droit quelconque peut devenir une occasion de désagréments et d'abus. Que faire? Non pas renoncer au droit; mais, dans les limites du possible et du raisonnable, prendre les mesures propres à prévenir ou à diminuer ces inconvénients, tout en sauvegardant le droit lui-même.

D'ailleurs les maux qui sont la conséquence inévitable de la liberté mal entendue de la presse ont une portée bien autrement grave que les inconvénients qu'entraînerait la pratique même de la censure préventive.

2° Il est possible de contenir la presse dans de sages limites, tout en évitant les écueils qui paraissent à redouter. Que l'on se borne à interdire les publications qui battent en brèche les fondements de l'ordre moral ou les vérités certaines qui font

partie du trésor social, et il sera aisé de prévenir le danger de retard nuisible ou de suppression des œuvres utiles, ainsi que le péril de voir tourner la censure contre la vérité qu'elle est appelée à défendre. A cet effet on ne confierait la censure qu'à des hommes d'une honnêteté reconnue, et, en matière de religion, à ceux qui ont reçu de Dieu la mission de garder le dépôt religieux. De plus on établirait un nombre de censeurs assez considérable pour que la besogne puisse être expédiée promptement et soigneusement.

D. Enseignement de la raison: vrai rôle de l'autorité.

La fonction générale dont l'autorité est investie dans la société politique détermine ses droits et ses devoirs à l'égard de la presse. Nous l'avons établi, cette fonction se ramène à la charge de protéger le bien social et les droits des citoyens: défendre et seconder.

D'où il suit que l'autorité a le devoir de prohiber la propagation des erreurs fatales à ces biens, soit dans l'ordre matériel, soit dans l'ordre moral, plus encore dans l'ordre moral en raison de son importance majeure, ainsi que de la difficulté plus grande où se trouvent les individus de reconnaître et d'éviter par eux-mêmes les erreurs et les dommages de l'ordre moral. — L'autorité a donc généralement la mission d'empêcher les attaques aux vérités fondamentales, sur lesquelles s'appuient l'honnêteté et la moralité de la vie.

En outre, dans les sociétés où la vraie religion fait partie du trésor social, l'autorité lui doit au moins la même protection, la même sollicitude qu'aux autres portions du

bien commun: empêcher les attaques, faire respecter les décisions.

Quant aux œuvres de la presse qui ne compromettent pas le bien social, et ne portent pas atteinte aux droits des citoyens, l'autorité politique n'a pas titre pour en prohiber ou gêner la publication.

N.B. 1° Le devoir de contenir la presse dans les limites réclamées par les intérêts dont la garde est confiée à l'autorité, ce devoir peut être rempli soit par le moyen de la censure préventive, soit par la répression des délits.

2° Ici comme en toute autre matière il peut arriver que l'autorité se trouve dans l'impossibilité de remplir le devoir de sa charge. C'est le cas, chaque fois que la fonction de contenir la presse entraînerait des effets pires que les maux que l'on veut prévenir. Il va de soi que dans ces conditions l'autorité bénéficie du jus necessitatis qui l'exempte de l'accomplissement du devoir devenu inutile ou nuisible.

Second point de vue: la révélation.

L'enseignement constant de l'Eglise, en cette matière, se trouve résumé dans la célèbre Encyclique "Quanta Cura" publiée par le Souverain Pontife Pie IX, en l'année 1864 pour stimuler et diriger le zèle de l'Episcopat catholique dans la lutte contre les erreurs contemporaines. On y déclare que c'est une erreur " extrêmement funeste au salut des âmes " de prétendre que les citoyens ont droit à la pleine liberté " de manifester hautement et publiquement leurs opinions " quelles qu'elles soient, soit par la parole, soit par la presse,

» soit de toute autre manière, sans qu'aucune autorité ec-
» clésiastique ou civile puisse restreindre cette liberté."

Item le catalogue (Syllabus) des propositions condam-
nées annexé à cette Encyclique réprouve, au n° 79, l'assertion
que: "Il est faux que le plein pouvoir attribué à tous de ma-
» nifester ouvertement et publiquement toute espèce de pensées
» et d'opinions soit un moyen de corrompre plus facilement
» les esprits et les moeurs des peuples et de propager la peste
» de l'indifférentisme."

Les prédécesseurs de Pie IX ont constamment parlé et en-
seigné de la même manière. Ainsi nommément Pie VI,
Pie VII, Léon XII, Grégoire XVI.

Conclusion. De ce que démontre la raison et de ce qu'en-
seigne l'Eglise, il résulte clairement:

Que si une liberté bien entendue de la presse dans les limites
du vrai et du sérieusement probable, est utile au progrès social,
la liberté illimitée est un instrument d'une puissance
invincible de perversion pour les esprits et de corruption
pour les moeurs.

Par là même, cette liberté, que l'on veut faire passer pour
la garantie de toutes les autres, est en réalité l'écueil des
libertés et des droits les plus précieux des citoyens.

---

3. Liberté de l'enseignement

I. Notion.
II. Etude des divers régimes: Monopole, Liberté exclusive, Régime mixte.
III. Rôle vrai de l'Etat.
IV. Pratique de l'Eglise.

I. Notion.

La liberté de l'enseignement, entendue au pied de la lettre, est le droit d'enseigner publiquement reconnu à quiconque veut l'entreprendre.

On peut distinguer dans cette liberté quatre degrés. Deux se rapportent au sujet qui enseigne, deux aux doctrines.

1er degré. Droit d'enseigner sans nomination ou institution par l'autorité.

2e degré. Droit d'enseigner sans constatation préalable de l'aptitude.

3e degré. Droit d'enseigner sans approbation de doctrine ou de méthode.

4e degré. Faculté d'enseigner tout ce qu'il plaira, même ce qui est en opposition avec les fondements de l'ordre moral et social.

II. Etude des régimes.

A. Monopole de l'Etat. L'Etat seul crée les établissements, nomme les maîtres, détermine les programmes.

Fondements: Les raisons invoquées à l'appui de ce

système se ramènent à trois :

1°. L'enseignement est un service public : à ce titre il appartient en propre à l'autorité ; partant, toute liberté accordée en cette matière est une concession gracieuse de l'Etat, toujours révocable au gré de celui qui gouverne.

2° L'Etat enseignant c'est la garantie du progrès et de la bonne direction de l'enseignement.

3°. L'Etat donnant lui-même l'enseignement, le met à la portée de tous généralement et indistinctement.

Appréciation. 1re raison. L'enseignement est un service public, et comme tel il appartient en propre à l'Etat.

L'enseignement est-il un service public ? — S'il l'est, revient-il par là même à l'Etat ?

Qu'est-ce qu'un service public ? On rencontre trois interprétations de ce terme : pour les uns, toute fonction est un service public dès qu'elle est à l'avantage, pour l'utilité du public. A l'entendre de la sorte, il est incontestable que l'enseignement serait un service public. Mais est-il également certain que toute fonction qui tend au bien général de quiconque veut en profiter est par cela même une fonction réservée à l'Etat ? Comme toute industrie, toute profession, soit mécanique soit libérale, concourt au bien général et est au service de ceux qui veulent en profiter, ce serait donc l'Etat qui de droit aurait le monopole de toutes les professions et de toutes les industries. Il suffit d'énoncer cette conséquence du raisonnement, pour en montrer toute l'inconsistance.

Selon d'autres, le service public est celui qui répond à un besoin public. Comme l'enseignement est de nécessité publique ou générale, ils en infèrent que c'est une des fonctions

propres de l'autorité publique.

Cette manière de raisonner prend pour principe fondamental que toute fonction qui répond à un besoin public est de sa nature un apanage de l'Etat. A ce compte, l'Etat serait de droit le seul agriculteur, le seul boulanger, etc. etc. de la société. Inutile de pousser plus loin pour mettre en relief la fragilité de l'argument.

D'autres enfin donnent au service public un sens plus rigoureusement déterminé: ils n'entendent par là que les fonctions qui de leur nature appartiennent en propre à l'Etat. De cette façon le raisonnement se ramène à ces termes: l'enseignement est une fonction qui de sa nature appartient en propre à l'Etat; donc l'Etat en a le monopole. On le voit, l'antécédent admis, la conclusion suit immanquablement, puisqu'en réalité elle n'en diffère pas. On s'est bonnement contenté d'affirmer comme point de départ, dans la prémisse, ce qui était en question. C'est un bel exemple de pétition de principe et de tautologie. Il faudrait évidemment commencer par établir la vérité de ce qu'on affirme comme principe de raisonnement: que l'enseignement est un service public entendu dans le sens qu'on propose. Cependant bon nombre croient avoir tout fait et triompher quand ils ont établi leur argument en forme: "l'enseignement est un service public" — entendu on sait comment — "Or tout service public appartient à l'Etat — Donc l'Etat a de droit le monopole de l'enseignement." On voit qu'ils sont naïfs.

D'autres, plus sérieux, cherchent à prouver que la dénomination de service public dans l'acception restreinte

qu'on lui applique, convient à l'enseignement. Pour y parvenir, ils argumentent tant du besoin universel auquel répond l'enseignement — point que nous venons d'examiner — que de son but. — Le but de l'enseignement, disent-ils, est de former le citoyen, et tout particulièrement de le former aux fonctions publiques. Or la formation du citoyen, et plus spécialement celle du fonctionnaire public, est un service public, dans la rigoureuse acception des mots. Donc....

Que penser de ce raisonnement ? Il prend pour point de départ une idée fausse. En effet le but de l'enseignement est déterminé par le besoin qui est sa raison d'être ; or le besoin de l'enseignement n'existe pas seulement pour la formation du fonctionnaire ou même du citoyen ; mais pour la formation de l'homme tout entier : l'expérience le proclame assez haut. — La prétention que l'homme ne doit être formé qu'en vue du citoyen repose tout entière sur une opinion erronée qui avait grand cours dans les sociétés païennes de l'antiquité, savoir que l'homme est pour la société et non la société pour l'homme. Cette opinion rajeunie se retrouve à la base de certaines théories sociales de nos jours où elle autorise la plus épouvantable tyrannie, dépouillant l'homme de toute personnalité pour n'en faire plus que la chose de l'Etat.

Pour saisir d'emblée l'erreur manifeste de cette opinion qui asservit l'homme au citoyen, il suffit de se rappeler que la société civile n'est qu'un produit des tendances naturelles de l'humanité ; or l'homme n'est naturellement porté à la vie sociale qu'en vue des avantages, du bien

qu'il en doit retirer; et ces avantages, c'est comme homme qu'il en jouit, non comme citoyen. Le citoyen les poursuit, l'homme les possède. Le citoyen est pour l'homme, non l'homme pour le citoyen. L'objet de l'enseignement est la formation, non-seulement du citoyen, mais de l'homme lui-même. On ne peut donc se réclamer du but de l'enseignement pour prétendre que celui-ci est l'apanage réservé de l'Etat, à titre de service public.

2e raison. L'Etat enseignant, c'est la garantie de progrès et de bonne direction de l'enseignement.

Pour apprécier cette prétention à sa juste valeur, il convient de faire les réflexions suivantes:

a) Si l'Etat a intérêt à faire progresser l'enseignement et à lui imprimer une direction intelligente, il faut en dire autant de tous ceux qui se livrent au travail de l'éducation et de l'instruction. – Bien plus, pour les établissements libres, le progrès et la bonne marche sont les grands éléments de prospérité, surtout en face de la concurrence, tandis que l'Etat dispose d'autres moyens de donner de la vogue à ses maisons d'enseignement. Aussi, là où l'enseignement officiel fonctionne parallèlement à l'enseignement libre, l'avantage est très rarement du côté du premier.

b) L'Etat est incapable d'enseigner par lui-même. Partout où il prétend s'arroger cette fonction, il ne peut qu'établir des organismes spéciaux, qui se dirigent eux-mêmes et vivent de leur vie propre. Ils ne reçoivent de l'Etat que des privilèges et une estampille.

c) Il est à craindre que l'influence de l'Etat n'engage ces organismes officiels dans une fausse route: prédominance des

sciences sur les lettres et, dans celles-ci, du côté positif, – philologie, linguistique – sur le côté littéraire proprement dit.

d) Il y a péril aussi qu'on ne se fourvoie en sacrifiant dans l'éducation l'homme au citoyen et celui-ci à l'homme d'un parti. Danger surtout à redouter dans les sociétés démocratiques, où les partis se disputent le pouvoir.

3e raison. L'État enseignant, condition d'universalité et d'impartialité.

Sans doute, l'État, grâce aux ressources dont il dispose, peut rendre l'enseignement gratuit et le mettre ainsi à la portée des plus humbles citoyens; mais cet avantage, s'il est réel, peut être aussi efficacement obtenu sans passer par les inconvénients du monopole; il suffit que l'État consente à subsidier les établissements d'éducation et d'instruction en proportion de leur importance, de leurs succès, etc. – Quant à l'impartialité qui prend également à cœur le progrès de tous, des pauvres comme des riches, des bien avantagés comme des disgraciés, l'expérience démontre que les établissements officiels offrent incomparablement plus que les institutions libres, l'exemple des soins prodigués au petit nombre au détriment de la masse délaissée et traînante.

B. Régime de la liberté exclusive.

Caractéristique. Il refuse à l'État la faculté d'intervenir directement dans l'enseignement, soit par des établissements officiels, soit par la nomination ou l'approbation des maîtres ou des méthodes, soit par la détermination des programmes.

Raisons 1° L'enseignement est une fonction particulière dont la pratique sort entièrement du rôle propre de l'État.

Celui-ci a pour mission propre et exclusive de veiller à la liberté et à l'efficacité du travail social dans la poursuite du but propre à la société civile; l'exercice d'aucune fonction particulière ne rentre dans ses attributions, hors le cas de nécessité. — 2° L'Etat est un incapable qui n'est pas en mesure d'enseigner par lui-même, et son influence directe ne peut qu'exposer les établissements qui la subissent au danger de se fourvoyer, soit par rapport au but à se proposer, soit par rapport aux moyens d'y arriver. — 3° L'enseignement, pour le moins au premier et au second degré, est un apanage de la famille, qui a le devoir d'y aviser selon sa position, et partant le droit de le faire donner par qui et comme elle l'entend.

Appréciation. Ces raisons sont d'un poids considérable en faveur de la liberté exclusive. Elles démontrent absolument que l'enseignement n'est pas pour l'Etat un droit qu'il puisse revendiquer; ce pourrait être tout au plus une concession qui lui serait faite en raison du bien qui pourrait en résulter pour la société.

C. Régime mixte. L'enseignement libre et l'enseignement officiel fonctionnent l'un à côté de l'autre.

Raisons. La concurrence de ces deux enseignements rivaux semble devoir provoquer une émulation qui sera toute à l'avantage du progrès.

Appréciation. Cette émulation peut s'obtenir également par la concurrence que se feraient entr'eux les seuls établissements libres; d'un autre côté, l'intervention de l'élément officiel expose à de grands inconvénients. L'Etat ayant à sa disposition des ressources dont ne jouit pas la liberté, l'abus

est toujours à craindre, abus qui tendrait à écraser la liberté par une concurrence ruineuse pour aboutir au monopole. C'est en effet une loi d'expérience universelle, que dans la concurrence chacun est porté à user de ses avantages autant que son propre intérêt le comporte.

III. Vrai rôle de l'Etat.

Pour établir quels sont les droits et les devoirs de l'Etat en cette matière, il faut partir de la nature même de l'enseignement. — Envisagé dans sa notion la plus compréhensive, il renferme l'instruction et l'éducation; son objet est la formation de l'homme en vue de le préparer à la pleine réalisation de sa destinée ici-bas, par l'accomplissement de ses devoirs et par un sage exercice de ses droits. C'est donc une fonction particulière d'une importance sociale de premier ordre.

Dès lors, le rôle de l'Etat est parfaitement déterminé. L'enseignement étant une des fonctions particulières par lesquelles se poursuit le bien social, il n'appartient pas à l'Etat de s'immiscer dans la pratique même de cette fonction. Ainsi créer des établissements officiels, nommer les maîtres, donner les diplômes de capacité, déterminer les programmes, tout cela n'est pas du ressort de l'Etat. En celle-ci comme dans toutes les autres fonctions particulières qui intéressent le bien général, ce n'est que l'insuffisance bien constatée des organes particuliers, jointe à l'impossibilité d'y suppléer par d'autres voies, qui pourrait conférer à l'Etat, de par sa mission propre, le droit de pratiquer par lui-même l'enseignement.

Mais ce que l'Etat doit à toutes les autres parties du bien social, il le doit à celle-ci : protéger et seconder. Ce devoir est ici d'autant plus rigoureux qu'il s'agit d'un besoin plus essentiel de la société. Défendre les organes qui se livrent à cette noble fonction, garantir leur libre épanouissement, stimuler leur zèle par des récompenses et des secours distribués suivant une règle impartiale et sagement établie : tel est le vrai rôle de l'Etat en matière d'enseignement.

En cette partie, autant qu'en toute autre, plus que dans la plupart, il est d'une souveraine importance que l'action de l'Etat reste rigoureusement circonscrite dans ce qui est son strict droit et son rigoureux devoir. La tentation de sortir de ces limites naturelles est ici plus délicate et les conséquences plus pernicieuses.

En deux mots : Toute ingérence intrinsèque dans l'enseignement est interdite à l'état. — L'assistance extrinsèque est son devoir.

IV. Pratique de l'Eglise.

Deux moyens de la connaître :

1. Les prescriptions canoniques de l'autorité ecclésiastique.
2. Les oeuvres.

1. Prescriptions. a) Dans ses conciles provinciaux et généraux, l'Eglise déploie une constante sollicitude pour propager et vulgariser l'enseignement et le mettre à la portée de tous.

Dès le 8e siècle, les nombreux conciles célébrés en Occident recommandent l'établissement d'écoles dans tous les bourgs

et villages — "per omnes vicos et villas" — prescrivent d'en ouvrir l'accès à tous, d'y admettre même gratuitement ceux qui ne pourraient ou ne voudraient payer les maîtres. Ils ordonnent aux prêtres de stimuler le zèle des parents, de veiller par eux-mêmes à ce que les enfants reçoivent une instruction convenable. Ils n'exigent d'autre condition pour cette belle profession de l'enseignement que l'honorabilité d'une conduite exemplaire et la pureté de la doctrine (voir les collections des conciles, p. ex. de Labbe, et l'Histoire des Conciles de Héfelé).

b) Au 12e siècle, quelques évêques n'approuvaient pas que les prêtres de leur clergé se livrassent au labeur de l'enseignement: le Pape Alexandre III leur enjoint expressément de mettre un terme à cette opposition, et d'encourager au contraire un zèle si bien placé (voir Patrologie de Migne, tome 200e, entre autres documents, quatre lettres du même pontife sur ce sujet.

2. Oeuvres. Elles sont l'expression pratique des prescriptions de l'autorité: des écoles s'établissent par paroisse, item à l'entrée de presque tous les monastères. Toute église cathédrale a son écolâtre, chargé de l'inspection et du soin de l'enseignement dans le diocèse. Plus tard les collèges se multiplient, et avec eux les études littéraires — spécialement dans notre pays; l'Europe se couvre d'universités ou approuvées ou encouragées par l'Eglise. Leur prospérité est attestée par des documents statistiques et historiques que de laborieux érudits exhument des archives publiques et privées et commencent depuis un bon quart de siècle à livrer à la publicité. — Pour ne citer qu'un exemple, au commencement du 17e siècle

le collège de la Compagnie de Jésus à Bruxelles comptait dans ses cours latins plus de six cents élèves. Bruxelles pouvait contenir à cette époque peut-être 70,000 habitants et le collège des Jésuites n'était pas le seul qu'il renfermait dans ses murs. Aujourd'hui pour une population cinq fois plus nombreuse, les cours latins seraient-ils fréquentés par douze cents élèves?

Quant à la liberté d'allures, dès que la foi et les mœurs sont en sûreté, l'Eglise n'exclut personne, n'impose aucune entrave au fonctionnement des organes enseignants.

Conclusion. La raison est d'accord avec l'esprit et la pratique de l'Eglise, pour établir que la liberté d'enseignement est de droit pour ce qui regarde les personnes, les méthodes et les programmes, aussi longtemps que cette liberté ne tourne pas à l'encontre du but même de l'enseignement. Ce que nous avons établi en parlant de la liberté de conscience et de la liberté de la presse prouve que l'Etat a le droit d'empêcher que l'enseignement ne dégénère en empoisonnement des intelligences ou corruption des mœurs.

La prétention contemporaine, que la vraie liberté d'enseignement est une découverte et une conquête des temps modernes, cette prétention ment donc bonnement à la raison et à l'histoire. Ce qui est moderne, c'est la revendication du droit de fausser l'enseignement, et d'en faire un instrument de perversion et d'erreur.

4. Liberté d'association.

Premier point de vue : la raison.

I. Notion.

Le terme liberté d'association ne représente pas toujours dans l'usage des écrivains, la même conception de l'esprit. Tantôt il signifie une faculté illimitée de s'associer selon son bon plaisir pour un but quelconque et dans des conditions arbitraires : il exclut toute restriction et toute surveillance. D'autres fois il désigne la faculté de s'associer à son gré mais seulement en vue d'un but honnête et inoffensif. Entendue dans ce sens et prise selon toute sa portée naturelle la liberté d'association implique le droit de jouir de tous les avantages que comporte la nature propre des associations.

II. Origine et limites

Il ne peut être question de rechercher l'origine de la liberté d'association entendue dans le premier sens. Une telle liberté serait le droit au crime, à l'injustice et à l'infamie ; elle ne saurait donc avoir d'existence devant la raison, et partant elle n'a point d'origine à revendiquer.

Il en est tout autrement du second sens : cette liberté d'as-

sociation est de droit naturel. Elle prend sa source dans le droit qu'a tout homme d'employer les moyens honnêtes qui peuvent l'aider dans l'accomplissement de sa destinée ici-bas; elle n'en est qu'une application particulière. Or, ce droit aux moyens honnêtes est d'une réalité incontestable: il est dans l'ordre pratique l'expression même de la personnalité humaine. En effet tous les êtres, sous le rapport de leur destinée, se rangent en deux grandes catégories: la catégorie des <u>personnes</u> et celle des <u>choses</u>; c'est leur nature qui les place. Les uns, dépourvus de raison et de liberté, sont incapables de se guider eux-mêmes; toutes leurs déterminations partent du dehors. Ils ne peuvent concourir à la glorification de Dieu, qui est la fin essentielle de toute existence, que pour autant qu'un autre être les y fasse servir. Aussi n'existent-ils que pour l'usage d'autrui; ils ne sont, par le fond même de leur être, que des instruments, des moyens: c'est la catégorie des <u>choses</u>: règne minéral, règne végétal, règne purement animal. — Les êtres doués de raison et de liberté se trouvent constitués dans des conditions tout à fait différentes. Capables de reconnaître dans les êtres créés les reflets des infinies perfections du Créateur, capables de le louer et de l'aimer, ils sont appelés à réaliser par eux-mêmes la glorification de Dieu, et chargés de faire contribuer les êtres inférieurs à cette fin, qui est aussi la leur. Possédant d'ailleurs dans leur libre arbitre le principe efficient de leurs déterminations, les êtres de cette espèce ont chacun à procurer la gloire de Dieu à des degrés et selon des nuances qui diffèrent d'individu à individu, et où l'ingérence d'autrui ne peut généralement apporter que trouble et obstacle. De là vient qu'ils sont, dans l'accomplissement de cette destinée, indé-

pendants du bon vouloir d'autrui. Assujettis à la loi morale, ils ont, dans les limites qu'elle leur trace, la liberté de leurs allures et le droit de choisir les moyens qu'ils jugent propres à atteindre le but de leur existence. Ils forment la catégorie des personnes, à laquelle appartiennent par leur essence les individus de l'espèce humaine. Leur droit fondamental, droit de personnalité, consiste dans cette indépendance et cette libre disposition d'eux-mêmes, sous la direction et la protection de la loi morale. Le droit de s'associer à leur gré pour des fins honnêtes et inoffensives leur est donc garanti par leur nature même, il fait partie du droit de personnalité.

Cette liberté de s'associer a évidemment pour limites le droit d'autrui; sinon elle cesserait d'être inoffensive. Mais, le droit d'autrui sauvegardé, elle s'étend à tout ce qui offre à l'activité humaine un objet que la raison ne réprouve point.

III. Caractères et droits.

Toute association se trouve, par rapport à ceux qui la composent, dans la condition de moyen, non de fin. Elle n'est pas le but de l'existence de ses membres, ni le bien dont la possession réalise par elle-même leur félicité. Elle leur sert de secours pour mieux approcher de ce but, et d'aide pour poursuivre plus efficacement ce bien. Toute société, quelle que soit sa nature, est donc pour l'homme et non l'homme pour la société. Vérité trop méconnue de nos jours, lorsqu'il s'agit de la société politique.

De plus, toute société devient, par le fait même de son existence, un être moral. Non seulement cette agrégation de plusieurs individus en vue d'un but commun acquiert

par cette association même une unité propre résultant du lien moral qui les unit pour la poursuite du but; mais cette unité, cet être collectif, acquiert des droits et est soumis à des devoirs particuliers vis à vis de ses membres. Il peut exiger le concours de tous pour la fin poursuivie, et il leur doit la communication et la jouissance des avantages qui résultent de l'association. L'être ayant une fin à poursuivre, capable de se guider vers cette fin, jouissant de droits et astreint à des devoirs, cet être réalise l'idée d'une personne morale.

Toute société est donc, par son essence même, une personne morale. — Certains auteurs semblent confondre à plaisir ce caractère avec celui de personne civile. Ce qui constitue celle-ci, c'est la jouissance de droits concédés ou reconnus par la puissance civile, l'assujettissement à des obligations imposées par la loi civile. Il est à la rigueur possible qu'une société ne soit point investie du caractère de personne civile; il est impossible qu'elle ne soit point une personne morale.

Les droits qui conviennent naturellement à cette personne du corps social peuvent se ramener à une formule précise: elle a droit à tout ce qui peut honnêtement et sans préjudice d'autrui devenir un moyen d'atteindre le but de l'association. Parmi ces moyens il faut signaler tout spécialement la propriété collective, le droit de posséder en commun. Aussi voit-on les sociétés les plus humbles jouir d'une façon ou de l'autre de ce droit de posséder en commun. Quelle société n'a pas au moins sa caisse sociale, ses profits, ses pertes, son petit budget? Ce droit est susceptible de plus ou moins d'extension; mais, à l'un ou l'autre degré, la propriété collective est l'apanage naturel de toute société, parce que son efficacité universelle la range parmi

les moyens de premier ordre d'atteindre le but social.

IV. Les associations et l'État.

Le pouvoir politique a vis-à-vis des associations particulières des devoirs rigoureux et des droits précis.

Les uns et les autres sont déterminés par la fin propre de la société politique et par la fonction de l'autorité dans cette société.

Nous l'avons maintes fois reconnu, la fin de la société politique consiste dans la poursuite en commun des moyens honnêtes qui aident les membres à réaliser dans sa plénitude l'exercice de tous les droits; et la fonction de l'autorité n'est autre que de veiller à la liberté et à l'efficacité de la tendance vers ce but social.

Il suit de là que 1° le pouvoir politique a le devoir d'empêcher efficacement toute association qui est en hostilité flagrante avec la société civile. — 2° Sauf le cas d'incompatibilité évidente avec le bien général, l'autorité politique a le devoir de protéger et de seconder les sociétés particulières, et partant de les reconnaître: puisque l'association est elle-même l'exercice d'un droit qui de sa nature est antérieur à la société politique et indépendant d'elle. — 3° L'autorité a également le devoir de veiller à ce que le fonctionnement d'une association particulière ne se produise pas au détriment de la société générale. — 4° De là pour elle le droit d'imposer à la libre expansion des associations particulières les conditions et les restrictions réclamées par le bien général. Ainsi, pour nous borner à un exemple, aux sociétés financières qui intéressent la généralité des citoyens elle impose à bon droit l'obligation de publier les comptes-rendus de leurs opérations, d'en soumettre

l'examen au contrôle de commissaires nommés par le gouvernement, de conserver toujours en dehors des opérations sociales un fonds de réserve stipulé d'avance, etc. — Toutefois ce droit de restreindre la liberté des sociétés particulières est toujours assujetti à la loi d'une sage mesure qui exige qu'entre la contrainte imposée à la liberté des individus et l'intérêt général qu'il s'agit de sauvegarder, il y ait une proportion d'équivalence morale ou compensation réciproque.

Corollaire. Le pouvoir politique n'a donc pas le droit de détruire les sociétés particulières, ni d'interdire leur formation, à moins que leur opposition au bien de la société générale ne soit établie avec certitude. — Il ne peut non plus les empêcher de jouir de tous les avantages que comporte la nature de l'association, ni gêner leur liberté d'action, si ce n'est dans les limites de la règle établie ci-dessus. Pour imposer des entraves spéciales à une association particulière, il faut que la nécessité de ces entraves soit rigoureusement démontrée.

Faute de respecter cette condition, le pouvoir sort de sa fonction légitime, commet une injustice et fait dévier la société politique de sa fin propre, qui est de faciliter aux citoyens et non d'entraver l'exercice de leurs droits.

V. Sociétés secrètes.

Protéger et seconder les associations inoffensives, prohiber celles qui seraient essentiellement nuisibles, imposer au libre fonctionnement de toutes les conditions et mesures que réclame l'intérêt public, tels sont les devoirs, les droits de l'autorité politique vis à vis des associations particulières.

Ici se présente le problème des sociétés secrètes. De quels

droits est armé contre elles le pouvoir public? Peut-il les interdire? Lui reconnaître ce droit, n'est-ce pas lui mettre en mains une arme à deux tranchants qui menacerait bien des sociétés qu'il aurait d'ailleurs l'obligation de favoriser et de soutenir, des sociétés qui sont une précieuse ressource pour l'État?

Pour arriver à la solution du problème, commençons par préciser les notions. Qu'est-ce qu'une société secrète? Est-ce celle dont l'existence est latente? A ce compte, la plupart des sociétés réellement secrètes, appelées par tous de ce nom et à bon droit, devraient être éliminées de cette classe d'associations; par contre, la plupart des sociétés particulières débutent par une existence qui n'est guère connue en dehors du cercle de leurs membres: faudra-t-il les ranger toutes parmi les sociétés secrètes? Quel devoir d'ailleurs ou quelle raison de publier à tous les vents du ciel la naissance d'une agrégation d'hommes qui n'intéresse que le petit noyau de ceux qui la composent? Ce qui fait la société secrète, ce n'est donc pas le mystère de son existence, mais bien le mystère de son but et de ses moyens. On peut la définir: l'association qui s'engage à poursuivre une fin secrète par des moyens également secrets.

Proposition. L'autorité politique a, en vertu de sa fonction spécifique, le droit d'interdire les sociétés secrètes.

En effet, sans parler des associations qui prennent pour objectif l'attentat contre la société civile, contre son existence, sa tranquillité ou son autorité, les sociétés secrètes sont, par leur nature même, un danger pour la société civile.

Le mystère dans lequel elles enferment leur but et leurs moyens les soustrait à toute direction vers le bien général; les membres qui les composent sont tellement décidés à poursuivre leur but, à employer leurs moyens, qu'ils sont prêts à sacrifier le bien général à la réalisation de cette détermination. C'est la crainte de se voir contrariés dans cette entreprise qui explique seule les ténèbres dans lesquelles ils s'enveloppent. Or le droit d'écarter tout ce qui constitue un danger pour la société confiée à sa garde découle immédiatement pour l'autorité du devoir de garantir la sûreté de cette société contre les ennemis du dedans ou du dehors. De plus l'autorité ayant dans ses attributions le soin de veiller à la liberté et à l'efficacité de la tendance sociale vers le but de la société, il faut qu'elle puisse prendre connaissance de tout ce qui intéresse ce travail social. A ce titre la fin poursuivie et les moyens adoptés par les associations particulières ne peuvent pas se soustraire complètement à son regard.

On le voit donc, dépouiller l'autorité du pouvoir d'interdire les sociétés qui font un mystère absolu de leur fin et de leurs moyens, c'est lui enlever une de ses plus précieuses ressources pour l'accomplissement de sa difficile mission.

Objections. A. Mais, dira-t-on, ne suffit-il pas à l'autorité qu'elle frappe les associations quand elles auront effectivement porté préjudice au bien commun? Qu'est-il besoin d'un droit à ces mesures préventives toujours odieuses?

Réponse: Les mesures préventives doivent cesser d'être odieuses, lorsqu'elles sont renfermées dans les bornes de ce que réclame le bien général. Le droit de punir est d'ailleurs impuissant à défendre la société: a) il vient trop tard lorsque

le crime une fois commis laisse après lui un effet irréparable;
b) quand le crime est l'œuvre des sociétés secrètes, le droit de punir n'atteint pas ceux qu'il faudrait surtout frapper: il atteint les instruments, rarement les véritables auteurs;
c) en n'empêchant pas les préparatifs du crime, il laisse les associations coupables s'assurer par leurs combinaisons ténébreuses un succès presqu'infaillible. – Ces partisans exclusifs du seul droit de répression perdent de vue que l'intérêt de la société est moins de se venger que de se préserver.

B. L'autorité politique n'a pas le droit de proscrire ce qui n'est pas un mal: or une société est-elle coupable par le seul fait qu'elle garde le secret sur sa fin et sur ses moyens? L'une et les autres peuvent être parfaitement inoffensifs.

Réponse: Il ne faut pas comprendre le droit de prohiber avec celui de punir. Ce dernier ne regarde que le fait coupable, mais l'autre s'étend à tout ce qui est de sa nature un danger, à tout ce qui empêche l'autorité de s'acquitter convenablement de la mission dont elle est investie dans la société.

C. Ce droit de prohibition s'étendra donc à titre identique, aux sociétés dont l'existence seule est clandestine: elles aussi se dérobent à la surveillance et à la direction de l'autorité politique.

Réponse: L'association même clandestine en vue d'un but et de moyens avoués ou dont l'innocuité est notoire ne constitue un danger pour personne. L'autorité n'a par conséquent le droit de proscrire l'existence, même latente, d'une société qu'en raison du but et des moyens qui seraient ou enveloppés de mystères ou évidemment nuisibles. Il suit de

là que les membres d'une association utile ou inoffensive, mais injustement proscrite, ne manquent à aucun devoir de l'homme ou du citoyen en essayant de se soustraire par une existence clandestine à la persécution d'un pouvoir tyrannique.

D. Le christianisme existait dans les premiers siècles à l'état de société secrète: témoin entre autres la lex arcani ou loi du secret. Les Césars avaient-ils donc le droit de le proscrire?

Réponse: Le christianisme fut si peu une société secrète, qu'il se prêcha dès le premier jour sur les places publiques de Jérusalem, devant des milliers d'auditeurs, peu après, devant les tribunaux des proconsuls, en plein aréopage, dans les assemblées de la capitale du monde. Aussi Notre Seigneur avait recommandé de prêcher sa doctrine "sur les toits" et à toutes les nations.

Quand la persécution le réduisit à tenir ses réunions cachées, cela n'empêcha point ses écrivains de produire l'exposé de sa doctrine dans les apologies lues devant l'empereur et en plein sénat de Rome. De tout temps ses confesseurs et ses martyrs le proclamèrent hautement dans les prétoires et les amphithéâtres.

Quant à la lex arcani, elle ordonnait de graduer pour les néophytes l'exposition détaillée de certains dogmes et d'approprier leur enseignement au développement progressif des esprits qui devaient les saisir et en profiter.

Second point de vue: la révélation

La Sainte Eglise a toujours reconnu dans son langage

et dans sa conduite la liberté naturelle de l'homme de former des associations inoffensives, avec le droit de jouir de tous les avantages que comporte la nature des associations.

Elle s'est aussi constamment élevée par la voix de ses pontifes contre les sociétés secrètes. Léon XII nommément, Grégoire XVI, Pie IX, Léon XIII les ont frappées de condamnations réitérées et de censures ecclésiastiques.

§ 3. Le libéralisme

Premier point de vue.

Le libéralisme devant la raison.

Pour arriver à la vraie connaissance du libéralisme, il importe d'étudier à part la doctrine et le parti. La raison en est que celui-ci n'est pas l'expression de celle-là. Règle générale: le parti qui se réclame d'une doctrine est la mise en œuvre, la traduction vivante et pratique de cette doctrine. La suite de cette étude fera voir qu'il n'en est pas ainsi dans le sujet qui nous occupe. C'est faute d'avoir suffisamment remarqué cette anomalie, faute de discernement entre la doctrine et le parti, qu'il règne à l'égard du libéralisme si peu d'accord dans les idées et le langage, si peu de suite et de constance dans les jugements et les appréciations.

Commençons par le parti libéral dont la nature est moins déterminée et plus flottante, pour passer ensuite à la doctrine, qui présente un caractère plus nettement arrêté.

A. Le parti libéral

I. Nature.

Le parti libéral offre, dès l'abord, à l'observateur le curieux phénomène d'une singulière variabilité. Généralement les partis présentent une physionomie constante et reconnaissable à première vue. Qu'on prenne le parti socialiste ou communiste, les partis légitimiste, orléaniste, conservateur, républicain, démocrate, ou tout autre parti, toujours, sous la variété des nuances qui peuvent s'y rencontrer, on découvre l'élément fondamental qui reste constamment le même. Dans le parti libéral, peut-être en lui seul, rien de pareil: point de fond commun et permanent. – Qu'on l'envisage aux différentes époques de son existence et dans les différents pays où il se révèle, on lui trouvera des caractères non-seulement différents mais radicalement opposés et contradictoires.

Le parlementarisme et la haine du catholicisme semblent en apparence être des caractères assez communs aux diverses nuances du libéralisme: toutefois à certains moments et dans certains pays le parti s'accommode fort

bien de la dictature et du despotisme: témoin l'empire "laïque et libéral" de Napoléon III, item l'autocratie "libérale" du Czar. Chose digne de remarque: le nom de libéral dans le sens politique remonte avec certitude au temps du premier consul en France; il était alors constamment sur les lèvres des hommes de ce gouvernement passablement absolu. Ce qui leur valut la spirituelle remarque que libéral devait être sans doute un diminutif de libre. D'autre part bien des adhérents de ce parti – et ils étaient jadis fort nombreux – se révoltent à l'idée d'être les ennemis de l'Eglise. Qu'on le prenne tel qu'il se produit en France, en Angleterre, en Belgique, en Allemagne, en Italie, qu'on l'examine dans son présent et dans son passé, sous ses dénominations les plus usitées de libéralisme doctrinaire, ou radical, modéré ou progressiste, et l'on sera surpris de n'y point découvrir un seul élément fondamental, qui puisse être regardé comme le caractère spécifique du parti libéral, dont les différentes nuances ne présenteraient que des modifications accidentelles.

Aussi les principes les plus opposés et les plus inconciliables sont-ils revendiqués comme les bases mêmes et l'essence du libéralisme.

Les uns veulent "la liberté en tout et pour tous". Pour les autres "La liberté accordée aux catholiques est une duperie?" – "L'Eglise libre dans l'Etat libre." – "Le catholicisme, voilà l'ennemi" – "Le libéralisme est la libre pensée ou il n'est rien" – Autant d'apophtegmes adoptés comme l'expression de la nature et des aspirations du parti libéral.

Donc point de fond réellement commun. Toutefois ces

variétés ont toutes un trait commun, mais un trait tout à fait extérieur : elles ont une enseigne commune, l'enseigne de la liberté. Toutes se targuent d'être le parti de la liberté, lors même que sous cette enseigne s'abrite tout l'opposé de la liberté.

II. Phases.

Toutes les variétés sous lesquelles apparaît le parti libéral peuvent se ramener à cinq phases principales, qui sont autant de physionomies différentes du libéralisme considéré comme parti : on dirait plus rigoureusement : autant de partis.

1° Phase de la tolérance. L'objet de son culte, c'est la tolérance de l'erreur théorique et de l'erreur pratique, dans l'ordre religieux, moral et social. Elle se dévoue à la propagande de cette tolérance ; elle en fait pour la vérité un point d'honneur, une question de dignité, de convenance ; elle y trouve une utilité pour la société et pour la vérité elle-même : le contraste de l'erreur met la vérité mieux en relief et l'affermit davantage. — Ce fut la phase dominante du libéralisme en France sous la Restauration.

2° Phase du droit. Elle se fait le champion du droit de l'erreur à exister et à être tolérée. Elle revendique pour l'homme le droit à l'erreur, qu'elle prétend appuyer sur la liberté de penser et d'écrire.

3° Phase de l'indifférence. Pour elle l'erreur et la vérité sont sur le même pied : l'une n'a pas plus de droits que

l'autre. Son fondement naturel est le scepticisme dans l'ordre moral, religieux, social.

4°. Phase du privilège. La vérité catholique est tolérée; mais les prédilections, les faveurs, les préférences pratiques sont pour l'erreur opposée, soit pour l'erreur protestante, soit même pour la libre-pensée et la morale indépendante.

5°. Phase du despotisme. Elle est caractérisée par la tyrannie de l'erreur opprimant et proscrivant la vérité: — Histoire contemporaine: France, Allemagne, etc.

Remarque. Lorsqu'on compare entre elles ces diverses phases sous lesquelles apparaît le parti libéral, on est frappé de la distance qui sépare la première de la cinquième. L'une admet le règne légitime de la vérité, et ne pèche que par un engouement déraisonnable pour la liberté de l'erreur. L'autre, ne reconnaissant aucun droit à la vérité, établit sur les ruines de son empire méconnu le despotisme exclusif de l'erreur. Entre ces extrêmes il y a un abîme. — Et cependant il existe un rapport entre ces différentes phases: l'une est un pas en avant sur l'autre, et chacune conduit à la suivante, en vertu d'une loi psychologique dont la réalité est attestée tant par le témoignage de la conscience individuelle que par le témoignage général de l'histoire. Cette loi peut se formuler en ces termes: "Quand on engage sa conduite dans une fausse voie, on tend spontanément à élargir sans cesse cette voie, et on va de l'avant jusqu'aux dernières limites de l'erreur."

Applicable aux individus, cette loi se vérifie surtout dans les sociétés avec une prodigieuse généralité. Voir l'histoire de toutes les erreurs et de tous les partis. Ainsi de l'engouement excessif pour la liberté de l'erreur à titre de tolérance (1re phase),

il n'y a qu'un pas à faire pour revendiquer cette liberté comme un droit (2e phase); de là à l'égalité de droits avec la vérité (3e phase), le chemin est glissant. Cette égalité une fois admise, on se heurte inévitablement aux réclamations de la vérité qui ne se résigne pas à se voir ainsi méconnue. Dès lors, pour se débarrasser de ces revendications importunes et garantir à l'erreur son droit usurpé, rien ne paraît bientôt plus efficace que lui assurer une situation privilégiée et de réduire la vérité à la condition d'une rivale tolérée; ainsi l'on passe à la 4e phase. – Ici le droit de la vérité n'est plus tenu que pour une concession gracieuse et précaire: singulier renversement des rôles, contre lequel protestent et la nature même de la vérité, et les convictions des intelligences droites. Aussi, arrivé à ce point, le parti libéral ne parvient guère à se maintenir et à se donner foi en lui-même qu'en glissant promptement dans la 5e phase, qui est le règne tyrannique de l'erreur.

Ainsi il est vrai de dire que le libéralisme, comme parti politique, est dans un perpétuel devenir, jusqu'à ce qu'il ait réalisé son plein épanouissement, qui n'est autre chose que la persécution systématique de la vérité et de la religion par l'erreur triomphante.

A l'observation historique le libéralisme présente à la même époque une physionomie différente de pays en pays. Le plus souvent il apparaît, dans une même contrée, sous plusieurs phases simultanément, voire même sous toutes à la fois. Mais à mesure que le temps marche, on voit les phases plus accentuées devenir de plus en plus dominantes, jusqu'à ce que le parti aboutisse à son terme final caractérisé par la dernière des cinq phases.

Il y a cinquante ans, les partisans des deux dernières phases étaient peu nombreux en Belgique et peu influents: de nos jours ils minent tout le parti.

III. Parti catholique-libéral.

Y a-t-il un parti catholique libéral? après ce que nous venons de constater des tendances du libéralisme comme parti, on peut se poser sérieusement cette question. Toutefois la réponse ne saurait être douteuse. Lorsqu'on voit des hommes de grande intelligence, d'une vie édifiante et d'une solide piété se flatter d'être des catholiques fervents, l'être en réalité, prétendre néanmoins vivre et mourir libéraux impénitents, se lier entre eux pour se soutenir mutuellement dans cette conduite et pour la faire prévaloir dans les sphères politiques on est forcé de reconnaître qu'il peut exister, qu'il existe réellement un parti catholique-libéral. C'est le parti de ceux qui, tout en professant hautement la foi catholique et le dévouement à la Sainte Eglise, se rangent sous l'enseigne libérale, et se targuent d'être en théorie et en pratique les champions quand même de la liberté. Il va sans dire qu'un catholique n'appartiendra jamais aux phases qui acceptent le privilège ou le despotisme de l'erreur. Mais il n'est pas impossible qu'un catholique se prenne d'un zèle outré pour la liberté de l'erreur, qu'il en vienne même à regarder cette liberté comme un droit. Il y aura ainsi des catholiques rentrant dans une des premières phases du parti libéral. Il suffit d'entendre parler et de voir agir certains catholiques pour être contraint de les ranger dans cette catégorie.

IV. Caractère saillant

Un parti est généralement appuyé sur un principe qui est l'expression de sa raison d'être, l'énoncé du but qu'il poursuit, l'âme de toute son action. — Parti légitimiste....; parti socialiste....; parti fédéraliste....; parti républicain....; parti conservateur....; etc. etc.

Le parti libéral fait exception: il est peut être le seul. Son caractère saillant est l'absence de principe. Comment en serait-il autrement? Se présentant non seulement sous des nuances différentes, mais sous des phases radicalement opposées, impossible qu'il se réclame d'un principe qui lui soit propre, et autour duquel viennent se ranger ses diverses fractions. Le principe d'un parti est une vérité réelle ou prétendue, admise par tous les membres et dont le triomphe forme l'objectif de leurs efforts et de leur dévouement. Le principe commun suppose donc essentiellement des éléments positifs qui se retrouvent dans les prétentions des divers groupes dont le parti se compose. Or nous avons vu que dans le parti libéral il y a défaut absolu d'éléments positifs qui soient communs à toutes les phases du parti.

Mais, dira-t-on, l'Indépendance du pouvoir civil ou la Liberté de l'erreur, ne sont-ce point là des formules dont l'une ou l'autre pourrait être prise pour le principe du parti libéral?

Réponse. Quant à la première de ces deux formules, remarquons que le parti conservateur, le parti catholique, tout ce qui apprécie sainement les choses sociales reconnaît la légitime indépendance du pouvoir civil dans la sphère qui

est la sienne. Il n'y a donc point là les éléments d'un principe libéral, le palladium sous lequel viendraient se grouper et se reconnaître les diverses variétés du parti.

La Liberté de l'erreur ne suffit pas par elle-même pour constituer un principe : elle peut être admise en qualité de simple fait nécessaire, et sanctionnée comme telle, dans le but d'éviter de plus grands maux, sans devenir par là même une règle générale. Pour être un principe il faut que cette liberté se présente appuyée sur son titre et que ce titre ait un caractère de généralité et de fixité capable de donner à la liberté qu'il soutient une autre existence que celle d'un pis aller. — Nature de tout principe. — Or, il suffit de jeter un coup d'oeil sur les cinq phases du parti libéral pour constater le désaccord qui règne entre elles au sujet du titre sur lequel elles prétendent asseoir la liberté de l'erreur.

Absence complète de principe fondamental ! Il jugeait donc parfaitement le parti libéral, ce souverain qui l'appelait "un banc de sable" sur lequel on ne peut rien établir de solide.

V. Influence sociale.

L'action du parti libéral sur la société où il se développe est extrêmement remarquable. L'habitude de revendiquer et d'entendre revendiquer sans cesse pour l'erreur la liberté d'allure amoindrit graduellement la répulsion que l'erreur inspire aux intelligences droites. On s'apprivoise ou se familiarise petit à petit avec elle ; on se surprend à hésiter dans ses convictions ; le doute vient à poindre ; peu s'en faut

qu'on ne trouve que <u>toutes les opinions sont dignes de respect.</u>

Ainsi s'explique chez les hommes inféodés à ce parti la grande facilité à se laisser glisser d'une phase dans une autre; ainsi encore la merveilleuse souplesse des tenants d'une phase à fraterniser avec des phases tout à fait opposées, à se laisser dominer par elles, conduire à des résultats ou inconnus ou en contradiction flagrante avec ceux que l'on veut et défend soi-même. Aussi n'est-ce pas sans raison qu'un observateur appelait le parti libéral un "parti de dupeurs et de dupes."

Quant aux hommes qui, sans appartenir au parti libéral, hantent beaucoup ceux du parti et qui n'ont pas pour objectif de le combattre, ils subissent par contre-coup, une influence analogue. On remarque d'ordinaire chez eux un certain relâchement des principes qui les prédispose au système de laisser faire et du laisser passer. Ils blâment aisément le parti, et critiquent ses œuvres; mais ensuite finissent par s'y résigner, accepter les faits accomplis et s'accommoder de leurs résultats.

Ebranlement des convictions et relâchement des caractères: tel est le premier effet du parti libéral sur la société qui le nourrit dans son sein. Ceux-là seuls échappent à cette action énervante, qui s'observent et gardent vis-à-vis du libéralisme une attitude militante.

Parviennent-ils à la tête de la Société, les hommes de ce parti donnent naturellement carrière à leur engouement pour la liberté de l'erreur. Aussi, communisme, socialisme, anarchisme, materialisme, athéisme, et tous les

systèmes subversifs se précipitent par les portes ouvertes, fondent sur la société, exploitant la cupidité et les passions malsaines, semant la désunion, la division et l'animosité: ouvrier contre patrons, prolétaires contre bourgeois, pauvres contre riches, sujets contre représentants de l'autorité.

Ajoutons à ces éléments de désaffections des citoyens les uns pour les autres, l'exclusivisme que les gouvernements libéraux pratiquent, en dépit de leur enseigne, contre tous ceux qui ne suivent pas leur parti.

Rappelons-nous aussi que la pratique du libéralisme aboutit inévitablement à l'absorption de toutes les nuances par les tenants de la phase cinquième, et à l'oppression de la vérité religieuse et morale sous la domination tyrannique de l'erreur.

Conclusion. On ne peut le méconnaître: l'influence du parti libéral sur la société soumise à son action, est celle d'un énergique dissolvant de la vie sociale, attaquant dans leur racine et désorganisant tous les liens qui doivent la maintenir et la rendre désirable.

VI. Devoir.

Comme le nom l'indique, tout ce qui se présente ici à notre examen appartient à l'ordre pratique. Les diverses questions peuvent se résumer à quatre chefs principaux:

A. Enrôlements;

B. Elections;

C. Votes;

D. Relations journalières.

A. Enrôlements. Peut-on en sûreté de conscience s'enrôler sous la bannière libérale?

Impossible de n'être point frappé de l'accueil si varié qui est fait à cette question. La protestation indiquée, le doute, l'affirmation catégorique, la négation absolue, les distinctions multiples: autant de réponses qu'elle rencontre.

Les causes d'attitudes si diverses doivent être cherchées dans les notions confuses, les faits et données de l'expérience, les déclarations de l'Eglise. Il en est à qui c'est assez d'entendre proposer la question, pour se sentir indignés, révoltés: comme si elle ne pouvait être que le fait d'une intolérance odieuse supposant la mauvaise foi à tout ce qui porte le nom de libéral. Pour d'autres, elle présente des difficultés inextricables: ils ne peuvent concilier la conduite d'hommes loyaux et intelligents, avec les condamnations de l'autorité (ecclésiastique).

Aux yeux d'un certain nombre la question se résout par les faits: l'exemple illustre d'éminents et vertueux personnages ne laisse à leurs yeux aucun doute qu'on ne puisse être du parti libéral et se trouver néanmoins parfaitement en règle avec les prescriptions de la conscience. — A bon nombre la solution se présente avec une égale certitude, mais en sens opposé. L'Eglise a parlé: elle condamne le libéralisme, donc impossible d'être libéral sans se rendre coupable devant le tribunal de la conscience. — Il s'en trouve enfin, et beaucoup, qui recourent à des distinctions. Ils pensent que la conscience peut fort bien s'accommoder de certaines phases ou types de libéralisme, mais qu'elle doit absolu-

ment réprouver les autres. Les phases tolérées sont pour les uns la première seule, pour d'autres les deux ou les trois premières. Tout ce qui tient sérieusement compte de la loi morale s'accorde à condamner les deux dernières.

Pour nous faire une conviction raisonnée et bien assise commençons par nous rappeler notre point de vue actuel. Nous faisons pour le moment abstraction des décisions de la Sainte Eglise: elles feront l'objet d'un examen ultérieur. Ici nous n'envisageons la question qu'à la seule lumière de la raison naturelle: L'adhésion au parti libéral est-elle compatibe avec les exigences indéclinables de la loi naturelle?

Deux remarques préliminaires doivent projeter une vive lumière sur toute la question, et en faciliter la solution: a) Tout parti forme un tout, ayant son unité, si pas toujours son unité logique, au moins son unité pratique: toutes les fractions du parti travaillent de concert, poussent au même char, tendent au même résultat (1) – En vertu de la loi psychologique énoncée plus haut (voir II. Phase) le parti libéral dans son évolution successive, aboutit immanquablement à l'absorption de toutes ses nuances, par celle de la cinquième phase, et à la domination despotique de l'erreur.

Rappelons-nous aussi ce qui a été établi touchant l'influence du parti libéral dans la société politique.

---

(1) Cette observation se vérifie d'une manière éclatante dans le parti libéral.

A la lumière de ces trois considérations la question proposée se ramène à ces termes, qui la précisent: Un homme peut-il, sans forfaire au devoir du chrétien et aux obligations du citoyen, s'engager dans un parti qui aboutit infailliblement à la proscription de la vérité religieuse sous le despotisme de l'erreur, et à la dissolution de la vie sociale?

Poser ainsi la question dans toute sa netteté, c'est la résoudre.

Est-ce à dire que le libéralisme ne compte dans ses rangs que de mauvais citoyens et des chrétiens prévaricateurs? Une distinction est ici nécessaire. Il est évident qu'au dernier type, celui des persécuteurs ne peuvent appartenir que des hommes qui sont à la fois ennemis de leur patrie et félons envers Dieu; puisque proscrivant la vérité religieuse ils veulent ravir à la société politique le premier de ses biens, le bien moral, dont la principale partie et l'appui de toutes les autres est le bien religieux. — A côté de ce type, et presque sur la même ligne, on peut placer le quatrième, qui fait une position privilégiée à l'erreur, et lui donne le pas sur la vérité. Quant aux autres types, sans doute quiconque appréciant sainement la portée de sa conduite, s'inféoderait à quelqu'une de ces formes du libéralisme se rendrait gravement coupable envers Dieu et envers la patrie: il outragerait l'un et contribuerait au malheur de l'autre. — Toutefois, il faut le reconnaître, il peut y avoir en ce point des égarements qui n'excluent pas la bonne foi. La raison en est simple: partout où la vérité ne frappe pas l'esprit par une évidence tellement saisissante qu'elle apporte d'emblée l'assentiment de l'intelligence il est possible qu'un homme se laisse séduire.

par l'erreur et la suive, sans qu'il faille pour cela lui supposer une volonté pervertie ou criminelle. La faiblesse de la raison humaine, la difficulté qu'on a parfois de distinguer le vrai du faux, l'action des influences que l'on subit souvent, sans en avoir toujours conscience, suffisent pour rendre compte de ces écarts.

Dans le fait du libéralisme ces aberrations de la bonne foi deviennent plus rares et plus difficiles à expliquer, à mesure que les nuances modérées sont plus absorbées par l'action dominante des deux dernières phases, et plus entraînées dans leur orbite: En France et en Belgique, au point où les choses en sont arrivées de nos jours, on peut à la vérité admettre qu'il se rencontre encore, dans le parti libéral, un certain nombre de naïfs, qui ne voient pas où on les mène, et peuvent être en règle avec la conscience et le devoir: mais il est nécessaire de leur supposer une singulière dose.... disons <u>de bonhomie</u>.

Par contre, lorsque les deux dernières phases du libéralisme n'apparaissent pas dans un pays, ou que leur influence est annullée dans le parti par la prédominance de l'élément modéré, on conçoit plus aisément, sans que la raison puisse le justifier, on conçoit que des esprits sincères se laissent captiver par une apparence de générosité ou un semblant d'utilité, et prennent rang sous l'enseigne de "la liberté en tout et pour tous", pour l'erreur, comme pour la vérité, pour le mal comme pour le bien. C'est ce qui explique l'attitude prise pendant longtemps, en Angleterre, en Belgique et ailleurs par bien des hommes dévoués à la religion et amis de leur patrie.

B. Elections. Dans les élections pour les fonctions législatives, peut-on porter son choix sur les hommes du parti libéral ?

Un parti dont le développement progressif doit aboutir définitivement à la persécution religieuse et à la désorganisation sociale, un tel parti est un fléau pour la société. Ce qui est de nature à lui donner plus de consistance, à augmenter son influence et à favoriser son expansion, est donc un malheur public.

Nous connaissons l'inévitable aboutissement du parti libéral. (II et V).

Ces remarques faites, la question se résout d'elle-même. Il est palpable, en effet, que confier à un parti des fonctions sociales, c'est lui apporter un appoint de grande importance : c'est lui mettre en main un puissant instrument d'influence, des moyens d'accroître sa force et de s'étendre. — Concluons.

Toutefois il peut se rencontrer des circonstances où la conscience permettrait et même prescrirait de favoriser une candidature libérale. Tel serait, par exemple, le cas où une élection devrait se décider entre deux compétiteurs appartenant à des types divers du parti libéral, sans espoir de faire aboutir le scrutin en faveur d'un candidat représentant des idées plus saines. Cette situation donnée, ce peut être un devoir de concourir à l'élection du candidat appartenant à une des premières phases libérales, pour évincer celui des phases persécutrices. C'est se résoudre à subir un mal pour échapper à une plus grande calamité.

De même, dans un pays établi, par ses traditions ou

par ses lois, sous un régime de persécution pour la vérité, c'est un devoir de porter aux fonctions publiques des hommes disposés à améliorer cet état des choses. Le seul moyen d'y arriver sera souvent d'arrêter son choix sur des hommes qui sans être prêts à reconnaître les légitimes droits de la vérité, consentiraient cependant à lui accorder la même liberté qu'à l'erreur. Il est évident qu'alors la conscience approuvera l'emploi de ce moyen.

Hors ce cas de pis aller, où il s'agit de préserver la religion et la société de plus grands malheurs choisir pour les fonctions législatives des hommes du parti libéral est un acte incompatible avec le devoir du chrétien et du bon citoyen.

Et l'abstention, est-elle justifiée devant la conscience?

L'homme peut faillir par action et par omission. Si l'on méconnait ce qu'on doit à la religion et à la patrie, en contribuant, par un choix funeste, à les livrer à la merci d'hommes qui sont le fléau de l'une et de l'autre, on peut également se rendre coupable en refusant de prendre part aux opérations électorales, qui décident de ces grands intérêts de l'humanité. Non seulement l'issue d'une élection peut dépendre de quelques voix, ce que chacun sait; mais on a vu une seule abstention avoir les conséquences les plus désastreuses. La malheureuse loi de 1879, qui établit l'enseignement neutre en Belgique, n'a été votée que grâce à un seul député, et celui-ci n'avait dû son élection qu'à l'abstention d'un seul électeur.

Chose digne de remarque: lors même que l'abstention n'est pas de nature à compromettre une élection elle peut encore avoir pour effet de jeter le découragement dans le parti

de l'ordre et de la bonne direction politique : elle contribuera ainsi à affermir et prolonger la domination libérale. Il va sans dire que la conscience ne saurait approuver pareille attitude abstentionniste.

Quand il est parfaitement évident que l'abstention ne peut avoir aucune influence sur l'élection, et qu'en outre elle ne produira aucun effet fâcheux pour le parti, la conscience ne fait pas aux simples particuliers un devoir d'une intervention électorale qui n'a plus de raison d'être. Il en est surtout ainsi, lorsque l'abstention générale est chez un parti une manœuvre stratégique habilement calculée.

Le cas peut se présenter où la participation aux élections législatives implique ou entraîne après elle l'acceptation d'un ordre de choses que la conscience défend de reconnaître. Il est manifeste qu'alors l'abstention n'est plus seulement licite : elle devient un devoir. — Elections législatives dans les Etats de l'Eglise, sous la domination piémontaise.

C. Votes. Dans la votation des mesures législatives ou administratives l'homme politique peut-il appuyer celles proposées par le parti libéral ?

Il n'est évidemment pas question ici de ce qui ne serait à proprement parler que des mesures de parti, portant le cachet du parti, et prises en vue de favoriser le parti. Ce que nous avons établi sur le caractère du parti libéral, sur son influence religieuse et sociale, prouve assez clairement que le chrétien et le bon citoyen ne peuvent donner leur appui à de pareilles mesures.

Mais tout ce qui émane de ce parti, doit-il être, pour le seul fait de cette origine, répudié et combattu ? Ce que les organes libéraux se plaisent à proclamer comme un principe de con-

duite politique, que l'homme investi d'un mandat public doit en tout voter avec son parti, en faveur de son parti, et contre la partie adverse, est-ce une règle qu'approuvent la raison et le bon sens?

Deux principes fondamentaux, deux incontestables vérités suffisent pour résoudre la question soumise à notre examen, et tracent la ligne de conduite à suivre dans les cas qui peuvent se présenter. Première vérité: Le devoir de tout homme appelé à prendre part au gouvernement de son pays, est de n'avoir en vue, dans l'accomplissement de son mandat, que le bien de la patrie. Deuxième vérité: Le parti libéral est un fléau pour la patrie. D'où il suit que lorsque une mesure est réclamée, par un besoin social, le seul fait qu'elle soit proposée par les tenants du parti libéral n'est pas un motif de la repousser.

Dans les autres cas qui peuvent se présenter la règle pratique est également fournie par les deux vérités que nous venons de rappeler.

D. Relations journalières. Quelle doit être à l'égard du parti libéral l'attitude du chrétien et du citoyen dans les relations journalières?

Après ce que nous avons établi des inévitables tendances de ce parti (II) et de son influence (V), on ne peut sérieusement contester qu'il ne soit une calamité sociale, tant pour l'Eglise que pour la patrie. Dès lors le devoir est tout indiqué.

Quiconque veut conserver en sûreté sa fidélité de chrétien et sa loyauté de citoyen, doit se tenir en garde contre la contagion de l'esprit libéral. Les âmes honnêtes sont aisément exposées à se laisser captiver par les apparences spécieuses de l'enseigne libérale: être le champion de la liberté! Quoi de plus digne de tenter une belle âme! Comment ne pas sympathiser avec cette

belle devise : La liberté ! De là le danger de la séduction.

Aussi le seul moyen de se soustraire à la fascination et à l'énervement qui en est la conséquence, c'est de se raidir contre toute transaction ou compromis avec les idées libérales. Porter toujours haut et fier le drapeau des vrais principes, fixer sur eux son regard chaque fois que l'on entend prôner devant soi, les erreurs ou les procédés du libéralisme : telle est la ligne de conduite que dictent à la fois la dignité et la prudence.

En outre, le dévouement à la religion et l'amour de la patrie portent en eux le germe d'un autre devoir : le zèle pour soustraire l'une et l'autre au danger du fléau libéral. Combattre par la parole et par l'influence les idées et l'action du parti, dessiller les yeux à ceux qui se sont déjà laissés gagner, prémunir et éclairer ceux qui seraient exposés à la séduction, répandre et vulgariser, avec les saines notions de l'ordre moral et social, la vraie connaissance du libéralisme, dévoiler ses inévitables tendances, rendre palpables ses funestes effets, c'est faire acte de chrétien fidèle et de loyal citoyen, c'est reconnaître pratiquement la fraternité qui unit entre eux les disciples de la même véritable Eglise, les enfants d'une même patrie. Aussi est-ce le devoir de tous ceux qui, par leurs lumières et leur position, sont en état d'arrêter, d'affaiblir ou de neutraliser la marche du parti libéral.

B. De doctrina Liberalismi.

Nomen liberalismi, secundum etymologiam, idem sonat ac systema favens libertati; secundum usum vero, liberalismus definiri potest: Systema favens cultui libertatum modernarum. Potest autem, imo et debet, ut jam dictum est (p. 753), in hoc systemate distingui doctrina et factio. Hic seorsim examinatur ipsa doctrina liberalismi; haec porro secundum quatuor formas proponi potest, quae sunt quasi totidem gradus favendi cultui libertatum.

Expositio. Prima forma tenet libertates modernas esse jura hominis in societate civili viventis naturalia; quae sententia ut intelligatur, notandum est jura socialia hominis ad duas classes referri posse. Alia videlicet oriunda sunt ex ipsa essentia societatis civilis in qua vivit homo; alia ex accidentibus quibusdam statum illum socialem afficientibus, quae accidentia, cum in aliis societatibus alia esse possint, jura ex iis oriunda et ipsa varia esse reperiuntur. Jamvero jura ad priorem classem spectantia vocantur jura civis, seu hominis in societate viventis, naturalia, quia scilicet proxime fluunt ex juribus naturae humanae innatis, et sunt eorumdem effectus, posito statu sociali, essentialiter consequentes. Hujusmodi v. g. est jus singulorum civium fruendi emolumentis vitae socialis, mediis scilicet perfecte exercendi jura a civili societate procuratis. — Jura vero quae ad alteram classem spectant vocari possunt jura socialia non naturalia, sed vel adventitia, vel secundaria accidentalia vel contingentia. Hujusmodi exempla tradunt nimis

[illegible]

illa jura quae oriuntur ex lege fundamentali alicui societati propria.

Secunda forma. — Tenent alii regimen sociale adornatum secundum quatuor libertates modernas non esse quidem de jure naturali necessarium, sed esse conditionem per se meliorem, utpote quae magis adaptata sit fini societatis politicae procurando, ac proin omni civili societati optandum esse ut secundum tale regimen instituatur et administretur.

Tertia forma. Regimen societatis civilis secundum libertates modernas non est quidem per se omni societati civili melius quam alia regimina, sed societatibus hodiernis ita magis accommodatum est, ut sit illis bonum aliquod positivum, i. e. non tantum conditio necessaria ad majora mala vitanda, sed conditio ita per se accomodatior ad finem socialem procurandum, ut etiamsi possint secundum aliud regiminis systema dirigi, talis ordinatio non sit societatibus hodiernis optanda.

Quarta forma. Licet politicae societati etiam illi quae versatur in conditione societatum hodiernarum communi, non sit melius per se, neque bonum positivum, administrari secundum systema libertatum modernarum, tamen hujusmodi administratio societatibus hodiernis est adeo inevitabiliter et exclusive conveniens, ut impossibile sit societates nostras reduci ad conditionem in qua secundum aliud systema possint opportune regi. Quapropter nemini est enitendum ut conditiones praesentes societatum immutentur, quo possint regimine libertatum modernarum liberari, quippe qui conatus necessario frustraneus aut nocivus futurus sit.

Examen. — Libertates modernae quibus colendis favet liberalismus, constituuntur: 1° libertate conscientiae accepta pro jure profitendi et propagandi quamcumque religionem et cultum. Imo, secundum multos, pro jure etiam omnem religionem impugnandi et atheismum ipsum propugnandi. Hujusmodi porro libertas conscientiae a nonnullis accipitur etiam pro libertate interna quemcumque cultum, vel etiam atheismum interne profitendi, atque hoc sensu ubi intelligitur liberalismus evidenter est rationalisticus vel atheisticus. De quibus formis quid censendum sit, constat ex doctrina morali de officio religionis, uti et ex examine moralis quae dicitur independens. — Secundum vero plerosque libertas illa conscientiae non accipitur nisi pro jure externe profitendi et propugnandi modum colendi Deum quem quisque sibi adoptandum censuerit. 2° libertate prelii intellecta pro jure typis promulgandi quamcumque sententiam aut doctrinam circa res morales, politicas, sociales et religiosas. — 3° libertate docendi accepta pro jure publice tradendi doctrinas quaslibet circa res ejusdem ordinis moralis, socialis, politici et religiosi. — 4° libertate associationis intellecta pro jure instituendi quascumque societates etiam secretas, quin et ordini morali repugnantes.

Jamvero regimen sociale quo quatuor hujusmodi libertates sanciuntur, obstat quominus auctoritas politica fungi possit parte potissima muneris sui: nimirum defensione civium ab hostibus internis et externis, ac maxime a deceptoribus qui cives in gravissimos errores fini societatis politicae quam maxime perniciosos alliciant incautos, vel etiam pertrahant invitos (Cfr. quae dicta sunt

in examine lib. conscientiae assert. 1, 2, 3, 4 et 9, - lib. preli, assert. 1-4; - lib. docendi, de 4º elemento; - lib. associationis, in expositione judicii ferendi; tandem ubi agitur de jure prohibendi societates secretas. Ergo regimen libertatum modernarum neque est per se societati politicae utilius, nec (idque multo minus) esse potest objectum juris naturalis civium: quippe quod natura sua opponitur tendentiae societatis efficaci in proprium finem.

Ex quo apparet primam et secundam formam liberalismi falsas esse ac per se societati politicae perniciosas.

N.B. Libertates modernas quatuor accipi in hac re secundum sensum illum intemperantem constat tum ex ipsa libertatum illarum promulgatione, qualis ab initio facta est, nempe tempore perturbationis gallicae, tum ex sensu quo proponuntur sive in variis constitutionibus politicis regimen illarum libertatum instituentibus, sive in operibus scriptis, aut in concionibus habitis ad libertates illas commendandas et propagandas, tum demum ex ipso nomine quo insigniuntur, cum vocentur libertates modernae; secundum sensum enim moderatum et ordini rationis non repugnantem libertates hujusmodi non sunt modernae, sed antiquissimae imo et aeternae; atque ut tales ab antiquioribus doctoribus cognitae et assertae.

Ad tertiam formam. - Regimen politicum quo auctoritas prohibetur fungi parte praecipua muneris sui esse positivum bonum alicujus societatis politicae propter conditionem aliquam illi societati inhaerentem, supponit id quidem fieri posse ut alicui societati optabile sit versari in maxima difficultate;

vel etiam in impossibilitate atingendi finem suum. At qui negari utique non potest tales posse existere conditiones in quibus versetur societas aliqua politica, ut ipsi sit impossibile ad finem suum contendere ratione perfecta aut etiam efficaci, sed hujusmodi conditionem vel effectus ex illa conditione consequentes esse meliores aut optabiles, intrinsecam involvit contradictio . Ergo falsa est et societati perniciosa tertia forma liberalismi.

Scholion. Potest revera regimen libertatum modernarum alicui societati esse minus malum, atque inde bonum negativum ob impossibilitatem actualem boni majoris; repugnat tamen hoc esse bonum positivum et ratione sui alicui societati optabile, etiam tantum per accidens.

De quarta forma.– Societatem aliquam in tali versari adjunctorum complexione ut impossibile sit eam prudenter reduci ad conditionem meliorem, in qua videlicet, exuto regimine nocivo et ad tempus forsan necessario, constitui possit et administrari secundum regimen perfectius, seu ad finem socialem procurandum efficacius, supponit id quidem vel non posse homines erroribus intellectus liberari, vel ad amplectendum quod melius esse viderint non posse adduci, vel tandem naturam humanam non esse perfectibilem, aut saltem non ordinari ad progressum – Jam vero primum intrinsece repugnat essentiae entis rationalis; – alterum adeo depravatam supponit esse naturam humanam ut malum ipsum possit propter se eligere libere, imo ita constitutam, ut non repugnet eam ad malum cognitum eligendum necessario determinari, quod evidenter etiam repugnat notioni entis ratione et libertate praediti; – tertium vero in quan-

tum repugnat perfectibilitati naturae humanae, in tantum etiam pugnaret cum ratione entis liberi, quippe quod connaturaliter feratur ad id quod sibi melius esse cognoverit amplectendum potiusquam oppositum; in quantum vero adversaretur tantummodo ordinationi hominis ad progressum, jam ostensum est falsitate laborare, cum hujusmodi ordinationem revera existere probatum sit. p. 42).

N.B. Hanc quartam liberalismi formam hoc nomine merito designari ex eo apparet, quod prohibet quominus adlaborent qui possent societates in tristibus hujusmodi adjunctis constitutas ad meliores conditiones reducere, atque ita favet cultui libertatum modernarum confirmando et in perpetuum conservando (Cf. Encycl. quanta cura, Pii IX, anno 1864 edita).

34. De Commutatione Mercium.

Quaestio de commutatione mercium considerari potest:

1º Quatenus fit intra limites cujusque societatis.
2º Quatenus exercetur inter varias societates.

De prima consideratione sufficit notasse jam ubique practice et etiam theoretice teneri illam commutationem quae fit inter varias partes unius societatis, quantum fieri potest, maxima libertate et immunitate ab oneribus et tributis solvendis esse donandam.

De commutatione autem qua merces unius societatis alteri societati communicantur, major est hisce temporibus disceptatio.

Triplex autem potissimum solet commendari et applicari theoria.

1º Quam vocant theoriam protectionis, quae ab antiquissimis temporibus usque ad ultimos hos annos apud maxime cultas gentes solebat unica vigere.

2º recentioris inductionis, cui nomen inditum "liberae commutationis." (libre échange).

Ab hac examinanda initium faciemus, quae jam nostris diebus plurimos habet patronos, fautores et practicos asseclas in societatibus civili cultura provectioribus.

A. De libera commutione

I. Natura systematis

II. Argumenta

I. Natura systematis. Systema liberae commutationis mercium ad hoc principium practicum reducitur, ut merces quaecumque ex una societate in aliam inducantur, nullo prorsus imposito aut percepto tributo a societate alienas excipiente.

II. Argumenta quibus commendatur sunt potissimum sequentia.

1º Facilius et minori pretio acquiri posse omnes merces hoc regimine quam alio quocumque

2º Hoc eodem regimine stimulari cujusque gentis industriam ut aemulentur alias gentes quae ipsi praecellant in parte quacumque artium, agriculturae, aut cujuslibet industriae.

3º Hoc regimen plurimum conferre ut gens qualibet

quam maxime promoveat illam partem boni publici in qua ipsa excellat

4° Hoc regimine plurimum foveri mutuas gentium variarum relationes, concordiam animosque fraternos.

5° Hinc sic paulatim gressum fieri ad majorem usque in genere humano inducendam unitatem etiam politicam et minuenda pericula bellorum.

B. De Protectione

I. Natura systematis.

II. Argumenta.

I. <u>Natura systematis.</u> Regimen protectionis nomen accipit a fine ad quem ordinatur. Intendit enim protegere industriam propriae gentis a nimia aemulatione vel etiam aggressione industriae alterius gentis. Qui finis ut obtineatur, tanquam medium adhibetur lex ut commutationes mercium inter varias gentes non fiant nisi soluto, a gente importante merces, tributo quod accipitur a societate merces extraneas accipiente; hoc autem tributum vocari solet "portorium."

II. <u>Argumenta.</u> 1° Libertate commutationis mercium minuitur in societate merces alienas accipiente thesaurus pecuniarius, ex qua diminutione pauperior fit societas ita ut neque commodum excipere tandem valeat ex diminutione pretii quo merces ex libera commutatione obtineri possunt.

2° Admisso systemate liberae commutationis, facile obruitur industria [illegible] gentis minus prosperae

in aliqua parte, ob ingentem importationem mercium gentis alienae.

3° Hinc facile negligitur illa pars boni publici in qua gens quaelibet minus excellit quam aliae quibuscum utitur libertate commerciali.

4° Hinc gentes quae minus excellunt obnoxiae fiunt gentibus prosperioribus, ex quo contingere potest ut tempore belli societas aliqua in maximum discrimen deveniat quoad ipsas res plane necessarias vitae et defensioni propriae.

5° Norma secundum quam dirigi debent societates civiles ante omnia tendat necesse est ut singulae societates ita promoveant bonum suum ut sibi plane sufficere possint.

6° Convenit ut onera vectigalium quam minime opprimant membra societatis et potius tolerentur ab extraneis qui volunt ex societate non sua percipere emolumenta.

C. Crisis utriusque systematis

I crisis systematis liberae commutationis.

De 1° argumento. Hoc argumentum falso nititur supposito, nimirum importatores mercium ita esse dispositos ut velint merces suas vendere quam minim- lucro obtento. Quod quidem suppositum est omnino contrarium veritati. Nullus est enim venditor qui non cupiat et quaerat quam maximum lucrum obtinere; ac proin in supposita libertatis commercialis theoria conantur importatores vendere merces suas pretio utique nonnihil inferiore a pretio quod merces obtinent in regione in quam inferunt, sed

quam maxime ad illud pretium accedente. Ex quo fiet ut si merces invehi possunt absque ullo portorio maximum participiant lucrum; si vero non sine portorio, minus lucrum obtineant quin tamen inde majori pretio vendant merces suas quamdiu portorium non ita excreverit ut nequeant merces ab extrinseco illatae vendi pretio non excedente pretium commutationis mercium inter ipsam societatem vigentis. Ex qua consideratione apparet non esse timendum ne pretium excrescat eo quod imponatur mercibus extraneis portorum aliquod moderatum. Non tamen inde sequitur ex libertate commerciali universim concessa quoad introductionem alicujus mercis determinatae ex quacumque gente non posse decrescere pretium quo merx illa obtineatur. Fieri enim potest ut aemulantibus mutuo invectatoribus merx illata comparetur pretio viliori ab iis qui parati sunt minori lucro contenti esse, atque ita fieri potest ut productio mercis in ipsa gente cui libere ab extrinseco importatur fiat prorsus impossibilis, quia videlicet illa productio in hac gente non possit obtineri nisi expensis multo majoribus quam in quibusdam societatibus alienis.

<u>Ad 2° Argumento</u>. Efficax aut saltem utilis stimulatio hujusmodi obtineri potest quamdiu apparet civibus quibus merces ab extrinseco inferuntur probabilitas assequendi facilitatem et perfectionem mercium illatarum ex industria propria; si vero tanta est differentia inter perfectionem et facilitatem producendi mercem in ipsa societate et eam obtinendi ex societate aliena ut non videatur probabile aemulationem intentam utilem effectum obtenturam,

jam loco aemulationis ex libertate commercii consequitur animi desponsio et propriae industriae neglectus. Ut autem vitetur hoc periculum cavendum est ne nimia fiat differentia inter pretium mercis illatae et mercis in propria societate productae.

De 3° Argumento. Verum est omnino assertum in hoc argumento, neque ullo modo negari potest. Nititur enim principio practico universaliter vero, quum scilicet ex aliqua operatione percipitur majus lucrum quam ex alia, pronos esse homines ut et hanc operationem magis promoveant et plures usque ac plures illi se tradant. Sed haec excrescens perpetuo industria aliqua particularis non sine magno periculo promovetur in societate civili, quia videlicet ex eo facile contingit ut tollatur harmonica evolutio variarum partium boni socialis, ita ut ex nimia excretione unius partis consequatur impedimentum aut etiam neglectus aliarum partium.

De 4° Argumento. Relationes gentium inter se aliae sunt utiles, aliae noxiae, indifferentes aliae. Jam fieri utique potest ut relationes si in abstracto considerentur, praecisione scilicet facta ab earum utilitate, multiplicentur sub regimine liberae commutationis. Si vero attenditur ad illarum relationum effectum, nullum apparet indicium ex quo judicandum sit relationes vere utiles plures fieri ex libertate commerciali quam ex alio regimine. E contra fortasse periculum valde probabile est ne multiplicentur relationes noxiae, quibus merces vel perniciosae vel depravatae invehantur in societatem, ob lucrum quod ex illa fraude colligere possunt importatores.

De 5° argumento. De veritate asserti quoad majorem

politicam unitatem inducendam disputare non vacat, sed fieri potest ut haec major unitas sit bona, fieri potest ut sit nociva. Bona erit evidenter ubicumque ex majore illa unitate complebuntur partes boni publici procurandi quibus caret vel insufficienter pollet pars quaeque unita, si seorsim consideretur. Ubi autem ejusmodi emolumentum non accedit aggregatione ampliori, utilis esse potest etiamnum coagmentatio societatum parvarum in unam majorem, quia ita acquirere potest majorem vim propulsandi pericula quae ab externis hostibus evenire possent. Societatum autem magnarum confluxus in unam societatem nimis extensam potius perniciosus est quam utilis, tum ob multas alias rationes, tum maxime ob majorem difficultatem exercendi functionem auctoritatis supremae, sive ad pacem internam in singulis immensae illius societatis partibus tuendam, sive ad cognoscenda et propulsanda pericula ab extrinseco imminentia, sive tandem ad prospiciendum harmonicae procurationi omnium partium boni communis in ipsa societate. Hujusmodi incommoda sequi ex nimia excretione numeri populorum sub uno sceptro degentium perpetuo comprobavit historia.

N. B. Quod de emolumentis et detrimentis in hoc examine critico argumenti 5ⁱ dicitur, spectat potissimum bona ordinis materialis.

II. Crisis systematis reginimis Protectionis

De 1° Argumento. Ut illa diminutio nummorum in una societate vitetur, necesse est ut vel societas libera mercium commutatione utens tantum mercium in alias

societates exportet quantum excipit ab aliis (illud "tantum quantum" intelligendo de pretio mercium) vel ut societas sibi comparet quantitatem metallorum in nummos convertendorum sufficientem ut compenset inaequalitatem mercium quae exportantur a mercibus importatis. Ubi autem utraque conditio, argumentum contra liberam commutationem mercium hic indicatum, ineluctabilis est efficaciae.

De 2° Argumento. Periculum utique hujusmodi non necessario nec semper oritur ex libertate commutationis mercium, sed ineluctabiler ex ea consequitur ubicumque gens aliqua ita praecellit alteri genti, ut fructum propriae industriae aliquem specialem producat tum quantitate, tum facilitate et perfectione tali ut gens illa altera nequeat utiliter eumdem fructum producere, nisi pretio longe majore quam illud est quo in proxima societate producitur.

De 3° Argumento. Quum sit consectarium praecedentis, quid de eo sentiendum sit ex argumenti 2i examine liquet.

De 4° argumento. Periculum hic indicatum ut omnino vitaretur, necessarium esset ut gens qualibet ita prospere se haberet in singulis partibus boni socialis procurandi, ut quoad nullam cuicumque alteri esset inferior. Jamvero conditio tam prospera vix ulli societati adest, unde negari non potest, ex libertate omnimoda commutandi merces, genti cuicumque timendum esse ne in aliqua parte fiat alteri alicui genti obnoxia. Hujusmodi autem periculum utique facile sperni et suscipi potest ubi agitur tantum de rebus vel ad superflua pertinentibus vel saltem non primariae necessitatis. Quoad res vero hujus necessitatis, tale periculum suscipere nonnisi levis animi esse potest.

De 5° argumento. Quid de hoc argumento sentiendum sit constabit ex propositione mox probanda.

De 6° Argumento. Primam partem hujus argumenti veram esse constat ex fine proprio societatis cujuscumque. Comparatio enim honesta mediorum exercendi jura, es-

sentialiter involvit remotionem impedimentorum ac proin onerum ferendorum quibus exercitium jurium fit difficilius. De altera parte facile est judicium attendenti onera vectigalium vel ab ipsis societatibus propriis esse ferenda, vel ab extraneis. Societatem autem cuique propriam ad hoc collineare ut exercitium jurium faciat membris suis facilius et perfectius. Per se vero ad nihil tale inquirendum aut procurandum alteri societati teneri aut ordinari; ex hoc enim fit ut si altera societas ab ea velit emolumenta percipere, ad ejus commodior statum etiam ipsa concurrere debeat.

N. B. 1. Incommoda ex libera commutatione mercium profluentia longe majora oriuntur ubi libertas illa tantum viget ex una parte, non vero ex utraque. Quod regimen ubi obtinet vocari solet: "Regimen libertatis commutationis unilateralis." Alterum regimen vocatur: "Regimen libertatis commutationis aequilateralis."

2. Propter difficultates, incommoda et utilitates utriusque regiminis, libertatis scilicet et protectionis, sunt qui doceant neutrum regimen esse admittendum ut normam commutationis mercium inter varias societates.

Dans la province chinoise de Han-Sou la livre de boeuf ou de mouton se vend 20 Centimes, celle de porc 30 centimes; la farine ordinaire se vend 10 francs les 100 kilogr.; et cependant il n'y a que les gens aisés qui mangent de la viande, du riz et du pain de froment. La plupart des Chinois se contentent pour toute nourriture de millet et d'un peu de farine. — L'ouvrier des champs gagne, outre la nourriture, de 15 à 20 centimes par jour; l'artisan un peu plus de 40 à 50 Centimes (Bien Public. 14 oct. 1886, pag. 3, col. 4 et 5).

Quid autem de hac quaestione sentiendum sit, sequentibus assertis statui potest.

Assertum 1m. In procurando fine societatis civilis harmonica coordinatio servanda est, qua videlicet non solum omnes partes boni socialis promoveantur, nulla neglecta, sed etiam inter varias partes illius boni servetur proportio praestantiae et necessitatis, ut scilicet parti magis

necessariae prae minus necessariis consulatur, et praestantiori parti incumbatur cura majori quam parti minus excellenti.

Ratio hujus asserti haec est, quod ubi negligitur hujusmodi coordinatio, exercitium virium non potest tendere ad perfectionem, imo facile a debita exigentia illius exercitii deflectitur.

Assertum 2°. Vehementior contentio aemulationis in procuratione bonorum ordinis materialis nociva est societati civili. Ratio hujus rei haec est, quod aemulatione illa nimia postponuntur aut negliguntur bona ordinis superioris, ita ut in periculum deducatur ipsa honestas moralis tum operationum socialium, tum etiam relationum vitae civilis.

Scholion. Contentio illa vehementior in nulla parte periculosior est, quam ubi versatur circa ipsum commercium formaliter sumptum. Ratio est quod commercium per se et formaliter sumptum non est pars aliqua finis societatis civilis, sed tantum instrumentum diffusionis aliarum partium; quo fit ut nimia virium contentio in promovendo commercio facile etiam noceat multis bonis ordinis materialis.

Assertum 3m. — Directio societatis civilis huc collineare debet, ut in procurando fine societas sit independens ab aliis societatibus. Ratio est quod dependentia ab aliis societatibus in procurando fine sociali per se reddit hanc procurationem fluxam et instabilem, quippe quae usque impediri potest malevola dispositione aliarum.

Scholion. — Hinc enitendum est ut societas quaelibet, quantum fieri potest, sibi sufficiat in procuratione mediorum exercendi jura, potissimum quoad partes majoris momenti aut majoris necessitatis.

Assertum 4m. — Nullum commodum consequitur ex libera mercium commutatione, quod non possit obtineri etiam sub regimine protectionis. Etenim commoda illa reducuntur fere ad majorem copiam et facilitatem obtinendi bona ordinis materialis, et ad stimulationem indus-

triae socialis. Jamvero utrumque non minus perfecte obtineri potest servato portorio solvendo ex mercibus ab extraneo illatis, ubi scilicet portorium illud moderatum est, et stimulatur efficaciter solertia exquirendi merces aliarum nationum quae vel sunt necessariae, vel utiliter invehuntur in societatem. Hujusmodi porro stimulatio potissimum exercetur propositis praemiis et oblatis subsidiis pro importatione mercium alienarum.

Assertum 5m - Plura sunt pericula et incommoda quae in regimine liberae commutationis vitari non possunt. Hujusmodi pericula sunt potissimum: 1) periculum ne obruatur et pessumeat aliqua pars industriae nationalis ex nimia praevalentia fructuum ejusdem partis ab extrinseco illatorum; 2) periculum amittendae independentiae societatis in procurando fine sociali; 3) incommodum vehementioris aemulationis circa partes ordinis materialis; 4) incommodum quo societas fit obnoxia aliis societatibus ubi imminet bellum aut calamitas socialis.

Scholion 1m Hinc sequitur normam qua dirigi debet commutatio mercium contineri systemate protectionis.

Scholion 2m - Utilitas quam praestare ad tempus posse videtur libertas mercium commutationis non est nisi apparens, et subest majoribus incommodis quam regimen protectionis adaptatum illis specialibus adjunctis quibus magis convenire videretur libertas commercii.

1) Incommodum praecipuum et omnino inevitabile hoc est, quod ubi cessaverint adjuncta quae videntur exposcere libertatem, jam non posset regressus fieri ad protectionem sine periculo invidiae excitandae in ipsa societate, et vindictae inferendae ab aliis societatibus.

A. G.

Rerum Conspectus

Prooemium.

Pars Prior

Ethica Generalis

Caput primum

De fine actuum humanorum.

Caput secundum
De actibus humanis subjective inspectis.

Caput tertium.
De ipsa naturali norma actuum humanorum

Pars altera
Ethica Specialis

Tractatus primus.
De jure privato.

Caput primum
De jure et officio in genere.

Caput secundum.

De officiis hominis erga Deum.

Caput tertium

De officiis hominis erga seipsum

Caput quartum.
De officiis hominis erga alios homines et de juribus correspondentibus.

Tractatus secundus
De jure sociali.

Liber primus
De societate domestica.

Caput primum
De societate conjugali

Caput secundum

De societate paterna

Caput tertium

De societate herili.

Liber secundus.

De societate civili.

Caput primum

De natura societatis civilis.

Caput secundum
De potestate politica

Etude des quatre grandes libertés modernes

1. La liberté de conscience.

2. La liberté de la presse.

3. La liberté de l'enseignement.

B. C.

Ethica generalis.

Pag.	lin.	Errata:	Corrige:
5	16,17	|Ordinem debitum ut|	deleatur
"	18	servare tenetur	servare tenemur.
7	19	erigi possint	exigi possint
"	19,20	|Quin idcirco recte ordinatae sint|	deleatur
9	19	scientiae operationis	scientia operationis
"	21,22	processus... obnoxius	processum... obnoxium.
12	25	id quod res desinit	id quo res desinit.
13	4	perveniat ad aliud	perveniat ad aliquid aliud.
15	13	aptari possint	aptari possint.
17	6	influit in actionem	influat in actionem
"	15	formalis intentionis	formalis intentio.
"	22	actiones suas velle	actiones suas facere velle
18	1	positiva volitio	positiva nolitio.
22	7, 13, 15, 17	finalis intentio	formalis intentio
"	24	finis simpliciter ultimi	tanquam finis simpl. ultimi
"	30	boni perfectio	boni perfecti
23	4	cujusque	cujuscumque
25	22,23	ab extrinseco	ab extrinseco necessitante
26	15	sicut principia	sicut prima principia
28	22	recolendum est |est| quid	deleatur |est|
	24	constat et supra positis	constat ex supra positis
37	19	Dispositio quaelibet	dispositio quaelibet talis
39	22	Tendentia hominis	Scholion.- Tendentia hominis
"	24	actus elicito	actu elicito.
40	8,9	repugnat ordinari	repugnat non ordinari
"	ult.	malum excludit	malum excludat
41	3	cum veracitate Dei	Addatur: Item nec tollitur repugnantia tendentiae invincibilis et nunquam explendae ad felicitatem cum bonitate Dei qui indidit hanc tendentiam homini.
43	9	Nomen quietis	N.B. Nomen quietis
44	2	in suae naturae	vi suae naturae

Pag.	lin.	Errata.	Corrige:
44	5,6	si non obsequantur	si non assequantur
"	not. 5	convenientis cuidam naturae	convenientis quidem naturae
45	5,6	convenire (1)	convenire.
"	15,16	Competere potuit	Competere potuit (1)
46	2	atque hinc eum	atque hinc infert eum.
"	5	omittitur si fuit	omittitur, siquidem fuit
"	"	plena soluta	plene soluta
47	14	Constuit	Constituit
	23	enitendum nobis est	enitendum nobis esse ait.
48	ult.	specu-	speculativam
50	22	et plerumque bonorum	et plerumque bonorum
58	2	Secundum hanc	Item, secundum hanc
61	14,15	possideri <u>eminenter</u>	possidere eminenter
"	penult.	beatitudini humano	beatitudini humanae
63	21	obtentas |scilicet|	<u>deleatur</u>: |scilicet|
64	1	Dei intuitivam	Dei satiativam
"	2	naturalis appetitus cognoscendi;	<u>addatur</u>: ut nihil ulterius concupiscatur,
"	27	proportio habitudinis quod	prop. habit. in eo est quod
"	"	scilet vitali	scilicet vitali
67	13	moveri et augi.	moveri et angi.
"	penult.	toto humano	toti humano
68	23	non affert felicitatem novam	non affert felicitati moram
69	5	Mortem naturaliter	Mortem utique naturaliter
"	25	appetititus naturalis	appetitus naturalis
73	17	summam voluptaam	summam voluptatem.
74	2	actuum humanarum	actuum humanorum
76	15	ordo moralis colatur.	<u>addatur</u>: in hac vita.
80	not. 16	executionem objecti	consecutionem objecti
	" 19	prosecutionem objecti	procurationem objecti.
	" ult.	sequitur desiderio inefficaci	requiritur desiderio efficaci.
81	18	connexio subjectiva	connexio objectiva
83	17	non producitur.	non producatur
	20	non producitur;	non producta;
84	22	objectiva connexi	objecti connexi
85	15	conditionum sufficientium (1)	<u>Nota (1) inseratur in textu</u>
86	22	involuntaria in alio	voluntaria in alio.
87	not. 12.	a priori etiam volitione	a prioris etiam volitione.

Pag.	Lin.	Errata.	Corrige:
87	not. 19	tantum voluntaria permissa	tantum voluntarie permissa
"	" 23	quam ea quae	quam ea est quae
88	16	dicitur est in subjecto	dicitur quod est in subjecto
"	27	in se concreto	in esse concreto
89	1.	operatione dolorissima	operatione dolorosissima
"	9	voluntarietas principiative	voluntarietas principiativa
90	15	nequit sine mendacio	nequit sine falsitate
"	not. 9, 10	cognitu	cognitio.
"	" 10	numero stellarum	numerum stellarum
91	24	existentiam et obligationem	existentiam aut obligationem
92	3	qui ita influit	quae ita influit
"	27	|alia est| moraliter	deleatur |alia est|
"	ult.	|aut| depelli non potest	" |aut|
"	"	|sive| quia ejus	" |sive|
96	27	quae est ceteroquin	addatur: mens eorum expressa.
97	3	alicui inclinationi actuali	alicui volitioni formali
98	9, 10	oriaritur	oriatur
"	10	effectus ad actionem	effectus relate ad actionem
"	26, 27	cum prohibitionis ignorantia	addatur: perfecta
100	7.	quatenus ignorantis est.	quatenus ignoratus est.
"	8, 9	omnis involuntaria	omnino involuntaria
101	3	voluntaria in consequentia	voluntaria in causa
102	19	In utroque enim	In utraque enim
"	"	viget praevius ad actum	viget pravus ad actum
103	25	actiones homines tantum	actiones hominis tantum
104	19	attendum est	attendendum est
105	14, 5	quidquid adversatur efficaci volitioni, seu quidquid voluntas positive et efficaciter non vult;	quidquid ita adversatur efficaci volitioni, ut illud voluntas positive et efficaciter nolit;
107	25	pondus aliquid	pondus aliquod
108	3	ac nos eum usurpavimus	ac nos eam usurpavimus
118	penult.	ad actionem |aliquam|	deleatur |aliquam|
119	5	status quidem permanens	status quidam permanens
125	9	passus est jure suo, cedere	passus est, jure suo cedere
126	20	merere apud Deum	mereri apud Deum
128	9	Actiones ergo	Actiones enim
"	26	nihil facit quam reddit	nihil facit quam reddere.

Pag.	Lin.	Errata	Corrige
132	5	opposita quaad alia	opposita qua talia
"	17	communem notam relative	communem notam relationis
"	9	in ea compositione	in omni compositione
"	21	a nota generali	a nota generica
"	22	secus |vel| differentia	<u>deleatur</u>: |vel|
132	not. 7	cum alio conferre	cum alio conferri
135	1.	alterum ubi accedit	alterum ubi accidit
138	13	illae conditionis sint	illae conditiones sint
141	15	illud archetypum cognat.	illud archetypum cognoscat.
"	23	norma actionum	norma honestatis actionum
"	27	Atqui ens quodlibet	Atqui ens rationale quodlibet
142	5	<u>Min explic.</u>	<u>Maj. explic.</u>
"	9	<u>Confirm. thesi</u>	<u>Confirm. thesis</u>
143	3	ad ordinem rationes	ad ordinem rationis
145	12	quibus efficiuntur	quibus afficiuntur
146	19	non est aliquod	non est aliquid
149	5	rationi prorsus	naturae rationali prorsus
151	not. 2	honesti et honesti moralis	honesti et inhonesti moralis
"	not. 8, 9	quod velle amare	quod velle vel amare
152	6	quot relationes	quot possunt esse relationes
"	17	ad illarum relationes	ad illorum relationes
156	13	Quae relatis	Quae relatio
157	23	propter bonum sensus.	<u>addatur</u>: tanquam propter finem.
160	9	iis propositionibus	iis propensionibus
161	9	est alter ejus successor	et alter ejus successor
162	8	quibus sympathia	quibus sympathiae
"	24	Rationes munus est	Rationis munus est
163	17	appetitas rationalis	appetitus rationalis
164	15	judicio prabanda	judicio probanda
166	23	conclusibus	conclusionibus
167	20, 21	|hoc relinquunt|	<u>deleatur</u>
168	13	Eplicatio enim	Explicatio autem
"	23	affectiones illae jacundae	affectiones illae jucundae
"	25	quod tamen equiretur	quod tamen requireretur
171	4	re aliqua impediatur	re aliqua impediamur
"	16	praesens est possessum	praesens est et possessum
172	not. (1) 3	provocat audaciam.	provocat audaciam
173	8	docet possessiones	docet passiones.

Pag.	lin.	Errata	Corrige:
174	23	qui virtus prudentiae	quae virtus prudentiae
177	10	pro norma quavis	addatur: objectiva
186	27 28	alia esse nequit absolute	alia esse nequit absoluta
197	5	duabus propositionibus	tribus propositionibus
199	8	hebebat vitiatque	hebetat vitiatque.
200	11	moraliter	moraliter
201	2	nec semper sunt	nec semper majora sunt
203	7	Quia virtutem colunt	qui virtutem colunt
204	11	ita fore explicat	ita fere explicat
207	6	omnino caret	omni caret
210	24	finis de qua igitur	finis de quo igitur
213	8	actiones illa quarum	actiones illae quarum
214	2	non vero hoc teneri	non vero ad hoc teneri
217	9	perfecta poenitudine	perfecta illa poenitudine
"	14	ordini conformia	addatur ,
218	20	illi additas vii	illi additum vii
"	26	violatur ordinis rationis	violatur ordo rationis
221	9	Deum nihilominis	Deum nihilominus
"	20	possessionem perveniet,	possessionem perveniat,
"	penult.	homo quae legem	homo qui legem
222	2	consonum rationi	consonum est rationi,
"	14	objective infinitivam	objective infinitam.
224	19	per abusum libertatis	addatur,
225	23	quod sit relatio	quum sit relatio
226	3	juste poterit Deus	juste potuerit Deus
227	19	Subrahitur legi	Subtrahitur legi
	25	substractio materiae	subtractio materiae
228	20	ex thesi 21 constat	ex Thesi 18 constat
230	4	oblatio rei alienae	ablatio rei alienae
231	9	prolixae ratiocinatione	prolixa ratiocinatione
	20	Conclusiones earum proximas	Conclusiones eorum proximas
232	18	Prob. 1a pars seorsim	II. Prob. 1a pars seorsim.
233	16	Rongiorgi (1)	addatur ad calcem paginae in 174
234	21	possent surripere	potuissent surripere
236	18	quoad omnes perspicua	quoad omnes partes perspicua
237	19	aliud esse principium	aliud esse principium.
239	10	legis naturalis praeceptos	legis naturalis praeceptis
"	11	munerantur	numerantur.

Pag	lin.	Errata	Corrige:
239	22	interte e entia	interte et entia
240	1	malum vitandum	malum vitandum.
242	15	de actione circa quem	de actione circa quam
244	9	quae inde enascitur	quae inde innascitur
248	6	certitudine imprudente,	deleatur,
"	15	ad terminos actionum	ad terminos actionis
249	19	concretae spectata	concrete spectatae
"	24	speculative sumpta	speculative sumptae
"	ult.	cuicumque alteri	addatur,
251	17	certius obtineri posset	Certius obtineri possit.
256	27	fons ex quo oriantur	fons ex quo hauriantur
260	22	quam offert	quam affert.

Ethica Specialis

Pag.	Lin.	Errata:	Corrige:
276	8	ac praeterea dari	ac propterea dari
"	16	nunnunquam etiam	nonnunquam etiam
283	15	Illa vera altera	Illa vero altera
"	28	auctoritatis publica	auctoritatis publicae
284	3	Hac enim jura	Haec enim jura
291	17	erga alias homines	erga alios homines
298	17	exercitatione positiva	addatur: cognitionis
"	19	officia affirmativa	officia positiva
"	ult.	ex non amplius	eae non amplius
299	9	officium implere	officium impleri
"	26	iniri solent	iniri soleat
304	8 not.	vel a religendo	vel a relegendo
306	13	practica, quae....	practica, quae...
307	26	cum ultimo finis	cum ultimo fine
312	22	quibus versantur erga Deum	quibus versamur erga Deum
313	penult.	quum dicitur esse	quum dicitur adoratio esse
314	11	Respondet hoc efficium	Respondet hoc officium
"	ult.	Cultus externus definitur:	Cultus externus definitur:
319	9	constituent evidenter	constituunt evidenter.
321	16	consistere nos possumus	Consistere non possumus
323	ult.	a lege naturali	ab ordine rationis
327	18	ad relationem identatis	ad relationem identitatis
329	1	nequeunt.	addatur: "(Liberatore n° 38)
	ult.	secundum ordinis rationis	secundum ordinem rationis
331	19	sic perficere tenetur	sic perficere tenetur homo
332	17	in tuanda valetudine	in tuenda valetudine.
333	24	ac proinde ea	ac proin de ea
336	13	quam nimirum vita	quum nimirum vita
337	4	quae potest fieri me-	quae potest fieri medium
"	ult.	tale exemplum	pravum exemplum
338	1	Neg. maj.	Neg. assert.
	"	Hoc argumentum	Argumentum autem propositum
340	5	ordinato divinae Providentiae	Ordinationi divinae Providentiae
343	5	non grave se	non prave se
345	5	ebrium stultum	ebrium, stultum
"	20	utut perversa amitti potest	utut perversa, amitti potest
347	3	injusti aggressorio	injusti aggressoris
357	11	callomnia	calumnia

<table>
<tr><th>Pag.</th><th>Lin.</th><th>Errata:</th><th>Corrige:</th></tr>
<tr><td>358</td><td>24</td><td>philosophis doctrinis</td><td>philosophicis doctrinis</td></tr>
<tr><td>361</td><td>28</td><td>quorum solutioni</td><td>quarum solutioni</td></tr>
<tr><td>363</td><td>14</td><td>liceret."</td><td>addatur: Tongiorgi, 352, 353</td></tr>
<tr><td>369</td><td>3</td><td>in nonnullis narratiunculus</td><td>in nonnullis narratiunculis</td></tr>
<tr><td>"</td><td>12</td><td>Aristotelis vero</td><td>Aristoteles vero</td></tr>
<tr><td>373</td><td>10</td><td>non conjungitur</td><td>non conjungatur</td></tr>
<tr><td>"</td><td>15</td><td>Του γενεσθαι</td><td>Του γινεσθαι</td></tr>
<tr><td>376</td><td>24</td><td>ad secandam classem</td><td>Ad secundam classem</td></tr>
<tr><td>383</td><td>21</td><td>obstineri non possit</td><td>obtineri non possit.</td></tr>
<tr><td>386</td><td>15</td><td>homines exeruentur</td><td>homines exuerentur</td></tr>
<tr><td>392</td><td>4,5</td><td>proprie-</td><td>proprie-tas</td></tr>
<tr><td>395</td><td>3</td><td>qua quis</td><td>quo quis</td></tr>
<tr><td></td><td>4</td><td>quin modum nullum</td><td>quin modum ullum</td></tr>
<tr><td>396</td><td>not.</td><td>vocari potest, si...</td><td>vocari potest, si lubet,</td></tr>
<tr><td>398</td><td>16</td><td>arbitrarie affingatur</td><td>arbitraria affingatur</td></tr>
<tr><td>399</td><td>15</td><td>nempe accessio rei</td><td>nempe accessio rei</td></tr>
<tr><td>401</td><td>7</td><td>causam praebet socialismo</td><td>ansam praebet socialismo</td></tr>
<tr><td>"</td><td>20,21</td><td>factum primario determinativum</td><td>addatur: proprietatis</td></tr>
<tr><td>404</td><td>27</td><td>metalla seu gemmae</td><td>metalla et gemmae</td></tr>
<tr><td>406</td><td>4</td><td>destructivis rei</td><td>destructivus rei</td></tr>
<tr><td>"</td><td>16,17</td><td>per institutionem directam haeredis</td><td>per institutionem directam haeredis</td></tr>
<tr><td>413</td><td>28</td><td>vocantur jus civile</td><td>vocantur cujusque populi jus civile</td></tr>
<tr><td>415</td><td>15</td><td>prioris illius partis</td><td>prioris illius partis statuta</td></tr>
<tr><td>416</td><td>ult.not.</td><td>intra se observant</td><td>intra se observant</td></tr>
<tr><td>419</td><td>19</td><td>omni lege antiquius</td><td>omni lege civili antiquius</td></tr>
<tr><td>421</td><td>not.1</td><td>distinctionem aliquom</td><td>distinctionem aliquam</td></tr>
<tr><td>422</td><td>not.1.</td><td>de quibus pactum</td><td>de quibus potius pactum</td></tr>
<tr><td>423</td><td>22.</td><td>rescinderi potest contractus</td><td>rescindi potest contractus</td></tr>
<tr><td>424</td><td>16</td><td>Quo sane voluntates</td><td>Quae sane voluntates</td></tr>
<tr><td>"</td><td>25</td><td>relatio effloruit.</td><td>ratio effloruit.</td></tr>
<tr><td>426</td><td>21,22</td><td>Tandem, |ut dixi,|</td><td>deleatur: |ut dixi|</td></tr>
<tr><td>"</td><td>25</td><td>Licitum vero esse</td><td>Licitum vero esse</td></tr>
<tr><td>"</td><td>28</td><td>impossibili et turpe</td><td>impossibili et turpi</td></tr>
<tr><td>429</td><td>2</td><td>1° doat</td><td>1° docet</td></tr>
<tr><td>432</td><td>20</td><td>et quo concepto</td><td>et quo concepto</td></tr>
<tr><td>"</td><td>22</td><td>conspiratione multorum</td><td>addatur: |circa finem aliquem|</td></tr>
<tr><td>434</td><td>2</td><td>personalitas morales</td><td>personalitas moralis</td></tr>
<tr><td>"</td><td>9</td><td>personalitatis moralis obstracta</td><td>personalitatis moralis abstractae</td></tr>
<tr><td>443</td><td>10</td><td>Circa hanc veritatem</td><td>Contra hanc veritatem</td></tr>
<tr><td>"</td><td>19</td><td>nisi ex hypothesi</td><td>nisi in hypothesi</td></tr>
</table>

Pag.	Lin.	Errata:	Corrige:
444	4	caelibatum plerumque	caelibatum plerumque
447	24	propere ac tenere	propere et tenere
448	7	natura lex	naturae lex
454	9	obtabilius certe	optabilius certe
"	16	Omnimoda dissolubilitas	Omnimoda indissolubilitas
460	12	sensum addiscant	sensim addiscant
"		§ 2. De parentum juribus	addatur: "In societate domestica parentes atque in primis genitor, naturalem in filios obtinent potestatem.
464	5	quae respicit bonum	quae respicit generale bonum
"	20	N.B.	N.B. (2)
466	ult.	-tione	deleatur
468	ult.	condemnatio	condemnatio
473	3	vel tanta est...	vel tanta est hostium.
475	25	credulissima tyrannis	crudelissima tyrannis
478	17	exprimebat et confutabat	exponebat et confutabat
479	22	cogit ut sibi pareant	cogit alios ut sibi pareant
	15	versantur indesinentur	versantur indesinenter
486	3	aequalite	aequalitate
491	15	ea ipsa illa	ex ipsa illa
496	10	1° natura a)	" Natura a)
498	21	materia remota	materia in actu 1° remot:
	22,23	facta sit materia proxima	constituta sit in actu 1° proximo
	25	materia jam proxime determinata	materia in actu 1° proximo
	26	in statu societatis civilis	addatur (i.e. transierit ad actum 2um)
499	13	plurium famoliarum	plurium familiarum
504	27	connectitur	convertitur
506	11,12	evolvere et perfice".	evolvere et perficere."
509	2	homo societatem civilem	homo ad societatem civilem
"	18	§ 2. Quae natura.	§ 3. Quae natura.
511	6	N.B. Quod de familiia	N.B. 1°) Quod de familia
"	22	ad prosperitatem	ad felicitatem
519	2	De Societate Politica	De Potestate Politica
524	17	sed ad dignoscendam	sed ad dignoscendum
525	12	Secunda Sententia	Secunda Classis
528	15	quibus ab bonum	quibus ad bonum
536	21	Cui oppinandi modo	Cui opinandi modo
541	9	multitudo in quo	multitudo in qua
"	13	quam consuetudo	quem consuetudo
542	not. ult.	eidem Ptolomaeo	addatur: (tribui solent,)
548	12	actualem	actuatam
560	1	(seu polyarchia aut etiam	(polyarchia aut etiam

Pag.	Lin.	Errata:	Corrige:
568	13	sive cum ex aliqua	sive ex aliqua
566	not.1	Primum	<u>Primum</u>
568	6	excitati	excitatis
569	14	princips moveatur	princeps moveatur
"	21	Jus succendi	Jus succedendi
574	19	ab illo occupatur	ab illo occupetur
"	23	sed auctoritati	sed directioni
576	24	non sit intollerabilis	non sit intolerabilis —
578	23	sed ea abitur	sed ea ab itur
579	9	Societatatis	societatis
"	19	detractationem obedientiae	detrectationem obedientiae
"	21	principi, quantumvis legitimo	, principi quantumvis legitimo,
"	22	detrectari obedientiam	detrectare obedientiam
580	4	in anarchicam	in anarchiam
581	3	et ipso amittit	eo ipso amittit
"	24	ubi providetur	ubi praevidetur
583	19	in determinanda	in determinando
584	7	quod foveat nimium	quod faveat nimium
586	8	sufficiens est	sufficiens non est
"	28	auctoritatis politicae	auctoritati politicae
591	1	numere supplendi	munere supplendi
"	6	Ex proprie munere	Ex proprio munere
"	17	se non prodierit	se non prodiderit
592	3	jura exerceant.	jura perfecte exerceant
596	ult.	.... disjunctivam	sive disjunctivam
600	1	ad accidentalia	ad accidentia
"	2	pertinent."	pertinent
"	7	videbuntur (1)	videbuntur (1)"
"	24	jurium exercandorum	jurium exercendorum
601	1	honestare debet	honestari debet
"	13	Res enim eligionis	Res enim religionis
"	14	sed et boni	sed est boni
"	24	qua non sint	quae non sint
602	21	Eduratio neutralis	Educatio neutralis
606	18.	qua instruitur	qua instruatur
608	9	possit esse offendiculo	sit offendiculo
613	9	Contre legis praescriptum	contra legis praescriptum
615	15	manu veluti ferea	manu veluti ferrea
"	27	et eorum aetio	et eorum actio
616	21	qui obtemperare detractant	qui obtemperare detrectant.
617	24	<u>Subsidia</u>	D. <u>Subsidia</u>
619	7	societatibus naturalibus	societatibus nostratibus

Pag.	Lin.	Errata:	Corrige:
620	17	meretur praemium	meretur praemium
622	7	hujusmodi functionem	hujusmodi vero functionem
623	13	ac proin responsabilem	addatur;
629	7	collatum est	addatur Conc. antec.
"	8	Instant	Dist. cons.
630	ult.	hujusque in voluntate	et hujus ope in voluntate
631	25	Potnamensis illam	Poenam enim illam
634	11	numquam oportune	numquam opportune
640	18	experientia ipse docet	experientia ipsa docet
643	17	propter diuturnam	vel propter diuturnum
647	11	ubi bonum societatis	ubi bonum societatis
649	9	in democratia quippequae	in democratia, quippe quae
	28	quorum usus	quarum usus
650	11	omissis duobus prioribus	omissis duabus prioribus
	21	multum exercere	multum exercere
	not. 5	libertatem personae	libertatem personae

